

AD FONTES

Zemský
archiv
v Opavě

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
FAKULTA VEŘEJNÝCH
POLITIK V OPAVĚ

Na vydání sborníku se finančně podílely:

recenzenti: Prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.
Mgr. Romana Rosová, PhD.

editor: Petr Tesař

autoři příspěvků: Branislav Dorko, Květoslav Growka, Pavel Hruboň,
Karel Chobot, Lenka Chobotová, Bohdan Kaňák, Štěpán Kohout,
Stanislav Kovářová, Petr Kozák, Zdeněk Kravar, Stanislav Lapčík,
Marta Linzmajerová, Ladislav Míča, Irena Moravcová, Romana Němcová,
Jitka Němečková, Jan Saheb, Hana Seichterová, Pavel Solnický, Jiří Šíl,
Jan Štěpán, Petr Tesař, Jiří Vidlička, Eva Vojkovská

repro a fotografie: Branislav Dorko, Georg Guttman (u příspěvku L. Míči),
Květoslav Growka, Alice Komárková (u příspěvku R. Němcové), Jan Štěpán
a Kateřina Bilová (v ostatních případech)

© Zemský archiv v Opavě, 2018

© Slezská univerzita, Fakulta veřejných politik v Opavě, 2018

ISBN 978-80-7510-276-8

ZEMSKÝ ARCHIV V OPAVĚ

FOND: AD FONTES

Inv. č.: *Sborník k 60. narozeninám
PhDr. Karla Müllera*

Sign.: *Opava*

Čas. rozmezí: *2018*

Čís. kart.:

Počet listů:

Nevyjímejte spisy z obalů!

Nerušte pořadí spisů!

Obsah

Editorial / Petr Tesař	9	Opavské německé divadlo ve světle archivních pramenů / Marta Linzmajerová	176
PhDr. Karel Müller a Slezská univerzita v Opavě / Rudolf Žáček	10	Karl Müller, panský lékař na Hukvaldech / Stanislava Kovářová	186
Karel Müller šedesátiletý / Jiří Úlovec	13	Po kom se jmenuje Müllerův dům v Opavě? / Jiří Šil	198
Výběrová bibliografie PhDr. Karla Müllera za léta 2008–2017 / Jan Saheb	15	Příspěvek k stavební historii mostů na okresních silnicích na Frýdecku od 2. poloviny 19. století do 20. let 20. století / Eva Vojkovská	210
Příspěvky:		MUDr. Augustin Mrha (1874–1950). Osudy ředitele věznice na Mírově, který se stal jejím trestancem / Jiří Vidlička	230
Kancelářské poznámky na originálech papežských listin Zemského archivu v Opavě od počátku pontifikátu Inocence III. do konce pontifikátu Řehoře XI. Drobný příspěvek k projektu „Censimento“ / Pavel Hruboň	26	Deset dní na hranici. „Zpráva o českém teroru na podzim 1938“ / Irena Moravcová – Petr Tesař	240
Několik poznámek k rozdílům okruhů severoněmeckého a jihoněmeckého práva v českých zemích / Bohdan Kaňák	52	Neobyčejný příběh obyčejného člověka (nejen nad stránkami deníku Paula Thaler) / Ladislav Míča	273
Kníže Bartoloměj Münsterberský o zbrojných konfliktech ve Slezsku let 1509–1513 / Petr Kozák	63	Soubor kondolencí opavskému vládnímu prezidentovi / Zdeněk Kravar	298
Císař Rudolf II. a Zlaté rouno mezi lety 1588–2018 / Hana Seichterová – Jan Štěpán	79	Poslední pošták z Frývaldova / Květoslav Growka	306
„Poslední století“ Tvorkovských z Kravař / Jan Saheb – Pavel Solnický	85	Franz Irblich a krnovská synagoga / Branislav Dorko	316
Pečeti obcí plumlovského panství / Romana Němcová	110	Nástup Antonína Veselého do čela českotěšínské apoštolské administratury dle písemných pamětí Mons. Otty Furcha / Štěpán Kohout	326
Konfirmační listiny Nového Jičína v 18. století / Karel Chobot – Lenka Chobotová	137		
Lenní dominium olomouckých arcibiskupů v roce 1782 / Stanislav Lapčík – Jitka Němečková	146		

Inhalt

Editorial / Petr Tesař	9		
PhDr. Karel Müller und Schlesische Universität in Troppau / Rudolf Žáček	10		
Karel Müller sechzigjährige / Jiří Úlovec	13		
Auswahlbibliographie von PhDr. Karel Müller, Arbeiten aus den Jahren 2008–2017 / Jan Saheb	15		
Beiträge:			
Kanzleivermerke auf den Originalen der Papsturkunden im Landesarchiv / in Troppau vom Pontifikat des Papstes Innozenz III. bis zum Pontifikat des Papstes Georg XI. Kleiner Beitrag zum Projekt „Censimento“ / Pavel Hruboň	26		
Mehrere Hinweise zu den Unterschieden zwischen dem Nord- und Süd-deutschen Recht in den Böhmisches Ländern / Bohdan Kaňák	52		
Fürst Bartholomäus von Münsterberg über die bewaffneten Konflikte in Schlesien der Jahren 1509–1513 / Petr Kozák	63		
Kaiser Rudolf II. und das Goldene Vlies zwischen den Jahren 1588–2018 / Hana Seichterová – Jan Štěpán	79		
„Das letzte Jahrhundert“ der Herren von Tworkau und Krawarn / Jan Saheb – Pavel Solnický	85		
Die Petschaften der Dörfer der Herrschaft Plumlau / Romana Němcová	110		
Die Konfirmationsurkunden von Neutitschein im 18. Jahrhundert / Karel Chobot – Lenka Chobotová	137		
Das Lehensdominium der Erzbischöfe zu Olmütz im Jahr 1782 / Stanislav Lapčík – Jitka Němečková	146		
		Das deutsche Theater in Troppau im Licht der archivalischen Quellen / Marta Linzmajerová	176
		Karl Müller, herrschaftlicher Arzt in Hochwald / Stanislava Kovářová	186
		Nach wen wurde das Haus Müller in Troppau genannt? / Jiří Šíl	198
		Ein Beitrag zur Baugeschichte der Brücken auf der Straßen in der Region Friedeck seit der zweiten Hälfte des 19. bis zu den 20er Jahren des 20. Jahrhunderts / Eva Vojtkovská	210
		MUDr. Augustin Mrha (1874–1950). Die Schicksale des Direktors des Gefängnisses in Mürau, der sein Häftling wurde / Jiří Vidlička	230
		Zehn Tage an der Grenze. „Berichte über Tschechenterror 1938“ / Irena Moravcová – Petr Tesař	240
		Eine ungewöhnliche Geschichte eines gewöhnlichen Menschen / Ladislav Míča	273
		Die Kondolenz an den Troppauer Regierungspräsidenten von der Planitz / Zdeněk Kravar	298
		Der letzte Briefträger aus Freiwaldau / Květoslav Growka	306
		Franz Irblich und die Synagoge in Jägerndorf. Einige Bemerkungen zur Geschichte eines Mythos / Branislav Dorko	316
		Der Antritt von Antonín Veselý an die Spitze der Aposteladministratur in Český Těšín in den schriftlichen Erinnerungen von Mons. Otto Furch / Štěpán Kohout	326

Editorial

Petr Tesař

Myšlenka na přípravu sborníku k dalšímu, tentokrát šedesátiletému, jubileu PhDr. Karla Müllera se zrodila záhy po slavnostním předání prvního „padesátkového“ sborníku jubilantovi. Tehdejší trojice editorů měla velké plány a mnoho nápadů. Po bezmála osmi letech se vše změnilo – archivnictví se změnilo, změnili se archiv i lidé v něm. Změn doznala i skupinka, která se sešla nad přípravou tohoto sborníku a konečně také složení přispěvatelů. „Nová“ krev také zcela zásadně ovlivnila podobu tohoto sborníku.

Úvahy nad tím, jak by mohl vypadat další jubilejní sborník, se ubíraly mnoha směry. Nakonec jsme si však položili otázku, čím bychom jubilantovi udělali největší radost. Odpověď přišla záhy. O několik dní později rozrazil Karel dveře naší kanceláře třímaje v ruce nějakou archiválii a pronesl: „Chlapci, znáte tohle?“ Již přesně nevím, oč se jednalo, ale radost, se kterou se s námi dělil o svůj objev, mne oslovila. Vzpomněli jsme si také na jeho nadšení pokaždé, když mu některý z archivářů ukáže svůj nález nějaké zajímavé archiválie – neznámého plánu (třebas budovy naší centrály), diplomu či listiny. Jeho typická slova – „To je perfektní!“ – pak násobí radost objevitele. Uvědomili jsme si, že Karel je nejen radostný objevitel zajímavých jednotlivin a jednotlivostí v archivních depozitářích, o něž se rád nezištně se svým okolím podělí, ale těší jej i nová zjištění, o která se s ním rozdělí jeho spolupracovníci. Prostě Karel Müller je archivářem tělem i duší. Nemohli jsme proto jinak, než jít do chladných a zšeřelých depozitářů AD FONTES.

Jubilejní sborník přináší 19 příspěvků z archivů sdružených pod pomyslnými křídly Zemského archivu v Opavě. Zastoupeny jsou bezmála všechny. Vedle několika edičních počínů zde lze nalézt především biogramy řady zajímavých, byť méně známých či neznámých osob, a další sfragistické či historické studie. Jejich společným jmenovatelem je zpřístupnění výsledků archivní práce.

Milý Karle, za autory i všechny, kteří se jakkoliv na přípravě tohoto sborníku podíleli, Ti přeji, ať se Ti výsledek naší práce líbí, ať zde nalezněš nejen věci nové, ale i ty, které jsi už třeba kdysi potkal, ale neměl jsi čas se jimi podrobněji zabývat a nyní je nemusíš pracně hledat v našich depozitářích.

***

PhDr. Karel Müller a Slezská univerzita v Opavě

Rudolf Žáček

Když před o něco málo více než čtvrtstoletím, na přelomu let 1989/90, v Opavě znovu, již po několikáté, ožily úvahy o založení univerzity, nechyběl mezi několika málo iniciátory dalšího pokusu o zřízení vysokého učení v Českém Slezsku ani tehdy mladý pracovník I. oddělení Státního oblastního archivu v Opavě PhDr. Karel Müller. Možná ani on, navzdory zkušenostem s nevypočitatelností historických událostí, netušil, že se v relativně krátké době podaří proměnit smělou myšlenku ve skutečnost. Díky výjimečnému souhrnu příznivých událostí a podmínek se stalo to, co asi málokdo očekával: podařilo se získat souhlas tehdejší České národní rady se zřízením Slezské univerzity v Opavě a univerzita mohla zahájit už v roce 1990 výuku první studentů.

Jednou z profilujících oblastí na její opavské Filosofické, od roku 1992 pak Filozoficko-přírodovědecké fakultě, se staly historické vědy. Zájem o studium historie, učitelství dějepisu a pak také historie-muzeologie byl v době těsně po sametové revoluci značný: touha odkrýt po dlouhá léta zatemňované stránky českých dějin, zejména pak minulosti Českého Slezska, byla nezanedbatelnou motivací. Kvalitní badatelské podhoubí pro historický výzkum v Opavě představovaly rovněž jeho dlouhodobé tradice. Vždyť zemská metropole byla od 19. století sídlem českého a německého gymnázia, přičemž badatelská činnost jejich profesorů náleží dodnes k vysoce hodnotným aktivitám. V roce 1946 byl v Opavě založen Slezský studijní ústav, začleněný o dva roky později do struktury tehdejší Československé akademie věd (později AV České republiky). Od roku 1814 ve městě sídlila nejstarší muzejní instituce na území dnešního státu, gymnaziální muzeum, posléze doplněná o další instituce muzejního charakteru (dnes Slezské zemské muzeum), kde se rovněž pěstovaly výzkumné aktivity.

Společnost opavských historiků vytvořila na počátku 90. let 20. století solidní zázemí pro rozvoj historického bádání, jehož těžiště se postupnými přechody řady pracovníků Slezského ústavu a Slezského muzea na Filozoficko-přírodovědeckou fakultu univerzity přesouvalo stále výrazněji do univerzitního prostředí.

Neodmyslitelným partnerem mu byla v rovině institucionální opavská archivní pracoviště, z nichž zvláště Státní oblastní archiv jako nástupce v roce 1901 založeného zemského archivu uchovával obrovské množství cenných – a často

i odborné veřejnosti zcela neznámých – písemností, stejně jako kartografických, ikonografických i dalších materiálů, zejména k dějinám Českého Slezska. V roce 1992, kdy se vrátil k původnímu názvu Zemský archiv v Opavě, jej již rok vedl PhDr. Karel Müller.

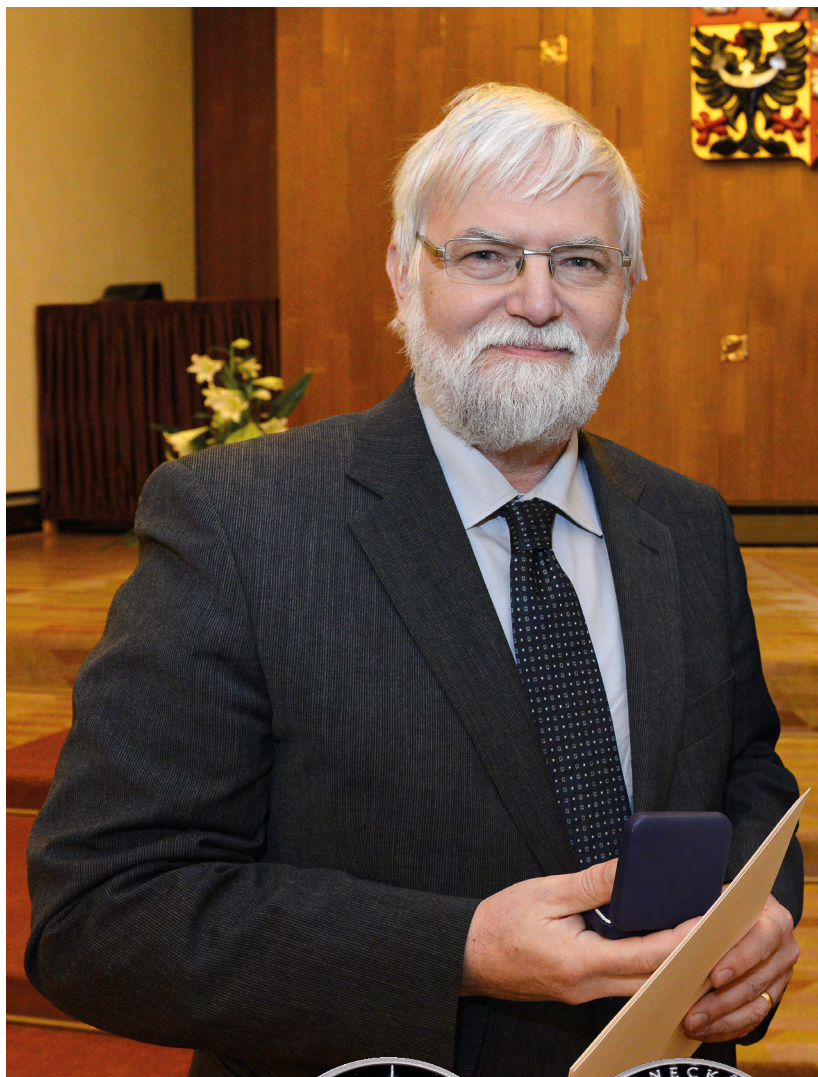
Nutno zcela právem a bez emocí konstatovat, že nástup letošního jubilanta na místo ředitele jednoho z našich nejvýznamnějších archivů byl pro další rozvoj (nejen) univerzitních historických bádání i výchovu jejich mladých adeptů počinem z nejšťastnějších a nejprozíravějších, a možná ještě stále ne zcela docenovaným. Jeho entuziasmus, zapálení pro rozkrývání i těch nejtitěrnějších historických událostí a příběhů, nesobecká ochota podělit se o informace získané vlastním bádáním, poskytnout navzdory vysokému pracovnímu vytížení (a přání být raději v milovaných Koryčanech a pečovat o úrodu švestek) pomoc kolegům odkazem na nově objevené archiválie i méně známou literaturu, to vše v kombinaci s laskavým humorem a vtípem činí z dr. Müllera osobu, bez níž si lze současnost opavských historických bádání jen stěží představit. Jeho připravenost pomoci a poradit každému, kdo položí více či méně nesmělý dotaz takřka na cokoli týkající se historie či archivních pramenů, vytvářejí z ředitelské pracovny Zemského archivu v Opavě doslova trojrozměrnou encyklopedii, nebo spíše jakousi prameny dobře podloženou chodící wikipedii (v tom nejlepší slova smyslu), často využívanou a někdy možná i trochu zneužívanou studenty, akademickými pracovníky univerzity, ale i zájemci o historii ať již z řad profesionálů či amatérů.

A jestliže vytváří Zemský archiv v Opavě i v dnešní „digitální době“ oázu pro pramenný výzkum, pak je neopominutelnou zásluhou jeho ředitele, že umožňuje univerzitním studentům nejen využívat bohatství archivních fondů, ale otevírá jim cestu ke ztotožnění se s prací archiváře, historika, znalce a milovníka pergamenů i papírových písemností, map a plánů, pečeti a typářů. Jeho zanícená výuka studentů historických oborů, na níž se dvě desetiletí podílí, byla jistě inspirací pro mnohé z nich k tomu, aby se vydali v jeho stopách. Nejedna z dobrých archivářů i historiků, vynávajících pozitivistický přístup k pramenům, dnes kráčí v jeho stopách. Další pak se rozhodli zvolit si téma z oblasti pomocných věd historických, zejména z jemu nejbližší heraldiky a sfragistiky, pro sepsání absolventské práce, při čemž jim byl podstatnou měrou nápomocen. Stejně tak mohou s jeho radou a konzultacemi počítat i studenti doktorských studií, ať už se k nim zapsali na opavské Filozoficko-přírodovědecké fakultě, anebo na Fakultě veřejných politik. Nelze než si přát, aby se tak dělo i nadále a jubilant měl ještě dlouho trpělivost se studenty (i kolegy historiky) úzce spolupracovat.

Vzájemná kooperace opavských univerzitních historiků s Karlem Müllerem našla svůj odraz v řadě publikací, na jejichž přípravě a vydání se společně podíleli. Bez jeho vysoké odborné erudice a schopnosti týmové práce by nemohly vzniknout zásadní příspěvky k dějinám Opavy, ani Slezska, ať už se na nich podílel autor-sky, redaktorskou zkušeností, anebo jen radou a podporou.

Vážený pane řediteli, milý Karle, děkujeme.

***

Karel Müller šedesátiletý

Jiří Úlovec

K letošním jubilantům z oboru archivnictví a historie patří dlouholetý ředitel Zemského archivu v Opavě, PhDr. Karel Müller. Archivář, historik, heraldik, sfragistik a vysokoškolský pedagog se narodil 13. dubna 1958 v Ostravě. Jeho zájem o historické disciplíny byl zřejmý ještě před nástupem na střední školu, takže když se rozhodoval v roce 1977, kdy ukončil středoškolské vzdělání, o budoucím odborném směřování, bylo jisté, že to bude historie. Studia na Univerzitě Palackého v Olomouci zahájil ještě v témže roce a dokončil o čtyři roky později s akademickým titulem doktor filozofie. Poté byl sice nucen absolvovat roční základní vojenskou službu, ovšem následně se mohl konečně věnovat naplno práci historika a archiváře. V roce 1982 byl přijat jako archivář do tehdejšího Státního oblastního archivu v Opavě. Velice brzy prokázal nejen vysokou úroveň odborné připravenosti, ale rovněž velice dobré organizační schopnosti. Jelikož obě vlastnosti nadále pilně rozvíjel, bylo jen logické, že v roce 1990 byl jmenován ředitelem opavského archivu. Nutno zdůraznit, že ve čtyřiceti letech se stal jedním z nejmladších ředitelů státních archivů, kteří v České republice tak významnou funkci kdy zastávali. I to svědčí o jeho vysokých kvalitách.

Karel Müller se v nové funkci velice rychle zapracoval. V čele opavského oblastního archivu, jehož název byl v roce 1992 změněn na historický název „Zemský archiv v Opavě“, stojí dodnes. Jeho řídicí a odbornou činnost můžeme sledovat v několika oblastech, kde se mu podařilo odvést skutečně maximum. Především dokázal zorganizovat činnost Zemského archivu, který byl do roku 2002 přímou součástí ministerstva vnitra. Když pak byla v roce 2002 ukončena činnost okresních úřadů, zvládl vysoce náročnou práci při začlenění okresních archivů na územích Olomouckého a Moravskoslezského kraje, které tvořily do té doby odborná zařízení okresních úřadů, do organismu Zemského archivu jako jeho vnitřních organizačních jednotek. Zemský archiv se tak stal ústředím rozsáhlé archivní sítě. To však nebylo vše. V roce 2015 splnil další složitý úkol při implementaci zákona o státní službě, který změnil archiv ve služební úřad. Na podzim 2015 pak obhájil ve výběrovém řízení s přehledem ředitelskou pozici, což byl jen další začátek složité cesty přechodu archivu do nového režimu.

Základním přínosem Karla Müllera pro archiv je vytvoření moderního řídicího systému, založeného na propojení organizace odborné práce v oblasti předarchivní péče a archivnictví s výkonnou složkou ekonomického, technického a personálního zabezpečení všech činností archivu. Znamenalo to přetvořit starší

system a vytvořit novou strukturu s novou systemizací a organizačním schématem, který bude odpovídat požadavkům na organizování odborné činnosti celého archivu. Zemský archiv proto patří k dobře fungujícím služebním úřadům a výkonným archivním institucím.

Součástí jeho organizační práce byla, je a bude péče o správu a zajištění provozu a rozvoje archivních budov. Karel Müller věnoval vždy velkou péči údržbě stávajícího fondu. Podařilo se mu především opustit několik nevhodných historických objektů a nalézt za ně adekvátní náhradu. Kromě nemalého úsilí vynakládaného na údržbu a rozvoj stávajících budov získal pro archiv několik nových objektů, jako např. budovu pro centrálu v Opavě, nové sídlo Státního okresního archivu v Opavě a konečně také rozsáhlý areál v Krnově, jehož další důležitou etapu postupné rekonstrukce se podařilo dokončit v závěru minulého roku.

Obdobně se mu podařilo přetvořit organizaci vlastní archivní práce. Po skromných počátcích s pokusy o digitalizaci archivních pomůcek v polovině devadesátých let dnes archiv patří k výkonným institucím především v oblasti digitalizace archiválií a jejich zpřístupňování způsobem umožňujícím dálkový přístup a rovněž v tvorbě archivních pomůcek primárně v digitální podobě. Neustálý důraz klade pochopitelně na vlastní proces zpřístupňování archiválií, ovšem již za výrazné pomoci nových prostředků z oblastí IT technologií. Zanedbávána však není ani oblast předarchivní péče, upřednostňující práce s dokumenty v digitální podobě a v poslední době se více zaměřující na problematiku ochrany osobních údajů.

Ve výčtu Müllerovy činnosti nemůže chybět ani jeho osobní vědecká činnost, propojená s jeho pedagogickým působením. Vědeckou činnost soustřeďuje zejména na oblast pomocných věd historických, konkrétně na heraldiku a sfragistiku. Na tomto poli dosáhl velké profesionality, dokumentované nejen desítkami příspěvků publikovaných v samostatných publikacích nebo v mnoha periodikách, ale také úřední činností v rámci badatelské agendy. Díky obsáhlým a širokým znalostem se stal rovněž členem několika odborných rad, komisí a spolků. V této oblasti jeho činnost vyvrcholila jmenováním za člena Podvýboru pro heraldiku a vexilologii, zřízeného u Výboru pro vědu, vzdělání kulturu, mládež a tělovýchovu při Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky, a dále jmenováním členem Vědecké archivní rady ministra vnitra. Není proto překvapením, že v roce 2016 byl za mnohaletou práci v podvýboru pro heraldiku a vexilologii oceněn Stříbrnou pamětní medailí předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Jeho pedagogické působení započalo již v roce 1989 na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a od roku 1992 pokračuje na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě.

Karla Müllera je vzhledem k výše uvedeným informacím možné charakterizovat jako člověka, jemuž se podařilo propojit velmi vhodným a vítaným způsobem hlubokou teoretickou přípravu s praxí v oblasti řídicí, organizační a vlastní vědecké a pedagogické činnosti. Lze mu proto jen přát, aby vytrval a v nasazeném úsilí nepolevoval. Jeho práce zůstává jak pro české archivnictví, tak pro něho samotného trvalým přínosem.

***

Výběrová bibliografie PhDr. Karla Müllera za léta 2008–2017

Jan Saheb

Bibliografie obsahuje samostatné publikace (včetně edic) a studie ve sbornících a odborných periodících, naopak nejsou zahrnuty články v denním tisku, zprávy, recenze a překlady. Bibliografie je seřazena po letech, v jejich rámci pak abecedně.

2008

- Archiválie. In: Leoš Mlčák (ed.): Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku. Olomouc 2008, s. 108–113.
- Dva „anonymní“ renesanční ženské náhrobníky v opavské konkatedrále. Opava. Sborník k dějinám města 6, 2008, s. 5–7.
- Erbovní galerie těšínské šlechty – Galeria herbów szlachty cieszyńskiej. Český Těšín 2008, 103 s.
- Erbovní galerie těšínské šlechty na frýdeckém zámku. Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1/2008, s. 141–150.
- Genealog a heraldik Konrad Blažek. Genealogické a heraldické informace 2008, s. 117–118.
- Chrudimská novoměstská kašna. Chrudim 2008, 36 s. /s Tomášem Pavlíkem/
- Ještě ke znakům a pečetím proboštů augustiniánského kláštera ve Fulneku. Vlastivědný sborník Novojičínka 58, 2008, s. 153–156.
- Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínka. Katalog expozitív stejnojmenné výstavy v Braillově písmu. Brno 2008, 17 s. /s Eliškou Hluší a Radkem Poláchem/
- Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínka. Nový Jičín – Praha 2008, 208 s. /s Radkem Poláchem a Jaroslavem Zezulčíkem/
- Kardinál František z Dietrichsteina v zrcadle heraldických pramenů. In: Leoš Mlčák (ed.): Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku. Olomouc 2008, s. 58–63.
- Na cestu nové edici (Století snah o ediční zpřístupnění opavských a krnovských stavovských rukopisů). In: Zemské desky krnovské. Svazek I. 1403–1522. Ed. Da-

- libor Prix. Opava 2008, s. 5–6.
- Nejstarší (velká) pečeť města Jablunkova. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 9, 2008, s. 111–114.
  - Neznámé klenoty Fulnecka. Kalendář 2009. Fulnek 2008. /s Radkem Poláchem/
  - Olomoučtí biskupové 15.–18. století. Erby v lenních knihách. Kalendář 2009. Opava–Olomouc 2008.
  - Pečeti minsterberských knížat. In: Ondřej Felcman – Radek Fukala a kol.: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Praha 2008, s. 426–443, 625.
  - Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Sv. II/4 Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2008, 670 s. /spoluautor/
  - Tři erbovní listiny ve Státním okresním archivu Náchod. Stopami dějin Náchodská 12, 2008, s. 305–310.
  - Vinná réva ve znacích a pečetích obcí českého Slezska. In: Vážně i nevážně o víně. Sborník k padesátým narozeninám PhDr. Karla Müllera. Opava 2008, s. 31–32.
  - Západní část českého Slezska v 19. století. In: Marie Schenková – Jaromír Olšovský: Malířství a sochařství 19. století v západní části českého Slezska. Opava 2008, s. 13.
  - Znak a vlajka města Přibyslavi. Sborník přednášek z 4. českého národního vexilologického kongresu. Přibyslav 2008, s. 9–10. /s Petrem Exnerem/

2009

- Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2011. Praha 2009. /hesla Jannotta, s. 210–211; Svoboda z Fernova, s. 420–422; Thom ze Schleslandu, s. 436–437/
- Erb a pečeť Švábeniců. In: David Papajík: Švábenicové. Velcí kolonizátoři a jejich následovníci. Praha 2009, s. 292–316, 445–447.
- Erbovní galerie ze 70. let 15. století. In: Dalibor Prix a kol.: Kostel sv. Benedikta v Krnově-Kostelci. Ostrava 2009, s. 179–189.
- Erbovní listiny v archivech českého Slezska a severní Moravy. Dodatek č. 3. Opava, 2009, 4 s.
- Erbovní privilegia pro Alberta a Franze Kleiny von Wisenberg. Genealogické a heraldické informace 2009, s. 129–139.
- Hraniční kameny jako heraldický pramen. In: XXX. Mikulovské sympozium 2008. Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. Brno 2009, s. 249–256.
- Klobouky s erbovními knoflíky. Vlastivědný sborník Novojičínka 59, 2009, s. 4–25. /s Radkem Poláchem/
- Nejstarší pečeť Úsova. Sborník Státního okresního archivu Šumperk 3, 2009, s. 31–32.
- Pečeti a znak města Bruntálu. Sborník bruntálského muzea 2009, s. 9–22.

- Pečeti a znak Moravského Berouna. Střední Morava 29, 2009, s. 76–81.
- Představujeme naše archivy – Zemský archiv Opavě. Genealogické a heraldické listy 29, 2009, č. 3, s. 77–83.
- Reprezentanti Moravy a Slezska 19. století v litografických portrétech. Kalendář 2010. Opava–Olomouc 2009.
- Soupis erbovních listin pro fyzické osoby ve státních archivech České republiky. Předběžná statistická zpráva. In: Jiří Brňovják a kol.: Nobilitace ve světle písemných pramenů. Ostrava 2009, s. 36–41.
- Znaková privilegia měst, městeček a vsí na Moravě a ve Slezsku. Dodatky a opravy. Opava 2009, 8 s. /s Ivanem Štarhou/

2010

- Die Salzburger Landtafel von 1592 in Opava/Troppau. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 150, 2010, s. 79–124. /s Friederike Zaisberger/
- Dvě nově zjištěné heraldické památky v Bílovci. (Dodatek č. 1 k soupisu heraldických památek Novojičínka). Vlastivědný sborník Novojičínka 60, 2010, s. 183–184. /s Radkem Poláchem/
- Erb na portále zámku v Kravařích – k osudům jedné heraldické památky. In: Sršatý Prajz Erich Šefčík (1945–2004). Sborník k nedožitým 65. narozeninám historika a archiváře. Praha 2010, s. 171–176.
- František Kledenský, rodák z Fulneku – malíř Kravařska. Kalendář 2011. Fulnek 2010. /s Radkem Poláchem/
- Heraldické památky Těšínska. In: Radim Jež – David Pindur (edd.): Těšínsko v proměnách staletí. Český Těšín 2010, s. 215–224.
- Josef Pilnáček: Rody starého Slezska. 3. vydání (2. úplné). Brno 2010, 433 s. /edice/
- Katalog erbů Řádu německých rytířů ve sbírkách Muzea v Bruntále. Bruntál 2010, 71 s.
- Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště. Paměti hornoslezského barokního šlechtice. Český Těšín–Opava–Ostrava 2010, 295 s. /s Jiřím Brňovjákem, Janem Al Sahebem a Jiřím Stiborem/
- Matriky barokních náboženských bratrstev jako pozoruhodný heraldický pramen. In: Vladimír Maňas – Zdeněk Orlita – Martina Potůčková (eds.): Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy. Olomouc 2010, s. 39–43. (+ 4 hesla na s. 143–145).
- Obnovená tradice – Komunální symbolika v posledních dvaceti letech. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy 36, 2010, č. 2, s. 20–22.
- Opava. Zmizelá Morava a Slezsko. Praha–Litomyšl 2010, 52 s. + 144 obr. /s Pavlem Šopákem/
- Pečeti a znak Horního Benešova. Sborník bruntálského muzea 2010, s. 69–76.

- Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Sv. II/5 Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2010, 718 s. /spoluautor/
- Znak a pečetě Hradce nad Moravicí. In: Zdeněk Jirásek a kol.: Hradec v dějinách. Hradec nad Moravicí 2010, s. 132–141.

2011

- Adolf Turek: Bratrský sbor ve Fulneku. 2. vyd. Fulnek 2011, 47 s. /edice a závěr, s. 38–40/
- Adolf Turek. Opava 2011, nestránkováno (publikace k výstavě ve Slezském zemském muzeu)
- Další zjištěné heraldické památky. (Dodatek č. 2 k soupisu heraldických památek Novojičínska). Vlastivědný sborník Novojičínska 61, 2011, s. 157–163. /s Radkem Poláchem/
- Erb bruntálského řádového komtura Fridricha von der Asseburg (Dodatek ke katalogu erbů řádových rytířů v Muzeu v Bruntále). Sborník bruntálského muzea 2011, s. 92–93.
- Heraldická sebereprezentace šlechty na Těšínsku – formy a jejich proměny v 16.–19. století. In: Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století). Nobilitas in historia moderna 5. Katowice – Ostrava 2011, s. 131–136.
- Heraldika barokní Olomouce. In: Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780. 3. Historie a kultura. Eds. Ondřej Jakubec a Marek Perůtka. Olomouc 2011, s. 100–106.
- Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice. Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník 4, 2010, Český Těšín 2011, s. 111–129. /s Janem Al Sahebem/
- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. I. Fary Jánský Vrch a Bernartice. Jesenicko 12, 2011, s. 5–19. /se † Antonínem Roubicem/
- Listiny a pečeti na moravkoslezském pomezí v době Jana Lucemburského. In: Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského. Ed. David Majer. Ostrava 2011, s. 323–339.
- Neznámé pečeti těšínských cechů ze 17. století. Těšínsko 54, 2011, č. 3, s. 28–30.
- Pavel Šopák a kol.: Paměť Slezska. Památky a památkové instituce českého Slezska v 19. až 19. století. Opava 2011. /spoluautor/
- Pečeti a znak Horního Města. Střední Morava 32, 2011, s. 92–96.
- Quelleditionen als Aufgabe des Landesarchivs Opava (Troppau). Archivaltische Zeitschrift (Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns) 92, 2011, s. 325–337. /se Zdeňkem Kravarem/
- Regesty listin uložených v Horním Slezsku. Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. Swazek II (1401–1450). Zpracoval kolektiv pod vedením Antoniho Barciaka a Karla Müllera. Opava – Opole – Katowice 2011, 346 s.

- Sepulchrální památky v kostele sv. Martina. In: Petr Kozák – Dalibor Prix – Michal Zezula a kol.: Kostel sv. Martina v Bohušově. Bohušov–Ostrava 2011, s. 365–398. /s Hanou Myslivečkovou/
- „Slezské vývody erbovní“. K problematice erbovních vývodů na šlechtických náhrobnicích českého Slezska. Epigraphica & Sepulchralia 3, 2011, s. 273–284.
- Soubor odlitků pečetí z vídeňského císařského dvora ve sbírce Muzea Novojičínska. Vlastivědný sborník Novojičínska 61, 2011, s. 137–150. /s Radkem Poláchem/
- Symbolika nového města (Ke vzniku znaku Českého Těšína). In: Zdeněk Jirásek a kol.: Český Těšín 1920–1989. Vznik a výstavba města v meziválečném období. Opava 2011, s. 114–119.
- Vincenz Robert Widimsky – kronikář a heraldik. Genealogické a heraldické informace 2010, Brno 2011, s. 111–115.

2012

- Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2017. Praha 2012. /heslo Pohl z Elbwehru, s. 306–307/
- Další opavské městské supralibros. Časopis Slezského zemského muzea B 61, 2012, č. 1, s. 76.
- Další zjištěné a obnovené heraldické památky. (Dodatek č. 3 k soupisu heraldických památek Novojičínska). Vlastivědný sborník Novojičínska 62, 2012, s. 203–206. /s Radkem Poláchem/
- Erb Půhončích z Předmostí. Zpravodaj STOP. Časopis Společnosti pro technologii ochrany památek 14, 2012, č. 4, s. 27–31.
- Erby na zámku v Polance nad Odrou. K zaniklým (?) heraldickým památkám. Vlastivědný sborník Novojičínska 62, 2012, s. 85–87.
- Erby Prusinovských z Víckova na Cimburku u Koryčan. Východní Morava 2, 2012, s. 139–141.
- Heraldické památky Těšínska. Český Těšín 2012, 175 s.
- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. II. Fara Skorošice. Jesenicko 13, 2012, s. 9–13. /s † Antonínem Roubicem/
- Ještě k pečetím Malých Hoštic. Hlučínsko. Vlastivědný časopis Muzea Hlučínska 2, 2012, č. 2, s. 28.
- Nejstarší erbovní vývod na Moravě. In: Artem ad vitam. Kniha k počtě Ivo Hlobila. Praha 2012, s. 223–228.
- „Neznámá“ manželka liptovského podžupana. K epitafu Jana Kubínského z roku 1611 v Liptovské Teplé. Genealogicko-heraldický hlas, 2012, č. 1, s. 48–50.
- Opavský zámek. Opava 2012, 109 s. /s Hanou Miletovou a kol./
- Pavel Šopák a kol.: Město – zámek – krajina. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku. Opava 2012, 453 s. /spoluautor/

- Pozoruhodná heraldická galerie z roku 1758 v kapli sv. Huberta v Karlově Studánce. Sborník bruntálského muzea 2012, s. 52–58.
- Zpřístupňování archiválií na rozcestí aneb zdravý konzervatismus je nezbytný. In: 14. Konference archivářů České republiky. Archivy zpřístupněné a otevřené? Současné trendy ve zpřístupňování archiválií. Sborník příspěvků. Zpravodaj po- bočky České informační společnosti 52, Praha 2012, s. 14–15.

2013

- Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Supplementum č. 2. Ostrava 2013. /heslo Borský František, s. 18–19/
- Dodatky k typologii pečeti olomouckého biskupa Františka kardinála z Ditrichštejna. Genealogické a heraldické informace 2012. Brno 2013, s. 137–140. /s Janem Štěpánem/
- Dva šlechtické pohřební štíty z Koryčan. Východní Morava 3, 2013, s. 179–180.
- Geleitwort. In: Siegfried Hanke – Rainer Vogel: Troppauer Urbare des 17. und 18. Jahrhunderts. Die Urbare des Fürstentums Troppau/Opava 1631–1740. Hammelburg/Eichenau 2013, s. 13–16.
- Huldigung an Karl Eusebius, Fürst von Liechtenstein im Jahr 1632 in Troppau. In: Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone. Ostrava – Vaduz 2013, s. 179–186.
- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. III. Fara Vlčice. Jesenicko 14, 2013, s. 5–11. /s † Antonínem Roubicem/
- Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy. 2. doplněné a rozšířené vydání. N–Ž. Ostrava 2013. /heslo Zemský archiv v Opavě, s. 554–555/
- Pavel Šopák a kol.: Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku. Opava 2013. /autor 9 katalogových hesel/
- Přehled erbů. In: Hana Myslivečková: Mors ultima linea rerum. pozdně gotické a renesanční figurové náhrobní monumenty na Moravě a v českém Slezsku. Olomouc 2013, s. 330–332.
- Zajímavý heraldický kachel z Krzanowic. Časopis Slezského zemského muzea 62, 2013, č. 2–3, s. 209–212.
- Zmizelá pohřebiště rodu Sedlnických z Choltic ve Slezské Ostravě a Hrušově. Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník 5, 2012, Český Těšín 2013, s. 211–220.

2014

- Adolf Turek: Hrad a panství Starý Jičín. 2. upravené vydání. Nový Jičín 2014, 219 s. /redakční úprava a Úvodní slovo redaktorů, s. 7–8, s Radkem Poláchem/

- Heraldické „záhady“ v interiérech kostelů ve Štramberku a v Trnávce. (Dodatek č. 4 k soupisu heraldických památek Novojičinska). Vlastivědný sborník Novojičinska 64, 2014, s. 179–183. /s Radkem Poláchem/
- Ilona Matejko-Peterka a kol.: Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území Rakouského Slezska do konce první světové války. Opava 2014, 534 s. / člen autorského kolektivu/
- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. IV. Fara Bílá Voda. Jesenicko 15, 2014, s. 5–9. /s † Antonínem Roubicem/
- Matriky nejsou všechno – další archivní prameny pro genealogické bádání a jejich zpřístupnění v ZA v Opavě. In: 1. genealogická konference. Konference o rodné historii. Uherské Hradiště 2014, s. 30–31.
- Nejstarší pečeti obcí na Zábřezsku. Sborník Státního okresního archivu Šumperk 7, 2014, s. 37–40.
- Obecní symbolika. In: Jan Al Saheb – David Pindur a kol.: Malenovice. Minulost a současnost obce pod Lysou horou. Malenovice 2014, s. 56–59.
- Pečeti a znak města Kromčříže. Východní Morava 4, 2014, s. 9–23.
- Proměny. Opava v obrazech a fotografiích. Opava 2014, 277 s. /s Daliborem Hálatkem/
- Rušení klášterů v Rakouském Slezsku za josefinských reforem ve světle pramenů Zemského archivu v Opavě. In: Marek Derwich (red.), Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie. I. Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego. Wrocław 2014, s. 131–137. /s Petrem Tesařem/
- Rušení klášterů v Rakouském Slezsku za josefinských reforem ve světle pramenů Zemského archivu v Opavě. In: Marek Derwich (red.), Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie. IV. Dokumentacja. Wrocław 2014, s. 151–156. /s Petrem Tesařem/
- Znakové privilegium pro Pilníkov z roku 1514. In: Vladimír Wolf a kol.: Malé dějiny Pilníkova. Pilníkov 2014, s. 17–19.

2015

- Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2023. Praha 2015. /heslo Lubich z Milovan, s. 238–240/
- Brunensia ve sfragistických sbírkách Zemského archivu v Opavě. In: Archivum amicus historici est. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno 2015, s. 552–557.
- Galerie držitelů Paskova. Paskov, Město 2015, 37 s. /s Janem Al Sahebem/
- Geleitwort. In: Siegfried Hanke – Rainer Vogel: Urbar 1645 der gemeinen Stadt Troppau. Hammelburg/Eichenau 2015, s. 3–4.

- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. V. Fara Vápenná (Zighartice). Jesenicko 16, 2015, s. 5-9. /s † Antonínem Roubicem/
- Městský znak, pečeť a vlajka. In: Marek Perůtka a kol.: Umělecké památky Kroměříže. Průvodce. Kroměříž 2015, s. 11-14.
- Náhrobníky z kostela sv. Martina v Krnově. In: František Kolář a kol. (ed.): Krnov. Historie, archeologie. Ostrava 2015, s. 346-355.
- Pavel Šopák a kol.: Neklidné století. České Slezsko a Ostravsko od první světové války do listopadu 89. Opava 2015, 767 s. /člen autorského kolektivu/
- Úvodní slovo. In: Lenka Matušíková: K dějinám Židů v českých zemích. Praha 2015, s. 7-8.
- Úvodní slovo. In: Petr Kozák (ed.): Červená kniha Opavského knížectví. Edice registra komunikace opavských stavů z let 1614-1618 ve věci sporu s Karlem z Lichtenštejna. Opava 2015, s. 7.
- Znak apoštolského administrátora Františka Onderka. Genealogické a heraldické informace 2014, Brno 2015, s. 81-83.

2016

- Císařský znak na průčelí budovy bývalého C. k. zemského soudu v Opavě. In: Prožření. Pamětní list k památkové obnově Okresního soudu v Opavě v letech 2014 až 2016. Opava 2016, s. 14.
- Galerie držitelů Neplachovic. Neplachovice 2016, 24 s. /s Romanou Rosovou/
- Heraldika nižšího světského kléru v 17. století na Novojičínsku. Václav Kosmián a Šebestián Valentin Jonde. Vlastivědný sborník Novojičínska 66, 2016, s. 23-30.
- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. VI. Fara Žulová (dříve Frýdberk). Jesenicko 17, 2016, s. 5-10. /s † Antonínem Roubicem/
- Lichtenštejnové v českém Slezsku. Historie rodu a svědectví heraldických památek. In: Ilona Matejko Peterka: Jan II. níže z Lichtenštejna. Mecenáš a donátor Slezského zemského muzea. Opava 2016, s. 20-33.
- Od pečeti ke znaku a vlajce. Vývoj komunální symboliky města Hlučína. Hlučínsko. Vlastivědný časopis Muzea Hlučína 6, 2016, č. 2, s. 9-10.
- Pečeti a znaky města Vrbna pod Pradědem. Sborník bruntálského muzea 2016, s. 59-68.
- Pečeti fryštátských cechů. Těšínsko 59, 2016, s. 57-62.
- „Poznamenání věcí“ v kanceláři Karla staršího ze Žerotína dne 9. října 1636. Sborník Státního okresního archivu Přerov 2016, s. 155-159.
- Úvod / Geleitwort. In: Siegfried Hanke - Rainer Vogel: Urbar Freudenthal/Brun-
tál 1735. Hamburg 2016, s. XI, XV.
- Vocabularium internationale sigillographicum. Ed. Karel Müller - Ladislav Vrtel. Bratislava 2016, 618 s.

2017

- Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. VII. Fara Nové Vilémovice. Jesenicko 18, 2017, s. 5-7. /s † Antonínem Roubicem/
- Konzervace a restaurování archiválií v Zemském archivu v Opavě. Sborník Zemského archivu v Opavě 2017, s. 24-29. /s Jarmilou Štěrbovou a Janem Kráslem/
- Logo v současné české komunální symbolice. Genealogicko-heraldický hlas 27, 2017, č. 1-2, s. 66-69.
- Obecní symboly a pečetidla. In: Martin Slepíčka (ed.): Historie obce Hrabová. Hrabová 2017, s. 342-345.
- Od státních oblastních archivů zpět k zemským aneb Jak to bylo před čtvrtstoletím. In: Bohumír Smutný (ed.): Kateřina Smutná 1947-2016, Brno 2017, s. 98-102.
- Papírové pohřební štíty ve fondech Zemského archivu v Opavě. Sborník Zemského archivu v Opavě 2017, s. 157-171.
- Pečeti a znak města Vítkova. In: Branislav Dorko - Zdeněk Kravar: Vítkov. Z historie města. Vítkov 2017, s. 246-251.
- Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. / Regesty listin uložených v Horním Slezsku. Tom III (1451-1475). Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Antoniego Barciaka a Karla Müllera. Katowice - Opava - Opole 2017, 175 s.
- Slezská orlice v české státní symbolice. Vlastivědné listy Slezska, 2017, č. 1-2, s. 14.
- Úvod / Geleitwort. In: Siegfried Hanke - Rainer Vogel: Urbar Freudenthal / Brun-
tál 1604. Hamburg 2017, s. XV-XVI.

***

Henr. de Halkerstad

H

Príspevky

17350.
Confirmatio Lat. Rom. Clementis Papa. 6. super
donatione a sac. Rom. Bohem. Eccl. sui. Patrim.
in Luntenburg et Gdangow et Monas. Sanctim.
nialium Custimesfy. Dato Animon. 17. Kalen.
Vobis Pontificatus eius Anno Noni.

D. 3. No. 20.

– Lícni strana (recto) listiny papeže Klimenta VI., poř. č. 13. V horním levém rohu (in ang. sup. sin.) je zapsáno písmeno L s dlouhým dřikem, představující velmi pravděpodobně slovo *lecta*; v pravém horním rohu (in ang. sup. dext.) se nachází iniciála P, která reprezentuje křestní jméno papežského vicekancléře Petra de Pratis de Montepensato. Na plíse vpravo (in plica a dext.) je ligatura písmen Rt, která je zkratkou slova *rescripta*. Bezprostředně pod ní se nachází jméno písaře listiny A. de Luca (Albizius de Luca). Zcela v dolním rohu plíky (in ang. inf. dext.) lze číst římskou číslici XXI. Může se jednat o upřesnění taxace za zpečetění olovenou bulou, jak to bylo obvyklé v pozdějším období. Olovená bula je přivěšená na červenožlutých hedvábných nitích (litt. cum serico).

Kancelářské poznámky na originálech papežských listin Zemského archivu v Opavě od počátku pontifikátu Inocence III. do konce pontifikátu Řehoře XI. Drobný příspěvek k projektu „Censimento“

Pavel Hruboň

Letos uplyne 65 let od zasedání Mezinárodní komise pro prameny evropského středověku (*Convegno Internazionale di Studi per le Fonti del Medioevo Europeo*) v Římě, na kterém profesor paleografie a diplomatiky Franco Bartoloni podrobně prezentoval svojí představu projektu nadnárodní inventarizace originálů středověkých papežských listin. Označil ho lakonicky jako Censimento čili soupis a vytyčil jeho rozsah a cíle.¹

1 BARTOLONI, Franco: Per un censimento dei documenti pontifici da Innocenzo III. a Martino V. (ecluso). In: *Atti del convegno di studi delle fonti del medioevo europeo in occasione del 70° della fondazione dell'Istituto Storico Italiano* (Roma, 14. – 18. aprile 1953), Roma 1957, s. 3–22. Bartoloniho výzva nebyla první svého druhu. Již v roce 1930 byly projednávány možnosti soupisu originálů papežských listin zvláštní komisí ustanovené v roce 1929 Mezinárodním komitétem historických věd (*Comité International des sciences historiques*). Tato myšlenka však ve své době nenašla potřebný ohlas, viz Zpráva o činnosti českého zemského archivu za léta 1930–1933. *Zprávy Českého zemského archivu* 8, 1939, s. 252–253. Základní přehled vývoje projektu „Censimento“ viz HRUBOŇ, Pavel: Censimento - mezinárodní projekt soupisu originálů papežských listin 1198–1417. Přehled vývoje a poznámka k stavu zpracování pro české země. In: *Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry, tendence, proměny*. Ed. P. Krafl, Praha 2016, s. 152–164.

Bartolonioho vlastní bádání a řada dalších studií prokázala, že zdaleka ne všechny listinné produkty papežské kanceláře a ostatních kuriálních úřadů byly evidovány v papežských registrech. Odhaduje se, že mezi léty 1198–1417 se v papežských registrech dochovalo okolo 250 000 listin a s velkou pravěpodobností stejný počet vydaných listin do register zapsán nebyl.² Toto zjištění na jedné straně přináší určité badatelské obtíže, protože velká část papežských originálních listin byla evidována jen nesystematicky, neúplně, případně vůbec, na straně druhé tato disproporce vyvolávala otázky týkající se praxe vedení středověkých papežských register. Druhým neméně důležitým důvodem ke vzniku censimenta byla snaha důsledně evidovat kancelářské poznámky na originálech středověkých papežských listin.³

Kancelářské poznámky představují jedinečnou stopu praxe kuriálních úřadů při expedici papežských listin. Vedle toho umožňují nemalou měrou doplňovat a upřesňovat biografické údaje o kuriálních úřednících a jejich postavení v papežské kanceláři. Chronologicky vymezil Bartoloni zpracování originálů počátkem pontifikátu Inocence III. (1198–1216) a koncem pontifikátu papeže Jana XXIII. (1410–1415), respektive počátkem pontifikátu Martina V. (1417–1431). Starší mezní datum bylo zvoleno s ohledem na to, že papežské listiny do roku 1198 byly a stále jsou zpracovávány v rámci jiného monumentálního projektu, který v roce 1896 inicioval Paul Fridolin Kehr.⁴ Navíc od pontifikátu Inocence III. je dochována relativně souvislá řada papežských register, což odpovídá jednomu z hlavních cílů samotného Bartolonioho soupisu, totiž srovnat dochované originály se zápisy v papežských registrech. Mladší mezní datum se kryje s názorem na výraznou dějinnou proměnu, kterou procházel stolec sv. Petra po skončení schismatu, a bývá nezřídka spojován s koncem středověkého papežství jako vedoucího představitele myšlenky právního a kulturního univerzalizmu.⁵ Důvod k ukončení soupisu k roku 1415,

- 2 ERŠIL, Jaroslav: Mezinárodní projekt generálního soupisu papežských listin z let 1198–1417. *Archivní Časopis* 6, 1956, s. 101, k tomu také CHENEY, Christopher: *The Study of the Medieval Papal Chancery: The second Edwards lecture delivered within the university Glasgow on 7th December 1964*. Glasgow, 1966, s. 15.
- 3 S ohledem na evidenci originálů za účelem zpracování kancelářských poznámek je potřeba připomenout jméno německého historika Paula Maria Baumgartena, který na počátku 20. století shromáždil velké množství originálů papežských listin z různých evropských archivů. Cítil především na personální rekonstrukci papežské kanceláře. Z jeho práce vznikl rozsáhlý listkový katalog, který později vydal v podobě fotografických reprodukcí s rozsáhlým rejstříkem Giulio Batteli, viz *Schedario Baumgarten. Descrizione diplomatica di bolle e brevi originali da Innocenzo III a Pio IX*, vol. I–IV. Ed. G. Batteli – S. Pagano, Città del Vaticano 1965–1982.
- 4 Od roku 1931 zajišťuje vydávání papežských listin do roku 1198 nadace Pius – Stiftung für Papsturkunden-und Mittelalterliche Geschichtsforschung. Dohled nad ní drží vědecká komise pod předsednictvím filologicko-historického oddělení Vědecké akademie v Göttingen. Kehrův projekt je zaměřený na zpracování metodicky ustálené řady regestových edicí papežských listin (*pontificia*) podle jednotlivých teritorií. České a moravské papežské listiny do roku 1198 jsou edičně zpracovány od roku 2011, viz *Regesta pontificum Romanorum. Bohemia - Moravia pontificia* (Germania pontificia V/3: Provincia Maguntinensis, pars VII). Ed.: W. Könighaus, Göttingen 2011; Více o historii „Kehrova projektu“ viz HIESTAND, Rudolf: 100 Jahre Papsturkundenwerk. In: *100 Jahre Papsturkundenforschung. Bilanz – Methoden – Perspektiven (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge, 261)*. Ed. R. Hiestand, Göttingen 2003, s. 11–46.
- 5 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Papežství vrcholného a pozdního středověku a České království

respektive 1417 byl také pragmatický. Širší časový úsek by horizont dokončení jednotlivých zpracování posouval k nedohlednu.

Bartoloni, jenž zemřel poměrně mladý v roce 1956, původně zamýšlel centrální evidenci všech originálů ve vatikánském archivu. To bylo sice praktické ve vztahu ke komparaci s papežskými registry, ale nakonec se to ukázalo jako logisticky příliš těžkopádné. Dva roky po Bartolonioho smrti se v tomtéž archivu konalo zasedání věnované metodice Bartolonioho projektu. Jeho vize sice prošla jistými metodickými změnami, ale projekt se rozvíjel dál pod značkou „Censimento Bartoloni“ nebo jen „Censimento“. Nejvýznamnější změnou byla decentralizace. Censimento se mělo nadále rozvíjet na institucionální, regionální, národní či státní úrovni.⁶

První svazky soupisů v intencích Censimenta se začaly objevovat od první poloviny 60. let, nejprve švýcarské soupisy Antona Largiděra.⁷ Následovaly další z pera Waltera Zöllnera, který excerpoval fondy magdeburského státního archivu.⁸ Metodika jejich zpracování však byla rozkolísaná. Také proto v roce 1971 převzala publikování výsledků práce na Censimentu Mezinárodní komise pro diplomatiku (*Commission internationale de diplomatique*). Byla založená nová ediční řada s názvem *Index Actorum Romanorum Pontificum ab Innocentio III ad Martinum V electum* (IARP) a došlo k unifikaci závazných pravidel pro zpracování jednotlivých dílů a zejména jejich rejstříků.⁹ Tři svazky prvního dílu IARP, shromažďující výhradně originální papežské listiny z Národního archivu v Paříži, vyšly postupně v roce 1975, 1978 a 1982.¹⁰ Do současnosti lze využívat osm dílů Censimenta publikovaných pod hlavičkou IARP. Naposledy v roce 2016 doplnil řadu IARP osmý svazek Isabely Aurory, který je věnován papežským originálními listinám z archivů v Apulii a Basilicatě.¹¹

(1197–1417). In: *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Red. T. Černušák, Praha 2017, s. 137–138.

- 6 K tomu blíže SANTIFALLER, Leo: *Der „Censimento“ der spätmittelalterlichen Papsturkunden. Mitteilungen Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 72, 1964, s. 139–140; přehledově HRUBOŇ, P.: *Censimento*, s. 157.
- 7 *Die Papsturkunden des Staatsarchivs Zürich von Innocenz III. bis Martin V.* pozn. 7; ein Beitrag zum Censimentum. Ed. A. Largiadèr, Zürich 1963; *Die Papsturkunden der Schweiz von Innocenz III. bis Martin V. ohne Zürich: Ein Beitrag zum Censimentum Helveticum*, Bd. I. (1198–1304), Bd. 2 (1305–1418). Ed. Týž, Zürich 1968, 1970.
- 8 *Die Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg von Innozenz III. zu Martin V.*, Bd. I. Erzstift Magdeburg (Wissenschaftliche Beiträge der Martin-Luther-universität Halle-Wittenberg 23, K 1). Ed. W. Zöllner, Halle 1966; *Die jüngere Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg: Bestände Halberstadt, Quedlinburg und übrige Gebiete* (Studien zur katholischen Bistums- und Klostergeschichte, Bd. 23). Ed. Týž, Leipzig 1982.
- 9 Stanovy bez uvedení autora vydala Commission internationale de diplomatique pod názvem *Index Actorum Romanorum Pontificum ab Innocentio III usque ad Martinum V electum que praeter registra Romanae curiae adservantur*. Roma 1978, s. 1–12; k tomu také HRUBOŇ, P.: *Censimento*, s. 159.
- 10 *Les actes pontificaux originaux des Archives Nationales de Paris*, t. I (1198–1261), t. II (1261–1304), t. III (1305–1415), IARP I–III. Ed. B. Barbiche, Città del Vaticano 1975, 1978, 1982.
- 11 *Die Originale von Papsturkunden in Niedersachsen 1199–1417*, IARP IV. Ed. B. Schwarz, Città del Vaticano 1988; *Original papal letters in England 1305–1415*, IARP V. Ed. P. Zutshi, Città del Vaticano 1990; *Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg 1198–1417*,

Mimo hlavní metodický směr reprezentovaný IARP vznikají edice, které Censimento doplňují. Zpravidla sice nedodržují formální metodické zásady IARP, ale v cílech a účelu nacházejí společnou řeč. K těmto podnikům patřily nejprve rakouské soupisy a katalogy, jejichž zpracování inicioval na počátku 50. let minulého století klasik rakouské diplomatiky a paleografie Leo Santifaler. Původně nezávislá větev zpracování originálů papežských listin v Rakousku se dnes profiluje jako *Beiträge zum IARP*.¹² Za stejným účelem a v podobném formátu jako rakouské soupisy vznikla řada dalších prací mapujících originály papežských listin z rozmanitých evropských archivů. Většinou se jedná o spíše drobnější a regionálně zaměřené soupisy.¹³

Čeští badatelé se brzy seznámili s cíli a významem projektu Censimento. První zpráva se objevila v Archivním časopise v roce 1956 z pera Jaroslava Eršila. On sám společně s dalšími spolupracovníky (Zdeňkou Hledíkovou, Karlem a Věrou Beránkovými a Mojmiřem Švábenským) zahájil - víceméně na soukromé bázi - na přelomu 60. a 70. let minulého století evidenci originálů papežských listin z let 1305–1417 v českých a moravských archivech; předpokládalo se, že starší období od roku 1198 do roku 1304 bude zpracováno v rámci příprav českého diplomatáře. Schéma jednotlivých evidenčních záznamů se opíralo o švýcarský Largiadèrův vzor. Protože však byla později zavedena nová pravidla pro vydávání originálů papežských listin v rámci IARP, bylo nutno některé položky evidenčních záznamů přepracovat, respektive doplnit. To však již Jaroslava Eršila i jeho spolupracovníky zaměstnávaly jiné úkoly, které nedovolily práci dokončit. Navíc nebyl připraven materiál do roku 1305. Výsledky heuristické práce ve formě specifických rukopisných či

IARP VI/1-2, Bd. I (1198–1341), Bd. II (1342–1417). Ed. T. Schmidt, Città del Vaticano 1993; *Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein) 1199–1415*, IARP VII. Ed. Týž, Città del Vaticano 2003; *Documenti originali pontifici in Puglia e Basilicata 1199–1415*, IARP VIII. Ed. I. Aurora, Città del Vaticano 2016.

12 *Verzeichnis der Originale spätmittelalterlicher Papsturkunden in Österreich 1198–1304: Ein Beitrag zum Index Actorum Romanorum Pontificum ab Innocentio III ad Martinum V electum* (FRA II, Bd. 83). Ed. W. Hilger, Wien 1991; ZAISBERGER, Friederike: Kanzleivermerke auf Papsturkunden zwischen (1139) 1198–1415 in Salzburg, Tirol und Voralberg. In: *Salzburger Miscellen. Gewidmet Hans Paarhammer*. Hg. S. Haering und J. Kandler, Salzburg 1996, s. 407–454.

13 *Die jüngere Papsturkunden des Thüringischen Hauptstaatsarchivs Weimar. Von Innozenz III. bis zum Konzil von Konstanz* (Studien zur Katholischen Bistums- und Klostergeschichte, Bd. 40). Ed. W. Zöllner, Leipzig 1996; *Spätmittelalterliche Papsturkunden für Hochstift und Domkapitel von Freising*. Ed. E. K. Luprian. In: *Hochstift Freising. Beiträge zur Besitzgeschichte*. Hg. Hubert Glaser, München 1990, s. 129–145; *Regesta de letras Pontificias del archivo de la Corona de Aragon*. Ed. M. F. Rossel, Madrid 1948; *Regesta de las Bullas del siglo XIII del Archivo Catedral de Pamplona*. Ed. J. G. Gastambide. *Anthologica Annuua* 5, 1957, s. 577–593; *Regesta de las Bullas del 1300 a 1417 del Archivo Catedral de Pamplona*. Ed. Týž. *Anthologica Annuua* 6, 1958, s. 449–466; *Regesta de las bulla de los archivos navarros (1198–1417)*, ed. Týž. *Anthologica Annuua* 10, 1962, s. 253–354; *I documenti originali Pontifici di Bari 1199–1400: Contributo All'Index Romanorum Pontificum ab Innocentio III ad Martinum V electum*. Ed. I. Aurora. *Archivum Historiae Pontificiae* 39, 2001, s. 9–104; *Papsturkunden in Portugal von 1198–1304: Ein Beitrag zum Censimento*. Ed.: G. Sailler, Universität Wien 2008, disertační práce, [on-line], b.d., dostupné: http://othes.univie.ac.at/716/1/05-14-2008_8810792.pdf [cit. 15.1. 2018].

strojopisných evidenčních listů jsou shromážděny v kartónu, který je deponován v Národním archivu v Praze. V současnosti je soubor dočasně uložen jako výpůjčka v Archivu hlavního města Prahy.¹⁴

Ačkoliv je příprava vydání „Českého Censimenta“ spíše výhledovým cílem, vznikla poměrně nedávno regionálně definovaná práce mapující kancelářské poznámky na papežských listinách v moravských archivech v letech 1378–1417. Svým zpracováním i motivací se řadí k příspěvkům k projektu Censimento. Jejím formálním vzorem byl rakouský soupis originálů papežských listin. Do této práce byly zahrnuty také originály papežských listin uložených v Zemském archivu v Opavě, celkem 23 kusů.¹⁵

Předkládaný regestový katalog, který se rovněž profiluje jako „příspěvek k Censimentu“, doplňuje uvedenou práci a v zásadě tak uzavírá zpracování originálů papežských listin Zemského archivu v Opavě (dále jen ZAO) v intencích Censimenta. Originály papežských listin uložených ZAO do konce pontifikátu papeže Řehoře XI. pocházejí pouze z fondů Metropolitní kapitula Olomouc (MCO) a Arcibiskupství Olomoucké (AO). Nejstarší originál papežské listiny je datován rokem 1207, nejmladší rokem 1377. Vcelku představují nevelký soubor 17 kusů papežských listin. Při jejich editaci byla v hlavních konturách dodržována pravidla stanovená pro publikování Censimenta v rámci IARP. Pouze v některých formálních uzacích byly tyto reglemety upraveny a doplněny. Hlavní důraz při přípravě katalogu byl kladen na jasnou lokalizaci poznámek a jejich správné čtení, případně interpretaci.

Struktura katalogového záznamu je následující: **1.** Pořadové číslo a datum s místem vydání listiny v latině. **2.** Latinský náhradní regest, jehož součástí jsou doslovné citace ve dvojitých špičatých závorkách «». Jedná se o adresu listiny, incipit a explicit oddělený lomítkem a případně o specifikaci genitiv v sankci graciálních papežských listin. Text latinského regestu se řídí pravopisným územ klasické latiny. Také datační formule představuje doslovnou citaci se zachováním středověké ortografie; protože je však v ní zkrácena formulace *pontificatus nostri anno* (p. n. a.), není uvozena zmíněnými špičatými závorkami. V rámci regestu jsou zachovávána toponyma i osobní jména v původní podobě a rozváděny jsou až v následujícím českém orientačním regestu. Z hlediska grafického bylo respektováno dobové použití majuskulí či minuskulí ve jménu papeže. Jejich použití odpovídá kancelářskému stylu (*stilus curiae*) psát majuskulí jméno papeže v graciálních listinách, minuskulními písmeny pak v mandátech.¹⁶ **3.** Pro rychlejší orientaci po obsahu listiny byl oproti obvyklým metodickým uzacím IARP vložen zmiňovaný český orientační regest. V českém regestu byly také identifikovány – alespoň, kde

14 HRUBOŇ, P.: *Censimento*, s. 162–164.

15 HRUBOŇ, Pavel - PSÍK, Richard: *Kancelářské poznámky na papežských listinách v období 1378–1417 na příkladu listin dochovaných v moravských archivech* (Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity č. 280). Ostrava 2013, s. 39–95. Pro úplnost doplním, že kancelářskými poznámkami na papežských listinách v českých archivech do roku 1310 se zabývala v disertační práci: KOSTKOVÁ, Zdeňka: *Kancelářské poznámky na papežských listinách z českých a moravských archivů do roku 1310*, Nepublikovaná disertační práce, vedoucí: Sáša Dušková. Brno 1972.

16 Blíže k pojmu *stilus curiae* viz FRENZ, Thomas: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)*. Tübingen 1986, s. 59–63.

to bylo možné – a přeloženy místní i osobní názvy obsažené v listině. Stejně tak byla upřesněna některá data týkající se významných osob uvedených v jednotlivých listinách. 4. Po českém regestu jsou zaznamenány lokalizace kancelářských poznámek. V souladu s pravidly IARP je vše formulováno v latinském jazyce. Popis lokalizace je pro odlišení od samotných poznámek psán v typografické kurzivě. Pakliže se poznámky nacházejí blízko pod sebou, jsou jejich texty odděleny vertikálním rovným lomítkem. Zpravidla jsou uváděny pouze poznámky, které vznikly v úřadech papežské kurie. V některých případech, zejména tam, kde není jistota, zda vznikly v papežské kanceláři, jsou evidentně středověké poznámky zaznamenány pod položkou „*notae aliae*“. 5. Informace o stavu dochování listiny a jejím edičním zpracování. Na prvním místě lze najít informace o typu závěsů papežské buly, rozměrech listiny (šířka×výška×výška plíky) a stavu dochování olovené buly. Následuje informace o fondu a signatuře, případně inventárním čísle listiny. Poslední položkou diplomatického komentáře jsou odkazy na ediční zpracování listiny; výběrově jsou nejprve uváděny zpracování *in extenso* a následně regestové edice. Pro české edice byly použity obvyklé zkratky.

Důležitou komparativní pomůckou a nedílnou součástí každého svazku Censimenta jsou specifické rejstříky kancelářských poznámek. Vzhledem k malému rozsahu zpracovávané materie byly sestaveny čtyři rejstříky, založené na specifickém umístění jednotlivých kancelářských poznámek. Rejstříky následují po katalogu a každý je opatřen krátkou specifikační charakteristikou.

Seznam zkratek použitých v katalogu:

ang. - angulus, i; **ap.** - apostolicus, a, um; **auct.** - auctoritas, atis; **col.** - columna, ae; **dext.** - dexter, a, um; **dioc.** - dio(e)cesis; **inf.** - inferior, ius; **inter.** - interior, ius; **invers.** - inverse; **litt.** - litterae; **marg.** - margo, inis; **med.** - medius, a, um; **membr.** - membrana, ae; **n.** - numerus; **p.** - pagina; **plumb.** - plumbea; **p. n. a.** - pontificatus nostris anno; **sup.** - superior, ius; **sin.** - sinister, a, um; **transv.** - transverse.

Katalog

1 1207 Ian. 8., Romae

INNOCENTIUS (III.) «Venerabili fratri . . . episcopo et dilectis filiis capitulo Olomouncensi»: eis confirmat libertates et immunitates ab Otakaro, rege Bohemorum, per privilegium ecclesiae Olomouncensi et hominibus eiusdem ecclesiae concessas, quoque cancellariam regiam et alios redditus praepositurae Olomouncensis ecclesiae per praefatum privilegium assignatos. Privilegium eiusdem regis de verbo ad verbum inseritur.¹⁷ Dat. Rome apud sanctum Petrum VI idus Ianuarii p. n. a. nono. «Iustis potentium desideriis / nostre pagine duximus inserendum: C In nomine

¹⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* Ed. G. Friedrich, Praha 1912, s. 55, č. 59.

sancte et individue» – «confirmationis»

Inocenc III. potvrzuje olomouckému biskupovi [Robertovi]¹⁸ a kapitule olomouckého kostela inzerované privilegium českého krále [Přemysla] Otakara [I.],¹⁹ kterým udělil olomouckému kostelu různé svobody a imunity, proboštvství olomouckého kostela pak královskou kancelář a jiné důchody.

Recto: in med. marg. sup.: PR

In plica: a sin.: b. f

Verso: in med. marg. sup.: rasura evidens; in med. dext. fortasse: B vel W

Litt. cum serico – 47×41-4 – bulla plumb. deperdita

ZAO, MCO, sign. A I a 6

Ed.: CDM II, p. 41, n. 33 – CDB II, p. 57, n. 62; Reg.: RBM I, p. 229, n. 502

2 1210 Apr. 9., Laterani

Innocentius (III.) «Venerabili fratri . . . Olomouncensi episcopo»: ei signum crucis assumpto ac in subsidium Terrae sanctae profecturo licentiam concedit, ut, si quos de comitatu ipsius, dum in sancta peregrinatione permanserit, ex iniectioe manuum in clericos violenta in canonem acciderit incidere sententiae promulgatae, eos secundum ecclesiae formam absolvere possit. Dat. Laterani V idus Aprilis p. n. a. terciodecimo. «Cum pro tui redemptoris amore / debeant apostolicam laborare»

Inocenc III. dává olomouckému biskupovi [Robertovi], který přijal kříž a rozhodl se vydat na pomoc Svaté zemi, svolení, že může osvobodit od církevního trestu ty osoby ze svého doprovodu, které by se během jeho svaté cesty dopustily násilí na církevních osobách.

Recto: in med. marg. sup.: P; *aliae notae cancellariae apostolicae sunt pallidae et illegibiles*

Verso: in ang. sup. sin.: RE, *in med.:* + VE

Litt. cum filo canapis – 19×12-2,2 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. A I a 1

Ed.: CDM II, p. 53, n. 47 – CDB II, p. 80, n. 87; Reg.: RBM I, p. 238, n. 521

3 1245 Mart. 11., Lugduni

Innocentius (IV.) «Venerabili fratri . . . episcopo Pragensi et dilectis filiis . . . Breimouensi et . . . Gradicensi Pragensi et Olomouncensi dioc. abbatibus»: eis significat certos canonicos ecclesiae Olomouncensis coram papa exposuisse, Conradum, canonicum Hildesemensis, qui se intrusit in ecclesiam Olomouncensem et se gerit pro episcopo in eadem, auct. ap. ad responsionem coram sede apostolica citatum esse; verum cum exspectatus diutius contempserit comparere, auct. ap. ecclesiam praefatam et domos ipsius cum omnibus bonis, quae ad ipsam et episcopatum per-

¹⁸ Ep. 1201-1240.

¹⁹ Přemysl Otakar I. (vl. 1197-1230)

tinent, sequestranda et Conradum ab administratione spiritualium et temporalium suspendendum duxit; ideoque eis auct. ap. mandat, ut domos et bona ipsa recipere et conservare curent. Dat. Lugduni V idus Martii p. n. a. secundo. «Exponentibus coram nobis / ea nichilominus exequaris»

Inocenc IV. nařizuje pražskému biskupovi [Mikulášovi z Risenburka]²⁰ a také opatům břevnovském [Klimentovi] a hradištskému [Robertovi], aby se na žádost jmenovitě uvedených kanovníků olomouckého kostela postarali o ochranu movitého i nemovitého majetku biskupství olomouckého. Zmínění kanovníci si před papežskou kurií stěžovali, že Konrád, kanovník hildesheimský,²¹ se v olomouckém kostele nezákonně ujal úřadu olomouckého biskupa. Následně byl zmíněný Konrád předvolán před papežský stolec k vysvětlení. Protože se však ke kurii nedostavil, byly majetky olomouckého biskupství apoštolskou autoritou sekvestrovány a zmíněný Konrád odvolán z olomouckého biskupského stolce.

In plica: a dext.: p v

Verso: in med. sup.: Iudica deus | R cum abbreviatura Sct. inscr.

Notae aliae in verso scriptae: inf. a dext. transv.: litta. pge. ep. | et suis [collegiis]

Litt. cum filo canapis – 27×20-2,5 – bulla plumb.

ZAO, MCO, sign. A I a 12

Ed.: CDM III, p. 50, n. 66 – CDB IV/1, p. 146, n. 61; Reg.: RBM I, p. 527, n. 1111

4

1245 Mart. 11., Lugduni

Innocentius (IV.) «Dilectis filiis abbatibus, prepositis, decanis, archidiaconis et aliis ecclesiarum prelati civitatis et dioc. Olomucensis» eis significat certos canonicos ecclesiae Olomucensis coram papa exposuisse, Conradum, canonicum Hildesemensis, qui se intrusit in ecclesiam Olomucensem et se gerit pro episcopo in eadem, auct. ap. ad responsionem coram sede apostolica citatum esse; verum cum expectatus diutius contempserit comparere, ecclesiam praefatam et domos ipsius cum omnibus bonis, quae ad ipsam et episcopatum pertinent, sequestranda et Conradum ab administratione spiritualium et temporalium suspendendum duxit. Dat. Lugduni V idus Martii p. n. a. secundo. «Exponentibus coram nobis / duximus suspendendum»

Inocenc IV. oznamuje všem duchovním v olomoucké diecézi, že jmenovitě uvedení kanovníci olomouckého kostela si před papežskou kurií stěžovali, že Konrád, kanovník hildesheimský, se v olomouckém kostele nezákonně se ujal úřadu olomouckého biskupa. Následně byl zmíněný Konrád předvolán před papežský stolec k vysvětlení. Protože se však ke kurii nedostavil, byly majetky olomouckého biskupství apoštolskou autoritou sekvestrovány a zmíněný Konrád odvolán z olo-

²⁰ Ep. 1240–1258.

²¹ Konrád z Friedberka, kanovník hildesheimský, setrval na olomouckém biskupském stolci, i přes papežskou suspendaci, až do roku 1247; k jeho osobě a působení v Olomouci naposledy SOMMER, Tomáš – SVOBODOVÁ, Eva: Konrád z Friedberka. Biskup na kterého se mělo zapomenout. *Časopis matice moravské* 1, 132, 2013, s. 3–24.

ouckého biskupského stolce.

In plica: a dext.: p c

Verso: in med. sup.: Iudica deus

Litt. cum filo canapis – 22,5×18,3-3 – bulla plumb.

ZAO, MCO, sign. A I a 13

Ed.: CDB IV/1, s. 146, č. 61

5

1246 Nov. 24., Lugduni

Innocentius (IV.) «Dilecto filio nobili viro .W. nato carissimi in Christo filii nostri . . . illustris regis Boemie» ei significat se Godefridum, ordinis fratrum Praedicatorum, capelanum et poenitentiarum suum ad partes praefati W. pro ecclesiae Romanae et Terrae sanctae negotiis destinavisse; rogat eum ac mandat ei, ut praefatum Godefridum recipiat et super eisdem negotiis ei tribuat auxilium et favorem. Dat. Lugduni VIII kalendas Decembris p. n. a. quarto. «Cum dilectum filium fratrem Godefridum / gratiarum exinde commendare»

Inocenc IV. žádá V[ladislava], syna českého krále,²² aby přijal a podpořil dominikána Godefrida, svého kaplana a papežského penitenciáře, kterého poslal k němu ve věcech římského kostela a Svaté země.

In plica: a sin.: ⁂

Litt. cum filo canapis – 20×18-2,5 – bulla plumb.

ZAO, MCO, sign. A I a 14

Ed.: CDM III, p. 63, n. 88 – CDB IV/1, p. 187, n. 95; Reg.: RBM I, p. 542, n. 1156

6

1262 Sept. 14., Montefiascone

Urbanus (IV.) «Dilectis filiis . . . decano, .. preposito et capitulo Olomucensi»: eis concedit facultatem Petrum de Olomucz, clericum, nepotem custodis ecclesiae praefatae, recipiendi in canonicum in eadem ecclesia et eidem clerico providendi de praebenda ibidem vacante vel vacatura. Dat. apud Monteflasconem XVIII kalendas Octobris p. n. a. secundo. «Ex parte vestra / presentium concedimus facultatem»

Urban IV uděluje děkanovi [Brunovi], proboštovi [Dětrichovi] a kapitule olomouckého kostela oprávnění přijmout mezi kanovníky olomouckého kostela klerika Petra z Olomouce, příbuzného kustoda téhož kostela, a poskytnout mu volnou prebendu, případně až se uvolní.

Verso: in med. sup.: Io. Vercellen.

Litt. cum filo canapis – 26×19,5-3 – bulla plumb.

ZAO, MCO, sign. A I a 27

Ed.: CDM III, p. 341, n. 345 – CDB V/1, p. 521-522, n. 350; Reg.: RBM II, p. 150, n. 385

²² Vladislav, syn českého krále Václava I., markrabě moravský v letech 1246–1247.

7

1274 Mai. 14., Lugduni

GREGORIUS (X.) «Dilectis filiis . . . decano et capitulo ecclesie Olomucensis: eis scholastriam a B., episcopo Olomucensi, in ecclesia Olomucensi per litteras suas de novo creatam et donatam confirmat. Dat. Lugduni II idus Maii, p. n. a. tertio. «Cum a nobis petitur / presentis scripti patrocinio communimus» – «confirmatio-nis»

Řehoř X. potvrzuje děkanovi a kapitule olomouckého kostela novou školu, kterou založil a materiálně zabezpečil olomoucký biskup B[runo ze Schauemburku].²³

In plica: a dext.: [Iac. Mut.]²⁴

Verso: in med. sup.: M. Theatin[us]

Litt. cum serico – 31×20-4 – *bullae plumb.*

ZAO, MCO, sign. A I a 35

Ed.: CDM IV, p. 125, n. 90 – CDB V/2, p. 405-406, n. 742; *Reg.:* RBM II, p. 360, n. 878

8

1282 Febr. 9., Apud Urbem Veterem

Martinus (IV.) «Venerabili fratri . . . episcopo Olomucensi»: ei significat petitionem fratrum Minorum et fratrum Praedicatorum Viennensium coram sede apostolica exhibitam continuisse, quod plebanus ecclesiae Viennensis ad iniurias et turbationes eorundem aspirans per vicarios suos publice proclamabat dictos fratres absque licentia ipsius plebani nullam facultatem confessiones audiendi aut sibi confitentes absolventi atque populo praedicandi habere; dicti vicarii quoque asserebant se non solum de praefati plebani, verum etiam de episcopi Pataviensis et archiepiscopi Salzburgensis conventia et ordinatione ad talia processisse. Quia eisdem fratribus a sede apostolica potestas praedicandi, confessiones audiendi et sibi confitentes absolventi concessa erat, dicto episcopo Pataviensi per alias litteras apostolicas²⁵ iniunxit, ut plebanum et vicarios supradictos, ut praemissa sublato cuiuslibet difficultatis et dilationis obstaculo revocarent dictosque fratres circa praedicationes et confessiones huiusmodi suum officium exequi libere paterentur, compelleret. Dicto episcopo Olomucensi mandat, ut si praefatus episcopus Pataviensis mandatum apostolicum super hiis neglexerit adimplere, in hac parte dictum mandatum ipse exsequatur. Dat. apud Urbem Veterem V idus Februarii p. n. a. primo. «Exhibita nobis / de indulto huiusmodi mentionem»

Martin IV. sděluje olomouckému biskupovi [Dětřichovi],²⁶ že se na základě petice Minoritů a Dominikánů z Vídně dozvěděl o plebánovi vídeňského kostela, kte-

23 Ep. 1245-1281

24 Poznámka je doplněna dle citovaného svazku CDB, v současnosti již není zřetelná.

25 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI/1*. Edd. Z. Sviták - H. Krmičková - J. Krejčíková, Praha 2006, s. 250-251, č. 200.

26 Ep. 1281-1302.

rý prostřednictvím svých vikářů veřejně vyhlášoval, že zmínění bratři nemají bez svolení řečeného plebána právo vyslechnout zpověď, dát rozhršení nebo kázat, přičemž tito vikáři navíc tvrdili, že se to děje nejen se souhlasem vídeňského plebána, ale také se souhlasem a z nařízení biskupa pasovského a arcibiskupa salzburškého. Dále připomíná, že papežský stolec udělil řečeným mendikantům zmíněná práva, a proto byl apoštolskou listinou pověřen pasovský biskup [Wichardus], aby přinutil vídeňského plebána zanechat svého konání a aby nebránil mendikantům svobodně vykonávat zmíněné duchovní služby. Biskupovi olomouckému nařizuje, aby vykonal apoštolské pověření pasovského biskupa, pakliže by to on sám učinit nechtěl.

Recto: in ang. sup. dext.: . . .

In plica: a dext.: Sy. Ven.

Sub plica: a sin.: IV --- (*in col.*), *inf. in inter. parte plicae:* V | Rt. Sy Po. n. f. ann | Rt. Henr. pad. p. f. ann | Rt. Galgan. n. f. ann

Verso: in med. marg.: predicatorum; *inf. a sin.:* €

Aliae notae in verso scriptae: inf. a dext.: Exhibita nob. | pro fratribus Wiennensibus super predicaciones et confessiones Martinus | papa III | potestas predicandi confessiones audiendi

Litt. cum filo canapis – 50×37-5 – *bullae plumb. deperdita*

ZAO, AO, sign. A I a 3a

Ed.: CDM XV, p. 11-13, n. 15 – CDB VI/1, p. 251-252, n. 201

9

1296 Iun. 2 (1). Anagnini²⁷

BONIFATIUS (VIII.) «Dilectis in Christo filiabus universis abbatissis et conventibus monialium inclusarum sive ordinis sancte Clare sive sancti Damiani seu minorisse dicantur»: eis universis et singulis indulget, ut ad praestationem decimarum de omnibus bonis suis vel ad contribuendum in procuracionibus quorumlibet ordinariarum et etiam legatorum et nuntiorum sedis apostolicae et quibuslibet taliis et collectis ac ad exhibendum pedagia, tolonea et alias exactiones quibusvis regibus, principibus seu aliis personis saecularibus minime teneantur nec ad id compelli aliquatenus valeant. Dat. Anagnini V nonas Iunii p. n. a. secundo. «Laudabi-

27 Datační formule originálu listiny je přinejmenším atypická. Korektně by první červen byl vyjádřen spojením *kalendis iunii*. Text v citované CDM, který vychází z originálu listiny, vynechává v datační formulě zjevnou číslovku V. Následná citace RBM zase uvádí číslovku IV, která je také zapsána v papežských registrech, viz *Les Registres de Boniface VIII. Premier fascicule*. Ed. G. Digard - M. Faucon - A. Thomas, Paris 1884, s. 399, č. 1115. Listina byla vydána a dochovala se v několika originálních exemplářích pro různé konventy klarisek, vždy s uvedenou datací V non. iunii, srov. např. *Verzeichniss der Originale*, s. 349, č. 595 a 596; *Die Papsturkunden der Schweiz*, s. 293, č. 683; *Regesta Pontificum Romanorum inde ab A. post Christum natum 1198 ad A. 1304*, vol. II. (1243-1304). Ed. A. Potthast, Berolini 1875, s. 1949, č. 24346. Vzhledem k atypičnosti této datační formule na jedné straně, a její obecně správné formulace v papežských registrech na straně druhé lze hypoteticky předpokládat, že čístopisy těchto listin s pravděpodobně chybnou verzí datační formule byly přepisovány dle jednoho vzoru, a následně pak byla datace opravena při zápisu do papežské registratury knihy, aniž by se to odrazilo v korekčních čístopisů. Za správnou datací lze tedy považovat 2. červen 1296.

lis sacra religio / compelli aliquatenus valeatis» – «concessionis»

Bonifác VIII. osvobozuje všechny abatyše a konventy řádů sv. Kláry a sv. Damiána od povinnosti platit desátky ze svých statků a přispívat na prokurace ordinářů nebo papežských vyslanců; nejsou také povinovány a nemají být nuceny platit cla, mýta a jiné poplatky ustanovené panovníky, knížaty či jinými světskými osobami.

In plica: a dext.: Iordanis

Sub plica: a sin.: . . .; inf. in inter. parte plicae: Rt I. de Sw C II | I. de Fractis., prope inf. a dext.: Rt. P. Acut. III. H. Pad. fce. sut. | Rt dnice III. H. Pad.

Verso: in med. marg. sup.: Petrus Fabri

Litt. cum serico – 46×29,5-6,5 – bulla plumb.

ZAO, MCO, sign. A I b 15

Ed.: CDM V, p. 51-52, n. 50; Reg.: RBM II, p. 736, n. 1718 – Katalog listin a listů k VII. dílu českého diplomatáře. Ed. D. Havel, Brno 2011, p. 363, n. 937

10 1345 Apr. 5., Avinione

CLEMENS (VI.) «Dilectis in Christo filiabus . . . abbatisse et conventui monasterii in Pustimier ordinis sancti Benedicti Olomucensis dioc.»: eas et locum earundem sub beati Petri protectionem suscipit et specialiter ipsis decimas et omnia bona confirmat. Dat. Avinione nonis Aprilis p. n. a. tercio. «Cum a nobis petitur / moderatione concilii generalis» – «confirmationis»

Kliment VI. bere do ochrany své a sv. Petra abatyši a konventu benediktinského kláštera v Pustiměři, a zvláště jim potvrzuje desátky a všechny majetky, které po právu vlastní a drží.

Recto: in ang. sup. dext.: J duabus lineolis signata

In plica: a dext.: A. de Lavat., in ang. inf. dext.: .IX.

Sub plica: a sin.: ---- (in col.) | N. de Anag.

Verso: in ang. sup. sin.: F; in med. marg. sup.: Symon de Legnitz, inf. a dext.: Cop; in ang. inf. dext.: IIIA, prope inf. a dext.: X in med. duabus paulis lineolis signata

Litt. cum serico – 46,5×27-7,5 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. G I a 13

Reg.: CDM VII, p. 433, n. 592 – RBM IV, p. 614, n. 1525 – MVB I, p. 291, n. 487

11 1350 Aug. 19., Avinione

CLEMENS (VI.) «Dilectis in Christo filiabus . . . abbatisse et conventui monasterii sanctimonialium ad Infantiam sancti Salvatoris ordinis sancti Benedicti Olomucensis dioc.»: ad petitionem pro parte earum factam eis donum iuris patronatus in parochiali ecclesia in Budecz a nobilibus viris Bennesio et Andrea de Grumewalt per litteras factum confirmat. Dat. Avinione XIII kalendas Septembris p. n. a. nono. «Cum a nobis petitur / scripti patrocínio communimus» – «confirmationis»

Kliment VI. potvrzuje abatyši a konventu benediktinského kláštera v Pustiměři

ři na jejich žádost dar patronátního práva ve farním kostele v Budči, který učinili listinou bratři Beneš a Ondřej z Krumvaldu.

Recto: in ang. sup. sin. L, in ang. sup. a dext.: P

In plica: a dext.: A. de Luca, in ang. inf. dext.: XXVI.

Sub plica: a sin.: - - X | Varinus 9, a dext.: Phi. co. d²⁸

Recto: in med. sup.: Rt, inf.: Henr. de Halberstad

Litt. cum serico – 42×26-6,5 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. G I b 3

Ed.: CDM VIII, p. 71, n. 105;²⁹ Reg.: MVB I, p. 683 n. 1284 – RBM V/3, p. 475, n. 940

12 1350 Aug. 19., Avinione

CLEMENS (VI.) «Dilectis in Christo filiabus . . . abbatisse et conventui monasterii sanctimonialium ad Infantiam Christi in Pustimier ordinis sancti Benedicti Olomucensis dioc.»: ad petitionem earundem et Iohannis, episcopi Olomucensis, fundatoris dicti monasterii, nec non Caroli, Romanorum et Bohemiae regis, eis donationem et collationem oppidi Swabnitz nec non oppidi Schreynery ac villae Praus, adiacentis villae Pustmir, et villarum Schonwelt et Ondratycz cum pertinentiis suis nec non vineae in minori Nempozitz a dicto episcopo per litteras factas confirmat. Litterae donationis episcopi Olomucensis de verbo ad verbum inseritur.³⁰ Dat. Avinione XIII kalendas Septembris p. n. a. nono. «Hiis, que ad caritatis / dictarum litterarum talis est: In nomine Domini amen» – «confirmationis»

Kliment VI. potvrzuje abatyši a konventu benediktinského kláštera v Pustiměři na žádost jejich, Jana (Volka), biskupa olomouckého,³¹ zakladatele kláštera, a Karla [IV.], krále římského a českého, darování a kolaci městeček Švábenice a Schreynern, vesnic Prusy, ležící nedaleko vsi Pustiměř, Schönfeld a Ondratice, a také vine v Němčičkách, které učinil svojí listinou řečený olomoucký biskup. Donační listina je doslovně inzerována.

Recto: in ang. sup. sin.: L, in ang. sup. a dext.: P

In plica: a dext.: Firminus, in ang. inf. dext.: XX.

Sub plica: a sin.: XXX (in col.) | Varinus 9, a dext.: Phi.co.

Verso: in med. sup.: Henr. de Halberstad, inf.: Rt.

Litt. cum serico – 60×40-7 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. G I b 4

Ed.: CDM VIII, p. 78-80, n. 111;³² Reg.: MVB I, p. 683, n. 1282 – RBM V/3, p. 475, n. 939

28 Lze také číst jako tironskou značku (9) pro con.

29 Editor uvádí chybné roční datum 1351.

30 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII/1*. Ed. P. Chlumecky, Brno 1858, s. 612–613, č. 843.

31 Ep. 1334–1351.

32 Editor uvádí chybné roční datum 1351.

CLEMENS (VI.) «Dilectis in Christo filiabus . . . abbatisse et conventui monasterii sanctimonialium ad Infantiam sancti Salvatoris ordinis sancti Benedicti Olomucensis dioc.»: ad petitionem earundem et Caroli, Romanorum et Bohemiae regis, eis donationem iuris patronatus parochialium ecclesiarum in Kdusow et in Luntenburg Olomucensis dioecesis a dicto rege, tunc marchione Moraviae, consensu episcopi Olomucensis accedente, per litteras factam confirmat. Dat. Dat. Avinione XIII kalendas Septembris p. n. a. nono. «Cum a nobis petitur / scripti patrocinio communimus» – «confirmationis»

Kliment V. potvrzuje abatyši a konventu benediktinského kláštera v Pustiměři na jejich žádost a také na žádost Karla [IV.], římského a českého krále, donaci patronátních práv kostelů v Kdousově a Břeclavi, kterou učinil se souhlasem olomouckého biskupa zmiňovaný panovník v době, kdy byl ještě markrabětem moravský.

Recto: in ang. sup. sin.: L, in ang. sup. dext.: P

In plica: a dext.: Rt | A. de Luca, in ang. inf. dext.: .XXI.

Sub plica: a sin.: ---- X (in col.) | Varinus 9, a dext.: Guid. 9

Verso: in med. sup.: Henr. de Halberstad, inf.: Rt., in med. marg. inf. inter fila:

VII

Litt. cum serico – 47,5×29-6,5 – bulla plumb.

ZA, AO, sign. G I b 5

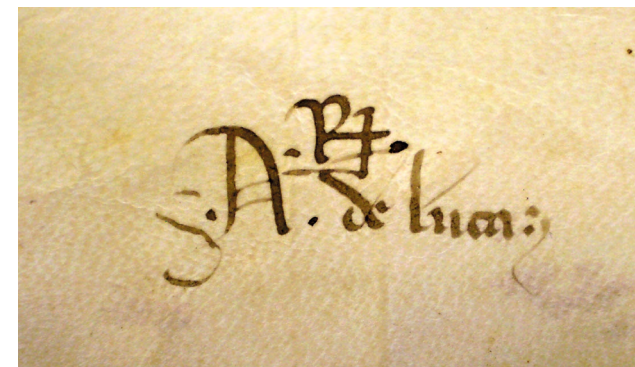
Ed.: CDM VIII, p. 68-69, n. 103;³³ Reg.: MVB I, p. 683, n. 1283 – RBM V/3, p. 474-475, n. 937

CLEMENS (VI.) «Dilectis in Christo filiabus . . . abbatisse et conventui monasterii sanctimonialium ad Infantiam Christi in Pustimir ordinis sancti Benedicti Olomucensis dioc.»: ad supplicationem earundem et Iohanni, episcopi Olomucensis, ac Caroli, Romanorum et Bohemiae regis, fundatorum supradicti monasterii, eis donationem et collationem munitiois Draczewitz cum villa Ninczowitz, villarum Schoenhof, Prziestabulk, Zwicow et Luhatzowitz atque medietatis villae Lowtitz cum iure patronatu ecclesie ibidem in marchionatu Moraviae sitarum, quae ad dictum regem Carolum, tunc marchionem Moraviae, per mortem quondam Brunonis de Draczewitz sine herede defuncti, devolutae erant, a dicto rege, tunc marchione Moraviae, per litteras factas confirmat. Litterae donationis et collationis praefati regis, tunc marchionis, de verbo ad verbum inseritur.³⁴ Dat. Avinione XIII kalendas Septembris p. n. a. nono. «Cum a nobis petitur / tenor dictarum litterarum talis est: Nos Karolus» – «confirmationis»

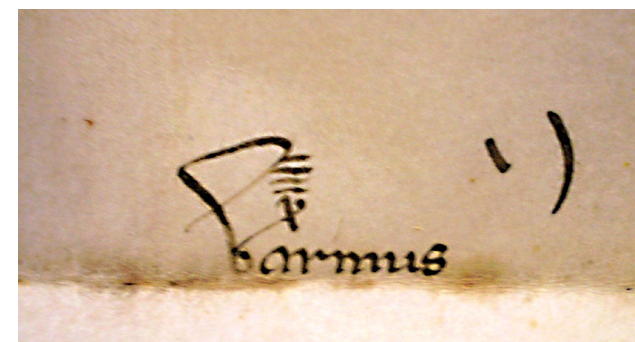
Kliment VI. potvrzuje abatyši a konventu benediktinského kláštera v Pustiměři na žádost jejich, Jana (Volka), biskupa olomouckého, a Karla [IV.], římského

³³ Viz předchozí poznámka.

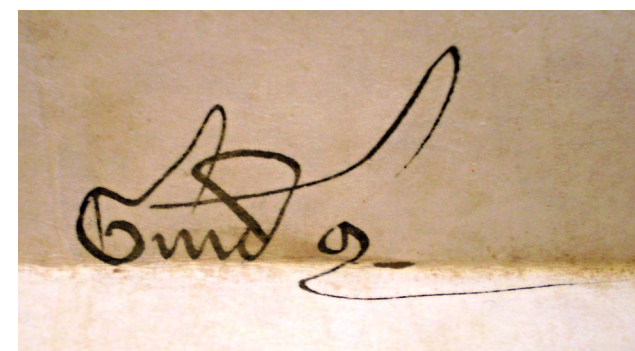
³⁴ CDM VII s. 247, č. 346.

– Detail kancelářské písařské poznámky vpravo na plice (in plica a dext.) ve formě Rt (rescripta) s podpisem písaře A. de Luca. Listina papeže Klimenta VI., poř. č. 13.

– Detail kancelářské taxační poznámky vlevo pod plikou (sub plica a sin.). Představuje hodnotu taxy zapsanou ve sloupci ---- X, jméno taxátora Varinus a značku pro com., jejíž význam je pravděpodobně computavi, případně computatur. Listina papeže Klimenta VI., poř. č. 13.

– Detail kancelářské taxační poznámky vpravo pod plikou (sub plica a dext.), která se skládá ze zkráceného jména Guid. a značky pro com. Listina papeže Klimenta VI., poř. č. 13.

ho a českého krále, zakladatelů zmíněného kláštera, darování odúmrtých statků a práv, které učinil svojí listinou řečený panovník v době, kdy byl ještě markrabětem moravským, a které získal po Brunovi z Dražovic, jenž nezanechal dědice; totiž tvrz Dražovice s vesnicí Nenkovice, vesnice Schönhof, Přestávky, Zvikov, Luhačovice a polovina vsi Lovčice s patronátním právem v téže vsi. Donační listina je doslovně inzerována.

Recto: in ang. sup. dext.: L, in ang. sup. sin.: P

In plica: a dext.: Firminus, in ang. inf. dext.: numerus illegibilis

Sub plica: a sin.: XXXV (in col.) | Varinus 9, a dext.: Phi. co.

Verso: in med. sup.: Rt., inf.: Henr. de Halberstad

Litt. cum serico – 71×41,5-9,5 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. G I b 6

Ed.: CDM VIII, p. 69-71, n. 104;³⁵ Reg.: MVB I, p. 682, n. 1281 – RBM V/3, p. 475, n. 938

15

1354 Nov. 25., Avinione

INNOCENTIUS (VI.) «AD PERPETUAM REI MEMORIAM»: ad petitionem³⁶ pro parte Iohanni, episcopi Olomucensis, districtius inhihet dicto episcopo et successoribus eius, episcopis Olomucensibus, ne ipsi deinceps castrum Hokenwilde cum pertinentiis suis in feudum, emphyteusem vel alio titulo concedant, alienent vel tradant. Dicta petitio continebat, quod idem episcopus praefatum castrum suae Olomucensis dioecesis cum pertinentiis eius, olim a praedecessoribus suis, Olomucensis episcopis, nonnullis vasallis dictae dioecesis in feudum concessum vel venditum, de suis propriis pecuniis mensae suae episcopali annectendum reemit illudque tenet et possidet iuste et pacifice. Dat. Avinione VII kalendas Decembris p. n. a. secundo. «Circa quarumlibet ecclesiarum statum / decernimus robore firmitatis» – «voluntatum, inhibitionis et constitutionis»

Inocenc VI. zakazuje olomouckému biskupovi Janovi [Očkovi z Vlašimi]³⁷ a jeho nástupcům na olomouckém biskupském stolci, aby biskupský hrad Hukvaldy udělovali lénem, dávali do dědičného nájmu nebo jiným titulem zcizovali či předávali. Zmíněný hrad býval předchůdci řečeného biskupa udělován v léno nebo prodáván některým vazalům z řečené diecéze, proto ho zmíněný biskup vlastními penězi vykoupil a připojil k mensálním statkům olomouckého biskupství.

Recto: in ang. sup. sin.: L, in ang. sup. dext.: P

In plica: a dext.: Firminus

Sub plica: a sin.: XX (in col.) | Trasmons. 9, a dext.: Io. Ruber 9.

Verso: in med. marg. sup.: Iacobus Nicolai, inf.: .Rt., in ang. inf. sin. invers.:

Tost.

³⁵ Viz poznámka 32.

³⁶ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia II.* Ed.: J. B. Novák, Praha 1907, s. 127, č. 311.

³⁷ Ep. 1351-1364.

Litt. cum serico – 60,5×31-8,5 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. E I a 7

Ed.: CDM VIII, p. 266, n. 322;³⁸ Reg.: MVB II, p. 127, n. 312 – RBM V/4, p. 860, n. 1967

16

1364 Febr. 17., Avinione

URBANUS (V.) «AD PERPETUAM REI MEMORIAM»: ad petitionem pro parte Iohanni, episcopi Olomucensis, quae continebat, quod idem episcopus castrum Hakemvaldi et opidum Wyeyburg cum villis, hominibus, redditibus, possessionibus, iurisdictione et universis pertinentiis castrum et oppidi praedictorum, quae olim per nonnullos praedecessores ipsius episcopi alienata et in feudum data fuerant, suis pecuniis revocavit et per litteras ecclesiae praedictae univit et incorporavit ac alia statuit, unionem, incorporationem et statuta dicta confirmat supplens omnem defectum, si quis in eisdem intervenerit. Litterae praefati episcopi de verbo ad verbum inseritur.³⁹ Dat. Avinione XIII kalendas Marcii p. n. a. secundo. «Hiis que pro ecclesiarum / tenor vero dictarum litterarum talis est. Iohannes dei gratia etc.» – «confirmationis et suppletionis»

Urban V. potvrzuje olomouckému biskupovi Janovi [Očkovi z Vlašimi] unifikaci a inkorporaci hradu Hukvaldy a městečka Příbor se vším příslušenstvím k olomouckému kostelu. Zmíněný hrad s městečkem byl kdysi jeho předchůdci na biskupském stolci udělován lénem či zcizován, proto ho řečený olomoucký biskup Jan na vlastní náklady navrátil k olomouckému kostelu a biskupskou listinou inkorporoval k řečenému kostelu. Inkorporační listina olomouckého biskupa Jana je doslovně inzerována.

Recto: in ang. sup. sin.: L, in ang. sup. dext.: P

In plica: S. Folcrandi

Sub plica: a sin.: XXX (in col.) | Io. de Angicuria 9

Verso: in marg. sup. dext.: Paulus | Pragen., in med. mebr.: Rt

Notae aliae in verso scriptae: inf. a sin. transv.: Robur confirmationis super incorporacione | castrum Hukenwald Urbani pape quinti | et etiam super VIII° marcas, quas ecclesia Olomucensis | habet percipere in Friburg

Litt. cum serico – 73×40-7,5 – bulla plumb.

ZAO, AO, sign. E I a 8

Ed.: CDM IX, p. 264, n. 345⁴⁰ – MVB III, p. 170-172, n. 271 – RBM VIII/1, p. 34-35, n. 33

³⁸ Editor uvádí chybné roční datum 1355.

³⁹ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX.* Ed. V. Brandl, Brno 1875, s. 114, č. 142.

⁴⁰ Editor uvádí chybné denní datum 16. února.

Gregorius (XI.) «Venerabilibus fratribus . . . Wratislaviensis et . . . Luthomislen-
sis episcopis ac dilecto filio . . . abbati monasterii Scotorum in Vienna Pataviensis
dioc.»: eos deputat conservatores et iudices pro praeposito, decano et capitulo
ecclesiae Olomucensis usque ad quinquennium. Dat. Rome apud Sanctum Petrum
kalendis Februariis p. n. a. septimo. «Militanti ecclesie licet / post quinquennium
minime valituris»

Řehoř XI. na žádost probošta [Bedřicha],⁴¹ děkana [Bedřicha]⁴² a kapituly olo-
mouckého kostela jím ustanovuje na pět let za konservátory biskupy wratislavského
[Dětricha]⁴³ a litomyšlského [Albrechta ze Sternberka]⁴⁴ a také opata kláštera Skotů
ve Vídni.

Recto: in ang. sup. sin.: L, in ang. sup. dext.: P

In plica: a dext.: Io. Revordelli, prope a dext.: I

Sub plica: a sin.: XXX (in col.) | B. Girardi 9

*Verso: in med. marg. sup.: Idericus de Sicca, inf.: Rt; in ang. inf. sin. invers.:
de Fargia*

Litt. cum filo canapis – 52×39-9 – bulla plumb.

ZAO, MCO, sign. A II b 16

Ed.: CDM XI, p. 57-59, n. 67

***

Rejstříky kancelářských poznámek

Cílem následujícího souboru čtyř rejstříků je zpřehlednit jednotlivé kancelář-
ské poznámky a v tomto ohledu umožnit jejich uživateli rychlou orientaci po edi-
tované materii. Jelikož má mít tento rejstříkový přehled povahu komparativního
podloží pro studium úředních mechanismů uplatňovaných v papežské kanceláři
a neméně pro prosopografická bádání, byly doplněny jednotlivé personální po-
ložky rejstříků o odkazy na jejich výskyt v dosud vydaných edicích „Censimenta“,
případně v dalších edičních nebo soupisových podnicích spojených s vydáváním
originálů papežských listin. Jedná se o výběrovou srovnávací materii. Důraz byl
kladen především na srovnání s dosud vydanými svazky „Censimenta“.

Samotné rejstříky se skládají z kancelářské poznámky, která je tištěna tučně,
pořadovým číslem listiny v registrovém katalogu a datem vydání příslušné listiny
v kulatých závorkách. Každému ze čtyř rejstříků je předesláno krátké metodické
poučení, které zdůrazňuje jeho případná specifika. Do rejstříků nebyly zahrnuty
hodnoty tax. *Notae aliae*; u nichž není zřejmé, zda vznikly v papežské kanceláři,

41 Bedřich z Olbramkostela (1375-1378).

42 Bedřich z Lestnice (1365-1385).

43 Byl zvolen v roce 1376, ale úřadu se neujal.

44 Ep. 1371-1380.

taktéž nejsou v rejstříku uváděny. Čtení jednotlivých poznámek považují za velmi
pravděpodobné i díky komparaci z níže uvedenými edičními zpracováními.

Vzhledem k relativně dlouhým citacím jednotlivých edicí, byl výhradně pro
rejstříky zvolen specifický citační úzus, odlišný od poznámkové aparátu. Namís-
to prvních slov názvů, které jsou často podobné, uvádím jména editorů, případně
zkratky edice. Jedná se o následující edice a soupisy:

*Barbiche I, II, III – Les actes pontificaux originaux des Archives Nationales de
Paris*, t. I (1198-1261), t. II (1261-1304), t. III (1305-1415), IARP I-III. Ed. B. Barbi-
che, Città del Vaticano 1975, 1978, 1982.

Schwarz – Die Originale von Papsturkunden in Niedersachsen 1199-1417,
IARP IV. Ed. B. Schwarz, Città del Vaticano 1988.

Zutshi v Original papal letters in England 1305-1415, IARP V. Ed. P. Zutshi,
Città del Vaticano 1990.

*Schmidt I/1, 2 – Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg
1198-1417*, IARP VI/1-2, Bd. I (1198-1341), Bd. II (1342-1417). Ed. T. Schmidt, Città
del Vaticano 1993.

*Schmidt II – Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland (Bremen,
Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein) 1199-1415*, IARP VII.
Ed. T. Schmidt, Città del Vaticano 2003.

Aurora – Documenti originali pontifici in Puglia e Basilicata 1199 1415, IARP
VIII. Ed. I. Aurora, Città del Vaticano 2016.

*Hilger – Verzeichnis der Originale spätmittelalterlicher Papsturkunden in Ös-
terreich 1198-1304: Ein Beitrag zum Index Actorum Romanorum Pontificum ab
Innocentio III ad Martinum V electum* (FRA II, Bd. 83). Ed. W. Hilger, Wien 1991.

*Largiadër I – Die Papsturkunden des Staatsarchiv Zürich von Innocenz III.
bis Martin V: Ein Beitrag zum Censimentum Helveticum*. Ed. A. Largiadër, Zürich
1963.

*Largiadër II/1,2 – Die Papsturkunden der Schweiz von Innocenz III. bis Mar-
tin V. ohne Zürich: Ein Beitrag zum Censimentum Helveticum*, Bd. I. (1198-1304),
Bd. 2 (1305-1418). Ed. A. Largiadër, Zürich 1968, 1970.

*Zöllner I – Die jüngere Papsturkunden des Staatsarchiv Magdeburg: Bestän-
de Halberstadt, Quedlinburg und übrige Gebiete* (Studien zur katholischen Bistums-
und Klostergeschichte, Bd. 23). Ed. W. Zöllner, Leipzig 1982.

*Zöllner II – Die jüngere Papsturkunden des Thüringischen Hauptstaatsar-
chiv Weimar: Von Innozenz III. bis zum Konzil Konstanz* (Studien zur katholis-
chen Bistums und Klostergeschichte, Bd. 40). Ed. W. Zöllner, Leipzig 1996.

*SB IV – Schedario Baumgarten. Discrezione diplomatica di bolle e brevi ori-
ginali da Innocenzo III a Pio IX.*, tom. IV (Eugenio IV - Pio IX. An. 1431-1862). Ed.
G. Battelli, Città del Vaticano 1986.

*Hledíková, Prokurátoři – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Prokurátoři českých příjem-
ců u kurie do r. 1419*. In: AUC – Philosophica et Historica 3-4, Studia Historica VII-
VIII, Z pomocných věd historických. Red. I. Hlaváček, Praha 1971, s. 65-109.

*Herde, Beiträge – HERDE, Peter: Beiträge zum päpstlichen Kanzlei- und Ur-
kundenwesen im dreizehnten Jahrhundert*. Kalmünz 1967².

1. Poznámky vpravo a vlevo na plíce (*in plica: a sin., a dext.*)

Vpravo na plíce se zpravidla vyskytují sigly, iniciály a podpisy kuriálních písařů. Na počátku 13. století se mohly objevit také na levé straně plíky.⁴⁵ V tomto případě je v rejstříku k pořadovému číslu listiny připojen rozlišovací index (°).

- A. de Lavat.** 10 (1345)
Alcherius de Lavate Pergamensis, srov. SB IV, s. 504; Zutshi, p. 272; Schmidt I/2, s. 613; Schmidt II, s. 210; Barbiche III, s. 431; Largiadër II/2, s. 412.
- A. de Luca** 11, 13 (1350)
Albizius de Luca, srov. SB IV, s. 506; Barbiche III, s. 431.
- b. f** 1° (1207)
Benedictus de Fractis, srov. SB IV, s. 520; Schmidt I/2, s. 618; Schwarz, s. 211; Hilger, s. 372.
- Firminus** 12, 14 (1350), 15 (1354)
Firminus Bartholomei de Utecia, srov. SB IV, s. 544; Zutshi, s. 275; Schmidt I/2, s. 626; Schwarz, s. 214; Schmidt II, s. 215; Aurora, s. 448; Barbiche III, s. 439; Largiadër II/2, s. 402, 412-413.
- Iac. Mut.** 7 (1274)
Iacobus de Mutina, srov. SB IV, s. 566; Schmidt I/2, s. 637; Schwarz, s. 217; Schmidt II, s. 220; Aurora, s. 452; Barbiche I, s. 425; Barbiche II, s. 506; Hilger, s. 374; Largiadër II/1, s. 356; Herde, Beiträge, s. 267-269, 271-272, 274-275.
- Io. Revordelli** 17 (1377)
Iohannes Revordelli, srov. SB IV, s. 587; Schmidt I/2, s. 643; Schwarz, s. 220; Schmidt II, s. 223; Barbiche III, s. 449.
- Iordanis** 9 (1296)
Iordanus Iacobi de Todi, srov. SB IV, s. 578; Schmidt I/2, s. 645; Schwarz, s. 221; Barbiche II, s. 510; Hilger, s. 375.
- p c** 4 (1245)
Srov. SB IV, s. 621; Schmidt I/2, s. 654; Zöllner I, s. 246; Barbiche I, s. 429; Hilger, s. 377; Herde, Beiträge, s. 55.
- p v** 3 (1245)
P. de Verulis nebo Petrus de Venafro, srov. SB IV, s. 634; Schmidt I/2, s. 659; Barbiche I, s. 430; Hilger, s. 377.
- S. Folcrandi** 16 (1364)
Stephanus Folcrandi, srov. SB IV, s. 644; Zutshi, s. 284; Schmidt I/2, s. 663; Schwarz, s. 228; Schmidt II, s. 231; Barbiche III, s. 464; Largiadër II/2, s. 403; Largiadër II/2, s. 414, 418.
- Sy. Ven.** 8 (1282)
Symon de Venafro vel de Venosa, srov. SB IV, s. 649; Schmidt I/2, s. 665; Schwarz, s. 228; Schmidt II, s. 232; Barbiche II, s. 522; Hilger, s. 378; Herde, Beiträge, s. 275-277.

2. Jmenné poznámky pod plíkou (*sub plica*)

Pod plíkou, zpravidla vlevo, se převážně vyskytují taxační poznámky, které obsahují jak jména, případně zkrácená jména, taxátorů, která jsou zde uváděna, tak znaky vyjadřující hodnotu taxy. Ve starším období, tj. od poloviny 13. století jsou to většinou tečky či vodorovné čárky, posléze se postupně objevují římské číslice zapisované buď vodorovně, případně do sloupce. V některých případech jsou uváděna jména osob podílejících se na taxaci listiny, případně na verifikaci taxy, na pravé straně.⁴⁶ V takovém případě je u jména připojen rozlišovací index (°).

- B. Girardi** 17 (1377)
Bernardus Girardi, srov. Barbiche III, s. 434.
- Galgan.** 8 (1282)
Galganus de Sala, srov. SB IV, s. 548; Schmidt I/2, s. 630; Schwarz, s. 215; Schmidt II, s. 217; Barbiche II, s. 501; Zöllner II, s. 62; Herde, Beiträge, s. 275-276.
- Guid.** 13° (1350)
Srov. SB IV, s. 558.⁴⁷
- H(enr). Pad.** 8 (1282), 9 (1296)
Henricus de Padua, srov. SB IV, s. 562; Schmidt I/2, s. 632; Schwarz, s. 216; Schmidt II, s. 218; Barbiche II, s. 502; Hilger, s. 380; Largiadër II/1, s. 357; Herde, Beiträge, s. 276-277, 280-281, 283-284.
- I. de Fractis** 9 (1296)
Iacobus de Fractis, srov. SB IV, s. 566;⁴⁸ Schmidt I/2, s. 633; Schwarz, s. 216; Barbiche II, s. 503;⁴⁹ Hilger, s. 380; Largiadër II/1, s. 357; Herde, Beiträge, s. 282-283.
- I. de Sw.** 9 (1296)
- Io. de Angicuria** 16 (1364)
Iohannes Maioris de Angicuria, srov. SB IV, s. 574; Zutshi, s. 278; Schmidt I/2, s. 638; Schwarz, s. 218; Barbiche III, s. 446; Largiadër II/2, s. 414.
- Io. Rubei** 15° (1354)
Srov. SB IV, s. 587; Schmidt I/2, s. 643; Largiadër II/2, s. 402.
- N. de Anag.** 10 (1345)

46 Tíž: Kancelářské poznámky, s. 52–55, zejména pozn. 193.

47 V *Schedario Baumgarten* je uvedeno několik jmen, které by mohly odpovídat zkrácené verzi *Guid.* Časově nejbližší jsou následující osoby: *Guidotus*, který k roku 1351 působil jako písař, *Guidus de Aretio*, písař doložený pro léta 1354–1357, *Guidus de Florentia*, také známý z roku 1360 jako písař, případně *Guidus de Pest(r)ello*, registrátor známý z let 1349–1368, viz také Schmidt I/2, s. 631. Ostatní stejnojmenní kuriální úředníci v *Schedario Baumgarten* jsou doložení pro konec 13. století. *Original papal letters*, s. 276, uvádí jako písaře (1354) a taxátora (1349) jméno *Guidotus de Tervisio*, který se objevuje na listinách ve zkrácené podobě *Guid.* nebo *Guido*; srov. také *Die Originale von Papsturkunden in Niedersachsen*, s. 216; *Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland*, s. 218; *Les actes III*, s. 443.

48 Je zde sice doložen jako písař pro léta 1308–1309, to však nevylučuje, že mohl na konci 13. století působit jako taxátor.

49 Uvádí se zde křestní jméno *Iohannes de Fractis*. Pravděpodobně jde však o jednu a tutéž osobu.

45 HRUBOŇ, P. - PSÍK, R.: *Kancelářské poznámky*, s. 41.

Nicolaus Mathei de Anagnia, srov. SB IV, s. 608; Schmidt I/2, s. 649; Aurora, s. 457, Barbiche III, s. 452.

P. Acut. 9 (1296)

Srov. SB IV, s. 617; Schwarz, s. 224; Schmidt II, s. 227; Barbiche II, s. 516; Herde, Beiträge, s. 285-286.

Phi. co. 11', 12', 14' (1350)

Srov. Schmidt II, s. 230; Barbiche III, s. 462; Zöllner II, s. 66.

Sy. Po. 8 (1282)

Srov. SB IV, s. 649.⁵⁰

Trasmons. 15 (1354)

Transmontanus Raymbaudi de Falcone, srov. SB IV, s. 653; Zutshi, s. 285; Schmidt I/2, s. 667; Schwarz, s. 230; Barbiche III, s. 466.

Varinus 11, 12, 13, 14 (1350)

Varinus Bartholomei, srov. SB IV, s. 654; Zutshi, s. 285; Schmidt I/2, s. 667; Schwarz, s. 230; Barbiche III, s. 466.

3. Poznámky na dorsu uprostřed nahoře (*in med. marg. sup.*).

Na této pozici se tradičně od počátku 13. století podepisovali jmény nebo značkami, případně hesly, prokurátoři. Jednalo se osoby znalé úředních uzancí u papežské kurie. Jejich úkolem bylo zastupovat petenta při vyřízení a vydání listiny. Byli proto označováni jako *procuratores ad impetrandum*. Obvykle se podepisovali uprostřed při horním okraji dorsální strany papežské listiny. V některých případech na jiných místech rubní strany; taková anomálie je pak v rejstříku naznačena indexem (°). V případě rejstříku prokurátorů jsou z praktických komparačních důvodů uváděni také příjemci, petenti, popřípadě intervenienti listiny.⁵¹

Henr[icus] de Halberstad 11, 12, 13, 14 (1350)

klášter benediktinek v Pustiměři

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 98; Schwarz, s. 252; Largiaděr I, s. 74.

Iacobus Nicolai 15 (1354) *olomoucký kostel, biskup*

Idericus de Sicca 17 (1377) *kapitula olomouckého kostela*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 102.

Io. Vercellen[sis] 6 (1262) *kapitula olomouckého kostela*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 88.

⁵⁰ Těto zkratce – za předpokladu, že první písmeno přídomku lze číst také jako R – odpovídají tři jména: *Sy. Pod.* (*Symon qondam Ryanaldi de Podioboinizi* – 1308); *Sy. R.* (*Symon Reatinus* – 1261–1298), případně *Sy. Ro.* (*Symon Bernardi de Roma* – 1262–1290). Jako nejpravděpodobnější se jeví *Symon Reatinus*, který je se objevuje na papežských listinách jako taxátor. Viz také *Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg II*, s. 665; *Die jüngere Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg*, s. 247; *Les actes II*, s. 521.

⁵¹ Ke kuriálnímu prokurátorům viz HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Prokurátoři českých příjemců u kurie do r. 1419. In: *AUC – Philosophica et Historica 3-4, Studia Historica VII-VIII, Z pomocných věd historických*. Red. I. Hlaváček, Praha 1971, s. 65–109; srov. také HRUBOŇ, P. – PSÍK, R.: *Kancelářské poznámky*, s. 71–79.

Iudica deus 3, 4 (1245) *kapitula olomouckého kostela*

M. Theati[nus] 7 (1274) *kapitula olomouckého kostela*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 88; Hilger, s. 388.

Paulus Pragensis 16' (1364) *olomoucký kostel, biskup*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 100.

Petrus Fabri 9 (1296) *řád sv. Kláry a sv. Damiána*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 93; Schwarz, s. 256; Hilger, s. 390; Largiaděr II/1, s. 360.

predicatorum 8 (1282) *mendikanti ve Vídni*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 91; Schmidt I/2, s. 715; Hilger, s. 390.

Symon de Legnitz 10 (1345) *klášter benediktinek v Pustiměři*

Srov. Hledíková, Prokurátoři, s. 98; Schmidt I/2, s. 720; Largiaděr II/2, s. 407.

+ VE 2' (1210) *olomoucký biskup*

4. Ostatní kancelářské poznámky

Kancelářské poznámky, u nichž není vždy zřejmá jejich funkce, ať už jsou jmenné nebo jen formou značky či sigly, shrnuje následující rejstřík. Nejprve poznámky na lící straně (*recto*) a následně na rubní straně (*verso*). Vedle čísla listiny a roku jejího vydání je upřesněno umístění poznámky. V určitých případech, naznačených indexem (°), nahrazuje podoba písmene přibližně grafickou podobou značku, případně je značka ještě specifikována v závorce.

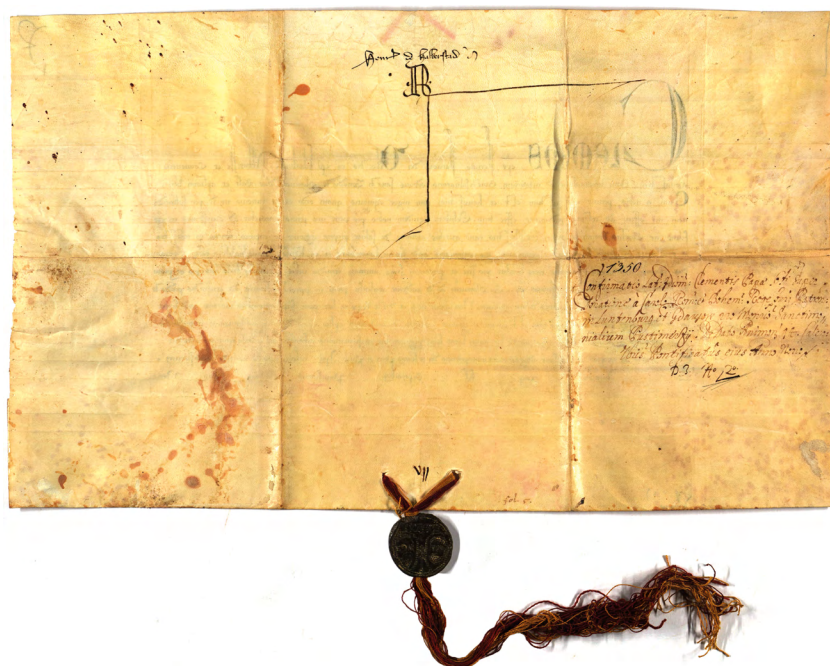
Recto:

J (<i>duabus lineolis signata</i>) ⁵²	10' (1345)	<i>in ang. sup. dext.</i>
I ⁵³	11-17' (1350, 1364, 1377)	<i>in ang. sup. sin.</i>
P	2 (1210)	<i>in med. marg. sup.</i>
P ⁵⁴	11-17' (1350, 1364, 1377)	<i>in ang. sup. dext.</i>
PR	1 (1207)	<i>in med. marg. sup.</i>
⌈	5' (1246)	<i>in plica a sin.</i>
⌋	8' (1282)	<i>in ang. sup. dext.</i>

⁵² S velkou pravděpodobností se jedná o značku *Audientiae litterarum contradictarum.*, srov. Tíž: *Kancelářské poznámky*, 63–66.

⁵³ Jedná se o značku, která představuje s velkou pravděpodobností písmeno l ve významu *lecta*. Znamenala, že listina byla při kancelářské expedici čtena (prohlédnuta) vicekancléřem, který pak napsal zpravidla do pravého horního rohu lící strany listiny iniciálu svého křestního jména (viz poznámka níže). Tímto byla listina považována za připravenou ke zpečetění a předána do bularie, viz Tíž: *Kancelářské poznámky*, s. 61–64.

⁵⁴ Jedná se o iniciálu křestního jména papežského vicekancléře, kterým byl v době Klimenta VI. (1342–1352) Petrus de Pratis de Montpensato. Úřad zastával od roku 1325 do roku 1361. Téhož roku se stal vicekancléřem Petrus de Monterucco, které řídil kancelář až do konce pontifikátu papeže Řehoře XI. (1370–1378); k oběma osobnostem srov. BAUMGARTEN, Paul Maria: *Von der Apostolischen Kanzlei. Untersuchung über die päpstlichen Tabellionen und die Vizekanzler der Heiligen Römischen Kirche im XIII. XIV. u. XV. Jahrhundert*, Köln 1908, s. 104–109.

– Rubní strana (verso) listiny papeže Klimenta VI., poř. č. 13. Uprostřed nahoře (in med. sup.) jsou pod sebou dvě spolu nesouvisějící kancelářské poznámky. Výše se nalézá podpis prokurátora Henr[icus] de Halberstadt, níže je stylizovaná ligatura Rt s významem registrata, která odkazuje na zapsání listiny do papežských register. Uprostřed dole mezi úvazy buly (in med. marg. inf. inter fila) lze číst pravděpodobně kancelářskou poznámku ve formě římské číslice VII. Její význam je nejasný.

Verso:

B vel W	1 (1207)	in med. dext.
Cop.	10 (1345)	in med. sup.
F	10 (1345)	in ang. sup. sin.
de Fargia	17 (1377)	in ang. inf. sin. invers.
Petrus de Fargia, srov. SB, s. 625; Zutshi, s. 282; Schwarz, s. 225.		
R (Scpt.)⁵⁵	3 (1245)	in med. sup.
RE	1 (1207)	in ang. sup. sin.
Rt⁵⁶	11-17 (1350, 1364, 1377)	in med. (sup.)
T(h)ost. (?)	15 (1354)	in ang. inf. sin. invers.
€	8 (1282)	in med. sup.

55 Jedná se o značku v podobě písmena R s vepsaným zkráceným slovem *scriptum*, případně *scripta*, která oznamuje zapsání listiny do papežských register.

56 Specifická registraturní značka, která představuje stylizované majuskulní písmeno R, respektive ligaturu Rt. Od papeže Urbana VI. se k ní bude připojovat také zkrácené jméno registrátora (*magister registri*) a dostane podobu osobního signa. Pro námi sledované období se jména registrátorů neobjevují. K tomu srov. HRUBOŇ, P. – PSÍK, R.: *Kancelářské poznámky*, s. 81.

III A	10 (1345)	in ang. inf. dext.
VII	13 (1350)	in med. marg. inf. inter fila
X (duabus lineolis signata)	10 (1345)	inf. a dext.

***

Kanzleivermerke auf den Originalen der Papsturkunden im Landesarchiv / Zemský archiv in Opava vom Pontifikat des Papstes Innozenz III. bis zum Pontifikat des Papstes Georg XI. Kleiner Beitrag zum Projekt „Censimento“

Das ursprünglich internationale und zentralisierte Projekt, gegründet vom italienischen Historiker Franco Bartoloni im Jahr 1953, wird mit dem Ziel der systematischen und spezifischen Evidenz der Originalen der päpstlichen Urkunden mit der Betonung der genauen Aufzeichnung der Kanzleivermerke fortgesetzt. Es wurde einfach Censimento – Verzeichnis genannt. Die Entwicklung des Projektes brachte viele methodische Veränderungen. Am wichtigsten war die Dezentralisierung. Die Editionsprojekte der päpstlichen Urkunden im Rahmen von Censimento wurden weiter auf der nationalen oder regionalen Ebene weiter realisiert. Seit dem Jahr 1978 wurde für das Projekt Censimento die Editionsreihe IARP (*Index Actorum Romanorum Pontificum ab Innocentio III ad Martinum V electum*) errichtet, und die Aufsicht übernahm die Internationale Kommission für Diplomatie (*Commission internationale de diplomatique*). Bis heute wurden 8 Bände der IARP veröffentlicht.

Tschechische Forscher nahmen schon seit der Wende der 1960er und 1970er Jahre an diesem Editionsprojekt teil. Das Projekt wurde aber nicht zum Ende gebracht und blieb unvollendet. Es entstehen aber schrittweise kleinere Editionen, Kataloge oder Verzeichnisse, die nach den Regeln für die Veröffentlichung der päpstlichen Urkunden in den Intentionen IARP erstellt sind. Ein Teil der päpstlichen Urkunden aus dem Landesarchiv in Opava, insgesamt 23 Stücke, wurde im Jahr 2013 in der Publikation mit dem Titel *Kancelářské poznámky na papežských listinách v období 1378–1417 / Kanzleivermerke auf päpstlichen Urkunden aus den Jahren 1378–1417 von den Autoren Pavel Hruboň und Richard Psík veröffentlicht. Die Autoren haben in ihrem Buch die päpstlichen Originalurkunden aus mährischen Archiven nach den Regeln von Censimento bearbeitet.*

Der vorgelegte Katalog ergänzt die Editionsbearbeitung der päpstlichen Urkunden aus dem Landesarchiv in Opava um 17 Stück aus den Jahren 1207–1377 und schließt so ihre Bearbeitung für die ganze von Censimento begrenzte Zeit ab. Der Katalog respektiert die Methodik der Editionsreihe IARP. Die Katalogeinträge haben nicht nur lateinische Regesten, sondern auch Orientierungsregeste in der tschechischen Sprache. Einen untrennbaren Teil des Katalogs bilden wichtige Vergleichsindexe der Kanzleivermerke.

***

Několik poznámek k rozdílům okruhů severoněmeckého a jihoněmeckého práva v českých zemích

Bohdan Kaňák

Při archivní práci s městskými prameny se často setkáváme se stopami vlivu severoněmeckého či jihoněmeckého práva na právní řád příslušného města. Opakovaně se tak objevuje otázka, v jakých parametrech se tyto dva právní systémy městského práva odlišují. V základní literatuře nalezneme neurčité odpovědi. Na jedné straně se dočteme, že rozdíly mezi okruhy měst v českých zemích, ovlivněných severoněmeckým či jihoněmeckým právem, „nebyly velké a projevovaly se především v soudnictví.“¹ Na straně druhé je relativizována i teritoriální podoba právních okruhů: „Setkáváme-li se i ve zdánlivě pevných právních okruzích s rozdílnostmi mezi rodinami práva a vrchními soudy, ... pak se jeví zcela oprávněná i námitka proti kartografickému ztvárnění městských práv jako plošných a pevných teritorií ...“² Je zřejmé, že středověké uplatňování práva, plně různých lokálních výjimek, se lišilo od našeho pojetí práva, jako sjednoceného kodifikovaného systému. Při zkoumání práva středověkého se jeví jako jediná efektivní cesta rozsáhlá heuristika právních pramenů, na jejichž základech lze komparativní metodou sledovat rozšíření určitých konkrétních právních jevů.³

Je-li ovšem takový přístup nezbytný pro právní historiky, pak pro běžné účely archivní práce při pořádání městských fondů vyvstává podle našeho názoru potřeba právě opačná. Je to shrnutí základních informací o středověkém, respekti-

ve raně novověkém městském právu a jeho okruzích v českých zemích, které by umožnilo rychlou orientaci v dané problematice. S vědomím torzovitosti předkládaných informací i jejich převážně kompilačního charakteru se nyní pokusme o takové pragmatické zjednodušení a shrnutí.

Vznik a vývoj středověkých měst je složitý proces, jehož studium zahrnuje celou řadu problémů.⁴ Města nabývala tolika podob, že pokusy o jejich obecné definování ztroskotávají. Zvláště obtížné je zjistit rozhodující dobu jejich vzniku jako aglomerace městského typu – tzv. dobu „založení“ města – v případech, kdy města vznikala organickým vývojem staršího sídlištního útvaru.⁵ Jedním z klasických způsobů doložení roku, kdy se rozhodlo o vzniku města v právním slova smyslu, je existence zakládací listiny. Je ovšem třeba brát v úvahu, že právní akt mezi zakladatelem – pánem města a podnikatelem realizujícím jeho záměr (lokátorem), určující podmínky založení města a městská práva, mívá často ústní formu a písemnou podobu mohl získat až následně.⁶

Při zkoumání počátků měst se nemůžeme spolehnout ani na **původní termíny pro danou městskou lokalitu**. Termíny „civitas“ nebo „urbs“, které později definovaly město, znamenaly v dobových pramenech po dlouhou dobu hradiště, hrad či hradecký obvod. Obdobně je tomu se slovem „oppidum“, které bylo v městském smyslu pravděpodobně poprvé užito v roce 1223 v uničovském privilegii a označovalo pak menší město nebo městečko. Naopak termínů „villa“ či „villa forensis“, které znamenaly ves nebo trh, se užívalo v počátcích měst i pro sídliště vyššího typu, jak to ostatně dokládá i již zmiňované uničovské privilegium v nejstarší latinské verzi názvu Uničova – „nova villa“. Český termín „město“ se utvářel během druhé poloviny 13. století a v českých literárních pramenech se objevuje až na počátku 14. století.⁷

Středověké město představuje z širšího evropského hlediska zejména projekci dvou principů: panovnického regálu „tržního míru“ a středomořského modelu autonomní organizace „obce a rady“.⁸ Pojem „obec“ (civitas) prochází od období antiky mnoha proměnami a svůj středověký význam nalézá právě v souvislosti s formováním městské komunity v rámci rozvoje městské civilizace.⁹ Paralelnost rozvoje městské civilizace v českých zemích a v západní Evropě je zřejmá již v prv-

4 TOMAS, Jindřich: K problémům městských center raně feudálních kontinuit. In: TOMAS, J.: *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*, Litoměřice 1999, s. 13.

5 HOFFMANN, František: *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 9, 36.

6 Např. mezi založením města Uničova markrabětem Vladislavem Jindřichem v roce 1213 pravděpodobně právním aktem v ústní formě a vydáním uničovského privilegia Přemyslem Otakarem I. v roce 1223, kterým byl tento právní akt zlistiněn, uplynulo 10 let. *Uničov, historie moravského města*, Uničov 2013, s. 53.

7 Státní Okresní archiv Olomouc (dále SOKA Olomouc), Archiv města (dále AM) Uničov, Listiny, inv. č. 1, CDB II., č. 246, s. 238, (*Vnišov, que est nova villa*); Hoffmann, F.: *České město ve středověku*, s. 37–38.

8 VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země Koruny české. Sv. III. (1250–1310)*, Praha – Litomyšl 2002, s. 258.

9 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 87.

1 JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 204.

2 KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 160.

3 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 160.

ních desetiletích 13. století.¹⁰ Ve 13. století tak došlo v našich zemích k formování měst jako specifických hospodářských jednotek a zároveň k vytvoření sítě měst jako jednotek právních a politických, vybavených vnitřní samosprávou. Města se formovala na základě hospodářských podmínek řemeslnických a tržních, případně horních. Města se od venkovských sídlišť odlišovala koncentrací obyvatelstva v zeměpisně vymezeném a urbanisticky strukturovaném prostoru i specifícností právního postavení a zaměstnání obyvatel. Z těchto odlišností vyrůstaly specifické společenské vztahy, budující „městskou obec“, hierarchizace obyvatel města a politické i kulturní funkce města.¹¹

Většinou v průběhu první poloviny 13. století zaměřila v českých zemích panovnická moc svůj hospodářský zájem ve vznikajících **královských městech** především na záležitosti spojené s obchodem (zejména privilegia mílová, osvobození od cel a mýt, práva výročního trhu, vedení obchodních cest, právo nuceného skladu), a zároveň postavila část obyvatelstva pod svůj výhradní vliv. Měšťané královských měst byli tedy poddanými panovníka.¹² V poslední třetině 13. století po zformování sítě měst královských začala vznikat **města poddanská**, což bylo možné jen s výslovným souhlasem panovníka, uděleným vrchnosti. Obyvatelé těchto měst zůstávali nadále poddanými své vrchnosti.¹³

Zvláštní typ obce představuje **městečko**, které svojí velikostí a významem stojí mezi městem a venkovskou obcí. V minulosti se jednalo o sídla, kterým bylo uděleno právo pořádat týdenní a dobytčí trhy. Městečka začala vznikat od 14. století pod vrchnostenskou správou. Od 16. století se tyto sídelní jednotky v pramenech označovaly i jako „**městys**“. Od uvedené skupiny se zejména svým významem odlišovala poddanská tzv. „**ochranná municipální města**“ kterými se často stala významnější sídla, již od své vrchnosti obdržela městská privilegia a spolu s nimi i jistou míru autonomie, čímž dosáhla alespoň částečného uvolnění z poddanského svazku. Na úroveň poddanského městečka mohla však klesnout i menší královská města, která byla panovníkem dána do zástavy šlechtě po složení peněžité zástavní částky na základě smlouvy. Panovník tak získal hotové peníze za přenesení části uživatelských práv na šlechtického věřitele.¹⁴

Uvržení města do poddanství mohlo být i formou trestu za vzpouru. Přechodnou ztrátu charakteru královského města za účast na stavovském povstání nalezneme

10 VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny země Koruny české. Sv. II. (1197–1250)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 272.

11 MENDL, Bedřich: *Tak řečené norimberské právo v Čechách*, Praha 1938, s. 53–54; Hoffmann, F.: *České město ve středověku*, s. 31–34.

12 Neocennitelný přehled novější literatury k moravským královským městům, zahrnující i problematiku městského práva, přináší *Bibliografie k moravským královským městům ve středověku a raném novověku (1990–2010)*. (Red.) Jordánková, Hana – Sulitková, Ludmila. Brno 2014.

13 NOVÝ, Rostislav: Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách. In: *ČsČH 21, 1973*, s. 73–109; KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 148 a dále.

14 Zástavní držba zpravidla končila po delším čase převodem do vlastnictví šlechtického zástavního držitele, protože panovnická komora nebyla často schopna zástavu zaplatit. Město tak na úroveň větší míry poddanství při zachování některých hospodářských výhod mohlo i poklesnout. Příkladem takového poklesu může být původně královské město Litovel (ŠIK, Lubomír: *Litovelské paměti*, Litovel 1994, s. 47 a dále).

me například v historii již několikrát zmíněného města Uničova.¹⁵ Další speciální podskupinu poddanských měst tvořila i tzv. „**rezidenční vrchnostenská města**“, která se těšila výjimečnému postavení jako centrum panství.¹⁶

Města v českých zemích, ať již byla královská nebo poddanská, se z právního hlediska formovala podle osvědčených zahraničních vzorů, specifikovaných dvěma soubory městských práv, které odpovídaly **dvěma základním právním okruhům**: severoněmeckému (též „magdeburskému“) a jihoněmeckému (tzv. „švábskému“ či z pohledu našich dějin nepřesně „norimberskému“).¹⁷ Pro magdeburské právo byla typická užší vazba na vyšší právo v cizině (Magdeburk, v případě práva magdebursko-vratislavského Vratislav). K **magdeburskému právu** patřila většinou města ležící na sever od čáry Chomutov – Louny – Slaný – pražská Malá Strana – Kouřim – Kolín – Polička – Olomouc. Vrchními stolicemi se v severoněmeckém okruhu staly Litoměřice pro Čechy a Olomouc pro Moravu. Města na jih od zmíněné linie se řídila většinou **švábským právem**. V oblasti působnosti švábského práva se jako jeho stolice profilovala významná domácí města (Staré Město pražské pro Čechy, Brno pro Moravu).¹⁸ Zvláštní místo zde též zaujímal města horní, tvořící jihlavský a od roku 1300 jihlavsko-kutnohorský právní okruh.¹⁹ Od poloviny 14. století se švábský okruh začal rozpadat na další domácí okruhy práv – pražský a jihlavsko-brněnský. Relativní jednotnost městského práva v daném okruhu se vztahovala na města královská i poddanská.²⁰ Též ve sféře magdeburského práva existovaly na Moravě kromě právního okruhu olomouckého například i okruh opavský, či hlubčický.²¹

Ačkoliv bylo každé z měst ve svém správním vývoji do jisté míry specifické a vyznačovalo se lokálními odchylkami správy i vnitřních zvyklostí, stávalo se nepřehlédnutelným sjednocujícím prvkem právní praxe zejména užívání tzv. knih

15 *Uničov, historie moravského města*. (Red.) Konečný, Karel. Uničov 2013, s. 151–161.

16 VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*, Pardubice 2001; DĚDKOVÁ, Lidmila: *Ochranná municipální města v Čechách*. Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře. *Sborník archivních prací* 28, 1978, s. 292–355.

17 Norimberk se uplatňoval jako vrchní stolice jen v omezené míře. Na městská práva jihoněmeckého okruhu v českých zemích měla vliv jako vrchní stolice především Vídeň (Hoffmann, František: *K oblastem českých práv městských*. *Studie o rukopisech* 14, 1975, s. 36).

18 JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 204.

19 BISINGEROVÁ, Marie: *Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století*. (Shrnutí dosavadních poznatků). In: *AUC-PhilosHist. 1, Z pomocných věd historických 10. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*, Praha 1992, s. 47.

20 HAAS, Antonín: *Právní oblasti českých měst*. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 60, 1952, s. 15–24; HOFFMANN, František: *K oblastem českých práv městských*, s. 27–68; ŠTĚPÁN, Jaromír: *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*. In: MALÝ, Karel: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou Univerzity Karlovy ve dnech 25. – 27. 9. 1979 v Praze*. Praha 1982, s. 267–277.

21 Hlubčické právo se samo nepovažovalo za právo magdeburské a hlásilo se k vlámské právní tradici, (SPÁČIL, Vladimír – SPÁČILOVÁ, Libuše: *Míšeňská právní kniha. Historický kontext, jazykový rozbor, edice*, Olomouc 2010, s. 92).

městských práv, které zároveň představovaly i vazbu na příslušný právní okruh. Nejednalo se však o kodifikaci platného práva v dnešním smyslu slova, šlo spíše o literární dílo, ukazující městské právo spolu s dalšími tehdejšími právními typy a systémy v jejich shodě i rozdílnosti. Knihy městských práv tak sloužily jako vzor pro rozvíjení právních zvyklosti městské komunity, jako návod pro organizaci městské správy a v případě magdeburského práva i jako model pro vedení akuzičního procesu, který byl užíván v tehdejší městském právním prostředí.²²

Od třetí čtvrtiny 14. století ovlivňovala právní poměry měst magdeburského práva, nacházejících se na území severního a středního Německa, tzv. **Míšeňská právní kniha**, která nejlépe vyhovovala potřebě psaného práva v měšťanském prostředí, protože v přehledném uspořádání obsahovala ustanovení soukromého práva, trestního práva, soudního řízení, městského práva, městského zřízení, říšského práva a práva říšských měst. Brzy po svém vzniku se Míšeňská právní kniha rozšířila i do českých zemí.²³

V oblasti jihoněmeckého práva v jeho počátcích i v jeho šíření mají klíčovou úlohu města Jihlava a Brno.²⁴ Základem zmíněných městských práv jsou městská privilegia českých králů. Od počátku 14. století dochází ke sblížení obou práv, brněnské právo zřetelně čerpá z jihlavského. Souvislost obou práv s právem měst německých či rakouských postupně slábne a projevuje se tendence samostatné tvorby práva. Projevem této tendence je vznik sbírek právních nálezů. V Brně je to **kniha písaře Jana**, která vznikla nejspíše v roce 1353. Obsah knihy je převážně římskoprávní, čerpá však též z jihoněmeckého i magdeburského práva. V Jihlavě pak koncem 14. století sehrál podobnou úlohu **svod sentencí městského a horního práva Jana z Gelnhausenu**.²⁵ Roku 1536 sepsal **Brikcí z Licska** soubor městských práv – **Knihy práv městských**. Tato kniha je v podstatě českým překladem brněnské právní knihy a představuje pokus o rozšíření brněnského práva i do právní sféry Starého Města pražského.²⁶

Jihoněmecké právo se rychleji přizpůsobovalo hospodářskému i politickému vývoji měst, stalo se proto základem prvních právních kodifikací zemského práva se širší platností, a tak se posléze jeho zásady uplatňovaly ve všech městech. Po

22 KREUZ, Petr: K charakteristice procesního pojednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: *Hrdelní soudictví českých zemí 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995.* (Red.) Francek, Jindřich. Pardubice 1996, s. 76–77; SPÁČIL, V. – SPÁČILOVÁ, L.: *Míšeňská právní kniha*, s. 152–153; Kaňák, Bohdan: Proměny rolí přísežných a košelů v prostředí magdeburského práva na příkladu správy města Olomouce. In: *Paginae Historiae 22/2. Sborník Národního archivu. In memoriam PhDr. et Mgr. Václava Babičky.* Praha 2014, s. 149–150.

23 SPÁČIL, V. – SPÁČILOVÁ, L.: *Míšeňská právní kniha*, s. 140, 152.

24 MALÝ, Karel: Vývoj městského práva v Čechách (namísto úvodu). In: *Práva městská Království českého. (Edice s komentářem)*, Praha 2013, s. 14.

25 FLODR, Miroslav: *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice.* Brno 1990, s. 53–54, 85; FLODR, M.: *c. d. II. Komentář*, Brno 1992; FLODR, M.: *c. d. III. Rejstříky a přehledy*, Brno 1993; HOFFMANN, František: *K dílu Jana z Gelnhausenu a jeho pokračovatelů v Jihlavě*, Praha 1972

26 ČELAKOVSKÝ, Jaromír: O právech městských M. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním. *Právník* 19, 1880, s. 721–736, 757–774, 793–808, 829–837.

přijetí Svatováclavské smlouvy v roce 1517 se začala o kodifikaci městského práva zajímat i šlechta, protože musela vystupovat jako strana ve sporech před městskými soudy. Na zemském sněmu proto došlo ke konsenzu o přípravě zákoníku městského práva s pomocí sněmovních komisí. Již zmíněný elaborát Brikcího z Licska ještě nedosáhl všeobecného uznání. Autoritu oficiální kodifikace získal až další zákoník, vypracovaný komisí pod vedením Pavla Kristiána z Koldína.²⁷

Pavel Kristián z Koldína předložil svůj návrh roku 1579. Jeho **Práva městská království českého** byla pak schválena Rudolfem II. a prohlášena apelačním soudem za závazná pro soudní praxi. Vycházela z mnoha různorodých předloh, s ohledem na právní zvyklosti pražské oblasti. Města švábského (jihoněmeckého) okruhu přijala Koldínova Práva roku 1580, roku 1598 byla zavedena v těšínském knížectví, roku 1610 je císař prohlásil za závazná pro všechna města království českého včetně měst severoněmeckého okruhu. Na Moravě byla zavedena roku 1697, v ostatních slezských knížectvích na přelomu 17. a 18. století. Ani tento právní kodex však neodstranil správní roztržičnost českých a moravských měst, která se ještě v 18. století prohlubovala s průmyslovým rozvojem měst.²⁸

Rozdíly mezi oběma hlavními právními okruhy v českých zemích nebyly příliš veliké a ani vzájemný vztah výchozích zahraničních právních spisů – Magdeburského vikpildu (Weichbild)²⁹ a Švábského zrcadla (Schwabenspiegel)³⁰ – není dosud jednoznačně vymezen. Je prokázáno, že magdeburské právo není pouhým výtahem Saského zrcadla (Sachsenspiegel), které ovlivnilo i Švábské zrcadlo. Na druhé straně je zde patrný společný starší právní základ. Pro Švábské zrcadlo je pak typický silnější vliv římského práva.³¹

Nejstarší podoba správy uvnitř měst obou zmíněných právních okruhů nerozlišovala prvek zeměpanský a samosprávný. Panovník jako pán města, stejně jako později vrchnost ve městech poddanských, měli v každém městě svého zástupce, který řídil jeho správu. Tento zástupce se nazýval ve švábském právu **rychtář** (iudex, richter), v magdeburském právu **fojt** (advocatus, voigt). Pojmy „rychtář“ či „fojt“ tak byly zvláště v počátcích městského práva rovnocenné.³²

Teprve ve 14. století, kdy se v českých zemích rozšířily knihy městského práva i sbírky právních nálezů, došlo k prohloubení znalostí městského práva a k ustálení jeho právní terminologie. Pojem „fojt“ byl pak v magdeburském právu preferován. Jako příklad pro tuto tezi může posloužit Litovel, která je známa svou příslušností

27 MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2003³, s. 108–109.

28 ŠTĚPÁN, J.: *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*, s. 270; MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 109–110; MALÝ, K.: *Práva městská Království českého*, s. 18.

29 Výraz „Weichbild“ (okrsek), později v českých pramenech zvaný „vikpild“ či „vikpilda“, není primárně označením městského práva, nýbrž výrazem pro území, s právem města spjaté (KEJŘ, J.: *c. d. Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 168–169).

30 Předpokládá se, že název „Zrcadlo“ (Speculum, Spiegel) lze v období let 1200–1500 považovat za všeobecně platný výraz pro odborná literární sepsání německého práva v podobě právních knih (SPÁČIL, V. – SPÁČILOVÁ, L.: *Míšeňská právní kniha*, s. 20).

31 SPÁČIL, V. – SPÁČILOVÁ, L.: *Míšeňská právní kniha*, s. 64.

32 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 228.

k magdeburskému právu v období, kdy byla královským městem. Privilegium krále Václava II. z roku 1287³³ užilo přesto pro Litovel pojmu rychtář (iudex). Tento fakt si vysvětlujeme neustáleností právní terminologie v uvedené době. Ve 14. století bylo ovšem začlenění Litovle do okruhu magdeburského práva jednoznačně potvrzeno.³⁴ Od druhé poloviny 14. století pak zde již pojem fojt (advocatus) dostal přednost, což dokládají zmínky v privilegii markraběte Jana Jindřicha z roku 1359 i v zápisech nejstarší litovelské městské knihy z první třetiny 15. století.³⁵ Když se později v raném novověku postavení fojta jako městského úředníka prakticky ztotožnilo s jihoněmeckým modelem, rozdíl mezi právními okruhy zanikly a všude se již užíval jen pojem „rychtář“.³⁶

Rychtář v **jihoněmeckém právu** záhy přišel o své výsadní postavení, v některých případech si však i zde udržel svoji moc ze specifických důvodů až do poslední třetiny 15. století.³⁷ V průběhu 15. století v **magdeburském právu** postupně ztrácel svůj exkluzivní status i fojt, dostával se do závislosti na městské samosprávě a nakonec se, obdobně jako rychtář v právu jihoněmeckém, stal jejím výkonným orgánem, provádějícím omezenou soudní pravomoc a zajišťujícím ve městě pořádkovou službu a výkon hrdelního práva.³⁸

Z měšťanů se v době počátků městské správy ustavoval sbor kmetů, šepů, či **přísežných** (iurati, schöpen), kteří byli úředními svědky při nesporném řízení a nálezci práva při řízení sporném.³⁹ V **jihoněmeckém právním okruhu** došlo ve velkých městech k důslednějšímu odlišování soudních a správních funkcí téhož sboru, a tím k vyhraňování funkce **městské rady** (consilium civitatis, stadtrat) jako zvláštního správního orgánu, až v průběhu druhé poloviny 13. století.⁴⁰ Nejstarší terminologie proto nerozlišovala mezi funkcí a kompetencemi radních – tzv. **konšelů** (consules) – a přísežných, protože rada vzešla z jejich středu.⁴¹ Názvem

33 SOKA Olomouc, fond: AM Litovel, Listiny, inv. č. 1, CDM IV., č. 261, s. 339–341, (*Heinricus ... iudex ciuitatis Luthouie*).

34 Privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1327, SOKA Olomouc, fond: AM Litovel, Listiny, inv. č. 3, CDM VI., č. 324, s. 251–252.

35 SOKA Olomouc, fond: AM Litovel, Listiny, inv. č. 6, (v promulgaci: *aduocati, iuratorum et vniuersitatis ciuitatis Luthouiensis*); SOKA Olomouc, fond: AM Litovel, knihy, inv. č. 108, fol. 15v (zápisy z let 1417 a 1419).

36 KAŇÁK, Bohdan: *Tajemství olomouckých městských knih*, Olomouc 2014, s. 143, 149.

37 Příkladem takového města byla Plzeň, kde udržení vlivu rychty souviselo s politickou a náboženskou orientací města v 15. století (BĚLOHLÁVKOVÁ, Jana: *Městská správa v Plzni na prahu husitství*. In: *AUC-PhilosHist. 1, Z pomocných věd historických 10, Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*. Praha 1992, s. 43.)

38 HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, s. 261; JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Kompetence rychtářského úřadu v Brně v předbělohorském období*. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav – MALÍŘ, Jiří: *Pocata Janu Janákovi, předsedovi Matice moravské*. Brno 2002, s. 127–147.

39 JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *C. d. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 206.

40 JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 207.

41 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 238.

„konšel“ se zástupci obce hlásili k tradici významných úředníků antického Říma – konzulů. Tam, kde se objevují zprávy ne už o přísežných a konšelech, nýbrž přímo o instituci městské rady, můžeme předpokládat, že je to výsledkem emancipačního úsilí měšťanů při úniku z moci rychtáře či fojta.⁴²

Mezi kompetence městské rady patřilo řízení života města v nejširším slova smyslu, přijímání měšťanů, výkon veřejné správy, řízení městského hospodářství, důchodů, jmění a posléze i výkon městského soudnictví. Určitým příznakem konsolidace městské komunity byla též existence městské pečeti, která dokládala rozšiřující se listinné pořízování, v němž měšťané vykazovali právní dispoziční aktivitu.⁴³

Ve městech **severoněmeckého právního okruhu** se sbor přísežných od počátků města profiloval jako soudní orgán, činný na zahájeném soudu (judicium banitum, panteiding), který se konal před „ohrazenou lavičí“ (vor gehogter banckh).⁴⁴ Ke sboru přísežných brzy přibyl i další měšťan, kteří se posléze začali nazývat konšelé, obdobně, jako v jihoněmeckém právu. Oni představovali městskou samosprávu. Společně s přísežnými pak tvořili zprvu pod předsednictvím fojta **plnou městskou radu** (plenium consilium, voller rat), která vedle své správní funkce vystupovala v případě potřeby též jako další samostatný soudní orgán.⁴⁵ Rozdíl mezi personálním složením plné rady a zahájeného soudu se tak stíral, protože zde pod předsednictvím fojta zasedaly tytéž osoby. Vliv plné městské rady jako soudního orgánu postupně vzrůstal na úkor věcné působnosti zahájeného soudu.⁴⁶ Poněkud odlišnou cestou se tedy docházelo k obdobnému výsledku, jako v jihoněmeckém právu.

V průběhu 14. století v důsledku autonomizace měst byl význam úřadu rychtáře či fojta postupně překonáván významem samosprávných orgánů města a byl tím omezován vliv pána města vůbec. Významným projevem tohoto procesu bylo zavedení funkce **purkmistra** (magister civium, bürgermeister) jako předsedajícího městské radě. Purkmistr pak nezadržitelně nahrazoval rychtáře či fojta v čele správy města. Součástí tohoto procesu byl ústup významu uvedených městských hodnostářů. V jednotlivých případech města usilovala o přímé převzetí rychtářského úřadu či fojstství městem.⁴⁷

Fojtství v magdeburském právu bylo totiž zpravidla původně úřadem doživotním či dědičným a obdařeným vlastním hospodářským zázemím, tudíž se ve vztahu k měšťanské komunitě vyznačovalo značnou mírou nezávislosti. Rychtářství

42 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 240; PÁTKOVÁ, Hana: *Nástin vývoje městské správy Starého Města pražského ve 14. a 15. století*. In: *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, Praha 2011, s. 10.

43 HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, s. 9, 36; ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 158.

44 HOFFMANN, F.: *České město ve středověku*, s. 260; KAŇÁK, B.: *Tajemství olomouckých městských knih*, s. 67.

45 KUX, Johann: *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*. Olmütz 1942, s. 73; SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu století*, Olomouc 2002, s. 12.

46 *Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420*. Ed.: Spáčil, Vladimír. Olomouc 1982, s. 25.

47 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 243–244.

ve švábském právu mělo zpočátku obdobný status. Prvním rychtářem či fojtem v nově vysazovaných městech býval lokátor.⁴⁸ Jak již bylo zmíněno, magdeburské právo si ve srovnání se švábským uchovalo déle archaičtější systém správy s důrazem na výkon soudní pravomoci. Stálé soudní kolegium přísežných (iurati) pod předsednictvím fojta si udrželo svoji kompetenci v kriminálních případech až do raného novověku.⁴⁹

V magdeburském právu byl tak sbor konšelů tvořen malým počtem konšelů, například ve středomoravských městech zpravidla pouze čtyřmi, kteří se po měsíci střídali v úřadě purkmistra. Jejich střídání proto v průběhu jednoho funkčního období probíhalo opakovaně ve třech čtyřměsíčních cyklech.⁵⁰ Tito konšelé spolu s přísežnými tvořili dohromady městskou radu, která vystupovala, jak již bylo uvedeno, také jako kolektivní soudní orgán a zabývala se především agendou civilní (spornou i nespornou). Měšťané, zastávající funkci přísežných, nesměli ve svém aktuálním funkčním období purkmistrovský úřad zastávat, pokud se však osvědčili, mohli v dalších ročních funkčních cyklech povýšit mezi konšely a pak se střídát i v úřadu purkmistra.⁵¹

Ve švábském právu získal záhy výrazný vliv sbor konšelů (consules), který byl personálně silnější, než v právu magdeburském. Městská rada ve švábském právu se totiž skládala zpravidla z dvanácti konšelů, kteří se též střídali po měsíci v úřadu purkmistra a jako kolegium vykonávali nejen správní, ale i soudní pravomoc.⁵² V radě města, založeného na jihoněmeckém právu, mohlo však zasedat i více konšelů.⁵³

Jak vyplývá z předchozího výkladu, docházelo v obou právních okruzích v době rozmachu městského práva k **obměně městských rad v ročních cyklech**. Pokud se však vybraní měšťané ve svých funkcích osvědčili, mohli se do sboru konšelů či přísežných v dalších funkčních obdobích mnohokrát opakovaně vracet.⁵⁴ V obou právních okruzích též působila **městská rada** až do raného novověku zároveň jako **zdroj právních naučení pro nižší práva** v dceřiných městech.⁵⁵

Na závěr našeho výkladu věnujme pozornost otázce principů obsazování funkcí ve středověké správě města. Ve schématickém zjednodušení správní teorie se staví do výrazného kontrastu akt přímého jmenování ze strany pána města a „svo-

48 KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 233–235.

49 KAŇÁK, B.: *Proměny rolí přísežných a konšelů v prostředí magdeburského práva na příkladu správy města Olomouce*, s. 144–152. Dosud též nejsou zcela objasněny kompetence činovníků nesoucích titul „scabini“, který byl většinou jen jiným označením pro přísežné (KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 239).

50 KUX, J.: *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*, s. 73; SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města Olomouc*, s. 12; KAŇÁK, B.: *Tajemství olomouckých městských knih*, s. 123.

51 SPÁČIL, V. – SPÁČILOVÁ, L.: *Míšeňská právní kniha*, s. 135.

52 HOFFMANN, E.: *České město ve středověku*, s. 260, 263–264.

53 BISINGEROVÁ, M.: *Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století*, s. 47.

54 KAŇÁK, B.: *Tajemství olomouckých městských knih*, s. 123–124.

55 FLODR, Miroslav: *Brněnské městské právo*, Brno 2001, s. 141–143; SPÁČIL, V. – SPÁČILOVÁ, L.: *Míšeňská právní kniha*, s. 136–140.

bodné“ volby reprezentantů města ze strany městské komunity.⁵⁶ Funkcionáři typu rychtáře, fojta a přísežných tu reprezentují přímé jmenování respektive dosazení do čela městské správy z moci pána města, konšelé s purkmistrem pak zosobňují volbu jako výraz autonomie městské obce. Realita byla ovšem složitější a nevykazovala tak jednoznačný kontrast.

S **principem volby** jakožto vybírání jedné nebo více osob pro určitý úřad skupinou k tomu zmocněných činovníků se evropském středověku setkáváme poměrně často. Volební praktiky se tehdy ovšem opíraly o zcela jiná pojetí společnosti a vlády, než dnes, a v praxi vesměs sloužily k reprodukci stavovských elit. Je třeba také vzít na vědomí rozdíl mezi aktem výběru prostřednictvím volby na straně jedné a vyhlášením výsledku volby na straně druhé. Ti, kdo volili, často nebyli totožní s těmi, kdo proklamovali zvoleného k určitému úřadu či určité hodnosti. Šlo o otázku, kdo měl rozhodující vliv na výsledek volby. Pokud volitelé nebyli totožní s dosazující instancí, bývalo v mnoha případech obtížné odlišit volbu od pouhého podání návrhů s různou mírou závaznosti.⁵⁷

V českých královských městech se volební mechanismy příliš nerozvinuly. Většina městských úředníků nebyla přímo volena, nýbrž získávala legitimitu v procesu tzv. **sázení rady**. Sázení rady se konalo každoročně, avšak toto periodické obnovování rady bylo ve své poslední fázi potvrzeno autoritou krále, zpravidla prostřednictvím jeho úředníka, pověřeného správou měst – podkomořího. Pokud došlo k rozporu mezi vůlí krále a návrhem měšťanů, byla provedena tzv. **oprava rady**, která respektovala námitky Koruny. Přesto si městské elity od 14. století a zejména v pohusitské době vydobýly větší či menší vliv na obsazování městských rad. V praxi tak podkomoří, obnovující v panovníkově jménu městské rady, často pouze přijal připravený návrh bez dalších námitek, aby formálně demonstroval autoritu Koruny. Praxe různých měst se ovšem lišila v tom, kdo byl požádán o podání návrhu, zda to byli sami odstupující konšelé, nebo celá obec, popřípadě její zástupci.⁵⁸ U poddanských měst probíhalo obnovování rady analogicky pod autoritou pána města.⁵⁹

Na závěr tohoto výkladu můžeme konstatovat, že úvodní východiska našich úvah v zásadě nejsou v rozporu s popsány skutečnostmi. Aplikace severoněmeckého a jihoněmeckého práva v českých zemích nevykazují vskutku zásadní rozdíly a největší odlišnosti lze opravdu nalézt ve sféře soudnictví. Lokální rozdíly aplikace městského práva skutečně narušují integritu souvislých právních oblastí ve smyslu našeho dnešního chápání jednoty právních norem.

56 JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, s. 205–207.

57 MAŤA, Petr: Volení a volitelé ve staré Evropě. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, 28, 2006, č. 5, s. 30.

58 MAŤA, P.: *Volení a volitelé ve staré Evropě*, s. 32; SULITKOVÁ, Ludmila: Obnovy městské rady v královském městě Brně na přelomu 17. a 18. století – doznívání tradice. In: *Archivum amicus historici est. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové*. K vyd. Připravila Radana Červená, Brno 2015, s. 333–350.

59 ŠIK, L.: *Litovelské paměti*, s. 62, 78.

Na základě naší analýzy však můžeme doplnit ještě další obecnou charakteristiku: ukazuje se, že užívání severoněmeckého a jihoněmeckého práva v českých zemích představuje dynamický proces, který má několik vývojových fází. V počáteční fázi se oba systémy městského práva podobaly zejména v důrazu na dominanci pána města při ovládání vznikající městské správy. Ve střední fázi se zhruba od druhé poloviny 14. století stále více projevovaly zvláštnosti obou systémů, jejichž růst byl přímo úměrný míře implementace zahraničních vzorů městských práv i posilování autonomie městské správy. V pozdní fázi vývoje od zhruba druhé poloviny 16. století pak městské právo směřovalo pod vlivem centralizace státu ke svému sjednocení na bázi převahy prvků jihoněmeckého práva.

***

Mehrere Hinweise zu den Unterschieden zwischen dem Nord- und Süddeutschen Recht in den Böhmisches Ländern.

Bei der Arbeit mit den Archivquellen der städtischen Provenienz begegnen wir oft mit den Spuren vom Einfluss des Nord- oder Süddeutschen Rechtes auf das Regelungsumfeld der jeweiligen Städte. In denen so immer wieder stellt sich die Frage, wie sich die Parameter dieser beiden Rechtssysteme des Stadtrechtes aufeinander abweichen. Dieser Artikel ist keine umfassende Studie über dem Quellgebiet der Rechts- und Verwaltungsgeschichte. Er sucht nur eine Zusammenfassung ausgewählter Aspekte des Themas für die Bedürfnisse der archivalischen Verarbeitung von den städtischen Archivbeständen.

Die Applikation des Nord- und Süddeutschen Rechtes in den Böhmisches Ländern zeigt keine grundsätzlichen Unterschiede und die größten Differenzen findet man besonders im Bereich des Gerichtswesens. Der Gebrauch des Nord- und Süddeutschen Rechtes präsentiert ein dynamischer Prozess, der mehrere Entwicklungsphasen enthält. In der Anfangsphase ähnelten die beiden Systeme des Stadtrechtes in dem Schwerpunkt auf der Dominanz des Oberherrn der Stadt bei der Kontrolle der aufstrebenden städtischen Verwaltung. In der Mittelphase, beginnenden etwa von dem zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, sich immer mehr auf der Grundlage ihrer detaillierten Implementierung die Besonderheiten beider Systeme zeigten, welche hauptsächlich von den unterschiedlichen ausländischen stadtrechtlichen Modellen abgeleitet wurden. Im Spätstadium der Entwicklung von etwa der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts ging das städtische Recht in den Böhmisches Ländern unter dem Einfluss der Zentralisierung des Staates auf seine Vereinigung auf der Vorherrschaft der Elemente des Süddeutschen Rechtes.

***

Kníže Bartoloměj Münsterberský o zbrojných konfliktech ve Slezsku let 1509–1513¹

Petr Kozák

Zemský archiv v Opavě uchovává v rámci fondu Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského písemnost mimořádně zajímavého obsahu, která však, nejspíše kvůli anonymitě svého původce a jisté (viděno ovšem úzce regionální perspektivou) obsahové cizorodosti v minulosti unikala a dodejme, že doposud vytrvale uniká, pozornosti historiků.² Jedná se o papírový sešit o čtyřech foliích, resp. přesněji o dva papírové dvojlisty o rozměrech 220 x 320 mm, jejichž obě vnější paginy, tedy první a osmá, zůstaly nepopsány (a tvoří tak symbolickou „vazbu“). Jazykem dobře dochované a datované písemnosti je stará či spíše střední čeština,³ užitým písmem pak pozdně gotická kurzíva přelomu 15. a 16. století.⁴ Písemnost není dochována v originále, absentuje tak např. i pečeť vydavatele. Dle typu písma se nicméně jedná o soudobý, pečlivě vyvedený opis, jenž se hlásí do doby shodné s původní předlohou. Vzhledem k místu dochování a archivnímu uložení lze soudit, že opis vznikl přímo na Opavsku, nejspíše z příkazu zemského hejtmana, některého ze zemských úředníků či obecněji místní stavovské reprezentace. Když nic jiného, dokládá živý zájem špiček opavské stavovské společnosti o události, které se odehrávaly relativně daleko za hranicemi knížectví, byly však svého času živě diskutovány nejen v hlavních politických centrech Čech či Slezska, ale též v Budíně, kde sídlil dvůr krále Vladislava II. jagellonského.

1 Studie byla vypracována a publikována s podporou Grantové agentury České republiky v rámci projektu „Účty dvora českého a uherského krále Vladislava Jagellonského“ (grant reg. č. 16-08176S).

2 Zemský archiv v Opavě, fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, Opava, kart. č. 1, inv. č. 41, složka 8, fol. 8–11.

3 Podrobněji viz níže.

4 PÁTKOVÁ, Hana: *Česká středověká paleografie*, České Budějovice 2008 (viz zejména s. 113–134).

Abychom prameni správně porozuměli, je třeba si nejprve položit otázku, kdo vlastně s námi prostřednictvím psaného textu komunikuje. Zásadní je zde samozřejmě obsah dokumentu, který našťestí obsahuje řadu konkrétních detailů (včetně faktu, že písemnost byla datována v Kladsku 7. února 1513), jež identifikaci anonymního narátora dosti spolehlivě umožňují. Text, ve skutečnosti osobní výpověď a obhajoba, je psán v první osobě (tzv. ich-formě), „vypravěč“ přitom ovšem zásadně užíval důstojnostního (majestátního) plurálu. Současně o sobě prozradil, že se počítal mezi dvořany krále Vladislava a měl živý kontakt s politickými špičkami českého státu a Uher. Z kontextu pak zřetelně vyplývá, že kníže Fridrich II. Lehnický, jenž v prameni opakovaně vystupuje, mu byl společensky roven. Sám vypravěč o sobě navíc hovořil jakožto o „*tcném knížeti*“ a vymezoval se výrazně vůči vratislavským „*kupcům*“. Když k tomu připočteme, že měl v daném čase, tedy kolem roku 1513, těžké spory se slezskou metropolí a zmiňovaným knížetem Fridrichem, lze mít za pravděpodobné, že se jednalo o knížete Bartoloměje Münsterberského, syna bývalého opavského knížete Viktorina z Poděbrad a vnuka českého krále Jiřího, významného stavovského politika jagellonské éry, který roku 1515 tragicky zahynul ve vodách Dunaje.⁵ Pravděpodobnost, jakkoli vysokou, pak mění v nezpochybnitelnou jistotu zmínka o „Černém Kryštofovi“ coby osobě stojící ve službách hledaného původce písemnosti, kterou však zajali a svému pánu k vykonání spravedlnosti předali poddaní (měšťané) knížete Fridricha II. Lehnického. Jednalo se totiž o historickou postavu Kryštofa z Zedlitz, šlechtice a vojenského „podnikatele“, jenž se v intencích své doby nešťítal ani vysloveně kriminálních činů a jakožto prototypní příklad bezohledného urozeného lupiče vstoupil rovněž do kolektivní paměti obyvatel Poodří, jak byla kultivována napříč generacemi zejména v měšťanském prostředí. Kryštof z Zedlitz zvaný, údajně podle bujné kštice charakteristické barvy, Černým Kryštofem se prokazatelně pohyboval právě ve službách knížete Bartoloměje Münsterberského,⁶ když byl na příkaz Fridricha II. Lehnického zajat

5 Nejnověji věnovali pozornost osobnosti knížete Bartoloměje FELCMAN, Ondřej – FUKALA, Radek a kol.: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, passim, kde lze nalézt rovněž souhrn relevantní starší literatury.

6 Vzpomínku na to fixoval písemně už v polovině 16. století hlohovský humanista a respektovaný dějepisec Joachim Cureus, autor vlivných Dějin slezského národa, jenž při zmínce o soudobých snahách Bartoloměje Münsterberského získat pro sebe alespoň díl hlohovského knížectví, poznamenal, že tento, dle jeho slov nehodný kníže „*pollebat quidem aliqua aulica dexteritate, sed erat iniustus & rapina medebatur suae inopiae. Trahebat in suo comitatu nobiles praedones, Christophorum Nigrum & alios. Indixit deinde bellum Vratislaviensibus & multos passim excitavit tumultus, donec tandem Danubii vndis absorptus est*“. Viz k tomu *Gentis Silesiae annales complectentes historiam de origine, propagatione et migrationibus gentis & recitationem praecipuorum euentuum, qui in ecclesia & republica vsque ad necem Lvďovici Hungariae & Bohemiae regis acciderunt. Contexti ex antiquitate sacra et ethnica et ex scriptis recentioribus a Ioachimo Cureo Freistadiensi, philosopho et medico in inclyta vrbe Glogouiensis, Witebergae 1571, s. 368–369*. K citované pasáži srov. např. též nejstarší německý překlad Cueova díla, který pořídil Heinrich Rätel, *Neue cronica des hertzogthumbs Ober vnd Nieder Schlesien. Warhafft vnd grüntliche beschreibung aus göttlicher schriftt, heidnischen vnd andern alten vnd neuen historien von dem namen, vrsprung, ankunfft, vormerung vnd fortreyesen, geschichten vnd tadten der alten Schlesien vnd was sich sonst in diesem landbeide in geistlichen vnd weltlichen sachen gedenckwürdiges zugetragen vnd erstlich in lateinischer sprach beschrieben durch D. Ioachimum Cureum etc. seligen hernacher aber dem vaterland zu gute trewlich*

ozbrojenou hotovostí města Goldberku (pol. Złotoryja) a následně v září roku 1512 jakožto vyhlášený zemský škůdce exemplárně ztrestán ztrátou hrdla a konfiskací statků.⁷

Bylo již řečeno, že dochovaný pramen je vlastně soudní obranou Bartoloměje Münsterberského, vznikl tudíž coby produkt probíhajícího sporu, resp., jak si záhy ukážeme, dvou vzájemně propletených sporů. První z nich představoval konflikt knížete Fridricha II. Lehnického s městem Vratislaví, který gradoval v první polovině roku 1509, druhý pak svár tohoto lehnického Piastovce s knížetem Bartolomějem. Druhý z obou sporů byl vlastně aktuálnější, probíhal v době sepsání pramene a kulminovat měl teprve o půl roku později v otevřené vojenské konfrontaci obou zainteresovaných stran. Oběma spory se pak jako tenká červená nit táhly rozeprě mezi světem slezských knížat a obyvateli sebevědomé slezské metropole. Kauzy lze označit za poměrně málo probádané, dosavadní pojednání v odborné literatuře nepřekročila úroveň stručných zmínek rozestých na stránkách jinak zaměřených historických prací. Současně je však známo, že tehdejší konflikt rychle přerůstal úžeji vymezené hranice regionu, zaměstnával po dlouhé měsíce stavovské reprezentace Slezska a Čech i královský dvůr a stal se jedním z důvodů, proč roku 1512 došlo vůbec poprvé od uzavření olomouckých dohod mezi králi Vladislavem II. Jagellonským a Matyášem Korvínem ke společnému jednání zástupců všech zemí České koruny. Stalo se tak na podzim toho roku ve strategicky položeném Kladsku a výsledkem bylo uzavření celokorunního landfrýdu, jenž byl signován 18. prosince 1512.⁸ Je poctivé předeslat, že ani následující řádky nebudou onou chybějící gruntovní analýzou problému. Cíle zůstávají skromné: nabídnout komentář k editovanému prameni a poskytnout uživateli edice pevnější chronologický rámec pro snazší pochopení tehdejšího dění.

Dochovaná obhajoba knížete Bartoloměje byla publikována necelé dva měsíce od momentu, kdy byl jednotlivými signatáři zpečetěn kladský landfrýd. Datována přitom byla v Kladsku, což dokládá osobní přítomnost vnuka krále Jiřího z Poděbrad v tomto východočeském městě. Ambicí kladského landfrýdu bylo pokusit se nastavit mechanismy, jež by umožnily trestat rušitele veřejného pořádku a pachatele kriminálních deliktů bez ohledu na zemské hranice. Za zemského škůdce mohl být přitom považován i kníže Bartoloměj, který v polovině října roku 1512 vyhlásil otevřenou válku městu Vratislaví. Stalo se tak totiž v době jednání o obnově landfrýdu v samotném Slezsku, jenž byl definitivně uzavřen jen o měsíc později, v po-

verteutscher durch Heinrich Räteln, Leipzig 1601, s. 375.

7 Faktograficky nejspolehlivějším zdrojem informací o Černém Kryštofovi, jenž se plynule zařadil mezi populární „zbojnické“ postavičky, dodnes zůstává MÜLLER, Karl August: *Vaterländische Bilder in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgfesten und Ritterschlösser Preussens. Erster Theil. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie der Grafschaft Glatz, Glogau 1837, s. 350–352*. Dále srov. alespoň novější popularizační pojednání MOŇKO, Kamil: *Rycerze-rabusie w XIV–XV wieku, Kraków 2009, s. 79–80*; JANCZAK, Julian: *Z tamtej strony historii czyli Wrocławskie i dolnośląskie legendy, podania, baśnie i niesamowite wydarzenia*, Wrocław 1993, s. 59–61.

8 Přehledně viz BERAN, Zdeněk: *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice – Hradec Králové 2014, s. 132.

lovině listopadu téhož roku.⁹ Ostatně ještě koncem října 1512 sám král Vladislav přikazoval, aby byl Bartoloměj pohnán před jeho soud, kde by se s ním a s jeho lidmi zacházelo jako se zjevnými zhoubcí země. Jedním z výsledků kladských rokování tak byl mimo jiné též glejt, jehož zněním bylo Bartolomějovo stíhání zastaveno až do září roku 1513 pod podmínkou, že se kníže vzdá násilí a bude hledat smírné řešení sporu soudní cestou.¹⁰ Že se Bartoloměj Münsterberský podvolil a zahájil soudní při, dokládá právě editovaný pramen. Počátkem února 1513 navíc již pokus o nenásilné řešení konfliktu nějakou dobu běžel. Jak totiž sám Bartoloměj v úvodu svého listu shrnul, reagoval na obdobné podání knížete Fridricha II., které zas bylo odpovědí na jeho vlastní vývody. Současně pramen dokazuje, že konflikt knížat Bartoloměje a Fridricha II. na přelomu let 1512 a 1513 úzce souvisel s obnovenou válkou mezi knížetem Bartolomějem a městem Vratislaví., resp. tedy dokládá aktivní vystupování knížete Fridricha II. na straně slezské metropole proti knížeti Bartolomějovi, jenž byl nejen jeho pokrevním bratrancem,¹¹ ale především donedávna spojencem právě v ozbrojeném konfliktu s tímž městem. Byl to tak zřejmě způsob řešení Fridrichova osobního sporu s Vratislaví, co vneslo nesoulad do donedávna dobrých vztahů mezi oběma vnuky krále Jiřího z Poděbrad.¹²

Tento předpoklad dokládá věcný obsah analyzovaného listu knížete Bartoloměje, jehož polovina či snad dokonce většina se tak či onak dotýká konfliktu knížete Fridricha II. Lehnického s Vratislaví z roku 1509. Bezpochyby zde tak spočívalo jádro problému. Roztržka mezi Fridrichem II. a slezskou metropolí měla ekonomické pozadí. Sám Bartoloměj hovořil o dluhu svého bratrance u vratislavských měšťanů, sporný moment však mělo představovat především mincování ve Fridrichově lehnické rezidenci. V květnu roku 1509 doutnající spor vyvrcholil vyhlášením otevřené války, která na sebe, jak to bývalo obvyklé, brala vedle vzájemných ozbrojených potyček podobu zajímání kupců a konfiskací jejich zboží ze strany lehnického zeměpána, jeho poddaných a služebníků. Boje byly ukončeny v červenci roku 1509, smířčí dohodu zprostředkoval tehdejší vrchní slezský hejtman, kníže Kazimír II. Těšínský.¹³

Výpověď Bartoloměje Münsterberského doplňuje známý příběh o četné zajímavé detaily. Tak předně dokazuje (Fridrichem v jádru nijak nerozporovanou) osobní účast knížete Bartoloměje nejen na průběhu konfliktu z první půle roku

9 BERAN, Z.: *Landfrýdní hnutí*, s. 140.

10 PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě. Díl V. Wěk jagellonský. Částka II. Kralování Władysława II a Ludwika I. Od r. 1500 do 1526*, Praha 1867, s. 143–144, 211–214.

11 Po matce Ludmile byl Fridrich vnukem českého krále Jiřího z Poděbrad. Viz JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 208–209.

12 Bartoloměj a Fridrich byli přibližně stejného věku, oba také dospívali na budinském dvoře krále Vladislava. Srov. KOZÁK, Petr: *Związki ksiąząt śląskich z dynastii Piastów, Podiebradów i Przemysławidów z dworami Jagiellonów na przełomie XV i XVI wieku*, In: *Czeska historia Śląska. Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*, red. Wojciech Mrozowicz, Wrocław – Oleśnica 2017, s. 207–220.

13 SZCZUR, Stanisław – OŻÓG, Krzysztof a kol.: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 503.

1509, ale též na jeho smírném řešení, neboť to měl být právě Bartoloměj Münsterberský, kdo sporné strany a hejtmana Kazimíra Těšínského přiměl k tomu, aby se „do Rusynova v hromadu svedli“. Jak sám podotknul, nešlo o úkol snadný ani bezpečný. Byl to ostatně opět Bartoloměj, koho Fridrich vyslal coby přimlůvce ke králi Vladislavovi, aby se pokusil dosáhnout pro něj udělení pardonu. Lze tudíž soudit, že se tehdy Fridrich dostal u panovníka do podobně nelichotivé pozice, v níž se jen o několik let později nacházel sám Bartoloměj. Fakt, že šlo tehdy o mimořádně obtížná jednání, dokládají zmínky o tom, že se vedla nejen v Praze, kde panovník pobýval nepřetržitě od poloviny února 1509, ale ještě i v Kutné Hoře, kam Vladislav Jagellonský, nastoupivši tehdy zpáteční cestu do Uher, svolal český zemský sněm ke dni 13. února 1510, a v moravské Olomouci, kde byl 10. března 1510 v otcově přítomnosti přijímán mladičkový princ Ludvík za markraběte.¹⁴ Fridrich nicméně s bratrancovou pomocí nakonec své jméno očistil.

Spor mezi městem Vratislaví a knížetem Bartolomějem měl rovněž letité kořeny. Počátek vzájemných animozit lze klást do roku 1507, kdy král Vladislav přenechal oblíbenému dvořanovi odměnou pohledávku na pokutu ve výši 100 hřiven stříbra, kterou měla do královské pokladnice po prohrané soudní při zaplatit Vratislav. Město však přes panovníkovy urgencyy vytrvale odmítalo pokutu uhradit. Vzájemná nevráživost poté vyvrcholila v květnu 1511 zavražděním Baltazara z Bischofsheimu, šlechtice stojícího ve službách knížete Bartoloměje. Měšťané exekuci ospravedlňovali tvrzením, že se jednalo o lupiče. Bartoloměj reagoval vypovězením nepřátelství. Dne 13. října 1512 doputovaly na vratislavskou radnici odpovědné listy a již nazířící zaútočili Bartolomějovi lidé na městečko Kouty (pol. Kąty Wrocławskie). Byli sice odraženi, v násilných akcích však nepolevili. Jelikož v těch letech ležely majetky knížete Bartoloměje v Čechách, proměnil se lokální násilný střet v konflikt, který, jak již víme, musel být řešen na půdě sněmu celé Koruny svolaného do Kladska.¹⁵

Na stranu vratislavských měšťanů se při snaze o pacifikaci knížete Bartoloměje přidal jejich nedávný nepřítel Fridrich II. Lehnický Piastovec, jemuž ještě v průběhu roku 1512 svěřil král Vladislav pravomoci slezského vrchního hejtmana, se totiž postavil do čela spolku slezských měst, jehož deklarovaným cílem byla obnova pořádku v zemi a vymýcení nebezpečí, které číhalo na veřejných cestách.¹⁶ Z textu Bartolomějova listu přitom vyplývá, že Fridrich se nejprve pokoušel za pomoci vévody Jiřího Saského z albertinské linie rodu Wettinů zprostředkovat smírné řešení konfliktu, jednání však úspěch nepřinesla. Následovalo dobytí tvrze Olszanica a zajetí a poprava jejího držitele, Bartolomějova služebníka „Černého Kryštofa“. Pro úplnost dodejme, že ani soudní rokování z přelomu let 1512 a 1513 kýžené ovoce nepřinesla, vzájemné napětí neopadlo, a když 5. července 1513 Vratislav opět

14 PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého V / II*, s. 143–176.

15 FELCMAN, O. – FUKALA, R. a kol.: *Poděbradové*, s. 584–585, pozn. č. 10; PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého V / II*, s. 212–214.

16 SZCZUR, Stanisław – OŻÓG, Krzysztof a kol.: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 503.

17 MÜLLER, K. A.: *Vaterländische Bilder in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgfesten und Ritterschlösser Preussens. Erster Theil*, s. 350–352.

odmítla přistoupit na dohodnuté podmínky smíru, vypověděl jí kníže Bartoloměj opět válku, která vyvrcholila v srpnu téhož roku neúspěšným obléháním jeho východočeského hradu Skály slezskou vojenskou hotovostí vedenou přímo knížetem Fridrichem II. Lehnickým.¹⁸ To vše se však již odehrávalo na pozadí rychlého osobního vzestupu knížete Bartoloměje v kontextu české stavovské i dynasticky jagellonské politiky.¹⁹

Příčin konce původně snad přátelských vztahů mezi Bartolomějem Münsterberským a Fridrichem II. Lehnickým bylo bezesporu vícero. Pokud popřejeme sluchu dochované výpovědi knížete Bartoloměje, o jejíž věcné „nestrannosti“ si přirozeně nelze dělat přílišné iluze, sehrály patrně jistou roli rozdílné představy o kvalitě dojednaných podmínek smíru s Vratislaví (Bartoloměj vinil bratrance, že překročil jeho instrukce). Největší problém však nejspíše ležel jinde a pohříchu se jednalo o hmotné statky. Bartoloměj, jemuž vinou dějinného vývoje z otcovského dědictví nezbylo téměř nic, totiž nejspíše po Fridrichovi požadoval za účinnou pomoc při řešení jeho konfliktu s Vratislaví z roku 1509 více než jen slova chvály a uznání. Kníže-bezzemek, kterému se tou dobou rychle hroutil sen o převzetí alespoň části dolnoslezského hlohovského knížectví,²⁰ se nerozpakoval říci si o díl Fridrichových držav, konkrétně o Grodziec, oblíbený hrad lehnických Piastovců.²¹ Právě odmítnutí jeho požadavku vedlo nejspíše k definitivnímu rozkolu mezi oběma pokrevně spřízněnými knížaty a – řečeno s trochou nadsázky – vehnalo pragmatického Fridricha do rukou vratislavských měšťanů. Ozbrojené konfrontace se ani jeden z rozkmitřených knížat nebál. Ostatně Bartoloměj coby hrdý nositel pozdně středověkých kurtoazních tradic neváhal vyzvat bývalého přítele a současného soka k tomu, aby vzájemné rozpory ukončili po rytířsku a tedy soubojem.

Ediční poznámka

Drobný materiálový příspěvek k diskusi o dění v České koruně za časů krále Vladislava Jagellonského, resp. tedy v posledním desetiletí jeho panování, je v já-

18 SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl pátý, Podkrkonoší*, Praha 1887, s. 70; PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého V / II*, s. 220–221, 233–236, 241–242.

19 K tehdejšímu dění srov. nověji ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VI. 1437–1526*, Praha – Litomyšl 2007, s. 510–542.

20 Roku 1508 mu totiž zastavil tehdejší hlohovský vládce, novopečený polský král Zikmund, vikpild s centrem ve staré piastovské knížecí rezidenci v Kožichově (pol. Kożuchów). Hlohovským stavům se nicméně podařilo rozhodnutí zvrátit, protože Bartoloměj Münsterberský někdy mezi léty 1510 a 1511 o Kožichovsko přišel. Tehdejší dění detailně analyzoval KOZÁK, Petr: *Zrod stavovského Hlohovska. Mocenská uskupení ve slezském pozdním středověku*, Opava 2008, s. 215–249, 268–307.

21 K výjimečnému postavení hradu Grodziec mezi rezidencemi lehnických knížat viz EYSY-MONTT, Rafał: Zamek w Grodźcu – architektura „rezydencji turniejowej“ przelomu epoki gotyku i renesansu. In: *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Zamek, red. Krzysztof Wachowski*, Wrocław 1996, s. 39–50. Dodávám, že např. roku 1613 se kníže Jiří Rudolf Lehnický zapsal na univerzitu v italské Padově pod pseudonymem „Georgius Liber Baro de Grätzberg“, jak srov. ZONTA, Claudia: *Schlesische Studenten an italienischen Universitäten. Eine prosopographische Studie zur frühneuzeitlichen Bildungswesen*, Stuttgart 2004, s. 232.

dru kritickou edicí připravenou s přihlédnutím k nejnovejším poznatkům na poli zpřístupňování historických písemných pramenů doby přelomu 15. a 16. století. Určujícím aplikovaným metodickým přístupem ediční práce se stala transkripce, tedy kritický přepis textu za užití aktuálně platné grafické soustavy písma (tj. české abecedy), současně však s respektem k fonetickým a morfologickým zvláštnostem daného jazyka, jímž je historická čeština. Dobou svého vzniku se jazyk pramene hlásí k přechodnému období na pomezí tzv. staré (14.–15. století) a střední (16.–18. století) češtiny.²² Tato skutečnost se přirozeně zrcadlí v definovaných transkripčních pravidlech, která jsou určitou syntézou vícero rozdílných přístupů.²³

Pokud jde o grafickou stránku výsledné práce, vedl požadavek na větší srozumitelnost k odmítnutí původní, ostatně dosti rozkolísané interpunkce. Důsledně byl naopak aplikován dnes obvyklý syntakticko-logický přístup k členění komplikovanějších souvětí. Aktuální české ortografii bylo podřízeno rovněž psaní velkých a malých písmen. Vedle osobních jmen a názvů lokalit a geopolitických celků (včetně pojmu Koruna ve významu pojmenování českého a uherského státu) bylo velkého písmena užito na počátku vět, ale např. též při grafickém zachycení božího jména (ať již šlo o češtinu či marginálně se vyskytující latinu). Do souladu s dnes závaznou pravopisnou normou byly dále uvedeny hranice slov, tzn., že byly oddělovány předložky od slov apod. (*odnieho* → *od něho*; *wkerymzto* → *v kerýmžto*). Bez dalšího upozornění rozepisujeme veškeré v prameni se objevující abreviatury. Ponecháváme pouze všeobecně srozumitelnou zkratku etc. (*et cetera*). Jakékoli autorské ingerence ze strany editora jsou pak v textu edice vždy srozumitelně graficky odlišeny za pomoci hranatých závorek [ ]. Zpravidla se přitom jednalo o rozvedení zkrácených slov (typicky názvů některých urbánních jednotek či v rámci zdvoři-

22 K periodizaci vývoje češtiny srov. alespoň MAREŠOVÁ, Hana: *Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru*, Olomouc 2008, s. 7–28.

23 Při stanovení transkripčních pravidel byly vedle specializované mediévistické studie DAÑHELKA, Jiří: Směrnice pro vydávání starších českých textů, *Husitský Tábor* 8, 1985, s. 285–301 konzultovány teoreticky zaměřené směrnice ŠTOVIČEK, Ivan a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002 (zde zejména s. 53–57); KOPECKÝ, Milan: *Úvod do studia starých rukopisů a tisků*, Praha 1978, s. 116; HÁDEK, Karel: K transkripci česky psaných památek 16.–17. století, *Studia Comeniana et historica* 7, 1977, s. 28–37; ROUBÍK, František: Pravidla pro vydávání pramenů k novějším dějinám (16.–20. století), *Archivní časopis* 7, 1957, s. 59–65. Vždy se tak ovšem dělo s ohledem na specifika editovaného pramene. Současně bylo přihlíženo k ediční praxi moderních vydavatelských počínů z poslední doby, z nichž si výslovnou zmínku zasluhují KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan (edd.): *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Edice, Dolní Břežany 2007 (viz s. 99–102); JANIŠOVÁ, Jana (ed.): *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě. Edice rokové knihy zemského hejtmana Václava z Ludanic z let 1541–1556*. Prameny dějin moravských 14, Brno 2007 (viz s. 235–244); STERNECK, Tomáš (ed.): *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. Díl I. Písemnosti z let 1526–1535*, Documenta res gestas Bohemias saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia, Series A, Volumen II-1, Praha 2010 (viz s. 33–42); JANIŠ, Dalibor (ed.): *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice památek sněmovních z let 1518–1570. 1. Památky sněmovní I*, Documenta res gestas Bohemias saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia, Series A, Volumen I-1, Praha 2010 (viz s. 51–56) nebo PÁTKOVÁ, Hana (ed.): *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*. Edice, Praha 2011 (ačkoli zde dominují latinsky a německy psané texty).

lostních formulí užívaných při oslovování králů a knížat), k němuž bylo zapotřebí obecnějšího kontextu. Přeskrtnutý text bývá v práci vyjádřen taktěž škrtem kombinovaným s kurzívou (např. v podobě *řádt*). Ponecháváme římské číslice. Ty se ostatně vyskytují toliko v datační formulí, která je dle dobového zvyku psána dílem latinsky.

Kritický poznámkový aparát edice se s ohledem na nevelký rozsah pramene omezuje na jazykové poznámky reflektující problematiku transkripce a to včetně dílčích komentářů, v nichž je upozorňováno na písařské chyby, škrty, vsuvky apod. Vysvětlujících poznámek zaměřených na identifikaci lokalit, osob nebo událostí bylo třeba minimum. Samostatný oddíl vysvětlujících poznámek proto nebyl založen, jména několika málo v prameni výslovně zmíněných osob byla zahrnuta do stávajícího poznámkového aparátu, jenž byl veden jednou vzestupnou číselnou řadou.

Gemináty (zdvojené znaky), pokud mají čistě grafickou funkci, zjednodušíme (*liddy* → *lidí*; *ffridrich* → *Fridrich*). Hojně se vyskytující digraf *cz* přepisujeme podle jeho fonetické platnosti *c* nebo *č* (*czedule* → *cedule*; *cziniti* → *činiti*). Grafiku *rz* přepisujeme vždy *ř*, neboť byla nositelem výlučně této zvukové kvality (*ssyrze* → *šíře*). Měkkost konsonantů nebyla v rukopisu zpravidla nijak specificky naznačována (typicky např. *zadali* → *žádali*; *pron* → *proň*), pouze ojediněle se tak dělo kombinací s vokálem *i* (*otewrziena* → *otevřena*; *nicziehoz* → *ničehož*). Digraf *ss*, resp. obvykle v grafické podobě *ff*, přepisujeme s ohledem na jeho nespornou fonetickou platnost bez výjimky jako *š* (*našsemu* → *našemu*).

Hojně zastoupená grafika *ie* se v editovaném písemném prameni vyskytovala ve dvou odlišných fonetických kontextech: především ve funkci zvukového zachycení vokálu *ě* (*kniez* → *kněz*), ale též při zachycení kvantity samohlásky *i* (*pobiedky* → *po**bi**edky*). Ačkoli si dobře uvědomujeme úskalí aplikovaného přístupu, vyplývajícího z faktu, že editovaný pramen vznikl v době, kdy výslovnost *ie* ↔ *i* ještě nebyla v české jazykové oikumeně plně ustálená, rozhodli jsme se v tomto případě považovat proces monoftongizace, jenž v obecné rovině akceleroval ve druhé polovině 15. století, za dovršený. Vedla nás k tomu především ta skutečnost, že sám písař ve většině případů používal pro zachycení fonetické kvality *i* jednoduchého znaku *i* či častěji *y*. K digrafu *ie* coby médiu naznačené fonetické platnosti se uchýlil v podstatně skromnějším procentu případů. Reprodukovanou zvukovou podobu těchto zápisů lze ovšem (i v kontextu výše řečeného) považovat za nespornou.

Odlišně byl naproti tomu posuzován výsledek de facto souběžně probíhajícího procesu monoftongizace dvojhásky *uo* v *ů*. Písař editovaného textu byl totiž v tomto ohledu mimořádně důsledný. Stávající dubletu *uo* proto v transkribovaném textu zásadně nerušíme (*muoz* → *muož*). Ponecháváme také dloužený vokál *ú*, nahrazuje-li dnešní diftongizovanou podobu *ou* (*osobu* → *osobú*). Jelikož je v editovaném prameni, jenž byl sepsán na počátku 16. století, původně dlouhé *ó* češtiny 14. a z části též 15. století plně diftongizováno (proměna *ó* v dvojhásku *uo*), dáváme při transkripci originální písemné předlohy vždy přednost krátkým variantám (*nemozeme* → *nemožeme*).

Aspirované *th* v textu edice zásadně zjednodušíme (*punthu* → *puntu*). Konsonant *w* přepisujeme *v*, pokud vystupuje v této funkci (*rownemu* → *rovnému*).

Analogicky bylo postupováno v případě souhlásky *v*, kterou upravujeme do podoby *u*, pokud se vyskytuje v této fonetické platnosti (*slussnemv* → *slušnému*; *vkazugy* → *ukazují*). Grafémy *g* či *y* transkribujeme *j*, jestliže byly takto vyslovovány (*gsme* → *jsme*; *yakz* → *jakž*; *gey* → *jef*). Odchylnou grafiku *i* → *y* a *s* → *z* upravujeme za všech okolností v návaznosti na aktuálně platnou českou ortografickou normu.

Edice

1513, 7. února, Kladsko (pol. *Kłodzko*)

Poněvadž kněz Fridrich Lehnický²⁴ k tak rovnému a slušnému podávání našemu, kdež jsme se podali kromě těch měst, keré s ním v puntu jsú, jinde na každým místě v Slezí s jeho osobú bez pobídky jmíti činiti a konati tak, jakž pak cedule naše česky a potom i německy sepsané, keréž jsme jemu poslali, šíře a dostatečněj ukazují, přistúpiti nechce, aneb snad nesmí, než taková slušná a rovná podání naše psaním nepotřebným, v kerýmžto málo pravdivých slov jest, příkrývá a zastírá. Již my, ač neradi, ješto jsme na to prvě²⁵ nemyslili, než jsúce od něho k tomu přinuceni, tím, co jsme sami pro se, obmýšleje přirozené přátelství, keréž mezi námi a tímž knězem Fridrichem jest, ješto toho s obú stranú přeti nemožeme, v sobě tajili, hnúti musíme a na takové psaní jeho a ty artikule duole psané zprávu tu tak, jakž pak v pravdě v sobě jest, učiniti.

Najprv kdež²⁶ dotýče, že bychom jemu českú ceduli poslali a potom že jest německé žádal a že je se to až i po tento čas nestalo i v tom se kněz Fridrich nad pravdú zapomíná, neb jsme jemu dobře prostraný čas předtím, než tento jeho list vyšel, to, čemuž jest české, rozumíti nechtěl, německé sepsáno poslali, ale on jest nám na psaní naše žádné odpovědi nedal.

Tu kdež píše, když je s vatislavskými²⁷ činiti měl, že jsme v domu jeho leželi a potom na jeho žádost k králi²⁸ jeho mi[los]ti pánu mému milost[ivém]u jeli a v Olomúci²⁹ podlé něho stáli a to všecko, co jsme my v té odpovědi podlé něho činili, že jest o jeho stravě a nákladu se dalo, a poněvadž jsme podlé něho neodpověděli, že bychom žádné nebezpečnosti na hrdle a statku našem nenesli a že by to netoliko přítel, ale i cizí učinil.

24 **Fridrich II. Lehnický** († 1547), slezský kníže z rodu Piastovců, vládce knížectví lehnického a později též březského. Základní životopisné údaje nabídli v poslední době formou hutného biogramu např. SZCZUR, S. – OŽÓG, K. a kol.: *Piastowie*, s. 502–506.

25 Slovo připsáno rukou písaře hlavního textu při levém okraji stránky.

26 Nejprve napsáno „kdyz“, poté opraveno na „kdez“.

27 **Vratislav** (pol. Wrocław), město, centrum stejnojmenného knížectví, na přelomu 15. a 16. století již nezpochybnitelné hlavní město Slezska.

28 **Vladislav II.** († 1516), příslušník dynastie Jagellonců, český (1471–1516) a uherský (1490–1516) král. Viz nověji alespoň ČORNEJ, Petr: *Český stát v době jagellonské*, Praha 2012 či např. MACEK, Josef: *Tři ženy krále Vladislava*, Praha 1991.

29 **Olomouc**, město, vedle Brna centrum Moravského markrabství.

Při nás jest to nikdy nebylo, komu jsme kdy jakú službu aneb přátelství okázovali, abychom bez příliš velké příčiny to zdvíhali, aneb komu připomínali, a protož nám to hned velmi těžce přichází, že to již učiniti musíme.

Ta věc se takto má, kdy je kněz Fridrich s vratislavskými činiti měl, nás jest víc než jednu s pilností prosil, abychom jej jako přítel v potřebě jeho neopustili, kdež my beze všech výmluv jsme se toho podvolili, jedně za to s pilností prosíce, poněvadž jsme krále jeho mi[los]ti služebníkem na dvoře byli, aby sám k tomu radil a to jako přítel obmyslel, kudy a kerak by nás v tom na poctivosti naší opatřiti chtěl, že my hrdla i statku podlé něho litovati nechcme a tak mnohá mluvení k tomu podobná a často mezi námi bývaly, i když je nám žádné rady k tomu neuměl, aneb nechtěl dáti a vdy předse o to stál, abychom jej neopustili. Odjeli jsme od něho a potom jsme od krále jeho mi[los]ti pána mého, kerému jsme z svých dětinných let slúžili, odpuštění vzali, kdež jsme potom knězi Fridrichovi oznámili, poněvadž v tom, oč je nás často staral, nám rady dáti nechtěl, že jsme sobě již sami dali, než že nám jináče se nehodí, než čtyry neděle se pokojně zachovati a po vyjití těch čtyř nedělí že podlé něho nepřátelem jeho odpovíme a cožkolvěky dále bychom činiti měli, pokudž najvýše dobrému přísluší, že ničehož pro něho jako přítele litovati nechcme, z toho každý dobrý znáti muož, poněvadž jsme krále jeho mi[los]t pána mého milost[ivéh]o pro kněze Fridricha byli opustili a jeho k[rálovskú] milost nemilostí na se pohnuli a tudy obáváme se, že všecka ta léta a služby, keré jsme v těch jeho k[rálovské] mi[los]ti činili, ztracena jsú. Také jsme přirozené přátele své i některé znamenité pány obojí Koruny uherské i české na se rozhněvali, ješto se i v tom znáti muož, že jsme ne nic proň učinili.

Také kdež dotýká, že bychom u něho leželi etc., na jeho časté prosby jsme k němu přijíždili, ješto kdyby toho potřeba kázala, mohli bychom to několika drahně jeho listy pokázati.

Ačkolivěk jsme podlé něho z příčin nahoře psaných neodpověděli, všakž nicméně nás v skutečném přátelství, tu kdež jest od přátel svých přirozených a i bratra vlasního³⁰ byl opuštěn, nalézal, kdež zdáním našim jsme víc než jednu v nebezpečství hrdla svého stáli.

Vidúce jeho tak opuštěného, jsme jako věrný přítel v tom jednali, kdež skrz naše pracné a pilné jednání k tomu přivedeno bylo, jakož jsú byli vrat[islavšt]í z kněze Fridrichova knížetství člověka vzali, aby kníže měl moc od deseti a tak až i do sta vrat[islavský]ch lidí vzěti a do věži vsaditi dáti a přesto nepřátelé jeho aby toho jatého jeho člověka do domu jemu postavili a vrátili s prosbami, aby jim lidé jich puštění byli a podlé toho na právu slovy slušně a dar pět tisíc zlatých, aneb aby za tolikéž stálo, to jej skrz naši jemu službu učiněnou potkati mohlo. Než kerak jest on tím zpýchal, aneb proč jest to opovrhl, on to dobře ví a my jsme také nezapomenuli.

Opet potom o jeho dobré se věrně starajíce, ačkolivěky malú přízeň jsme pro něho v Vrat[islav]i měli, všakž neohlédajíce se na nic, tam jsme osobú svú do města

30 **Jiří I. Břežský** († 1521), slezský kníže z rodu Piastovců, mladší bratr knížete Fridricha II. Lehnického, vládce knížectví břežského. Hutný biogram viz opět SZCZUR, S. – OŽOG, K. a kol.: *Piastowie*, s. 506–507.

jeli a skrz kněze Kazimíra³¹ jeho I[ásku], hejtmana Horní a Dolní Slezí, k tomu přivedli, že jsú vrat[islav]ští kupci jemu dvanácte tisíc zlatých uherských puojčiti měli, v tom pracujíce, když jsme do Najmarku³² nočně puštění byli, malý počet při sobě majíce, dřeve než nám druhá brána otevřena byla, přes dvě stě pěších s ručnicemi a jinými branými svými tu stáli a puotky z úmysla o kněza Fridricha na nás činili, příčiny k nám hledajíce, ješto se nám zdálo i těm, keríž jsú při nás byli, že jsme i s služebníky svými na on čas v nemalém nebezpečství hrdel svých stáli, jakž pak kolivěky vdy jsme kněza Kazimíra jeho I[ásku], jej a vratislavské do Rusynova³³ v hromadu svedli a již vratislavští byli k tomu přistúpili, aby takový dluh dvanáct tisíc zlatých uherských jim každý rok po pěti stech zlatých splacoval tak, aby záplata zúplna tepruv ve čtrmzectma letech jim přišla, přitom knězi Fridrichovi dobře jistý trošt dán byl, že by jemu snad nebylo potřebí nic vracovati. Než kerak to opet jest jím zvrženo, to jest mnohým známo.

Když jsme jej do Lehnice provodili a potom po svých potřebách odjeli, ne po dlúhém času nás skrz psaní své obeslal a potom osobně s pilností prosil, abychom od něho k králi jeho mi[los]ti do Prahy³⁴ jeli, kdež je nám urozené a statečné rytíře pana Zikmunda Zejdlice,³⁵ jemuž Bože milostiv, pana Hanuše Černa³⁶ a Jiřka z Redern³⁷ byl přidal. Tu jest tepruv jináče nechtěl, než abychom o jeho stravě jeli, kdež jsme k tomu, ač příliš velmi neradi, všakž skrz častá jeho i jiných starání, přistúpiti musili, ješto to všem těm, keríž s námi jeli, i jiným mnohým vědomo jest. Také nepamatujeme, abychom v té jezdě přes osm koní svých měli, šla-li je pak pro nás útrata velká, to každý znáti muož.

31 **Kazimír II. Těšínský** († 1528), slezský kníže z rodu Piastovců, vládce knížectví těšínského, v dané době vrchní slezský hejtman. Samostatnou monografií mu nedávno věnoval PINDUR, David: *Książę czasów przełomu. Kazimierz II Cieszyński (1452–1528) i jego wladztwo*, Wrocław 2010.

32 **Středa** (pol. Środa Śląska), dolnoslezské město položené v hranicích vratislavského knížectví.

33 Snad se jedná o ves **Rogoźnica** (něm. Groß Rosen). Ve prospěch této domněnky by hovořila poloha sídla mezi Lehnicí a Vratislaví nedaleko města Javoru (pol. Jawor). Jednání mezi knížetem Fridrichem II. Lehnickým a vratislavskými měšťany by tak za prostřednictví vrchního slezského hejtmana Kazimíra II. Těšínského probíhala na neutrální půdě svídnicko-javorského knížectví, současně však, geograficky vzato, přibližně na půl cesty mezi oběma spornými stranami. Jelikož však dodnes není k dispozici itinerář knížete Kazimíra ani knížete Fridricha, zůstává určení lokality ve skutečnosti v rovině pouhých spekulací. Sídelních jednotek s německými názvy zkomolitelnými do českého výrazu „Rusynow“ se totiž ve Slezsku nalézalo poměrně velké množství, jak viz CHOROŚ, Monika – JARCZAK, *Łucja: Słownik nazw miejscowych Dolnego Śląska. Polsko-niemiecki i niemiecko-polski*, Opole 1995, passim; CHOROŚ, Monika – JARCZAK, *Łucja – SOCHACKA, Stanisława: Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska. Polsko-niemiecki i niemiecko-polski*, Opole – Kluczbork 1997, passim. Za jisté tak lze mít pouze to, že se nejspíš jednalo o sídliště vesnického typu.

34 **Praha**, město, metropole Českého království.

35 **Zikmund ze Seydlitz** (teoreticky by ovšem mohlo jít též o zástupce rodu Zedlitzů, k němuž se počítal i Černý Kryštof, jak viz níže), blíže neznámý slezský šlechtic stojící ve službách knížete Fridricha II. Lehnického.

36 **Hanuš z Czirn** (Tschirn), blíže neznámý slezský šlechtic stojící ve službách knížete Fridricha II. Lehnického.

37 **Jiřík z Redernu**, blíže neznámý slezský šlechtic stojící ve službách knížete Fridricha II. Lehnického.

Kdež jsú byli Lehnic³⁸ i jiný všecek jeho statek vyprosil, ješto ne o samý statek knězi Fridrichovi běželo, ale o čest i o hrdlo a na čem se byl král jeho mi[los]t pán muoj milost[iv]ý ustanoviti ráčil, jest věc mnohým pánom a dobrým lidem zřetelně vědomá, ješto by jemu zdáním lidským k velké a nebezpečné věci bylo musilo přijiti, než my jako věrný přítel, litující jeho, osoby své pro jeho dobré jsme sobě málo vážili, krále jeho mi[los]t pána svého v přítomnosti mnohých pánuov a rytířstva obojí Koruny s pilností starali a i hrubými slovy jeho k[rálovskou] mi[los]t napomínali a na jeho mi[los]t ti obdrželi, že jeho k[rálovská] mi[los]t z prvního úmyslu svého stúpiti ráčil a jednání knězi Fridrichovi trplivého milostivě povolil. Ješto kdyby při jeho k[rálovské] mi[los]t ti tak štedré³⁹ šlechtnosti a dobroty nebylo, pro hrubost slov našich, keré jsme z lítosti, maje nad knězem Fridrichem a jemu k dobrému, mluvili, nebyli⁴⁰ bychom přístného hněvu a trestání jeho královské mi[los]t ti ušli, podlé zdání našeho že jsme na onen čas v Praze pro něho opět v nemalé nebezpečnosti hrdla svého stáli, přes to všecko na dvoře jeho k[rálovské] milosti podávali jsme se jeho pře netolik⁴¹ slovy, ale osobů a ruků naší brániti. A když jsme jemu z tak velké a těžký věci pomohli v Svídnici⁴² při smlouvě, potom u Hory⁴³ a v Olomúci i jinde, kdež je nás koli potřeboval, jsme jemu a podlé něho skutečné přátelství okazovali, ač on se již nad tím zapomenul, všakž jiných mnoho dobrých to zřetelně znají a i on na onen čas to dobře znal, nám více než jednu, selzeje, děkoval, k nám i před jinými mluvil, že by nás hrdlem i statkem opustiti nechtěl, než kerak nám to drží, jest věc lidem široce vědomá.

Kdež sobě to, co jsme, jsa v jeho potřebách, snědli a spili, vysoce obtěžuje, podáváme se k tomu, že s ním rádi počet učiniti chcme a cožkolivěk slušně uznáno bude, za to všecko, co jsme kdy u něho jedli, aneb propili, rádi zaplatíme.

Druhé kdež píše, chtíc nám hlupů chytrostí z přirčení nám učiněného vycházeti, kdyby nám to byl na žádost naši pilný, poněvadž jsme jemu víc než jednu

38 **Lehnice** (pol. Legnica), dolnoslezské město, centrum stejnojmenného knížectví.

39 Nejprve napsáno „*stiedrze*“, poté opraveno na „*stiedre*“.

40 Nejprve napsáno „*neb byli*“, poté opraveno na „*ne byli*“.

41 Nejprve napsáno „*w tolik*“, poté opraveno na „*netolik*“.

42 **Svídnice** (pol. Świdnica), dolnoslezské město, centrum stejnojmenného knížectví.

43 Teoreticky by se mohlo jednat o město **Hora** (pol. Góra) ležící v hranicích hlohovského knížectví, neboť kníže Bartoloměj Münsterberský prokazatelně vyvíjel aktivitu směrem k tomu-to dolnoslezskému teritoriu, jak srov. KOZÁK, Petr: *Zrod stavovského Hlohovska. Mocenská uskupení ve slezském pozdním středověku*, Opava 2008, s. 215–249, 268–307, resp. i TÝŽ: *Związki książąt śląskich z dynastii Piastów, Podiebradów i Przemysławów z dworami Jagiellonów na przełomie XV i XVI wieku*, In: *Czeska historia Śląska*, s. 215). Jako o poznání pravděpodobnější se nicméně jeví možnost, že byla myšlena **Kutná Hora**, jedno z nejvýznamnějších měst v Čechách, jehož hradby by mohly spíše než v případě periferní, podstatně méně významné dolnoslezské Hory vytvářet vhodnou kulisu pro delikátní rokování. Ve prospěch této myšlenky pak hovoří fakt, že právě do Kutné Hory svolal ke dni 13. února 1510 sněm, na němž se vedle českých zemských záležitostí měly projednávat i obecně korunní problémy, král Vladislav. Z Kutné Hory pak panovník zamířil do Olomouce a tedy do města, o němž se v prameni také hovoří a to dokonce v přímé souvislosti s vyjednáváním „*u Hory*“. V Olomouci byl 10. března 1513 přijat za moravského markraběte jeho syn-dítě Ludvík, poté pak král s doprovodem zamířil zpět do Uher. Srov. PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého V / II*, s. 174, 176.

psaní o to učinili, dobře dlouhý čas před tím, než jsme vrat[islavský]m odpověděli, oznámil, že nám v tom přirčení státi nechce, byli bychom věděli, kerak se proti němu opatrovati.

Přitom dotýká, že bychom jej za to před radami jeho žádali, aby nám svojo zámek Grepcerg⁴⁴ pod barvu prodal, o tom dobře široce vypisuje, upřímo k tomu mluvíme, že toho tak není, jakž on píše a kdybychom se i byli v takové věci jemu svěřili tak, jakž on pak sám vypisuje, sluší-li to tcnému knížeti, ješto výš povinen⁴⁵ podlé duostojenství svého než jiný prostý takovú věc obmýšleti, aby, což by jemu svěřeno bylo, vyhlašovati měl, toho každý tcný považ.

Také toho připomíná, kterak jsme byli s vrat[islavský]mi o ty pře, keréž mezi námi byly, na osvíceným knížeti a pánu, panu Jiřímu knížeti saskému⁴⁶ etc., panu ujci našim milým, a na něm přestali, k rozumu tomu, jako bychom z toho neslušně byli vycházeli, jest věc některým knížatom a dobrým lidem rytířským vědomá, že ne námi, ale stranú odpornú to sešlo, než to, že jest kněz Fridrich v té při více na se bral, než jsme my byli jemu povolili, to je nám ještě z paměti nevyšlo a i jiném. Jakož píše, že by Černého Kryštofa⁴⁷ služebníka našeho, jeho poddaní jali a jemu na jeho dvouor dodali a potom tepruv že jest krále jeho mi[los]t pána mého milost[ivěh]o list jeho došel, v kerýmžto jeho k[rálovská] mi[los]t jemu úřad slezský do času poručiti ráčil, v tom pravdu píše. Než my jsme ihned jemu psali, žádaje, aby nám služebníka našeho vydal, že od něho každému spravedlivě učiniti chcme a to je nás potkati nemohlo i zdá se nám, poněvadž jsme Kryštofa⁴⁸ s jeho vědomím k potřebě naší, keré jsme před ním netajili, byli přijali, měltě se na to jináče rozmysliti, zvlášť poněvadž k němu příčiny a viny žádné neměl, z toho každý znáti muož, že je z úmysla nám na škodu to učinil.

Tu kdež jsme ne tajně mluvili i jemu řeč svú napsanú poslali, kerak že jest kněz Fridrich lidi proti nám obsělal a zbera se, osobů svú táhl, chtě na nás a na služeb-

44 **Grodziec** (něm. Gröditzburg), dolnoslezský hrad situovaný v hranicích lehnického knížectví. Srov. k němu EYSYMONTT, R.: *Zamek w Grodźcu*, s. 39–50.

45 Psáno „*powinien*“.

46 **Jiří řečený Vousatý** či **Bohatý** († 1539), vévoda saský z albertinské linie rodu Wettinů. Srov. k němu alespoň encyklopedické heslo WERL, Elisabeth: *Georg der Bärtige (oder der Reiche)*, In: *Neue Deutsche Biographie*, Band 6, Berlin 1964, s. 224–227.

47 Psáno „*crysstoffa*“. **Kryštof z Zedlitz** zvaný Černý Kryštof († 1512), šlechtic, držitel statku Olszanica (něm. Alzenau) nedaleko hradu lehnických knížat Grodziec v Dolním Slezsku. Domněnku, že náležel k rodu Reisewitzů (Rejzviců), přesvědčivě vyvrátil již v první polovině 19. století K. A. Müller, když pro období středověku sestavil komplexní přehled držitelů zmíněného statku. Bohužel, omyl je zhusta tradován v nejrůznějších popularizačních textech ještě dnes. Svě přízvisko měl Kryštof získat podle charakteristických dlouhých vlasů černé barvy. Byl synem Bernarda z Zedlitz. Roku 1509, v době války knížete Fridricha II. Lehnického s městem Vratislaví, vystupoval aktivně na straně lehnického zeměpána. Později kolem sebe soustředil ozbrojenou družinu, jejíž činnost však již nabyla čistě kriminálního rázu. Olupoval zejména obyvatele dolnoslezských měst Goldberk (pol. Złotoryja) a Lemberk (pol. Lwówek Śląski). Ozbrojenci města Goldberku na příkaz knížete Fridricha II. roku 1512 hrad či snad spíše hrádek v Olszanici dobyli, Kryštofa zajali a odvěkli do Lehnice, kde byl tento neklidný rytíř 24. či 25. září 1512 stat. Srov. MÜLLER, K. A.: *Vaterländische Bilder in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgfesten und Ritterschlösser Preussens. Erster Theil*, s. 350–352.

48 Psáno „*cristoffa*“.

níky naše sáhnúti a že jsme žádného odpovědného listu od něho neviděli a to jest vpravdě tak, proti tomu žádné jiné výmluvy nemá, než že jest jemu úřad poručen byl, při tom my na ten čas tak zanecháváme a snad jemu odpovídati nebylo potřebí.

Také se nám knězi Fridrichovi k poctivosti toho tajiti nezdá, že jsme rok aneb více před tím, než jsme s vrat[islavský]mi činiti měli, jemu pověděli, budeme-li jmíti s vrat[islavský]mi činiti, jakým způsobem se nám najužitečněj zdálo na ně sáhnúti a upřímo všechny své anšlaky jsme jemu důvěrně svěřili a on to k sobě přijal, všakž proto my kněza Fridricha v ničímž nehaníme, než zachování naše proti němu a jeho proti nám rozprávíme a vypisujeme tak v pravdě, jakž v sobě jest.

Kdež pak kněz Fridrich psaní své tím zavírá, to, což píše, že by chtěl na těch místech, kdež k právu zřízen jest, to, což by jemu tam nalezeno bylo, buďto ústy aneb rukú pravé činiti.

Tomu každý najsprosnější rozumíti muož, že jest snadné to, čeho žádný neodpírá, pravé činiti, neb to, že je nám služebníka, nemaje s námi ani s ním nic činiti, jeti dal. Také že za naše dobrodiní a věrné přátelství se nám tím oplatil, chtěje nás a služebníky naše za hrdla bráti a ješto jsme žádných listuov odpovědných od něho neviděli, na takovou věc jemu žádného duvodu nepotřebí, poněvadž je skutek před očima.

Než to, že jsme žádali a žádáme bez pobídky s jeho osobú jmíti činiti a k tomu jsme se podali a ještě podáváme, nezdá-li mu se v Praze, tu kdež stolec královský⁴⁹ jest, že nás nic obtížiti nemá po něm na každé místo do Slezska i jinde, tu kdež jedně tcnému knížeti takovou věc konati přísluší, kromě těch měst, keří s ním v puntu jsú, jeti a bez pobídky to s ním konati a dostati, ničehož napřed jmíti nežádající, než chtěli bychom se s ním tak rovně a tovaříské o bitvu smluviti, že by toho každý dobrý muž pochváliti musil. A protož divíme se tomu nemálo, poněvadž jest prvé na nás tak chvátal, ješto jsme se my toho do něho nenadáli a již nás tak povolného zná se dáti najíti, že se na právo táhne⁵⁰ a takovém ženským a dětinném psaním muství své, ač keré v něm jest, příkrývá. Také že⁵¹ tomu rozumíti nechce, jsúce tak múdrým knížetem, poněvadž s jeho tctí nic nechcme jmíti činiti, než s jeho osobú, že se jemu to k zvláštní poctivosti děje, přes to všecko má-li on jakú obtížnost našeho mluvení aneb psaní, poněvadž pod právem sedíme, on se bude věděti kerak se v tom zachovati. Prosíme v[aše] l[ásky] a tak každého podlé řádu stavu⁵² jeho, že takové naši pravdivé zprávě věřiti a místo dáti ráčíte, neb je se vpravdě tak dálo, jakž píšeme a jinaké nic. Datum v Kladště⁵³ feria II post Dorothee virginis, anno Domini etc. XV^c XIII.

***

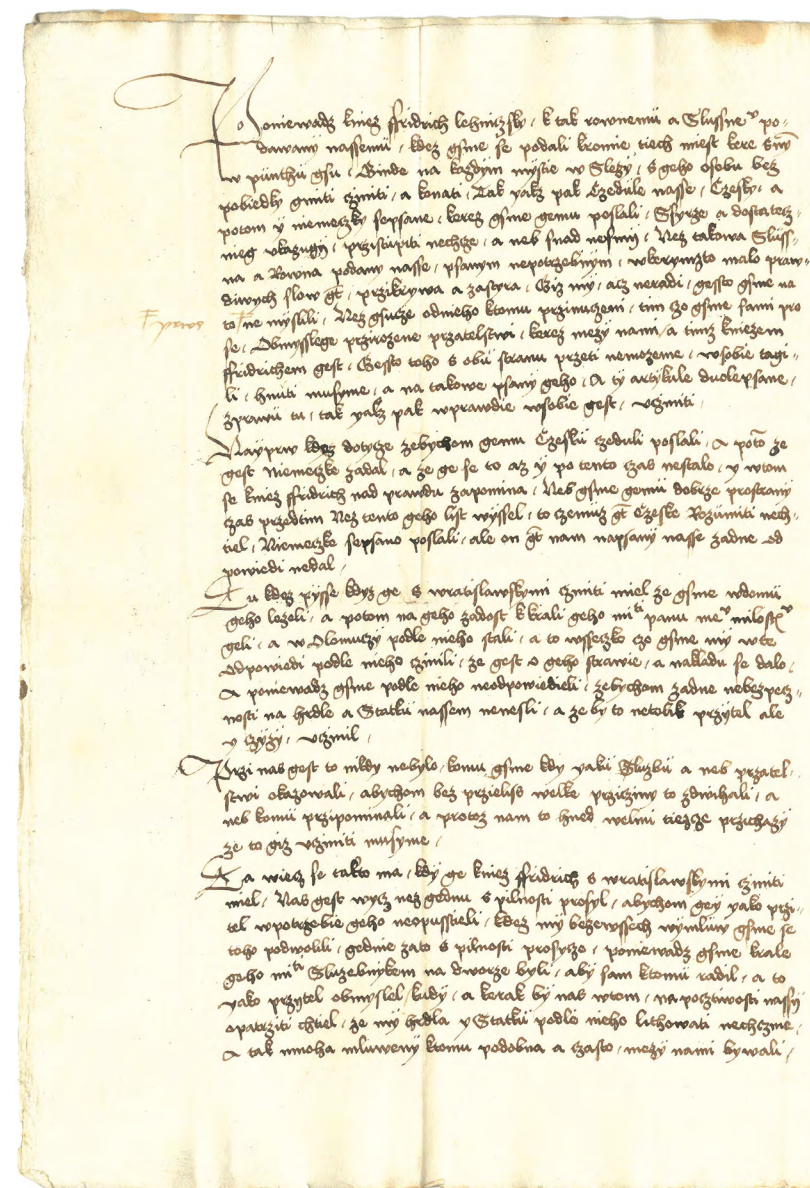
49 Nejprve napsáno „kralowska“, poté opraveno na „kralowsky“.

50 Nejprve napsáno „tahnie“, poté opraveno na „tahnee“.

51 V papíru je na tomto místě malá dírka, chybějící písmeno je však (i dle jejího tvaru) nesporné.

52 Slovo připsáno rukou písaře hlavního textu nad přeškrtnutý výraz.

53 Kladsko (pol. Klodzko), centrum stejnojmenného hrabství.

– První strana dochované písemné obrany knížete Bartoloměje Münsterberského ze 7. února roku 1513 / ZAO, fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, Opava, kart. č. 1, inv. č. 41, složka 8, fol. 8–11.

Petr Kozák: Fürst Bartholomäus von Münsterberg über die bewaffneten Konflikte in Schlesien der Jahren 1509–1513

Der Beitrag stellt eine kommentierte kritische Edition einer bisher unbekanntem Quelle zur Geschichte der Unruhen in Schlesien in den Jahren 1509–1513 dar. Nach der Inhaltanalyse und der Einreihung des Textes in den Kontext der Geschichte gelang es, den Autor der anonymen Einreichung zu bestimmen. Es war der Fürst Bartholomäus von Münsterberg, der Enkel des böhmischen Königs Georg von Podiebrad und ein wichtiger ständischer Politiker der Jagielloner Ära. Die Zeugnisaussage dieser Quelle, eigentlich ist es die öffentliche gerichtliche Verteidigung des Fürsten Bartholomäus, ist natürlich einseitig. Sie bereichert aber in vielen Hinsichten den bisherigen Erkenntnisstand dieser Problematik. Die Konflikte in den Jahren 1509–1513 waren im Grunde genommen zwei. Der erste Konflikt des Fürsten Friedrich II. von Liegnitz mit der Stadt Breslau gradierte in der Mitte des Jahres 1509. Der zweite Konflikt war der Streit dieses Piasten aus Liegnitz mit dem Fürsten Bartholomäus. In beiden Streitigkeiten spiegelten sich die Konflikte zwischen den schlesischen Fürsten und den Bürgern der schlesischen Metropole wider. Diese Konflikte wurde bisher ziemlich wenig untersucht, und in der wissenschaftlichen Literatur sind sie nur kurz gefasst erwähnt. Es ist aber gleichzeitig bekannt, dass damaliger Konflikt schnell die engen Grenzen der Region überschritt und monatelang die ständische Repräsentation in Schlesien und Böhmen, und auch den königlichen Hof beschäftigte. Es war auch ein der Gründe, warum im Jahr 1512 sogar zum ersten Mal seit dem Abschluss der Abkommen in Olmütz zwischen den Königen Vladislaus II. Jagiello und Mathias Corvinus zur gemeinsamen Verhandlung der Vertreter aller Länder der Böhmisches Krone auf dem Landtag in das strategisch situierte Glatz gekommen ist.

***

Císař Rudolf II. a Zlaté rouno mezi lety 1588-2018

Hana Seichterová – Jan Štěpán

Panovnícké pečeti se na první pohled jeví jako téma probádané, systematicky zpracované a nedávající prostor pro další zkoumání. Rádi bychom zde proto představili zvláštnost majestátní pečeti císaře Rudolfa II., respektive pečeti říšské dvorské kanceláře, zhotovené v roce 1577, která je přivěšena k nobilitačnímu diplomu ve fondu Archiv města Olomouce.¹

Tato císařská pečeť není neznámá, uvádí ji ve svém katalogu Otto Posse a řadu poznatků přináší také Walter Pillich.² Typář pečeti vzniknul v roce 1577 na příkaz císaře Rudolfa II. Rytcem byl, beze všech pochyb, zlatník Ulrich Schwaiger, který ryl pečeti již Rudolfovu otci i dědovi. Zlatník Schwaiger byl pro své umění v roce 1553 jmenován králem Ferdinandem I. dvorním zlatníkem a do císařských služeb vstoupili také jeho čtyři bratři Gregor, Klement, Štefan a Kryštof. Krátce po úmrtí císaře Maxmiliána II., vydal Rudolf II. nařízení, o vyrytí zmíněné majestátní pečeti.³ Jak uvádí Pillich byla zhotovena ještě v roce 1577, v malé kartuši pod hlavním štítem Schwaiger vyryl svou signaturu VS a letopočet 1577. Mimo to se ještě na spodní části císařské koruny nachází stejný rok tentokrát římskými číslicemi MD/LXXVII. Pečeť byla skutečně precizně zhotovena a obsahuje velké množství velmi drobných detailů, které prakticky znemožňovaly padělání. Z údajů dohledaných Pillichem vyplývá, že Schwaiger zvládnul tuto zakázku za jeden rok, jelikož hned dalšího roku vyryl pro císaře další pečeť.⁴

Když císař Rudolf II. obdržel 2. června 1585 Řád Zlatého rouna, bylo třeba tuto skutečnost odrazit také na pečetích a právě díky tomu je zde uvedená pečeť unikátní. Již Walter Pillich zmiňuje, že Otto Posse tuto změnu nerefletoval a upravenou

1 Státní okresní archiv Olomouc, fond: Archiv města Olomouc, inv. č. 1125; MÜLLER, Karel: *Erbovní listiny v archivech Slezska a Severní Moravy*, Opava 2001, erbovní list č. 5. POSSE, Otto: *Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1913*, Dresden 1912, Teil. 3, s. 23-24, Tab 36/1.

2 POSSE, O.: *Die Siegel*, Tab 36/1; PILLICH, Walter: *Der Stein- und Siegelschneider Ulrich Schwaiger im Dienste dreier Kaiser. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 24, 1971, s. 223-244.

3 KREJČÍK, Tomáš - MÜLLER, Karel: *Olomoucký zlatník Asverus rytcem císařských pečetidel. Ročenka Státního okresního archivu Olomouc* 3 (22), 1995, s. 198-202.

4 PILLICH, W.: *Der Stein- und Siegelschneider*, s. 237-238.

pečeť vůbec nezná. Pillich popisuje, že pečeť měla zaletovaný prostor, kde měl být zhotoven řetěz Řádu a ten byl následně do původního typáře vyryt. Práci prováděl opět zlatník Ulrich Schwaiger a velmi zdařile – po původním věnci drženém andílky se nedochovala žádná stopa a Řád Zlatého rouna je precizně zakomponován do pečetního obrazu. Zlatník Schwaiger stejně upravil i další typáře, či zhotovil nové a tyto úpravy již Otto Posse reflektuje. Doklady k ryteckým zásahům na pečetích zdokumentoval ale až Walter Pillich průzkumem dvorských účtů a korespondence, můžeme tak přesně sledovat změny i datace u jednotlivých typářů.⁵ Ani on ale neodhalil všechny úpravy, které byly na typáři majestátní Rudolfovy pečeti provedeny.

Jednalo se v zásadě o tři typy úprav, které bychom dále rádi představili. Jednak šlo o bohaté damaskování a rozviliny tvořící podklad pečetního obrazu, které doplňovaly předchozí damaskování, a to nově prakticky po celé ploše pečetního obrazu, včetně nového lemování v dolní části. Tyto vzory byly bezpochyby zhotoveny podle předlohy německého umělce Petera Flötnera (1490–1546). Jeho ornamenty, které vycházely ze vzorů Albrechta Dürera a maurských arabesek, se totiž velmi podobají použitým ornamentům a rytec tak zároveň předvedl své umění, protože tyto geometrické vzory lze jen těžko napodobovat.

Druhý typ úprav bylo přerývání zadních tlap gryfů, které po přidání Řádu překážely. Přesněji řečeno levý gryf měl levou tlapu zakomponovanou tak, že její úprava nevyžadovala příliš změn, spíše jen drobné dorytí kolene, pravá tlapa byla částečně přerýta řetězem. Složitější úprava byla u pravého gryfa, kde pravá tlapa zcela překrývala prostor budoucího Řádu. Zlatník Schwaiger vyřešil obraz tak, že zaměnil stehenní části tlap a napojil je na kolena prohozených tlap. Závěrem pouze doryl chybějící části ocasů.

Fascinující je třetí řada úprav, které spočívá ve zdánlivě jednoduchém doplnění roku 1588, tedy roku změn. Rytec do typáře zakomponoval letopočet celkem sedmkrát, a to ve variantách dvakrát celý a pětkrát dělený letopočet 15/88. Pokusili jsme se jednotlivé číslice změřit a jejich velikost se na výšku pohybuje mezi 0,9–1,1 mm. Šířka pak závisí od mezer mezi číslicemi a počtem číslic. Jde tedy skutečně o ryteckou mikropráci, která musela přesně zapadat mezi jednotlivé prvky typáře, takže volil zpravidla umístění svrchní plochy typáře, kde to pro něj bylo nejjednodušší.

Oba celé letopočty jsou zakomponovány do kartuše hlavního štítu, jeden se nachází vpravo nahoře ve výšce křídla pravého gryfa. Druhý je umístěn v levé dolní části kartuše, přibližně ve výšce kolene levé zadní tlapy levého grafy. Symetricky dělené letopočty 15/88 se nacházejí (shora dolů): mezi díly císařské koruny, pod korunou dělené horním vlysem kartuše štítu, v horní části kartuše štítu, po stranách dolní části kartuše štítu, ze které vychází původní kartuše s letopočtem a signaturou rytce a konečně poslední po stranách horní části kartuše se znakem Tyrolska. Všechny dohledané letopočty se nacházejí na připojených snímcích a skutečně jsou jen velmi těžce patrné.

5 Tamtéž, s. 242.

– Pečeť císaře Rudolfa II. / SOKA Ol, fond: Archiv města Olomouce, inv. č. 1125.

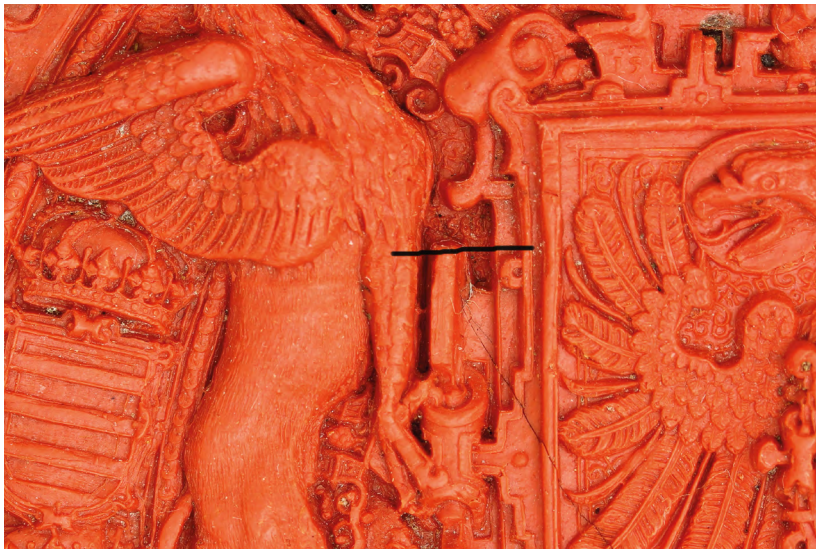

– Detail pečeti tři dělené letopočty 15/88 v a pod císařskou korunou (podtrženo)

- Detail původního římského letopočtu (podtrženo)

- Celý letopočet 1588 u gryfa (podtrženo)

- Celý letopočet 1588, dělený pod kartuší a původní letopočet 1577 (podtrženo)

- Dva dělené letopočty 15/88 (podtrženo)

Císařské typáře nejspíše jen málokdy procházely tak výraznými změnami pečetního obrazu jako tento. Pokud bylo pro změny použito staré pečetidlo, jistě to nebyl pro rytce lehký úkol. Zda bylo přirytí letopočtů jen zlatníkovou invencí, či přímo požadavkem císaře zůstává samozřejmě nezodpovězenou otázkou, každopádně vznikly zcela unikátní úpravy. Nová zjištění jen potvrzují slova našeho jubilanta Karla Müllera, že ke sfragistice je nutné přistupovat stále jako k vědě, která může nabídnout nové pohledy a otázky.

Popis pečeti:

Archiv města Olomouc, inv. č. 1125

Praha 10.9.1593

Rudolf II., císař římský a král český, povyšuje bratry Matyáše, doktora práv, a Michala Khuelnhoffery do šlechtického stavu a uděluje jim erb, který je vyobrazen.

Pečeť přivěšena na zlaté šňůře.

Koroborace zní: Mit urkhunt dits brieffs besiglt mit unserm kaiserlichen anhangenden insigl.

Průměr pečeti: 122 mm

Opis pečeti:

*RVDOLPHVS.SECVNDVS*DEI.GRATIA.ELECTVS.ROMANORVM.IMPERATOR.SEMPER.AVGVSTVS.GERMANIAE.HVNGARIAE.BOHEMIAE.DALMATIAE.CROATIAE* // SCLAVONIAE.7C.REX.ARCHIDVX.AVSTRIAE.DVX.BVRGVNDIAE.STIRIAE.CARINTHIAE.CARNIOLAE.ET WIRTEMBERGAE.7C.COMES.TYROLIS.7C

Semper ligatura MP, Germaniae ligatura MA a obecně ligatury AE v koncovkách

Španělský štít v kartuši převýšený císařskou korunou, lemovaný Řádem Zlatého rouna a po stranách držený dvěma gryfy. Ve štítě orel s nimby, na hrudi má polcený štít v kartuši, ve štítě vpravo Rakousko, vlevo Kastilie.

Po stranách pečetního pole po pěti korunovaných štítcích se znaky zemí pod sebou vpravo:

Horní Uhry, Čechy, Chorvatsko, Rakousko, Štýrsko. Vlevo: Kraňsko, Burgundsko, Slovinsko, Dalmácie, Dolní Uhry. Dole mezi nimi nekorunovaný štítek Tyrolsko.⁶

***

Kaiser Rudolf II. und das Goldene Vlies zwischen den Jahren 1588-2018

Der Beitrag reflektiert die Veränderungen der Graveurarbeit bei der Durchführung des Petschafts des Kaisers Rudolf II. nach dem Erhalt des Ordens des Goldenen Vlies. Die Bearbeitung führe der Autor des ursprünglichen Siegels, der Graveur Ulrich Schwaiger durch. Außer des Ordens brachte er auf den Siegelstock einige Schutzelemente: die Arabesken nach Peter Flötner und sieben Jahreszahlen 1588, wobei die Ziffern nur 1 Millimeter hoch waren.

***

⁶ Popis zemí dle https://cs.wikipedia.org/wiki/Maxmili%C3%A1n_II._Habsbursk%C3%BD#/media/File:Wappen_r%C3%B6m_kaiser.JPG [cit. 3. 1. 2018]. Znak Kraňska (ve stříbrném poli modrá orlice s perizoniemi) je ve skutečnosti jiný, rytec na pečeti vyryl šachovanou orlici, což by odpovídalo markrabství Moravskému, ale i podle opisu pečeti musí jít o Kraňsko.

„Poslední století“ Tvorkovských z Kravař

Jan Saheb – Pavel Solnický

Starobylý panský rod Tvorkovských z Kravař, nesoucí ve znaku stříbrnou zavínutou střelu (tzv. odřívous) na červeném štítě, byl pevně spjat s opavským knížectvím. Ačkoliv rodový predikát poukazuje na původní sídlo Tvorkov (Tworków) jihovýchodně od Ratiboře (Racibórz), členové rodu již od sklonku 13. století zastávali významné zeměpanské a později stavovské úřady právě na Opavsku a postupně si zde vybudovali silnou majetkovou základnu. Značného významu dosáhl rod zejména na přelomu 16. a 17. století. Později následoval již jen pozvolný úpadek rodu, doprovázený jeho pauperizací, jež vygradovala v průběhu druhé poloviny 18. století.¹ Tento neslavný epilog historie Tvorkovských z Kravař je zároveň možno s určitým přesahem symbolicky vymezit posledním stoletím existence rodu. Podotkneme, že zmíněnou etapu předznamenal skon Julia Eusebia Tvorkovského z Kravař, jenž opustil pozemský svět na svém panském sídle v Suchých Lazcích roku 1680.

Věříme, že předložený text přispěje k prohloubení stavu poznání genealogie Tvorkovských z Kravař na sklonku 17. a v 18. století, neboť dosavadní odborná literatura přináší v tomto směru pouze velmi kusé, anebo zavádějící informace. Pokles významu rodu v 18. století způsobil, že již barokní historiografie se v souvislosti s Tvorkovskými z Kravař omezila toliko na několik neurčitých zmínek.² S posledními členy rodu si zjevně příliš nevěděla rady ani německá historiografie 19. století. Kupříkladu gothajské almanachy uvádějí v rozporu se skutečností, že rod vymřel někdy mezi lety 1720–1730.³ Nestor české šlechtické genealogie August Sedláček sice věnoval Tvorkovským z Kravař více než dvoustránkové heslo v Ottově slovníku naučném, ale jeho informace pro poslední generace rodu jsou velmi kusé.⁴ Rovněž

¹ FUKALA, Radek: Tvorkovští z Kravař. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy* 9, 1997, s. 110–119.

² SINAPIUS, Johannes: *Schlesischer Curiositäten Erste Vorstellung, Darinnen die ansehnlichen Geschlechter...* Leipzig 1720, s. 1003–1004 a TÝŽ, *Des Schlesischen Adels Anderer Theil Oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten...* Leipzig und Bresslau 1728, s. 360–362. V závislosti na Sinapiovi pak i *Allgemeines Historisches Lexicon in welchem das Leben und die Thaten derer Patriarchen, Propheten, Apostel...* Dritter Theil, K-O. Leipzig 1731, s. 36.

³ *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser auf das Jahr 1868*, 18. Jahrg., Gotha 1868, s. 1099.

⁴ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. XV. díl*, Praha 1900,

František Dvorský se omezil při líčení osudů Tvorkovských z Kravař v 18. století na pouhé dva krátké odstavce. Oba se navíc nevyvarovali některých chyb v posloupnosti posledních členů rodu, jež následně (včetně informace o životě posledního Tvorkovského jako potulného rytíře) nekriticky přebírala odborná literatura celé následující století.⁵ Další autoři zaměřili svůj zájem o rod zhruba jen do poloviny 17. století.⁶ Nevyužitou šanci na změnu tohoto stavu zůstalo heslo věnované Tvorkovským z Kravař v Biografickém slovníku Slezska a severní Moravy, opakující v souvislosti s posledními generacemi rodu množství zavádějících údajů. Pro poslední generace rodu pak prakticky jen jména příslušníků rodu.⁷ Relevantním zdrojem poznání nejsou (vcelku očekávaně) ani na internetu zveřejněné rodokmeny, které naopak často vnášejí do problematiky jen další zmatek.⁸ Zatímco nejstarší dějiny rodu pánů z Tvorkova (poději Tvorkovských z Kravař) se tak již dočkaly kvalitní revize,⁹ „poslední století“ jeho existence zůstalo až dosud nepovšimnuto.

***

Až do přelomu 17. a 18. století na Opavsku žily dvě linie rodu Tvorkovských z Kravař. Zatímco první sídlila ve Smolkově, druhá v Suchých Lazcích. Nejdříve zaměříme pozornost na první z nich. V osmdesátých letech 17. století držel Smolkov **Fridrich Leopold**, narozený 24. 8. 1650 v Opavě.¹⁰ Oženil se (někdy v letech 1685–1688) s Annou Cecílií Dubinovou z Budiš, vdovou po kyrynsnickém rytmistru Janu Rudolfovi Mende z Durlachu.¹¹ Z manželství se narodila dcera Karolína (1. 10. 1689).¹² Fridrich Leopold Tvorkovský z Kravař zemřel 12. 5. 1698 ve Smolkově a byl

s. 98–100.

- 5 DVORSKÝ, František: *O starožitném panském rodě Benešoviců. Část II. O rodě pánů z Kravař*, Brno 1910, s. 106–108.
- 6 Údaje o rodu Tvorkovských z Kravař po roce 1650 kupříkladu zcela absentují v krátkých heslech zpracovaných Josefem Pilnáčkem v obou jeho klasických dílech věnovaných staromoravským respektive slezským rodům. Rovněž opavští historikové Josef Zukal a František Šigut sledovali osudy rodu ve svých dílčích studiích pouze do 17. století. Viz PILNÁČEK, Josef: *Pan Pertolt Tvorkovský z Kravař na Radúni a Opavští Kolartové. Zvláštní otisk z Opavského „Týdenníka“*. Opava 1886; TÝŽ: *Paměti Opavské*. Opava 1912, s. 179–191, 345–356; ŠIGUT, František: *Odhad raduňského statku 1665. Slezský sborník* 57, 1959, 341–349; TÝŽ: *Blücherův palác v Opavě. Časopis Slezského muzea, série B*, 13, 1964, s. 65–69; TÝŽ, *Historie stavby zámku v Raduni u Opavy. Časopis Slezského muzea, série B*, 13, 1964, s. 64–69; TÝŽ: *Pokus o zřízení prvního fideikomisu ve Slezsku. Slezský sborník* 67, 1969, s. 99–105.
- 7 FUKALA, R.: *Tvorkovští z Kravař*, s. 110–119.
- 8 <http://patricus.info/Rodokmeny/Tvorkovsky.txt>; <http://www.roskildehistorie.dk/stamtavler/adel/bohemia/BeneTvorkau.htm> [cit. 15.1. 2018].
- 9 STIBOR, Jiří: *Genealogie pánů z Tvorkova. I. část. Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 53, 2004, s. 18–42 a II. část, s. 193–210.
- 10 Jeho matka, Anna Kateřina, zemřela 17. 2. 1684 ve Smolkově. Pohřbena byla v kostele v Hrabyni. V úmrtní matrice uvedený údaj o jejím věku 86 let je ovšem nutno považovat za nadsazený. Viz Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), fond: Sbirka matrik bývalého Severomoravského kraje (dále jen SbmSmk), sign. Hr III-1, f. 79a; sign. Op I-1, f. 278a.
- 11 Srov. PILNÁČEK, J.: *Rody starého Slezska I.*, s. 69.
- 12 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi XVII-2, f. 10b.

pohřben v rodinné hrobce ve Fulneku.¹³ Jeho nejstarší sestrou byla **Maxmiliána** (* 31. 8. 1636),¹⁴ která se provdala za Adama Štolce ze Šlancu, jenž zemřel na dvoře Mošovci u Opavy 13. 8. 1698 ve věku 67 let a byl pohřben o dva dny později ve Stěbořicích.¹⁵ Další sestra **Eleonora Petronella** (16. 1. 1639–17. 8. 1696)¹⁶ byla provdána za majitele Hrabyně Jana Stibora Rembovského a krátce po jeho smrti se 9. 11. 1687 v Opavě znovu provdala za Kryštofa Tvardavu na Podvihově.¹⁷ I pro Tvardavu se jednalo o druhý sňatek, když předtím byl ženat s Alžbětou Koziglovskou z Geissenfelsu.¹⁸ Ještě za života svého druhého muže se Eleonora stala hlavní aktérkou skandálu, který propukl mezi ní a Maxmiliánem Mitrovským z Nemyšle.¹⁹ Dne 19. 7. 1696 prodala Eleonora Petronela Podvihov Karlovi Františkovi z Poppen za 11 500 zlatých rýnských.²⁰ Krátce na to zemřela a byla 17. 8. 1696 pohřbena v kostele sv. Václava v Opavě.²¹ Třetí sestra **Jana Kateřina** se 24. 2. 1683 provdala za Jana Jiřího Mertka z Klodnice²² a zemřela 16. 10. 1692 v Bílovci a pohřbena byla 21. 10. 1692 v Hrabyni.²³ Snad do této větve rodu patří i **Anna Mariana** Tvorkovská z Kravař zemřelá 30. 4. 1714 a pohřbená v kryptě v kapli Věch svatých ve farním kostele ve Fryštátě.²⁴

Dědičkou Smolkova po Fridrichu Leopoldovi se stala vdova **Anna Cecílie**, přičemž statek byl nejdříve pronajímán²⁵ a 4. srpna 1710 jej vdova spolu se Zábřehem a Lhotou prodala Františku Bernartovi Lichnovskému z Voštic.²⁶ **Karolína** Tvor-

- 13 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Hr III-1, f. 81b; sign. Bi XVII-3, f. 281b. Chybné datum 31. 10. 1698 uvádí FUKALA, R.: *Tvorkovští z Kravař*, s. 117.
- 14 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-1, f. 108b.
- 15 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op XIV-1, f. 172b.
- 16 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-1, f. 138a; sign. Op I-12, f. 186b.
- 17 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-8, f. 280b.
- 18 ZUKAL, J.: *Paměti*, s. 263. Tvardava zemřel 8. 4. 1692 v Podvihově ve věku 70 let. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Hr III-1, f. 80b.
- 19 Dne 18. listopadu 1688 byla totiž v Podvihově sepsána listina, ve které si Eleonora Petronela a majitel Hrabyně Maxmilián Mitrovský z Nemyšle „vyznávají velkou lásku, slibují si, že se nikdy neopustí a že po smrti svých manželských partnerů uzavřou společný sňatek“. Mitrovský byl výrazně mladší (asi o 20 let) a jeho hlavním důvodem byla snaha, aby mu Eleonora Petronela odpustila dluh ve výši 3 000 zlatých. Podrobně o skandálu viz ZUKAL, *Paměti*, s. 262–266.
- 20 ZAO, fond: Slezský stavovský archiv, inv. č. 865, f. 35b–36a.
- 21 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-12, f. 186b.
- 22 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Hr III-1, f. 62. Jan Jiří Mertko z Klodnice byl již dříve ženat se Zuzanou Maxmiliánou Donátovou z Velké Polomi, která zemřela 12. 9. 1682 ve věku 28 let viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Hr III-1, f. 79.
- 23 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi I-4, f. 64a. Josef Zukal bez uvedení zdroje uvádí úmrtí Jany Juliany (sic) Mertkové v Bílovci a její pohřeb v Hrabyni 18. 10. 1691. V závislosti na něm toto chybně uvádí i Josef Pilnáček, který ale už píše o Janě Kateřině Mertkové. Viz ZAO, fond: Zukal Josef, inv. č. 201. Excerpta k šlechtickým rodinám Opavska, písm. M, sub Mertko z Klodnice a PILNÁČEK, J.: *Rody starého Slezska I.*, s. 290.
- 24 ZAO, fond: SbmSmk, sign. F IV-8, f. 11b.
- 25 Jako nájemce Smolkova se uvádí např. Adam Weiss († 28. 11. 1705) viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Hr III-1, f. 82b.
- 26 ZAO, fond: SSA, inv. č. 868, f. 61.

kovská z Kravař se 3. 2. 1709 v Opavě provdala za Adama Václava Gočalkovského.²⁷ Manželé pak žili v Děhylově (Dziegiełów) v těšínském knížectví. Spolu s nimi zde žila i Anna Cecílie Dubinová, která zemřela v roce 1730 (svou závět nechala sepsat 27. 7. téhož roku).

***

Za počátek našeho líčení osudů rodové větve sídlící v Suchých Lazcích jsme se rozhodli zvolit úmrtí **Julia Eusebia** Tvorkovského z Kravař, zemřelého 10. 11. 1680.²⁸ Z jeho manželství s Evou Kateřinou Ronovou z Rotvic zůstalo sedm sirotků.²⁹ Nejstarší dcerou byla **Anna Kateřina**, která 7. 8. 1676 oznámila správě kapitulních lén olomouckého biskupství (jmenovitě Jiřímu Valeriánovi Podstatskému z Prusinovic) úmrtí své matky.³⁰ V roce 1687 se provdala za opavského nejvyššího zemského písaře Václava Leopolda Gusnara z Komorna.³¹ Jednalo se o už čtvrtý sňatek jejího manžela,³² přičemž jeho třetí manželkou byla Kateřina Polyxena Tvorkovská z Kravař, tedy vlastní teta jeho čtvrté manželky.³³ Václav Leopold držel nejdříve dvůr v Nové Cerekvi, později dvůr v Mokrých Lazcích (1662–1685) a nakonec Třebovice. Zemřel tamtéž 13. 12. 1697 a byl pochován 29. 12. 1697 v Opavě v kostele sv. Václava.³⁴ Anna Kateřina přežila svého manžela o více než 20 let a zemřela v noci z 9. na 10. 5. 1719 v Opavě.³⁵ Na zámku ve Třebovicích u Anny Kateřiny zjevně ales-

27 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-8, f. 408b.

28 Datum uvádí Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště ve svých Pamětech, přičemž doposud zůstalo genealogickou literaturou zabývající se rodem Tvorkovských z Kravař nepovšimnuto. Viz BRŇOVJÁK, Jiří a kol. (edd.): *Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště: paměti hornoslezského barokního šlechtice*, Ostrava, Opava, Český Těšín, s. 225.

29 Eva Kateřina byla dcerou Jana Rona z Rotvic, držitele statku Rakov a jeho manželky Anny Žirovské z Žirové. Ke sňatku došlo asi roku 1660 viz SVOBODA, Leopold: Příspěvky k historické topografii knížectví Opavského a Krnovského. *Věstník Matice opavské* 15, 1907, s. 54. Zatímco Julius Eusebius pocházel z rodiny, která patřila k oporám katolictví na Opavsku, novomanželka byla původně protestantkou, která až později konvertovala ke katolické církvi. Srov. JUNGNTZ, Joseph: *Die Breslauer Germaniker*, Breslau, 1906, s. 218.

30 ZAO, fond: Tesař Petr, inv. č. 42.

31 Svatební smlouva byla uzavřena 7. 8. 1687 v Třebovicích. Stalo se tak na den přesně jedenáct let po smrti matky Anny Kateřiny. Ze strany nevěsty smlouvu uzavíral její bratr vratislavský kanovník Jan Ludvík. Nevěsta obdržela věno ve výši 600 zlatých rýnských. Protihodnotou ji ženich pojistil 2000 zlatých na polovinu Třebovic. Viz ZAO, fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského (dále jen HÚOK), inv. č. 1202, f. 1–2. Srov. SVOBODA, *Příspěvky*, s. 44.

32 Poprvé byl ženat s Annou Kateřinou Fragštejnovou z Načeslavic, podruhé s Annou Kateřinou Beesovou z Mollendorfu, ovdovělou Kozigłowskou (svatební smlouva uzavřena 7. 2. 1669). Viz ZAO, fond: HÚOK, inv. č. 1202.

33 Kateřina Polyxena Tvorkovská z Kravař byla dcerou Hynka Václava a sestrou Julia Eusebia Tvorkovského z Kravař. Svatební smlouva s Václavem Leopoldem Gusnarem je datována 5. 2. 1676. Zemřela 2. 4. 1685 v Třebovicích a pochována byla 1. 7. 1685 v kostele sv. Václava v Opavě. ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi XI-1, f. 131a; sign. Op I-12, f. 182a. Srov. SVOBODA, L.: *Příspěvky*, s. 44.

34 Podle úmrtní matriky mu bylo 64 let. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi XI-2, f. 105b; sign. Op I-12, f. 187a. Viz také ZAO, fond: HÚOK, inv. č. 1202.

35 Podle Svobody se dožila 70 let. Tento údaj je ale nerealistický. Vzhledem ke sňatku jejich rodičů roku 1660 ji mohlo být v době úmrtí maximálně 58/59 let. Pohřbena byla v kostele sv. Václava v Opavě 11. 5. 1719 viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-12, f. 194b; ZAO, fond:

poň občas pobývala i její mladší sestra **Eleonora**, která se zde 2. 11. 1690 provdala za Jana Eusebia Rudolfa z Oppersdorfu.³⁶ Kromě dvou dcer pocházelo z manželství Julia Eusebia a Evy Kateřiny i nejméně pět synů. Ti jsou jmenováni v roce 1690 při púhonu na Františka Melichara Donáta Novocerekevického z Velké Polomi, kde se uvádí vlastní bratři Jan Ludvík, kanovník ve Vratislavi a děkan v Ratiboři, Arnošt Václav, nařizený hejtman nad jednou kompanií pěchoty, Karel František a Petr Leopold. Pátý z bratrů, Adam Gotfríd, nebyl jakožto nezletilý v púhonu jmenován.³⁷

Nejstarší ze synů Julia Eusebia Tvorkovského z Kravař **Jan Ludvík**, se narodil v květnu 1664 v Tvorkově na Ratibořsku.³⁸ Vystudoval jezuitské gymnázium (gramatické třídy absolvoval v Opavě, humanitní třídy a filosofii pak v Olomouci).³⁹ Rektor olomoucké jezuitské koleje P. Emanuel von Boye, SJ,⁴⁰ zprostředkoval Janu Ludvíkovi studium na Germaniku v Římě, kde se zapsal 5. 11. 1682. Zde tři následující roky (do 11. 11. 1685) studoval teologii a získal i nižší svěcení. Ze zdravotních důvodů ve studiu nepokračoval a vrátil se zpět do vlasti.

Papežskou provizí získal v roce 1687 kanonikat ve Vratislavi a 22. 9. 1689 se stal děkanem kolegiální kapituly v Ratiboři. Teprve poté byl postupně vysvěcen na podjáhna, jáhna a nakonec 30. 11. obdržel i kněžské svěcení.⁴¹ Brzy poté, co se stal kanovníkem, se rozhořel první z mnoha jeho sporů s vratislavskou kapitulou. V říjnu 1688 byl v souladu s kanonickým právem napomenut, aby nepoužíval v chóru a v kapitule paruku. V téže záležitosti byl opakovaně napomínán rovněž v lednu 1691, přičemž byl varován, aby paruku nepoužíval ani při vycházkách ve městě. V listopadu 1695 se vydal na šestměsíční dovolenou do Říma, avšak určenou dobu překročil a zdržel se tam déle než rok. Na jaře roku 1697 byl Jan Ludvík obviněn, že

HÚOK, inv. č. 1328.

36 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi XI-1, f. 112a. Jan Eusebius Rudolf se narodil 20. 12. 1670 v Častolovicích a zemřel 15. 1. 1727 ve Vídni (pohřben byl v katedrále sv. Štěpána). Eleonora zemřela v Praze a byla pohřbena 20. 6. 1741 ve františkánském kostele Panny Marie sněžné. Podle matriky ji bylo v době úmrtí 77 let. Viz Archiv hlavního města Prahy, fond: Sbirka matrik, sign. MAR Z3, f. 18a. Oppesdorff uvádí, že byla pohřbena ve výše uvedeném kostele u oltáře sv. Kříže. Srov. OPPERSDORFF, Wilhelm Hans Graf von: *Stammatafeln der Grafen von Oppersdorff*, 1968.

37 ZAO, fond: Slezský stavovský archiv, inv. č. 811, f. 274 (nová foliace 278).

38 Tuto informaci přináší Josef Jungnitz, avšak bez uvedení zdroje. Vzhledem k tomu, že Tvorkov nebyl tehdy v držení Tvorkovských Kravař je potřeba především k informaci o místu narození přistupovat s určitou opatrností. Toto i následující text, pokud není uvedeno jinak, viz JUNGNTZ, J.: *Die Breslauer Germaniker*, s. 217–221. V závislosti na Jungwitzovi též ZONTA, Claudia: *Schlesische Studenten an italienisch Universitäten. Eine prosopographische Studie zur frühneuzeitlichen Bildungsgeschichte*, Stuttgart 2004, s. 292 a ZONTA, Claudia: *Schlesier an italienisch Universitäten der Frühen Neuzeit 1526–1740*, Stuttgart, 2000, s. 247.

39 V roce 1676 se zmiňuje v seminári (snad opavském jezuitském seminári sv. Ignáce). Viz ZAO, fond: Tesař Petr, inv. č. 42.

40 Emanuel von Boye, SJ (1639–1700) se stal olomouckým rektorem 21. 3. 1681 a působil v této funkci do října roku 1684. Viz FIALA, Jiří: P. Emmanuel de Boye, S. J., v Olomouci (Ze života jezuitského hodnostáře). *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada literárně-vědná bohemistická*, V 8, 2005, s. 57–73.

41 K působení v Ratiboři krátce i WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor 1861, s. 396.

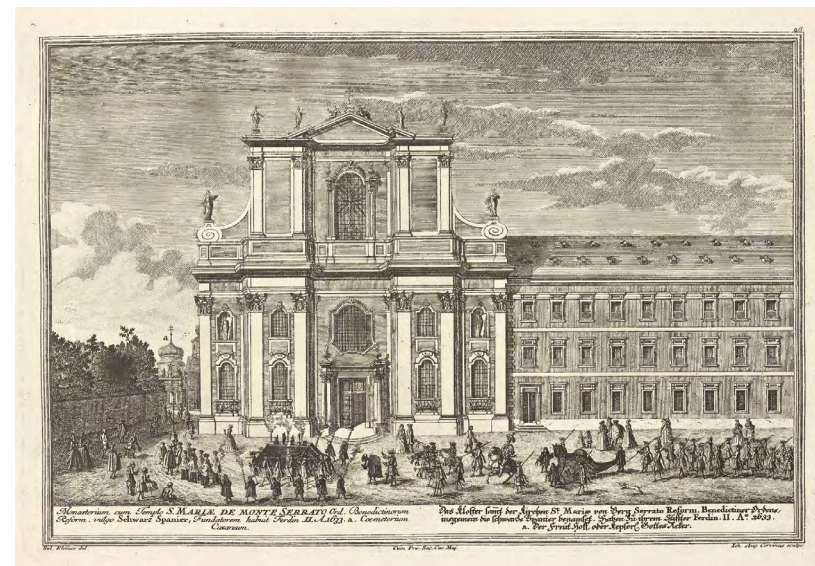

ve své rezidenci a poté i veřejně na katedrálním mostě (dnes *most Tumský*) brutálně ztýral svého komorníka, jenž po něm žádal uhrazení dlužné mzdy. K vyšetření záležitosti ustanovil biskup soudní komisi. Namísto toho, aby se Jan Ludvík ze svého jednání před touto komisí pokorně zodpovídal, reagoval nejprudšími urážkami vůči biskupovi i kapitule. Nepřekvapí proto, že byl následně uvězněn a bylo proti němu zahájeno soudní řízení. Rozsudek z 18. 11. 1697 Janu Ludvíkovi nařizoval slavnostní omluvu. Kromě toho měl absolvovat desetidenní exercicie u jezuitů nebo kapucínů a byl také na dobu jednoho roku vyloučen z kapituly. Během této doby se však nesměl vzdalovat z areálu kapituly na Tumském ostrově a týranému služebníkovu měl kromě již zaplacených 400 říšských tolarů zaplatit dalších 100 tolarů. Zároveň mu byli ustanoveni dva kurátoři, kteří měli zajistit, aby polovina z příjmů určených k jeho výživě sloužila k uspokojení věřitelů. Po několika odkladech se Jan Ludvík konečně poddal a 4. 4. 1698 složil předepsanou omluvu. Brzy ovšem následovaly nové problémy a na výtky reagoval Tvorkovský opět novými urážkami. Když se pak v souvislosti se zavedením nové daně z majetku velmi neuctivě vyjádřil o císařské vládě, nechal jej biskup uvěznit na Jánském vrchu. Teprve na konci roku 1702 po vykonání zadostiučinění byl propuštěn a mohl se znovu vrátit do řad vratislavské kapituly.

Již v příštím roce byla proti Janu Ludvíkovi podána další stížnost pro porušování kapitulních statut, načež koncem roku 1703 se odebral opět do Říma, aby získal papežským breve prodloužení své dovolené. Po rezignaci prince Alexandra Holštýnského marně usiloval o získání vratislavského arcijáhenství. V listopadu 1705 jej k návratu do Vratislavi přiměly dluhy, ovšem již v únoru následujícího roku si Jan Ludvík Tvorkovský vyžádal šestitýdenní dovolenou k absolvování lázeňské kúry v Karlových Varech.⁴² Po návratu z léčení se dostal do nového sporu s kapitulou z důvodu nepořádné správy Tharoulské nadace pro nemocné. Memorandum, jímž se snažil ospravedlnit, obsahovalo větší množství nepravdivých informací a vážných urážek a vedlo k tomu, že byl 24. 4. 1708 opět (nikoliv však naposled) vyloučen z kapituly. Ve stejné době se na kapitolu obrátili také Tvorkovského římsí věřitelé a žádali o úhradu jeho dluhů. V létě roku 1709 se Jan Ludvík opět neoprávněně vzdálil z Vratislavi a odjel do lázní. Během následujícího roku neudělal nic, co by uspokojilo požadavky kapituly, a tak bylo jen otázkou času, kdy proti němu bude zahájen nový proces. Nakonec se ale Jan Ludvík omluvil a přislíbil nápravu svého chování. Během roku 1711 odcestoval znovu do Říma, aby protestoval proti sekvestraci, uvalené biskupem na jeho příjmy.

Teprve po dvou letech souhlasil Jan Ludvík pod nátlakem okolností s návratem do Vratislavi, pokud obdrží 600 dukátů, které potřeboval k tomu, aby mohl uspokojit své věřitele a také aby uhradil náklady zpáteční cesty. Ty mu ale kapitula odmítla poskytnout z důvodu nepravdivých informací, které Jan Ludvík v Římě o kapitule šířil. Po získání věrohodných informací kongregace v Římě nařídila Janu Ludvíkovi návrat do své rezidence ve Vratislavi. S ohledem na jeho finanční situaci to ale nebylo vůbec snadné. Proto v říjnu 1713 požadoval od kapituly 1 500 zlatých

42 O dlužích Jana Ludvíka Tvorkovského svědčí i pozůstalost po jeho švagru Václavovi Leopoldovi Gusnarovi z Komorna, ve které se nacházelo několik dluhopisů Jana Ludvíka z let 1687–1689. Viz ZAO, fond: HÚOK, inv. č. 1202.

– Kostel Panny Marie Montserratské a benediktinský klášter (Schwarzspanierkloster) ve Vídni (rytina Salomona Kleinerja, 1724).

a o měsíc později 600 zlatých na zpáteční cestu. Zchudlý a nemocný našel azyl v římské bazilice San Carlo al Corso a jen díky tomu se vyhnul pobytu ve vězení pro dlužníky. Potřebné peníze, jimiž uspokojil věřitele, obdržel teprve v následujícím roce. Do Vratislavi se vrátil v polovině ledna 1715 a neprodleně začal vznášet další neoprávněné nároky vůči kapitule. Brzy se ale pokoril a všem se písemně i ústně omluvil. Celý následující rok strávil ve Vratislavi v nezvyklém klidu. V únoru 1716 si vzal tříměsíční dovolenou, aby ve Vídni vyhledal lékařskou pomoc. Zde také 16. června 1716 zemřel a byl pohřben u benediktinů z Monserratu (Schwarzspanierkloster).⁴³

Pokračujme nyní v líčení osudů dalších členů rodu Tvorkovských z Kravař. Na rozdíl od Jana Ludvíka máme o dalším z bratrů, **Arnoštu Václavovi**, jen minimum zpráv. Na základě výše uvedeného púhonu působil v habsburské armádě a zde jeho další stopy mizí. O třetím z bratrů, **Karlu Františkovi** víme, že, v roce 1693 poskytl pretensi na svůj díl Suchých Lazců svému švagru Václavu Leopoldu Gusnarovi.⁴⁴ Rovněž o dalším sourozenci, **Petru Leopoldovi**, se dochovalo minimum informací. Dne 16. 1. 1693 i na místě svých bratrů složil lenní přísahu do rukou kapitulního děkana Jana Josefa Breunera.⁴⁵ Snad právě jeho se týká jedna ze zpráv Jana

43 Ke kostelu viz RAFP, Coelestin: Das Benediktinerstift zu Wien „Unserer Lieben Frau von Monte serrato“ - Schwarzspanierkloster. In: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige* 77, 1966, S. 15 ff.

44 ZAO, fond: HÚOK, inv. č. 1202, f. 15a. Vdova Anna Kateřina Gusnarová, roz. Tvorkovská v pozůstalostním inventáři svého zemřelého manžela uvádí také dluh svého bratra Karla Františka Tvorkovského z Kravař ve výši 600 zl. rýn., ze kterého do roku 1698 bylo splaceno jen 100 zl. rýn a zbývající částka měla být uhrazena nájemkyní statku Suché Lazce.

45 ZAO, fond: Tesař Petr, inv. č. 42.

Sinapia z roku 1703, že nejmenovaný příslušník rodu pobýval na dvoře polského prince Jakuba Sobieského a další pak na knížecím dvoře falckraběte Karla v Břehu.⁴⁶ Není zcela zřejmé, který z výše uvedených bratrů byl posléze členem augustiniánské kanonie ve Fulneku a v pramenech figuruje pod řádovým jménem Antonín (či Antonín Karel).⁴⁷ Klášterní diárium o něm v souvislosti s jeho úmrtím uvádí: „...P. Antonín Kravař, ve světském životě baron [...] byl po mnoho let statkářem a byl ženatý. Když jeho děti i manželka zemřely, rozhodl se vstoupit do našeho kanovníckého řádu ve Fulneku, protože zdejší kanonie má původ z linie zakladatelů Kravařů. Stal se knězem a žil ve zbožnosti po 30 roků...“.⁴⁸ Dochovaná korespondence Antonína Tvorkovského z Kravař vypovídá o tom, že ani po vysvěcení na kněze neztratil zájem o dění v rodině a po smrti svého mladšího bratra Adama Gotfrída aktivně zasahoval do záležitostí svých synovců Antonína Gotfrída a Karla Antonína, byť jejich poručnickou správou nevykonával.⁴⁹ Augustinián Antonín Tvorkovský z Kravař zemřel 21. 5. 1746 ve věku 75 let a byl o dva dny později pohřben v kryptě pod novým mramorovým kamenem u hlavního oltáře farního kostela ve Fulneku. Pozůstalostní řízení, v němž se angažovali nájemci lenního statku Suché Lazce a olomoucká metropolitní kapitula, se však protáhlo až do roku 1757.⁵⁰

Žádný z výše zmíněných potomků Julia Eusebia Tvorkovského z Kravař po sobě zřejmě nezanechal živé potomstvo, a tak rodová linie pokračovala v osobě nejmladšího ze sourozenců, **Adama Gotfrída**, který se narodil pravděpodobně kolem roku 1675. Podobně jako v případě jeho bratra Petra Leopolda se rovněž Adama Gotfrída mohla týkat Sinapiova zmínka o pobytu na dvoře prince Jakuba Sobieského či falckraběte Karla.⁵¹ Ve prospěch služby na dvoře prvně jmenovaného by mohlo svědčit, že mezi kmotry dětí Adama Gotfrída několikrát nacházíme příslušníky rodu Sedlnických z Choltic.⁵² Otec Adama Gotfrída, Julius Eusebius, přišel

46 SINAPIUS, J.: *Des Schlesischen Adels Anderer Theil*, s. 362. K Jakubu Ludvíku Sobieskému obecně viz FEIT, Paul: Jakob Ludwig Sobieski, Prinz von Polen, Pfandherr von Ohlau. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, 26, 1892, s. 164–195.

47 HRADIL, Filip: „Nikdy nezanimke zbožnost ani svatá pověst řádu.“ Poslední generace lateránských kanovníků na Moravě. *Střední Morava* 12, 2006, č. 23, s. 21–41.

48 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond: E 5–Augustiniáni Šternberk, inv. č. 697, sign. 16, zápis ke dni 21. 5. 1746.

49 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 147, karton 26.

50 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Od IV-4, f. 337a; tamtéž, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 151, karton 28.

51 Viz pozn. 46.

52 Až na výjimky jsou mezi kmotry dětí Adama Gotfrída příslušníci blíže příbuzných šlechtických rodů (Pottové z Lubrasu, Gusnarové z Komorna, Rogojští z Rohozníka, Šmerhovští z Lidkovic a Eichendorfové). V jednom případě šel za kmotra (1728) olomoucký kapitulní děkan Vilém Vojtěch Libštejnský-Kolovrat a jednou také (1717) bezprostřední soused (majitel Štítiny) František Bock z Burgvic. Ve třech případech byli kmotry příslušníci hraběcího rodu Sedlnických z Choltic a to konkrétně Karel Julius Sedlnický z Choltic (1653–1731) a jeho syn Antonín Hyacint Sedlnický z Choltic (1689–1775) sídlící na poměrně vzdálených Linhartovcích a Násilě. Karel Julius ale od roku 1696 půdobil nejdříve jako císařský vyslanec v Polsku a od roku 1706 pak jako komorní administrátor knížectví lehnického, břežského a olavského. A právě zde se Adam Gotfríd mohl s těmito příslušníky rodu Sedlnických u Choltic blíže seznámit a navázat přátelské vztahy. Srov. viz STIBOR, Jiří: Příspěvek k dějinám panství

během svého života o většinu rodinného majetku, a tak jeho dědicům zůstal pouze lenní statek děkanů olomoucké kapituly, Suché Lazce. Výnosy této državy nemohly zabezpečit všechny žijící členy rodu, a tak byly Suché Lazce v 90. letech 17. století (nejméně od roku 1691) se souhlasem olomoucké kapituly pronajaty Šimonu Františku Sichorovi.⁵³ Nájemce sídlil přímo v objektu zdejšího zámku, kde se mu také rodily jeho děti.⁵⁴ Někdy mezi lety 1693–1694 Šimon František zemřel a vdova Kateřina se 29. září 1698 znovu provdala za Tobiáše Ondřeje Zacha, přičemž pronájem statku dále pokračoval.⁵⁵ Z roku 1696 pak pochází zpráva o vydrancování zdejšího panského sídla zbojníky.⁵⁶

Správy zděděného rodového statku se Adam Gotfríd Tvorkovský z Kravař ujal teprve počátkem 18. století (snad v roce 1704), přičemž nelze vyloučit, že léno zůstalo fakticky nadále v rukou nájemců.⁵⁷ Rozkrytí genealogických vazeb rodu Tvorkovských z Kravař na počátku 18. století nicméně poněkud zpřehledňuje první zápis v nejstarší dochované komárovské matrice z 8. 12. 1704, kdy bylo v Raduni pokřtěno dítě jménem Karel František, rodičů Karla Antonína a Alžběty z Raduně. Jako kmotrů dítěte byli uvedeni „...*Illustrissim.: [us] Dominus Krawarz ex Sucholasetz...*“ a „...*Illustrissima Domina Rosina I.: [Illustrissimi] D.: [omni] Adami Godefridi ex Podvihov...*“.⁵⁸ Nejsme přitom schopni uspokojivě odpovědět na otázku, který ze členů rodu Tvorkovských z Kravař se skrývá pod výše uvedeným (a bohužel neúplným) zápisem. Uvedená Rozina by tak s určitou mírou licence mohla být jinak neznámou (první) manželkou Adama Gotfrída.

Na pevnou půdu podloženou dochovanými písemnostmi se v tomto směru dostáváme teprve k 3. červenci 1715, kdy se Adam Gotfríd (snad podruhé) ve Velkých Hošticích oženil s Ulrikou Kristýnou, rozenou Pottovou z Lubrasu.⁵⁹ Otec

Linhartov a ke genealogii Sedlnických z Choltic. *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 44, 1995, s. 10.

53 Dne 27. 4. 1691 je kmotrem Šimon Ferdinand (sic!) Sichor „...*arendarius in Sucholasetz...*“ viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-OL), fond: Arcibiskupská konzistoř (dále ACO), inv. č. 6820; ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 43, karton 2.

54 Např. Václav Maxmilián Sichor (* 14. 4. 1693) viz ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820.

55 ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820. Sociální vrstva těchto nešlechtických nájemců mohla být zajímavým sňatkovým partnerem i pro místní drobnější zchudlou šlechtu, jak o tom mimo jiné svědčí sňatek Jany Marie, dcery zemřelého Šimona Františka Sichora s Janem Lubovským z Lubovic, hejtmanem v Dolních Životicích. Svatba se odehrála 31. ledna 1701 a prvorozený syn z tohoto manželství, Jan Leopold, se narodil 27. června 1701 v Suchých Lazcích, pouhých pět měsíců po sňatku svých rodičů. Viz ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820. K problematice nerovných sňatků obecně (nejen na Těšínsku, ale i na Opavsku) viz STIBOR, Jiří Nerovné sňatky na Těšínsku. In: *Slezsko v dějinách českého státu*. Šenov u Ostravy, 1998, s. 220–236.

56 ZUKAL, J.: *Paměti Opavské*, s. 250.

57 Pronájem skončil nejspíše na přelomu let 1708/1709, protože 11. 2. 1709 při sňatku Jana Rudolfa z Eichendorfu a Anny Markéty Šmerhovské z Lidkovic ve Velkých Hošticích figuroval mezi svědky „...*Illustrisimus D.: [ominus] D.: [ominus] Adamus Baro de Skvararz Dominus in Sucholasetz...*“ Viz ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820.

58 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 1a. Tento křest bohužel není uveden v opisech matrik a na základě v něm obsažených údajů, není možné určit v zápisě vystupující osoby. Viz ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820.

59 ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820. Häussler chybně udává datum sňatku 3. 7. 1715 viz

nevěsty, Ananiáš Kristián Pott z Lubrasu, působil ve vojenských službách a spolu se svou dcerou přijel v únoru 1714 do Velkých Hoštic na návštěvu za svou sestrou Marií Alžbětou.⁶⁰ Z tohoto manželství se Adamu Gotfrídovi postupně narodily děti **Gotfríd Hyacint Kristián Josef** (24. 3. 1716–23. 6. 1716),⁶¹ **Vojtěch Josef Hyacint Gotfríd** (21. 8. 1717–14. 8. 1719),⁶² **Ulrika Alžběta Josefa Leopoldina** (17. 11. 1718),⁶³ **Gotfríd Kristián Karel Ludvík Josef** (3. 3. 1720–20. 3. 1720),⁶⁴ **Anna Josefa Antonie Přemyslava** (18. 6. 1721–28. 8. 1721),⁶⁵ **Tadeáš Karel Antonín Ignác Josef Hyacint** (* 1. 1. 1723),⁶⁶ **Marie Josefa Antonie Přemyslava** (29. 2. 1724–9. 9. 1725),⁶⁷ **Antonín Gotfríd Jan Nepomuk Josef Ignác František z Pauly** (* 17. 6. 1725)⁶⁸ a **Vilém Ignác Josef Česlav František Xaverický** (10. 2. 1728–10. 6. 1728).⁶⁹ Rok po narození posledního syna manželka Adama Gotfrída zemřela (13. 5. 1729 v Suchých Lazcích) a o dva dny později byla pohřbena v kryptě ve Velkých Hošticích.⁷⁰ Ještě za jejího života v roce 1718 ji v Suchých Lazcích navštívil její otec i s jejím bratrem a strávili tam několik týdnů. Zde je místní poddaný udal zemským úřadům z důvodu výroby falešných peněz. Podezření se však nepodařilo prokázat.⁷¹

Inventář, pořízený v souvislosti s úmrtím Ulriky Kristýny a nutností separace léna z dědického řízení, dokládá rozsah lenního statku. Náležela k němu ves Suché Lazce s nevelkým jednopatrovým panským sídlem, folvarkem, ovčínem, mlýnem, pivovarem, vinopalnou, dvěma panskými šenkami a třemi malými panskými rybníky.⁷² Za Adama Gotfrída navíc na území statku vznikla osada Kravařov (Hadrunek).⁷³ V souvislosti s panským sídlem v Suchých Lazcích přitom rozhodně

HÄUSSLER, Franz Josef: *Ahnentafeln und Stammbäume*, Troppau 1929.

60 Marie Alžběta rozená Pottová z Lubrasu (9. 1. 1660–3. 2. 1718) se roku 1682 na Svatém Kopečku u Olomouce provdala za majitele Velkých Hoštic Baltazara Zikmunda Církevního z Týbce. Po jeho smrti 27. 4. 1688 v Opavě se znovu provdala 3. 4. 1690 ve Velkých Hošticích za císařského hejtmana v pluku hr. Sereny Jana Teodora Šmerhovského z Lidkovic. Viz ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820. Srov. HÄUSSLER, F.: *Ahnentafeln*, kde ale chybně uvedeno datum sňatku 3. 2. 1690. Viz také ZAO, fond: Vs Velké Hoštice, inv. č. 104, karton 104.

61 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 13b; sign. Op VIII-2, f. 29b

62 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 16b; sign. Op VIII-2, f. 33a.

63 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 19a.

64 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 21b; sign. Op VIII-2, f. 33b.

65 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 24a; sign. Op VIII-2, f. 34b.

66 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 27b.

67 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 29b; sign. Op VIII-2, f. 38a.

68 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 32b.

69 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 38b; sign. Op VIII-2, f. 40a.

70 Podle úmrtní matriky jí bylo 33 let a 11 měsíců viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-2, f. 41a. Srov. ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820.

71 ZUKAL, J.: *Paměti opavské*, s. 249–252.

72 Pozůstalostní řízení se i vzhledem ke značným dluhům jejího manžela protáhlo a záležitost se projednávala ještě dlouho po jeho smrti. Definitivně uzavřena byla až v roce 1747. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 54, karton 4; inv. č. 155, karton 28.

73 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 13, sign. B 15-1; HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země moravskoslezské*, Praha 2004, s. 727.

nelze souhlasit se závěry Františka Musila, že „...zámek byl asi málokdy skutečnou rezidencí vlastníků léna, kteří obvykle měli i další majetky a sídla, takže zámek sloužil hlavně potřebám správy lenního statku...“.⁷⁴ Příslušníci rodu Tvorkovských z Kravař totiž už od doby Julia Eusebia nedisponovali žádným jiným sídlem a pokud nepůsobili v církevních, vojenských, či jiných službách, sídlili právě v Suchých Lazcích, přestože podoba zdejšího zámku se v průběhu 18. století výrazně lišila od našich představ o šlechtické rezidenci.⁷⁵ Ostatně, již ve 30. letech 18. století pomýšlel Adam Gotfríd na přestavbu zdejšího panského sídla, ovšem v cestě stálo neúměrně se zvyšující zadlužení. Podstatně k tomu přispěla mj. velkorysá podpora opavských jezuitů, což dokládá kromě dochovaných písemností také dodnes dochovaná výmalba s rodovým erbem a nápisovou páskou z roku 1732 v kapli Svatého Kříže kostela sv. Jiří (dnes sv. Vojtěcha) na Dolním náměstí v Opavě.⁷⁶ Zamýšlené realizaci přestavby panského sídla, pro kterou byla vypracována stavební dokumentace, se nakonec do cesty postavila smrt Adama Gotfrída 9. 4. 1739. Jeho tělo bylo pohřbeno v kostele ve Velkých Hošticích.⁷⁷ Ještě za svého života žádal Adam Gotfríd, sužovaný chronickým nedostatkem hotových peněz, olomouckou kapitulou o povolení k emfyteutickému prodeji zchátralého dominikálního mlýna a vinopalny včetně k nim náležících polností, které následně v září téhož roku koupil za sumu 480 zlatých Josef Marx, mlynář z Komárova. Do panských důchodů měl z této držby odvádět ročně 30 zlatých a v případě změny držitele těchto nemovitostí byla kupní suma zatížena obvyklým laudemem.⁷⁸

Po smrti Adama Gotfrída se poručníkem jeho dvou nezletilých synů, totiž Karla Antonína (* 1723) a Antonína Gotfrída (* 1725), nestal nebožtíkův bratr, fulnecký augustinián Antonín Tvorkovský z Kravař, ale kuratel nad oběma mladými šlechtici dočasně převzal i se správou rodinného jmění Jan Fridrich Tetzler.⁷⁹ Zatímco mladší syn Antonín Gotfríd byl zanedlouho po otcově smrti přijat do Ferdinandova

74 MUSIL, František: K problematice šlechtických sídel v Suchých Lazcích (část města Opavy). *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 59, 2010, s. 187–197.

75 Tento fakt mimo jiné přesvědčivě dokládají církevní matriky. V Suchých Lazcích totiž umírá většina příslušníků této linie rodu počínaje Juliem Eusebiem, přes jeho syna Adama Gotfrída i jeho manželku Ulriku Kristýnu, a konče Antonínem Gotfrídem a jeho bratrem Karlem Antonínem, který umírá jako poslední mužský člen rodu. Protože se tak stalo až v roce 1786 (po zavedení konskripčních čísel), je zde uvedeno, že zámek měl čp. 1, což jen potvrzuje názor Františka Musila, že zámek se nacházel přímo v Suchých Lazcích na místě pozdějšího dvora. Viz MUSIL, F.: *K problematice*, s. 192.

76 Kupříkladu 21. září 1724 povolil děkan olomoucké metropolitní kapituly, Vilém Vojtěch hrabě Kolovrat-Libštejnský, Adamu Gotfrídovi šestileté prodloužení stávající hypotéky ve výši 2 000 zlatých vůči opavské jezuitské koleji, pojištěné na statku Suché Lazce. Nejenže se v dalších letech nepodařilo dluh umořit, ale Adam Gotfríd nebyl schopen platit ani příslušné úroky z této sumy. V roce 1736 tak činil závazek vůči opavským jezuitům již 3 500 zlatých. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 1; inv. č. 4. Četné další doklady o značném zadlužení Adama Gotfrída v posledních letech jeho života viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 103, karton 10; inv. č. 144, karton 25; inv. č. 164, karton 29.

77 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-3, f. 135a; ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820.

78 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 5.

79 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 145, karton 26.

konviktu v Olomouci,⁸⁰ staršímu Karlovi Antonínovi dopomohla v roce 1741 protekce jeho strýce, generálmajora ruské carské armády, Jana Ludvíka Potta z Lubrasu, k místu nižšího důstojníka v habsburské armádě.⁸¹ Karel Antonín působil nejdříve jako fendrich (praporečník) pěšího pluku Baden-Baden, v jehož řadách se zúčastnil již bitev první slezské války (u Molvic, u Chotusic, obléhání Nisy). Později po povýšení na poručíka (v prosinci 1756) bojoval mimo jiné ve vítězné bitvě u Kolína (18. června 1757) a působil také při úspěšné obraně Olomouce v následujícím roce.⁸² S ohledem na vojenskou službu se pochopitelně na rodovém statku zdržoval jen velmi sporadicky. Proto se počátkem 40. let 18. století obrátil na správu lenních statků olomouckého biskupství se žádostí o uznání svého mladšího bratra Antonína Gotfrída za zletilého, aby mu mohla být předána faktická správa léna Suché Lazce.⁸³ Jelikož se jednalo o bezprecedentní situaci, neobešla se později bez komplikací. V letech 1750–1752 tak eskaloval spor s tehdejší děkanem olomoucké kapituly, Kašparem Florentinem z Glandorfu, o svobodnou dispozici s uvedeným lenním statkem. Napjaté poměry narovnal až zásah Marie Terezie, takže léno bylo nakonec novým děkanem olomoucké kapituly, Leopoldem Fridrichem hrabětem Egkhem, uděleno společně oběma bratrům.⁸⁴

Bez ohledu na právní stránku věci převzal po vzájemné dohodě počátkem 40. let 18. století faktickou správu statku mladší z bratrů, Antonín Gotfríd. Ten se 13. 7. 1755 oženil s Marií Josefou Lichnovskou z Voštic, o jejíž ruku se ucházel už o pět let dříve.⁸⁵ Marie Josefa se narodila 10. 7. 1724 v Odrách jako dcera majitele zdejšího panství Františka Leopolda svobodného pána Lichnovského z Voštic a jeho manželky Marie Barbory rozené hraběnky z Werdenberku.⁸⁶ Na první pohled může poněkud překvapivě působit to, že Antonínu Gotfrídovi se podařilo na rozdíl od jeho děda i otce uzavřít rodovou alianci s příslušnicí společensky výše postaveného rodu. Otec Marie Josefy byl totiž už 1. 1. 1727 spolu se svými potomky povýšen do hraběcího stavu.⁸⁷ Tento fakt snad mohl souviset s poměrně vysokým věkem Marie Josefy, která v době sňatku oslavila už jednatřicáté narozeniny, a rychle jí tedy mizely možnosti perspektivnějšího sňatku. Z manželství se narodily v Suchých Laz-

80 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 146, karton 26.

81 Jan Ludvík Pott z Lubrasu se za svého synovce ve věci přijetí do habsburské armády přimlouval u plukovníka pěšího pluku Františka Lotrinského. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 149, karton 26.

82 K průběhu bitvy viz BĚLINA, Pavel: *Kolín 18. 6. 1757*. Praha–Litomyšl 1997; MILLAR, Simon: *Kolín 1757. První porážka Fridricha Velikého*, Praha 2007. Průběh jeho vojenské služby mj. rekapitulují písemnosti vztahující se k vydání adoptivního diplomu z roku 1781 viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv – Hofkanzleialsakten. Za jeho dohledání autoři děkují Mgr. Jiřímu Brňovjákovi, Ph.D.

83 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 40, karton 2.

84 MZA, fond: B 1 – Gubernium, inv. č. 1955, sign. K 13, karton 811; ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 32, karton 1.

85 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26; ZAO, fond: SbmSmk, sign. Od I-8, f. 46a.

86 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Od I-4, f. 45.

87 Národní archiv v Praze, fond: Česká dvorská kancelář, karton 457. Srov. BRŇOVJÁK, Jiří: *Šlechticem z moci úřední. Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780*, Ostrava 2015, s. 298.

cích děti **Hyacint Antonín Josef Michael** (* 8. 7. 1756)⁸⁸ a **Marie Tekla Terezie Antonie Josefa** (* 11. 8. 1757).⁸⁹ Zatímco syn Hyacint Antonín zemřel už necelý měsíc po narození 5. 8. 1756 a byl stejně jako jeho předkové pohřben v kryptě kostela ve Velkých Hošticích,⁹⁰ Marie Tekla se stala řeholnicí. Jak víme z poznámky u jejího křestního zápisu, později vstoupila do kláštera Notre Dame v Paříži.⁹¹

Antonín Gotfríd se roku 1742 uchýlil k dekádě trvajícím pronájmu léna Suché Lazce. Za fixně stanovenou roční částku byl v letech 1742–1755 nájemcem dědičný fojt ve Vlastovičkách, Kryštof Strauch⁹² a po něm až do roku 1762 bývalý mlynář, Tomáš Muttwill (též Muthwill).⁹³ Nájemci převzali v celém rozsahu hospodářskou, ale i patrimoniální správu statku, avšak panské sídlo zůstalo nadále ve výhradním užívání původní vrchnosti (formálně nepřítomného Karla a fakticky jeho mladšího bratra Antonína Gotfrída). Garanci nepřekračování dosavadní míry poddanských

88 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-3, f. 41b.

89 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-3, f. 44b.

90 V úmrtním zápise je jeho jméno zapsáno jako „...*Maria Hiacintus Ceslaus Antonius Josephus Michael*...“. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-3, f. 150a.

91 „...*Sorius intravit in conventum Monialium Notre Dame Parisier*...“. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-3, f. 44b. V literatuře se někdy objevuje informace o vstupu do kláštera v Prešpurku (Bratislavě), což ale pravděpodobně souvisí se špatným pochopením poznámky u křestního zápisu. Viz např. FUKALA, R: *Tvorkovšti z Kravař*, s. 119.

92 Kryštof Strauch se narodil 11. 2. 1711 v Krnově jako syn sládky. Oženil se 14. 2. 1730 s Magdalénou, dcerou vávrovického sládky Františka Schobera. Jeho grunt ve Vlastovičkách olomoucký dómský probošt Ota Honorius Egckh povýšil 24. 5. 1737 na dědičnou rychtu. Tu pak Kryštof v červnu 1746 prodal svému bratrovi Eliášovi Strauchovi za 2200 zlatých. Ve 30. letech 18. století byl sládkem obou opavských pivovarů. Kromě Suchých Lazců měl ve stejné době v nájmu i Velké Hoštice a později po roce 1755 Bohumín. V Suchých Lazcích se manželům v červenci 1744 narodila dcera Magdaléna Anna Terezie. Před rokem 1750 koupil od svého tchána všechn majetek v tzv. Klimkovské obci v Kateřinkách. V roce 1753 pak zakoupil svobodný tzv. Filipkův dvůr. K němu později přikoupil další pozemky. Na něm nechal vystavět nový barokní obytný dům, který zde stojí dodnes. Zemřel 15. 1. 1797 v Kateřinkách čp. 67. Svobodný dvůr v Kateřinkách koupil za 21 767 zl. 29 kr. už v roce 1778 jeho zeť Jan Filípek (1737–1806), který byl ženat s jeho v Suchých Lazcích narozenou dcerou. Z tohoto manželství pocházející vnuk Jan Filípek (1812–1881) byl významnou osobností českého života na Opavsku a poslancem Slezského zemského sněmu v letech 1861–1866. ZAO, fond: SbmSmk, sign. Kr I-3, f. 264b; sign. Op VI-1, f. 342a; sign. Op VIII-3, f. 16a; sign. Op VII-5, f. 22a; tamtéž Vs Osoblaha, inv. č. 27, sign. B 5-34, pp. 244–245; tamtéž, fond: Zukal Josef, inv. č. 238. ZAO-OL, fond: Metropolitní kapitula Olomouc, inv. č. 1680, sign. BVb26; inv. č. 1723, sign. BVc30. Státní okresní archiv Opava, Archiv města Kateřinek, inv. č. 7, f. 114–115. POSPÍŠIL, Josef: Z pozůstalosti Filipků, svobodných dvořáků v Kateřinkách. *Opavský týdeník* 1904, č. 7, s. 1–2; č. 8, s. 1–2; č. 9, s. 1–2. Už po ukončení nájmu Suchých Lazců věnoval Kryštof Strauch zvon o výšce 28 cm a průměru 36 cm. Zvon byl zasvěcen Panně Marii, sv. Janu Nepomuckému a sv. Kryštofovi. Původ zvonu odhalují na něm uvedené latinské nápisy IN IENER ZEIT HIER / GEWESTE ARENDATOR CHRISTOPHORVS STRAUCH MIT SEINER FRAVHABEN GESTIFFTET GEGEN WERTHIGES PRO XENIO a FRANCISCUS STANKE HAT MIH (sic!) IN TROPNAV GEGOSSEN 1755. Zvon se dnes nachází v kapli Andělů strážných v Suchých Lazcích. Za poskytnutí informací o zvonu děkujeme našemu kolegovi ze ZAO Pavlu Šrámkovi, který je získal při osobním průzkumu zvonu 20. 5. 1978.

93 Tomáš Muttwill se oženil 20. 11. 1752 s Rozálií, vdovou po majiteli bělidla na ratibořském předměstí v Opavě Josefu Bochnigovi. V letech 1752–1755 byl majitelem Komárovského mlýna v Kylešovicích. ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-10, f. 203b; SOLNICKÝ, Pavel: *Vodní mlýny na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 2007, s. 143.

povinností, ale i nutných investic do dominikálních hospodářských nemovitostí tak, aby v době pronájmu nedošlo k poškození pronajímatele (Tvorkovských z Kravař), ani poddaných, převzala olomoucká kapitula.⁹⁴ V době převzetí správy léna Antonínem Gotfrídem a v následujících letech do života poddaných v Suchých Lazcích zasáhly události probíhající slezských válek, při nichž byly zničeny celkem čtyři poddanské usedlosti.⁹⁵ Kromě zvýšeného berního zatížení způsobily další škody rovněž vynucené odvody naturálií a poskytování služebností pruské, ale také habsburské armádě. Totožná situace se pak opakovala v době sedmileté války.⁹⁶ Značné problémy přinášel rovněž dlouhodobý pronájem statku. Bez ohledu na utrpené válečné škody totiž nájemci Kryštof Strauch a později také Tomáš Muthwill vyžadovali vykonávání robotních povinností v celém rozsahu, což eskalovalo v dílčí spory s poddanými, ale i s olomouckou kapitulou.⁹⁷

Ani vzájemný vztah Antonína Gotfrída Tvorkovského z Kravař a nájemců nelze označit za bezproblémový, což nejlépe dokládá jeho spor s Tomášem Muthwillem kvůli urážce na cti a fyzickému napadení projednávaný na půdě lenního soudu v Kroměříži. Jisté není bez zajímavosti, že iniciátorem opakovaně eskalujícího sporu a vzájemných potyček, v jejichž pozadí stály finanční nesnáze Antonína Gotfrída, byl právě on sám. Nájemce statku nazýval mimo jiné „...zkaženým a zbankrotovaným mlynářem...“ („...verdorben und banquerotirten Müller...“) a celé jeho rodině nadával do „...vzteklých psů, šelem, zlodějí, kurev a lůzy...“ („...Hundsfütern, Schelmen, Dieben, Huren und Canalien...“). Kromě toho všechny ohrožoval na zdraví a životě (např. holí do bezvědomí ztloukl Muthwillovu nezletilou dceru) a celou nájemcovu rodinu často zamykal v prvním patře panského sídla a omezoval domácím vězením. Naopak nájemce se zpravidla omezil na nutnou obranu a inektivy typu „...já chcu toho psa grbatého zatlačit...“.⁹⁸ Není jisté bez zajímavosti, že sklony k agresivitě lze v souvislosti s rodem Tvorkovských z Kravař pozorovat nejméně u pěti generací, a tudíž nelze vyloučit možnost, že se jednalo o neblahou rodovou anamnézu.⁹⁹

Dlouhodobým problémem Antonína Gotfrída i jeho bratra Karla Antonína bylo jednak chronické zadlužení, ale také stále se zhoršující stav polodřevěného

94 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 44, karton 3; inv. č. 104, karton 11; inv. č. 105, karton 11; inv. č. 105, karton 12.

95 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 139, karton 24.

96 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 137, karton 24; inv. č. 138, karton 24; inv. č. 141, karton 24.

97 Pokles výnosnosti léna důsledkem válečných událostí dokládá mj. žádost nájemce statku Kryštofa Straucha adresovaná v roce 1747 děkanovi olomoucké metropolitní kapituly, Jiřímu Jindřichovi Maierwaldovi. Předmětem žádosti byla prolongace doby splatnosti dluhu vůči jezuitské koleji v Opavě ve výši 3 500 zlatých a 315 zlatých na úrocích z této sumy, pojištěné na uvedeném statku. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 6. Ke sporům s poddanými a správě lenního statku v tomto období viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 96, karton 9; inv. č. 99, karton 9.

98 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 59, karton 5.

99 Agresivní jednání, hraničící místy až se sadismem, je doloženo u Pertolda Tvorkovského z Kravař (okolo 1570–1634) a excesům se nevyhnuli ani Hynek Václav († 1652), Julius Eusebius (1639–1680), Jan Ludvík (1664–1716), Karel Antonín (1723–1786) a Antonín Gotfríd (1725–1762). Viz ZAO, fond: Tesař Petr, inv. č. 42; FUKALA, R.: *Tvorkovští z Kravař*, s. 114.

panského sídla v Suchých Lazcích.¹⁰⁰ Po roce 1753 proto oba (zejména však Antonín Gotfríd, jenž zde trvale sídlil) uvažovali o jeho přestavbě. Nevelký jednopatrový polodřevěný objekt měl být na základě vypracované projektové dokumentace rozšířen (mělo vzniknout několik nových místností) a změněna měla být dispozice hlavního schodiště. Tomu odpovídalo plánované částečné zaslepení (resp. posunutí) původních oken v přízemí, přičemž optický efekt fasády s několika přidávanými falešnými okny měl budit dojem větší pompéznosti jinak skromného panského sídla.¹⁰¹ Podobně jako v závěru života Adama Gotfrída na sklonku třicátých let 18. století, se ani tentokrát nepodařilo plánované stavební práce realizovat. Zásadní překážku jakýchkoliv aktivit tohoto druhu totiž znamenalo značné zadlužení.

Pro staršího z bratrů Karla Antonína Tvorkovského z Kravař zjevně nepředstavovala řešení obtížné finanční situace ani služba v armádě. Alespoň částečným řešením mohl být výhodný sňatek, který by mu přinesl dostatečný kapitál v podobě věna. Taková alternativa se Karlu Antonínovi naskytla na konci padesátých let 18. století, kdy jednal o sňatku s dcerou obchodníka z Andělské Hory Josefa Richtra, jenž přislíbil dát své dceři věnem částku 10 000 zlatých.¹⁰² Případnému sňatku svého staršího bratra však zásadně nepřál Antonín Gotfríd, neboť se dalo předpokládat, že by se tím zřejmě uspil návrat Karla Antonína do Suchých Lazců. Tato eventualita mu patrně vadila více než to, že by se jednalo o společensky nerovný svazek. Přesto právě proti údajnému pohrdání starobylostí rodu Tvorkovských z Kravař a „zprodávání“ šlechtického titulu zamýšleným sňatkem svého bratra se Antonín Gotfríd ve druhé polovině roku 1760 oháněl při stížnostech adresovaných jak představitelům olomoucké kapituly a kroměřížského lenního dvora, tak i státních úřadů (moravskoslezskému guberniu v Brně). Ve snaze stůj co stůj zabránit svatbě neváhal označit bratrovo jednání dokonce za „...ochotnou společenskou prostituci, k níž byl dohnán hmotnou nouzí...“ („...sich selbst muthwillig gestürzten Noth und Elend das ansinnen traget die gantze Familie zu prostituiren und sich mit eines garn Handlers Tochter von Engelsberg namens Joseph Richter, welche nur zehen tausend Gulden von ihren Eltern erben wirdt, zu versprochen, und zu vereheligen...“). Karel Antonín se s podivem vůči nevráživému bratrovu postoji nevymezil (alespoň tomu nenasvědčují dochované prameny). Každopádně plánovaný sňatek se neuskutečnil, přičemž nevíme, nakolik v tom sehrály roli rodová disciplinace, respektive stanoviska lenní a státní správy, dávající nepřímo za pravdu Antonínu Gotfrídovi.¹⁰³

Spor s Karlem Antonínem lze označit za epilog životní pouti Antonína Gotfrída

100 Míru zadlužení v tomto období spolehlivě dokládají dochované účty a kvitance. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 166, karton 30.

101 ZAO-OL, fond: MCO, inv. č. 5345, sign. M 54, karton 1066. Tyto informace podává nerealizovaný plán, jehož výpovědní hodnotu nerefletoval ve své studii o stavebním vývoji panského sídla v Suchých Lazcích František Musil. Považoval jej zjevně za pouhou kopii jiného stavebního plánu, jemuž věnoval pozornost ve svém textu. Viz MUSIL, F.: *K problematice*, s. 193–194.

102 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 152, karton 28.

103 MZA, fond: B 1– Gubernium, inv. č. 2033, sign. K 91, karton 822.

da Tvorkovského z Kravař, jenž zemřel 30. 1. 1762 v Suchých Lazcích.¹⁰⁴ Držbu léna posléze převzal právě jeho starší bratr.¹⁰⁵ Ten se dne 9. 10. 1763 v Hustopečích nad Bečvou oženil se šestnáctiletou Marií Alžbětou Terezií, dcerou zmíněného nobilitovaného obchodníka Františka Pagatsche z Paburgu.¹⁰⁶ Manželství zůstalo pravděpodobně bezdětné, nebo se alespoň nepodařilo najít žádnou zmínku o případném potomkovi.¹⁰⁷ Vztah Karla Antonína Tvorkovského z Kravař s jeho manželkou, respektive tchánem, lze na základě dochované vzájemné korespondence označit za spíše formální.¹⁰⁸ Když se v roce 1770 uzavřela dlouholetá aktivní služba Karla Antonína v habsburské armádě, dospěla ke konci (k 31. srpnu téhož roku) zároveň administrace lenního statku Suché Lazce. Jeho správy se po přesídlení sem mohl po dlouhých letech ujmout osobně Karel Antonín Tvorkovský z Kravař.¹⁰⁹ Až do roku 1779 se následně táhl jeho spor s tchánem, na němž se dožadoval odškodnění za údajné finanční ztráty způsobené jeho předchozí sedmiletou administrací.¹¹⁰ Ačkoliv předchozí administrace statku Františkem Ignácem Pagatschem z Paburgu jistě nebyla zcela nezištná, svou roli v otevření sporu sehrávala především zoufalá potřeba hotových peněz, neboť Karel Antonín Tvorkovský z Kravař se nadále topil v dlužích. Výstižně to dokládá kupříkladu žádost jednoho z jeho největších věřitelů, Jana Karla Sobka z Kornic, který se v roce 1770 dokonce vážně ucházel o odkoupení Suchých Lazců.¹¹¹ Ke změně držitele snad nedošlo pouze s ohledem na to, že léno bylo jediným nemovitým majetkem v rukou Karla Antonína. Rostoucí zadlužování v dalších letech dokládá například pojištění splátek šestileté hypotéky ve výši 2 000 zlatých na léno Suché Lazce v lednu 1771 a mnohé další dlužní úpisy.¹¹² Roz-

104 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII 3, f. 160a.

105 Heřman Hanibal z Blümegeu, děkan olomoucké metropolitní kapituly, udělil děkanské léno Suché Lazce se vším jeho příslušenstvím Karlu Antonínovi Tvorkovskému z Kravař 14. ledna 1763. K lénu náležela ves Suché Lazce se všemi poddanými, panským sídlem, folvarkem, ovčínem, mlýnem, pivovarem, vinopalnou, dvěma panskými šenky a třemi malými panskými rybníky. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 7.

106 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Ke V-8, f. 39. Marie Alžběta se narodila 4. 7. 1747 v Novém Jičíně viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. NJ I-6, f. 15b. K rodu Pagatschů z Paburgu podrobněji viz MYŠKA, Milan: Merita mercatorum aneb jak tři obchodníci z Moravy a Slezska za časů Marie Terezie přišli k šlechtickým titulům. In: *Wiekli stare i nowe (= Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego)*, Katowice 2000, s. 93–109.

107 Rovněž v adoptivním diplomu je uvedeno, že Karel Antonín Tvorkovský z Kravař nemá žádného vlastního potomka. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 70, karton 7.

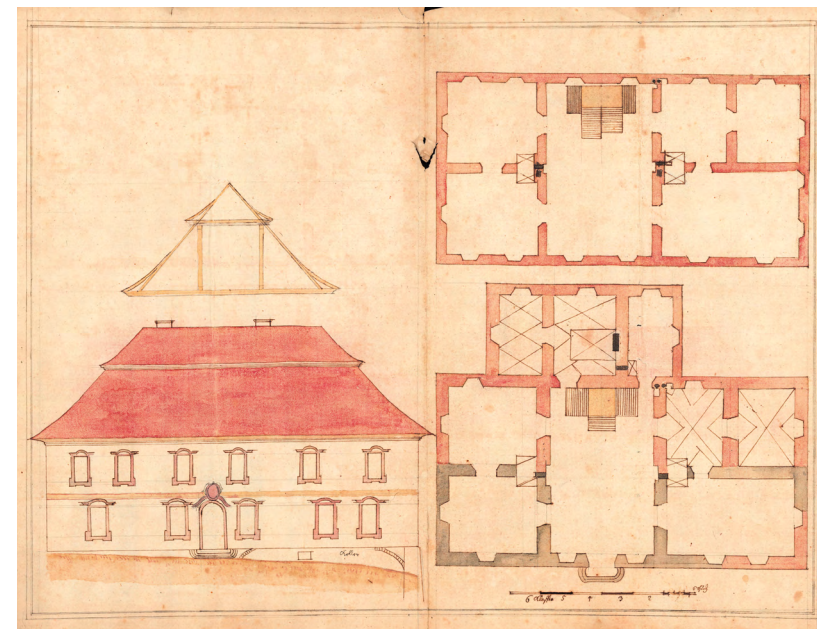
108 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26.

109 K záležitostem hospodářské a finanční správy léna Suché Lazce v době přímé správy Karlem Antonínem Tvorkovským z Kravař viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 108, karton 13.

110 ZAO-OL, fond: Metropolitní kapitula Olomouc (dále jen MCO), inv. č. 4153, sign. H I b 49, karton 464; ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 61, karton 6; inv. č. 148, karton 26; inv. č. 154, karton 28.

111 Jan Karel Sobek z Kornic půjčil Karlu Antonínovi Tvorkovskému z Kravař částku 3 000 zlatých, a to na umoření jeho dluhu opavskému kupci Janu Ellingerovi a vdově Evě Marii Hendrychové, koželužce z Opavy. Pohledávka ovšem nebyla splacena ještě ani v době smrti Karla Antonína. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 64, karton 6; inv. č. 41, karton 2.

112 Šestileté pojištění hypotéky ve výši 2 000 zlatých na lenním statku Suché Lazce schválil tehdejší děkan olomoucké metropolitní kapituly, Leopold Antonín hrabě Podstatský z Prusi-

– Upravený plán nerealizované přestavby zámku v Suchých Lazcích (asi pol. 50. let 18. stol.) / ZAO-OL, fond: MCO, inv. č. 5345, sign. M 54, karton 1066.

sah dlužných pohledávek Karla Antonína Tvorkovského z Kravař před polovinou osmdesátých let 18. století dosáhl takových rozměrů, že nájem lenního statku se stal (kvůli umořování dluhů z jeho výnosů) neúnosným. Olomoucká kapitula proto s platností od 4. srpna 1784 nařídila nucenou správu (sekvestraci), trvající až do smrti Karla Antonína Tvorkovského z Kravař o dva roky později.¹¹³

V posledních letech života Karla Antonína Tvorkovského z Kravař kromě existenčních problémů nepochybně tížilo vědomí, že jeho manželství s Marií Alžbětou Terezií zůstávalo bezdětné. Nejméně po eskalaci sporu s tchánem na počátku sedmdesátých let 18. století navíc žili oba manželé odděleně (Marie Alžběta Terezie se zdržovala na otcovském statku Hustopeče nad Bečvou a do sídla v Suchých Lazcích prakticky nejezdila). Stále naléhavěji se tedy Karlu Antonínovi musel na mysl vkrádat neúprosný fakt, že je posledním mužským příslušníkem rodu, na němž leží tíha zajistit jeho pokračování, a to bez ohledu na to, že v Praze stále ještě žila jeho starší neprovdaná sestra Ulrika Alžběta (* 1718). Ta v letech 1739–1740 pobývala v Olomouci, 1742–1743 ve Vídni a přinejmenším v 50. a 60. letech 18. století v Bratislavě. Z výnosů otcovského statku jí byla vyplácena pravidelná roční penze ve

novic, za podmínky, že během prvních tří let bude splacen čtyřprocentní úrok a posléze dojde k vyplacení celého zbytku sumy věřitelce Evě Marii Hendrychové z Opavy. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 9; k dalším dluhům viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 150, karton 27.

113 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 109, karton 14.

výši 200 zlatých ročně.¹¹⁴ Rostoucí věk a hrozba vymření rodu tedy nutila Karla Antonína k úvahám o budoucnosti a možnostech zachování rodu. Výsledkem těchto reflexí se nakonec stala adopce Alžběty Aloisie Kinzlové (psáno též Künzel).

K realizaci tohoto záměru přistoupil Karel Antonín nejspíše v létě roku 1781. Podle poznámky v matrice si totiž 29. 8. 1781 nejprve nechal komárovským farářem vystavit svůj křestní list.¹¹⁵ Snad brzy poté následovala žádost o vydání adoptivního diplomu adresovaná vídeňské dvorské kanceláři. Celou věc značně komplikoval fakt, že žadatel byl povinen složit částku 7 000 zlatých, což pro Karla Antonína, tonoucího v dluhách, představovalo zásadní problém. Zaručit se totiž mohl pouze postup podléhal souhlasu kapituly, zůstává otázkou, zda tentokrát Karel Antonín nejednal na vlastní pěst. Důvěru v jeho schopnost splácet rozhodně neztratil Jan z Eichendorfu, který mu část potřebné sumy zapůjčil. Dne 23. prosince 1781 tedy mohl být celý proces završen vydáním adoptivního diplomu. Dokument obsahuje zároveň i informaci o připravovaném sňatku Alžběty Aloisie s jejím snoubencem Aloisem Hennem z Henneberka.¹¹⁶ Následně Karel Antonín usiloval (vlastně až ex post) o legalizaci svého dluhu vůči Janu z Eichendorfu a o jeho garanci hodnotou lenního statku. Zároveň se při tom pokusil prosadit nároky svého adoptivního zetě na nástupnictví v držbě léna Suché Lazce. Olomouckou kapitolu ujišťoval, že po jeho smrti je připraven tento i další závazky vážnoucí na statku bez výhrad převzít právě jeho zeť. Jen na okraj zmiňme, že Karel Antonín neváhal argumentovat mimo jiné neradostným osudem svého prastarého rodu, jehož historie podle něj údajně sahala až do roku 190 po Kristu (sic!).¹¹⁷

Bez ohledu na výsledek výše uvedených jednání Karla Antonína s olomouckou kapitulou zůstává nezodpovězenou otázkou, kým ve skutečnosti byla jeho adoptivní dcera Alžběta Aloisie? Podle oficiální dikce adoptivního diplomu se jednalo o dceru opavského městského rychtáře („...*stadtrichter*...“) Antonína Tadeáše Kinzla (psáno též Künzel). S tímto konstatováním se spokojila také veškerá dosavadní literatura.¹¹⁸ Pro lepší pochopení dalšího je ale potřeba trochu podrobněji rozebrat genealogii Kinzlových rodiny. Antonín Tadeáš Kinzl se narodil 13. 9. 1714 v Opavě jako syn puškaře Daniela Kinzla (1678–28. 1. 1740) a jeho manželky Ester rozené Schwartzové.¹¹⁹ Po předpokládaném studiu práv se 24. 4. 1747 v Opavě oženil

114 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 144, karton 25; inv. č. 150, karton 27.

115 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op VIII-1, f. 27b.

116 „...*Aloysius Freiherr von Henneberg sich entschlossen hätte, die mit eümlichen Eigenschafften begabte tugendhafte Tochter des Troppauer Stadtrichters Anton Thade[us] Künzel, Elisabet Aloysia gegen deme zu eheligen, dass er, Freiherr von Kravarz dieselbe adoptire, und für seine eigenes Kind annehme, damit seine des Freiherrn von Henneberg Familie durch diese ungleiche häurat nicht beleidiget, auch die eheligende Künzliche Tochter gegen die Verachtung des Adels sicher gestellet werde...*“. Text diplomu nechal posléze Karel Antonín vidimovat v Opavě 7. května 1782. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 70, karton 7; originál diplomu viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv - Hofkanzleialdelsakten. Za jeho dohledání autoři děkují Mgr. Jiřímu Brňovjákovi, Ph.D.

117 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 70, karton 7.

118 Naposledy např. FUKALA, R.: *Tvorkovští z Kravař*, s. 119.

119 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-3, f. 236a. Jeho rodiče byli oddáni v Opavě 19. 10. 1711 viz

s Marií Terezií, dcerou královského výběrčího mýta Jana Moschnerse a začal působit v Bílovci.¹²⁰ Zde je v pramenech uváděn jako městský písař respektive syndik. Z manželství se narodily děti Anna Josefa Františka (* 7. 3. 1750),¹²¹ Judita Barbora Tekla (* 10. 12. 1751),¹²² Marie Terezie Brigitta (* 26. 9. 1753),¹²³ Jan Matouš (* 21. 9. 1755),¹²⁴ Jiří Florian (* 15. 4. 1758)¹²⁵ a Marie Alžběta Cecílie (* 19. 11. 1761).¹²⁶ V polovině roku 1755 se Antonín Kinzl vrátil do Opavy, kde začal působit jako soudní notář („...*gerichts notarius*...“). Kinzlova manželka Marie Terezie zemřela 21. 3. 1763 v Opavě ve věku 40 let.¹²⁷ Po její smrti se Antonín Tadeáš 18. 7. 1763 podruhé oženil s Marií Josefou Rössnerovou, dcerou Leopolda Rössnera bývalého exekučního komisaře („...*executions commissarius*...“).¹²⁸ Z druhého manželství se narodila dcera Kateřina Leopoldina Barbora (* 6. 11. 1766).¹²⁹ Antonín Tadeáš Kinzl zemřel 10. 10. 1788 v Opavě čp. 211.¹³⁰ Z výše uvedeného výčtu je patrné, že mezi zjištěnými potomky žádná Alžběta Aloisie nefiguruje. Genealogická literatura přitom datum narození Alžběty Aloisie buďto vůbec neuvádí, případně (jako například gothajské almanachy) uvádí datum 18. 11. 1758,¹³¹ což ovšem neodpovídá narození žádného z výše uvedených Kinzlových dětí.

Tento rozpor situaci poněkud komplikuje a otevírá tak prostor pro různé hypotézy. Nejseriózněji se jeví možnost, že Alžběta Aloisie Kinzlová byla původně pokřtěna pod jiným jménem (v úvahu by přicházela dcera Marie Alžběta Cecílie narozená v roce 1761) a v gothajských almanachích uváděné datum narození je zavádějící. Zcela vyloučit nelze ale ani alternativu, že Alžběta Aloisie nebyla vlastním potomkem městského rychtáře Antonína Tadeáše Kinzla, nýbrž jeho rodina ji pouze jakožto schovanku přijala za vlastní. Aniz bychom v takovém případě úporně usilovali o odhalení domnělé „historické senzace“, nelze vyloučit, že se mohlo jednat o nemanželskou dceru některého z posledních Tvorkovských. Její legalizace ado-

ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-8, f. 427b.

120 Při svém sňatku je Antonín Tadeáš uváděn jako „...*juris practicus*...“. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-10, f. 152a.

121 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi I-5, f. 91b.

122 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi I-5, f. 98a.

123 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Bi I-5, f. 106b.

124 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-6, f. 380b.

125 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-6, f. 424a.

126 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-6, f. 482b.

127 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-14, f. 87a.

128 Sňatek proběhl v opavském filiálním kostele Nejsvětější Trojice a snoubence oddával opavský děkan Jan Jiří Vilém Urban. Za svědky jim byli opavský městský fojt Antonín Vaníček a opavský koňšel Jakub Peikert. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op I-10, f. 302a.

129 ZAO, fond: SbmSmk, Op I-15, p. 27.

130 ZAO, fond: SbmSmk, Op I-14, f. 350b.

131 *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen häuser auf das Jahr 1853. 3. Jahrg.* Gotha 1853, s. 198. Narození Alžběty Aloisie v roce 1758 bez udání přesného data, pak uvádí např. i ŠTĚPÁN, Václav: *Bolatice od pravěku k současnosti*, Bolatice 2010, s. 189–190, aniž by, podobně jako gothajské almanachy, uvedl zdroj svého tvrzení.

ptivním diplomem by za těchto okolností rozhodně nepostrádala smysl.¹³² Zdá se, že Karel Antonín Tvorkovský z Kravař obeznámil se záměrem adopce až do vydání příslušného diplomu jen velmi malý okruh lidí (pravděpodobně o jeho záměru věděly výhradně zainteresované osoby, respektive příslušní státní úředníci). Teprve se značným zpožděním se totiž k novému uspořádání poměrů uvnitř rodiny Tvorkovských vyjádřila neprovdaná starší sestra Karla Antonína, Ulrika Alžběta.

V březnu 1783 svému bratrovi z Prahy adresovala dva listy, v nichž se podivovala nad adopcí neurozené Alžběty Aloisie. Neváhala přitom utrousit sarkastickou poznámku dokonce na samotného panovníka „...*ihro Maje[stätt] kennen alles noble machen, aber die gebürth kan er doch nicht geben, sondern allein Gott und die Öttern, liebster Brüder...*“.¹³³ Ačkoliv na základě adoptivního diplomu nyní Alžběta Aloisie podle slov Ulriky Alžběty užívá jejich rodového jména, nikdy se nestane skutečně urozenou, neboť se takto nenarodila. Navíc její případný urozený mužský potomek tak jako tak rodové jméno neponese, čili adoptována měla být dle jejího názoru alespoň osoba mužského pohlaví „...*dass sie den Krawarischen Nahmen führen kan, ist uns nichts dardurch geholsten, dass sie fürth unsern Nahmen nicht sondern ihren mann Nahmen. Ja, wan du hettes einen Knaben angenohmen vor deinen Sohn, so wahr es was anders, aber durch ein weib bild wird nicht du Familie embohr kom[m]en...*“.¹³⁴ Ulrika Alžběta ovšem svému bratrovi především vyčítala, že z úvah o možnostech zajištění pokračování rodové linie zcela vyloučil žijící vzdálené příbuzné. Připomínala, že k adopci se nabízeli potomci jejich vlastní prately Marie Alžběty, rozené Pottové z Lubrasu (sestry jejich děda Ananiáše) z manželství s Janem Teodorem Šmerhovským.¹³⁵

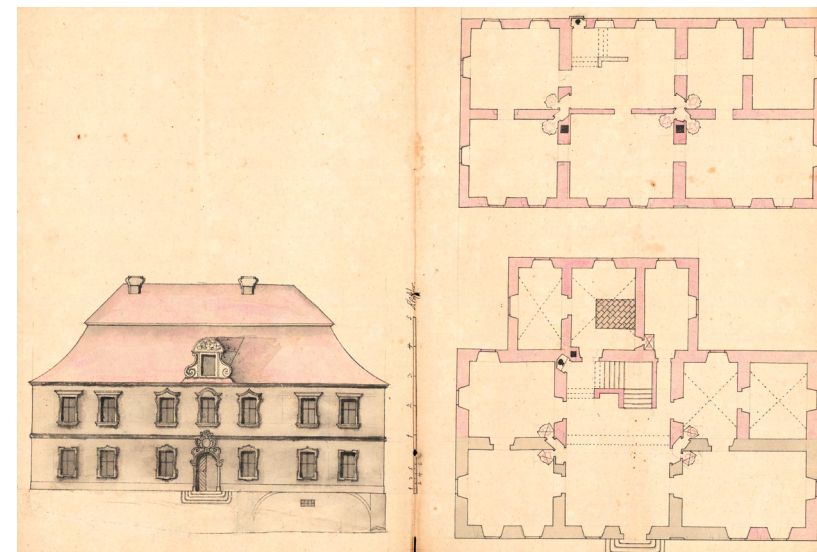
Zamyslíme-li se nad vcelku logickou argumentací sestry Karla Antonína, nelze se opět ubránit dojmu, že jej k adopci Alžběty Aloisie mohly reálně motivovat pouze dvě eventuality. Předně se mohlo skutečně jednat o osobu s „Tvorkovskou krví“ (o čemž v takovém případě věděl snad jen sám Karel Antonín, avšak rozhodně ne jeho sestra), anebo jednal ryze pragmaticky pod tíhou své zoufalé hospodářské situace a kalkuloval s blíže nespecifikovaným finančním profitem, či jinou protisluž-

132 V úvahu by mohl přicházet jak Karel Antonín, tak jeho bratr Antonín Gotfríd. Zůstává totiž otázkou, co by mohlo vést příslušníka starého panského rodu, aby svolil k adopci měšťanské dcery. Mohlo by se zde tak jednat o jistou analogii s případem Anny Marie Tekly, nemanželské dcery Anny Dluhošové, ovdovělé Nelhýblové, k jejímuž otcovství se ve své závěti ze 23. 5. 1787 přiznal Jan Václav z Mönnichu, poslední příslušník tohoto rodu, a odkázal jí svůj majetek, znak i predikát. Viz STIBOR, Jiří: Laryš ze Lhoty. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada*, Sešit 2. (14.). Ostrava 2001, s. 78.

133 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26.

134 Tamtéž.

135 Konkrétně se jednalo o potomky tři dcer narozených z tohoto manželství. Annu Magdalénu Markétu Šmerhovskou z Lidkovic (* 14. 7. 1691) provdanou 11. 2. 1709 za Jana Rudolfa z Eichendorfu, Josefu Janu Alžbětu Šmerhovskou z Lidkovic (* 23. 7. 1695) provdanou 28. 8. 1714 za Karla Josefa Rogojského z Rogozníka a Marii Alžbětu (* 18. 9. 1696) provdanou 6. 2. 1719 za Františka Alexandra Kalkreutha. Ulrika Alžběta v dopise jmenovitě uvádí své bratranecké děti Rudolfa z Eichendorfu (* 3. 8. 1711) a jeho bratra Gotlíba (* 9. 10. 1727), syny Anny Magdalény Markéty roz. Šmerhovské z Lidkovic. ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26; tamtéž fond: SbmSmk, sign. H XI-1, f. 60b. ZAO-OL, fond: ACO, inv. č. 6820. HÄUSSLER, F.: *Ahnentafeln*,

– Plán nerealizované přestavby zámku v Suchých Lazcích (asi 30. léta 18. stol.) / ZAO-OL, fond: MCO, inv. č. 5345, sign. M 54, karton 1066.

bou. Už dříve byl Karel Antonín ochoten „zaprodát“ rodovou výlučnost za vidinu hotových peněz. Připomeňme v této souvislosti jeho nezdařené námlogy s dcerou obchodníka Josefa Richtra z Andělské Hory na sklonku 50. let 18. století. Hypotetické stabilizaci finanční situace Karla Antonína Tvorkovského z Kravař, spojené s adopcí (a následným sňatkem) Alžběty Aloisie, ovšem rozhodně nenavštěvuje reálný stav jeho financí v závěru života.

Pravda o Alžbětě Aloisii nám tedy zřejmě zůstane již navždy skryta. Každopádně po vydání adoptivního diplomu, a tím i zisku šlechtického stavu, jí už nic nebránilo v tom, aby se 26. května 1782 v Dolním Benešově provdala za Aloise Henna z Henneberka.¹³⁶ Jednou z motivací ženicha ke vstupu do tohoto svazku byla vidina zisku lenního statku Suché Lazce,¹³⁷ přičemž nelze vyloučit, že s ohledem na probíhající reformy císaře Josefa II. snad dokonce výhledově kalkuloval s jeho alodizací. Nepřekvapí tedy, že sňatek se pochopitelně uskutečnil teprve po vydání příslušného diplomu vídeňskou dvorskou kanceláří. Krátce poté pak Alois Henn z Henneberka převzal od Karla Antonína Tvorkovského z Kravař formou pronájmu správu statku Suché Lazce a společně se svým bratrem Evženem jej takto drželi až do roku 1784, kdy rozsah dluhů Karla Antonína vyústil v uvalení nucené správy

136 Alois se narodil 23. 7. 1750 v Dolním Benešově jako syn Theofila Jindřicha Henna z Henneberka a Marie Aloisie rozené Želecké z Počenic. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. H IV-4, f. 119b; sign. H IV-2, f. 61a. K rodu Hennů z Henneberka krátce i PILNÁČEK, J.: *Rody starého Slezska II.*, s. 656, kde je uvedena i další literatura.

137 O průběhu námlog (a celé záležitosti ohledně adopce) podává nepřímo doklad vzájemná korespondence Aloise Henna z Henneberka s Karlem Antonínem Tvorkovským z Kravař, jejíž frekvence od počátku roku 1781 výrazně zintenzivnila. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26.

(sekvestrace), nařízené olomouckou kapitulou.¹³⁸ Záhy po smrti svého tchána se Alois Henn z Henneberka vehementně dožadoval udělení léna, přičemž argumentoval právě sňatkem s adoptivní dcerou posledního mužského potomka rodu Tvorčovských z Kravař.¹³⁹

Dodejme, že sama Alžběta Aloisie projevovala svému (adoptivnímu) otci patřičný vděk přesahující míru pouhé nutné společenské konvence, což je patrné kupříkladu z jejich dopisů napsaných několik dní po sňatku. Nejenže Karla Antonína v nich nazývala svým „...*vysoce nejcennějším milostivým tatínkem*...“ („...*hoch schätzbahrster gnädiger Papa*...“), či „...*nejvíce milovaným milostivým tatínkem*...“ („...*viel geliebtesten gnädiger Papa*...“) a sama se označila zcela oddanou dcerou („...*gantz ergebene Tochter*...“), ale rovněž ze samotného obsahu dopisů je patrná upřímná vřelost jejich slov.¹⁴⁰ Z manželství s Aloisem Hennem z Henneberka se narodily mimo jiné děti Josef Alois Felix (* 24. 2. 1785)¹⁴¹ a Engelberta Aloisie Alžběta (* 27. 12. 1786).¹⁴² Adoptivní dcera posledního mužského potomka Tvorčovských z Kravař zemřela 12. 10. 1836 v Opavě čp. 289 a pohřbena byla o dva dny později v rodinné hrobce v Bohuslavicích.¹⁴³ Bohužel ani pozůstalostní řízení po Alžbětě Hennové z Henneberka neposkytuje žádné informace o jejím původu.¹⁴⁴

Vraťme se nyní ještě k závěru života Karla Antonína Tvorčovského z Kravař, jenž se nesl ve znamení naprostého finančního rozvratu.¹⁴⁵ Nejlépe tuto skutečnost dokumentuje fakt, že nebyl schopen platit už ani relativně bagatelní částky ve výši několika desítek zlatých, vymáhaných věřiteli soudní cestou. Velkou část z nich tvořily nezaplacené pohledávky za spotřební zboží, či odvedenou práci. Kupříkladu nádeníkům ze Suchých Lazců dlužil na mzdě celkově částku 345 zlatých, své bývalé komorné Marii Skuplíkové byl povinován 14 zlatými, duchovní úřad

138 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 45, karton 3; inv. č. 109, karton 14.

139 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 42, karton 2.

140 V jednom z dalších nedatovaných dopisů se například Karlu Antonínovi světovala, že by radost naplnila celé její srdce, kdyby jej mohla navštívit, a velmi lituje, že to tentokrát nebylo možné „...*euer Gnaden eine Besuch machen um zu sehen, wie sich dieselben befinden, ich bedaure aber von gan[t]zen Herzen nicht das glücke gehabt zu haben, meinen lieben gnädigen Papa! Zu Hause auszutreffen nun mein bester gnädige Papa!*...“. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26.

141 ZAO, fond: SbmSmk, H IV-2, f. 238a. V matričním záznamu je jako kmotr uveden „...*Perillustris Dominus Josephus Baro de Skravarz*...“. Zjevně se zde jedná o chybu zapisovatele, protože žádný Josef Tvorčovský z Kravař v této době nežil. S největší pravděpodobností tak byl kmotrem dítěte jeho dědeček Karel Antonín Tvorčovský z Kravař, který je i v diplomu z roku 1781 uveden jako poslední žijící mužský příslušník rodu.

142 ZAO, fond: SbmSmk, sign. H III-2, f. 73.

143 ZAO, fond: SbmSmk, sign. Op II-23, f. 12; sign. H IV-10, f. 37a.

144 ZAO, fond: Zemské právo opavsko-krnovské, inv. č. 461, karton 27.

145 Kupříkladu v roce 1779 si Karel Antonín vypůjčil 2 000 zlatých, od opavského kupce Antonína Wacha, přičemž ručil výnosy ze statku Suché Lazce, na němž v té době vázlo několik dalších hypoték v řádech tisíců zlatých. Pochopitelně tím jen prohloubil svou finanční tíseň, takže nepřekvapí, že o splacení částky usiloval věřitel marně ještě dlouho po smrti posledního mužského člena rodu Tvorčovských z Kravař. Množství kvitancí a vyúčtování dluhů, dokládající katastrofální míru jeho zadlužení zejména v posledních letech jeho života viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 65, karton 7; inv. č. 60, karton 5; inv. č. 150, karton 27.

sousedního statku Štítina na něm vymáhal 51 zlatých za dodávku 25 šeflů ovsu a Jeroným Haunhalter, sklářský mistr z Opavy, se dlouhé měsíce v průběhu roku 1785 marně domáhal zaplacení částky 39 zlatých. O dluh ve stejné výši se Karel Antonín Tvorčovský z Kravař soudil rovněž s Janem Zelinkou, vinným šenkýřem z Jaktáře. Pohledávku ve výši 30 zlatých vůči tomuto šlechtici měla rovněž vdova po někdejší vojákově z jeho regimentu, Leopoldina Bruttová z Opavy, částku 23 zlatých pak vymáhal opavský obchodník František Wittke a o pouhých 10 zlatých byla vedena soudní pře s úsovským farářem Ignácem Pauerem.¹⁴⁶ Frustrace z neschopnosti splácet většinu pohledávek vedla patrně k tomu, že Karla Antonína ovládly návaly vzteku namířené zejména vůči neurozeným věřitelům. Lze tak alespoň usuzovat z korespondence s jeho sestrou Ulrikou Alžbětou, která jej nabádala, aby napříště fyzicky netrýznil svou služku upomínající ho o zaplacení služného.¹⁴⁷

Zdaleka ne všechny pohledávky (celkově v řádech mnoha tisíců zlatých) byly umořeny do okamžiku, kdy se 5. března 1786 v nedůstojných podmínkách zchátralého panského sídla v Suchých Lazcích čp. 1 uzavřela životní pouť nemocného a zcela zchudlého Karla Antonína Tvorčovského z Kravař. Jeho smrtí vymřel po meči jeden ze starobylých panských rodů na Opavsku.¹⁴⁸ Pro úplnost uvedme, že vdova Mariana Alžběta se následně 12. 9. 1790 v Hustopečích nad Bečvou znovu provdala za Ignáce svobodného pána Ubelliho ze Siegburgu.¹⁴⁹ O zisk odumřelého léna Suché Lazce projevilo krátce po úmrtí Karla Antonína Tvorčovského z Kravař zájem několik zájemců, mezi nimiž, jak již jsme výše uvedli, figuroval rovněž jeho adoptivní zeť Alois Henn z Henneberka.¹⁵⁰ Do dalšího vývoje ovšem zasáhly probíhající osvěcenská církevní reformy, v jejichž důsledku bylo uvolněné léno vyňato z majetkové struktury olomouckého arcibiskupství a v letech 1787–1791 převzal jeho sekvestraci moravský náboženský fond.¹⁵¹ Po zrušení některých reforem Josefa II. došlo na základě dvorského dekretu Leopolda II. k navrácení lenního statku Suché Lazce olomouckému arcibiskupství, respektive děkanům olomoucké kapituly a jeho následnému udělení uchazečům,¹⁵² avšak tato problematika již přesahuje vytýčený rámec příspěvku.

***

146 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 87, karton 8; inv. č. 83, karton 8; inv. č. 84, karton 8; inv. č. 85, karton 8; inv. č. 81, karton 8; inv. č. 75, karton 7; inv. č. 79, karton 8; inv. č. 80, karton 8.

147 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 148, karton 26.

148 Pozůstalostní řízení včetně separace léna od alodu proběhlo poměrně záhy a uzavřeno bylo v roce 1787. Viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 46, karton 3.

149 Novomanžele oddal bratr nevěsty kněz Ignác Pagatsch z Paburgu. Viz ZAO, fond: SbmSmk, sign. Ke V-8, f. 96.

150 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 42, karton 2.

151 ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 47, sign. I, karton 3. Záležitosti hospodářské správy léna Suché Lazce v období správy náboženským fondem viz ZAO, fond: Vs Suché Lazce, inv. č. 171, sign. III, karton 32.

152 ZAO-OL, fond: MCO, 5345, sign. M 54, karton 1066; d MCO, inv. č. 6364, sign. 76/3, karton 1491.

– Dům Hennů z Henneberka v Opavě (olejomalba Richarda Assmanna, 1926 podle starší předlohy, stav v roce 1820) / SZMO.

„Das letzte Jahrhundert“ der Herren von Tworkau und Krawarn

Der Beitrag befasst sich mit dem „letzten Jahrhundert“ der Herren von Tworkau und Krawarn. Die bisherige Fachliteratur bringt nur sehr lückenhafte oder falsche Informationen. Als erster Markstein wurde der Tod des letzten bedeutsamen Repräsentanten dieses Geschlechts Julius Eusebius von Tworkau und Krawarn im Jahr 1680 angenommen. In den nachfolgenden zwei Generationen kommt der allmähliche ökonomische und gesellschaftliche Niedergang des Geschlechts. Obwohl das Geschlecht von Tworkau und Krawarn stirbt in der männlichen Linie im Jahr 1786 mit Karl von Tworkau und Krawarn aus, widmen die Autoren ihre Aufmerksamkeit auch der Elisabeth Aloisia Kinzel, die Karl als letztes männliches Familienmitglied im Jahr 1782 adoptierte. Es gelang jedoch in den untersuchten Quellen nicht, die Gründe dieser Adoption zu erklären. Die Autoren hoffen trotzdem, dass ihr Text zur Verbesserung der Erkenntnis der Genealogie der Herren von Tworkau im 17. und 18. Jahrhundert hilft.

***

Pečeti obcí plumlovského panství

Romana Němcová

Plumlovské panství patřilo k nejrozsáhlejším dominiím na Moravě. Zformovalo se v kompaktní územní celek v průběhu 16. století zásluhou cílevědomé hospodářské politiky Pernštejnů. Bohužel nákladný reprezentativní život předního šlechtického domu království vedl k jeho zadlužení a následnému prodeji pozemkového majetku. Plumlovské panství koupil v roce 1599 od poručníků nezletilého Vratislava Eusebia z Pernštejna Karel z Lichtenštejna. V majetku Lichtenštejnů zůstalo panství již natrvalo a jeho územní rozsah se nijak zvlášť neměnil. Na sklonku patrimoniální éry k němu patřily městečka Plumlov, Kostelec, Určice a vesnice Alojzov, Bousín, díl Bílovic, Čechovice, Domamyslice, Drahaný, Hamry, Hartmanice (dnešní Niva), Kobylničky, Krasice, Křenůvky, Krumsín, díl Lešan, Mostkovice, Myslejovice, Ohrozim, Otinoves, Prostějovičky, Rozstání, Seloutky, díl Slatinic, díl Slatinek, Smržice, Soběsuky, Stichovice, Stínava, Vícov, Žárovice a díl Žešova (přesněji jeden dům). Součástí panství bylo i město Prostějov, které ovšem mělo vlastní samosprávu a vystupovalo jako vrchnost vůči svým čtyřem vsím – Čechůvkám, Dětkovicím, Dobrochovu a Vranovicím. Po zavedení nového správního uspořádání státu v roce 1850 se většina obcí bývalého panství stala součástí plumlovského soudního okresu. Prostějov, Krasice, Smržice, Slatinky a Žešov byly začleněny do prostějovského a Slatinice do olomouckého soudního okresu. Cílem tohoto příspěvku je shromáždit údaje o pečetích městeček a vsí, které spadaly pod přímou správu vrchnostenského úřadu v Plumlově, a dále zjistit, jak se pečetní symboly promítly do náplně obecních razítek až do jejich unifikace v polovině 20. století. Pečetní symbolika Prostějova a jeho městských vsí bude předmětem samostatného článku.

Studium pečeti je komplikováno jejich křehkostí, díky níž nacházíme mnohé exempláře poškozené, a tudíž nečitelné. Speciálně pro sfragistiku komunální navíc platí, že pramenná základna zejména pro nejstarší období je poměrně chudá a může být navíc rozptýlená v různých fondech. Ideálním případem je pochopitelně dochování vlastního pečetního typáře. V péči státních institucí se nachází celkem deset pečetidel námi studovaných obcí – obou dílů Bílovic, Bousína, Krasic, Krumsína, obou dílů Lešan, Slatinek, Vícova a Žárovic. Není vyloučeno, že některá

pečetidla zůstala zachována v soukromých rukách.¹ Pro většinu vsí plumlovského panství je nejstarší známý otisk pečeti dochován na soupisu povinných odvodů z prodeje tabáku na plumlovském panství z roku 1738.² Zpečetilo jej všech 29 obcí, v čele s městečky Plumlovem, Kostelcem a Určicemi. Pečeti byly přitíženy pod krytem papíru a kvalita dochování částí z nich je velmi špatná. Mnohem lepší otisky poskytují rektifikační akta z roku 1749, které jsou tradičním hromadným archivním pramenem pro studium obecních pečeti. Z dalších zdrojů spravovaných Moravským zemským archivem v Brně byly pro následující soupis využity matriky pozemkového výnosu (D 7) a popisy hranic (D 12). Bohužel studium vytipovaných položek z fondu velkostatku nepřineslo žádné nové poznatky, i když vzhledem k jeho rozsahu není vyloučeno, že v něm mohou být i zatím nezjištěné exempláře pečeti. K poznání vývoje pečetní symboliky po roce 1850 byly využity především fondy soustředěné ve Státním okresním archivu v Prostějově.³ Kromě archivů obcí, jejichž dochování bývá na různé úrovni, se jedná o církevní fondy far a děkanského úřadu v Prostějově, v nichž jsou bohatým zdrojem obecních pečeti zejména doklady k oddavkovým matrikám z let 1850 až 1855 a dále reversy křížů a soch. Souvislost mezi pečetní symbolikou a náplní pozdějších razítek byla sledována zejména díky sbírce otisků razítek obcí okresu Prostějov, která je průběžně doplňována a poskytuje poměrně ucelený přehled až do unifikace razítek v polovině 20. století.

Celkem bylo shromážděno 43 pečeti, včetně pečeti tří dílů vsí cizích vrchností (Bílovice – kapitulní díl, Lešany – díl kláštera augustiniánů, Slatinky – díl náležející k panství Chudobín). Přinejmenším 32 pečeti mají v opise nebo pečetním obraze uvedeno vročení. Slovo přinejmenším vyjadřuje fakt, že u některých exemplářů nelze dataci ani vyloučit, ani potvrdit vzhledem k nečitelnosti dochovaných otisků. Do 16. století se svou datací hlásí pouze pečeť Smržic (1567), nicméně v tomto století nepochybně pečetěmi disponovala i městečka Plumlov a Kostelec. Převážná většina datovaných pečeti se hlásí do 17. století, výjimkou jsou Drahaný (1705), Mostkovice (1702), plumlovský díl Lešan (1719) a pochopitelně Alojzov, který byl založen až v roce 1783. V průběhu 18. století je doložena výměna pečetidla u Čechovic, Kostelce, Stichovic a Vícova. Změnu pečeti naznačuje též znění opisu dochované otinovské pečeti, bohužel otisk její předchůdkyně není nikde doložen. K zajímavé inovaci svého typáře přistoupil Krumsín, který do stávajícího pečetního obrazu vložil novou figuru a iniciály K S.

Jazykům opisů jednoznačně dominuje čeština. Latina byla použita v opisech pečeti Plumlova, Kostelce, Určic a Domamyslic. S výjimkou vsi Domamyslic je tedy omezena na městečka. Němčina se objevuje pouze na pečeti plumlovského dílu Bílovic a chudobínského dílu Slatinek.

Velmi pestrá je škála námětů pečetních obrazů. U 22 pečeti jsou použité symboly položeny na štít, u ostatních volně v pečetním poli. Silné zastoupení mají zemědělské nástroje jako radlice, krojidlo a otká, které se objevují na pečetích vsí

- 1 V 90. letech 20. století evidoval Státní okresní archiv Prostějov jména majitelů pečetních typářů Hamer a Kobylniček, jejichž otisky byly pořízeny a uloženy v archivu.
- 2 Státní okresní archiv Prostějov, fond: Archiv městečka Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58.
- 3 Téměř všechny sledované obce patří do okresu Prostějov. Jedinou výjimkou představují Slatinice, pro které jsou relevantní fondy uloženy ve Státním okresním archivu Olomouc.

na rovinách Hané v okolí Prostějova – Domamyslice, Krasice, Mostkovice, Slatinky a Smržice. Radlici s krojidlem má na své pečeti také poněkud výše položená Otinoves. Způsob obživy obyvatel vesnic mohou symbolizovat i zemědělské plodiny. Při dost krkolomném výkladu můžeme v symbolu zobrazeném na pečeti Čechovic vidět zrající obilný klas. Tradici pěstování vinné révy na svazích Kosíře připomínají vinné hrozny v kombinaci s radlicemi na pečeti již zmíněných Slatinek. Vinice se kdysi zakládaly také u Seloutek, na jejichž pečeti hlídá vinné keře okřídlený anděl (cherub).⁴ Tradici léčivých lázní připomíná pramen vytékající ze skály na pečeti Slatinic.⁵ K početné skupině patřily pečeti s vyobrazením stromů nebo jejich částí. Pořizovaly si je především vesnice ležící v zalesněných částech Dražanské vrchoviny nebo na jejím úpatí – Alojzov, Hamry, Hartmanice (dnešní Niva), Křenůvky, Prostějovičky (dubová ratolest) a Soběsuky (kmen stromu s větví). Květiny mají mezi pečetními symboly jedinou zástupkyni – lilii z pečeti kapitulního dílu Bílovic. Zástupci živočišné říše jsou hlavním motivem na pečeti Rozstání (ryba), knížecího dílu Bílovic (kůň), Kobylniček (kůň) a chudobínského dílu Slatinek (ptáček). Objevují se také v kombinaci s jinými motivy – strom s ptáčkem (Alojzov), myslivec mířící na ptáčka sedícího na stromě (Myslejovice), ježek lezoucí pod hradní věží (Vícov). Další početnou skupinou jsou světci a jejich atributy. Sv. Jan Křtitel, patron farních kostelů v Drahanech a Určicích, je symbolicky vyjádřen na pečetích obou zmíněných obcí. V případě Drahan vyobrazením Beránka božího s korouhvičkou a v případě Určic zobrazením světcevy hlavy na mise. Část Lešan, která patřila pod správu plumlovského panství, měla na pečeti sv. Floriána, oblíbeného ochránce proti ohni. Druhý díl vesnice patřil klášterní vrchnosti a pečetil typářem s obrazem Panny Marie s Ježíškem. Se zasvěcením starobylého kostela Povýšení sv. Kříže ve Stínavě nepochybně souvisel i motiv tří křížů z obecní pečeti. Kostel jako takový je na pečeti Ohrozimi. Městskou bránu má na svých pečetích Kostelec, domky Krumšína a Žárovice (v kombinaci se stromem a rybou). Kolekci motivů staveb uzavírá krásná pečeť Vícova. Hradební věž s ježkem můžeme chápat jako mluvící znamení, připomínající Ježův hrad, který kdysi stával blízko Vícova na soutoku Okluky a Repešského potoka. Podobně vyjadřuje kůň (kobyła) název Kobylniček a myslivec název Myslejovic. Ze všech vsí a městeček plumlovského panství měl pouze Plumlov na pečeti znamení složené z heraldických figur vrchnosti – zavínuté střely Kravařů a zubří hlavy Pernštejnů. Zbývají pečeti, jejichž obsah nespadá do žádné ze zmíněných skupin. Scénu jakoby vytrženou z nějaké staré pověsti představuje drak putující pod noční oblohou na pečeti Bousína. Ve vodní hladině s vystupující polokoulí na pečetích Stichovic můžeme vidět západ či východ slunce.

Nahrazení starých pečetidel razítky probíhalo pozvolna a mnohem větší vliv na celý proces mělo postupné vytlačování pečetních vosků a laků inkoustem než změny politických poměrů po roce 1848. V 80. letech 19. století disponovaly již všechny sledované obce razítky. Nicméně úřední praxe bývala často taková, že se

4 Povolení k výsazení vinohradů udělil svým poddaným v Seloutkách Vojtěch z Pernštejna již v roce 1558.

5 Léčivý pramen ve Slatinicích popsal v roce 1580 moravský lékař Tomáš Jordán z Klausenburka, viz KOUDELA, Miroslav – KAUFEROVÁ, Vlasta: *Paměti obce Slatinice*, Slatinice 2000, s. 37–50.

razítkovalo tím, co bylo zrovna po ruce. Takže občas přišlo ke slovu i staré pečeti-dlo, schované někde v úředním stole.

Symbole ze starých pečeti se promítaly do náplně úředních razítek obcí v různé míře. Žádnou vazbu na pečetní symboliku neměla razítka Bousína, Hartmanic (dnešní Nivy), Krumšína, Křenůvek, Prostějoviček, Slatinek, Stichovic a Určic. Největší skupinu tvoří obce, které alespoň na jednom razítku použily symbol ze staré pečeti nebo z něj tematicky vycházely. K těmto obcím patří Alojzov, Bílovice, Čechovice, Domamyslice, Hamry, Kobylničky, Krasice, Mostkovice, Myslejovice, Ohrozim, Seloutky, Stínava a Žárovice. Do poslední skupiny byly zařazeny obce, u kterých kontinuita symbolu přetrvávala na razítkách až do jejich unifikace na začátku 50. let 20. století. Byly to Dražany, Kostelec na Hané, Plumlov, Smržice a Vícov. Neměnnost symbolu je jedním z atributů znaku, nicméně znakové znamení na pečeti je prokazatelné pouze u Kotelce na Hané a Plumlova.⁶ Až moderní doba otevřela cestu, aby se staré pečetní symboly staly inspirací při sestavování vlastních znaků obcí.⁷

Alojzov

1834–1850

Oválná pečeť 28 x 24 mm, dochovaná v červeném vosku a jako razítko. Volně rozkvetlý strom, na něm sedí ptáček s rozepjatými křídly, pod stromem na zemi tři spadlé květy. Opis mezi linkou a linkou s věncem (obr. č. 1).

Opis: + PEZET OBCE DIEDINY ALOYSIOWA 1787

Dochování: MZA, D 12, č. 1617, 2378, 2785; SOKa PV, FÚ Určice, MD-O, rok 1850.

Poznámka: V roce 1850 se stal Alojzov osadou Seloutek a své staré pečeti-dlo používal ke stvrzování písemností ještě v roce 1882. Později jej nahradil kulatým razítkem s nápisem OSADA ALOISOV (obr. č. 2). V roce 1922 se Alojzov stal samostatnou obcí a od té doby vystřídal několik obecních razítek s textem. Jedinou výjimkou bylo razítko doložené ve 20. a 30. letech, na němž se objevuje symbol ze staré pečeti – strom s ptáčkem (obr. č. 3).

6 ČAREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 205 a 297.

7 Podle zákona o obcích č. 128/2000 Sb. mohou všechny obce užívat znak a vlajku. Pokud znak a vlajku nemají, mohou o jejich udělení požádat předsedu poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

Bílovice – díl náležející k plumlovskému panství

1738–1835

Oválná pečeť 27 x 23 mm, dochovaná pod papírovým krytem a v červeném vosku. Ve štítě kůň ve skoku, v horních rozích štítu po jednom květu. Nad štítem letopočet 1684. Opis mezi linkou a linkou s věncem (obr. č. 4).

Opis: S WILOWITZ GEHERICH AVF FELSPVRCK

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 2540; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, poř. č. 11; Vlastivědné muzeum v Olomouci, typář sign. PR-h-13. Na kovovém držadle pečetidla jsou vyryta jména purkmistra a rychtáře.

Bílovice – díl náležející olomoucké kapitule

1749–1863

Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm, dochovaná pod papírovým krytem, v červeném vosku a jako razítko. Volně lilie s vějířovitě rozloženými okvětními lístky vyrůstající z hromádky kamínků. Opis mezi linkou a věncem (obr. č. 5).

Opis: PECZET DIEDINI BILOWIC 1673

Dochování: MZA, D 2, č. 237, díl I, sv. 2; MZA, D 7, č. 123/0; SOKA Prostějov, AO Bílovice, fascikl č. 1, inv. č. 62; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1872, sign. Eb 12.

Poznámka: Krátce po roce 1850 začala obec používat kulaté razítko s arabeskou a dvouřádkovým nápisem OBEC//BILOWSKA (obr. č. 6). Otisk tohoto nejstaršího razítka je doložen v roce 1854, nicméně ještě v roce 1863 se objevuje inkoustový otisk starého pečetidla kapitulního dílu Bílovic. Symbol lilie nezůstal zapomenut a obec se k němu vrátila na razítku používaném v letech 1931 až 1939 (obr. č. 7) a dále na něj navazujícím protektorátním razítku s dvojjazyčným textem. Zkratku ČSR neslo razítko pořízené krátce po vzniku samostatného Československa, ostatní razítka Bílovic byla pouze nápisová.

Bousín

1738–1860

Okrouhlá pečeť o průměru 40 mm, dochovaná pod papírovým krytem, v červeném vosku a jako razítko. Volně drak s vyplazeným jazykem a dlouhým zakrouceným ocasem. Vpravo nad ním vystupuje v konturách mraku půlměsíc v podobě lidské tváře, doprovázený jednou hvězdou vpravo a dvěma vlevo. Opis mezi perlovcem a linkou psaný obráceně proti směru hodinových ručiček (obr. č. 8).

Opis: (5:00) PECIET OBECNI DEDINI BOHVSINA 1677

(nad písmeny „I“ tečky)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 554/0; MZA, D 12, č. 2221; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, FÚ Drahany, sign. Id – reversy křížů; SOKA PV, AO Bousín, inv. č. 3; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1922, sign. Eb 62.

Poznámka: Bousín nahradil svůj starý pečetní typář pečetidlem s textem PŘEDSTAVENSTVO // OBCE // BOUSINSKE (obr. č. 9). Jeho inkoustové otisky jsou doloženy v 80. letech 19. století. Pozdější razítka jsou výlučně nápisová, k starému pečetnímu symbolu se obec nikdy nevrátila.

Čechovice 1

1738

Okrouhlá pečeť o průměru 33 mm, dochovaná pod krytem papíru. Travnatý porost, dole rozdělený dvojlínkou. V kompozici vynikají dva vysoké stvolky s květem, mezi nimi tenký stvol zakončený oválnou špičkou, nahoře uprostřed oblak. Opis mezi dvojlínkou a linkou s věncem (obr. č. 10).

Opis: (...)DIEDINI CZECHOWICZE 1662

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79.

Čechovice 2**1773–1873**

Okrouhlá pečeť o průměru 29 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Pečetní pole v dolní části rozděleno dvojlínkou, nad ní arabeska tvořená dvěma stylizovanými stvoly, pod ní letopočet 1766. Opis mezi linkou a věncem (obr. č. 11).

Opis: PECZET OBCE DEDINI CZECHOWITZE

Dochování: MZA, D 6, č. 570; MZA, D 7, č. 555/0; MZA, D 12, č. 288, 1116; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, Sběrka otisků razítek – Čechovice.

Poznámka: Otisky mladšího typáře se objevují na písemnostech ještě na začátku 70. let 19. století. Později obec začala používat kulaté razítko s textem PŘEDSTAVENSTVO//OBCE//ČECHOVICKE (obr. č. 12). Na dvou ze sedmi doložených razítek Čechovic je znázorněn obilný klas (obr. č. 13), ostatní obsahují pouze text.

Domamyslice**1738–1864**

Okrouhlá pečeť o průměru 35 mm, doložená pod krytem papíru a v červeném vosku. V barokním štítě zdobeném palmetami radlice podložena zkríženými krojidlom a otkou. Pečeť lemují věnec ve vrcholech přerušovaný květy (obr. č. 14).

Opis: SIGILVM PAGI DOMAMISLICENSIS 1656

(nad písmeny „I“ tečky, číslice 5 v letopočtu výrazně menší)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 557/0; MZA, D 12, č. 1116, 1594, 2378; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA Prostějov, FÚ Mostkovice, MD-O, rok 1852; SOKA PV, OÚ Prostějov, inventáře obcí, Domamyslice, rok 1864.

Poznámka: Rokem 1852 je datováno razítko s textem OBEC//DOMAMISLICZ (obr. č. 15). Další razítka byla rovněž nápisová, návrat k původní symbolice představují až razítka z období první republiky. Stejný štít s radlicí, krojidlom a otkou je zobrazen na dvou razítkách z 30. let 20. století (obr. č. 16).

Drahaný**1738–1860**

Okrouhlá pečeť o průměru 31 mm, doložená pod krytem papíru a v červeném vosku. V jednoduchém kolčím štítě doprava hledící doleva kráčeji Beránek boží s korouhvičkou. Ve výkrojích štítu z každé strany květ, nad štítem letopočet 1705. Opis mezi perlovcem a linkou (obr. č. 17).

Opis: PECZET OBECNI DIEDINI DRAHAN

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 643, 1617, 2106; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, FÚ Drahaný, kart. č. 1, Id – reversy křížů.

Poznámka: Drahaný užívaly pečení typář poměrně dlouho. První doložený otisk razítka, které převzalo náplň pečetního obrazu včetně chybného vrocení 1706 (obr. č. 18), se objevuje až v roce 1877. Toto je také jediné razítko, na němž je Beránek boží položen ve štítě. Na ostatních razítkách je zobrazen volně na trávníku. Po svém povýšení na městečko v roce 1908 si Drahaný pořídily razítko s vrocením 1908 (obr. č. 19). Na prvorepublikových a protektorátních razítkách je z neznámého důvodu uvedeno vrocení 1902.

Literatura: GRŮZOVÁ, Ludmila: Okres Prostějov. In: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 260.

Hamry 1**1738–1749**

Okrouhlá pečeť o průměru 29 mm, dochovaná pod krytem papíru. Ve španělském štítě v kartuši uprostřed strom se hříbovitou korunou, po jeho stranách další dva menší stromky. Opis mezi linkami (obr. č. 20).

Opis: PECET OBE(C)NI(...)ED(...)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79.

Hamry 2 1773–1873

Okrouhlá pečeť o průměru 25 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Strom, snad borovice, z jejíhož kmene vyčnívají dva pahýly. Z obvodové linky pečetního pole vyrůstají dovnitř z obou stran rozviliny o pěti stvolech. Opis mezi linkou a provazcem (obr. č. 21).

Opis: PECET OBECNI HAMRI 1761
(číslice 7 je stranově obrácená)

Dochování: MZA, D 12, č. 2106, 2541, 2905; SOKA PV, OF Heidenreich, č. 11 a 12; SOKA PV, FÚ Krumsín, kart. č. 4, taneční licence.

Poznámka: Hamry byly v letech 1850 až 1923 osadou Žárovic. Začátkem 20. století používaly oválné razítko s čtyřřádkovým nápisem OSADA // HAMRY // okres // PLUMLOV. Kopie stromu z mladšího pečetního typáře se objevuje na razítku obecního úřadu v letech 1934 až 1940 (obr. č. 22). Ostatní doložená razítka Hamer jsou pouze s textem.

Hartmanice (nyní Niva) 1738–1864

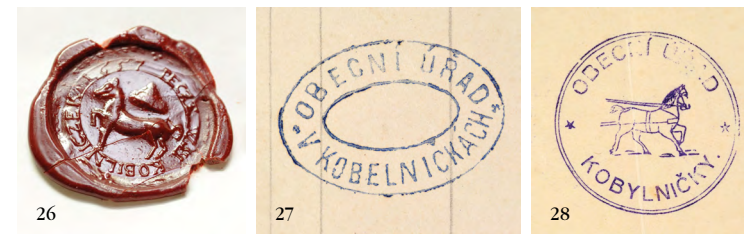
Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Ve španělském štítu s kartuší jehličnatý strom. Opis mezi perlovcem s linkou a linkou s perlovcem (obr. č. 23).

Opis: P OBCI DGEDGENI HATMANIC 1699

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 560/0; MZA, D 12, č. 643, 2221; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; FÚ Drahany, kart. č. 1, Id - reversy křížů.

Poznámka: Prozatím nejstarší doložený otisk razítka Hartmanic pochází z roku 1870. Má oválný tvar a je v něm jednoduchý dvouřádkový nápis na způsob opisu OBEC // HARTMANICE. V pozdějších letech obec nezůstala pouze u textové náplně svých razítek. Ještě před koncem 19. století užívala razítko s vyobrazením pířka (obr. č. 24).

V období první republiky si oblíbila moravskou šachovanou orlici, kterou na svá obecní razítka vkládala nepřetržitě od roku 1925 až do roku 1952 (obr. č. 25).

Kobylničky 1738–1885

Okrouhlá pečeť o průměru 39 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Volně kůň se zdviženým předním kopytem, nad ním oblak. Opis mezi linkou s věncem a linkou s věncem (obr. č. 26).

Opis: PECZE WSI KOBILNICZEK 1657.

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 1025; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, FÚ Myslejovice, kart. č. 4, taneční licence.

Poznámka: První razítko Kobylniček se objevilo koncem 80. let 19. století. Šlo o typář oválného tvaru s dvouřádkovým nápisem na způsob opisu OBECNÍ ÚŘAD // V KOBELNICKÁCH (obr. č. 27). Po úřední změně názvu na Kobylničky si obec v roce 1925 pořídila kulaté razítko s vyobrazením koně v postroji, které námětově vycházelo ze staré pečeti (obr. č. 28). Po jeho vyrazení v roce 1940 zůstala pouze u textových razítek.

Kostelec 1 1604–1749

Okrouhlá pečeť o průměru 40 mm, dochovaná pod krytem papíru a v červeném vosku. V pečetním poli renesanční štít, v něm městská brána s kulatě zaklenutými vraty a dvěma kulatě zaklenutými okny, na hradbě stojí tři vížky s okny a kuželovitými střechami. Ve výkrojích štítu růžičky, nad štítem ozdoba v podobě palmety. Opis mezi linkami (obr. č. 29).

Opis: SIGILLVM OPIDIS KOSTELE CZ

Dochování: SOKA Olomouc, AMO, inv. č. 1273, rok 1604; SOKA Prostějov, AM Kostelec, kart. č. 2, inv. č. 50; AM Kostelec, kart. č. 3, inv. č. 73.

Kostelec 2
1764–1853

Okrouhlá pečeť o průměru 38 mm, dochovaná pod krytem papíru a v červeném vosku. V pečetním poli štít, v něm městská brána s kulatě zaklenutými vraty a dvěma kulatě zaklenutými okny, na hradbě stojí tři vížky s okny a kuželovitými střechami. Opis mezi dvojlinkou a linkou s věncem (obr. č. 30).

Opis: SIGILLVM OPIDI KOSTELECI 1758

Dochování: MZA, D 12, č. 1594, 2540; SOkA PV, AM Kostelec, kart. č. 2, inv. č. 47; SOkA Prostějov, DÚ Prostějov, kart. 11, inv. č. 37; SOkA Prostějov, Sběrka otisků razítek – Kostelec.

Kostelec 3
1716–1892

Okrouhlá pečeť o průměru 26 mm. V pečetním poli štít, v něm hradební brána s vížkou. Opis mezi linkou a provazcem (obr. č. 31).

Opis: (7:00) S(IGILL)VM OPIDI KOSTELECI

Dochování: AM Kostelec, kart. č. 2, inv. 49; AM Kostelec, kart. č. 3, inv. č. 70; OÚ Prostějov, kart. 150, sign. G 1892, č.j. 15274.

Poznámka: Zařazení třetí varianty pečeti do soupisu je diskutabilní. V nejstarším dochovaném otisku z roku 1716 je pečeť ohlášena jako rychtářská – narovnání mezi sousedy před rychtářským právem městečka Kostelce „*pečeti naší rychtářskou se sturditi dalo*“. O deset let později byl revers obce na půjčené obilí od vrchnosti potvrzen toutěž „*naší obecní pečeti menší*“. Bohužel na žádném ze dvou dochovaných otisků není čitelná část opisu stěžejní pro určení, zda se jedná o pečeť obecní či rychtářskou. Každopádně pečeti bylo k dispozici správě městečka ještě v roce 1892, kdy jím bylo potvrzeno vysvědčení mravů Jana Křečka.

V roce 1853 se objevuje první otisk kulatého kovového razítka s dvouřádkovým nápisem SIGILLUM OPPIDI // KOSTELECI (obr. č. 32). Další razítka obsahovala opět pouze text, tentokrát v češtině – PEČET MĚSTYSE // KOSTELCE. Znak ze starých

pečeti se objevuje na razítkách Kostelce nepřetržitě od 90. let 19. století až do unifikace razítek národních výborů v 50. letech 20. století, včetně období nacistické okupace (obr. č. 33).

Literatura: GRŮZOVÁ, Ludmila: Okres Prostějov. In: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 262–263.

Krasice
1738–1854

Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm. Španělský štít v kartuši, v něm odvráceně obrácené vpravo radlice a vlevo krojidlo, mezi nimi osmihrotá hvězda. Opis mezi perlvcem s linkou a linkou s perlvcem (obr. č. 34).

Opis: PECZET DIEDINY KRASSICZ 1661

Dochování: SOkA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 288, 2378; SOkA PV, OF Heinenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOkA PV, AO Krasice, inv. č. 13; SOkA PV, FÚ Mostkovice, MD-O, rok 1854; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1953, sign. Eb 93.

Poznámka: Miniaturní radlice a krojidlo se objevují i na razítku s letopočtem 1857 a nápisem na způsob opisu OBEC KRASIC (obr. č. 35), kterým obec nahradila staré pečeti. K námětu ze staré pečeti se částečně vrací další kulaté razítka z doby rakousko-uherského mocnářství (obr. č. 36). I když zobrazené zemědělské nástroje připomínají spíš kosy. V období první republiky užívaly Krasice razítka s vyobrazením lva (obr. č. 37).

Krumsín 1738–1871

Okrouhlá pečeť o průměru 31 mm, doložená pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Travnatý kopec, na něm stojí uprostřed tyčkového plotu domek se dvěma okny a dveřmi (obr. č. 38). Dodatečně doplněno o hlavu rohatého zvířete a majuskulní písmena K S, umístěná po stranách zvířecí hlavy (obr. č. 39). Opis mezi perlovcem a linkou s věncem.

Opis: PECZET DIEDINI KRVMSINA 1663 (písmena N stranově obráceně).

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, G 125, č. 1800; MZA, D 7, č. 563/0; SOKA PV, OF Heinenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, AMP, kart. č. 4, inv. č. 721, sign. 33/11; SOKA PV, FÚ Krumsín, kart. č. 7, taneční licence; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1874, sign. Eb 14.

Poznámka: Ke změnám na pečetní destičce muselo dojít mezi léty 1782 a 1787. Pečetní typář užívala obec ještě v roce 1871. V témže roce se objevilo razítko, které bylo stejně jako všechna následující pouze nápisové (obr. č. 40).

Křenůvky 1738–1870

Okrouhlá pečeť o průměru 22 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Španělský štít v kartuši, v něm strom s hříbovitou korunou. Opis mezi perlovcem a linkou (obr. č. 41).

Opis: PETZET : OBICNA GE KRZENVWIK

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 1134; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, FÚ Myslejovice, kart. č. 4, taneční licence.

Poznámka: Obec užívala pečetní typář do roku 1870, kdy byl nahrazen razítkem s dvouřádkovým nápisem na způsob opisu OBEČNÍ ÚŘAD // KŘENUVKY (obr. č. 42). Z období první republiky jsou doložena dvě razítka se lvem (obr. č. 43), jiné symboly obec nepoužívala.

Lešany – díl náležející k plumlovskému panství 1738–1843

Okrouhlá pečeť o průměru 32 mm. Sv. Florián. Opis mezi linkami (obr. č. 44).

Opis: PECZET DIEDINI LESSAN 1719

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 1811, 2540; OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 SOKA PV, FÚ Ohrozim, Id – reversy křížů; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1919, sign. Eb 59.

Lešany – díl náležející olomouckému klášteru augustiniánů 1749–1866

Okrouhlá pečeť o průměru 31 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. V plamenné aureole Panna Marie v bohatě zřaseném rouchu, s korunou na hlavě a žezlem v pravici, na levé ruce drží Ježíška. V dolní části uveden letopočet 1660. Opis položen na pásce. Pečeť lemována věncem (obr. č. 45).

Opis: (8:00) PECZET DIEDINI LESSAN

Dochování: MZA, D 2, č. 80; MZA, D 7, č. 441/0; SOKA PV, FÚ Ohrozim, kart. č. 1, sign. Id – reversy křížů; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1877, sign. Eb 17.

Poznámka: Po roce 1850 upřednostňovala obec v úředním styku používání pečeti bývalého klášterního dílu. Z let 1850 až 1855 se dochovala řada otisků pečeti s obrazem Panny Marie, zatímco pečeť se sv. Floriánem z úředních dokumentů úplně mizí. V roce 1869 je doložen první otisk oválného razítka s nápisem OBEČ // LESSAN (obr. č. 46). Jinou než textovou náplň na žádném z pozdějších razítek obec nepoužila.

Mostkovice 1738–1864

Okrouhlá pečeť o průměru 28 mm, dochovaná pod krytem papíru a v červeném vosku. V renesančním štítě obrácená radlice. Nad štítem je uveden letopočet 1702. Opis mezi perlovci (obr. č. 47).

Opis: PECZET OBECNI DIEDINI MOSKOWIC

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; D 12, č. 2540; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, FÚ Mostkovice, MD-O, rok 1855; SOKA PV, DÚ Prostějov, kart. 11, inv. č. 37; SOKA PV, OÚ Prostějov, inventáře obcí, Mostkovice, rok 1864.

Poznámka: Mostkovice nahradily svůj pečetní typář razítkem z roku 1872 (obr. č. 48). Je na něm štít s radlicí, který zůstal zachován i na razítku z 80. let 19. století (obr. č. 49). K symbolice ze staré pečeti se pak obec na svých razítkách již nevrátila.

Myslejovice 1738–1872

Okrouhlá pečeť o průměru 32 mm. Vpravo klečí na koleně muž v mysliveckém klobouku s pírkem a puškou míří na ptáčka sedícího na stromku vlevo. Opis mezi linkou a perlovcem (obr. č. 50).

Opis: PECZIET DIEDINI MISLEGOWICE 1669.

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 566/0; MZA, D 12, č. 1617, 2785; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; FÚ Myslejovice, kart. č. 4, taneční licence.

Poznámka: Inkoustové otisky pečeti se naposledy objevují v roce 1872. Tehdy si obec pořídila jednoduché nápisové razítko (obr. č. 51), které ovšem později nahradila jiným s poněkud složitější kompozicí. Je na něm myslivec kráčející lesem s puškou přes rameno (obr. č. 52). Námět vycházel jednak z pečeti, jednak z názvu obce, který byl úředně změněn v roce 1925 na Myslejovice. Nové razítko z téhož roku obsahovalo pouze text stejně jako všechna následující.

Ohrozim 1738–1866

Okrouhlá pečeť o průměru 31 mm. Volně kostel štítovou stranou s kulatým oknem vlevo, na boční straně dveře a dvě okna. Na střeše vížka a po stranách tyčky zakončené makovicemi. Po stranách kostela po jednom stromu. Pod budovou jsou zobrazeny dva zkrřížené srpy (může jít i o krojidla). Opis mezi linkou a perlovcem (obr. č. 53).

Opis: PECZET DIEDINN OHROZIMI 1662

(dvě N ve druhém slově opisu stranově obrácena, druhé z nich je pravděpodobně chybně napsané Y)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 569/0; MZA, D 12, č. 2540; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA Prostějov, AO Ohrozim, inv. č. 22, FÚ Ohrozim, MD-O, rok 1855.

Poznámka: Pečeť vystřídal razítko s postavou sv. Václava a vročením 1868 (obr. č. 54). Námětově tedy vychází z pečeti, jen kostel byl vystřídán svým patronem. Všechna další razítka obce a poválečného národního výboru obsahovala pouze text.

Otínoves 1738–1867

Okrouhlá pečeť o průměru 31 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. V pečetním poli je španělský štít nahoře ozdobený rozvilinou, po jeho stranách vyrůstají snítky zakončené květem (len). Na štítě se nachází křížem položená obrácená radlice kosmo podložená krojidlom. Vše je provázáno třemi hvězdami, umístěnými nahoře, dole a v místě překrytí nástrojů. Opis mezi linkou a linkou s věncem (obr. č. 55).

Opis: PECET DIEDINI OTINIOWSY RENOVAT 16(..)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 570/0; MZA, D 12, č. 643; SOKA PV, OF Heidenreich, č. 11 a 12; FÚ

Drahany, Id – reversy křížů.

Poznámka: Na žádném z řady dochovaných otisků pečeti nejsou poslední dvě číslice letopočtu čitelné. V literatuře je popsána nestarší pečeť s letopočtem 1633. Otínoves užívala pečetidlo poměrně dlouho, až v 70. letech 19. století se objevuje oválné razítko s nápisem OBEC//OTINOVES (obr. č. 56). V letech 1920 až 1940 používal obecní úřad razítko s kopií obrazu ze staré pečeti (obr. č. 57). V opise je uvedeno vročení 1610-1898, pro které zatím nemáme vysvětlení. Žádné z dalších razítek se k námětu ze staré pečeti již nevrací.

Literatura: JANOUŠEK, Vojtěch: *Vlastivěda moravská. Plumlovský okres*, Brno 1933, s. 132.

Plumlov 1602–1865

Okrouhlá pečeť o průměru 34 mm, dochovaná pod krytem papíru a v červeném vosku. Španělský štít v kartuši, v něm zubří hlava a nad ní kůl, protknutý zavinutou střelou. Opis položen na pásce. Vše lemováno věncem (obr. č. 58).

Opis: SIGILLVM OPIDIS PLVMLOF

Dochování: SOKA PV, AO Ohrozim, inv. č. 1; SOKA Prostějov, AM Plumlov, inv. č. 110; SOKA PV, OF Heinenreich, kart. č. 1, č. 12; SOKA PV, OÚ Prostějov, finanční záležitosti obcí – dělení pozemků v Plumlově, rok 1865.

Poznámka: Pečetní obraz zůstal zachován v nezměněné podobě na téměř všech pozdějších razítkách (obr. č. 59). Znamení na pečeti je složeno z heraldických figur ze znaků plumlovské vrchnosti. Zavinutou střelou měl ve znaku rod pánů z Kravař, z jejichž rukou přešlo panství do vlastnictví Pernštejnů, kteří měli v erbů zubří hlavu.

Literatura: GRŮZOVÁ, Ludmila: *Okres Prostějov. In: Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 266.

Prostějovičky 1 1738–1749

Okrouhlá pečeť o průměru 37 mm. Volně dubový stvol se třemi listy zakončený velkým žaludem. Opis mezi perlovcem s linkou a perlovcem (obr. č. 60).

Opis:(...) DIEDINA PROSTIEGOWICZ (...)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79.

Prostějovičky 2 1777–1869

Okrouhlá pečeť o průměru 34 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Dubový stvol se třemi listy zakončený velkým žaludem. Nahoře po stranách rozdělený letopočet 17//74. Opis mezi perlovcem s linkou a perlovcem (obr. č. 61).

Opis: PECZET DIEDINI PROSTIEGOWICZK

Dochování: MZA, D 7, č. 564/0; MZA, D 12, č. 2106; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, AO Prostějovičky, inv. č. 2; SOKA PV, FÚ Krumsín, kart. č. 7, taneční licence.

Poznámka: V roce 1869 bylo mladší pečetidlo nahrazeno kulatým razítkem s textem PEČET // OBCE // PROSTĚJOVIČKY (obr. č. 62). Ani v pozdějších letech se obec k námětu ze staré pečeti nevrátila, všechna její doložená razítka obsahovala pouze text.

Rozstání**1738–1834**

Okrouhlá pečeť o průměru 27 mm, dochovaná pod papírovým krytem, v červeném vosku a jako razítko. Prolamovaný kolčí štít, v něm doleva ryba. Opis mezi linkou a věncem je dole přerušen štítem (obr. č. 63).

Opis: PECZET DIED//INI ROZDANI

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 572/0; MZA, D 12, č. 643, 2281; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, DÚ Prostějov, kart. 11, inv. č. 37.

Poznámka: Ze sedmi doložených exemplářů razítek do roku 1951 je pouze razítko národního výboru z roku 1945 textové. Všechna ostatní přejímají rybu ze staré pečeti, přičemž otisk nejstaršího z nich pochází z roku 1851 a nápis na něm je výjimečně v němčině (obr. č. 64 a 65).

Seloutky**1738–1868**

Okrouhlá pečeť o průměru 38 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. V pečetním poli z trávy vyrůstají tři stonky vinné révy na tyčích, nad nimi cherub, dole dva zkrřížené kosíře. Opis mezi linkami (obr. č. 66).

Opis: (8:00) PECET DEDINI SELITEK 1668

(letopočet je psán proti směru hodinových ručiček)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 12, č. 79; MZA, D 7, č. 575/0; MZA, D 12, č. 2378, 1134; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, AO Seloutky, inv. č. 44; SOKA PV, OÚ Prostějov, inventáře obcí, Seloutky, rok 1868.

Poznámka: Seloutky používaly pečetidlo ještě v roce 1868. Později se objevuje textové razítko (obr. č. 67), které bylo v roce 1914 nahrazeno novým. Jako předloha pro náplň razítkového pole tehdy posloužila stará obecní pečeť. Podobně jako zmizely vinné keře ze selouteckých svahů, byly i na razítku nahrazeny stylizovanými ovocnými štěpy a cheruba vystřídal okřídlené srdce (obr. č. 68). Tuto kompozici převzalo i razítko obecní rady používané v letech 1934 až 1940.

Slatinice**1738–1834**

Okrouhlá pečeť o průměru 40 mm, dochovaná pod papírovým krytem a v červeném vosku. Ve španělském štítě v kartuši heraldicky vlevo skála, z níž vytéká pramen do kádě, nahoře z oblak vystupuje směrem ke skále paže s věncem v ruce. Opis mezi linkou a linkou s věncem (obr. č. 69).

Opis: PECET DIEDINI HRUBICH SLATIENICZ 1:6:9:8

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 12, č. 2425; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 1; SOKA OL, AO Slatinice, kart. 1, inv. č. 39.

Poznámka: Krátce po zániku patrimonií začaly Slatinice používat razítko s vyobrazením Božího oka a letopočtem 1856. Podobu nejstarší pečeti včetně znění opisu převzalo obecní razítko známé z otisků z 80. a 90. let 19. století (obr. č. 70). Kopie pečetního obrazu se objevila i na razítku ze začátku 20. století. Razítka z mladší doby motiv z pečeti nepřevzala.

Literatura: SPÁČIL, Vladimír a kol.: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*, Olomouc 1985, s. 202

Slatinky – díl náležející k plumlovskému panství**1738–1853**

Okrouhlá pečeť o průměru 28 mm. Pečetní pole členěné třemi hroty spojenými radlicemi, mezi nimi tři vinné hrozny. Opis mezi linkou a perlovcem (obr. č. 71).

Opis: MALI SLATINKY 1667

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 562/0; MZA, D 12, č. 2425; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; AO Slatinky, kart. č. 5, inv. č. 120; SOKA PV, AO Slatinky, inv. č. 85 – kovové pečetidlo.

Slatinky – díl náležející chudobínskému panství

1851

Oválná pečeť 31 x 25 mm. Volně kopec kuželovitého tvaru, na něm sedí ptáček s větvičkou v zobáčku, nahoře letopočet 1786. Opis mezi perlovcem a věncem (obr. č. 72).

Opis: SIGIL : DER GEMEIN : (KL)EIN (LA)TEIN GUDEW SEI

Dochování: SOKA PV, OS Prostějov, testamenty č. 299 (D 1851/207).

Poznámka: Pečetidlo plumlovského dílu vesnice bylo nahrazeno až oválným razítkem s dvouřádkovým nápisem a letopočtem 1861 (obr. č. 73). Rovněž všechna další razítka zůstala nápisová.

Smržice

1738–1863

Okrouhlá pečeť o průměru 29 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. V renesančním štítě dvě nahoru přivrácená krojidla s překříženými držadly, mezi nimi šestihrotá hvězda. Opis mezi linkou a věncem (obr. č. 74).

Opis: WES SMRZICZE VDIELANA 1567

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 574/0; MZA, D 12, č. 514, 1116; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11; SOKA PV, AO Držovice, kart. č. inv. č. 91.

Poznámka: Otisk nejstaršího razítka Smržic je dochován z roku 1863 (obr. č. 75). V nezměněné podobě přejímá znamení z pečeti stejně jako všechna pozdější razítka, včetně protektorátního, až do roku 1951.

Literatura: PETERKA, Miloslav: *Smržice. Příroda – historie – lidé*, Smržice 1994, s. 340–342.

Soběsuky

1738–1869

Okrouhlá pečeť o průměru 29 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Ze země vyrůstající kůl, po obou stranách větve s listy a květy. Opis mezi linkou s perlovcem a dvojlinkou (obr. č. 76).

Opis: DIEDINI SOBISVKI 1663

(písmeno N stranově obráceno a nad I jsou vyznačeny tečky, letopočet dostředný) Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 573/0; MZA, D 12, č. 2908; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; FÚ Krumsín, kart. č. 7, taneční licence.

Poznámka: Soběsuky použily pečetní typář ještě v roce 1869. Z téhož roku pochází také otisk nápisového razítka s textem OBEC // SOBIESUK (obr. č. 77). K motivu ze staré pečeti se vrací pouze razítko používané v letech 1935 až 1940 (obr. č. 78). Ostatní razítka obce i poválečného národního výboru jsou pouze textová.

Stichovice 1

1738

Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm, dochovaná pod krytem papíru. Vodní hladina a nad ní vystupující polokoule (snad vycházející slunce). Opis mezi linkami (obr. č. 79).

Opis: PE(...)DIEDIN(...)STICHOW(...)

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58.

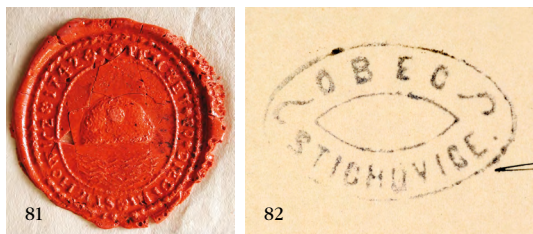

Stichovice 2**1749**

Pečeť oválného tvaru má rozměry 40 x 34 mm, dochovaná pod krytem papíru. V pečetním poli je znázorněna vodní hladina a nad ní vystupující polokoule. Opis mezi linkami (obr. č. 80).

Opis: PECZ (...) DINI ST( ) OHOWI(...)

Dochování: MZA, D 2, č. 79.

Stichovice 3**1773–1882**

Pečeť oválného tvaru o rozměrech 35 x 32 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Vodní hladina a na dně vystupující polokoule. Opis mezi věnci (obr. č. 81).

Opis: *PETCZET*PO*DIEDINI*STICHOWICZ*1742**

Dochování: SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, poř. č. 11 a 12; MZA, D 12, č. 1594; SOKA PV, OF Heinenreich, kart. č. 1, č. 11; SOKA PV, OÚ Prostějov, kart. č. 80, inv. č. 710, č.j. 7245.

Poznámka: Nástupcem nejmladšího pečetního typáře Stichovic se stalo razítko doložené v otisku z roku 1887 (obr. č. 82). Stejně jako všechna pozdější razítka obce a poválečného národního výboru obsahovalo pouze text.

Stínava**1738–1865**

Okrouhlá pečeť o průměru 30 mm, dochovaná pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. V pečetním poli rozeklanou patou prostředního spojené tři kříže. Opis mezi linkami (obr. č. 83).

Opis: Peczet dieidiNi StiNavi

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, D 7, č. 576/0; MZA, D 12, č. 2221, 2541; SOKA PV, OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 12; SOKA PV, DÚ Prostějov, kart. 11, inv. č. 37; SOKA PV, Sběrka otisků razítek – Stínava.

Poznámka: Na nejstarším razítku Stínavy z roku 1871 je počet křížů z pečeti redukován na jeden (obr. č. 84). Ostatní razítka jsou pouze nápisová.

Určice**1679–1844**

Okrouhlá pečeť o průměru 36 mm, dochována pod krytem papíru a v červeném vosku. V pečetním poli kulatý štít v kartuši, v něm pravděpodobně hlava Jana Křtitele na míse. Opis mezi linkou a linkou s věncem (obr. č. 85).

Opis: SIGILLVM OPIDI VRCICENSIS 1664

Dochování: MZA, Vs Plumlov, fasc. 317, složka 22, rok 1679; SOKA PV, OF Heinenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, AM Určice, inv. č. 3; SOKA PV, AM Určice, inv. č. 7.

Poznámka: Určice nepoužívaly pečeť již v roce 1850, kdy se objevuje první otisk razítka s textem (obr. č. 86). Žádné z následujících razítek se k námětu z pečeti nevrátilo. Jedním z důvodů byl možná i fakt, že znamení na pečeti je i na nejčitelnějších otiscích těžko rozpoznatelné. Že se jedná o hlavu Jana Křtitele na míse, je do jisté míry vyvozeno ze zasvěcení farního kostela právě tomuto světcovi. Každopádně shodné znamení nesla i rychtářská pečeť Určic, která je známá z otisku z roku 1769 (viz SOKA PV, DÚ Prostějov, kart. č. 11, inv. č. 37).

Literatura: GRŮZOVÁ, Ludmila: Okres Prostějov. In: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 269–270.

Vícov 1
1738–1749

Okrouhlá pečeť o průměru 29 mm, doložená pod krytem papíru. Kulatý štít v kartuši, v něm v hradbě brána s věžicí o čtyřech stínkách a dvou oknech, naznačeno kvádrování, pod věží ježek. Opis mezi věncem a linkou (obr. č. 87).

Opis: PECZET OBECZNI DIEDINY WICZOWA 1660

Dochování: SOKA PV, AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79.

Vícov 2
1773–1882

Oválná pečeť 36 x 31 mm. Oválný štít v kartuši, v něm v hradbě brána s věžicí o čtyřech stínkách a dvou oknech, naznačeno kvádrování, pod věží ježek. Opis umístěný mezi linkou a dvojlínkou (obr. č. 88).

Opis: PECZET OBCZE DIEDINY WECZOWA ROKU 1660

Dochování: MZA, D 7, č. 579/0; MZA, D 12, č. 2905; OF Heidenreich, kart. č. 1, č. 11 a 12; SOKA PV, AO Vícov, kart. č. 1, inv. č. 13; SOKA PV, OÚ Prostějov, kart. č. 80, inv. č. 710, č.j. 7245; Muzeum a galerie v Prostějově, typář inv. č. 1869, sign. Eb 9.

Poznámka: Z roku 1887 pochází nejstarší otisk obecního razítka s hradem a ježkem (obr. č. 89). S výjimkou protektorátního období zůstala obec věrná symbolům ze staré pečeti až do unifikace razítek národních výborů (obr. č. 90). Hradební věž, ježka a nápis Ježu hrad mělo ostatně nést starobylé vícovské pečetidlo z 16. století, známé pouze z literatury. Takový nápis na vesnické pečeti by byl ovšem velmi neobvyklý a údajná reprodukce této pečeti v kamenotisku Ježův hrad, vydaném u příležitosti sjezdu rodáků a přátel Vícova v roce 1932, nenese rysy pečeti 16. století. Žádný konkrétní doklad o tom, že by Vícov disponoval vlastním pečetidlem již v 16. století, tedy prozatím není znám.

Žárovice
1738–1880

Okrouhlá pečeť o průměru 32 mm, doložená pod krytem papíru, v červeném vosku a jako razítko. Španělský štít v kartuši. Štít polcen kulem, na němž je položena ryba (štika) hlavou vzhůru, v pravé části dům a za ním vyrůstající strom, v levé pět pruhů trávy, hlava štítu je oddělena břevnem. Opis mezi linkou s perlovcem a linkou s perlovcem (obr. č. 91).

Opis: PECET DIEDINA ZAROWICZ 16 82

(číslice 2 je stranově obrácena)

Dochování: SOKA PV, fond: AM Kostelec na Hané, kart. č. 2, inv. č. 58; MZA, D 2, č. 79; MZA, fond: D 7, č. 580/0; MZA, fond: D 12, č. 2106; SOKA PV, fond: AO Soběsuky, kart. č. 1, inv. č. 28; SOKA PV, fond: FÚ Krumsín, kart. č. 7, taneční licence; Muzeum a galerie Prostějov, typář inv. č. 1875, sign. Eb 15.

Poznámka: Žárovice přistoupily k výměně starého pečetidla až v polovině 80. letech 19. století. Z poměrně složité znakové kompozice z pečeti se na nejstarší dochované razítko Žárovic dostala pouze ryba (obr. č. 92). Všechna následující doložená razítka byla pouze nápisová.

Seznam zkratk:

- AM - archiv městečka
- AMO - archiv města Olomouc
- AMP - archiv města Prostějov
- AO - archiv obce
- DÚ - děkanský úřad
- FÚ - farní úřad
- MD-O - matriční doklady oddavkové
- MZA - Moravský zemský archiv v Brně
- OF - osobní fond
- OÚ - okresní úřad
- SOKA OL - Státní okresní archiv Olomouc
- SOKA PV - Státní okresní archiv Prostějov
- Vs - velkostatek

***

Die Petschaften der Dörfer der Herrschaft Plumlau

Die Herrschaft Plumlau entstand als ein kompaktes Gebiet im Verlauf des 16. Jahrhunderts. Seit 1599 war sie im Besitz der Familie Lichtenstein. Die herrschaftliche Verwaltung siedelte in Plumlau, und am Ende der patrimonialen Ära gehörten darunter drei Städtchen und 29 Dörfer oder ihrer Teile. In Žešov bildete diesen Teil nur ein Haus. Zu dieser Herrschaft gehörte auch die Stadt Prossnitz, die ihre eigene Verwaltung hatte und gleichzeitig war die Herrschaft für vier Dörfer – Čechůvky, Dětkovice, Dobrochová und Vranovice.

Die Autorin des Beitrags beschäftigt sich nur mit den Petschaften und mit der Entwicklung deren Symbolik bei den Dörfern, die unter das herrschaftliche Amt in Plumlau gehörten. Bei der Forschung wurden die archivalischen Quellen aus dem Mährischen Landesarchiv in Brno benutzt (Rektifikationsakten – D 2, Grundertragsmatrikeln – D 7, Grenzenbeschreibungen – D 12) und vor allem für die jüngere Zeitecke die Archivalien der gemeindlichen und kirchlichen Provenienz aus dem Staatlichen Kreisarchiv in Prostějov. Es gelang auch die Erhaltung der Siegel in den Museumssammlungen in Prostějov und Olomouc zu erfassen. Die gesammelten Informationen von den Petschaften wurden aus dem Gesichtspunkt ihrer Entstehung, der Sprache der Inschrift, des Inhaltes des Petschaftsbildes und ihrer Kontinuität auf späteren Stempeln analysiert. Das Verzeichnis beinhaltet insgesamt 43 Belege, einschließlich drei Petschaften der Dorfteile anderer Herrschaften (Bilovice – der Teil des Kapitels, Lešany – der Teil des Kloster der Augustinianer in Olomouc, Slatinky – der Teil aus der Herrschaft Chudobín). Jeder Eintrag ist durch eine Bilderbeilage ergänzt, die neben dem eigenen Petschaft auch die Entwicklung der Symbolik auf den Gemeindestempeln dokumentiert.

***

Konfirmační listiny Nového Jičína v 18. století

Karel Chobot – Lenka Chobotová

Nejzácnějším pokladem obce byla jejich privilegia, listiny, vymezující a pojišťující práva a výsady komunity i vlastních obyvatel, která udělil panovník, či pán města. Tyto většinou pergamenové, sporadicky papírové listiny¹ byly od nejstarších dob pečlivě chráněny a právně při nástupu nového panovníka nebo nové vrchnosti řádně obnovovány. Především středověké obce o své písemné bohatství pečovaly a snažily se je uchránit před jakýmkoliv poškozením, neboť dokumenty pro ně znamenaly zajištění ekonomického rozvoje.

Mezi listinami, které vydali naši panovníci, zaujímají významné místo listiny konfirmační.² Jimi potvrzovali a obnovovali jednak listiny svých předchůdců na trůně, popřípadě někdy i své vlastní listiny vydané v dřívějším období vlády, jednak listiny pocházející od jiných vydavatelů, stojících na nižší úrovni než panovník. Základním problémem, který se v souvislosti s tímto příspěvkem objevil, byla tradiční otázka, do jaké míry byly listiny předložené k potvrzení podrobeny revizi před vydáním výsledné konfirmační listiny. Obecně nejde pochopitelně jen o formální zkoumání vnějšího vzhledu listin, nýbrž především o revizi právního obsahu. Základních informací i odpovědí na teoretické otázky se nám v těchto souvislostech dostalo ve studii Vladimíra Vašků: „O tomto vyšším stupni revize se konfirmační listiny, jak středověké, tak i novověké, zpravidla vůbec nezmiňují, zejména se z nich nedovídáme o konkrétním průběhu a případných negativních důsledcích revize pro listiny ke konfirmaci předložené. Naopak: text konfirmačních listin vzbuzuje spíše dojem, jako by potvrzování starších listin bylo celkem jednoduchou záležitostí, kterou vyřizoval vydavatel konfirmace na příjemcovu žádost téměř na počkání. Že však takový dojem je mylný a že už ve středověku býval alespoň někdy obsah listin před konfirmováním podrobně zkoumán v panovnické kanceláři (přičemž výsledek zkoumání nevyzněl pro předložené listiny vždy jednoznačně kladně), ukázala před léty Sáša Dušková ve svých studiích.“³

1 Většinou se jednalo o opisy z mladší doby.

2 VAŠKŮ, Vladimír: *Panovnické konfirmace pro moravské kláštery v 18. století. Novověké úřední revize středověkých a raně novověkých listin*, Brno 1981, 168 s.

3 Citované dílo, s. 5, úvod.

Další otázkou, kterou jsme si položili, bylo, z čí prvotní iniciativy konfirmační listina vznikla, z iniciativy příjemce, nebo na podnět vydavatele? Kdo z nich měl na uskutečnění a vydání konfirmace prvořadý zájem? Formálně sice vycházel podnět ke konfirmačnímu řízení vždycky od příjemce, ale v průběhu druhé poloviny 17. a zejména pak v 18. století se situace změnila. Vývoj udělování panovnických konfirmací v tomto období precizně zachycuje již zmiňovaná studie Vladimíra Vašků, v podstatě od prvního patentu císaře Leopolda I. z 12. prosince 1659 do roku 1731,⁴ kdy Karel VI. reskriptem ze 17. července 1731 stanovil šestiměsíční lhůtu k podání žádosti o obnovu privilegií s pohrůžkou, že pokud v dané lhůtě nebudou předložena, ztratí platnost. Tak se v roce 1731 stalo podávání žádosti o konfirmace de facto povinným. Reskript se původně netýkal poddanských měst, to napravil Karel VI. dalším nařízením ze 14. prosince 1731, kdy připustil jejich žádosti. Konfirmační listiny, které Karel VI. jednotlivým příjemcům vydal, platily jen po dobu jeho vlády. Za Marie Terezie, Josefa II., Leopolda II. a Františka II. bylo nutno žádat o udělení konfirmace vždy znovu. Jen lhůta pro podání se postupně zvýšila na roční.

Hlavním účelem konfirmačního řízení se tedy od poloviny 18. století stala revize, při níž státní úřady zjišťovaly, zda obsah předložených listin neodporuje současnému právnímu řádu. Obecně šlo tedy o přizpůsobování privilegií raného a vrcholného feudalismu potřebám habsburského absolutismu. Kromě toho bylo konfirmační řízení zdrojem příjmů pro státní pokladnu, neboť za vyhotovení konfirmačních listin platili příjemci vysoké taxy.

Nový Jičín patří mezi města, jejichž archivní bohatství se dochovalo v omezené míře. Archiválie z raných a středověkých dějin města podlely četným požárům, častému stěhování z místa na místo a v neposlední řadě neuvěřitelné nedbalosti v uložení a zacházení s nimi. Jak známo, v roce 1503 vyhořela větší část města i s radnicí, kde byly písemnosti uloženy. K dalšímu požáru města došlo v roce 1621 při útoku vojsk Jana Jiřího Krnovského, byť samotný archiv tolik neutrpěl, neboť městský úřad sídlil v té době v žerotínském zámku a ten nebyl ohněm zasažen. S požáry město zápasilo i v dalších staletích. A tak pokud se zabýváme konfirmačními listinami panovníků pro Nový Jičín po roce 1624, dochovalo se jich z výše uvedených důvodů jen několik: listina Marie Terezie ze 7. března 1748, listina Josefa II. z 19. února 1784 a listina Františka II. z 28. listopadu 1795. Zajímalo nás, nakolik obsahují celé texty původních listin, či zda je revidují podle současného právního řádu 18. století.

Co ale listiny vlastně stvrzovaly? Základní listinou, o kterou šlo, bylo privilegium z roku 1629. Jak známo, majitelem tzv. komorního města a panství Nový Jičín se roku 1624 stala jezuitská kolej v Olomouci.⁵ Ihned po příchodu do města obsadil jezuitský regent Hack s vojenskou asistencí sídlo radnice - budovu zámku a městu zabavil všechna předchozí privilegia. Nový Jičín, nyní opět město poddanské, zůstal bez radnice, do zámku se přesunula správa novojičínského panství a sídlo hejt-

4 Citované dílo, s. 8–10.

5 Stanoví se tak ve fundační listině Ferdinanda II., datované ve Vídni dne 16. července 1624. Blíže viz FIALA, Jiří a kol.: *Jezuitský konvikt, sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny-Stavební a umělecké dějiny-Obnova a využití*, Olomouc 2002, zvláště s. 50–54, kde je rovněž zveřejněn český překlad listiny Lubora Kysučana.

mana. Radní se scházeli v domech svých purkmistrů, či vlastních domech po dobu dlouhých 24 let. Všechna důležitá jednání, privilegia i cechovní artikule společně potvrzoval rektor olomoucké koleje a regent konviktu. Novojičínští, v té době převážně evangeličtí měšťané, nepřijímali jezuitu bez odporu, soudili se s nimi o svá práva. Když jezuité neprodleně započali s rekatolizací města, někteří se vystěhovali, jiní změnilí víru, neboť brzy zjistili, že jezuité usilují o prosperitu města i panství, které spravují lépe, než mnohá světská vrchnost.⁶ Aby město bylo alespoň částečně odškodněno za ztrátu svých práv a privilegií, udělil mu po vydání Obnoveného zřízení zemského rektor jezuitské koleje v Olomouci P. Matěj Kossubius za souhlasu biskupa 18. října 1629 privilegium,⁷ které se stalo po dobu 150 let trvání jezuitské vrchnosti ve městě hlavním právním nařízením. Vyplyvalo z něj následující: Jestliže město nevystoupí proti své vrchnosti a katolické víře, může si zachovat své postavení jako v předchozím období. Městská správa opět náležela městské radě, která se ve sporných záležitostech radila s hejtmanem nebo vrchností. Rada se nyní obnovovala každý rok vždy na Hromnice (2. února), za což platila jezuitské vrchnosti 12 tolarů. Ve městě zůstal městský soud, který spravoval městské soudní knihy a knihy svatebních smluv. Obyvatelé města byli zproštěni robot. Novému Jičínu zůstalo nadále právo odumrtí. Přijetí cizince do svazku města, případně propuštění sirotků a městských usedlíků z vrchnostenské jurisdikce, zůstalo vyhrazeno vrchnosti. Každý domácí usedlík bude smět do budoucna svobodně odkazovat a neomezeně disponovat svým majetkem. Zachovány byly týdenní a výroční trhy, cechovní regule a řemeslnické zvyklosti. Město mělo právo vybírat peníze z městské váhy, z prodejních stánků, řeznických krámů, obchodu se solí a rovněž ze dřeva na stavbu městských mostů a vodovodního potrubí. Nárok mělo i na výtěžky z pozemků a luk, kterými byl nadán městský špitál. Městská rada se musela jezuitské vrchnosti zavázat, že bude skládat účty ze svého hospodaření se sirotčími penězi a zajišťovat každoročně jejich převedení na zámek. Ve formě Extraktu (výťahu) byl k tomuto privilegiumu připojen jeho výklad: šenkovní měšťané měli omezit své řemeslo pouze na město a k tomu jim byl odejmut na půl roku i šenk vína. Za každou várku piva měli platit jeden říšský tolar. Tento extrakt tedy ve skutečnosti znamenal další rozšíření vrchnostenských práv. Týž den jezuité zároveň přijali písemný revers měšťanů, kteří se mimo jiné zavázali, že chtějí se svými ženami, dětmi a čeledí vytrvat u katolické církve a nikdy nepřijmout mezi sebe jako měšťana, obyvatele nebo člena cechu někoho, kdo by nebyl katolického vyznání. Městská rada se musela navíc zavázat, že každoročně bude předkládat ke kontrole své účty.⁸

O městských privilegiiích se znovu začalo jednat po nástupu Marie Terezie na trůn. Ta v roce 1748, listinou vydanou ve Vídni 7. března, potvrdila Novému Jičínu jeho dosavadní výsady dané listinou Matěje Kossubia. Tato první z uvedených konfirmačních listin na 22 listech ve formě knihy v sametové vazbě obsahuje slovo

6 FIALA, J.: *Jezuitský konvikt*, s. 50–135.

7 Státní okresní archiv Nový Jičín (dále jen SOKA Nový Jičín), fond: Archiv města Nový Jičín (dále AM Nový Jičín), inv.č. 3.

8 SOKA Nový Jičín, fond: AM Nový Jičín, kart. č. 2, inv. č. 391

od slova uvedené Kossubiovo privilegium, ale rovněž zmiňovaný extrakt a revers.⁹ Porovnáním jsme zjistili, že se jedná o konfirmaci insertní, hromadnou.¹⁰ Zdá se, že v tomto případě iniciativa o konfirmaci vzešla zároveň z podnětu příjemce, tedy města Nového Jičína, léta vedoucího spor s jezuitou o svá práva a svobodu. Marie Terezie ovšem nic nerevidovala, město zůstalo nadále poddanské s jezuitskou vrchností.

Svým způsobem je konfirmační listinou i privilegium Marie Terezie, dané ve Vídni dne 16. září 1775,¹¹ jímž osvobozuje město Nový Jičín z poddanství a zařazuje ho mezi města municipální, neboť v úvodu se dovídáme: „...proto nás jmenované město Nový Jičín nejponiženěji prosilo, abychom je kvůli jeho vzestupu a rozvoji od svazku poddanského s ponecháním jejich vlastních, od nás pod datem 17. března 1748 potvrzených svobodách a privilegiích, nejmilostivěji zprostiti...“ Marie Terezie tedy touto listinou neruší privilegium z roku 1748, jen ho reviduje. Můžeme ho tedy zařadit mezi polokonfirmace. Co je ale zajímavé, je datum zmiňované listiny z roku 1748. Privilegium, o kterém se tu hovoří, vydala Marie Terezie 7. března, nikoliv sedmnáctého, jak je uvedeno v listině z roku 1775. Zřejmě došlo k omylu při přípravě privilegia, které jednoznačně vzešlo především z popudu příjemce, tedy města. Samotná listina měla pro další historický vývoj města zásadní význam. Připomeňme, že v letech 1768 a 1773 město podlehl dvěma katastrofálním požárům, kdy popelem lehl téměř celý Nový Jičín s výjimkou Dolního předměstí. Na podzim roku 1773 došla do Nového Jičína zpráva, že papež zrušil jezuitský řád. Postavení města se tím nezměnilo, zůstalo nadále poddanské pod správou Ferdinandova konviktu v Olomouci. Vzrostla jen naděje do budoucnosti. Marie Terezie dekretem z roku 1774 sice prohlásila veškeré listiny zrušeného jezuitského řádu za neplatné, právním nástupcům jezuitských kolejí bylo zakázáno jezuitské listiny dále užívat, ale trvalo další rok, než se novojičínští obrátili na císařovnu s prosbou o zrušení poddanství. Svou žádost zdůvodnili urychlením rozvoje obchodu, řemesel a výroby sukna, kterým město zásobovalo císařské vojsko. Neopomněli připomenout dva zmíněné ohromné požáry, v jejichž důsledku v Novém Jičíně nebylo obnoveno ještě sto domů. Císařovna Marie Terezie městu Novému Jičínu milostivě vyhověla, zbavila ho na věčné časy poddanství a zařadila mezi municipální města výše uvedenou listinou vydanou ve Vídni v sobotu 16. září 1775. Za toto osvobození muselo město zaplatit do státní pokladny výkupné ve výši 3000 zlatých. Olomouckému konviktu město nadále odvádělo roční důchod 1487 zlatých, 59 krejcarů. Teprve roku 1781 bylo určeno, že panství zůstane nadačním statkem, jehož výnos z poloviny poplyne jako dosud Ferdinandovu konviktu v Olomouci a druhou část obdrží Tereziánská rytířská akademie ve Vídni. V roce 1782 byl Olomoucký konvikt spojen s výše jmenovanou akademií a celý výnos z novojičínského panství i poplatek z Nového Jičína byl odváděn do Vídně.¹² Tato situace zůstala platná až do roku 1918.

Jinými slovy: Marie Terezie v roce 1774 obecně prohlásila sice veškeré listiny

zrušeného jezuitského řádu za neplatné, ale v této listině z roku 1775 se původní privilegium připomíná – především proto, že nešlo o privilegium jezuitského řádu, nýbrž jezuitské koleje. Listina Marie Terezie z roku 1775 je v dějinách Nového Jičína důležitým mezníkem. Po 151 letech nesvobody se stalo svobodným a začalo prospívat. Měšťané si významu privilegia byli vědomi a zprávu o jeho vydání přijali radostně. Dlouho do noci na náměstí za zvuků hudebních nástrojů zpívali a tančili, jak píše Josef Beck ve svých dějinách Nového Jičína.¹³

Následníci Marie Terezie, Josef II. v roce 1784 a František I. v roce 1795, její privilegia stvrdili. Privilegium Josefa II., dané ve Vídni 19. února 1784,¹⁴ na pergamentu v knižní úpravě o 34 listech je pečlivou konfirmační listinou, stvrzující právní ujednání předchůdce, tedy Marie Terezie z roku 1748 a 1775. V tomto případě se jedná rovněž o konfirmaci insertní, hromadnou, a iniciativa je zřejmá i na straně příjemce, tedy města. Privilegium opravdu obsahuje slovo od slova celé znění listiny z roku 1748, správně datovanou 7. března, včetně extraktu a reversu. Následuje přepis listiny z roku 1775, opět slovo od slova, včetně uvedení špatného data při odkazu na listinu z roku 1748, tedy 17. března. To vše pak Josef II. stvrzuje velkou znakovou pečeti a podpisem. Také tato konfirmační listina měla pro město velký význam, protože potvrzovala jeho svobodné postavení. Proč ale byl slovo od slova přepsán i revers, týkající se především náboženství, tedy katolické víry, v době, kdy platil toleranční patent, těžko soudit.

Poslední ze zkoumaných konfirmačních privilegií je listina Františka II., vydaná ve Vídni 28. listopadu 1795.¹⁵ Od předchozích se liší velikostí: pergamen 71,6x48,5-7,5 cm. V tomto případě se tedy již nejedná o knižní formu. Také typ konfirmace je jiný: regestový. Panovník potvrzuje „obci patřící Ferdinandovu konviktu v Olomouci, tedy municipálnímu městu Novému Jičínu privilegia z 18. října 1629, stvrzená tereziánskou konfirmací 7. března 1748, tereziánské privilegium ze 16. září 1775, zařazující Nový Jičín do třídy měst municipálních. Tato matčina privilegia stvrdil Josef II. privilegiem 19. února 1784 se vším obsahem...“ V této konfirmační listině se tedy již neobjevují celé texty předchozích listin, jen stručné regesty. Tím rovněž nedošlo k opisování chyby v dataci uvnitř listiny z roku 1775. Nejsou už zmíněny extrakt ani revers, naopak, hovoří se jen o privilegiu Matěje Kossubia, stvrzeném listinou Marie Terezie. Jakýsi náznak revize zde tedy je.

Další konfirmační listiny ve prospěch Nového Jičína se nedochovaly. Ferdinand II. rozhodnutím z 9. ledna 1836 obecně stanovil, že není nutné žádat o nové konfirmace a že až na další zůstávají v platnosti všechna privilegia udělená či potvrzená Františkem II.

9 SOKA Nový Jičín, fond: AM Nový Jičín, inv. č. 7.

10 VAŠKŮ, Vladimír: *Panovnícké konfirmace pro moravské kláštery v 18. století*, s. 6–8.

11 SOKA Nový Jičín, fond: AM Nový Jičín, inv. č. 8.

12 FIALA, Jiří: *Jezuitský konvikt*, s. 143.

13 BECK, Josef: *Geschichte der Stadt Neutitschein und deren Umgebung*, Neutitschein 1854, s. 277.

14 SOKA Nový Jičín, fond: AM Nový Jičín, inv. č. 9.

15 SOKA Nový Jičín, fond: AM Nový Jičín, inv. č. 10.

Příloha

1775, září 16., Vídeň

Marie Terezie, císařovna římská a královna česká, osvobozuje město Nový Jičín z poddanství a zařazuje ho mezi města municipální.

Originál, pergamen, německy, 10 listů ve formě knihy, sametová vazba, 32 x 37,5 cm, pečeť přivěšená, v mosazném pouzdře.

Státní okresní archiv Nový Jičín, archivní fond Archiv města Nový Jičín, inventární číslo 8.

Wir Maria Theresia von Gottes Gnaden Römische Kaiserin, Wittib, Königin zu Hungarn, Böhheim, Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien etc. Erzherzogin zu Oestereich, Herzogin zu Burgund, zu Steyer, zu Kärnten u(nd) zu Crain, Großfürstin zu Siebenbürgen, Markgräfin zu Mähren, Herzogin zu Braband, zu Limburg, zu Luzemburg, u(nd) zu Geldern, zu Württemberg, zu Ober- und Nieder-Schlesien, zu Meiland, zu Mantau, zu Parma, zu Placenz, zu Quastalla, zu Auschwitz, u(nd) Zator, Fürstin zu Schwaben, gefürstete Gräfin zu Habsburg, zu Flandern, zu Tyrol, zu Hennegau, zu Kiburg, zu Görz u(nd) zu Gradiska, Marggräfin des heiligen Röm(ischen) Reichs, zu Burgau, zu Ober- und Nieder Laußnitz, Gräfin zu Namur, Frau auf der Windischen March, u(nd) zu Mecheln, verwittibte Herzogin zu Lotharingen, u(nd) Barc, Großherzogin zu Toskana etc. Bekennen Öffentlich mit diesem Brief, und thun kund jedermän(n)iglich(en) Waßmaßen Uns die dem Kaiser-Königlichen Ferdinandeischen Konvikt zu Olmütz unterhänige Stadt Neütitschein in Unserem Erb marggrafthum Mähren allergehorsamst vorgestellt, daß sie ein zu dem Com(m)ercio, Fabriquen und wegen ihrer bequemen Laage zu dem Verschleis geeigneter Ort wäre, wie dann durch die Arbeit, obschon wenige Burger, dennoch viele Ortschaften mit Tuch, u(nd) anderen Waaren vo dorthen versehen, auch daselbst für Unsere Truppen die Tücher verfertiget würden; wegen der Leibeigenschaft aber, mit welcher Sie obbeltem Konvikt verbunden ist, könne Sie nicht in Aufnahm, und in ihren ehemaligen Flor, worinnen Selbe in ansehung des Comercii gestanden ist, gelangen; Gestalten die Leibeigenschaft alle Aufmunterung zur Handlung erschöpfete, und da die durch zwo große Feüers-Brunsten in Asche gelegte mehr als hundert Häüßer von ihren ehemaligen Besizern aus Armuth nicht hergestellt zu werden vermögten, solche von auswärtigen Freyen sich allda niederlassenden Com(m)ercialisten erbau et werden würden, wann nicht deme der Stadt Leibeigenschaft in Weege stunde, allermaßen gedachte Com(m)ercialisten wegen der Leibeigenschaft sich allda seßhast zu machen ein Abscheü trageten; daher Uns dann ernannte Stadt Neütitschein allerunterhänigst gebetten: Wir geruheten Sie zu ihrer Aufnahm, und Emporbringung von dem Bande der Unterhänigkeit, mit Beylaßung ihrer inhabenden, von Uns stern 17ten Merz 1748 bestätigten Freyheiten und Privilegien allergnädigst zu entheben. Wann Wir dann solche der Stadt Neütitschein allerunterhänigste Bitte gnädigst angesehen, anbey nach dem von gehörigen Orten darüber eingenommenen Bericht erwogen, daß derselben Enthebung von der Leibeigenschaft ihr allerdings zur Aufnahm, und dem Commercio, dann denen Fabriquen zur Beförderung gereichen werde. Als

haben Wir in diese ihre Bitte in Königlichen Gnaden gewilliget, und diesemnach mit wohlbedachtem Muth, gutten Rath, und rechtem Wißen, dann aus sonderbarer Gnade mehr besagte Stadt Neütitschein von ihrer bisherigen Leibeigenschaft auf immerwehrende Zeiten frey, und losgesprochen, und Selbe in die Klasse deren Municipal - Städten Unsers Erb marggrafthum Mähren, mit Beylaßung ihrer schon inhabenden oberwehnten von Uns bestätigten Freyheiten, und Privilegien gnädigst versezet, gegen deme jedoch daß Sie Stadt ein in fundo publico anzulegendes Löse-Geld von drey Tausend Gulden alsogleich abführen, die jährliche Zins-Schuldigkeiten fortwährend jährlich mit Ein tausend vier hundert sieben, u(nd) achtzig Gulden, neün, und fünfzig drey viertel Kreuzer in die Konvikts- Fundations- Renten entrichten, und respectu gleich gedachter jährlicher Prastationen ein von der Stadt unterfertigtes, von der Obrigkeit bestätigtes, dann von der Fundations- Commission ratihabirtes Instrument ausgestellt werden solle, worinnen einer für alle, und alle für einen sub paratissima executione für oberwehnte jährliche Schuldigkeiten zu hasten sich zu verbinden haben.

Thun das auch, sprechen Sie Stadt Neütitschein unter jezt angeführten Bedingnißen von der bisherigen Leibeigenschaft frey, und loß, und versezten Selbe in die Classe deren Municipal- Städten Unseres Erb marggrafthums Mähren hiemit wi entlich, und in Kraft dieses Briefes aus königlicher Machts- Vollkommenheit, als regierende Königin zu Böhheim, und Marggräfin in Mähren.

Meinen, sezen, ordnen, und wollen, daß Sie Stadt Neutitschein, von nun an hinfüro auf immerwährende Zeiten, eine, von der Leibeigenschaft befreyte Municipal - Stadt Unseres Erb marggrafthum Mähren seye, somit diese jetzige, und künftige sich daselbst niederlassende Burgere von der Leibeigenschaft befreyte Leüte seyn, und alle Recht, und Gerechtigkeiten, wie andere Municipal - Städte mehrgedacht Unsers Erb marggrafthums Mähren forthin genießen sollen. Und gebiethen hierauf all und jeden Unseren nachgesetzten Obrigkeiten, Inwohnern, und Unterthanen, was Würden, Standes, Amts, oder Weesens die in Unserem Erb marggrafthum Mähren seind, insonderheit aber Unserem Königlichen Gubernio daselbst hiemit gnädigst und ernstlich: daß Sie öfters ernante nun von der Leibeigenschaft befreyte Municipal - Stadt Neutitschein, somit sammentliche jezige, und künftige dasige Burgere bey dieser Unserer Königlichen Begnädigung ruhiglich verbleiben, sie auch aller Recht, und Gerechtigkeiten deren andere Municipal - Städte in Unserem Erb marggrafthum Mähren befügt seind, genießen lassen, dieselbe dabey schützen, und handhaben, dargegen in keinerley Weiß handeln, noch das anderen zu thun verstatten sollen, als lieb einem jeden seye, Unsere Kaiserliche Königliche Ungnade, und schwere Strafe zu vermeiden.

Das meinen Wir ernstlich, Mit Urkund dießes Briefes, besiegelt mit Unserem Kaiser - Königlich - und Erherzoglichen anhangenden größeren Insiegel; Der geben ist in Unserer Haupt - und Residenz - Stadt Wienn den sechzehnten Monats - Tag September nach Christi Unsers lieben Hern, und Seeligmachers gnadenreichen Geburth, im Sieben Zehen Hundert Fünf, und Siebenzigsten, Unserer Reiche in Fünf und Dreysigsten Jahre.

Maria Theresia

Henricus Comes á Blümegen
Regiae Bohemiae Supramus et Arcei Austriae Primus Cancelarius
Ad Mandatum Sacrae Caesaris Regiae Majestatis proprium J.W.Greiner

Překlad:

My Marie Terezie, z Boží milosti římská císařovna, vdova, královna uherská, česká, dalmatská, kraňská, slavonská, haličská, vladiměřská etc. Arcivévodkyně rakouská, vévodkyně burgundská, štýrská, korutanská a krajinská, velkokněžna sedmihradská, markraběnka moravská, vévodkyně brabantská, limburská, lucemburská a geldernská, württenberská, horno a dolnoslezská, milánská, mantovská, parmská, piacenzská, quastallská, osvětimská a zátorská, kněžna švábská, okněžená hraběnka habsburská, flanderská, tyrolská, henegavská, kyburská, gorická a gradištská, markraběnka Svaté říše římské v Burgau, Horní a Dolní Lužici, hraběnka namurská, paní vindické marky, Mecheln, ovdovělá vévodkyně lotrinská a barská, velkovévodkyně toskánská etc. Vyzýváme veřejně tímto listem a činíme známo jakýmkoliv způsobem, že nám město Nový Jičín, v našem dědičném markrabství moravském, poddané c. k. ferdinandskému konviktu v Olomouci, nejposlušněji předneslo, že by bylo škoda nevyužít tak příznivého místa pro obchod, řemeslo, jakož pak i práci, třebaže mála měšťanů, neboť jsou mnohá místa odtud zaopatřována sukem a ostatním zbožím, tamtéž je rovněž zhotovováno sukno pro naše vojsko, ale kvůli poddanosti, jímž je město vázáno výše zmíněnému konviktu, nemůže dosáhnout své dávné slávy, již kdysi dosáhlo díky obchodu. Poddanství utlumuje všechno nadšení k obchodu, a jelikož skrze dva velké požáry lehlo popelem více jak 100 domů a jejich bývalí majitelé nejsou s to je pro svou chudobu znovu postavit, pak takové by byly vystavěny od přesporních usadivších se hospodářů, kdyby v cestě nestála poddanost města. Zmínění hospodáři si oskliví místa vhodná k usazení pro poddanost; proto nás jmenované město Nový Jičín nejponiženěji prosilo, abychom je kvůli jeho vzestupu a rozvoji od svazku poddanského s ponecháním jejich vlastních, od nás pod datem 17. 3. 1748 potvrzených svobodách a privilegiích, nejmilostivěji zprostiti. Když jsme my tedy takovou města Nového Jičina nejponiženější prosbu milostivě nahlédli, přitom získajíc z příslušných míst o tom zprávu, že toto zproštění poddanosti jemu ovšem k prospěchu hospodářství a pak oněch továren podpoře bude dostačovat, tedy jsme této jejich prosbě v naší královské milosti vyhověli a po zralé úvaze, dobré radě, s dobrým vědomím, potom ze zvláštní milosti častěji řečené město Nový Jičín od jeho dosavadní poddanosti na věčně trvajících časy osvobodili a toto do tříd oněch municipálních měst našeho dědičného markrabství moravského s ponecháním od nás potvrzených svobod a privilegií milostivě vsadili, za což ale město ihned odvede do státní pokladny zproštovací poplatek 3 000 zlatých, ročně pak dlužný úrok, v budoucnu nadále 1 487 zlaté a 59 krejcarů do nadačních platů konviktu a k zamýšlenému ročnímu splácení dávek byl městem vyhotoven příslušný doklad potvrzený vrchností a fundační komisí, v němž se jeden za všechny a všichni za jednoho zavázali pod hrozbou patřičných exekučních následků pospíšet si s placením výše zmíněné roční splátky. Pokud tak učiní, osvobozujeme Nový Jičín pod výše uvedenými podmínkami od dosavadní poddanosti a zařazujeme ho do třídy municipálních měst našeho dědičného markrabství moravského touto (listinou) a její

průkazností, z královské moci a dokonalosti, jako panující královna česká a markraběnka moravská. Mínilme, zařazujeme, řadíme a chceme, že vy, město Nový Jičín, od nynějška na věčně trvajících časy od poddanosti osvobozené municipální město našeho dědičného markrabství moravského budete, zároveň nynější i budoucně se tamtéž usadivší měšťané budou lidé osvobozeni od poddanství a všechna práva a oprávnění jako jiná municipální města vícekrát zmíněného našeho dědičného markrabství moravského budoucně nahlíženo bude. A nařizujeme pak všem a každým nařízeným vrchnostem, obyvatelům a poddaným, jakékoliv už hodnosti, stavu, úřadu nebo podstaty, kteří v našem dědičném markrabství moravském jsou obzvláště, ale naší královské vládě tamtéž milostivě a přísně, že oni častěji jmenované nyní od poddanství osvobozené municipální město Nový Jičín, jakož i jeho nynější a budoucí měšťany v těchto našich královských milostech nebudou rušit, jim také všechna práva a oprávnění, jimiž jiná municipální města v našem dědičném markrabství moravském obdařena jsou, nechají užít, proti tomu nebudou nijakým způsobem nic podnikat, aniž to dovolí jiným, když je pro každého lépe vyhnout se naší císařsko-královské nemilosti a těžkému trestu. To mínilme vážně zlistiněním tohoto listu, zpečetěného naší císařsko-královskou a velkovévodskou visící velkou pečetí. Kterýžto je dán v našem hlavním a residenčním městě Vídni v šestnáctém dni měsíce září po Krista našeho milostivého Pána a spasitele milostiplného narození, v sedmáct set pět a sedmdesátém, našeho panování v pět a třicátém roce.

Marie Teresie

***

Die Konfirmationsurkunden von Neutitschein im 18. Jahrhundert

Zum Forschungsobjekt dieses Beitrags wurden die Konfirmationsurkunden der Stadt Neutitschein, und zwar die Urkunden von Maria Theresia aus dem Jahr 1748, von Josef II. aus dem Jahr 1784, und von Franz II. aus dem Jahr 1795, die im Bestand „Archiv der Stadt Neutitschein“ aufbewahrt sind. Es wurde nachgeprüft, ob diese Urkunden aufgrund des Re-skriptes des Herrschers, oder aus Anlass des Empfängers, wie es auf den ersten Blick scheint, herausgegeben wurden. In allen drei Fällen war es das Interesse des Empfängers, also der Stadt Neutitschein, an der Erhaltung der Privilegien ganz offenbar. Die Stadt versuchte damit das Unrecht aus dem Jahr 1624 zu beseitigen, als sie die Stelle einer freien Kammerstadt verloren hatte. Das gelang ihr aber teilweise erst mit der Urkunde aus dem Jahr 1775, als sie unter die freien Munizipalstädte eingereiht wurde. Der „Sieg“ war aber illusorisch – zu Neutitschein wurde nur eine Herrschaft zurück gegeben, jedoch der Ertrag fiel weiter dem Ferdinand-Konvikt in Olmütz / Olomouc zu. Die Autoren untersuchten auch den Inhalt der Urkunden. Es scheint, dass außer der letzten Urkunde des Franz II. die vorigen Wort nach Wort abgeschrieben wurden, abgesehen von dem Rechtsstand der Sache. Das ist vor allem in der Urkunde von Josef II. merkwürdig, in der im Text der Revers der Bürger von der Treue gegenüber der katholischen Kirche schon zur Zeit des Toleranzpatentes abgeschrieben wurde. Es wurde auch ein kleiner Fehler in der Datierung im Text des Privilegiums von Maria Theresia aus dem Jahr 1775 entdeckt, der wiederholt in der abgeschriebenen und bestätigten Urkunde von Josef II. im Jahr 1784 war. Im Anhang wird die wörtliche Abschrift der Urkunde aus dem Jahr 1775 gebracht, die immer das inhaltlich wichtigste Privilegium in der Geschichte von Neutitschein ist.

***

Lenní dominium olomouckých arcibiskupů v roce 1782

Stanislav Lapčík – Jitka Němečková

Lenní dominium olomouckých biskupů, resp. arcibiskupů, prošlo dlouhým historickým vývojem. Pomineme-li zárodky vazalského poměru, jakési rané formy lenního zřízení z období po obnovení moravského biskupství v roce 1063, lze potvrdit první leníky olomouckého biskupa za episkopátu Bruna ze Schaumburka (1245–1281), který na Moravu přenesl lenní systém západoevropského stylu. Následně Brunovi nástupci lenní soustavu před emancipačně naladěnou šlechtou nejen obhájili a ubránili, byť za cenu ústupků, ale dokázali ji upevnit až tak, že ve 40. letech 14. století se biskupské dominium stalo rovnocenným vůči zeměpanským držávám moravského markraběte i opavského vévody. Nové lenní poměry Koruny české kodifikoval svým majestátem Karel IV. roku 1348 v tom smyslu, že tři uvedené domina vyhlásil dědičnými lény Koruny české, což v praxi znamenalo, že investituru na ně uděloval pouze český král coby vrchní lenní pán. Olomoucké biskupství bylo tímto aktem posíleno, neboť panovník jej postavil na roveň markrabství moravskému a vévodství opavskému. Byl také odstraněn vliv německých císařů na markrabství moravské, vévodství opavské i na olomoucké biskupství.¹ Po tomto vzepětí dochází na Moravě v 15. století za husitských válek a v době následné společenské krize k úpadku lenní správy, hrozící ve svých důsledcích až jejím rozpadem, podobně jako v Čechách. Celé následné 16. století lze ve vývoji lenního dominia olomouckých biskupů chápat jako období vlastního vymezování se v nově nastalých poměrech, ale především jako dobu emancipačního soupeření s moravskou stavovskou opozicí, která po odeznění společenských nepokojů své postavení vůči panovnické i církevní straně posílila. Konsolidace lenní organizace olomouckých biskupů byla ve svém výsledku nakonec úspěšně završena za episkopátu biskupa

1 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAOpO), fond: Lenní dvůr Kroměříž (dále jen LDK), inv. č. 324, sign. T I a 1; SOVADINA, Miloslav: Lenní listiny biskupa Bruna. *Sborník archivních prací*, XXIV, 1974, č. 2, s. 426–460; LAPČÍK, Stanislav: Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů. *Olomoucký archivní sborník* 3, 2005, s. 38–41; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII/2*. Ed. J. Chytil, Olomouc 1860, s. 564–567, č. 775.

Stanislava Pavlovského (1579–1598) a to majestátem vydaným císařem Rudolfa II. v roce 1590. Tím došlo ke kodifikaci právního postavení olomouckého biskupství, kroměřížského lenního dvora a vymezení povinností biskupových leníků na Moravě. Biskupství bylo tímto aktem opětně potvrzeno jako suverénní knížectví a podobně i lennímu dvoru a soudu byla ponechána autonomie s právem odvolacím pouze k panovníkovi.² V neklidné předbělohorské době, spadající do episkopátu kardinála Františka z Ditrichštejna (1599–1636), se olomoucký biskup, vystupující při prosazování práv moravské církve značně suverénně, dostal opět do otevřeného střetu s moravskými stavy. Vzájemné střetnutí o moc na Moravě, vrcholící v letech 1619 až 1628, kardinál Ditrichštejn v opoře o moc císaře ustál a vyšel z něj vítězně. Jeho přičiněním také dochází k postupné byrokratizaci lenní kanceláře, např. započalo vydávání instrukcí pro jednotlivé úředníky, v jednáních dohodnuté a přijaté lenní artikule byly rozesílány v tištěné podobě k obeznámení leníkům. Na sklonku svého episkopátu v roce 1628 biskup upravil vedení písemné agendy v lenní kanceláři a rozhodl, s odvoláním na desky zemské, aby zápisy do lenních knih byly činěny pro příště nejen česky, ale i německy. Podobně i do jednání před lenním právem uvedl druhou jednací řeč, vedle jazyka českého i jazyk německý. Kardinálův rázný postup vůči odbojným leníkům za českého stavovského povstání zkonsolidoval lenní poměry natolik, že jeho nástupci již mohli používat lenní organizace plně coby novodobé instituce a využívat ji ve svůj především ekonomický prospěch.³ Od 2. poloviny 17. století jsme svědky mocenského sblížení duchovní a světské moci, tj. biskupa a císaře. V tomto procesu státní moc se svým aparátem postupně posílila svou pozici vůči v tradici setrvávající církvi, až nakonec donutila církev respektovat a přistoupit na císařem prosazované správně-byrokratické pojetí řízení temporálních záležitostí, tedy i v záležitostech lenních. Jsme tak svědky ovlivňování a postupného pronikání státní byrokracie do církevních poměrů. Například léna již nejsou udělována podle dřívějších zvyklostí, ale jsou finančně oceňována podle své hodnoty a poté prodávána na podkladě kupní smlouvy. Vzájemně výhodná kooperace obou mocenských uskupení, tj. císařství a církve, přerostla postupem doby v silnou konkurenci obou.⁴ Císařovna Marie Terezie nařízením z 10. října 1779 upravila do té doby platné lenní zvyklosti obyčejového manského práva (tzv. konsuetudinarium) v tom smyslu, že sice potvrdila olomouckému arcibiskupovi lenní statky ve vztahu ke Koruně české opět jako podléna, ale nepřiznala jim už právní autonomii církevního majetku. Ustanovila také, že v lenním zřízení měly do budoucna platit jen zemské zákony a zákony lenní je nemohly zastupovat či nahrazovat. Následný dvorský dekret císaře Josefa II. z 9. července 1784 již jen potvrdil takto Marií Terezií vymezené postavení lenní organizace.⁵ Obě normy, upravené konsuetudinarium z roku 1779 a dvorský dekret z roku 1784, vytvořily

2 ZAOpO, fond: LDK, inv. č. 327, poř. č. 359.

3 JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: K proměnám lenního systému olomouckého biskupství za episkopátu kardinála Františka z Dietrichsteina. In: *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba. XXIX. mikulovské sympozium*, 11.–12. října 2006, Mikulov 2006, s. 287–299

4 ZUBER, Rudolf.: *Osudy moravské církve v 18. století*, Praha 1987, s. 22–25.

5 KYASOVÁ, Věra: Příspěvek k problematice lenního zřízení biskupství olomouckého. *Věstník umělecko-historického muzea v Kroměříži*, č. 10, Kroměříž 1960, s. 150–151.

s definitivní platností právní rámec pro další působení od roku 1777 již arcibiskupské lenní organizace. Arcibiskupův lenní soudní institut se musel uzpůsobit a podřídit jurisdikci prosazované habsburským státem. Osvícenský absolutismus císařství tak poprvé od doby Karla IV. zásadně vymezil arcibiskupovi coby lennímu knížeti jeho pravomoc ve výkonu lenního práva. Proces postátnění arcibiskupské lenní organizace pokračoval i po smrti strůjce „bronzové moci státní“ císaře Josefa II., až byl završen říšským zákonem č. 10 ze 12. května 1869, který definitivně zrušil lenní závazky v markrabství moravském i ve vévodství slezském.⁶

Majetek olomouckého biskupa, od roku 1777 arcibiskupa, a posléze po roce 1850 institucionálního Olomouckého arcibiskupství, lze obecně charakterizovat jako celek složený ze statků stolních biskupa, z řady panství pod správou biskupské administrativy a následně z více než sedmdesáti statků lenních. Z hlediska dobového právního a správního úzu tvořil tento vlastnický celek jedno léno Koruny české, jednotlivé lenní statky pak byly ve vztahu k české koruně podlény. Statky a panství se nacházely na územích Moravy a Slezska, v tamních politických krajích Brněnském, Olomouckém, Přerovském a Opavském.⁷ Skladba samotných lenních statků vykazuje různorodost jejich držitelů.

Mezi spisy Knížecí arcibiskupské lenní dvorské kanceláře v Kroměříži se nachází dokument správně-hospodářského charakteru, zaznamenávající konkrétně popis ekonomie jednotlivých lenních statků.⁸ Tento doklad je jedinečný tím, že držební, majetkové a činžovní poměry jednotlivých leníků na jim svěřených statcích poprvé sumarizuje v jednotném celku a čase a proto jsme se rozhodli jej v základních rysech zpřístupnit v tomto příspěvku. V rámci lenní spisovny se nám sice dochovaly do dnešní doby i další soupisy, resp. inventáře lén. Tyto jsou mnohdy starší, ale popisují statky jednotlivě a nesystematicky, neumožňují tedy přehledové srovnání.

Soupis tabelární formy je opatřen dlouhým vypovídacím nadpisem: „Důvěryhodný a důkladný popis těch k olomouckému biskupství v markrabství moravském příslušejících lenních panství a statků, také majetku, od těch pánů, lenních držitelů pořizený a přiznaný, s výčtem řádných a k tomu přináležejících okoličností, jakož i při nich se nacházejících lenních vrchnostenských objektů, činžovních povinností a desátků.“, vyhotovila arcibiskupská účtárna v Kroměříži pod svou pečeti s datem 28. června 1782. Jakékoliv jmenovité autorství ani případné kancelářské ověření správnosti dokumentu nenese. Text německy kurentem je zapsán na 13 listech papíru o rozměrech 67 x 36 cm a tabelární formou se značně rozčleněnou rubrikací (čítá 58 položek) přináší informace správního a hospodářského charakteru, jako např.: správní přiřazení léna k územnímu celku, jmenovité uvedením držitele léna, místopisné vymezení rozsahu statku, výčet lenních nemovitostí, polností, rybníků a lesů, činžovní povinnosti (včetně původních naturálních), výnosy z léna, lánovou rozlohu s udáním přináležitosti vrchnosti či poddaným. Závěrečná rubrika je

6 LAPČÍK, S.: *Nástin*, s. 50.

7 Přehled centrálních lén příslušejících olomouckému (arci)biskupství viz LAPČÍK, S.: *Nástin*, s. 53–55.

8 ZAOPO, fond: LDK, inv. č. 2195, karton 143.

vyhrazena případným poznámkám. Na pohled široce pojatá tabulka by měla přinášet značné množství statistických údajů, leč opak je pravdou. Co je toho důvodem? Proč myšlenka zaznamenat, podchytit co největší množství informací (z dnešního pohledu až nebývale aktuální) nedošla naplnění? Značná část rubrik zůstala nevyplněna z prostého důvodu – nebylo co vyplňovat. Lenní statky, ve většině venkovského charakteru, nebyly až tak bohaté, ať už co do nemovitostí, či výnosem. Leníci, šlechtici, měli zájem na prosperitě především svých alodních statků a do pronajátého cizího majetku investovali omezeně, často až pod nátlakem, případně žádali náhradu takto vynaložených prostředků po arcibiskupství. Různorodost majitelů jednotlivých lén se pochopitelně odráží i v jejich přístupu ke svěřenému zboží. Pro mnohé nižší šlechtice představovalo relativně jistou formu zajištění ve smyslu ročních výnosů i možnosti zaúvěrování statku. Pro některé z nich mohl tento majetek přinášet společenskou prestiž. Pokud se jednalo o leníky z řad Lichtenštejnů či Kouniců, léna doplňovala či scelovala jejich alodní panství. Naskýtá se ale i jiný výklad. Vyplnit řádně se všemi podrobnostmi „Důvěryhodný a důkladný popis“ nebylo vhodné. Ať už ze strany leníka, či ze strany administrativy vrchního lenního pána, tedy knížete arcibiskupa. Tomuto tvrzení může nasvědčovat i řada poznámek uvedených v závěrečné rubrice tabulky ve stylu „... hat der Lehens-Inhaber nicht ausgezeichnet – nicht eingesendet – nicht Consigniert“, tedy „leníkem nesděleno“. Podle těchto indicií lze dokument interpretovat také jako doklad vyhotovený, resp. vynucený pro účel státní administrativy. Jakási obdoba dnešního „Přiznání majetku s cílem podchytit majetkové poměry lenní šlechty a získat tak kontrolu i nad majetkem olomouckého arcibiskupa, se nemusela setkat s pochopením.

***

Das Lehensdominium der Erzbischöfe zu Olmütz im Jahr 1782

Der Beitrag fasst kurz die Entwicklung der Organisation des Lehenshofes der olmützer (Erz)Bischöfe seit dessen Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts zusammen. Die Autoren konzentrieren sich auf die Vorstellung und Beschreibung aller Lehensgüter aus dem Jahr 1782, die damals noch von den Erzbischöfen von Olmütz erteilt worden waren. Dieses Verzeichnis aus dem Jahr 1782 zeigt die Vielfalt verschiedener Lehen und ermöglicht teilweise ihren Vergleich. Den letzten Teil des Beitrags bildet das eigene Verzeichnis, veröffentlicht in einigen Tabellen.

***

Tabulkové zpracování soupisu lenního majetku olomouckých arcibiskupů v roce 1782

Léno	Kraj	Držitel	Osady- město / ves
Prakšice	hradištský	z Kounic-Rietbergu (Václav Antonín)	Prakšice
Biskupice (u Uherského Brodu)	hradištský	z Kounic-Rietbergu (Václav Antonín)	Biskupice
Říkovice a Újezdec	přerovský	z Dobřic Říkovský Jan Josef	Říkovice Újezdec
Nový Světlov	hradištský	ze Saint-Julien Josef	Vasilsko Rudimov Nevšová Dolní Lhota Horní Lhota Sehradice
Životice (Dolní)	přerovský	z Laziska Orlik Jindřich a bratři	Životice Hertice
Litultovice a Lhotka	přerovský	z Tetzleru Karel a Jan	Litultovice Lhotka
Horní Moštěnice	přerovský	z Troyeru Kryštof	Horní Moštěnice Lověšice
Troubky (u Zdounek)	hradištský	z Braidy Josef	Troubky
Branky	přerovský	z Ušic a Wipplar Filip	Branky
Strážovice	hradištský	Hess Jáchym Albert	Strážovice
Deštné	přerovský	Renard Ondřej	Deštné
Německé Pav- lovice (dnes Slezské) Pavlovice	přerovský	Mattencloit Josef	Německé Pavlovice
Šlapanice a Jiříkovice	brněnský	z Braidy Karel	Šlapanice Jiříkovice
Trnávka	přerovský	z Harasova Harasovský Karel Josef	Trnávka
Lutopecny a Kovalovice	přerovský	z Engelshausenu Komínek Maxmilián	Lutopecny Kovalovice

Zámek	Dům úředníka	Dvory s hov. dobyt- kem (počet/kusy)	Ovčiny (počet/ kusy)	Pivovar	Palírna	Mlýn (počet/ se složením)	Pila	Valcha	Papírna	Hostince	Řezačka	Masné krámy
-	-	2/40	1/500	-	-	1/2	-	-	-	-	-	-
-	-	1/36	1/800	-	-	1/3	-	-	-	-	-	-
1	1	1 1	- 1	1 -	1 1	- -	-	-	-	1 1	-	-
-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	1/42 1/40	1/700 -	1 -	1 -	1/2 -	1 -	-	-	1 1	-	-
-	-	1/56 -	1/800 -	1 -	1 -	2/4 -	-	-	-	2 -	-	-
1	1	1	1	1	1	2	-	-	-	1	1	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	2	-	-
1	-	1/36	1/500	-	1	2	-	-	-	1	-	1
1	-	3	1	-	-	2	-	-	-	2	-	1
1	-	1/24	1/400	1	1	1	-	-	-	1	1	-
1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	2	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1	-	2	1/1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
-	-	1/18	1/250	-	1	-	-	-	-	1	1	-

Léno	Kraj	Držitel	Osady- město / ves
Těšnovice	přerovský	pod svobodnou ochranou města Kroměříže	Těšnovice Bařice
Studnice	přerovský	pod svobodnou ochranou města Osoblahy	Studnice
Kamenná Horka	olomoucký	Forberger Jiří	Kamenná Horka
Kruh	brněnský	z Kounic-Rittbergu (Václav Antonín)	Kruh
Křižanovice	brněnský	z Kounic-Rittbergu (Václav Antonín)	Křižanovice
Loučka a Podolí	přerovský	z Lamberga Leopold	Loučka Podolí Lazy
Slavičín	hradištský	z Prusinovic Podstatský Jan	Slavičín Lipová
Horní Povelice	přerovský	z Jokay Emanuel	Horní Povelice Bučávka
Jindřichov a Janov	přerovský	z Bartensteinu Josef	Jindřichov Bartultovice Petrovice Arnultovice Životice 3 svobodné dvory
Matějovice	přerovský	z Bartensteinu Josef	Matějovice
Holešov	přerovský	Erdödy (Marie Barbora)	Holešov
Skalička	olomoucký	z Mardersfeldu Jan Josef	Skalička
Skalička	přerovský	z Minkvicburka Minkvic Otto	Skalička
Malhostovice	brněnský	ze Stockhammeru Josef	Malhostovice
Hůzová	olomoucký	královské město Olomouc	Hůzová Mutkov

Zámek	Dům úředníka	Dvory s hov. dobyt- kem (počet/kusy)	Ovčiny (počet/ kusy)	Pivovar	Palírna	Mlýn (počet/ se složením)	Pila	Valcha	Papírna	Hostince	Řezačka	Masné krámy
-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	1/27	-	-	-	1/2	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	1/3	-	-	-	-	-	-
1	-	1/30	-	1	-	1/2	1	-	-	2	-	-
-	-	1/25	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	1/130	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1	-	2	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	1/26	1/310	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	2/82	2/1273	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	1/23	1/288	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	1/22	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
1	-	2	1	1	1	1	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	2	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-

Léno	Kraj	Držitel	Osady- město / ves
Hrozová a Pelhřimovy	přerovský	z Friedenthalu (Pino) Jakub	Hrozová Pelhřimovy
Rudoltice (dnes Slezké Rudoltice)	přerovský	léno prohlášeno za kaduční pro dluhy bý- valého držitele Alberta z Hodic, toho času pod lenní admi- nistrací	městečko Rudoltice ves Rudoltice Vino Piskořov Nový Les
Fulštejn	přerovský	léno prohlášeno za kaduční pro dluhy bý- valého držitele Alberta z Hodic, toho času pod lenní admi- nistrací	Fulštejn Koberno Tošovice Kampelička
Dolní Povelice	přerovský	léno prohlášeno za kaduční pro dluhy bý- valého držitele Alberta z Hodic, toho času pod lenní admi- nistrací	Dolní Povelice Nová Ves Grundek
Uhlířov	přerovský	Sobek Josef s bratry	Uhlířov
Štáblovice	přerovský	Sobek Josef s bratry	Štáblovice Mikolajice
Slavkov	přerovský	Podstatský-Lichtenštejn Alois	Slavkov
Nechvalín a Želetice	brněnský	z Lichtenštena František Josef	Nechvalín Želetice
Kurovice a Třebětice	přerovský	ze Seilernu a Aspangu Kristián August	Kurovice Třebětice
Martinice	přerovský	ze Seilernu a Aspangu Kristián August	Martinice

Zámek	Dům úředníka	Dvory s hov. dobyt- kem (počet/kusy)	Ovčiny (počet/ kusy)	Pivovar	Palírna	Mlýn (počet/ se složením)	Pila	Valcha	Papírna	Hostince	Řezačka	Masné krámy
1 -	1 -	1/42 1/36	1/432 1/197	1 -	- 1	1/1 1/1	- -	- -	- -	- -	- -	- -
1 - - - -	- - - - -	2 - - - -	1 - - - -	1 - - - -	1 - - - -	- - - - -	- - - - -	- - - - -	- - - - -	- - - - -	- - - - -	1 - - - -
1 - - -	- - - -	2 1 - -	2 - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
1 - -	- - -	- - 1	- - 1	- - -	1 - -	- - -	- - -	- - -	- - -	- - -	- - -	- - -
-	1	1/30	1/300	1	1	-	-	-	-	1	-	-
1 -	- -	2/45 -	2/600 -	1	1	-	-	-	-	1	-	-
1	-	1/30	1/400	-	-	-	-	-	-	3	-	-
- -	- -	- 1	- -	- -	- -	- 1/3	- -	- -	- -	- -	- -	- -
1 -	- -	1 1	1 -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -	- -
-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

Léno	Kraj	Držitel	Osady- město / ves
Meziříčí (dnes Valašské Meziříčí)	přerovský	Ludvík z Žerotína	předměstí Meziříčí Poličná Jarcová Juřinka Oznice
Velká Střelná	přerovský	z Vrbna Bruntálský Josef Václav	Velká Střelná Čermná
Blansko	přerovský	ze Salm- Reifferscheidtu Karel	Blansko Ráječko Dolní Lhota Veselice Suchdol Těchov a Zdislavice Dlouhá Lhota Újezd Šebrov a (Sv.)Kateřina Vilémovice Olešná a Hořice Horní Lhota Brlov Horní a Dolní Klepačov
Bílovice	hradištský	z Freyriedtu Bevier Ignác	Bílovice
Kostelec (u Kyjova), Žádovice a Skalka	hradištský	z Hentschelu Leonard Vavřínek a Kristián August, bratři	Kostelec Žádovice Skalka
Dešná (u Jemnice) a Županovice	znojemský	z Berchtoldu Adam Ignác	Dešná Županovice
Újezd (u Znojma)	znojemský	z Tirannu Bartonides František Josef	Újezd
Divnice	hradištský	z Aurachu Hetzer Vincent	Divnice

Zámek	Dům úředníka	Dvory s hov. dobyt- kem (počet/kusy)	Ovčiny (počet/ kusy)	Pivovar	Palírna	Mlýn (počet/ se složením)	Pila	Valcha	Papírna	Hostince	Řezačka	Masné krámy
-	-	1	-	-	1	1/3	-	-	-	-	-	-
-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	1/3	1	1	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1	4	1	1	1	1	1	-	1	-	1	1	1
-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	1	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	1/1	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	1	-	-
1	-	1/40	1/300	-	1	1	-	-	-	-	-	-
1	-	1/40	1/500	1	1	1	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1	-	1/20	-	1	1	2	-	-	-	1	-	-

Léno - osady	Koželužny	Železné hamry	Sklářské hutě	Železářny	Bělidla	Lisovny oleje	Činžovní domy
Skalička (ol.)	-	-	-	-	-	-	1
Skalička (př.)	-	-	-	-	-	-	6
Malhostovice	-	-	-	-	-	-	-
Hůzová	-	-	-	-	-	-	-
Mutkov	-	-	-	-	-	-	-
Hrozová	-	-	-	-	-	-	-
Pelhřimovy	-	-	-	-	-	-	-
městečko Rudoltice	-	-	-	-	-	-	-
ves Rudoltice	-	-	-	-	-	-	-
Víno	-	-	-	-	-	-	-
Piskořov	-	-	-	-	-	-	-
Nový Les	-	-	-	-	-	-	-
Fulštejn	-	-	-	-	-	-	-
Koberno	-	-	-	-	-	-	-
Tošovice	-	-	-	-	-	-	-
Kampelička	-	-	-	-	-	-	-
Dolní Povelice	-	-	-	-	-	-	-
Nová Ves	-	-	-	-	-	-	-
Grundek	-	-	-	-	-	-	-
Uhlířov	-	-	-	-	-	-	-
Štáblovice	-	-	-	-	-	-	28
Mikolajice	-	-	-	-	-	-	-
Slavkov	-	-	-	-	-	-	35
Nechvalín	-	-	-	-	-	-	-
Želetice	-	-	-	-	-	-	-
Kurovice	-	-	-	-	-	-	3
Třebětice	-	-	-	-	-	-	-
Martinice	-	-	-	-	-	-	-
předměstí Meziříčí	-	-	-	-	-	-	-
Poličná	-	-	-	-	-	-	2
Jarcová	-	-	-	-	-	-	-
Juřinka	-	-	-	-	-	-	-
Oznice	-	-	-	-	-	-	-
Velká Střelná	-	-	-	-	-	-	17
Čermná	-	-	-	-	-	-	5

Orná pole (měřice/achtl)	Zahrady (měřice/achtl)	Vínice (měřice/achtl)	Pole - pustá (měřice/achtl)	Pastviny (měřice/achtl)	Louky - počet dvousprěž. fur	Rybníky - počet/vysazen	Rybníky pusté	Lesy (měřice/achtl)
194	4	-	-	-	9	-	-	164/2
470/7	7/6	-	-	-	-	-	-	-
122/6	-	-	-	-	16	-	-	6
-	-	-	-	-	-	-	-	1509/3
-	-	-	-	-	-	-	-	1304/1
294/6	9	-	-	-	25	-	-	¼
180	1/3	-	-	-	18	-	-	-
431/2	9	-	198	-	72	1/30	-	431/7
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
1580/2	4	-	-	-	194	2/69	-	286/5
104	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	1/5-	-	95/5
-	-	-	-	-	-	-	-	-
268/3	5	-	-	96/5	60	-	-	-
150/6	3	-	90	80	26	1/10	-	70
408	3	-	70	-	310	6/70	-	47
86	-	-	-	-	-	-	-	-
845	5	-	-	-	116	4/114	-	405/4
-	-	-	-	-	-	-	4	934/2
206/1	-	-	-	-	86	1/80	2	52/4
350/5	3	-	-	10	124	-	-	235/4
321	4	-	-	50/7	222	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
248/4	-	-	-	27/5	179	-	-	1847/1
440/2	-	-	93/5	334/1	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
151/6	-	-	159/2	-	88	-	-	-
125/6	-	-	96/2	-	-	-	-	-

Léno - osady	Koželužny	Železné hamry	Sklářské hutě	Železářny	Bělidla	Lisovny oleje	Činžovní domy
Blansko	-	1	-	1	-	-	18
Ráječko	-	-	-	-	-	-	-
Dolní Lhota	-	-	-	-	-	-	-
Veselice	-	-	-	-	-	-	1
Suchdol	-	-	-	-	-	-	-
Těchov a Zdislavice	-	-	-	-	-	-	-
Dlouhá Lhota	-	-	-	-	-	-	-
Újezd	-	-	-	-	-	-	-
Šebrov a (Sv.)Kateřina	-	-	-	-	-	-	9
Vilémovice	-	-	-	-	-	-	-
Olešná a Hořice	-	-	-	-	-	-	1
Horní Lhota	-	-	-	-	-	-	-
Brlov	-	-	-	-	-	-	8
Horní a Dolní Klepačov	-	1	-	-	-	-	24
Bílovice	1	-	-	-	-	-	-
Kostelec	-	-	-	-	-	-	13
Žádovice	-	-	-	-	-	-	-
Skalka	-	-	-	-	-	-	-
Dešná (zn.)	-	-	-	-	-	-	-
Županovice	-	-	-	-	-	-	-
Újezd (zn.)	-	-	-	-	-	-	-
Divnice	-	-	-	-	-	-	-

Orná pole (měrice/achtl)	Zahrady (měrice/achtl)	Vínice (měrice/achtl)	Pole - pustá (měrice/achtl)	Pastviny (měrice/achtl)	Louky - počet dvouspřez. fůr	Rybníky - počet/vysazen	Rybníky pusté	Lesy (měrice/achtl)
600	11			30	158		1	2000
175	4			-	178		-	-
-	-			-	-		1	150
-	-			-	-		-	-
250/2	8			-	24		-	-
690/4	10			-	168		-	-
-	-			-	-		-	250
-	-			-	-		-	100
-	-			-	-		-	1500
-	-			-	-		-	1500
-	-			-	-		-	-
-	-			-	-		-	-
-	-			-	-		-	540
413/5	16/4	-	10/7	24/2	72	-	-	-
540	6	19/3	-	86	31	1/3	-	23
500/4	5	19	-	162/3	-	-	-	-
-	-	-	-	-	55	-	-	210
-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-
390	3	-	-	133	50	1/17	-	600
180	14	-	9	36	120	-	-	110

Léno - osady	Činže, desátky (zl. rýnský/ krejcar)	pšenice (měrice/achtl)	žito (měrice/achtl)	ječmen (měrice/achtl)	oves (měrice/achtl)	vino (vědro)	vepří krmní	selata
Prakšice	112/34	30	-	-	-	12	-	-
Biskupice	150/1	-	-	-	45	-	-	-
Říkovice	144/53	53/4	42	-	27	-	-	-
Újezdec	-	-	-	-	-	-	-	-
Vasilsko Rudimov Nevšová Dolní Lhota Horní Lhota Sehradice	698/50	77/6			241			
Životice Hertice	260/51		31/6					
Litultovice Lhotka	451/1	-	-	-	-	-	-	-
Horní Moštěnice Lovčšice	2073/22		67		197			6
Troubky	115/4	15			15			
Branky	91/46				39			
Strážovice	349/2							
Deštné	327/7	1/4			174			
Německé Pavlovice	315/44	6/6	157/5					
Šlapanice Jířkovice	310/31	24	44	48	82			
Trnávka	12/11				19/4			
Lutopecny Kovalovice	- 8							
Malhotice	88/36				121			
Hukovice	88/9				52			
Sedlnice	77		36		111/4			
Biskupice	251/30		15	1	8			
Choryně Lhota Střítež	301/55	13/1	13/1		56/2			
Stará Ves Proskovice	642/30	67/2	59/6		143 /4		2	

husy	kuřata	vejce	šneci	příze (libra)	kmín	lůj (libra)	proso (měrice)	chmel	reality lenní (lán/jitro)	r. poddanské (lán/jitro)	celkem (lán/jitro)
-	102	656	-	126	-		111	-	1/12	6/26	7/38
-	100	520	-	52	-		-	-	-	2/19	2/19
										4/10	4/10
			450						-	-	-
									-	2/53	2/53
									20	3/49	4/5
									-	1/60	1/60
									3	2/27	2/30
									5	2/62	3/3
									48	5/5	5/53
									-	-	-
-	-	-	-	-	-		-	-	4	6/16	6/20
									-	2/62	2/62
				414					4	11/22	11/26
									-	3/29	3/29
	44								-	3/28	3/38
				38					48	4/5	4/53
	27	405							-	5/12	6/8
						20			-	6/60	6/63
									19	9/51	10/6
	12	240								3/22	3/22
										1/28	1/28
10	24	270		49					-	2/35	3/5
				-					-	3/48	3/48
				165					1/54	-	2/43
	236	520		22				4	-	6/58	6/62
					25				-	3/63	4/10
36	126	1200		96			½		-	7/17	7/19
	88	773					½		-	5/61	6/4
				32	11				-	4/5	4/13
									-	1/43	1/44
				122					-	8/12	8/14
										1/11	1/11

Léno - osady	Činže, desátky (zl. rýnský/ krejcar)	pšenice (měrice/achtl)	žito (měrice/achtl)	ječmen (měrice/achtl)	oves (měrice/achtl)	vino (vědro)	vepří krmní	selata
Lhota Urbancova Lhota Zálesní Želívsko	celkem 241/14							
Všechovice Provodovice	615/12				172			
Tuřany	2							
Nová Horka Skorotín Mošnov Albrechtický	celkem 559/30		celk. 86		celk. 71/3		celk 3	
Kateřinice	43/21				30/7			
Nový Sikovec	179/30							
Želeč Pustiměř	202/27							
Těšnovice Bařice	526/43							
Studnice	50/15	4	46	46			4	
Kamenná Horka	3/50							
Kruh	4/56							
Křižanovice	385/30		35		35			
Loučka Podolí Lazy	celkem 92/17				celk. 38/3			
Slavičín Lipová	54/49	28						
Horní Povelice Bučávka	301/30							
Jindřichov Bartultovice Petrovice Arnultovice Životice 3 svob. dvory	2437/52	10/3	297/2		80/6			
Matějovice	130/35		25/4		60/4			
Holešov	19/47							
Skalička (ol.)	25/30							

husy	kuřata	vejce	šneci	příze (libra)	kmín	lůj (libra)	proso (měrice)	chmel	reality lenní (lán/jitro)	r. poddanské (lán/jitro)	celkem (lán/jitro)
	164	157								-/35 -/39 1/13	-/35 -/39 1/13
	226	1360		44	21					6/11 2	6/11 2
16	14								-/1	4/35	4/56
	celk. 357	1830		240					- - -/3	- 2/27 4/40 4/13	- 2/27 4/43 4/16
33	87	160		24	40				-/3	2/59	2/62
				22 ½							
	46	930							-/6 -/1	4 -/16	4/6 -/17
	159	895								2/50 3/25	2/50 3/25
				21						-/22	-/22
										-/48	-/48
	8	80		22					-/62	1/3	2/1
						10				7/6	7/6
									- -/11 -	2/17 -/61 -	2/17 1/8 -
	98	390		120					-/38 -/3	3/4 3/44	3/42 3/47
	74	180		20					-/24 -	4/5 3/24	4/29 3/24
	721	3253				220			-/7 -/5 -/9 -/1 -/1 -	23/54 3/55 3/50 4/33 1/21 -	23/61 3/60 3/59 4/34 1/22 -
				68					2/52	4/42	7/30
	14			17					-/3	1/13	1/16

Léno - osady	Činže, desátky (zl. rýnský/ krejcar)	pšenice (měrice/achtl)	žito (měrice/achtl)	ječmen (měrice/achtl)	oves (měrice/achtl)	víno (vědro)	vepří krmní	selata
Skalička (př.)	106/30							
Malhostovice	45/7	34						
Hůzová Mutkov								
Hrozová Pelhřimovy	104		10/5					
měst. Rudoltice ves Rudoltice Vino Piskořov Nový Les	726/44	3/1	76/4		10/5			
Fulštejn Koberno Tošovice Kampelička	907/58	14/2	314/4		49			
Dolní Povelice Nová Ves Grundek	356/40		76/4		10/3			
Uhlířov	15/18							
Štáblovice Mikolajice	236/4							
Slavkov	363/6							
Nechvalín Želetice	34/2 295/19	5	9/6	7/6	6	10 7		
Kurovice Třebětice	333/27							
Martinice	132/30		26		46			
předm. Meziříčí Poličná Jarcová Juřinka Oznice	713/3							
Velká Střelná Černná	332/13		66		246/4			

husy	kuřata	vejce	šneci	příze (libra)	kmín	luj (libra)	proso (měrice)	chmel	reality lenní (lán/jitro)	r. poddanské (lán/jitro)	celkem (lán/jitro)
									-/1	2/26	2/63
				37						1/28	1/28
									-/6	16/49 -/2	16/49 -/8
15	139	345		52					-/1 -/1	5/2 4/21	5/3 4/22
	42	120		15		20			1/24	-/53 5/39 4/31 2/28 1/17	-/53 6/63 4/31 2/28 1/18
				92		60			-/4 -/27 -/1	9/24 3/35 -/40 -/4	9/28 3/62 -/41 -/4
	98	210		39					-/26	4/19 2/54	4/45 2/54
19	19			19					-/33	2/15	2/48
				67					-/6 -/36	4/10 4/18	4/16 4/54
									-/9	6/60	7/5
	68 72	413 1080				10 10			-/9	2/32 5/65	2/32 6/10
									-/8	4/44 8/55	4/52 8/55
									-/3	4/56	4/59
						268			-/8	10/32 3/40 -/63 1/6 -/60	10/40 3/40 -/63 1/63
33	500	477							celk. -/9	celk. 5/44	celk. 5/53

Léno - osady	Činže, desátky (zl. rýnský/ krejcar)	pšenice (měrice/achtl)	žito (měrice/achtl)	ječmen (měrice/achtl)	oves (měrice/achtl)	vino (vědro)	vepří krmní	selata
Blansko Ráječko Dolní Lhota Veselice Suchdol Těchov a Zdislavice Dlouhá Lhota Újezd Šebrov a (Sv.) Kateřina Vilémovice Olešná a Hořice Horní Lhota Brlov Horní a Dolní Klepačov	2984/24	15/5	70		45		1	
Bílovice	551							
Kostelec Žádovice Skalka	388/44 182/30					2 9		
Dešná (zn.) Županovice	459/5 88/27	43 32	130 50	11	98 30			
Újezd (zn.)	163/10		3		24			
Divnice	63/22	7/6						

husy	kuřata	vejce	šneci	příze (libra)	kmín	lůj (libra)	proso (měrice)	chmel	reality lenní (lán/jitro)	r. poddanské (lán/jitro)	celkem (lán/jitro)
									-/11 -/1	5/31 3/30 1/32 -/48 -/53 -/18 -/34 1/24 1/25 -/4 -/63 1/7 -/8	5/42 3/31 1/32 -/48 -/53 -/52 1/24 1/25 1/1 -/63 1/7 1/2
33	130	360							-/34	4/6	4/40
33	39 122			79 148				15	-/31 -/30	4/53 5/29 3/52	5/20 5/59 3/52
	23									11/54 4/30	11/54 4/30
56	210								1/5	1/58	2/63
	65	350		45					-/7	3/47	3/54

Opavské německé divadlo ve světle archivních pramenů

Marta Linzmajerová

Divadelnictví v Opavě má bezesporu bohatou tradici, kterou nám pomáhají mapovat dochované, mnohdy velmi zajímavé a především hodnotné archivní prameny. Díky nim dnes můžeme poodhalit vývoj opavské divadelní scény, skladbu repertoáru a jeho úroveň v průběhu dlouhých let opavské divadelní historie.

V tomto článku nás bude primárně zajímat činnost divadla jakožto instituce do roku 1945, nikoliv stavební vývoj divadelní budovy. Toho se dotkneme opravdu jen okrajově.

Hlavním archivním pramenem ke studiu dějin divadla v Opavě je pozoruhodný fond Městské divadlo Opava, uložený ve Státním okresním archivu Opava. Materiály tohoto fondu pocházejí z let 1790–1944 a jejich jádro tvoří ojediněle dochovaný soubor více než 800 divadelních plakátů. Plakáty na jednotlivá představení, později i na celé divadelní sezony nás informují o tom, jak vypadal repertoár v jednotlivých obdobích vývoje opavské scény, případně kteří umělci v Opavě hostovali. Plakáty vztahující se k celým sezonám nám často skýtají další důležité údaje – obsahují totiž přehled uměleckých i technických zaměstnanců divadla.

Poměrně velké množství materiálu vztahujícího se k opavskému divadlu však nalezneme také ve fondu Archiv města Opava, rovněž uloženém ve Státním okresním archivu Opava. Jsou to jednak archiválie týkající se divadelní budovy, jednak dokumenty informující například o jejím pronájmu jednotlivým divadelním společnostem a materiály ilustrující úroveň opavské scény.

Podívejme se nyní na některé z výše uvedených pramenů blíže.

Nejstaršími dochovanými plakáty opavského městského divadla jsou plakáty z roku 1790 zvoucí na operní představení, a to na komickou operu Giovanniho Paisiella *Die eingebildeten Philosophen* (*Domýšliví filozofové*)¹ a na rovněž komickou operu *Una Cosa Rara*, jejímž autorem je španělský skladatel Vincente Martín y Soler (dle dochovaného plakátu z 1. prosince 1790 se jedná již o čtvrté uvedení tohoto

– Nejstarší dochovaný plakát opavského městského divadla z roku 1790, zvoucí na komickou operu Giovanniho Paisiella „Die eingebildeten Philosophen“ (*Domýšliví filozofové*). / SOKA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 8.

¹ Státní okresní archiv Opava (dále jen SOKA Opava), fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 8.

díla).² Patrně z roku 1790 pochází rovněž program představení Lessingova dramatu Emilia Galotti.³ Tyto nejstarší plakáty jsou po restaurátorském zásahu v poměrně dobrém fyzickém stavu a jsou čitelné i přes značné množství skvrn způsobených korozi papíru. Můžeme se domnívat, že toto poškození bylo vyvoláno zbytky lepicí hmoty, použité k upevnění na plakátovací plochu. Zmiňované plakáty již obsahují veškeré obvyklé náležitosti, tedy den a hodinu uvedení, název představení, jméno autora, seznam osob, které v tom kterém divadelním kuse vystupují, a konečně také ceny vstupenek pro jednotlivá místa v divadle, stejně jako je tomu dnes.

Od roku 1810 upustilo město od dosavadního pronajímání divadelní budovy jednotlivým společnostem a světilo její provoz divadelnímu řediteli, jenž byl obvykle zvolen na tři roky. Prvním takto řádně zvoleným ředitelem byl režisér Johann Schönfeld.⁴ Vzestup úrovně opavského divadelnictví můžeme zaznamenat zvláště pod společným vedením Ferdinanda Redera a Aloise Grossmanna v letech 1819–1822. To se projevilo především v době konání kongresu Svaté aliance v Opavě. Ve dnech 19. října – 15. prosince 1820 bylo uvedeno celkem 87 titulů.⁵ Blíže nás o tom informuje další velice zajímavý pramen, a sice opavský divadelní almanach z doby konání zmiňovaného kongresu.⁶ Zde nalezneme kromě přehledu uvedených divadelních kusů, mezi nimiž převažují komedie z pera tehdy oblíbeného dramatika Augusta Kotzebua, také přehled personálního stavu divadla. Vedle opavských herců se na jevišti objevili rovněž umělci hostující.

V prvním dvaceti letí 19. století na plakátech vůbec kromě různých frašek, jejichž autor v některých případech ani není uveden, převládalo jméno Augusta Kotzebua. Kromě toho se konaly také hudební akademie a maskární plesy. Do repertoáru opavského divadla však již pronikají také hodnotnější díla Friedricha Schillera. V listopadu 1812 to například byli *Loupežníci*⁷ a z února 1816 pochází plakát na klasické drama *Úklady a láska*.⁸

Poněkud kuriózně dnes může působit plakát na představení tzv. „živých obrazů“ patrně z roku 1800.⁹ Mělo se jednat o mimická ztvárnění biblických výjevů podle obrazů slavných malířů. Ještě kurióznější však asi bylo artistické vystoupení kočovného umělce Georga Mänicka, který své umění předváděl ve vodě. Originální produkce onoho „Wasserkünstlera“ se měla uskutečnit poblíž Jaktařské brány. Mänick měl zřejmě se svým představením u Opavanů úspěch, jelikož se dle údajů na plakátu jedná již o jeho třetí vystoupení.¹⁰ Podobných plakátů na artistické či akrobatické produkce, které divadlo uspořádalo, se ve zmiňovaném archívním fondu zachovalo více. Představili se zde například i krotitelé zvířat, doloženo je také

2 Tamtéž, inv. č. 9.

3 Tamtéž, inv. č. 842.

4 ZBAVITEL, Miloš: *Kalendárium dějin divadla v Opavě*, Opava 1995, s. 18.

5 Tamtéž, s. 19.

6 SOKA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 841.

7 Tamtéž, inv. č. 57.

8 Tamtéž, inv. č. 68.

9 Tamtéž, inv. č. 21.

10 Tamtéž, inv. č. 22.

– Plakát k vystoupení Ferenca Liszta v Opavě roku 1846 vytištěný na hedvábí. / SOKA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 218.

kouzelnické a břichomluvecké vystoupení.¹¹

Pojďme ale zpět k serióznějšímu repertoáru. Od konce 20. a počátku 30. let 19. století do něj byla stále častěji zařazována opera. Šlo zde především o díla tehdy oblíbených hudebních skladatelů Gioacchina Rossiniho, Vincenza Belliniho, Ferdinanda Herolda či Carla Marii von Webera. Konkrétně zde byla například uvedena Héroldova *Zampa*,¹² Belliniho *Norma*,¹³ Weberův Čarostřelec,¹⁴ Rossiniho *Othello*¹⁵ nebo *Lazebník sevillský*.¹⁶ V březnu 1840 zde mělo premiéru dílo *Robert ďábel* Giacomo Meyerbeerera.¹⁷ Podle velkého počtu repríz můžeme usuzovat na oblíbenost děl dalšího tehdy populárního operního tvůrce Gaetana Donizettiho, zvláště pak *Nápoje lásky* a *Lucie z Lammermooru*. Konečně v srpnu roku 1849 měl v Opavě premiéru Verdiho *Ernani*.¹⁸

V oblasti činohry byly uváděny převážně divadelní kusy z pera tehdy velmi populární autorky Charlotty Birch-Pfeifferové a také Johanna Nestroye.

Roku 1846 máme v Opavě doloženy dvě významné kulturní události, které uspořádalo opavské divadlo. Dne 27. května zde totiž poprvé hostoval významný klavírní virtuos a skladatel Ferenc Liszt. Další jeho vystoupení následovalo hned 1. června téhož roku.¹⁹ Plakát zvoucí na umělcovo červnové vystoupení je zajímavý svým provedením. Jde totiž o černobílý tisk na hedvábí opatřený pozlaceným rámečkem. (Z celého souboru více než 800 plakátů je jediným, jenž není tištěný klasicky na papíře). Čtyři měsíce po Lisztově návštěvě Opavy se opavské publikum dočkalo další významné akce. Dne 31. října 1846 v opavském městském divadle koncertoval Johann Strauss se svým orchestrem.²⁰

Zatímco 70. léta 19. století byla spíše ve znamení úpadku instituce, v 80. a 90. letech nastává příznivý obrat, a sice pod vedením Julia Nicoliniho a následně Ferdinanda Arlta, který se nebránil uvádění novinek a zval do Opavy také hostující umělce. Bohužel právě z této éry se nám zachovalo jen malé množství plakátů na jednotlivá představení. Dobře dochované plakáty zvoucí na slavnostní zahájení jednotlivých sezon nám alespoň poskytují přehledy premiér i starších kusů s plánovými reprízami.

Počátkem 20. století převažoval v opavském divadle, alespoň soudě dle dochovaného materiálu, hudebně-dramatický žánr – opera a opereta. Velmi často byla inscenována díla Johanna Strausse, Oskara Strause, Franze Lehára, Franze von Suppé a dalších. Uváděny však byly i náročnější opery Giuseppe Verdiho (například *Aida*), Georgese Bizeta (především *Carmen*) a stále častěji i Richarda Wagne-

11 Tamtéž, inv. č. 376.

12 Tamtéž, inv. č. 141.

13 Tamtéž, inv. č. 183.

14 Tamtéž, inv. č. 124.

15 Tamtéž, inv. č. 199.

16 Tamtéž, inv. č. 189.

17 Tamtéž, inv. č. 180.

18 Tamtéž, inv. č. 287.

19 Tamtéž, inv. č. 217 a 218.

20 Tamtéž, inv. č. 222.

ra (například *Lohengrin*, *Valkýra*, *Soumrak bohů*, *Zlato Rýna*). V činohře se také setkáváme s hodnotnějšími dramaty Henrika Ibsena (například *Divoká kachna*), z německých autorů pak byl uváděn například Hermann Sudermann.

Přestože slibný vývoj opavské divadelní scény byl narušen požárem budovy v červnu roku 1909, i s touto nešťastnou událostí se divadlo dokázalo rychle vypořádat. Provoz byl znovu zahájen dne 2. října 1909 Beehovenovou operou *Fidelio*. Shodou okolností se právě plakát k tomuto představení zachoval.²¹

Po roce 1918 nebylo postavení německého divadla v Opavě jednoduché. Odliv obecnosti byl zapříčiněn odchodem obyvatelstva německé národnosti a čeští diváci pochopitelně upřednostňovali česká představení. V sezoně 1921/1922 se německá scéna dokonce ocitla na pokraji finančního krachu a její existenci zachránila veřejná sbírka.²² Nejsilnějším uměleckým odvětvím scény se stala především opera, a to hlavně zásluhou dirigenta prof. Arthura Löwensteina, jenž později také stanul v čele divadla. V letech 1934–1936 působil na pozici šéfa opavské opery Leopold Ludwig, který v pozdějších letech vedl státní opery ve Vídni nebo Hamburku.²³

Z dochovaných pramenů víme, že v Opavě kromě stálých členů vystoupila pohostinsky také řada jistě ne bezvýznamných umělců. Tak například v lednu 1922 zde ve Wagnerově opeře *Siegfried* účinkovali sólisté Státní opery ve Vídni Hubert Leuer a Hans Breuer.²⁴ V listopadu 1925 vystoupila na opavské scéně sólistka též opery Marie Gutheilová-Schoderová ve Straussově *Elektře*.²⁵ V dubnu 1927 pak v Opavě hostoval další člen Státní opery ve Vídni Josef Manowarda ve Wagnerově *Parsifalovi*.²⁶

Po mnichovském diktátu nastalo pro opavské německé divadlo nové, v podstatě možno říci příznivé období. Vzhledem k politické situaci začalo divadlo plnit i ideologickou úlohu, a to především uváděním her nacionálnímu socialismu nakloněných dramatiků. V oblasti hudebně-dramatického umění nyní z pochopitelných důvodů převažovala opera Richarda Wagnera. Nutno podotknout, že se podařilo nastudovat i jeho nejnáročnější díla.²⁷ Bohužel divadelní plakáty z tohoto období existence opavského německého divadla se nezachovaly. V archívním fondu Městské divadlo Opava se však nachází jiný, neméně zajímavý materiál. Jsou to například divadelní almanachy a programy na jednotlivé sezony, mj. právě pro sezony v době nacistické okupace.²⁸ Z téhož období se nám dochoval rovněž fotografický materiál obsahující portrétní fotografie umělců a fotografie z inscenací.²⁹ V osvobozeném městě se pak začíná psát nová etapa opavského divadelnictví, která však již překračuje rámec tohoto článku.

21 Tamtéž, inv. č. 664.

22 ZBAVITEL, M.: *Kalendárium, dějin divadla v Opavě*. Opava 1995, s. 50.

23 Tamtéž, s. 67.

24 SOKA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 704.

25 Tamtéž, inv. č. 742.

26 Tamtéž, inv. č. 758.

27 ZBAVITEL, M.: *Kalendárium, dějin divadla v Opavě*. Opava 1995, s. 74.

28 SOKA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 841.

29 Tamtéž, inv. č. 812–832 a 834.

5/609

Stadttheater in Troppau
 Direktion: Carl Seifer.

Samstag, den 2. Oktober 1909

Fest-Vorstellung
 zur Feier der Wiedereröffnung des Stadttheaters.

Overture: Die Weihe des Hauses von Beethoven.
 Dirigent: Herr Musikdirektor Ludwig Grande.

PROLOG
 von Maria Theresia May, gesprochen von Elsa Valeska.
 Hierauf: Unter gefälliger Mitwirkung des Troppauer Männergesangsvereins

FIDELIO
 Oper in 2 Akten von Ludwig van Beethoven.
 Spielleiter: Herr Carl Weiß. — Dirigent: Herr Kapellmeister Dr. Rudolf Keller.

Personen:

Florestan, ein Gefangener . . . . . Michael Raska	Don Rigore, Gouverneur eines Staats- gefängnisses . . . . . Hans von Casari
Leonore, seine Gemahlin, unter dem Namen „Fidelio“ . . . . . Cäcilie Pfleger	Rocco, Gefangenwärter . . . . . Salvator Jolly
Don Fernando, Minister . . . . . Viktor Hoffler	Margarethe, seine Tochter . . . . . Elise Riber
Offizier, Staatsgefängnis: Rasken, Kott. — Bei der Handlung: Ein heimliches Staatsgefängnis, einige Wachen von Gendarmen.	Janius, Förster . . . . . Rudolf Müller

Vor dem 2. Aufzug: „Leonoren-Ouverture“ Nr. 3.
 Die neuen Dekorationen aus dem Atelier von Ferdinand Moser in Wien.
 Nach dem ersten Akte fällt der eiserne Vorhang.

Preise der Plätze
 einschließlich des Zuschlages für das Pensionat-Institut der Bühnengebörigen.

Bestere-Professionloge . . . . . K 10.—	Bühnenloge XI. bis XIV. Reihe . . . . . K 1.50
Wartere-Loge . . . . . 10.—	I. Rangloge I. Reihe . . . . . 3.—
I. Rang-Professionloge . . . . . 14.—	I. Rangloge II. und III. Reihe 2.40
I. Rang-Loge . . . . . 12.—	I. Rangloge IV. bis VII. Reihe . . . . . 2.—
I. Rang-Setzloge . . . . . 10.—	II. Rangloge I. Reihe 2.10
II. Rang-Professionloge . . . . . 9.—	II. Rangloge II. bis V. Reihe 1.50
II. Rang-Loge . . . . . 9.—	III. Rangloge I. Reihe . . . . . 1.—
III. Rang-Setzloge 7.50	III. Rangloge II. bis V. Reihe . . . . . —.84
Bühnenloge I. bis V. Reihe 7.50	Stühnplatz im Parterre . . . . . —.84
Bühnenloge VI. bis X. Reihe 7.50	Stühnplatz im III. Range . . . . . —.42

Kasse-Eröffnung 7 Uhr. Anfang 7¹/₂ Uhr. Ende gegen 10¹/₂ Uhr.

Sonntag, den 3. Oktober 1909:

Nachmittag 4 Uhr: EIN	Abends 8 Uhr: Zum 1. Male	Aufg. Ab. Nr. 1. (1. Stierel rot.)
---------------------------------	------------------------------	---------------------------------------

Walzertraum   **Revolutionshochzeit**

Operette in 3 Akten von Oskar Straus.   Schauspiel in 3 Akten von Sophie Michalits.

Telephon Nr. 128.

Druck von Joh. Schödl in Troppau

– Plakát ke slavnostnímu představení Beethovenova Fidelity u příležitosti znovuoctvení divadelní budovy po požáru roku 1909. / SOkA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 664.

Nyní ještě krátce upozorníme na některé další zajímavé dokumenty archivního fondu Městské divadlo Opava. Jediným dochovaným česky psaným plakátem mezi německojazyčnými archiváliemi je plakát na balet *Pan Twardowski*.³⁰ Jde o zájezdové představení Národního divadla moravskoslezského z Moravské Ostravy. Velmi neobvyklým materiálem, který bychom ve fondu opavské proveniencce očekávali asi jen stěží, je soubor osmi divadelních plakátů z Istanbulu z roku 1918. Tyto plakáty, jejichž převažujícím jazykem je turečtina a francouzština, obdržel darem opavský městský kapelník August Merkelt.³¹ Dalšími drobnými zajímavostmi fondu jsou krátké příležitostné texty, například jmenné oslavné scénické pásmo přednesené u příležitosti 100. výročí úmrtí císaře Josefa II.³² Jediným dochovaným divadelním textem v pravém slova smyslu je rozpis rolí k divadelní hře Paula Apela *Hans Sonnenstößers Höllenfahrt*.³³

Jak již bylo zmíněno výše, fond Městské divadlo Opava je sice zásadním pramenem ke studiu opavské divadelní historie do roku 1945, avšak ne jediným. Proto ještě krátce obraťme pozornost k dalším materiálům, které nám mohou dokreslit historii opavské scény ve sledovaném období. Tyto prameny jsou uloženy ve fondu Archiv města Opava. Nejstarší písemností týkající se opavského městského divadla, uloženou v tomto archivním fondu, je dekret pro určené radní k provedení kontroly a vypracování zprávy o stavu divadla, rekvizit a kulis v důsledku zrušení nájemní smlouvy s nájemcem Karlem Flebbem z roku 1806.³⁴ Také další materiály nás informují o pronájmu divadla soukromým subjektům a jiných organizačních problémech instituce. Badatelsky přínosné mohou být rovněž dokumenty vztahující se k vnitřním záležitostem divadla a také ilustrující úroveň jeho vybavení, například předpisy pro personál a tištěný divadelní pořádek pro publikum³⁵ či soupis předmětů a zařízení opavského divadla, vypracovaný pro pojištění proti požáru.³⁶ V Archivu města Opavy se také nacházejí cenné materiály k vývoji divadelní budovy, včetně přiložených plánů. Je zde dochována kupříkladu pamětní listina o opravě divadla po požáru z roku 1909.³⁷ Konečně ještě můžeme zmínit pět knih rekvizit opavského městského divadla z let 1832–1880.³⁸ Ke každé divadelní hře zde badatel nalezne evidenční soupis rekvizit potřebných k jejímu provedení. Tento pramen nám tak ilustruje nejen úroveň vybavení opavského divadla, ale především z něj získáme informace o divadelních kusech uvedených v Opavě v té které sezoně.

Závěrem ještě shrňme to, co již vlastně vyplývá z výše uvedeného. Archivních pramenů vztahujících se k opavskému městskému divadlu do roku 1945 se sice

30 Tamtéž, inv. č. 778.

31 Tamtéž, inv. č. 809.

32 Tamtéž, inv. č. 847.

33 Tamtéž, inv. č. 850.

34 SOkA Opava, fond: Archiv města Opava, kart. 230, inv. č. 1673.

35 Tamtéž, kart. 230, inv. č. 1683.

36 Tamtéž, kart. 230, inv. č. 1684.

37 Tamtéž, kart. 237, inv. č. 1710.

38 Tamtéž, inv. č. 471–475.

zachovalo relativně málo, zato kvalita dochování a především výpovědní hodnota těchto archiválií je mnohdy pozoruhodná, což badatelská veřejnost jistě ocení.

Použité prameny a literatura:

Státní okresní archiv Opava, fond Městské divadlo Opava.

Státní okresní archiv Opava, fond Archiv Města Opava.

ZBAVITEL, Miloš: *Kalendárium dějin divadla v Opavě*, Opava 1995.

ZBAVITEL, Miloš a kol. *Divadlo v Opavě: 200 let = Theater in Troppau: 200 Jahre: 1805-2005*, Ostrava 2005.

***

Das deutsche Theater in Troppau im Licht der archivalischen Quellen

Troppau hat eine bunte Theatertradition, die von verschiedenen archivalischen Quellen dokumentiert wird. Es wurden zwar nicht viele solche Quellen erhalten, aber sie haben eine merkwürdige Qualität und reichen Aussagewert. Aufgrund dieser Archivalien können wir heute die Entwicklung, die Zusammensetzung und das Niveau des Repertoires der Theaterbühne in Troppau rekonstruieren. Es ist auch möglich, die Namen der Künstler zu erfahren, die hier wirkten oder gastierten. Die wichtigste Basis für das Studium des deutschen Theaters in Troppau bis zum Jahr 1945 bildet der Bestand „Das Stadttheater Troppau“ mit mehr als 800 restaurierten Plakaten. Die Ergänzungsinformationen zur Theaterbühne in Troppau finden wir im Bestand „Archiv der Stadt Opava“, wo zum Beispiel wertvolle Materialien zum Theatergebäude, oder die Bücher der Requisiten des Theaters in Troppau gefunden werden können. Das Ziel dieses Beitrags ist, die Geschichte des deutschen Theaters in Troppau aufgrund der archivalischen Materialien aus dem Staatlichen Kreisarchiv in Opava kurz zusammen zu fassen. Im Text werden die wahrscheinlich interessantesten Dokumente betont, die unter den archivalischen Akten in Bezug auf das Theater in Troppau erhalten sind.

***

*Vortreffliche abgemündete Aufführung, im 1927
Reinigung befriedigend.*

STADTTHEATER TROPPAU

Donnerstag, den 14. April abends 7 Uhr *1927*

Pressevorstellung

der Ortsgruppe Troppau der Reichsgewerkschaft der deutschen
Presse in der tschechoslowak. Republik mit dem Sitze in Prag.

Gastspiel des Herrn

JOSEF MANOWARDA

von der Staatsoper in Wien

Zum 1. Male!   Außer Stammsitzmiete   Zum 1. Male!

PARSIFAL

Bühnenweihfestspiel von Richard Wagner.

Gesamtleitung: Dir. Otto Warbek. — Musikalische Leitung: Arnold Langefeld.

Musikalische Vorbereitungen: Oscar Dittl.

PERSONEN:

Parsifal	.....	Hans Knateder
Kundry	.....	Hilde Kuhn
Gurnemanz	.....	Andreas Holzer
Amfortas	.....	Heorg Heinegg
Klingsor	.....	Hugo Dawid
Titirel	.....	Betty Fiedler
1. Knappe	.....	Lona Vareska
2. Knappe	.....	Karry Wessely
1. Ritter	.....	Willy Scherdeck
2. Ritter	.....	Richard Simex
Solo-Blumenmädchen:		Georg Heinegg
1. Gruppe:		Traute Pawlik
		Betty Fiedler
		Lona Vareska
2. Gruppe:		Elsa Hartmann
		Christi Krahl
		Mizzi Buchta

* * Herr Josef Manowarda als Gast.

Klingsors Zauber Mädchen Die Bruderschaft der Grafsritter, Jünglinge und Knaben.
Auf dem Gebiete und in der Burg der Grafsritter „Monsalvat“. Gegen im Charakter der nördlichen Gebirge des
gotischen Spaniens. Sodann Klingsors Zauberhöhle im Südbahne derselben Gebirge, dem arabischen Spanien
zugewandt zuzuschauen.

Nach jedem Akt 20 Minuten Pause.

Mitwirkung des Troppauer Männergesangvereines samt Frauenchor und eines Knabenchors der Realschule, einstudiert von Herrn Dr. Kutschka.

Kassaeröffnung 6 1/2 Uhr.	Anfang 7 Uhr.	Ende 11 1/2 Uhr.
---------------------------	---------------	------------------

Freitag, den 15. April bleibt die Bühne geschlossen.

Samstag, den 16. April abends 7 Uhr: Einmaliges Gastspiel des Herrn **Dir. H. Frischler** von der Staatsoper in Wien, außer Stammsitzmiete „Parsifal“ Bühnenweihfestspiel von Richard Wagner.

– Plakát na uvedení Wagnerova Parsifala z roku 1927 s členem Státní opery ve Vídni Josefem Manowardou, který v Opavě vystoupil jako host. / SOKA Opava, fond: Městské divadlo Opava, inv. č. 258.

Karl Müller, panský lékař na Hukvaldech

Stanislava Kovářová

Panští nebo vrchnostenští lékaři a ranhojiči či ranlékaři, jak se jim kdysi říkávalo, neměli na různých ustláno už proto, že jejich postavení nebylo dlouho nijak právně zakotveno, a záleželo jen na libovůli vrchnosti, jak se k nim zachová. Dlouho platilo, že šlechta a církevní hodnostáři měli své osobní lékaře, graduovaní lékaři žili ve městech, ale venkovské obyvatelstvo bylo odkázáno na mastičkáře a přírodní lékaře. Změnu přinesl až zdravotní řád pro všechny dědičné země z 2. 1. 1770 a zejména dodatek k němu z 10. 4. 1773: „Najednou a pro všechen čas mají se odstraniti všichni dryáčníci, mastičkáři, pokoutní lékaři, potulní operatéri a tahači zubů, kramáři s therialy (= éterem) a léčivy atd. ve všech c. k. dědičných zemích.“¹ Všichni lékaři a ranlékaři včetně porodních babiček museli být zkoušeni a aprobováni na některé univerzitě. Také vrchnosti dostaly příkaz neusazovat na svých panstvích neaprobované lékaře. Postupně tak vznikala nová kategorie zaměstnanců – panských lékařů (Herrschaftsärzte). Byli to vlastně vzděláním tzv. chirurgové či ranhojiči a porodníci, kteří se stávali úředními lékaři na jednotlivých panstvích. Měli zdarma poskytovat léčebnou péči nižšímu služebnictvu, chudým poddaným i dobytku, později přebírali rovněž úkoly hygienické a protiepidemické i povinnost ohledávat mrtvolu. Za svou práci dostávali peněžní odměnu a deputát, na nichž se podílela vrchnost i poddaní.² Guberniální dekret z 28. 6. 1793 totiž nařizoval, aby k vydržování lékaře/ranhojiče přispívala z poloviny vrchnost a z poloviny kontribuční pokladna.³

178	Haus Nummer.	Namen.	Religion.	Geſchlecht.	Aelter n.		P a t h e n.		
			Schweiblich	Städtiſch	Städtiſch	Vater.	Mutter.	Namen.	Stand.
	1773	Solio	Schweiblich	Städtiſch					
		Dauffer.							
		den 18. Febr.							

– Zápis o narození K. Müllera. / ZAO-Ol, Sběrka matrik Severomoravského kraje, matrika křtů ř. k. fary Mírov, sign. Mh XII 1, inv. č. 7121, fol. 40.

– Autogram K. Müllera. / ZAO-Ol, fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4/19.

- SINKULOVÁ, Ludmila: *Lékaři, stát a zdraví lidu*. Praha 1959, s. 37.
- Patent z 9. 6. 1788 nařizoval, aby byly na všech panstvích zřizovány obecní sýpky, z jejichž zásob bylo sedlákům v době neúrody za mírný úrok rozpůjčováno obilí k setbě. Přebytečné obilí bylo prodáváno do měst a z takto získaných peněz byl vytvořen kontribuční peněžní fond, z něhož byly vypláceny odměny ranhojičům, porodním babičkám, poskytovány podpory invalidům apod. V r. 1849 převzaly peněžní hotovost kontribučních fondů nově zřízené berní úřady, o sýpky se staraly obecní výbory. Zemským zákonem z 15. 8. 1864 byly sýpky a peněžní fondy spojeny a vznikly z nich kontribuční záložny. *Průvodce po Státním archivu v Brně*, Brno 1954, s. 336–337.
- Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-Ol), fond: Ústřední ředitelství arcibiskupských statků (dále jen ÚŘAS), kart. 302, sign. C 51/8-1.

Podrobné vymezení působnosti panských lékařů přinesla Instrukce pro zdravotnický personál z r. 1808. Museli se prokázat diplomem zkoušeného ranhojiče a porodníka, důraz byl kladen na jejich morální vlastnosti a další vzdělávání četbou odborné literatury. Nebyla-li v okruhu jedné hodiny žádná lékárna, museli si zřídit vlastní. Měli si sami sbírat léčivé byliny, květy, kořinky a semena, bylo jim však zakázáno vyrábět léky k vnitřnímu použití (ty měli kupovat od lékárníků) stejně jako léčit vnitřní nemoci, byl-li v místě lékař. Další body se týkaly rodiček, těžkých a smrtelných úrazů, jejich povinností bylo provádět také očkování. Zajímavý byl i bod týkající se vdov po těchto lékařích, které si za ně musely nejdéle do tří měsíců po jejich úmrtí najít zástupce (provizora).⁴ Velmi podrobná instrukce z r. 1814 ukládala, jak postupovat při ohledávání mrtvol,⁵ zatímco dekret dvorské kanceláře ze 4. 1. 1827 jim nařizoval sdružovat se v grémiích podle krajů, účastnit se každoročního shromáždění, přinášel též seznam doporučených lékařských knih, upřesňoval podmínky studia i přijetí do služby a jejich další povinnosti.⁶

Všechna uvedená nařízení se pochopitelně týkala i hukvaldského panství, patřícího olomouckému arcibiskupství. První stručnou zmínku o panském lékaři přináší prameny až v roce 1796. Byl jím Josef Kraus, který za svou službu dostával 60 zl., čtyři sudy piva a 12 sáhů palivového dřeva.⁷ Jeho nástupcem se stal k 1. 1. 1808 Anton Eberle, dosavadní chirurg v Moravské Ostravě. Jeho povinností bylo bydlet na Hukvaldech a nevzdalovat se, pokud hejtmanovi neoznámí příčinu odjezdu a místo, kde se bude nacházet. Měl léčit bezplatně každého poddaného, jehož chudobu potvrdí vrchnost, a vzhledem k tomu, že v místě nebyla lékárna, musel mít dostatečnou zásobu potřebných léků. Byl podřízen hejtmanovi, v lékařských záležitostech však vrchnostenskému syndikovi v Příboře. Plat dostal stejný jako jeho předchůdce, v r. 1812 a 1813 mu byl zvýšen deputát o šest měřic žita, dvě mírky vařiva a kousek pole na pěstování brambor. Hukvaldským panským lékařem zůstal do r. 1816, poté se stal panským lékařem v Kelči, kde 25. 12. 1840 ve věku 75 let zemřel.⁸

V letech 1817–1818 žádal hukvaldský hejtman opakovaně, leč marně o obsazení uprázdněného místa. Nový, v pořadí třetí známý panský lékař Karl Müller totiž nastoupil až v r. 1819. Ale nepředbíhejme.

Psal se rok 1774, když si na Mírově 24. 7. řekli své „ano“ syn zemřelého nádeníka Ondřeje Müllera Jiřík a dcera rovněž již zesnulého mírovského zahradníka Jiříka Césara Anna. Z manželství se narodilo 11 dětí, z nichž tři zemřely v dětském věku. V pořadí jako desátý přišel na svět 9. 2. 1793 jejich syn Karl. V té době byl už jeho

4 KROPATSCHEK, J.: *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichen Regierung des Kaisers Franz des Zweiten in den sämtlichen k.k. Erbländern erschienen sind*, Bd. 25, Wien 1808, č. 8211, s. 220–243, pro ranhojiče na s. 226–231.

5 GOUTTA, G. W.: *Fortsetzung der von Joseph Kropatschek verfaßten Sammlung der Gesetze*, Bd. 9, r. 1814. Wien 1817, č. 215, s. 426–517.

6 GOUTTA, G. W.: c.d., Bd. 28, Wien 1829, s. 5–28.

7 ZAO-OL, fond: Velkostatek (dále jen Vs) Hukvaldy, č. knihy 665.

8 ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4; fond: Vs Hukvaldy, č. knihy 666. Údaje o narození, sňatcích a úmrtí byly získány z matrik veřejně přístupných na internetu, proto bylo upuštěno od citací.

otec, který po sňatku vstoupil do arcibiskupských služeb jako gardista, šafářem na mírovském dvoře. O Karlově dětství a mládí zprávy nemáme, v pramenech se objevil až v roce 1815, a to již jako student olomouckého lycea, resp. jeho medicínsko-chirurgického učiliště.⁹

Prokázal se výučním listem datovaným v Olomouci 10. 3. 1813 a už jako student byl veden coby vyučený ranhojič. Olomoucké učiliště mělo sice jen dva ročníky, ale samotné studium trvalo tři roky. Přednášky měly být přizpůsobeny „chápatosti“ venkovských ranhojičů a měly se omezit na akutní a chronické choroby, které se nejčastěji vyskytovaly mezi venkovským obyvatelstvem. První dva roky poslouchali studenti přednášky 1. ročníku a až po jejich absolvování mohli být zapsáni do 2. ročníku.¹⁰ Karl Müller tedy v letech 1815–1817 naslouchal přednáškám z úvodu do chirurgického studia, teoretické chirurgie, anatomie, všeobecné psychologie a terapie, dietetiky, o „bandážování“ a lékařských nástrojích, též úvodu do psaní receptů a teorii o chirurgických operacích (s praktickým cvičením), další se týkaly soudního lékařství (s dvouměsíční praxí v porodnici) a zvěrolékařství. K závěrečným zkouškám se přihlásil v následujícím roce: 25. 4. 1818 uspěl při zkoušce z ranhojičství a stal se patronem chirurgie, 4. 7. vykonal zkoušku z porodnictví. Již 6. 7. 1818 složil na olomouckém lyceu přísahu jako aprobovaný patron chirurgie a porodník. Mj. přísahal, že bude dodržovat zdravotnické zákony, nařízení a instrukce, podle nejlepšího vědomí léčit nemocné chudé i bohaté, dodržovat lékařské tajemství, radit a pomáhat medikům, ale také že každé narození nahlásí duchovnímu k zápisu do matriky a že se nestane členem žádné tajné společnosti doma ani v cizině. Dobrozdání, vydané medicínsko-chirurgickým učilištěm 15. 7. 1818, potvrzovalo, že úspěšně složil předepsané zkoušky a je způsobilý vykonávat své povolání ve všech rakouských zemích s výjimkou Vídně.¹¹

Již 8. 8. 1818 požádal Karl Müller o místo panského lékaře na arcibiskupských statcích. Svou žádost zdůvodnil kromě dosaženého vzdělání také tím, že i jeho otec je poddaným arcibiskupství a ve službě strávil nejprve 19 let jako gardista a poté dalších 15 jako šafář na mírovském dvoře. Karlově žádosti bylo vyhověno s tím, že může být panským lékařem na Hukvaldech. Musel však ještě absolvovat praxi, ne-

9 Olomoucká univerzita jako nejstarší na Moravě byla založena v r. 1573. V r. 1778 byla přeložena Brna, do Olomouce se vrátila opět v r. 1782, ale jen jako lyceum. Na univerzitu byla povýšena opět v r. 1827, ale doktorské tituly mohly udělovat jen fakulty teologická, filozofická a právnická, zatímco medicínsko-chirurgické učení zůstalo neplnoprávnou částí univerzity s právem udělovat jen tituly „patron chirurgie“ a porodník, nikoliv MUDr.

10 NEŠPOR, V.: *Dějiny university olomoucké*, Olomouc 1947, s. 104.

11 ZAO-OL, fond: Univerzita Olomouc (dále jen UO), č. knihy 775, 783–786, 853, kart. 544, inv. č. 2183; fond: Vs Hukvaldy, kart. 518, inv. č. 2404; fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4. Karlův bratr Josef (* 13. 10. 1790) se oženil s dcerou panského lékaře na Mírově Jana Podrazilá, který jím byl již od r. 1806 († 29. 4. 1848). V jeho pozůstalosti je mj. zaznamenáno rovněž šest odborných knih, které dokládají, jak mohla vypadat „domácí knihovnička“ tehdejšího panského lékaře – pojednávají o botanice, medicínsko-praktické výuce nebo lékařských pravidlech, o soudním lékařství a zvířecím moru a nechyběla ani příručka praktického lékařství. ZAO-OL, fond: Vs Mírov, kart. 38, inv. č. 470. V r. 1828 se stal ranhojičem i Karlův nejmladší bratr Alois (* 2. 1. 1796), který vystudoval v tomto roce olomoucké medicínsko-chirurgické učiliště a stal se panským lékařem v rodném Mírově († tamtéž 23. 2. 1863). ZAO-OL, fond: ÚŘAS, č. knihy 164; fond: UO, č. knihy 775 a 853; fond: Vs Mírov, kart. 38, inv. č. 470.

boť kromě teoretických zkušeností, kterých nabyl na lyceu, potřeboval i praktické znalosti. Praxi absolvoval na dalším z arcibiskupských velkostatků ve Vyškově u tamního syndika a zároveň panského lékaře dr. Jana Křitele Sovy, přičemž mu vyškovský vrchní úřad poskytl zdarma bydlení, otop, světlo a denně 1 zl. Podle posudku, který na něj sepsal dr. Sova 1. 6. 1819, u něj K. Müller praktikoval v době od 4. 10. 1818 do 1. 6. 1819. Během této doby projevoval chvályhodné nadšení, ustavičnou píli, rozšiřoval si znalosti v oboru a k jeho morálním vlastnostem patřila bohabojnost, svědomitost, poctivost, ochota, horlivost a zejména láska k lékařskému povolání; proto jej na místo panského lékaře na Hukvaldech doporučil. K. Müller byl přijat jako panský lékař pro hukvaldské panství 26. 5. 1819 – zřejmě na zkoušku – za bezplatné bydlení, světlo a 1 zl. denně na stravu. Protože se osvědčil, dostal 1.8.1819 dekret, který v podstatě znamenal pracovní poměr „na dobu neurčitou“. Jeho povinnosti a plat i deputát zůstaly stejné jako u jeho předchůdce Eberleho.¹²

Karl Müller se tedy stal tzv. panským lékařem hukvaldského panství a tak se i podepisoval. Toto postavení se stálým, byť malým, ale pravidelným příjmem a deputátem z něj zřejmě učinilo vyhledávanou „partii“, neboť 5. 5. 1820 si podal žádost, aby se mohl oženit s Klárou, dcerou hukvaldského purkrabího Fr. Drummlera. Jeho žádosti bylo vyhověno již 10. 5.¹³ a hned 28. 5. 1820 se konala na Hukvaldech veselka. Klára Drummlerová se narodila na Hukvaldech 24. 7. 1793 a vyrůstala spolu se šesti sourozenci, ovšem bez matky. Manželka purkrabího Fr. Drummlera, rovněž Klára, roz. Kubelková, totiž zemřela 17. 11. 1795 a Fr. Drummler se již podruhé neoženil. O domácnost se mu starala a děti pomáhala vychovávat jeho sestra Anna.¹⁴

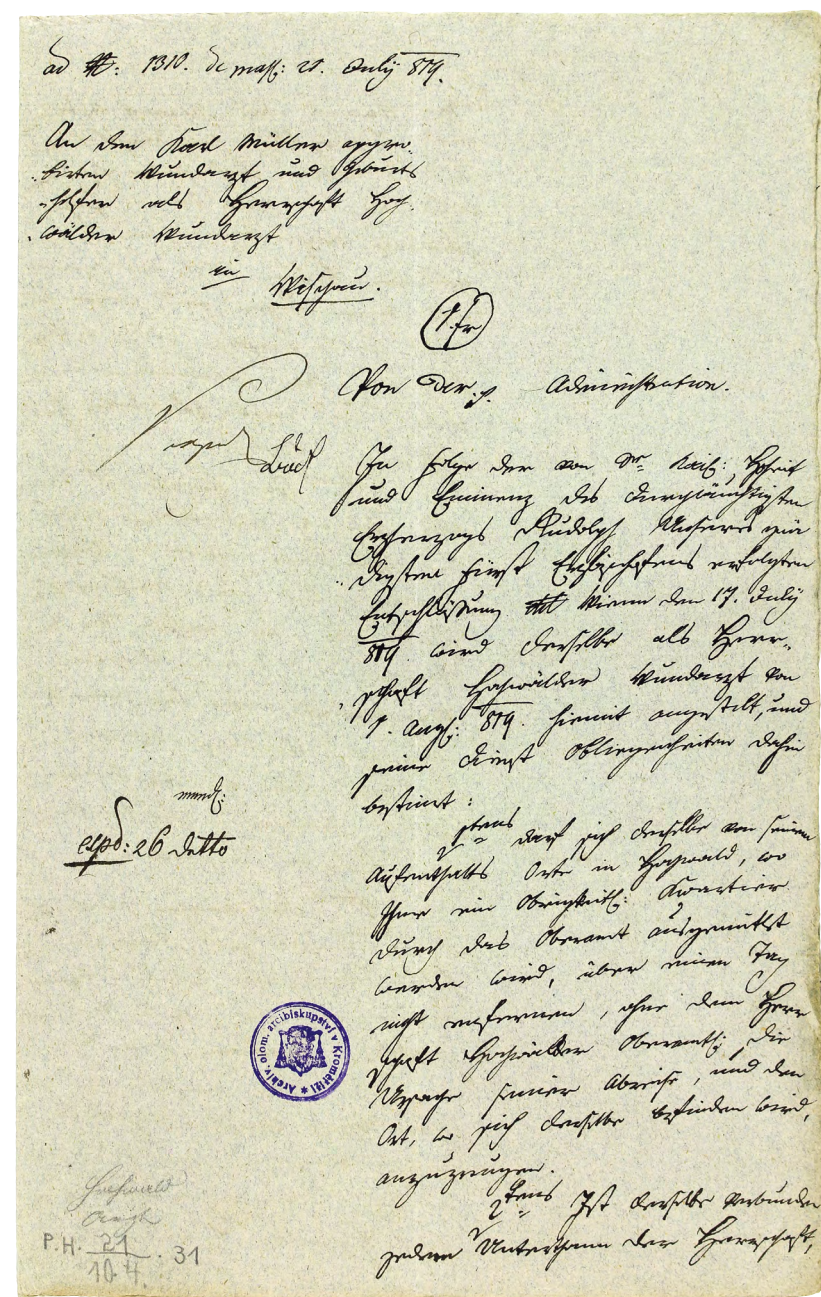
Manželům Müllerovým se krátce po sobě narodili dva synové – Rudolf Karl (* 4. 2. 1821) a Franz Karl (* 29. 1. 1822). Oba však záhy zemřeli a jako příčina jejich úmrtí byl uveden psotník (Rudolf † 20. 4. 1821, Franz † 6. 4. 1822). Další děti již Müllerovi neměli.

O tom, jak vypadal běžný den hukvaldského panského lékaře, se můžeme jen dohadovat či domnívat. Podle popisu práce měl zdarma léčit chudé poddané, jimž vysvědčení o chudobě vystavoval zpravidla místní farář a potvrzovala vrchnost, a k nimž patřili zejména nádeníci, žebráci a vdovy, ale také nižší služebnictvo, k němuž se řadili gardisté, drábi nebo pacholci a děvečky u dvorů. K nejčastějším nemocem, se kterými se běžně setkával, patřily úbytě (souchotiny), vodnatelnost, hlavnička (nervová horečka), zápal plic, úplavice, různé druhy krvácení, ale i svrab, žaludeční a žlučnickové potíže nebo nemoci pohlavní (kapavka, syfyly). Torzovitě dochované prameny podávají svědectví o tom, že např. v době od 1. 7. do 30. 9. 1839 ošetřil 57 nemocných, z nichž pět zemřelo, a náklady na jejich léky ve výši 65 zl. 45 kr. mu byly proplaceny. Prováděl rovněž očkování proti neštovicím a byl povolován i k nemocnému dobytku (motolice u ovcí, dobytčí mor). Účastnil se také vyšetřování případů náhlého úmrtí, k nimž docházelo nešťastnou náhodou, po úrazu, ale mohlo se jednat i o sebevraždy, utonutí, nález neznámé mrtvé osoby apod. K tako-

12 ZAO-OI, fond: ŮŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4; kart. 205, sign. C 33/13; č. knihy 164; fond: Vs Hukvaldy, č. knihy 666, kart. 518, inv. č. 2404.

13 ZAO-OI, fond: ŮŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4.

14 Zemřela na Hukvaldech č. 25 ve věku 70 let 27. 3. 1838 jako svobodná.

– Sdělení o ustanovení K. Müllera panským lékařem na hukvaldském panství od 1. 8. 1819. / ZAO-OI, fond: ŮŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4/19.

vým událostem sepsoval lékařské vysvědčení a protokol, tzv. visum repertum. Jak uvidíme dále, mnohem více energie a času musel vynaložit při epidemiích cholery a tyfu.¹⁵

Až do roku 1830 zůstal Karl Müller jediným panským lékařem rozlehlého hukvaldského panství. Zřízení místa pro druhého lékaře souviselo s rostoucím počtem obyvatel a zejména s rozvojem železáren ve Frýdlantě nad Ostravicí i se změnou jejich správy.¹⁶ Již 30. 4. 1829 žádali vesničtí fojti o zřízení místa pro dalšího lékaře a žádost podpořili i tím, že v kontribuční pokladně je dostatek peněz na jeho plat. Proti nebyl ani hukvaldský vrchní úřad, podle jehož sdělení z 19. 9. téhož roku na 42 vesnic s 29 471 obyvateli jeden lékař nestačí. Žádost podpořil 4. 10. také ředitel frýdlantských železáren Fr. Kleinpetr, který považoval ustanovení dalšího lékaře za žádoucí a nutné, protože nebylo v silách a možnostech jednoho poskytovat náležitou lékařskou pomoc a péči za situace, když v železárnách, při těžbě a práci s ohněm docházelo k častým úrazům. Proto považoval za vhodné, aby byla pomoc nablízku, což přes veškerou snahu a píli K. Müllera nebylo možné zabezpečit. Na závěr uvedl, že dříve, když byly železárny pronajaty, nájemce využíval lékaře z Místku, ale nyní spatřoval nutnost zřídit místo druhého panského lékaře, který by byl přímo ve Frýdlantě. O vyjádření ke zřízení místa druhého panského lékaře ve Frýdlantě byl požádán i K. Müller, který 1. 11. 1829 oznámil, že dostává od vrchnosti 200 zl., čtyři měřice pšenice, 12 měřic žita, pět sudů piva, 16 sáhů dřeva a má dvě měřice pole na brambory, k tomu zdarma bydlení na Hukvaldech, od r. 1820 také 52 měřic ovsu a 36 centnýřů sena pro koně (1 centnýř = 50 kg) a z kontribučního fondu 100 zl. konv. měny (250 zl.). Když přešly železárny do vrchnostenské režie a zvětšil se i počet zaměstnanců, dostal od června 1827 navíc 50 zl. konv. měny (125 zl.) a na koně dalších 52 měřic ovsu a 36 centnýřů sena – toho by se rád zřekl, bude-li na panství další lékař. Ke zřízení jeho místa došlo 10. 10. 1830 a ve Frýdlantě se jím stal Josef Havlíček.¹⁷

Brzy na to zachvátila i Hukvaldsko epidemie cholery. V první fázi se v bezprostředním okolí Hukvald nijak razantně neprojevila. V r. 1831 jí podlehl čtyři osoby ve Sklenově a jedna v Rychalticích, v následujícím roce jedna osoba v Hájově. Horší následky měla stejná epidemie v r. 1836, kdy na ni zemřelo 16 osob v Rychalticích, 14 ve Sklenově a jedna na Hukvaldech. Již v r. 1831 požádal K. Müller o zvýšení dávky obroku pro koně, neboť dosud měl jen koně jezdeckého (jezdil tedy za nemocnými „koňmo“) a nyní si hodlal pořídit i koně tažného, aby mohl za nemocnými jezdit bryčkou. Jeho žádosti bylo vyhověno.¹⁸

V důsledku epidemie a častějších výjezdů za nemocnými, což s sebou přinášelo větší výdaje, požádali již v r. 1832 oba lékaři o zvýšení platů. Mělo se jednat nejen o plat, který jim poskytovala vrchnost, ale také o navýšení příspěvku z kontribuční

15 ZAO-OI, fond: Vs Hukvaldy, kart. 512, inv. č. 2391; kart. 511, inv. č. 2388, kart. 513, inv. č. 2397.

16 Frýdlantské hutě, patřící olomouckému arcibiskupství, byly založeny ve 2. polovině čtyřicátých let 17. století a od 2. poloviny 18. století byly pronajímány. V r. 1826 skončil jejich dlouholetý nájem rodině Homoláčů a přešly zpět pod přímou arcibiskupskou správu.

17 ZAO-OI, fond: Vs Hukvaldy, kart. 518, inv. č. 2404.

18 ZAO-OI, fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4.

pokladny, k čemuž byl nutný souhlas všech podílníků. Proto vrchní úřad obeslal všechny obce, aby podepsaly „plnomocenství“, které by je mj. zavazovalo „pro naše dva chvályhodné pány felčary ... peníze odbírat i kvitýrovati k většímu platu těch řečených pánů felčarů ...“. Ale v tomto případě padla kosa na kámen a obce podpis odmítaly. Např. poddaní z Drnholce (= dnes součást Lubiny) napsali 5.3.1832 vrchnímu úřadu: „Straniva tej příčiny, že se my na to plnomocenství podepsat nemůžeme ani slibu slibovat, co se tejc felčarů, poněvadž jeden každý má se co starat, (ve) včilejším běhu světa, aby ty císařské a knížecí povinnosti mohl zapravít ... Ještě větší příčina jest, že my máme do Příbora necelej půl hodiny pro felčara, když by ho kdo potřeboval, a pro hochvaldského víc než hodinu, tak kde by my (j)sme chudobní lidé přišli skrz příležitosti a větší útraty s hochvaldským felčarem si dělat, poněvadž felčara nemůžeme každý potřebovat, jenom ten, kdo má peníze.“ „Plnomocenství“ podepsaly tenkrát jen dvě obce – Myslík a Mniší; ostatní dědiny nechaly dotazník nevyplněný. Podobná situace se opakovala i v r. 1841, kdy obce opět odmítly zvýšení platů lékařů z obavy, že v případě nedostatku prostředků ve fondu by musely hradit zvýšený plat z vlastních zdrojů. Např. fojt Filip Zlý z Palkovic k tomu napsal: „Karl Müller na Hukvaldech je od Palkovic vzdálený dvě hodiny, ale bližší je lékař v Místku (jen 1 hodina), další dva doktoři medicíny jsou ve Frýdku (5/4 hodiny).“¹⁹

Zvýšení kontroly nad výkonem funkce znamenal pro dr. Müllera přípis vrchního úřadu, který obdržel 30.6.1846. Ukládalo se mu jím, že má vést od 1.7. tzv. záznamní knihu pro ošetřování nižšího služebnictva a chudých poddaných, přičemž do ní měl zapisovat provedené úkony, týkající se průběhu nemoci jednotlivců včetně předepsaných léků. Zápisy měl psát neprodleně ještě tentýž den, výjimku představovaly jen naléhavé případy a nemocní, k nimž vyjížděl v noci – tehdy mohl zápis provést až následujícího dne. Peníze za vydané léky mu měly být propláceny čtvrtletně. Dále se v něm uvádělo, že písaři a lesní adjunkti již nejsou řazeni mezi nižší služebnictvo, a proto si léky mají hradit sami, ev. požádat vrchnost o jejich proplacení, což mělo být posuzováno jednotlivě. A zpřísnit se mělo i tzv. „posuzování chudoby.“

Jinak si ovšem Müllerovi nežili nijak špatně. Manželství sice zůstávalo bezdětné, ale jejich majetek se rozhojňoval. Již 26.2.1829 koupili na Hukvaldech od Tomáše a Anny Zelinkových usedlost č. 18 a 12.9.1835 přikoupila Klára Müllerová od Ondřeje Klečky sousední usedlost č. 19. Když 26.10.1834 zemřel na Hukvaldech č. 25 ve věku 75 penzionovaný purkrabí Fr. Drummler, po projednání jeho pozůstalosti zdědili manželé Müllerovi 20.11.1839 jeho usedlost č. 25, kterou si zakoupil v roce 1806, a přestěhovali se do ní. 20.11.1839 se stali i majiteli junkerství v Rychalticích č. 63, které Fr. Drummler koupil již 1.9.1799. Junkerství se nacházelo uprostřed obce proti kostelu a jeho obytné a hospodářské budovy byly vystavěny do čtverce. Tvořilo je obydlí šafáře a stáj pro 20 kusů „rohatého“ dobytka, sýpka, vepřín a stodola. Patřilo k němu 236 měřic pozemků - 121 měřic polí, 27 měřic luk, 26 měřic zahrady, devět měřic rybníků, které byly zčásti využívány jako louky, a 53 měřic pastvin pro ovce.²⁰

19 ZAO-OI, fond: Vs Hukvaldy, kart. 518, inv. č. 2404.

20 ZAO-OI, fond: Vs Hukvaldy, č. knihy 323, fol. 28; č. knihy 325, fol. 236 a 376, č. knihy 490,

Výnos z rychaltického junkerství, jehož část pozemků pronajímali, užívali manželé Müllerovi necelých devět let, neboť 10.1.1848 je prodali za 6000 zl. konv. měny šichtmistřovi Josefu Unterkirchnerovi z Moravské Ostravy a jeho manželce Terezii. Vyměnili si však, že budou z junkerství doživotně dostávat tři měřice pšenice, čtyři měřice žita, 10 měřic ova, 24 centnýřů (= 56, resp. 61,6 kg) sena, 12 centnýřů otavy, čtyři kopy brambor a dvě kopy krátké slámy.²¹ Prodej se odehrával v době, kdy na panství opět řádila epidemie, tentokrát tyfu. Jen v okruhu kolem Hukvald si vyžádala v letech 1847-1848 celkem 69 obětí. První případ úmrtí se objevil 28.10.1847 v Dolním Sklenově, poslední 15.6.1848 v Hájově. Na Hukvaldech stejně jako v Rychalticích zemřelo 22 osob, v Horním a Dolním Sklenově po 11 osobách, v Hájově tři. Karlu Müllerovi se bohužel nepodařilo zachránit ani manželku Kláru, která podlehla tyfu 25.5.1848. Bylo jí 55 let. I on sám se tyfem nakazil a ještě v červnu 1849 se z nemoci zotavoval.²²

Zrušení poddanství v r. 1848 s sebou přineslo i přenesení patrimoniálního soudnictví a politické správy na stát. Mj. to znamenalo, že byly zrušeny také výdaje, které měly svůj původ v poddanském svazku, což v důsledku znamenalo, že správa velkostatku ani kontribuční fond již nebyly povinny poskytovat plat lékařům. Mnohé vrchnosti neprodleně odmítly platit lékaře a ranlékaře, k jejichž smluvním povinnostem patřila bezplatná zdravotní péče o chudé na příslušném panství.²³ Karl Müller byl sice i poté označován jako „panský lékař“, změna však nastala v tom, že již neléčil zdarma chudé bývalé poddané, ale jen zaměstnance velkostatku (úředníky, gardisty, zaměstnance dvorů, služebnictvo a lesní zaměstnance, ale též dobytek). Podle seznamu z 20. 10. 1848 bylo celé bývalé hukvaldské panství provizorně rozděleno na deset zdravotnických okrsků a v čele jednoho stál Karl Müller, jehož „lékařský obvod“ představovaly Hukvaldy, Hájov, oba Sklenovy, Lichnov, Měrkovice, Mniší, Rychaltice a Bordovice. Podle neúplného seznamu zdravotnického personálu z r. 1850 byl lékařem pro Hukvaldy, Rychaltice, Horní a Dolní Sklenov a Hájov a současně též ohledávčem mrtvol pro Hukvaldy a oba Sklenovy.²⁴

I nad K. Müllerem se však začaly stahovat mraky v okamžiku, kdy obdržel od správy panství vyrozumění, že jeho plat byl pozastaven, resp. zrušen. Obrátil se proto 5.2.1850 přímo na arcibiskupa dopisem, v němž se odvolával na jmenovací dekret i na to, že jako panský lékař sloužil více než 30 let s tím, že „by bylo tvrdé a bolestivé nyní ve vysokém stáří být o tyto prostředky připraven.“ Arcibiskup jeho žádosti vyhověl a Karl Müller zůstal nadále veden mezi zaměstnanci velkostatku v kolonce zdravotnického personálu s platem, způsobilostí k výslužbě a s nárokem na penzi. Podepisoval se poté jako (velko)statkový lékař (Gutsartz), i když termín „panský lékař“ se udržoval i nadále.²⁵

fol. 338; č. knihy 493, fol. 72; kart. 122, inv. č. 968.

21 ZAO-OL, fond: Vs Hukvaldy, č. knihy 488, fol. 277, č. knihy 490, fol. 338, č. knihy 493, fol. 146.

22 ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4.

23 SVOBODA, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích. Praha 2004*, s. 123; ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 2339, sign. L 10/13-2.

24 ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 1187, sig. E 22/12-3; fond: Vs Hukvaldy, kart. 511, inv. č. 2389; kart. 413, inv. č. 2239.

25 ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. E 21/10-4, kart. 21, sign. C 34/15; kart. 212, sign. C

Změnily se i jeho osobní poměry, neboť se v r. 1850 ve svých 57 letech podruhé oženil. Jeho vyvolenou se tentokrát stala Anna Leibschitzová, svobodná 22letá dcera polesného z Ostravice Franze Leibschitze, a Karoliny Fuchsové, dcery polesného z Vyškova. Sňatek uzavřeli 30. 9. na Ostravici a na Hukvaldech č. 25 se jim narodila 27. 6. 1851 dcera Anna a 13. 7. 1855 syn Karl Franz.

O dalších životních osudech Karla Müllera se z pramenů dozvídáme již jen pramálo. Lze usoudit, že i nadále vykonával lékařskou praxi, staral se o nemocné zaměstnance velkostatku a byl i jakýmsi obvodním či okrskovým lékařem. V případě nepřítomnosti nebo neschopnosti tuto praxi vykonávat si za sebe musel sjednat náhradu a dotyčného odškodnit. To se stalo např. v červenci 1858, kdy se chystal na pět týdnů do lázní. V době jeho nepřítomnosti se měl o nemocné služebnictvo hukvaldského a hájovského dvora stejně jako tzv. Maxmilánova dvora postarat příborský městský lékař Josef Pur a o služebnictvo dvora ve Staříči místecký městský lékař Beránek.²⁶ Zvrat v běžném výkonu povolání a léčení „obvyklých“ nemocí jistě narušila epidemie cholery, která sužovala i bezprostřední okolí Hukvald od srpna do října 1866; podleho jí 37 osob.

Zřejmě veselo však bylo na Hukvaldech 30. 8. 1871, kdy se vdávala 20letá dcera Karla Müllera Anna. Brala si Jana Tlustého, 31letého svobodného soukromníka z Hukvald, který byl synem lesního v Kladkách u Prostějova Josefa Tlustého a Filipiny, dcery polesného Ignáce Leibschitze. Karl Müller musel jako otec neplnoleté nevěsty udělit ke sňatku otcovské svolení a bylo třeba doložit i dispens II. a III. stupně příbuzenství od arcibiskupského ordinariátu, neboť ženichova matka Filipina Leibschitzová byla tetou nevěstiny matky Anny Müllerové, roz. Leibschitzové, a tedy sestrou jejího otce Fr. Leibschitze, nevěstina dědečka z matčiny strany. Vnoučat se však K. Müller nedočkal.

Po 52 letech strávených v arcibiskupských službách požádal Karl Müller 12. 12. 1871 o penzionování. Svou žádost odůvodnil vedle vysokého věku i celkovým úbytkem tělesných i duševních sil. Přípisem ze 16. 12. mu bylo vyhověno s tím, že do penze může nastoupit k 1. 1. 1872 a bude dostávat ročně 84 zl., pět sudů piva (89 zl.), čtyři měřice pšenice (25 zl.), 12 měřic žita (52 zl.) a 16 sáhů měkkého paliového dřeva (96 zl.), tedy celkem 347 zl.²⁷ Výhod či nevýhod penzisty si však Karl Müller užíval jen tři roky, neboť v r. 1875 přišla zpráva, že 22.2. zemřel ve Vídni.²⁸

O tom, že se do povědomí místních obyvatel zapsal více než dobře, svědčí i stručný zápis v obecní kronice Hukvald, v níž je v kapitole „Jiné osoby jako hlavní činitelé v obci“ uvedeno: „Největším podporovatelem chudobných v čas nouze a nemocí byla rodina Millerova.“²⁹

Někteří příbuzní dr. Müllera zůstávali na Hukvaldech i nadále. Např. 12. 12. 1878 zde zemřel v č. 18 ve věku 84 let jeho tchán, vrchní lesní rada na odpočinku

35/5-2.

26 ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 1180, sign. 21/10-4.

27 ZAO-OL, fond: ÚŘAS, kart. 246, sign. C 41/13.

28 ZAO-OL, fond: Vs Hukvaldy, kart. 413, inv. č. 2242.

29 Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond: Archiv obce Sklenov – Hukvaldy, Kronika Sklenov – Hukvaldy, 1. díl, poř. č. 1, fol. 25.

Fr. Leibschitz, v r. 1880 se v č. 18 zdržovala jeho švagrová, sestra jeho manželky Anny svobodná Filipina Leibschitzová. Dům č. 25 zdělili manželé Jan a Anna Tlustí a v r. 1880 zde s nimi žila i Annina matka vdova Anna Müllerová a Annin bratr, adjunkt ekonomie Karl Müller. V r. 1900 byli manželé Tlustí zapsáni jako majitelé usedlosti č. 18, zatímco č. 25 bylo rozděleno na byt pro poštmistra a listonoše. Jan Tlustý zemřel v č. 18 28. 11. 1905, jeho manželka Anna vlastnila dům ještě v r. 1910.³⁰

x x x x x

Po odchodu Karla Müllera na zasloužený odpočinek zůstalo místo neobsazeno jen krátce, neboť již k 1. 9. 1872 nastoupil jako panský lékař na Hukvaldech František Michl, který byl dosud ranhojičem v Petřvaldu. Měl se starat o zaměstnance frýdlantských železáren, lesní zaměstnance a ostatní personál velkostatku. Do jeho péče ovšem patřili i dělníci pracující v železárnách a bydlící v Tiché, Lichnově, Kozlovicích, Bordovicích, Myslíku a Veřovicích. Jeho plat a deputát byl stejný jako Karla Müllera.

O tom, že s jednalo o místo vyhledávané a zřejmě dobře situované, svědčí skutečnost, že se na uvolněné místo po obvodní lékaři Fr. Michlovi, který podlehl 18. 4. 1899 zánětu ledvin, přihlásilo 19 uchazečů (resp. dochovalo se 19 žádostí o toto místo nebo o bližší informace o něm). Zajímali se o ně nejen lékaři z blízkého i vzdálenějšího okolí Hukvald, ale i z Vídně, Prahy, Kuksu, Prachatic či Švábenic, dokonce i z haličského Sanoku. Z konkurzu vyšel vítězně MUDr. Augustin Štrébl ze Strážnice, který byl 30. 7. 1899 jmenován „panským“ lékařem na Hukvaldech a zároveň i lékařem obvodním († 31. 10. 1916).

Poté zůstalo místo neobsazeno s tím, že po čas války se ani obsazovat nebude, ale ještě v roce 1919 se řešilo, ve kterém bytě by měl obvodní lékař na Hukvaldech bydlet. Oba posledně jmenovaní obvodní lékaři totiž bydleli na Hukvaldech č. 83. Teprve 12. 3. 1919 sdělil ÚŘAS, že „velkostatek jest ochoten přenechati novému obvodnímu lékaři léčení panských příslušníků na Hukvaldech a v Kozlovicích ... případně pronajme jemu panský byt se zahradou za přiměřené nájemné a poskytne mu bezplatné povozy k nemocným příslušníkům velkostatku“. Koncem roku 1919 se stal obvodním lékařem tohoto okrsku Dr. Schindler, dosavadní obvodní lékař v Městečku Trnávce, ale teprve v dubnu 1920 se uvolnil byt pro obvodního lékaře („jež dříve panský lékař užíval“). Novým obvodním lékařem se stal MUDr. Emil Franta (zřejmě však až v r. 1922) a praxi zde vykonával ještě v roce 1941.³¹

* * *

Karl Müller, herrschaftlicher Arzt in Hochwald

Der Beitrag bringt nach einer kurzen allgemeinen Einleitung den Lebenslauf des herrschaftlichen Arztes auf der Herrschaft Hochwald Karl Müller (1793–1875). Gebürtig in Mürrau, studierte Müller am medizinisch-chirurgischen Lyzeum in Olmütz, leistete seine pflichtige Praxis auf der Herrschaft Wischau und trat im Jahr 1819 als herrschaftlicher Arzt in Hochwald an. Er blieb seinem Beruf 52 Jahre lang treu. Im Beitrag sind sein Privatleben, Vermögenslage und die nicht leichte Schicksale eines herrschaftlichen Arztes auf einer umfangreichen, aber gleich auch entfernten erzbischöflichen Herrschaft geschildert. Am Rand werden auch die Verhältnisse auf der Herrschaft erwähnt (Cholera- und Typhusepidemie, die Errichtung der Stelle des zweiten Arztes, der Einfluss des Eisenwerkes in Friedlant auf die Entwicklung der Region usw.). Wenn es bruchstückhafte Quellen erlaubten, sind im Beitrag auch kurze Informationen von den Ahnen Müllers und seinen Nachkommen erwähnt.

* * *

30 Sčítací operáty SOKA F-M z let 1880, 1900 a 1910 (na internetu).

31 ZAO-OI, fond: ÚŘAS, kart. 1305, sign. E 39/20-2; kart. 1396, sign. ÚŘ-E-4/3-3.

Po kom se jmenuje Müllerův dům v Opavě?

Jiří Ští

Přestože je tzv. Müllerův dům v Opavě již od poloviny 20. let minulého století využíván Slezským zemským muzeem, drží si označení objektu své tradiční jméno, které odkazuje na jeho předchozí majitele.¹ Kdo však byl onen Müller nebo Müllerové? Otázka využití a obyvatel tohoto domu byla naposledy zevrubně reflektována v letech 2012–2013 jednak v souvislosti s výstavou *Opavský zámek: příběh neexistující památky*,² jednak v rámci přípravy rekonstrukce objektu Slezským zemským muzeem.³ V patrovém podsklepeném domě s valbovou střechou, umístěném v parkově upraveném prostoru bývalého hradebního valu a příkopu (a představujícím jedinou zachovalou budovu z areálu bývalého opavského zámku), bydlela od 70. let 19. století cca do roku 1924 rodina opavského advokáta a politika JUDr. Franze Müllera. Ten se narodil 28. května 1836 v městečku Vidnava na Jesenicku, kde byl jeho otec stejného jména řezníkem, matka Antonia pak dcerou tamního měšťana Antona Kneifela.⁴ Müller absolvoval opavské gymnázium a poté vystudoval práva na vídeňské univerzitě. Za počátek jeho veřejného působení můžeme považovat rok 1867, kdy byl na konci ledna zvolen slezským zemským poslancem za západoslezské venkovské obce.

Müllerův rodný kraj mu tedy pomohl zahájit politickou kariéru v zemském hlavním městě Opavě, které bylo přirozeně i lepším místem pro vykonávání praxe advokáta, než provinční Vidnava či Frývaldov (dnešní Jeseník). Advokátní praxi zahájil Müller v roce 1869⁵ a svou kancelář dle opavských adresářů provozoval na

1 Obdobně jsou pojmenovány i další objekty Slezského zemského muzea (dále též SZM): Palác Razumovských, Blücherův palác či Janottova vila. Viz výroční zprávy SZM na webu <http://www.szm.cz> [cit. 29. 1. 2018].

2 MÜLLER, Karel – MIKETOVÁ, Hana a kolektiv autorů: *Opavský zámek*, Opava: 2012.

3 KOUŘILOVÁ, Dana a kol.: *Stavebně historický průzkum: tzv. Müllerův dům v Opavě, Komenského 8*. Opava – Ostrava 2013 (dále též *SHP Müllerova domu 2013*, uloženo v registratuře Slezského zemského muzea)

4 Zemský archiv v Opavě (dále též ZAO), fond: Sběrka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 3491, sign. Vi VIII 7 (narození 1813–1841). Zde uvedeno, že novorozenec pokřtěný jménem Franz přišel na svět 28. května 1836 v 10 hodin večer a byl pokřtěn druhého dne kolem 3. hodiny odpolední.

5 Dle městských adresářů bydlel v letech 1860 a 1864 v Opavě na Ostrožné ulici v domě č. 281

Horním náměstí č. o. 9, č. p. 211 (čtvrtý dům v jižní frontě domů počítáno od divadla, tj. na místě dnešního obchodního centra Slezanka, napravo od průjezdu při pohledu z náměstí).⁶

V roce 1870 byl Müller zemským výborem delegován do Zemské školní rady slezské v Opavě, ve které působil, s výjimkou let 1878–1884, až do roku 1897. Po ukončení působení v zemské školní radě byl opavský právník členem správní rady Rakousko-slezského pozemkového úvěrního ústavu, jehož se stal od roku 1900 až do své smrti ředitelem. V letech 1871–1873 byl Müller zemským sněmem delegován jako poslanec říšské rady ve Vídni.⁷

Franz Müller byl též dlouholetým sekretářem slezské advokátní komory, kterou vedl od roku 1869 jeho jmenovec Wilibald Müller,⁸ mající advokátní praxi v Opavě na Horním náměstí 55. Franz Müller byl nejprve jeho viceprezidentem (1905), posléze se po něm se stal v roce 1911 prezidentem profesního sdružení slezských advokátů.⁹

Až 7. ledna 1872, ve svých pětaticeti letech, se opavský právník oženil s Annou Marcusovou (* 14. 5. 1854), pocházející z protestantské rodiny augsburského vyznání Hermanna Marcuse. Manželce bylo v době sňatku sedmáct let a pocházela dle údajů při sčítání opavského obyvatelstva z oblasti ruského záboru Polska, konkrétně z obce Szaki (zřejmě městečko Šakiai v dnešní Litvě nebo jedna z polských vesnic nesoucích jméno Žaki). V Opavě byla Anna Marcusová dle údajů zapsaných při sčítání obyvatelstva usazena od roku 1863. Otcovský souhlas se sňatkem nezletilé dcery dosvědčili otec ženicha Franz Müller a opavský advokát, pozdější opavský starosta, dr. Emil Rodler (1831–1887).¹⁰

Advokát Müller zřejmě bydlíště, které po něm bylo později pojmenováno, získal sňatkem, přestože zde byl městským adresářem zmíněn již v roce 1869. V domě

oficiál okresního finančního ředitelství Franz Müller, kterého ale nelze na základě dosavadních znalostí ztotožnit s právníkem Müllerem. Viz *Neustes Adressen-Buch für die k.k. schles. Landeshauptstadt Troppau und deren Vorstädte*, Opava, 1960, s. 11; též GROCH, Eduard: *Neustes Adressen-Buch für die k.k. schles. Landeshauptstadt Troppau und deren Vorstädte*, Opava, 1864, s. 35 – online v Digitálním archivu ZAO na webu <http://digi.archives.cz/da/> [cit. 29. 1. 2018].

6 V roce 1905 měl dle opavského adresáře dr. Müller do své kanceláře zavedenu telefonní linku č. 84, kterou po něm i s advokátní praxí zdědil jeho syn Otto. KRÄMER, Otto: *Vollständiges Adress-, Geschäfts- und Personal-Handbuch der Landeshauptstadt Troppau*, Opava, 1905, s. 20 – online v Digitálním archivu ZAO na webu <http://digi.archives.cz/da/> (přístup 29. 1. 2018).

7 ŠŮSTKOVÁ, Hana: Müller, Franz. In: *Biografický slovník poslanců slezského zemského sněmu v Opavě (1861–1918)*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, s.74–75.

8 BALÍK, Stanislav a kolektiv: *Dějiny advokacie v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, Praha, 2009, s. 199–202.

9 Složení slezské advokátní komory uvádějí např. adresáře města Opavy, všechny přístupné online v Digitálním archivu ZAO na webu <http://digi.archives.cz/da/> (přístup 29. 1. 2018). Pro zajímavost připomeňme, že v Opavě působil kromě Franze a Wilibalda ještě další právník s příjmením Müller, a to JUDr. Johann Müller, uváděný městskými adresáři na Panské (dnes Masarykově) ulici 14, č. domu 390.

10 Vstup advokáta Franze Müllera jako příklad věkově nerovného sňatku ženicha středního věku s nezletilou dívkou uvedla ve své studii Andrea Pokludová. Viz POKLUDOVÁ, Andrea: *Mezigenerační sociální mobilita vzdělaných občanů na přelomu 19. a 20. století v Opavě. Historická demografie 26*, 2002, s. 117.

Stimmen-Zählungs-Liste.

Namen Eigenschaft, Wohnort	Zahl der erhaltenen Stimmen	Anmerkung
Herrn Franz Müller Direktionsbeamter in Troppau	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85	85 39 52
Herrn Johann Krauß Gemeindevorsteher in Niedergand	1, 2, 3, 4	4
Herrn Christian Joseph Reisk in Opitz	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24	24
Freiwahl am 28. Febrer 1867.		
Carl Reisk Joseph Reisk Josef Reisk	Carl Müller Ward von Reisk Joseph Anwarth	Carl Müller Ward von Reisk Joseph Anwarth

– Sčítací arch hlasů volitelů z venkovských obcí Jesenicka z 28. 1. 1867 – Franz Müller obdržel v nepřímé volbě 85 hlasů, jeho protikandidáti dohromady 28 hlasů. / ZAO, fond: Zemský výbor slezský, kart. 20, inv. č. 279.

– Původní bydliště Franze Müllera a kancelář advokátů Franze a Otty Müllera na Horním náměstí č.p. 9 v domě č.p. 211, (později č. 197) na indikační skice tzv. stabilního katastru pro k.ú. Opava-město. / http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici_slez/SI331/SI331_index.html [cit. 29. 1. 2018].

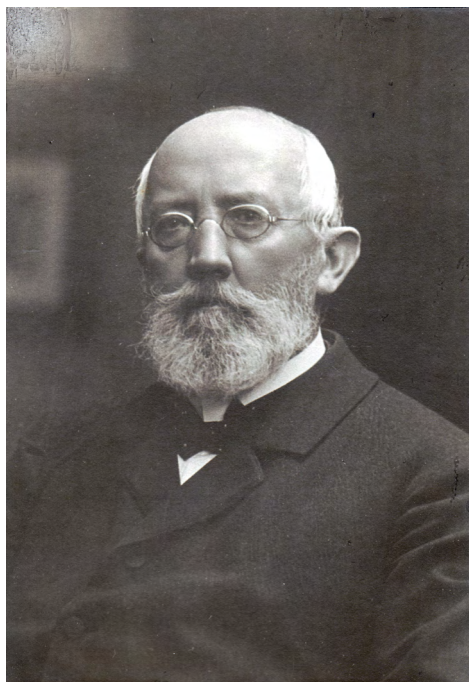
totiž přebýval Müllerův tchán Marcus, pokladník u opavského bankéře a podnikatele Carla Rudolfa Otty Schüllera¹¹ – a také manžel Wilhelmine (uváděna též zkráceně Minna), rozené Schüller. Dům nalezneme v tehdejších opavských adresářích pod označením Dolní náměstí 1b. V roce 1875 po určitou dobu pracoval v Müllerově advokátní kanceláři pozdější opavský starosta a zemský poslanec Emil Rochowanski (1845–1908).

Při sčítání lidu v roce 1881 byl majitelem domu č. 1 s číslem popisným 86 uveden kníže Liechtenstein a obývali ho manželé Müllerovi s dcerou Hedwig (1872) a syny Wolfgangem (1874), Helmuthem (1875) a Ottou (1876).¹² Právě nejmladší

11 Carl Rudolf Otto Schüller (1828?–5. 3. 1870), syn inspektora Joachima Christiana Friedricha Schüllera, byl opavským bankéřem a podnikatelem. Do Opavy přišel jako dvacetiletý v roce 1848. V městských adresářích je pro 60. léta 19. století uváděn jako obyvatel domu č. 245 na rohu dnešní Ostrožné a Popské ulice (v současnosti Popská 25/1). V letech 1861, 1866 a 1869 byl Schüller zvolen do rady města Opavy. V dubnu 1867 stál bankéř spolu s dalšími osobami u zrodu firmy C. R. O. Schüller a spol. v Opavě, která se stala majitelkou železáren v Brance u Opavy. Angažoval se též ve výstavbě železnice mezi Opavou a Olomoucí a v projektu trati Opava – Fulnek – Trenčín, z něž byla později realizována pouze trasa do Hradce nad Moravicí. Viz PÍŠALOVÁ, Hana: *Angažovanost představitelů buržoazie a maloburžoazie v komunální politice města Opavy v letech 1850–1914*, Brno, 2006, s. 58 a 68; bakalářská práce dostupná na https://is.muni.cz/th/110397/ff_b/Bakalarska_prace.pdf [cit. 29. 1. 2018]. Viz též ZAO, fond: Krajský soud Opava, firemní spisy, kartony 164–165, sign. BI 95 (Branecké železářny, a.s., Opava). K Schüllerově angažovanosti v projektech železničních tratí viz PETR, Michal: *Nedostavěná železniční trať Opava – Fulnek 1873–74*. Brno 2007, dostupné na webu: <http://www.nedostavenatrat.estranky.cz/clanky/zeleznicni-spolky-a-konsorcia.html> [cit. 29. 1. 2018].

12 Státní okresní archiv v Opavě, fond: Okresní úřad Opava I (1756) 1850–1938 (1948), sčítací archy pro léta 1881–1921, vše přístupno v Digitálním archivu ZAO na webu <http://digi.archives.cz/da/> [cit. 29. 1. 2018], kartony 55–58 (1881), kartony 155–158 (1891), kartony 277–280 (1901), kartony 405–408 (1911), kartony 1583–1609 (1921).

– Podobizna právníka dr. Franze Müllera ve fotoalbu slezských zemských poslanců. / ZAO, fond: Zemský sněm slezský Opava, inv. č. 110 – publikováno v Digitálním archivu ZAO.

jmenovaný, JUDr. Otto Müller, se stal dědicem otcovy profese. Vystudoval práva a zdědil po Franzi Müllerovi bydliště, advokátní praxi i kancelář na Horním náměstí 9. Domácnost Müllerových obývaly dále vychovatelka Louise Schneiderreiter (správně Leiderreiter – viz dále, 1821) a kuchařka Emilie Thau (1856), obě původem z Pruska.

Při konškrpici budov ve městě Opavě je v roce 1891 bydlištěm rodiny Müllerovy dům číslo 1 s adresou ulice U Zemského domu 10 (Landhausgasse). Kromě všech členů rodiny a guvernanky, uvedených při sčítání lidu v roce 1881, se mezi obyvateli „Müllerova domu“ nově objevují jména synů Herberta (1886) a Franze (1887) Müllerových. Dále je zmíněna tchyně Wilhelmine Marcusová, nová kuchařka Theresia Mrosek (1862) z pruského Slezska a posluhovačka Anna Wilscher (1861) z blízkého Hradce-Podolí.¹³ Po přečíslování opavských domů na začátku 20. století nalezneme budovu, v níž bydlela rodina Müllerova na adrese Liechtensteinova 8 s číslem popisným 396.

Roku 1901 uvádí soupis obyvatel Franze a Annu Müllerovy již jako majitele domu. Kníže Jan II. z Liechtensteinu (1840–1929) po demolici opavského zámku, která proběhla na přelomu let 1891–2, totiž věnoval rozsáhlé pozemky městu Opava k výstavbě spojovací silnice mezi Sněmovní ulicí a silnicí na Ostravu a Těšín. Bývalý dům zámeckého správce, nesoucí ve štítu letopočet 1726, byl po rozparcelo-

13 Z údajů sčítacího operátu k roku 1891 o místě narození a domovské příslušnosti vyčteme zajímavý fakt, že Müllerova tchyně Wilhelmine a guvernanka Luise Leiderreiter pocházely ze stejného města Pillkallen (dnes Dobrovolsk v kaliningradské oblasti Ruské federace) spadající administrativně pod Gumbinnen (dnes Gusev) a patřící tehdy do provincie Východní Prusko.

vání areálu prodán Müllerovým.¹⁴ „Müllerův dům pak převzal čestné číslo popisné 1 od zaniklého zámeckého objektu. V jeho těsné blízkosti byla pak v letech 1893–1895 vystavěna nová budova Slezského zemského muzea. Je možné, že i hodnota bývalé budovy liechtensteinských hejtmanů coby posledního pozůstatku areálu opavského zámku byla jedním z důvodů, proč nebyly realizovány po roce 1903 plány na přístavbu muzejní budovy, počítající s demolicí Müllerova domu a zasypání pozůstatku hradebního příkopu u něj.¹⁵

V roce 1911 bydlí v domě Franz a Anna Müllerovi, Otto Müller s manželkou Wilhelmine, farmaceut Franz Müller ml., c. k. sekretář ve Vídni a syn Müllerových Wolfgang; posluhovač Franz Schwarz (1867) a služebná Marie Winkler (1884). Majitelem domu je Otto Müller.

Téhož roku 29. listopadu v půl sedmé ráno zemřela Müllerova manželka Anna na nádor a byla pohřbena 1. prosince téhož roku evangelickým farářem Haasem. Sám Franz Müller zemřel 13. ledna 1915 ve svém domě na Liechtensteinově ulici 8 v Opavě na „Altersschwäche“¹⁶ a byl pohřben 15. 1. 1915 zdejším evangelickým duchovním Martinem Haasem¹⁷ se svolením opavského římskokatolického farního úřadu u kostela sv. Ducha.¹⁸ Důvodem protestantského obřadu byla zřejmě skutečnost, že ačkoliv byl Müller římským katolíkem, chtěl být pohřben se svou manželkou augsburského vyznání. Také Müllerovy děti a tchán s tchyní byli protestanty. Navíc je, jak uvádíme výše, u rodiny Müllerovy manželky patrná silná vazba na významného podporovatele opavské evangelické církve Carla Rudolfa Ottu Schüllerera.¹⁹ Kromě toho starší bratr seniora opavské církve Martina Haaseho Theodor Karl Haase (1834–1909) byl Müllerovým dlouholetým politickým spojencem²⁰ a hlavou

14 KOUŘILOVÁ, Dana a kol.: *SHP Müllerova domu* (2013), s. 11; GRÜNER, Gregor – PUCHNER, Ferdinand: *Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1884–1895*, Opava: Město Opava, 1902, s. 303–304. Viz též text Pavla Šopáka in: MÜLLER, K. – MIKETOVÁ, H. a kol.: *Opavský zámek*, s. 19.

15 ŠOPÁK, Pavel: Návrh dostavby výstavní budovy Slezského zemského muzea v Opavě roku 1903. *Vlastivědné listy* 22, 1996, č. 2, s. 33–34.

16 Tj. „sešlost stářím“. Viz též následující poznámku.

17 ZAO, Sběrka matrik Severomoravského kraje, matrika zemřelých při evangelické faře a. v. Opava 1888–1915, sign. ES II 7 – přístupná v Digitálním archivu ZAO na webu <http://digi.archives.cz/da/> [cit. 13. 1. 2018].

18 ZAO, Sběrka matrik Severomoravského kraje, matrika zemřelých při římskokatolické faře sv. Ducha v Opavě 1899–1915, sign. Op II 59, inv. č. 8459 – přístupná v Digitálním archivu ZAO na webu <http://digi.archives.cz/da/> [cit. 29. 1. 2018]. Tato matrika uvádí jako příčinu úmrtí F. Müllera zápal plic a poznamenává, že k umírajícímu nebyl přivolán katolický kněz a byl pohřben evangelickým pastorem.

19 O Schüllerově klíčové roli v konstituování evangelické náboženské obce v Opavě referuje Olga GEBAUEROVÁ: *Evangelická církev v Opavě 1864–1918*. In: *Opava: Sborník k dějinám města* 4, Opava 2004, s. 34–35. Viz též HAASE, Theodor: *Grabrede, gehalten bei der Beerdigung des Herrn C.R.O. Schueler in Troppau am 8. Maerz 1870*, Opava 1870 (separátní otisk z *Troppauer Zeitung* č. 56, 9. 3. 1870, dle stenografického záznamu – vydáno k podpoře výstavby evangelického kostela v Opavě).

20 Theodor Haase byl poslancem slezského zemského sněmu v letech 1870–1902, poslancem říšské rady 1873–1905, doživotním členem panské sněmovny ve Vídni od roku 1905. V letech 1870–1907 Haase zasedal i v zemské školní radě slezské. Viz ŠŮSTKOVÁ, H.: *Biografický slovník poslanců*, s. 41–43.

slezských protestantů.²¹

Tím se nepřímo dostáváme od otázek bydlení, rodiny, profesí a příbuzenských vztahů k veřejné politické činnosti Franze Müllera. Stručně řečeno, nebylo většího nepřítele českých národně emancipačních snah ve Slezsku. Tím, že s Theodorem Haasem a dalšími osobami po tři desetiletí určovali germanizační politiku ve Slezsku, vysloužila si jejich mocenská klika označení „vedlejší zemská vláda“. Jádrem tohoto mocenského uskupení byli němečtí členové zemského výboru slezského, kteří uplatňovali svůj zásadní a místy až výhradní vliv na zemské prezidy ve Slezsku. Výsledkem tohoto působení byla cílená a úspěšná germanizace rakouského Slezska dle pruského vzoru po stránce ekonomické, sociální i kulturní. Po dobu aktivního působení Franze Müllera v politice se však několik prezidentů snažilo vymknout výhradnímu vlivu „vedlejší zemské vlády“. Relativně úspěšní byli zejména ti, kteří rozuměli česky či polsky a nebyli odkázáni na interpretaci sněmovních referentů. Takto jsou vzpomínáni např. Olivier markýz Bacquehem (1847–1917, zemským prezidentem ve Slezsku 1882–1886) nebo Carl Jäger (1836–1920, ve funkci 1889–1894).²²

Jestliže 70. léta 19. století, za doby vlády zemského prezidenta Alexandra von Summra (1820–1882, ve funkci 1870–1882), byla zlatým věkem germanizující politiky ve Slezsku, od 80. let si Franz Müller a jeho političtí spojenci museli zvykat na první trhliny ve „slezském míru“, tedy v neomezené moci německých nad zemí slezskou. Nejprve bylo v roce 1883 přes vytrvalý odpor „vedlejší zemské vlády“ zřízeno soukromé české gymnázium v Opavě vzdálené pouze přes ulici od sídla zemského sněmu. Ředitel gymnázia Vincenc Prasek (1843–1912) si českým politikům vytrvale stěžoval na šikanu ze strany města Opavy a zemské školní rady, ve které slezští Češi neměli své zastoupení. V počátcích gymnázia byl zemským školním inspektorem pro střední školy také Müllerův spolužák Filip Klimscha (1834–1891, inspektorem 1885–1891), u nějž panovala oprávněná obava, že bude ve svých úsudcích a činech německými nacionalistickými politiky ovlivňován. Prasek ve svých relacích pro poslance říšské rady ve Vídni a pro své nadřízené ve vedení Ústřední matice školské označoval Franze Müllera za hlavu protičeské agitace a vlastního původce diskriminačních předpisů a rozhodnutí vydávaných zemskými úřady a sněmem.²³ V roce 1887 psal Prasek např. jednomu z vůdců české politiky ve Vídni Františku Ladislavu Riegrovi, že: „zemský inspektor jest zásadní odpůrce českého gymnázia, čili jedním slovem c. k. fakcios, který nemá v celičké Opavě důvěrnějšího přítele nad vůdce nationalův, který za výbor zemský zasedá v zemské školní radě a se prohlásil při otevření gymnasia, že je musí zničit“ (míněn dr. Müller – pozn. aut.).

21 O vztahu bratrů Haasových k Opavě a tamní protestantské komunitě viz GEBAUEROVÁ, O.: *Evangelická církev*, s. 34–40.

22 K tématu „druhé zemské vlády“ viz též ŠÍL, Jiří: *Opavští Němci v úloze «druhé zemské vlády» - kauza českého mateřského gymnázia*. In: *Opava: sborník k dějinám města 7*, Opava 2010, s. 5–8.

23 Tamtéž. Viz blíže Praskovy relace mladočeskému poslanci říšské rady Karlu Adámkovi v ZAO, fond: Prasek Vincenc, kart. 2, inv. č. 37. Zprávy pro zřizovatelku školy jsou v Národním archivu v Praze, fond Ústřední matice školská, k. 404–406. Agenda zemské školní rady pro české gymnázium je uložena v ZAO, Zemská školní rada slezská Opava, kart. 525.

№	Název	Podle	Podle	Podle	Podle	Podle	Podle	Podle	Podle	Podle
1	Müller	1847	Opava	vdaný	obchodník					
2	Jäger	1836	Opava	vdaný	obchodník					
3	Bacquehem	1847	Opava	vdaný	obchodník					
4	Prasek	1843	Opava	vdaný	obchodník					
5	Klimscha	1834	Opava	vdaný	obchodník					

– Sčítací operát z roku 1911 pro byt č. 1 v Müllerově domě v Opavě. / SOKA Opava, fond: Okresní úřad Opava I, kartony 405–408, inv. č. 1410 – publikováno v Digitálním archivu ZAO.

[...] Pro české gymnasium zasedá vedlejší zemská školní rada v Café Hansel. „Keine Gerechtigkeit, ja auch nicht Billigkeit“²⁴ proslovil ctihodný muž, jenž zasedá v zemské školní radě. [...] Poměry se mohou napravit jen změnami v osobnostech, a my máme vedlejší vládu skutečně: kde v kterém úřadě císařském se něco šoustne, všechno ví dr. Müller, vůdce nationalů. [...] Ten děsný boj pod vodou vedený ve Slezsku začíná být mnoho žalostný.“²⁵ O rok později píše Prasek opět Riegrovi: „Nejsmutnější přitom jest, že v zemské školní radě za nynějšího praesidenta, jinak velice hodného pána (míněn Franz hrabě Merveldt²⁶ – pozn. aut.), zavládla vedlejší vláda Dra. Fr. Müllera jako bylo za [za zemského prezidenta] Summra. A nejdůvěrnějším přítelem jeho jest insp. Klimscha, ačkoli zmíněný Müller jest tak zarytý Prusačk, že za poslední návštěvy J. V. [císaře Františka Josefa I.] v Opavě ujel do Pruska. Klimscha nepožívá u nás ani nejmenší důvěry. Usnešeno mezi námi, proti němu v „Politice“ vystoupiti, neboť stojí ve službách zuřivého advokáta, nikoli ve službách nestranné vlády.“²⁷ Po smrti Klimschy 20. února 1891 a konání

24 „Žádnou spravedlnost, ani žádnou slušnost“.

25 ZAO, fond: Prasek Vincenc, kart. 8, inv. č. 785, fotokopie dopisu V. Praska F. L. Riegrovi z 25. 5. 1887.

26 Franz hrabě Merveldt žil v letech 1844–1916, zemským prezidentem ve Slezsku byl v letech 1886–1889. Poté byl místodržícím v rakouském Linci a Innsbrucku. Viz heslo *Franz von Merveldt* https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_von_Merveldt [cit. 29. 1. 2018].

27 ZAO, fond: Prasek Vincenc, kart. 8, inv. č. 785, fotokopie dopisu V. Praska F. L. Riegrovi

prvních maturit na českém gymnáziu v červenci se na přelomu listopadu a prosince 1891 udála zřejmě nejvyhrocenější série incidentů, kdy byla 28. a 29. 11. vybita okna gymnazijní budovy a 5. 12. byla oknem vstřelena do jedné z gymnazijních tříd kulka. Podle Praskovy relace Ústřední matice školské stál střelec v protější zahradě Müllerova domu. Aby byla záležitost úřady vyšetřena, žádal ředitel gymnázia o publikování zprávy v pražských německy vycházejících novinách „Politik“ s tím, že při jmenování dr. Müllera je nutno počítat s možnou žalobou.²⁸

Na začátku 90. let 19. století získaly neněmecké národnosti díky hlasům slezského venkova postupně šest poslaneckých mandátů z celkových jedenácti na slezském zemském sněmu. Hlavou české politické reprezentace v Opavě byl advokát František Stratil (1849–1911), který byl na půdě sněmu obdobně výřečným a obratným debatérem jako Franz Müller. Způsoby jednání německé většiny na slezském zemském sněmu zpopularizoval v české společnosti mimo Slezsko sérii relací na začátku roku 1894 dopisovatel pražských Národních listů Ignát Hořica (1859–1902).²⁹

Takto Hořica popsal sněmovní poměry v Opavě v lednu 1894: „*Co se vlastně stalo, že Müller a Haase jsou tak podrážděni? Ptal by se bedlivý pozorovatel, zkusil-li neznalý. Ano, stalo se něco velkého: neobmezená moc vedlejší vlády jest zlomena. Dr. Demme³⁰ je mrtev a dr. Müller a dr. Haase nevládnou Slezskem, jak tomu bylo až do nedávna. Ano, do nedávna byla c. k. zemská vláda v Opavě výkonným orgánem soukromé zemské vlády. Před sebou míval zemský prezident trojtíhodný obličej pana Haasa s krkavčím hlasem, za sebou rudého pana dra. Rochovanského, vpravo pana dra. Demmla, vlevo zlostného pana dr. Müllera. K uším a na oči zemské vlády se nedostalo nic, co by nebylo šlo rukama některého z těchto pánů. [...] Ale už za úřadování markýze Bacquehema sem a tam prorazil paprsek pravdy temný kruh poručníků zemské vlády. Jedna lež vyšla najevo, za ní druhá, třetí, markýz Bacquehem uměl česky, zeptal se na to či ono a když odcházel z Opavy, bylo mu všelicos jasno. [...] Zemský prezident dr. Jäger nechce a nechce poslouchat. Z toho ta podrážděnost pana Haasa, Müllera a Benjamina Rochovanského. Jindy se 'vedlejší vláda' sešla v kavárně a tam kula osudy země slezské. Už to přestalo. Už není zákonem slovo Haasovo ani Müllerovo. [...] Jako*

z 27. 4. 1888.

28 Národní archiv v Praze, fond: Ústřední matice školská, karton 404, dopis Vincence Praska spolkovému výboru z 8. 12. 1891. Zpráva skutečně vyšla v *Politik*, roč. 30, 14. 12. 1891, s. 3 pod titulkem „Troppau: Kein deutsches Fest ohne Fensterzerstrümmerung im böhmische Gymnasium“. Vybíjení oken v budově gymnázia dává článek do souvislosti s oslavou založení turnerského spolku. Střelba do oken gymnázia 5. 12. rozbila dvě okenní tabulky a střelec stál „u domu zarputilého nepřitele ústavu“.

29 Hořica se slezské otázky věnoval i v další publicistice. Uvedme např. HOŘICA, Ignát: *Pamatujte na Slezsko!: úvahy a fejetony*. Praha, 78 s. nebo TÝŽ: *Obrázky ze Slezska*. Opava, 1896, 94 s.

30 JUDr. Johan Demel, rytíř z Elswehru, rakouský advokát a politik německé národnosti, poslanec slezského zemského sněmu 1861–1892, v letech 1861–1865 a 1867–1892 poslanec Říšské rady, starosta Těšína. Viz ŠUSTKOVÁ, Hana: Demel von Elswehr, Johann. In: *Biografický slovník poslanců*, s. 27–28.

*by Němci neměli pět šestin hlasů na sněmě slezském.*³¹

Hořica se dále v Národních listech na základě výroku „proces germanizační nezadržíte“ proneseném Franzem Müllerem ve sněmovní debatě o školství vůči českým a polským poslancům zamyslel nad tehdejšími stavy germanizace Slezska. „*Uvážíme-li dosavadní poměry ve Slezsku, není ve výkřiku pana dra Müllera příliš mnoho přepjaté žádostivosti. Města slezská jsou až na dvě, tři výjimky německá. [...] Nutno prohlásiti, že slezští Němci jsou právě tak neúporní, čilí a podnikaví obchodníci, průmyslníci a živnostníci jako národovci. [...] Mají tudíž Němci slezští všechno v rukou svých: školství, úřady i peníze.*“³²

Jaké byly další osudy bydliště Franze Müllera po jeho úmrtí? Sčítací operát uvádí v roce 1921 jako adresu Müllerova domu nově přejmenovanou ulici Jana Amose Komenského 8, kde v jednom bytě bydleli právník Otto Müller, jeho manželka Wilhelmine Müller (1878) a služebná Anna Raab (1901). V druhém bytě pak kadeřník Rudolf Müller (1894) z Mnichova u Vrbna pod Pradědem, jeho manželka Marie Müller (1892) a jejich syn Rudolf Müller (1920). Ve třetí bytové jednotce pak farmaceut Franz Müller (1887) s manželkou Else (1889). V roce 1924 pak zde dle opavského adresáře žili právník dr. Otto Müller a kadeřník Rudolf Müller. Dům byl v roce 1925 odprodán zemi Slezské prostřednictvím zemské správní komise a poskytnut Slezskému zemskému muzeu s podmínkou, aby sloužil veřejnosti. Původně plánovaná muzejní knihovna v něm zřejmě nebyla nikdy zřízena, přestože dům byl pro ni původně adaptován.

V roce 1927 proběhla celková rekonstrukce domu a parková úprava okolí, do nějž byly umístěny barokní sochy darované muzeu knížetem Liechtensteinem ze zámku v Branticích na Krnovsku.³³ O rok později pořízený soupis realit v majetku země Slezské v Opavě uvádí u nově převzatého objektu Zemského muzea název „Müllerova realita“.³⁴ Budova byla vybavená elektrickým světlem, plynem, vodovodem a kanalizací.

V domě bylo nakonec zřízeno a v roce 1928 otevřeno tzv. legionářské muzeum, tedy opavská pobočka Muzea památek národního odboje.³⁵ Apoštol germanizace Franz Müller se toho naštěstí nedožil. Bylo jistě ironické, že v domě, nesoucím jméno zatvrzelého nepřitele všeho českého, bylo zřízeno muzeum, oslavující armádu, která vybojovala samostatný československý stát. V roce 1938 bylo legionářské muzeum zrušeno a ulice po dobu války přejmenována opět na Liechtensteinovu. Dům využívalo fotografické a archeologické oddělení Říšského župního muzea,

31 -ica (HOŘICA, Ignát): Zasedání sněmu slezského. *Národní listy* 34, 1894, č. 10, 11. 1. 1894, s. 2.

32 -ica (HOŘICA, Ignát): Proces germanizační nezadržíte (V Opavě, dne 12. ledna). *Národní listy* 34, 1894, č. 13, 14. 1. 1894, s. 3.

33 KOUŘILOVÁ, Dana a kol.: *SHP Müllerova domu* (2013), s. 12–15. K rekonstrukci Müllerova domu blíže ZAO, fond: Zemský stavební úřad Opava, kart. 23, inv. č. 224 (fond reinventarizován v roce 2016).

34 ZAO, fond: Zemský stavební úřad Opava, inv. č. 2, soupis a ocenění nemovitostí v majetku země Slezské (1928).

35 ZAO, fond: Zemské muzeum Opava, kart. 1, inv. č. 6.

byla zde i stolařská a knihvazačská dílna.³⁶ Po válce zde vznikly restaurátorské dílny a depozitáře znovu obnoveného zemského muzea. Poté zde sídlilo až do poslední rekonstrukce archeologické oddělení Slezského (zemského) muzea.³⁷

* * *

Nach wen wurde das Haus Müller in Opava genannt?

Im Beitrag erklärt der Autor den Ursprung der Benennung „Haus Müller“, die traditionell für ein Objekt des Schlesischen Landesmuseums in Opava, neben dem historischen Ausstellungsgebäude, genutzt wird. Er schildert die Schicksale der Bewohner dieses Hauses von den 1860er Jahren bis zu seinem Abkaufe durch das Schlesische Landesmuseum in der Mitte der 1920er Jahre. Die Aufmerksamkeit widmet er vor allem dem Rechtsanwalt und Politiker Dr. Franz Müller und seiner öffentlichen Wirkung in Opava zugunsten der deutschen Nationalpolitik in Schlesien. Kurz wird auch die spätere Nutzung des Hauses Müller unter der Verwaltung des Schlesischen Landesmuseums erwähnt.

* * *

– Podoba Müllerova domu po odkoupení Slezským zemským muzeem a instalaci barokních soch z Brantic v upraveném zahradním parteru objektu. / SZMO, fotografické pracoviště, sign. FP 9956.

36 ZAO, fond: Říšské župní muzeum Opava, karton 20, inv. č. 360; kart. 21, inv. č. 380.

37 V letech 1963–1964 proběhla generální oprava objektu a v letech 1984–1985 generální oprava střechy a omítek. V současnosti probíhá po vystěhování archeologické podsbírky již několik let zásadní rekonstrukce objektu spojená s důkladným stavebně-historických, dendrochronologickým a archeologickým průzkumem domu a jeho okolí. KOUŘILOVÁ, Dana a kol.: *SHP Müllerova domu* (2013), s. 16–17.

Příspěvek k stavební historii mostů na okresních silnicích na Frýdecku od 2. poloviny 19. století do 20. let 20. století

Eva Vojkovská

Mosty jsou významným urbanistickým prvkem krajiny, měst a obcí, cenným dokladem vývoje stavebních konstrukcí a obrazem pokroku ve stavebním inženýrství a architektuře. Článek přiblíží výstavbu některých mostů na okresních silnicích ve frýdeckém okrese, které spravoval od roku 1869 Okresní silniční výbor Frýdek.

Frýdeckým okresem vedla císařská silnice (komerční silnice, šosé, chausse, erární), která musela splňovat technické parametry nejvyšší kvality.¹ Pro výstavbu komerčních silnic byl zřízen slezský silniční fond. Z moravské strany vedla císařská silnice, tzv. Lipinská silnice, přes Olomouc, Lipník, Hranice, Příbor do Místku a pokračovala přes Frýdek a Těšín do Haliče, tzv. Haličská silnice, na kterou v obci Dobrá navazovala okresní silnice vedoucí do obce Morávka a dále přes údolí Mohelnice k uherským hranicím. Na úseku z Frýdku do Těšina mělo být postaveno roku 1782 již 15 mostů.²

1 POPELKA, Petr: Výstavba sítě státních silnic v Rakouském Slezsku v letech 1775–1846. *Vlastivědný věstník moravský*, 2005, str. 259–262.

2 D'ELVERT, Christopher: Geschichte der Verkehr-Anstalten in Mähren und Oesterreichisch Schlesien. Brno 1855, str. 42. Mosty na Jablunkovské silnici stály na trase slezsko-haličské císařské silnice Opava – Bielsko, která vedla od Opavy v úsecích Opava Ratibořská brána – Komárov, Nová Sedlnice – Hrabyně – Polom, Laterna (část Slavkova u Opavy) – Opava, Záměstí – Slezská Ostrava – Radvanice, Šenov, Kostelec – Stanislavovice – Mosty – Skoczów,

Mosty stavěli kameníci, tesaři, architekti a stavitelé, kteří čerpali ze zkušeností předávaných staviteli z generace na generaci. V 17. století v období novověku došlo k rozvoji mostního inženýrství. Ve Francii byla založena Stavitelská akademie roku 1671, Francouzská akademie roku 1666 a Sbor inženýrů silnic a mostů roku 1716. Poté byly zakládány technické školy i v dalších zemích.³ Karel VI. založil reskriptem z 16. května 1717 inženýrskou školu v Praze. V roce 1806 bylo založeno Královské české stavovské technické učiliště v Praze.⁴

Mosty dělíme dle materiálu na dřevěné a kamenné, mosty zděné a od 19. století se stavěly mosty železné, betonové a železobetonové. Ve středověku se stavěly mosty dřevěné a kamenné, nejstarší dřevěné mosty byly stavěny jako trámová konstrukce, kterou tvořil prostý nosník ležící na opěrách po stranách a mohl být podepřený podpěrami, které byly postaveny z řady svislých kúlů spojených horizontálně trámem. Most mohl mít více podpěr a mostních polí. Kamenné mosty byly mosty klenbové. Další typy nosných konstrukcí jsou vzpěradlové (věšadlové), roštové nebo konstrukce obloukové.

V 18. století se opět rozvíjely zděné a kamenné mosty klenbové. Rozpětí klenb byla však širší než u středověkých mostů. Zachovaly se barokní klenbové mosty např. most v Budišově nad Budišovkou, či most švédského typu v obci Dolní Moravice. V 1. polovině 19. století se stavěly masivní kamenné mosty, které spočívaly na širokých pilířích spojených valenou klenbou.⁵ Od 50. let 19. století se prosadily mostní stavby ze železa a z litiny.⁶ Rozvoj železných mostů umožnila výroba litiny od roku 1735, která přinesla éru řetězových mostů. V Moravské Ostravě byl postaven v roce 1851 řetězový most přes řeku Ostravici v místě dnešního Sýkorova mostu. První řetězový most v Česku byl postaven roku 1824 přes rameno řeky Morávka. Konstrukčně patří řetězové mosty mezi zavěšené mosty, neboť mostovku nesou řetězy, které jsou upevněny na pylonech. Také železné mosty mohly mít trámovou konstrukci, kterou tvořily válcované I profily podepřené podpěrami. Konstrukčně se stavěly často mosty železné příhradové konstrukce, tedy železné pruty diagonální a svislé jsou spojeny s horizontálním horním a dolním prutem a tvoří příhradu. První příhradový most byl ivančický viadukt postavený v roce 1868 – 1870 na trati do Vídně přes jihlavské údolí od ing. Karla von Rupperta.⁷ Viadukt už bohužel nestojí, jeho demolice začala v roce 1999. Dochovaný příhradový most je např. přes řeku Ostravici ve Vratimově nebo příhradový železniční ocelový most přes Morávku na trati Frýdek-Dobrá ve Starém Městě.⁸ Příhradové konstrukce se však používaly i u mostů dřevěných. Od poloviny 19. století se stavěl nový typ kon-

Skočov – Bílsko (Bialsko), na které byl například postaven most přes Vislu u Skočova a most synovský na úseku Pustkovec, ZAO, fond: Zemská vláda Slezská, inv. č. 1201, k. 835.

3 POKORNÝ, Jiří – ŠERTLER, Hynek: *Mosty. 1. část*. Univerzita Pardubice, Dopravní fakulta Jana Pernera, s. 6-15, s. 6-15.

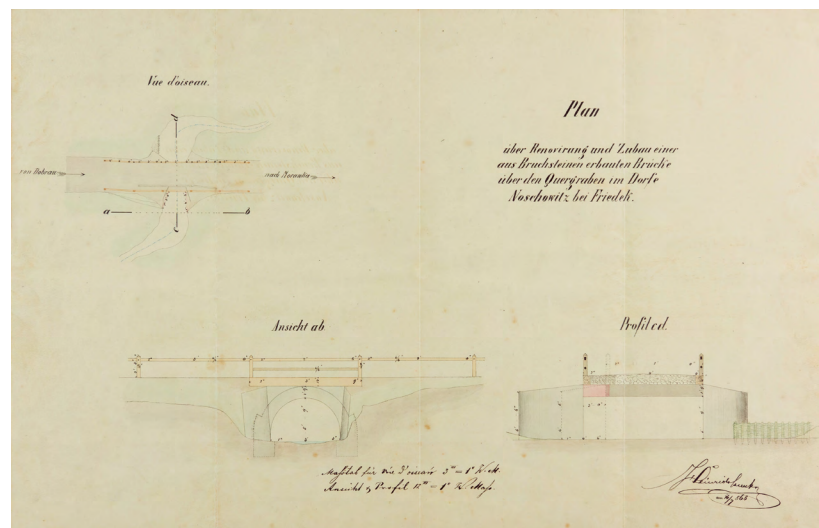
4 MAILLARD, Mořic: *Stavíme mosty*, Praha 1946, str. 81.

5 *Dějiny českého výtvarného umění 1780–1890, díl III/1*, Praha 2001, str. 61, JÍLEK, František: *Studie o technice v Českých zemích 1800–1918, III.*, Národní technické muzeum 1986.

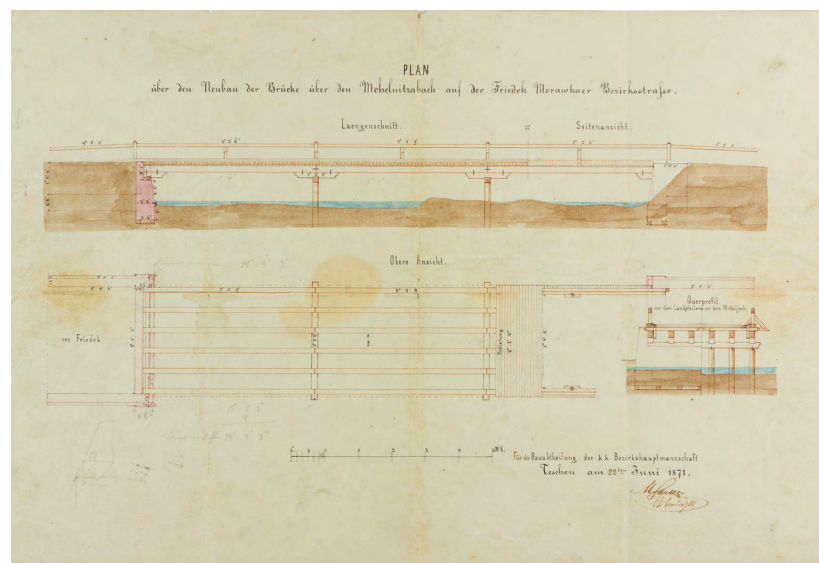
6 *Dějiny českého výtvarného umění, III/2*, Praha 2001, s. 203, 204.

7 DUŠAN, Josef: *Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 138–139.

8 DUŠAN, Josef: *Mosty a lávky Moravskoslezského kraje*, Brno 2010.

– Plán přestavby a přístavby kamenného mostu v Raškovicích. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv.č. 43, k. 14, poř. č. 1, rok 1868, Ferdinand Heinrich, situace, řez, půdorys.

– Plán novostavby mostu přes potok Mohelnice v Raškovicích. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv.č. 43, k. 14, poř. č. 2, rok 1871, M. Hauser, podélný a příčný řez, boční pohled.

strukce visutých mostů. V roce 1895 byl realizován první betonový most v Čechách podle projektu A. V. Velfíka.⁹ Jeho segmentová klenba dosahovala rozpětí 13 metrů a tloušťky od 50 do 60 centimetrů. Beton se však začal používat od 60 let 19. století. První zatěžkávací zkoušky železobetonového mostu proběhly v roce 1892 a poté byly postaveny železobetonové mosty na Bohumínsku.¹⁰ Zachoval se např. železobetonový most přes Morávku mezi Dobrou a Skalici. Některé mosty byly ovlivněny architektonickým slohem secesí, především u litinového zábradlí, kandelábrů, pylonů řetězových mostů či některých vstupních portálů příhradového mostu, např. Koppův most v Raškovicích.

Do podoby mostů a schvalování staveb zasahovala státní správa a zemské zákony. Ve Slezsku byly silnice podle zákona z 19. listopadu 1863 rozděleny do dvou kategorií, pro I. třídu okresních silnic a II. třídu.¹¹ Technické parametry okresních silnic ve Slezsku také ovlivnil slezský zemský zákon z roku 1878 (Strassenpolizeiordnung), který určil parametry silnic, dovoz štěrku a konzervaci silnic, pravidla provozu adt. Výstavbu mostů a cest ve Slezsku reguloval zemský zákon slezský z 13. července 1898¹², který se netýká státních, říšských (ärarischen) silnic, nýbrž veřejných silnic, tedy okresních a obecních. Tento zákon určoval, že okresní a obecní silnice nejsou financovány státem. Zákon rozdělil okresní silnice na okresní silnice I. a II. třídy, I. třídy jsou cesty spojující jednotlivé stavební okresy, silnice druhé třídy spojují obce a osady. Obecní cesty vedou uvnitř obce (města) či spojují sousední obce a nejsou okresní. Kolaudace mostů a silnic I. třídy a přemístění silnic z II. třídy do I. třídy, návrh a realizaci nové silnice a objektů silnice I. třídy, opravy a přeložení okresních silnic I. třídy rozhodoval Slezský zemský sněm (Landstag). O silnicích a silničních objektech II. třídy rozhodoval Zemský výbor slezský. O uzavření všech okresních silnic rozhodoval zemský sněm. Při rušení silnic se muselo jednat s ohledem na veřejné a vojenské zájmy s příslušnými státními úřady. Stavbu, opravy a kolaudace obecních cest měly v kompetenci obecní úřady, pokud spojí silnice další obce, tak i zainteresované obce. O zrušení obecních cest rozhodovaly příslušné okresní úřady. Vozovka I. třídy musela mít kamenný základ a šířku 4 metry a krajnice na každé straně šířku aspoň jeden metr. Silnice II. třídy musely mít základ kamenný nebo štěrkový a vozovka musela mít šířku aspoň 3,5 metrů. Vliv na výstavbu mostů ve Slezsku měl zemský zákon slezský z 13. července roku 1898, podle kterého se mosty řeší podle pravidel jako část silnice.¹³ Mosty I. třídy na okresních silnicích I. třídy měly nosnost 400 kg na 1 m³ plochy mostu, a s ohledem na dopravní prostředky je celková nosnost 60 metrických centů (1 metrický cent je 100 kg). Pro okresní cesty II. třídy musel mít most nosnost 340 kg na 1 m³ a přesněji pro provoz byla celková hmotnost 30 metrických centů, aby byla zachována a zajištěna nosnost. Minimální šířka mostu byla 5 metrů. Tyto nová pravidla platila pro přesta-

9 Dějiny českého výtvarného umění IV/1. Inženýrská architektura a užitkové stavby, Praha 1998, s. 181. Informace časopis Technický odbor z konce 19. století

10 DUŠAN, Josef: *Mosty a lavky Moravskoslezského kraje*, Brno 2010.

11 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), fond: Zemská vláda slezská Opava (dále jen ZVIS), inv. č. 1227, k. 869, zákon z 13. července 1898

12 ZAO, fond: ZVIS, inv. č. 1227, k. 869, zákon z 13. července 1898

13 ZAO, fond: ZVIS, inv. č. 1227, k. 869.

– Koppův most. / SOKA F-M, fond: Sbirka fotografií, fotonegativů a filmů, sig. P098/191, pohlednice (1912).

věné či nové postavené mosty.¹⁴

Roku 1894 vydala Zemská vláda slezská nařízení o přestavbě mostů, 26. prosince 1893 nařízení o výstavbě železných a opravy kamenných a dřevěných mostů a 31. prosinec 1892 vydalo Ministerstvo vnitra předpisy pro dodání a výstavbu železných mostů.¹⁵

Výstavbou užitkových staveb, mostů a mostních staveb se i v 2. polovině 19. století chopili renomovaní architekti a stavitelé. Ve frýdeckém okrese projektovali mosty frýdečtí stavitelé např. Ferdinand Heinrich, Hans Pohl, okresní inženýr Karel Quitta Okresního úřadu Těšín. Projekty mostů vypracovával a na stavby mostů dohlížel Slezský stavební úřad (Landesbauamt, Strassen und Brückenabteilung) v 2. polovině 19. století, např. ing. Johann Swoboda a po roce 1918 Stavební oddělení Zemské vlády slezské, oddělení výstavby mostů. Do stavební historie mostů se zapsala mostárna Karlovy huti, „Arcivévodské dílny na výrobu železných konstrukcí Karlovy huti v Lískovci (Erzherzogliche Eisenkonstruktions-Werkstätte Friedeck)“. Karlovu huť založila v roce 1833 Těšínská komora, kterou vlastnil arcivévoda Karel Ludvík Habsburský. Těšínským knížetem byl v letech 1847–1895 Albrecht Friedrich Habsburský a v letech 1895–1918 arcivévoda Bedřich Habsburský, poslední těšínský kníže, který Karlovu huť prodal. V roce 1906 Karlovu huť koupila Rakouská Báňská a hutní společnost ve Vídni, která ji vlastnila až do znárodnění v roce 1945. Mostárna byla založena v roce 1867 v Ustroní a v roce 1881 byla přenesena do Karlovy huti v Lískovci,¹⁶ kde byla spojena s Válcovnými plechu. Mostárna měla

14 ZAO, fond: ZVIS, inv. č. 1227, k. 869.

15 ZAO, fond: ZVIS, inv. č. 1227, k. 869.

16 VATRAS, Ladislav: Mostárna VŽKG – závod 65 ve Frýdku Místku (Lískovci) v letech 1945–1965. *Těšínsko*, 1965, č. 16-18, s. 48, v roce 1928 byla založena nová akciová společnost Válcovny plechu Karlova huť a mostárna se stala samostatným závodem do roku 1949, kdy

dílno s projekční kanceláří, ve které navrhla a vyrobila mnoha mostů a železných konstrukcí do českých zemí a Evropy. První mostárna v Čechách byla založena roku 1863 při Pražské akciové strojárně, do té doby stavěly železné mosty zahraniční firmy.¹⁷ Na opravách silnic, mostů a staveb se především finančně podílela Těšínská komora jako majitel panství, a také její stavební úřad, např. architekt Prokop. Na počátku 20. století se prosadila stavba železobetonových mostů, jejich stavbu prováděly stavební firmy a společnosti na základě výběrových řízení.

Od roku 1812 byl nový systém výstavby okresních silnic, kdy panství spolu s obcemi budovaly kvalitní silnice.¹⁸ Stavby a opravy mostů a silnic ve frýdeckém okrese vedla Zemská vláda slezská a od roku 1868 je spravovaly okresní silniční komise. Na základě zákona z roku 1868 byl zřízen okresní silniční výbor. Okresní silniční výbor Frýdek byl ustanoven 12. března 1869 a spravoval okresní a obecní silnice frýdeckého soudního okresu. Výbor měl devět členů, kteří byli voleni na tři roky. Okresní silniční výbor zaměstnával cestáře, cestmistry a strojníka parního válce. Výbor vedl prelimináře, požadavky na opravy a stavby silnic a mostů, roční vyúčtování, kontroloval stav silnic, kolaudace staveb, licitace a přebírání dodávek šterku na opravu a konzervaci povrchu silnic a vyhlašoval konkurzy pro jednotlivé stavby. Vlastní projektové práce a stavbu prováděli stavitelé na základě výběrového řízení. Okresní silniční výbor Frýdek spravoval okresní cesty Dobrá – Morávka a mohelnickou cestu Pražmo – uherské hranice přes údolí Krásná, okresní silnici Frýdek – Šenov, okresní silnici Frýdek – Bludovice, okresní silnici Frýdek – Polská Ostrava a okresní silnice Frýdek – Staré Hamry.¹⁹

Okresní silnice Dobrá – Morávka vedla přes obce Dobrá, Nošovice, Nižní Lhoty, Vyšší Lhoty, Raškovice, Pražmo, Morávka, cestu z obce Pražmo k uherským hranicím údolím Mohelnice přes obci Mohelnice, dnes Krásná. Okresní silniční komitét Frýdek vypracoval v roce 1867 pro Zemský výbor slezský výkaz a popis **okresní silnice Dobrá – Morávka**, ve kterém se uvádí délka silnice, kolik má mostů a další údaje.²⁰ Tato silnice začínala ukončením císařské silnice v Dobré a končila až v místě zvané Uspolka v obci Morávka. Cesta byla kamenná široká 3 sáhly. Na silnici bylo 86 milníků na každých 100 sáhů, každý kamenný milník byl označen pořadovým číslem. Na této cestě bylo 19 mostů, z toho tři kamenné v obcích Nošovice, Pražmo a Morávka. Cestu protínalo 32 kanálů, z toho 9 klenutých kamenným mostem, 22 kamennými deskami a jeden dřevěný. Podrobný popis silnice například uvádí, že mezi milníkem 1000 a 1100 se nacházela v Nošovicích malá zděná kaple, jsou značeny hranice obcí, hostince, hospodářství, kanály, sochy, pily, kříže, odbočky na obecní cesty, školy.

Frýdečtý stavitel Ferdinand Heinrich je autorem přestavby kamenného mostu

byla sloučena s Válcovnými plechu. Od roku 1958 byla začleněna do Vítkovických železáren Klementa Gottwalda.

17 *Technický obzor*, ročník 1893, 30. 6., s. 157.

18 POPELKA, Petr: Výstavba sítě státních silnic v Rakouském Slezsku v letech 1775–1846. *Vlastivědný věstník moravský*, 2005, s. 266.

19 Státní okresní archiv Frýdek-Místek (dále jen SOKA F-M), fond: Okresní silniční výbor Frýdek (dále jen OSV Frýdek), inv. č. 16, k. 1, inv. č. 14, k. 1.

20 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 41, k. 13

přes potok v **Nošovicích** na okresní silnici Dobrá – Morávka. Stavitel vypracoval v roce 1868 barevně kolorovaný plán půdorysu a řezy mostu z lomového kamene a přístavby.²¹ Podle soupisu z roku 1867 byl most původně klenutý jedním obloukem klenby, dlouhý 1,5 sáhu a 2,3 sáhy široký, po stranách klenutí byl rozšířen 1 sáh širokou dřevěnou konstrukcí. Heinrich rozšířil most na šířku 3 sáhy, nově rozšířil základy a nově zaklenul klenbou.

Stavební historii mostů přibližují plány, rozpočty a korespondence výstavby dřevěného mostu přes Mohelnický potok v **Raškovících**.²² Původní dřevěný most byl zbourán a byl postaven nový dřevěný most, který byl 2. listopadu roku 1872 kolaudován. Plány a rozpočet vypracoval Martin Hauser adjunkt stavebního oddělení Okresního hejtmánství v Těšíně (Bauabteilung k. k. Bezirkshauptmannschaft) v roce 1871.²³ Podle kolaudačního protokolu byl most postaven podle plánů, měl dvě vyzděné krajní opěry z lomového kamene a byl podepřen dvěma dřevěnými podpěrami. Břeh byl zpevněn tarasy. Trámovou konstrukcí mostu tvořilo šest dřevěných trámů (podélníků), na kterých se nacházely příčné trámy (příčníky). V roce 1926 proběhlo výběrové řízení na stavbu nového mostu přes Mohelnický potok a v letech 1930 – 1941 proběhla stavba nového železobetonového mostu.²⁴

V Raškovících stál dřevěný most trámové konstrukce přes řeku Morávku, který byl v roce 1872 opraven, podle kolaudačního protokolu nosnou konstrukcí mostu tvořilo 6 trámů.²⁵ Popis cesty z roku 1867 uvádí v Raškovících velký dřevěný most přes řeku Morávku 36 sáhů dlouhý a 3,5 sáhů široký.

Na okresní silnici I. třídy mezi obcemi **Raškovice a Vyšní Lhoty** stál velký dřevěný most přes řeku Morávku, který byl v roce 1880 opraven. Stavební oddělení Okresního hejtmánství v Těšíně vypracoval plán opravy, podle kterého byl původní dřevěný most podepřen 7 dřevěnými podpěrami a měl celkem 8 mostních polí.²⁶ Most přes řeku Morávku mezi Raškovice a Vyšními Lhotami, tzv. most kardinála Koppa, byl stržen při povodni v roce 1903 a v roce 1904 byl postaven nový železný most.²⁷ Projekt vypracoval Slezský zemský stavební úřad (schlesische Landesbauamt, Strassen und Brückenbauabteilung) a železnou konstrukci vyrobila a detailní plány vypracovala mostárna Karlovy huti (Erzherzogliche Eisenkonstruktions-Werkstätte Friedeck). Podle plánů a také dochované fotografie z roku 1912, byl postaven železný příhradový most, který měl vysoké boční příhrady, které byly nahoře spojeny horizontální příhradovou konstrukcí. Most měl hlavní konstrukci z válcovaných I profilů bez podpěr. Opěry po stranách byly založeny železnými

21 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14, plán č. situace, pohled a řez mostu.

22 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14.

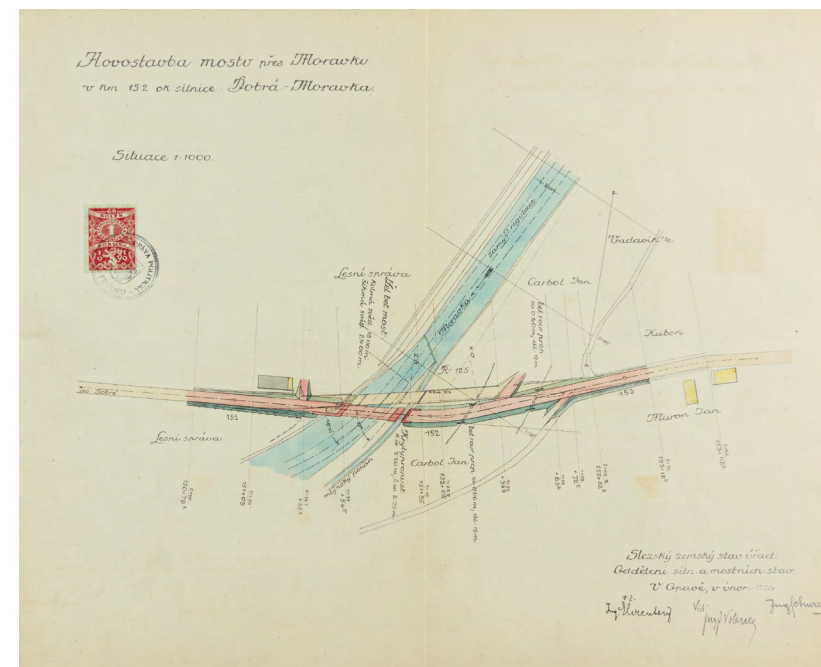
23 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14, plán z roku 1871.

24 SOKA F-M, fond: Okresní úřad Frýdek (dále jen OÚ Frýdek), inv. č. 953, k. 918, projekt železobetonového mostu přes Mohelnici v Raškovících.

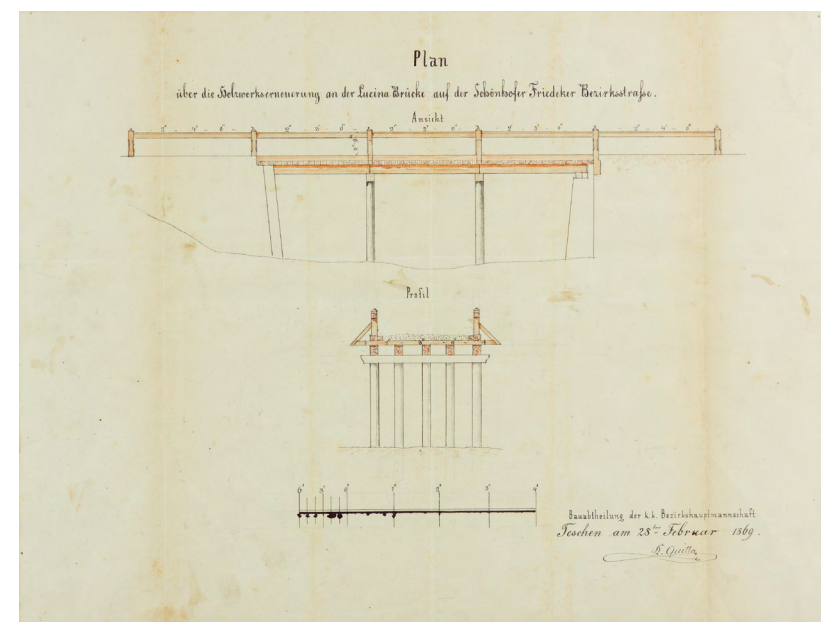
25 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14, plán z roku 1880.

26 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14, plán z roku 1880.

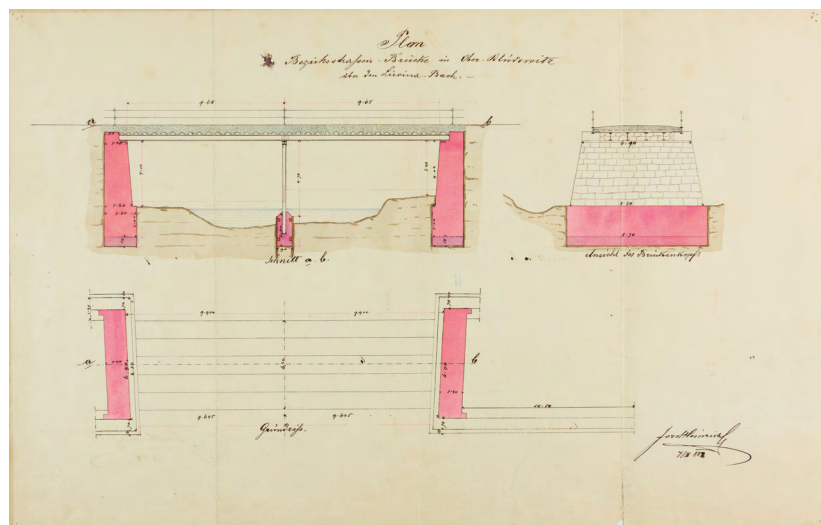
27 SOKA F-M, fond: OÚ Frýdek, inv. č. 948, k. 913, opravy Koppova mostu přes řeku Morávku v Raškovících.

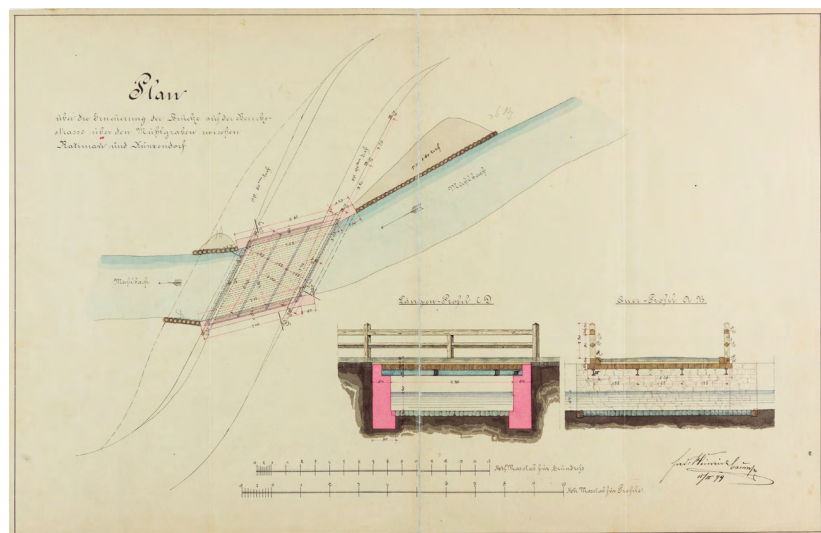
– Situace novostavby mostu přes řeku Morávka na 15,2. km silnice Dobrá – Morávka. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv.č. 44, k. 14, rok 1926, situace.

– Most přes řeku Lučina v Šenově. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv.č. 46, k. 15, dřevěný most K. Quitta, rok 1869.

– Plán mostu přes řeku Lučinu v Horních Bludovicích. / SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15, poř. č. 3, Ferdinand Heinrich, rok 1888.

– Plán opravy mostu na okresní cestě přes mlýnský příkop mezi Vratimovem a Velkými Kunčicemi. / SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16, Ferdinand Heinrich, rok 1879.

pilotami do betonu a křídla (část spojující opěru s břehem) dubovými pilotami.²⁸ Vzdálenost mezi krajními opěrami byla 65 metrů a výška příhradové konstrukce byla 8,2 metrů.²⁹ Vstupní portál měl secesní profilování a nahoře uprostřed měl být zemský znak a po jeho stranách nápis „Kardinal Kopp Brücke“ vlevo a vpravo „Most kardinála Koppa“. Byla využita železná konstrukce Tullnerova mostu přes Dunaj, která byla zkrácena.³⁰ Most byl kolaudován 18. července 1904 a v roce 1945 byl zničen německými vojáky.

Ve Vyšních Lhotách stál také malý most přes řeku Morávku. V roce 1916 byly vypracovány plány železobetonového mostu přes řeku Morávku ve Vyšních Lhotách před mostem kardinála Koppa.

V **Pražmě** se dle soupisu u hranic s Raškovicemi nacházel kamenný klenutý most 1 sáh dlouhý a 3 sáhy široký. V blízkosti byl postaven dřevěný most u domu pana „Glembka“ 1,8 sáhů dlouhý a 4 sáhy široký.³¹ Okresní cesta v **Pražmě** křížila mlýnský potok.³² Podle plánu z roku 1890 byl most dřevěný, dlouhý 8 metrů a měl konstrukci prostého nosníku na opěrách o jednom mostním poli a podélné trámy byly z dřevěné kulatiny.

Horská obec **Morávka** se rozkládá na svazích několika údolí, kterými protéká řeka Morávka a mnoho potoků, přes které bylo postaveno mnoho mostů. Část katastru obce byla v roce 1964 zatopena přehradou Morávka. V roce 1867 stálo v obci na okresní silnici 10 dřevěných mostů a jeden kamenný klenutý přes mlýnský potok, 6 sáhů dlouhý a 1,2 sáhy široký.

V roce 1867 vedl přes řeku Morávku velký dřevěný most, který byl 15,8 sáhů dlouhý a 2,3 sáhy široký. Most však postupem času chátral a proto v roce 1927 byl postaven na 15,2. km okresní cesty Dobrá-Morávka nový železobetonový most II. třídy, který nahradil starý dřevěný most.³³ Plány vypracoval Slezský zemský stavební úřad, Oddělení silnic a mostních staveb roku 1926, Ing. Schwarz. Byl postaven železobetonový most vzdálený na levobřežní straně 3 m od místa původního dřevěného mostu, protože řeka se měla regulovat a okresní silnice byla přeložena. Vedlejší mlýnský náhon jako propustek byl překlenut klenbou ze železobetonu. Most křížuje řeku Morávku pod šikmým úhlem 48,3°. Stavbu provedly na základě veřejné soutěže spojené firmy Vlad. Pokora a Josef Skála v Moravské Ostravě, Ing. Antonín Schindler v Moravské Ostravě a stavitel Ludvík Juroš ve Frýdku pod vrchním dozorem Slezského zemského stavebního úřadu v Opavě. Pilířový most měl rozpětí 25,6 m.

Na okresní silnici v místní osadě „Uspolka“ stál původně přes potok Skalka

28 SOkA F-M, fond: OÚ Frýdek, inv. č. 948, k. 913, plán z roku 1904, řez, pohled, příčný řez, plán portálu.

29 SOkA F-M, fond: OÚ Frýdek, inv. č. 948, k. 913, plán z roku 1904, řez, pohled, příčný řez, plán portálu.

30 SOkA F-M, fond: OÚ Frýdek, inv. č. 948, k. 913.

31 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 41, k. 13.

32 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14, plány z roku 1902.

33 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 44, k. 14, plány, kolaudace, vypsání soutěže, protokoly, rozpočty.

dřevěný most, který byl 1,2 sáhy dlouhý a 3,8 široký.³⁴ V roce 1902 byl postaven nový most „Uspolka“. Podle kolaudačního protokolu ze 4. října roku 1902 byl starý most nahrazen železným mostem, který měl rozpětí mezi podpěrami (světlost mostu) 12 metrů a šířku 5 metrů.³⁵ Most měl vyzdžené podpěry z lomového kamene a z godulského pískovce, které nesly železnou konstrukci, jež měla nosnost pro parní válec, celkově 13 tun. Stavbu vedl zemský inženýr Widhalm. Dochovaly se plány mostu Uspolka, které vypracovala mostárna Arcivévodské dílny na výrobu železných konstrukcí Karlovy huti v Lískovci (Erzherzogliche Eisenkonstruktions-Werkstätte Friedeck) z roku 1902.

Na okresní silnici se nacházel most v místě Smrčina. Dochoval se plán přestavby mostu Smrčí z roku 1892, který vypracoval krajský inženýr Johann Swoboda. Dřevěný most byl podepřen šesti podpěrami a měl pět mostních polí. Při rekonstrukci byla přistavěna další podpěra. V roce 1902 byl postaven nový most, neboť starý byl zničen při povodni. Podle kolaudačního protokolu byl most založen na 7 dubových pilotech. Podpěry byly z lomového kamene a nosná konstrukce mostu byla dřevěná. Do stavební historie mostu Smrčí zasáhla další povodeň v roce 1913 a v roce 1915 byl postaven nový betonový most. Betonářské práce provedla firma „Franz Šigut Zementwarenfabrik und Betonbauunternehmung“ z Bašky u Frýdku. Podle popisu okresní silnice stál v obci Morávka ještě dřevěný most přes potok Vlaský, který byl 4 sáhy dlouhý a široký 2,2 sáhů, a druhý most přes řeku Morávku u střední školy dlouhý 10 sáhů.

Okresní silnice **Frýdek – Šenov** probíhala přes obce Frýdek, Sedliště, Kaňovice, Václavovice, Šenov, Bartovice. K šenovské okresní cestě se nedochoval popis cesty z roku 1867 jako pro cestu z Dobré do obce Morávka. V Šenově vedla okresní silnice přes potok Lučina. Okresní inženýr Karl Quitta (Bauabteilung k. k. Bezirkshauptmanschaft) vypracoval roku 1869 plán mostu přes potok Lučina v Šenově.³⁶ Původní dřevěný most byl ve špatném technickém stavu a dřevo bylo ztrouchnivělé. Podle plánu byl opraven dřevěný most, který byl podepřený dvěma opěrami a měl tři mostní pole. Most byl kolaudován 27. dubna 1869. Starý dřevěný most byl však nahrazen novým železným. V roce 1901 vypracovala mostárna Karlovy huti (Erzherzogliches Hüttenamt Karlshütte, Brückenbau) plán³⁷ mostu přes potok Lučina v Šenově. Byl postaven železný příhradový nýtovaný most, dochovaly se pouze plány hlavních nosníků, řezy, detaily a statické posouzení.

Na okresní silnici Frýdek – Šenov stál most přes mlýnský potok v Šenově a most přes Datyňský potok (Nieder Dattiner Bach, Dattiner Bach). Podle zápisu okresního silničního výboru z roku 1883 byly mosty dřevěné a most přes mlýnský potok měl být nově postaven a opěry (Uferwand) zpevněny piloty.

V Šenově byl postaven další dřevěný most u dvora Skrbenských. Podle kolaudace ze 7. října roku 1886 byl dřevěný most 6 metrů dlouhý a 7 metrů široký. Také tento dřevěný most nahradil nový most železný, který byl postaven z válcovaných

34 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 41, k. 13.

35 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 43, k. 14.

36 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 46, k. 15.

37 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 46, k. 15.

nosníků bez podpěr s vyzdženými opěrami po stranách. Plány mostu vypracovala 18. 9. roku 1899 mostárna Arcivévodské dílny na výrobu železných konstrukcí Karlovy huti (Erzherzogliche Eisenkonstruktions-Werkstätte Friedeck).³⁸ Železná konstrukce mostu byla postavena v říjnu roku 1905.³⁹

Podle spisů okresního silničního výboru se v Sedlištích na cestě do Kaňovic a Václavovic nacházel kamenný klenutý most u parní pily na 4,6. km okresní silnice. Most byl v roce 1915 opraven.

Okresní silnici **Frýdek – Bludovice** vedla přes obce Sedliště, Bruzovice, Horní Bludovice, Střední Bludovice. Podle protokolu okresního silničního výboru z roku 1869 ze dne 21. září se píše o rekonstrukci kamenného mostu v **Bludovicích**. Vyhováním plánů a rozpočtu bylo pověřeno stavební oddělení Okresního úřadu v Těšíně. Okresní stavitel Josef Knott vypracoval plán mostu v Bludovicích, na kterém zakreslil klenutý most o jednom poli se stlačeným obloukem, který byl vetknut do opěr.⁴⁰ V roce 1871 se píše o stavbě mostu přes řeku Lučinu v Horních Bludovicích. Most byl dřevěný a byl postaven na místě starého shnilého nevyhovujícího mostu, který byl silně poškozen při povodních.⁴¹ Plány se bohužel nedochovaly. Nový most byl kolaudován v roce 1873. Dřevěný most tzv. Jochbrücke⁴² byl podepřen dvěma podpěrami z 6 kůlů spojených horizontálně trámem. Most byl dlouhý 19,5 m a široký 5,2 m.⁴² Avšak i tento most byl brzy nahrazen novým. Frýdecký stavitel Ferdinand Heinrich vypracoval v roce 1887 plán a rozpočty mostu přes potok Lučina v Horních Bludovicích. Navrhl železný most z válcovaných profilů podepřeny podpěrou uprostřed.⁴³ Železnou konstrukci mostu zhotovila mostárna Arcivévodské dílny na výrobu železných konstrukcí Karlovy huti (Erzherzogliches Hüttenamt Karlshütte, Brückenbau) ve Frýdku. Most měl litinové secesní zábradlí, přinýtované k mostu. Most byl postaven a kolaudován v roce 1887.⁴⁴ Při stavbě mostu byl použit i beton např. na založení podpěry.

Dle zápisu v protokolu silničního výboru víme, že také v **Prostředních Bludovicích** byl kamenný most, který potřeboval opravy. Podle plánu a spisů výboru okresní inženýr Josef Knotte navrhl v roce 1869 kanál v **Sedlištích**, který byl klenutý valenou kamennou klenbou a měl zděné zábradlí.⁴⁵

Podle zprávy z roku 1884 se na cestě Frýdek – Bludovice nacházel další kamenný klenutý most u hospody v Horních Bludovicích a jeden kamenný klenutý most u Gurka ve Středních Bludovicích, vyzdžený klenutý most v Sedlištích a klenutý most na žermanické cestě.

Okresní silnice **Frýdek – Polská Ostrava** vedla přes obce Frýdek, Lískovec, Řepiště, Vratimov, Velké Kunčice. Dochovaly se plány, spisy a kolaudace nového

38 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 46, k. 15, plán z roku 1899, pohled, řez, detaily.

39 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 46, k. 15.

40 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15, plán z roku 1869.

41 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15, kolaudace, rozpočty, protokoly.

42 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15, zpráva o stavu mostu z roku 1887.

43 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15, plán a rozpočty z roku 1888.

44 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15, kolaudační protokol.

45 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 47, k. 15.

mostu přes mlýnský potok mezi obcemi **Velké Kunčice a Vratimov**. Původní dřevěný most byl ve špatném technickém stavu a byl stržen povodní. Původní šířka mostu 4,20 m byla nedostačující, protože požadována šířka byla 5 m. Byl postaven provizorní most a na základě výběrového řízení byl stavbou a vypracováním plánů a rozpočtů pověřen frýdecký stavitel Ferdinand Heinrich, který je vypracoval v roce 1879.⁴⁶ Byl postaven nový most trémový bez podpěr dlouhý 6 m. Na krajní opěry z lomového kamene byly položeny čtyři železné válcované I profily, které nesly dřevěnou část mostu. Z důvodů rozsáhlých povodní byl břeh zpevněn 59 pilotami. Most byl kolaudován 29. září roku 1879.⁴⁷ V roce 1892 dostal most nové železné zábradlí, které navrhla a vyrobila Mostárna Karlovy hutí.

Stavitel Ferdinand Heinrich pracoval na opravě klenutého mostu na 3. km okresní silnice ve **Vratimově**. V roce 1880 vypracoval rozpočet oprav tohoto mostu, který byl 6,5 m dlouhý a 2,3 m široký a byl postaven v roce 1836.⁴⁸ Valená klenba byla vyzděná a spočívala na zděných opěrách. Křídlo, zeď spojující most s břehem, bylo vyzděno z různých cihel. Most byl poškozen, především křídla musela být nově vyzděna a založena na pilotech, klenba musela být nově vyzděna z lomového kamene, opěry znovu vyzděny na cementovou maltu. Také břehy byly zpevněny pilotami. Heinrich pracoval téhož roku také na opravách zděných valených kanálů v Řepištích a ve Vratimově.⁴⁹

Na hranicích obcí Řepiště a Lískovec vedl velký klenutý kanál, který byl povodní silně poškozen. Podle kolaudace ze 17. června roku 1887 byla křídla nově vyzděna z kvalitního kamene, byla opravena klenba a díry vyzděny na cementovou maltu.⁵⁰ Na hranicích mezi Řepišti a Lískovcem stál vyzděný most nad Černým potokem, který byl v roce 1869 opraven.⁵¹

Také v **Lískovci** se nacházel na 4,2. km na cestě Frýdek - Lískovec most přes Datyňský potok, který byl klenutý a byl v roce 1913 opraven a zajištěn betonem. V obci také stál v roce 1909 již betonový most Kopytko, na kterém pracoval frýdecký stavitel Hans Pohl.

Okresní silnice **Frýdek – Staré Hamry** vedla přes obce Staré Město, Baška a Pržno. Podle popisu cesty z roku 1882 okresní silnice probíhala v blízkosti moravskoslezské hranice a v úseku od hranic obce Pržno přecházela na moravskou stranu přes obce Frýdlant, Ostravice zpět k moravskoslezské hranici a přešla na slezskou stranu do obce Staré Hamry a pak slezskou stranou až k hraničnímu mostu Šance (Schanzenbrücke), kde šla na moravskou stranu, pak překročila hranice do Slezska u osady Benátky a ještě několikrát překročila moravskoslezskou hranici a poté od zděného mostu přes Ostravici vedla přes Slezsko až k zděnému mostu přes Černý potok, kde překročila hranice na Moravu a pak přes Beskydy a Turzovku vedla

46 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16.

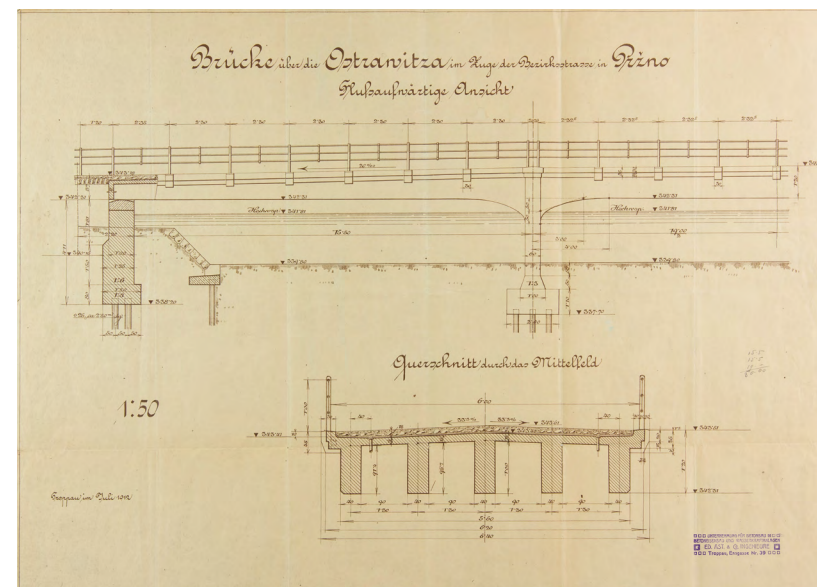
47 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16.

48 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16, rozpočet, technická zpráva z 1. června 1880.

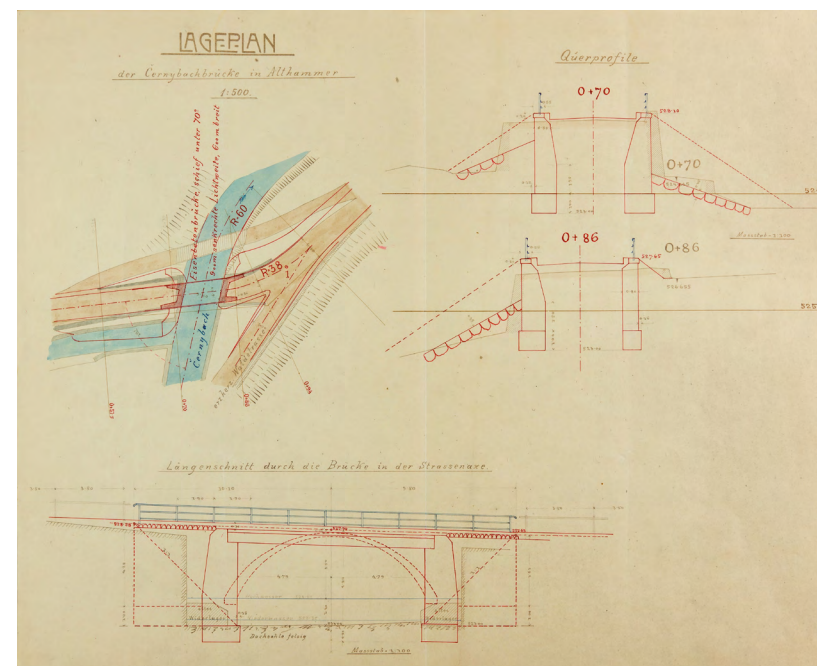
49 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16, rozpočet, technická zpráva z 1. června 1880.

50 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16.

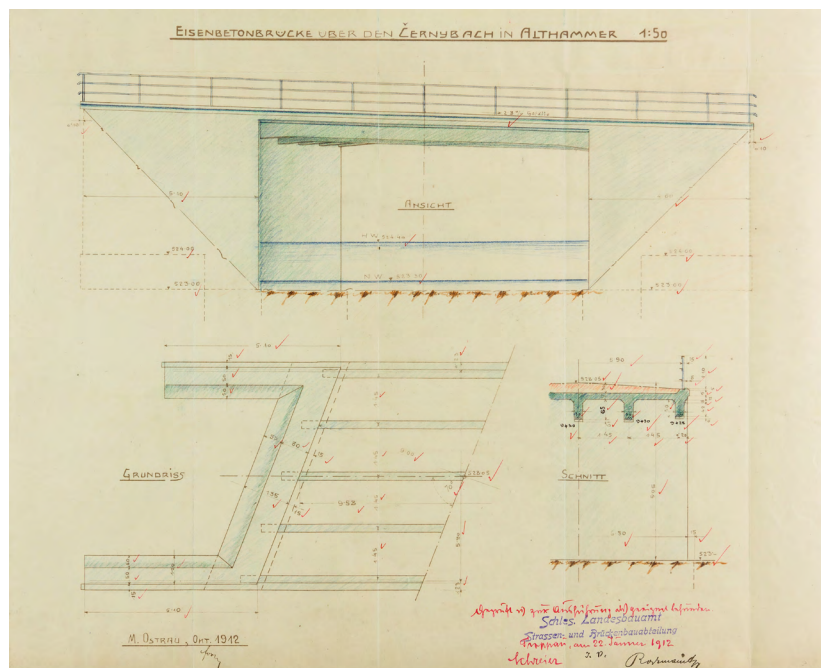
51 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 48, k. 16, kolaudace oprav z 5. ledna 1869.

– Plán železobetonového mostu přes řeku Ostravici na okresní cestě v Pržně. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv.č. 50, k. 16, rok 1912.

– Situační plán mostu přes Černý potok ve Starých Hamrech, detail situace. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 51, k. 17, rok 1912.

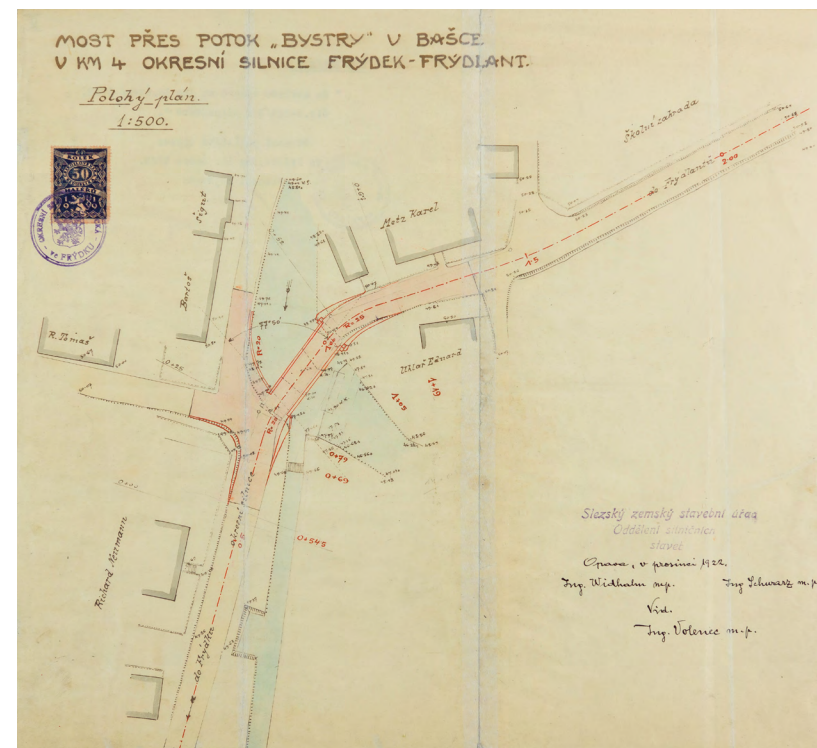

– Železobetonový most přes Černý potok ve Starých Hamrech. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 51, k. 17, pohled, půdorys, řez, 10. 1912.

do Uher.⁵² Moravskou část silnice spravoval Okresní silniční výbor Místek. Popis cesty z Frýdku do Pržna z roku 1883 uvádí, že v obci **Staré Město** stál na okresní cestě jeden vyzděný klenutý most dlouhý 3 sáhů a široký 5,5 sáhů, dva dřevěné mosty přes kanál, dřevěný most přes řeku Morávku dlouhý 62 sáhů a široký 6,5 sáhů a dřevěný most přes potok Baščica. V obci **Baška** se na okresní cestě nacházel jeden dřevěný a jeden zděný klenutý most přes příkop (Werksgraben, Mühlgraben), jeden dřevěný most přes potok dlouhý 25 sáhů a široký 6 sáhů a další tři dřevěné mosty. V **Pržně** byl na silnici most přes Mlýnský potok s vyzděnými bočními stěnami, provizorní dřevěný most přes rameno Ostravice po povodni z roku 1880, zděný klenutý most přes Mlýnský potok a dřevěný most přes Ostravici na hranicích dlouhý 50,5 sáhů a široký 4,5 sáhů. Podle soupisu mostů a popisu silnice v obci **Staré Hamry** z roku 1884 byla cesta široká 7 m a neměla kamennou dlažbu, byla šterkovaná. Ve Starých Hamrech stály na okresní silnici tři velké mosty, první dřevěný most na Šancích byl dlouhý 25 metrů a široký 6 m, druhý kamenný most Velkovský byl 16 m dlouhý a 6 m široký a třetí kamenný most přes potok Černý byl 13 m dlouhý a 6 m široký. V obci stálo 11 malých dřevěných mostů dlouhých 4 m a širokých 7 m.⁵³

52 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16, zápis z 20. října 1882.

53 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16.

– Most přes potok Bystrý v Bašce v 4. km okresní silnice Frýdek – Frýdlant. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17, situace (polohový plán) rok 1922.

Obec **Staré Hamry** byla rozlehlá horská vesnice, kterou protékala řeka Ostravice a mnoho potoků, např. Porubaný, Dudov, Říčky, Mazoch, Steklý, Jamník, Sepetný, Koleno, Černý, Bílý aj. Údolí však bylo zatopeno v roce 1969 přehradou Šance a původní zástavba a část místních vodních toků zanikla.

V Dolních Starých Hamrech stál dřevěný most Šance (Schanzenbrücke) přes řeku Ostravici, který byl v roce 1880 opraven. Dochoval se plán trémového mostu z roku 1880 od architekta těšínské komory Albína Theodora Prokopa (Erzherzogliche Bauverwaltung Teschen).⁵⁴ Stavitel nakreslil dřevěný most podepřený jednou podpěrou uprostřed. Most byl 25,6 m dlouhý a 5,4 m široký. Světlá výška mostu byla 5 m. Podpěra byla z 6 svislých kůlů, které byly spojeny nahoře horizontálně a diagonálně zpevněny trámy. Stavební práce provedl stavitel Ferdinand Heinrich podle plánu.⁵⁵ Ještě v roce 1914 byl most na Šancích dřevěný a opravený zpevněním I profily a vzpěrami.

V roce 1911 byl postaven železobetonový most přes řeku Ostravici v Horních Starých Hamrech „u Duží“, který nahradil původní kamenný. Nový most byl kolau-

54 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16, plán z roku 1880.

55 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16.

dován 21. března 1911. Stavbu provedla betonářská firma „H. Rella & C. Betonbau-unternehmung“.⁵⁶

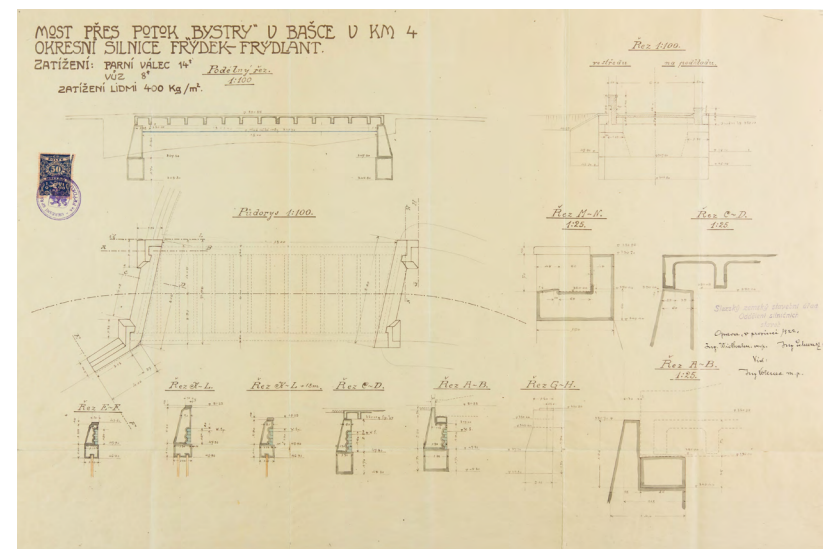
Ve Starých Hamrech vedla okresní cesta přes potok Mazak (Mazochbrücke). Původně byl postaven přes potok dřevěný most, který byl podepřen uprostřed podpěrou a měl dvě mostní pole. Dřevěný most byl v roce 1899 nahrazen železným mostem s trémovou konstrukcí z 6 válcovaných I profilů.

V roce 1909 byl v Horních Starých Hamrech postaven železobetonový most přes příkop a potok Styskala u „Krasuly“, který provedla firma „Beton-Bauunternehmung Franz Schigut“ z Bašky. Kolaudace mostu proběhla 8. září 1909.⁵⁷

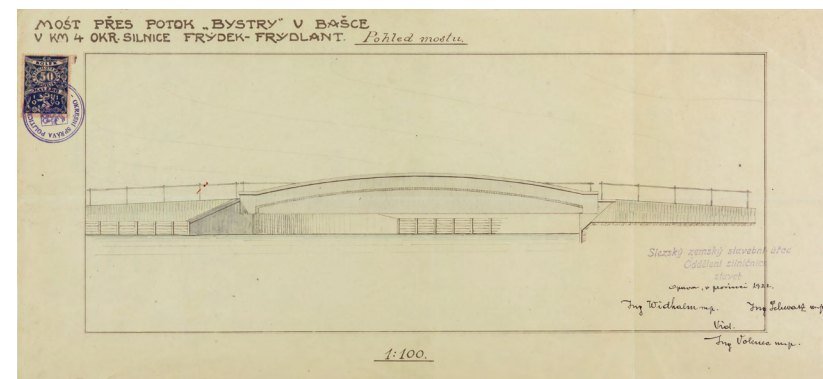
Původní kamenný most přes Černý potok ve Starých Hamrech byl nahrazen novým železobetonovým mostem v letech 1911-1914.⁵⁸ Povolení ke stavbě dal Slezský zemský výbor 15. července 1911 na základě projektu, který vypracoval slezský zemský stavební úřad v Opavě, a moravský zemský výbor udělil povolení 21. září 1911.⁵⁹ Podle moravského zemského zákona musel ještě Zemský výbor Markrabství Moravského posoudit statický výpočet mostu, který schválil 22. října 1912 a jako stavební dozor určil předsedu Okresního silničního výboru Místek Františka Pěluclu, Františka Kerlína a Josefa Kabrdu. Slezský zákon tento požadavek neměl. Dne 2. prosince 1911 proběhlo výběrové řízení za přítomnosti zástupců frýdeckého i místeckého okresního silničního výboru a zemských stavebních úřadů, kteří vybrali firmu Ladislav Pokora a Josef Skala z Moravské Ostravy. Své nabídky poslaly firmy Betonbau-Unternehmung Pittel & Brausewetter z Vídně; Beton und Betoneisen-Bauunternehmung F. Faifar & Co. z Prahy; Franz Visinti, inženýr z Vídně; Wayss Freytag A-G. & Meinong z Vídně. Ostravská firma postavila opěry mostu a křídla mostu z dusaného betonu. Most měl kamenné základy z tvrdého šedého pískovce. Samotná železobetonová konstrukce mostu se skládala z 5 podélných trámů, na kterých ležela deska.⁶⁰ Na obou stranách mostu byly postaveny rampy. Most měl jedno mostní pole bez podpěr, byl široký 5,9 m a měl železné zábradlí. Most byl kolaudován 25. května 1914. Cena stavby mostu 13 408, 27 K podle cenové nabídky vítězné firmy byla překročena o 3008, 27 K kvůli použití nového materiálu na základy. Náklady si rozdělil na půl Okresní silniční výbor Frýdek a Okresní silniční výbor Místek.

V Pržně byl postaven v roce 1912 na okresní silnici železobetonový most přes řeku Ostravici, který nahradil původní dřevěný. Betonový most postavila betonářská firma „Unternehmung für Betonbau, Betoneisenbau und Wassekraftanlage Ed. Ast und Ingenieure“ z Opavy.⁶¹

Okresní silnice v **Bašce** křížila potok Bystrý, přes který původně stál dřevěný most. Podle zpráv silničního výboru byl most prohnulý a hrozilo zřícení mostu. Proto byl postaven nový železobetonový most na 4. km okresní silnice Frýdek - Prž-

– Most přes potok Bystrý v Bašce v 4. km okresní silnice Frýdek – Frýdlant. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17, půdorys, podélný řez, rok 1922.

– Most přes potok Bystrý v Bašce v 4. km okresní silnice Frýdek – Frýdlant. / SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17, pohled, 12. 1922.

no.⁶² Nový most byl situován šikmo k říční ose a pobřežní zeď na pravém konkávním břehu byla provedena v délce 18 m z betonu. Plány vypracoval Slezský zemský stavební úřad, Oddělení silničních staveb v roce 1922.⁶³ Bylo vypsáno výběrové řízení na provedení stavby, do kterého své nabídky poslaly firmy: Ast a spol. z Opavy, firma Pittel a Brausewetter z Českého Těšína, Ing. Rudolf Kaulich z Mor. Ostravy a stavitel Ludvík Juroš z Frýdku, Ostravská stavební společnost pro Moravu

56 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16, plán, rozpočet.

57 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16, kolaudace z 8. září 1909.

58 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 51, k. 17.

59 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 51, k. 17, opis kolaudačního protokolu.

60 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 51, k. 17, plán mostu, pohled, půdorys a řez.

61 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16, plán.

62 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17.

63 SOKA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17, plány situace, půdorys, řezy, detaily, plány armatur.

a Slezsko v Mor. Ostravě, Ing. B. Pražil z Mor. Ostravy, Ostravsko-Karvinská stavební společnost v Mor. Ostravě, firma Vladislav Pokora a Josef Skála, Jaro Čermák architekt a stavitel v Místku, Ing. V. J. Vojáček a spol. ze Slezské Ostravy. Stavbu provedla betonářská firma Ladislav Pokora a Josef Skála z Moravské Ostravy. Stavba mostu započala 16. srpna 1923 a byla dokončena v prosinci 1923. Most byl kolaudovaný 22. července 1924.⁶⁴ Mostní konstrukce se skládala ze dvou železobetonových nosníků vysokých ve středu 2,25 m a na krajích u ložisek širokých 1,25 m, z příčných nosníku v osové vzdálenosti 1,4 m a z desky 16 cm silné.⁶⁵ Most získal tvar oblouku. Celkový náklad na vybudování mostu bylo 112 138, 75 Kč. Most stále stojí.

Ve **Starém Městě** stál v blízkosti arcivévodské parní pily most přes mlýnský potok, který byl v roce 1889 ve špatném technickém stavu.⁶⁶ Bylo vypsáno licitační řízení na novostavbu mostu, kterého se zúčastnil frýdecký stavitel Rudolf Aulegh a Ferdinand Heinrich. Dochoval se plán a rozpočet Ferdinanda Heinricha, podle kterého byl původní zděný most se segmentovou klenbou zbourán a nahrazen železným mostem s válcovanými železnými I profily. Most byl rozšířen na 6 m. Podle zprávy o technickém stavu mostu z roku 1905 byla tato přestavba uskutečněna.

Okresní cesta ve Starém Městě vedla přes řeku Morávku, přes kterou byl postavený železobetonový most.⁶⁷ Stavbu mostu podle plánu z roku 1912 zřejmě provedla betonářská firma Unternehmung für Betonbau, Betoneisenbau und Wasserkraftanlage Ed. Ast & Co. Ingenieure z Opavy. Na plánu je zakreslen most podepřený podpěrami. Most byl založen na pilotech. Nedochovala se písemná dokumentace o stavbě ani kolaudace.

Okresní silnice frýdeckého okresu vedly v některých místech horským terénem přes údolí, řeky a potoky, které byly přemostěny obvykle mosty jednoduché dřevěné trémové konstrukce. Výstavbu a přestavbu mostů ovlivňovaly časté mohutné povodně, které poškozovaly také koryta řek a potoků. Rovněž mostní trémové konstrukce byly často vážně poškozeny a někdy jen provizorně opraveny. Od 70. let 19. století byly dřevěné mosty postupně nahrazovány železnými, avšak na počátku 20. století se prosadily především trvanlivé pevné železobetonové mosty. Přesto najdeme i na okresních cestách zajímavé mostní konstrukce, např. Koppův most mezi Vyšními Lhotami a Raškovcemi.

***

Ein Beitrag zur Baugeschichte der Brücken auf der Straßen in der Region Frýdek seit der zweiten Hälfte des 19. bis zu den 20er Jahren des 20. Jahrhunderts

Brücken bilden ein wesentliches urbanistisches Element in der Entwicklung des Ingenieurwesens. Der Beitrag befasst sich mit der Konstruktionsentwicklung der Brücken, mit dem Einfluss der Staatsverwaltung und der Gesetze auf ihren Aufbau, technischen Parametern, mit der Verteilung der Bezirkstrassen und Brücken in einzelne Klassen, ihrer Instandhaltung und Finanzierung. Im Text sind die Brücken auf Bezirksstrassen des Gerichtsbezirkes Frýdek erfasst, der vom Jahr 1869 vom Bezirksstrassenausschuss in Frýdek verwaltet wurde. Weiter sind verschiedene Brückentypen beschrieben, auf den Strecken der Bezirkstrassen Dobrá – Morávka, Straße zu der Grenze mit Ungarn bei Pražmo und Krásná, Strecke Frýdek – Šenov, Frýdek – Bludovice, Frýdek – Polská Ostrava und Frýdek – Staré Hamry. Die bautechnische Entwicklung der Brücken beeinflusste Hochwasser, die in Beskiden sehr häufig waren. Die Holzbrücken wurden oft von hiesigen Baumeistern erbaut. In den 1870er und 1880er Jahren setzten sich Eisenbrücken durch. Am Anfang des 20. Jahrhunderts bauten spezialisierten Firmen Eisenbetonbrücken. Die Brücken projektierte Schliesisches Bauamt, die Abteilung für den Aufbau der Straßen und Brücken.

***

64 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17, protokol o kolaudaci.

65 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 52, k. 17, protokol o kolaudaci.

66 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16.

67 SOkA F-M, fond: OSV Frýdek, inv. č. 50, k. 16, plány betonového mostu.

MUDr. Augustin Mrha (1874–1950)

Osudy ředitele věznice na Mírově, který se stal jejím trestancem

Jiří Vidlička

Život každého člověka je jedinečný stejně jako jeho osobní charakter, který nebývá zpravidla černobílý. Vzájemný poměr koexistence dobra a zla je samozřejmě různý, a proto musíme konání každého jedince posuzovat v kontextu doby, širších souvislostí a osobních dispozic. Unáhlené a zjednodušené soudy mnohdy generují neobjektivní výklady. V některých případech odděluje oběti od viníků tenká linie či hrana, na níž jsou lidé, chtít – nechť, nuceni balancovat. Je nasnadě, že ne každý dokáže ve vyhrocené situaci bezpráví adekvátně vzdorovat. Zajímavým příkladem v tomto ohledu může být životní příběh ředitele mírovské trestnice MUDr. Augustina Mrhy, do jehož osudů zasáhla druhá světová válka a poválečná československá justice. Případ lékaře, který se stal z ředitele mírovské věznice posléze jejím trestancem, vybízí k nadčasovému zamyšlení, zda či do jaké míry je možné „v dobré víře“ přitakat zlu a jestli si při tom lze zachovat čisté svědomí. Životopisný medailon MUDr. Mrhy rezignuje na hodnotící soudy, pokouší se v mezích možností o maximálně nestranný přístup založený na publikování „pouhých“ historických faktů reprezentovaných dobovými písemnými prameny. Jejich interpretaci či osobní závěry ponechává autor textu plně na čtenářích.

Augustin (Jan František) Mrha se narodil dne 30. března 1874 na Mírově rodičům Josefovi a Marii rozené Sovové.¹ Otec pracoval v mírovské trestnici jako učitel. Malý Augustin vyrůstal na Mírově se čtyřmi mladšími sourozenci Josefem, Marií, Rudolfem a Stefanií (Štěpánkou).² Po absolvování místní obecné školy navštěvoval

1 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZAO-Ol), fond: Sběrka matrik Severomoravského kraje (dále SbMSMK), inv. č. 7123, pag. 119. Otec Josef byl posléze z Mírova služebně přeložen do trestnice na Pankráci.

2 Je pozoruhodné, že všichni sourozenci MUDr. Augustina Mrhy byla dvojčata. Josef Alois Eduard (profesor na reálce ve Svitavách, † 5. května 1941 v Brně) a Marie Karolína Františka

piaristické gymnázium ve Vídni, kde současně působil jako dvorní zpěvák (hrál též na klavír a varhany). Pokračoval studiem německého gymnázia v Olomouci a poté lékařské fakulty německé univerzity v Praze.³ Roku 1902 promoval a oženil se s Antonii rozenou Tomkovou (spolu měli dva syny a dceru).⁴ Nejprve nastoupil jako sekundární lékař do Ústavu pro duševně nemocné v Opavě, poté přešel na interní a chirurgické oddělení opavské nemocnice a následně vykonával funkci závodního lékaře ve firmě Fluss v Příboře (výroba textilu a klobouků).

Roku 1906 byl jmenován „Hausarzt“ mírovské trestnice a současně se stal místním obvodním lékařem. Roku 1929 došlo k jeho přeložení do věznice na Bory u Plzně. Rok nato vykonal u ministerstva spravedlnosti správní justiční zkoušku a ještě téhož roku jej vězeňská správa vyzvala, aby převzal dohled nad nově připravovaným mírovským ústavem pro internaci nemocných vězňů.⁵ Stavební úpravy věznice probíhaly v letech 1928 až 1930 a zařízení mělo disponovat prostorami pro umístění 230 pacientů. Na Mírov se vrchní justiční lékař MUDr. Mrha vrátil dne 26. června 1930 a 31. července 1930 mu dosavadní ředitel Karel Löw, odcházející do věznice v Ilavě, předal vedení nově zřízeného Ústavu pro choré trestance.

Po mírovského představeného následovalo několik relativně poklidných let vyplněných péčí o ústav, které narušovaly jen periodicky se opakující návštěvy a kontroly (nejčastěji nadřízených a novinářů), útky vězňů či jejich nejružnější stížnosti, divadelní představení (jedny z prvních v republice) i drobnější stavební úpravy (výstavba kotelny). Ve třicátých letech se na Mírově nacházelo v průměru něco málo přes 500 vězňů, z nichž polovina vyžadovala lékařskou péči poskytovanou místní nemocnicí s 50 lůžky (svého času poskytovala péči 85 psychopatům, 44 invalidům, 52 tuberkolózně a 12 pohlavně nemocným). Dohled nad trestanci vykonávalo 30 mužů vězeňské stráže a 6 úředníků.

Po podepsání Mnichovské dohody a v souvislosti s odstoupením československého pohraničí Německé říši vyzvalo telefonicky 7. října 1938 ministerstvo spravedlnosti správu věznice, aby provedla přesun všech českých zaměstnanců (úřednictva a dozorců) i českých trestanců do Olomouce.⁶ Osoby německé, maďarské a polské národnosti měly na Mírově zůstat. Přednosta MUDr. Mrha se rozhodl ve věznici setrvat navzdory silnému naléhání své manželky Antonie. Dne 10. října 1938 trestnici převzala německá správa a ústav se stal největší věznicí na okupovaném sudetském území. MUDr. Mrha byl pro stáří německými úřady zbaven

se narodil 9. dubna 1876, zatímco Rudolf († 1. dubna 1882) a Stefanie/Štěpánka (21. září 1914 v Hodoníně /Göding/ provdána za Rudolfa Bojakovského) se narodili 3. září 1881. ZAO-Ol, SbMSMK, inv. č. 7123, pag. 130 a 155.

3 ZAO-Ol, fond: Mimořádný lidový soud Olomouc (dále MLS Olomouc), kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 576r.

4 MUDr. Augustin Mrha měl s manželkou Antonii rozenou Sovovou tři děti: Emila (*1911, po druhé světové válce elektroinženýr ve Vídni), Štěpánku provdanou Nesselovou (*1903, po druhé světové válce žila v hornohessenském Möttau) a syna, který měl údajně zemřít v 19 letech (zdravotní obtíže).

5 ZAO-Ol, fond: Trestnice Mírov, kniha č. 100, Deník ředitele (zápisy k roku 1930, nestránkováno).

6 KŘUPKA, Václav – TRUNDA, Zdenek – WILHELM, Marek: *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov 2008, s. 54.

– MUDr. Augustin Mrha.

dosavadní řídicí funkce, avšak zůstal nadále mírovským vězeňským a obvodním lékařem. Od říšského ministerstva spravedlnosti obdržel, snad jako pomyslnou kompenzaci za degradaci, titul vládního medicijního rady (Regierungsmedizinalrath). Na uprázdněné místo ředitele věznice nastoupil Otto Rudolf Emmerich, dosavadní přednosta trestnice ve Zhořelci, jehož posléze v rychlém sledu nahradili Max Frässle, Rudolf Schnabel či dr. Brändstätter. V letech 1943 až 1945 nebyla pozice ředitele obsazena a ústav řídil vrchní inspektor Walter Bartl.

Mírovská věznice (nyní Strafgefängnis Mürau) na počátku období druhé světové války sloužila jako káznice pro moravskoslezské soudy z okupovaných regionů severní Moravy. Zpočátku Mírov fungoval spíše pro umístění vězňů pykajících za majetkové či hospodářské delikty, ale postupně se v jeho celách začali stále více objevovat členové českého odboje (až 2/3 politických vězňů). Pro ně byla trestnice jen přestupní stanicí před cestou k německým soudům, do koncentračních táborů či na popraviště. Počátkem roku 1942 na Mírově vznikla vyšetřovací vazba Gestapa.

Od září roku 1942 došlo k transformaci trestnice v objekt určený pro internaci vězňů nakažených tuberkulózou. Mezi vězněnými muži dominovali Poláci, Češi a Maďaři, nicméně našli se i Belgičany, Nizozemce, Jugoslávce, Italy nebo Bulhary. Hlavní prioritou ústavu nebyla snaha vážně nemocné léčit, ale pouze je fyzicky izolovat. V německém podání se v žádném případě nejednalo o nemocnici podobnou té, která v prostorách trestnice působila v prvorepublikovém období. Nemocným mužům se dostalo jen velmi omezené lékařské péče (pokud vůbec jaké) a minima medikamentů. Nevhodné ubytování (vlhké a vymrzlé kobky), nedostatečná strava (snižované porce), tvrdá práce (osob v nejzávažnějším zdravotním stavu) i fyzické násilí (bití) – to vše v součtu rychle zhoršovalo zdravotní stav internovaných. Není divu, že na Mírově v letech války zemřelo 666 osob (kupříkladu roku 1944 celkem 302 mrtvých).

Jako centrem zdravotnické péče mělo v trestnici sloužit III. oddělení nazývané lazaret.⁷ O vrchním lékaři tohoto oddělení, MUDr. Mrhovi, se mezi vězni proslýchalo, že vykonává své medicínské poslání více než ledabyly. Do nemocnice se dostávali internovaní často doslova až na pokraji smrti, avšak lékař prý drtivou většinu z nich bez podrobnějšího vyšetření uznával za práce schopné a odmítal hospitalizovat. Těžce nemocní odcházeli od vyšetření MUDr. Mrhou, které vykonával zpravidla z křesla a značné vzdálenosti během 1 až 2 minut, s paušální diagnózou: „Mittlere geschlossene Tuberkulose, arbeitsfähig!“⁸

S narůstajícím počtem vězňů (místo plánovaných 600 jich na Mírově pobývalo asi 1 000) si MUDr. Mrha vyžádal přidělení výpomocného lékaře. Nejprve dostal k ruce doktora přírodních věd Dr. Schneidera, ten však medicíně vůbec nerozuměl a neuměl aplikovat ani injekce. Po Schneiderově odvolání získal ku pomoci českého politického vězně MUDr. Svatopluka Žižlavského, jenž se následně zasloužil o záchranu životů mnoha vězňů. Protipólem MUDr. Žižlavského se stal další výpomocný lékař – německý vězeň MUDr. Josef Albrecht, lékař ze Svitav, brojící proti českým odsouzcům. Dohled nad chodem lazaretu vykonával vrchní dozorce

7 HÁJKOVÁ, Libuše: *Mírov*. Praha 1946, s. 23.

8 FILIP, Zdeněk: *Mírov za okupace*. Šumperk 1967, nestránkováno.

„Hauptwachmeister“ Josef Haupt. Dne 1. května 1944 došlo, údajně ze zdravotních důvodů, k přeložení MUDr. Mrhy do výslužby a jeho místo zaujal bývalý stomatolog MUDr. Heuer z Velkoněmecké říše. Příchodem nového lékaře se bídná situace nemocných ještě zhoršila, neboť MUDr. Heuer výkon zdravotnické péče doslova bojkotoval.

Závěr druhé světové války i první měsíce osvobozeného Československa prožíval MUDr. Mrha v relativním klidu. Na žádost MNV na Mírově se dokonce na nějaký čas, od 26. května 1945 do 1. března 1946, vrátil jako vězeňský lékař do trestnice, tentokrát však již bez nároku na finanční ohodnocení. Svého času se dokonce šířily nepodložené zvěsti o tom, že lékaře chrání jistá vysoce postavená osoba z MNV či ONV. Přesto se kolem Mrhovy osoby začaly pomalu stahovat mraky, neboť bývalí vězni – pacienti stále častěji vypovídali o svých neblahých zkušenostech z mírovského lazaretu a tato udání postupně prošetřovaly bezpečnostní složky. Nově získané informace tak vytvářely jasnější představu o zdravotnickém dění na Mírově za okupace.

Dne 11. července 1945 podal trestní oznámení na MUDr. Mrhu hajný z Roubaniny Adolf Štaffa, který vypověděl, že jmenovaný lékař jej měl údajně 10. října 1938 během obsazování Mírova německými vojsky udat Gestapu jako nepřítele Německé říše a rusofila. Štaffa následně strávil 17 dní ve vazbě. Do protokolu trestního oznámení Štaffa lékaře označil za „*typ zuřivého Němce – nacisty*“, jenž se v době mobilizace československé armády nezdráhal provokativně provolávat „*Es kommt doch der schöne Tag!*“⁹ Dne 11. července 1945 se uskutečnil první Mrhův výslech na stanici SNB na Mírově, v jehož průběhu popřel pravdivost udání a vylíčil své válečné působení ve věznici jako pozitivní – vyzdvihl například nákup rentgenu, horského slunce, zavedení aplikace kalciových injekcí, provádění pneumotoraxu (iatrogenního), zajištění přídělů mléka, záměrné potvzování pracovních neschopností atd.¹⁰

Prvotní Štaffovo udání nevyústilo sice v roce 1945 v trestní stíhání, avšak Mrhova osoba se dostávala do hledáčku veřejného žalobce při olomouckém mimořádném lidovém soudu v souvislosti s připravovaným procesem s předními úředníky a dozorcí mírovské vězeňské správy z let okupace.¹¹ Zprávy získané od bývalých vězňů i dozorců vyznívaly více méně jednoznačně – MUDr. Mrha vystupoval v nemocnici pasivně díky stáří, zdravotním indispozicím i strachu a byl ve skutečnosti řízen vrchním dozorcem Hauptwachmeisterem Josefem Hauptem, který rozhodoval o všem. Například český politický vězeň Josef Man popsal situaci ve své výpovědi následujícím způsobem: „*Ve vězeňské nemocnici slyšel jsem stížnosti i chválu proti MUDr. Mrhovi, který dle mého názoru, jako lékař vzhledem k svému stáří nevyhovoval, ježto mu bylo hodně přes 70 let, takže se o svoji praxi zvlášť nezajímal a měl sám obavu, aby se do trestnice nedostal ... MUDr. Mrha nemohl sám o sobě svobodně rozhodovat, neboť stál pod přímou kontrolou dozorce Josefa*

Haupta, člena SS. MUDr. Mrha jednal dle mého názoru spíše pod tíhou tam panujících poměrů, než nějak ze zlého úmyslu vězně nějak poškozovati.“¹²

Obdobným, poněkud smířlivým, tónem popisoval svého nadřízeného rovněž MUDr. Svatopluk Žižlavský, který upozornil mimo jiné na jeho konflikt s Josefem Hauptem: „*Byl to slabý, lehce ovlivnitelný stařec, jenž velmi podléhal strachu z dozorce Haupta. Projevil často dobrou vůli pomoci českému politickému vězni, neměl však dosti morální síly, aby něco většího prosadil proti správě věznice a proti doz. Hauptovi. Sám byl Hauptem obviněn, že nadržuje českým polit. vězňům, byl proto i Gestapem vyšetřován, dán do pense a myslím, že byl i proto vyloučen ze strany NSDAP... byl již tehdy velmi starý a nebyl ani fyzicky způsobilý zastávat funkci vězeňského lékaře. Někdy v roce 1943 jsem mu říkal, zda by nebylo lépe, aby této funkce nechal, že bude pověšen. On mně však na to řekl, že by odešel rád, že to stejně dělat nemůže, ale že nemůže, poněvadž by místo něho přišel nějaký SA lékař a že by potom situace byla velmi zlá... V jádru byl Dr. Mrha velmi dobrý člověk, snažil se pomoci, kde se dalo, ale mnohdy neměl dosti energie k tomu, aby své přání provedl.*“¹³

Výpovědi potvrdily prvotní domněnky, že Mrhova pozice vězeňského lékaře na Mírově nebyla v žádném případě pevná. Jako správce nemocnice působil Josef Haupt (přezdívaný Bruder), velitel místního Volkssturmu a člen SA, který navzdory odborným názorům lékařů posílal vážně tuberkulosně nemocné na tvrdou práci, bil a týral je, vykrádal obsahy jejich balíčků z domova a nakonec zřejmě udal MUDr. Mrhu, což mohlo mít za následek lékařovo pensionování v roce 1944. Situaci nenapomáhalo ani chování protičesky naladěného MUDr. Josefa Albrechta, takže veškerá skutečná péče o pacienty spočívala na MUDr. Žižlavském. Po příchodu nového lékaře MUDr. Heuera z Velkoněmecké říše v roce 1944 lékařská péče o vězně takřka ustala, neboť zmíněný lékař vůbec nevykonával návštěvy těžce nemocných vězňů v lazaretu, jelikož prý léčbě TBC absolutně nerozuměl. Neprováděl ani ohledání zemřelých, takže například došlo k případu, kdy jeden živý trestanec skončil omylem v márnici. MUDr. Heuer se věnoval spíše zcizování obsahu balíčků a konfliktům se správcem věznice vrchním inspektorem Walterem Bartlem, jehož měl na počátku roku 1945 prý udat Gestapu.

Dne 16. října 1945 podali na MUDr. Mrhu trestní oznámení bývalí vězni Jaroslav Němeček a Václav Mach, přičemž vrchního lékaře označili za „kata odboje“ a projevíli podiv nad tím, že se doposud nachází na svobodě. A na svobodě také zůstal i nadále.¹⁴ Místní správní komise na Mírově vznesla v červnu roku 1946 dotaz na olomoucké státní zastupitelství, zda může být MUDr. Mrha zařazen do připravovaného odsunu německého obyvatelstva. Státní zastupitelství odsun zakázalo, protože v té době probíhalo vůči lékaři trestní řízení před Krajským soudem v Olomouci.¹⁵ Následovaly další podněty, především přípis Komise pro válečné zločiny

12 ZAO-OL, fond: MLS Olomouc, kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 79r.

13 Tamtéž, fol. 91r a 567r.

14 ZAO-OL, fond: VŽ MLS Olomouc, kart. 26, sp. zn. Lst 707/46 (deník v trestní věci, nestránkováno).

15 ZAO-OL, fond: Krajský soud v Olomouci, sp. zn. Tk XIII 1364/46 (spis nedochován, dohledá na pouze jeho spisová značka ve jmenném rejstříku ke spisům sp. zn. Tk).

9 ZAO-OL, fond: MLS Olomouc, kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 143v.

10 Tamtéž, fol. 53r.

11 ZAO-OL, fond: Veřejný žalobce při Mimořádném lidovém soudu v Olomouci (dále VŽ MLS Olomouc), kart. 26, sp. zn. Lst 707/46 (deník v trestní věci, nestránkováno).

v Praze z 10. července 1946 iniciovaný několika trestními oznámeními bývalých vězňů, zdůrazňující především zanedbání zdravotní péče. Další Mrhův výslech ale žádné nové informace nepřinesl a podezřelý se nadále odvolával na tíživé okolnosti výkonu svého povolání v době nesvobody.

Posuzování činnosti MUDr. Mrhy za okupace se stalo nakonec předmětem šetření Mimořádného lidového soudu v Olomouci. Mrhův případ justice zahrnula do širšího procesu s představiteli německé správy mírovské věznice – Walterem Bartlem (vrchním inspektorem a zastupujícím správcem trestnice), Josefem Deutsem, Raimundem Sokelem, Ernestem Grünwaldem, Josefem Hauptem a Franzem Ramertem (dozorci). Hromadná žaloba byla veřejným žalobcem sepsána 8. března 1947 a následně putovala k olomouckému mimořádnému lidovému soudu, který vydal zatykač. Dne 16. března 1947 došlo k zatčení MUDr. Mrhy a jeho dodání do olomoucké věznice.¹⁶ Obviněný dostal přiděleného obhájce ex offio advokáta Dr. T. Čížka z Olomouce.

Mrhova obhajoba se soustředila na bagatelizování a kritiku údajně příliš obecných výpovědí svědků (především absence konkrétních případů) a konstatování vlastní lékařské bezmoci vůči nařízením německé správy věznice (důsledkem byl nedostatek léků, stravy, těžká práce, nerespektování medicínských rozhodnutí lékaře atd). Veškeré klíčové kompetence v lazaretu měly náležet výhradně hlavnímu dozorcí Josefu Hauptovi a „lékař byl více-méně jakousi dekorací, kdežto rozhodování leželo v rukách docela jiných.“¹⁷ O pomoc českým internovaným se obviněný údajně pokoušel mimo jiné prostřednictvím své české manželky Antonie.

Hlavní přelíčení s „mírovskou“ skupinou se konalo před olomouckým mimořádným lidovým soudem 26. března 1947 od 10 hodin v jednací síni číslo 7. Soud zasedal ve složení – předsedající soudce Dr. Chlebníček, soudci z lidu Václav Fiala, Josef Karas, Jan Malík a Josef Černý – a ještě téhož dne odsoudil obžalované Deutse, Bartela, Haupta a Ramerta k trestu smrti (vykonán okamžitě bez možnosti odvolání), Sokeleho a Grünwalda na doživotí. Nejnižší trest, odnětí svobody na 10 let, obdržel MUDr. Mrha na základě § 7 odst. 3 dekrety presidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribuční dekret).¹⁸ Odsouzený byl viněn především z toho, že v době zvýšeného ohrožení republiky zavinil jako lékař na Mírově smrt více osob, neboť uznával nemocné vězně jako práce schopné, aniž by je řádně vyšetřil, odpíral jim lékařskou pomoc a nestaral se o jejich náležitou výživu. Lékařův trest nicméně soud zmírnil použitím ustanovení

16 ZAO-OL, fond: VŽ MLS Olomouc, kart. 26, sp. zn. Lst 707/46 (deník v trestní věci, nestránkováno).

17 ZAO-OL, fond: MLS Olomouc, kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 508v.

18 Viz § 7 odst. 3 dekrety presidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16/1945 Sb.: Kdo v téže době a za týchž okolností, za týmž účelem a týmž způsobem způsobil soudním usnesením, rozsudkem, nařízením, nebo správním rozhodnutím jakéhokoliv druhu, výkonem rozsudku, nařízením, nebo správním rozhodnutím, nebo jinak smrt obyvatele republiky, těžké ublížení na těle obyvatele republiky s následky označenými v § 156 trest. zák. č. 117/1852 ř. z. a v §§ 306, 307 trest. zák. čl. V/1878, nebo jeho deportaci, trestá se za zločin smrti. Viz Digitální archiv Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, [on-line], dostupné: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/161945.html> [cit. 11. 12. 2018].

§ 16 odst. 2 retribučního dekrety, což zdůvodnil následovně: „Pokud se týče obžalovaného Augustina Mrhy odůvodňuje soud použití § 16 r. zák. tím, že Dr. Mrha jednal ze strachu a pod vlivem obžalovaných Haupta a Ramerta a že některé české vězně zachránil a jim pomáhal.“¹⁹ Pokud by soud nevyužil zmírňovacího ustanovení, musel by vynést trest smrti. MUDr. Mrha přesto považoval výši trestu za neadekvátní, což si vysvětloval nevhodným zařazením svého procesu do širšího soudního řízení vedeného proti mírovským dozorcům, u nichž ostatně neshledával důvody k uložení absolutních trestů.

Dne 15. dubna 1947 se uskutečnilo předání MUDr. Mrhy k výkonu trestu do mírovské věznice. Odsouzený v internaci vstával v půl šesté ráno a dopoledne i odpoledne manuálně pracoval venku nebo v kuchyni škrábal brambory, případně čistil zeleninu. Celu sdílel s 9 až 10 staršími trestanci dodanými od lidového soudu.

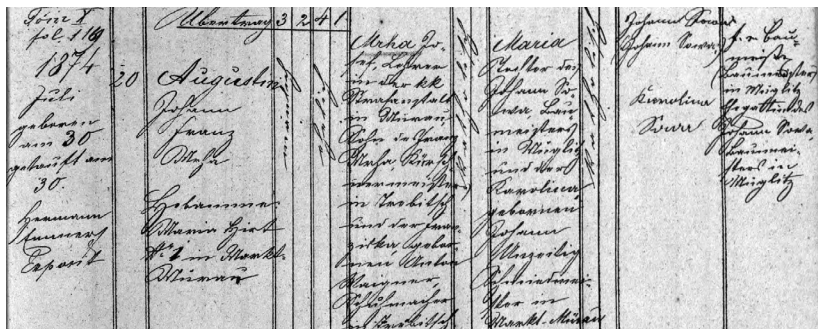
Mírovský vězeňský lékař navrhl 7. května 1947 přeložení trestance do ústavu pro mladistvé a nemocné vězně ve Valdicích u Jičína z důvodu jeho vážného zdravotního stavu (arteriosklerosa, cukrovka, zánět srdečního svalu a celková sešlost). Ředitelství trestnice doporučilo lékařovu prosbu adresovanou ministerstvu spravedlnosti ke kladnému vyřízení s ohledem na skutečnost, že MUDr. Mrha byl na Mírově z minulosti „příliš znám“ a jevil zájem o odsun do Německa. Žádost o přeložení však ministerstvo zamítlo.

Manželka Antonie Mrhová 15. května 1947 požádala o obnovení trestního řízení z důvodu manželovy údajné trestní nezodpovědnosti způsobené neuspokojivým zdravotním stavem – senilní demencí, arteriosklerosní demencí, otupěním smyslů, hluchotou, ohnutím zad, strnulým výrazem ve tváři, úbytkem hmotnosti (za dva měsíce věznění zhubl asi 5 kg) atd. Současně navrhla vyšetření manžela v uzavřeném psychiatrickém ústavu.²⁰ Antonie Mrhová též požádala o milost prezidenta republiky. Informace paní Mrhové o manželově špatném zdravotním stavu výpovědí potvrdil MUDr. Svatopluk Žižlavský a výčet neduhů doplnil o šedý zákal, rozšíření plic, zbytnění prostaty a zánět žlučníku.

Na základě nařízení Krajského soudu v Olomouci předala 14. července 1947 vězeňská správa trestance MUDr. Mrhu do Zemského ústavu pro nervově choré ve Šternberku, kde měl být po nezbytně nutnou dobu držen v izolaci za účelem prozkoumání jeho skutečného duševního stavu soudními znalci. Plánovaný transport vězně vlakem se neuskutečnil, protože jeho fyzický stav mu neumožňoval dojít z nádraží do nemocnice (přibližně 500 m). K Mrhovu převozu nakonec posloužil

19 ZAO-OL, fond: VŽ MLS Olomouc, sp. zn. Lst 707/46, kart. 26 (deník v trestní věci, nestránkováno). Dále viz § 16 odst. 2 retribučního dekrety: Soud může snížit trest i pod dolní hranici sazby a zaměnit jeho způsob za mírnější, v případech pak zvláštního zřetele hodných v odsuzujícím výroku upustiti od potrestání, je-li obecně známo, nebo lze-li bez průtahů prokázati, že obžalovaný jednal s úmyslem prospěti českému nebo slovenskému národu nebo Československé republice či jejím spojencům nebo jinému obecnému zájmu, nebo že se pozdější svou činností zasloužil o osvobození republiky z nepřátelské moci, nebo o nápravu, nebo o zmenšení zla nepřitelem způsobeného a že po svém obrácení na cestě povinnosti už vytrval. Viz Digitální archiv Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky, [on-line], dostupné: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/161945.html> [cit. 11. 12. 2018].

20 ZAO-OL, fond: MLS Olomouc, kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 560r-561r.

– Zápis o narození MUDr. Mrhy v mírovské matrice. / ZAO-OL, SbMSMK, inv. č. 7123.

automobil.²¹ V průběhu měsíčního pobytu v ústavu nad ním vykonával dozor zřízenec Okresního soudu ve Šternberku, který především dohlížel na znemožnění odsouzencova kontaktu s vnějším prostředím, příjem korespondence a návštěv.²²

Znalecký posudek psychiatrů šternberské léčebny MUDr. Zdeňka Rychlého a MUDr. Dagmar Rychlé ve věci zhodnocení duševního stavu MUDr. Mrhy velmi podrobně referuje o jeho pobytu v ústavu a aktuální mentální kondici. Odsouzený byl umístěn na jednolůžkovém pokoji a zpočátku často volal ošetřovatele, neboť se obával, že hospitalizaci „nevydrží“. Stýskalo se mu po manželce, se kterou strávil v manželství 45 let. Obden vyžadoval klysmo, čas trávil četbou ústavních obrázkových časopisů a postupně upouštěl od stížností. Odsouzencův psychiatrický nálezk konstatoval pouze začínající příznaky mozkové arteriosklerosy, vyšší krevní tlak, drobné výpadky paměti, zpomalenost a únavu. V případě předpokládané demence se dle mínění lékařů jednalo zřejmě pouze o předstíranou „pseudodemenci“ (při delších rozhovorech a sledováních totiž její projevy ustupovaly). S poměrně dobrým duševním zdravotním stavem pozorovaného však nekomunikovala jeho znatelná fyzická sešlost, která mohla další osoby (například MUDr. Žižlavského či manželku) svést k nepřiměřeným psychiatrickým diagnózám (demence).²³

Na základě prezidentské amnestie z 19. června 1948 požádal MUDr. Mrha 17. července 1948 o prominutí zbytku trestu. Ředitelství věznice jeho předčasné propuštění podpořilo s ohledem na stáří a četná onemocnění. Olomoucký krajský soud však žádosti nevyhověl, „neboť žadatel byl národnosti německé a amnestie se na osoby národnosti německé nevztahuje. Při tom nemůže na to mít vliv okolnost, že žadatel se hlásí nyní k národnosti české, neboť u hlavního přelíčení, které bylo v této věci konané, se ještě hlásil k národnosti německé.“²⁴ Na Mrhovy několikeré tendenční změny národnostního cítění bylo ostatně vícekrát poukazováno: „Nejhorší však je, že byl za republiky české národnosti a ku konci války chtěl

21 ZAO-OL, fond: Nápravné zařízení Mírov (dále NZ Mírov), kart. 39, osobní spis trestance číslo 2495, fol. 13/2r.

22 Tamtéž, fol. 13/7r.

23 ZAO-OL, fond: MLS Olomouc, kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 527r.

24 ZAO-OL, fond: VŽ MLS Olomouc, kart. 26, sp. zn. Lst 707/46 (deník v trestní věci, 26. 7. 1948, nestránkováno).

ze sebe opět udělat Čecha.²⁵ Dodejme, že nevyslyšeny zůstaly též žádosti o milost manželky Antonie Mrhové a sestry Štěpánky (Stefanie).

MUDr. Augustin Mrha zemřel v nemocnici mírovské věznice 14. ledna 1950 v 9 hodin na poruchu srdeční činnosti a dva dny nato byl pohřben na mírovském civilním hřbitově.²⁶

***

MUDr. Augustin Mrha (1874–1950). Die Schicksale des Direktors des Gefängnisses in Müräu, der sein Häftling wurde

Der Beitrag befasst sich mit dem Leben von MUDr. Augustin Mrha, der am 30. März 1874 in Müräu geboren wurde. Er absolvierte das Studium an der Medizinfakultät der deutschen Universität in Prag und promovierte im Jahr 1902. Seit 1906 arbeitete er als Gefängnisarzt in Müräu und im Jahr 1930 wurde er Direktor der damals neu errichteten Anstalt für kranken Gefangenen. Nach der Okkupation des tschechoslowakischen Grenzgebiets im Oktober 1938 blieb er in seinem Amt und lehnte die Evakuierung ins Inland zusammen mit tschechischen Angestellten ab. Die deutsche Verwaltung setzte ihn von der Leitung ab, er blieb in Müräu als Gefängnis- und Bezirksarzt mit dem neu erteilten Titel Regierungsmedizinalrath.

Im Jahr 1942 wurde das Gefängnis in eine Sammelstelle für die Internierung der mit der TBC angesteckten Gefangenen umgestaltet, und MUDr. Mrha wurde Oberarzt ihrer III. Krankenhausabteilung. Nach dem Ende des Kriegs war er noch einige Monate in Müräu Gefängnisarzt, aber schrittweise wurden gegen ihn verschiedene Anzeigen in Bezug auf seine ärztliche Aktivität während des Krieges erstattet. Am 26. März 1947 wurde MUDr. Mrha vom Volksgericht in Olomouc auf Grund des großen Retributionsdekretes zu zehn Jahren Freiheitsstrafe verurteilt. Vor allem wurde ihm zur Last die Verursachung des Todes bei mehreren Personen durch die Vernachlässigung der Pflege und durch ungenügende ärztliche Behandlung gelegt. Seine Straffe vollzog MUDr. Mrha, in hohem Alter und krank, in der Strafanstalt in Müräu, wo er auch am 14. Januar 1950 starb.

***

25 ZAO-OL, fond: MLS Olomouc, kart. 180, poř. č. 1794, sp. zn. Ls 190/47, fol. 472r.

26 ZAO-OL, fond: NZ Mírov, kart. 39, osobní spis trestance číslo 2495, fol. 21/1r.

Deset dní na hranici. “Zprávy o českém teroru na podzim 1938”

Irena Moravcová – Petr Tesař

I. Úvodem

Kritické období našich národních dějin v září a říjnu 1938 se v posledním půlstoletí těšilo zájmu naší historické obce. „Dny zrady“ se zvláštním zřetelem na politické události v Praze a Mnichově se dočkaly řady publikací, ať již se jednalo o monografie či edice dokumentů.¹ Zvláštní skupinu zde tvoří pojednání o armádě a pohraničním opevnění, povětšinou z pera pracovníků vojenského historického ústavu². Teprve poslední dvě decennia přinesla zájem o regionální prožívání mnichovské tragédie v prostoru odstoupených území, a to nejen očima Čechoslováků. Byly objeveny nejrůznější prameny úřední i soukromé provenience, z nichž některé se dočkaly publikování.³ Rovněž Zemský archiv v Opavě skrývá ve svých fondech řadu zajímavých písemností. Jmenovat lze například Popis událostí v září a říjnu 1938 v Bruntále očima sekretáře velmistra Schälzského,⁴ Rukopisný deník událostí z 3.–12. 10. 1938 na Místecku⁵ či deník Františka Papouška pod názvem *Rok 1938 v československém pohraničí – Dojmy a vzpomínky slezského hraničáře*.⁶ Teprve

1 Např. CESAR, Jaroslav: *Mnichov 1938*, Praha, 1978; TESAŘ, Jan: *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, Praha, 2000. (vydáno znovu 2014).

2 Např. ČERMÁK, Ladislav – MINAŘÍK, Pavel – RÁBOŇ, Martin – ŠKRAŇKA, Bedřich – ŠRÁMEK, Pavel: *Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938*. Brno, 1998. ŠRÁMEK, Pavel: Obranschnopnost Československa v roce 1938. (Poznámky k názorům o nepřipravenosti na válku). In: *Český časopis historický*, 103, č. 1, (2005), s. 128–139; Týž: *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932–1939*, Praha, 2008.

3 Za všechny lze jmenovat např. vzpomínky JUDr. Jana Brothánka (BROTHÁNEK, Jan: *Poslední rok v československém Bruntále. (Události roku 1938 ve vzpomínkách bruntálského okresního hejtmána)*. Praha – Bruntál : Český spisovatel a Klub Za starý Bruntál, 1997).

4 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), fond: Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 96, kart. 13.

5 ZAO, fond: Evakuační komise Místek, inv. č. 1.

6 ZAO, fond: Papoušek František, inv. č. 136, kart. 7.

v nedávné době bylo při pořádacích pracích objeveno další neméně zajímavé líčení situace v září a říjnu 1938, tentokrát optikou ředitele Ústřední správy statků rodu Lichnovských Friedricha Gustava Adolfa Behneho. Fascikl, složený ze série více či méně obsáhlých zpráv adresovaných majiteli Vilému Lichnovskému, nese označení *Berichte über Tschechenterror im Herbst 1938*.

II. Rodinný archiv Lichnovských a předmětná zpráva

Rodinný archiv Lichnovský je spolu s archívem jejich Ústřední správy jedním z nejvýznamnějších a největších šlechtických archivů uložených v Zemském archivu v Opavě. Jedná se o fond zahrnující osobní i hospodářské písemnosti rodiny Lichnovských z Voštic⁷ z let 1403–1945, v současné době rozdělený na dvě fondová oddělení: I. Rodinný archiv Lichnovských a II. Ústřední správa Lichnovských. Celkový rozsah fondu je 19,47 bm, což ovšem bohužel představuje pouze část písem-

7 Původně vladický rod Voštických z Voštic objevující se ve Slezsku již ve 14. stol. se časem rozdělil na dvě větve: Voštických z Voštic, sedících na Vošticích (Woszczyce, PL) a okolí ještě v 17. století, a Lichnovských z Voštic, která díky sňatku panaše Hanuše z Voštic s vdovou po Mikuláši II. z Lichnova, Žofii rozenou z Drahotuš, získala v roce 1491 Lichnov na Krnovsku. V 16. století se rod dále rozvětvil a jeho příslušníci se stále více zapojovali do veřejného života v Opavském a Krnovském knížectví, objevují se též jako držitelé různých zemských úřadů. Před třicetiletou válkou byla rodina protestantská a na straně stavů se účastnila povstání proti Habsburkům, po jeho porážce Bernard Jiří Lichnovský včas projevil lítost a požádal císaře o pardon, díky čemuž jej nepostihla konfiskace majetku. František Bernard Lichnovský (1664–1747) dlouhá léta působil jako zemský hejtman knížectví krnovského a později i opavského, 1702 byl císařem Leopoldem I. povýšen do stavu svobodných pánů a roku 1727 pak císařem Karlem VI. do českého hraběcího stavu. Roku 1742 došlo v důsledku dělení Slezska k rozdělení rodinných statků na pruskou a rakouskou část. O 31 let později získal vnuk Františka Bernarda, Jan Karel Bohumil hrabě Lichnovský, od pruského krále dědičný knížecí titul v primogenituře, nejstarší syn užíval již za otceva života titul prince, ostatní členové rodiny měli titul hraběte. V Rakousku byl Lichnovským knížecí titul udělen až roku 1824 za Eduarda III. knížete Lichnovského, známého především díky rozsáhlé historiografické práci. Toto privilegium však v důsledku nezaplacení příslušných tax před smrtí knížete Eduarda nevstoupilo v platnost, a tak jej mohli Lichnovští užívat až po udělení nobilitační listiny jeho synu Felixovi 31. 12. 1846. V 19. století patřil k významným osobnostem rodu především právě Felix IV. kníže Lichnovský, po jeho tragické smrti roku 1848 se stal hlavou rodu druhorozený Karel, dva nejmladší bratři Robert a Othenio byli oba duchovního stavu. Posledním významným členem rodiny byl syn Karla V. kníže Lichnovského, politik a diplomat Karel Maximilian VI. kníže Lichnovský, v letech 1912–1914 německý velvyslanec v Londýně, který se snažil zabránit vypuknutí první světové války. Velice známou osobností byla i jeho manželka Mechtilda, která byla spisovatelkou a přátelila se s mnoha významnými literáty a umělci své doby. Viz STIBOR, Jiří: Lichnovští z Voštic. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 6, Ostrava 1996, s. 78–87; ŠTĚPÁN, Václav: *Dějiny obce Chuchelné 1349–2009*, Opava 2009 (Dále jen ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*), s. 30nn; UHLÍŘ, Dušan: Rodina knížat Lichnovských z Voštic mezi Vídní a Berlínem. In: BRŇOVJÁK, Jiří – GOJNICZEK, Waclaw – ZÁŘICKÝ, Aleš: *Šlechta v Horním Slezsku : vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) = Szlachcic na Górnym Śląsku : relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*, Ostrava – Katowice 2011, s. 289–302 *Meyers Konversations Lexikon*. 11. Band, Leipzig und Wien 1896, s. 316–317; RÖHL, John C. G.: Lichnowski. In: *Neue Deutsche Biographie (NDB)*. Band 14, Berlin 1985, s. 443–445; RUCKOVÁ, Iveta: Das Adelsgeschlecht der Lichnowskys. Eine kulturelle Kontinuität. *Germanoslavica*, 18, 2007, č. 1–2, s. 101–116.

ností, které do tohoto celku původně patřily. Ke ztrátám došlo zejména v závěru druhé světové války. Pro nejstarší část fondu, evidovanou v původních archívních pomůckách,⁸ se dá hovořit o ztrátách okolo 50%, pro mladší, v původních pomůckách neevidovanou část fondu, je ztráta odhadem více než 50%. Co se týče archivu Ústřední správy, podrobnější vyčíslení ztrát nebylo v rámci jeho reinventarizace dosud dokončeno, odhadem se však také dá hovořit o více než 50% ztrátě.⁹

Do opavského archivu byly archiválie rodiny Lichnovských předány teprve roku 1956, některé až roku 1959.¹⁰ V letech 1958 a 1959 zde byly dr. Adolfem Turkem a Augustinem Hrabcem uspořádány a byl vytvořen fond s názvem Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských.¹¹

Během podrobné reinventarizace fondu Rodinný archiv a Ústřední správa Lichnovských, která probíhala na tři etapy v letech 2002–2012,¹² byly mezi archiváliemi zařazenými dr. Turkem a A. Hrabcem do části Ústřední správa Lichnovských nalezeny i některé archiválie, které provenienčně patřily do části Rodinného archivu. To byl také případ dokumentů v pořadači č. 89, inv. č. 963, které byly označeny jako „Korespondence knížete Viléma Lichnovského ve finančních záležitostech“. Během podrobného průzkumu obsahu pořadače bylo zjištěno, že se jedná o směs různých dokumentů, zčásti skutečně finanční povahy, jednalo se však o osobní a rodinné dokumenty, nikoli o záležitosti Ústřední správy. Mezi nimi byla pak objevena i složka nadepsaná „Berichte über Tschechenterror im Herbst 1938“, která obsahovala nesmírně zajímavé a dosud patrně nikým nestudované zprávy o obsazení Hlučína, zejména Chuchelné, kde stálo sídlo Lichnovských, československou armádou ve vypjatých dnech konce září a počátku října 1938. Jejich odesílatelem byl generální ředitel Ústřední správy Lichnovských Friedrich Gustav Adolf Behne, adresátem kníže Vilém Lichnovský. Součástí souboru byl ještě dopis komorníka knížete, Theodora Motzka, adresovaný knížeti a korespondence ředitele Behneho

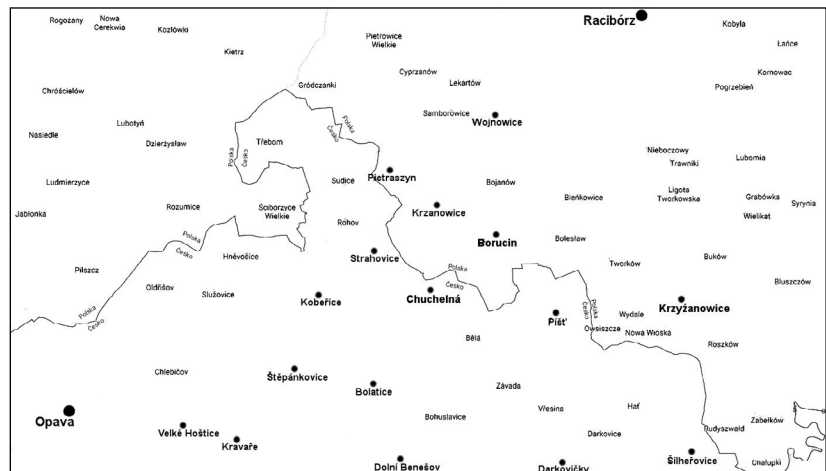
8 Jednalo se o původně sedm svazků podrobného katalogu (dochovány svazky 1-4 a fragment svazku 7) vyhotoveného slezským zemským archivářem dr. Gottliebem Kürschnerem a bývalým tajemníkem Karla V. knížete Lichnovského Raimundem Goeblem, který tyto katalogy roku 1927 doplnil přehledným sumářem. Viz ZAO, fond: Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských (dále jen RAUSL), inv. č. 961 až 966. Zmíněnou výjimkou jsou písemnosti genealogické povahy, které byly do katalogů a indexů dopsány počátkem 40. let.

9 K dějinám fondu, organizaci rodinného archivu a vyčíslení ztrát podrobně viz MORAVCOVÁ, Irena: Rodinný archiv knížat Lichnovských a písemnosti z něj ztracené: příspěvek k osudům rodinného archivu v letech po druhé světové válce. In: *Sborník archívních prací*, roč. 65, č. 1 (2015), s. 99-149.

10 Přírůstkové číslo 49/56, č.j. Sar 1770/56; přír. č. 16 a 47/59, č.j. Sar 565/59. Některé později nalezené dodatky byly pak z Hradce postupně předávány ještě v průběhu 60. let.

11 TUREK, Adolf – HRABEC, Augustin: *Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských 1403-1945*. Inventář, Inventáře a katalogy Zemského archivu v Opavě, NAD 269, číslo pomůcky 236, Opava 1959.

12 Reinventarizace fondového oddělení Rodinný archiv Lichnovských byla dokončena roku 2012 a fondové oddělení se na jaře roku 2013 dočkalo nového inventáře (Inventáře a katalogy Zemského archivu v Opavě, NAD 269, číslo pomůcky 1795), první fáze reinventarizace fondového oddělení Ústřední správa Lichnovských proběhla v letech 2011 až 2013, novou pomůcku toto fondové oddělení zatím nemá a k orientaci slouží stará inv. čísla přidělená dr. Turkem a A. Hrabcem (Inventáře a katalogy Zemského archivu v Opavě, NAD 269, čísla pomůček 236 a 1118).

– Mapa Hlučína a okolí s vyznačenými lokalitami, které jsou v edici zmíněny (autor: Irena Moravcová).

s Landratem v Ratiboři. Během reinventarizace byly tyto dokumenty vyčleněny jako samostatné inventární číslo a zařazený do kapitoly „Nová manipulace“.¹³

Jedná se o tři telegramy a šest strojopisných zpráv zaslanych ředitelem Ústřední správy Lichnovských Friedrichem Gustavem Adolfem Behnem knížeti Vilémovi Lichnovskému. Telegramy jsou datovány 24. 9., 26. 9. a 28. 9., zprávy pak 24. 9., 27. 9., 28. 9, 29. 9., 1. 10. a 3. 10. 1938. Celek je doplněn rukou psaným dopisem Theodora Motzka datovaným 25. 9. 1938. Nevíme, zda fascikl Behneho zpráv vznikl ještě před uložením v knížecí spisovně nebo zde byl druhotně vytvořen výtětím z Behneho osobního spisu, kam byla obvykle korespondence mezi ním a knížetem ukládána a kde se nachází jejich poměrně čilá korespondence povětšinou v hospodářských záležitostech.¹⁴ Období 31. 3. 1938 – 6. 1. 1939 zde totiž zastoupeno není. Dnes o tom můžeme pouze spekulovat, stejně tak jako o tom, jaký měl kníže Lichnovský zájem tyto relace nechat uložit zvlášť a označit jako Zprávy o českém teroru na podzim 1938.

III. Geografické a personální souvislosti

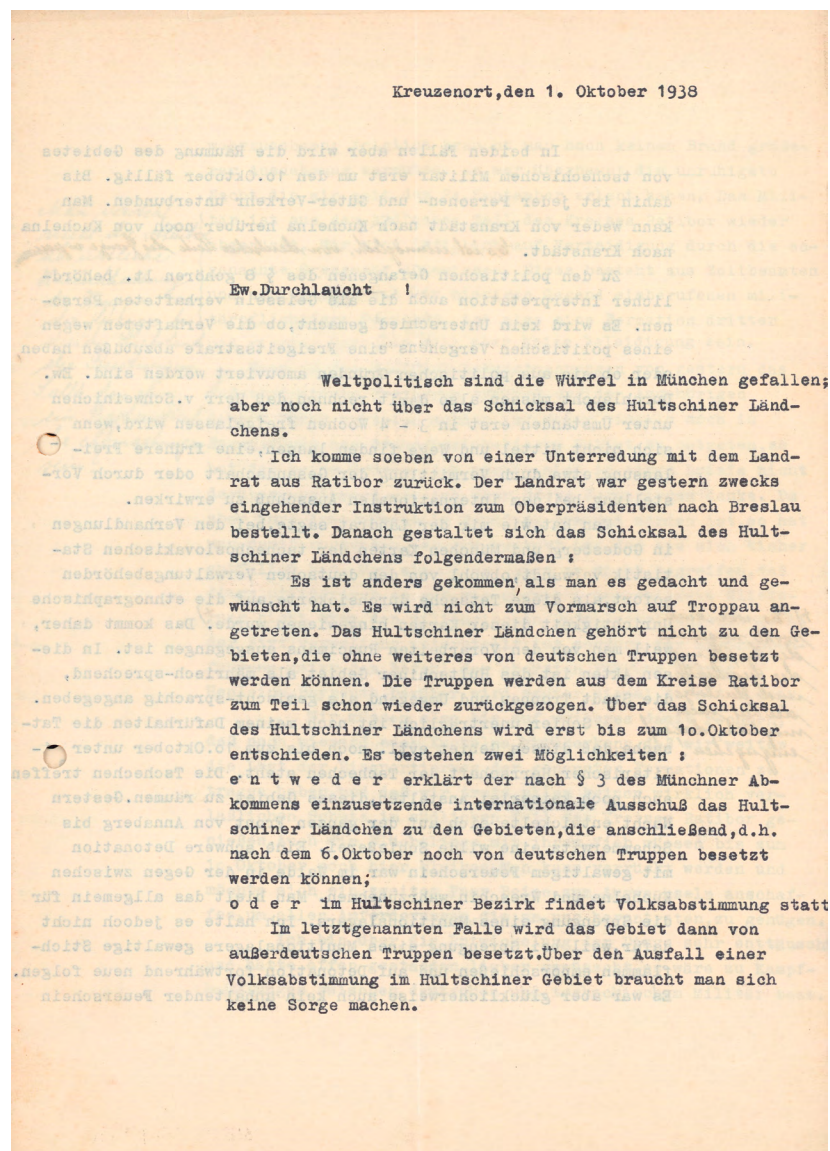
Chuchelná je obec na Hlučínsku, 16 km severovýchodně od Opavy, v těsné blízkosti polských hranic. První zmínka o obci pochází z roku 1349, ve druhé polovině 14. století náležela vesnice ke statku Bořutín, v 15. století ke Křanovicím, v 16. století ji vlastnili Šamařovští z Rohova.¹⁵ V roce 1611 získali Chuchlenou Lichnovští z Voštic, kteří ji vlastnili do roku 1650, kdy ji Jiří Lichnovský prodal Zikmundovi

13 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 554, kart. 37.

14 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 960 (ÚS), kart. 82.

15 HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 800. K dějinám Chuchelné velmi podrobně ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*.

– Behneho zpráva z 1.10.1938. / ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 554, kart. 37.

Jaroslavu Skrbenskému z Hříště.¹⁶ Do rukou Lichnovských se pak Chuchelná vrátila v prosinci 1670.¹⁷ Lichnovští následně vlastnili Chuchelnou nepřetržitě až do roku 1945, jejím posledním majitelem byl Vilém VII. kníže Lichnovský (viz níže), vedle Hradce nad Moravicí patřila k jejich nejvýznamnějším panstvím. V bezprostředním sousedství panství Chuchelná se nacházelo panství Křižanovice (něm. Kreuzenort).¹⁸ Obě panství se stala v roce 1742 spolu s větší částí Slezska (včetně Hlučinska) součástí pruského království. K Prusku, respektive k Německu, pak náležela dalších 178 let. V důsledku ustanovení Versailleského míru se pak v lednu 1920 Chuchelná a Křižanovice ocitly ve dvou různých státech: Chuchelná v Československu, Křižanovice v Německu.

Adresátem zpráv, o nichž pojednává tento příspěvek, byl Vilém VII. kníže Lichnovský, poslední majitel Chuchelné. Narodil se 1. července 1905 jako syn Karla Maximiliana VI. knížete Lichnovského a jeho manželky Mechtildy, rozené hraběnky Arco-Zinneberg.¹⁹ Jeho kmotrem se stal císař Vilém II., po němž dostal malý princ jméno (původně se měl jmenovat po svém slavném prastrýci Felix, toto jméno nakonec dostal až jeho syn).²⁰ Vilém byl vzděláván nejprve doma, následně studoval na reálném gymnáziu v Schondorfu am Ammersee v Bavorsku, na vyšší reálné škole ve Wyku na ostrově Föhr a na vyšší reálné škole ve švýcarském Zuozu, kde také maturoval.²¹ Do posledních dvou jmenovaných škol nechali rodiče Viléma zapsat ze zdravotních důvodů – trpěl totiž astmatem a přímořské a horské podnebí mu mělo pomoci. Od jara do podzimu 1924 byl mladý princ na zemědělsko-hospodářské praxi u Kolína v Čechách, následně studoval zemědělské a lesní hospodářství na vysokých školách v Hohenheimu a v Berlíně, roku 1925 byl zapsán ke studiu na univerzitě v Oxfordu.²² Později navštěvoval obchodně-ekonomickou školu v Londýně, po otcově smrti však musel studia předčasně ukončit. Roku 1928 se ujal rodového dědictví.²³

16 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 16, sign. A II 7. Tamtéž, inv. č. 33, sign. A IV 9.

17 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 55, sign. A VII 7.

18 Obě panství byla spolu s panstvím Grabówka součástí rodinného fideikomisu Lichnovských. Originál Majorátního instrumentu z 6. 9. 1788 se nezachoval, opisy jsou k dispozici v rámci mladších dokumentů (ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 429, sign. D XI 4, k. 23 a Tamtéž, inv. č. 430, sign. D XI 5, kart. 23). Srov. ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*, s. 87nn.

19 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 887, sign. E II 43, kart. 60. Ke Karlu Maximilianovi nejnověji viz JUNG, Jiří: *Lichnovští z Voštic a jejich sběratelské a stavební aktivity v letech 1848–1928*. Ostrava 2017; Srov. Týž: *Chuchelná – Berlín. Kulturní a společenské styky knížete Karla Maxe Lichnovského a Mechtildy Lichnovské s berlínskou společností v první třetině 20. století*. In: BRŇOVJÁK, Jiří – GOJNICZEK, Waclaw – ZÁŘICKÝ, Aleš: *Šlechtic v Horním Slezsku: vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) = Szlachcic na Górnym Śląsku: relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*. Katowice–Ostrava 2011, s. 303–326. K Mechtildy Lichnovské viz ŠÍROVÁ, Šárka: *Mechtilda Lichnovská. Spisovatelka, mecenáška, múza básníků. Historický obzor*, č. 3–4, 12/2001, s. 75–81. Německy nejnověji EMONTS, Anne Martina: *Mechtilda Lichnowsky – Sprachlust und Sprachkritik*, Würzburg 2009.

20 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 358, sign. D III 22 a, b, kart. 16.

21 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 547, kart. 35.

22 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 477, sign. D XV 10, kart. 29.

23 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 550–552, kart. 36–37.

Roku 1936 se Vilém oženil s Etelkou Plachotovou z Bratislavy (1908-?), která byla občanského původu a živila se jako herečka a tanečnice.²⁴ Knížecí pár měl tři děti – syna Felixe (1940–2011) a dcery Christianu Marii (1937–1980) a Lucii Margaretu (*1941).²⁵ Vilém Lichnovský byl stejně jako jeho otec nadšeným automobilistou,²⁶ k jeho dalším zálibám patřil chov koní a psů (choval teriéry) a fotografování, jemuž se věnoval již od mládí.²⁷

Vilém Lichnovský měl stejně jako jeho rodiče německé občanství,²⁸ vůči ČSR však zachovával loajalitu a s novým, nacistickým režimem v Německu nesympatizoval. Na jeho panstvích se úřadovalo dvojjazyčně, byli zde čeští i němečtí zaměstnanci. Ačkoli měl německé občanství, nebyl ze zdravotních důvodů (astma) a nepostradatelnosti při správě statků povolán do Wehrmachtu, ale pouze do Volkssturmu.²⁹ Politicky se neangažoval. Roku 1941 byl Lichnovským zabrán zámek v Chuchelné, který byl zčásti využit pro potřeby vojenského lazaretu, rodina se vystěhovala do Hradce (Vilém Lichnovský ovšem Hradec jako místo trvalého pobytu uváděl již v daňovém příznání z roku 1939).³⁰ V březnu 1945 odjel Vilém Lichnovský se svou rodinou v obavách před postupem Rudé armády nejprve k příbuzným do Bavorska, odtud následně emigroval do Jižní Ameriky.

Po válce byly Lichnovským jako osobám německé národnosti všechny majetky v Československu zkonfiskovány, a to podle dekretu prezidenta republiky ze dne 21. června 1945 č. 12/1945 Sb. (Dekret prezidenta o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa). Na jejich statky byla uvalena národní správa. Podobně ztratili Lichnovští i nemovitosti, které vlastnili v Polsku a na územích, která po válce Polsku připadla (tzv. Bierutovy dekrety). Rodina Lichnovských dnes žije v Brazílii.

Odesílatelem relací knížeti Lichnovskému byl ředitel Ústřední správy Lichnovských Friedrich Gustav Adolf Behne. Narodil se 2. května 1885 v sasko-anhaltském městečku Osterburg. Již jméno samo napovídá, že jeho rodina patřila mezi luteránské evangelíky. Detaily z jeho dětství jsou pro nás zahaleny tajemstvím. Víme, že navštěvoval Seminární školu a pedagogický ústav (*Seminarschule und Pedagogium*) v Osterburgu, dále absolvoval Hospodářskou zimní školu v Arendsee a jeden ročník Královské vyšší hospodářské školy v Döbeln. V letech 1905–1908 studoval hospodářskou vědu na univerzitě v Lipsku, kde v roce 1908 složil odbornou zkouš-

ku. Poté působil dva roky jako odborný učitel na hospodářském učitelském ústavu v saském Budyšině (Bautzen). Mezitím v létě se zúčastnil hospitace na hospodářství Společnosti pro podporu německého šlechtitelství rostlin. Na jaře 1910 opustil školství a nastoupil jako zastupující vedoucí šlechtění setby na statcích rodu Wullfenů v brémském Mahdorfu. Odtud vedla jeho cesta přes půl Pruska do služeb Lichnovských na dvůr Albertovec. Zde působil od 22. 6. 1910 jako asistent ředitele Paula Püschela³¹ a zřejmě to byl právě Püschel, kdo si Behneho vyhlédl a k Lichnovským přivedl. Od 1. 10. 1912 byl přeložen jako hospodářský inspektor na Dědovický dvůr (Dědowitzhof). Krátce předtím se oženil s Gertrudou Dietrichovou (24. 9. 1912). Z jejich manželství vzešly tři dcery: Hildegarda (5. 8. 1913), Ilse (3. 8. 1914) a Waltraud (2. 1. 1920).

Fakticky celou první světovou válku strávil v armádě jako poddůstojník (4. 8. 1914 – 18. 12. 1918). Po návratu z armády pracoval na stejné pozici až do 8. 3. 1927, kdy byl povýšen na vrchního inspektora. Na příkaz knížete Lichnovského přesídlil v roce 1931 do Křižanovic. Od 1. 7. 1933 vykonával funkci ředitele statků Lichnovských. V roce 1939 vyňal kníže Lichnovský z jeho pravomoci statky Hilvetihof, Mittelhof a Chuchelná ve prospěch vrchního inspektora Peterse. Dosud agilního a loajálního Behneho to velmi zasáhlo a tato záležitost rezonovala ve vztahu s knížetem ještě další roky.³² Poslední informaci o jeho životě je pověření Kresbauernführerem správou statku Tunskirch hraběte Saurma-Jeltsch ze dne 6. 5. 1944, zasláno knížeti Lichnovskému na vědomí.³³ Dále jsou nám Behneho osudy i jeho rodiny neznámé.

Solitérní zprávou mezi Behneho relacemi je dopis Theodora Motzka, komorníka knížete Lichnovského a po druhé světové válce kastelána zámku v Hradci na Moravici.³⁴

IV. Stručná charakteristika Behneho zpráv

Při vytváření plastického obrazu dění v pohraničních hlučinských obcích, v našem případě obce Chuchelná, se doposud realitě nejvíce přiblížil PhDr. Václav Štěpán, který pečlivě prostudoval prameny především úřední povahy. Jím líčené reálie o reakci na všeobecnou mobilizaci, útěcích místního obyvatelstva do Německa a zapojení zdejších občanů do Freikorpsu pocházejí povětšinou ze spisů Mimořádného lidového soudu v Opavě a z poválečných vzpomínek pamětníků. Behneho podrobné relace o situaci v Chuchelné a okolí (které PhDr. Štěpán neměl k dis-

24 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 890, sign. E II 50, kart. 60. Fotografie Etelky Lichnovské viz webové stránky rodiny Lichnovských – <http://www.kitenews.com.br/Lichnowsky/index.htm> (část Galery). Kromě civilních fotografií z pozdější doby je zde ke zhlédnutí i několik fotografií z doby její kariéry – a některé z nich by se daly hodnotit jako poměrně odvážné.

25 Rodné a křestní listy dcer viz ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 891, sign. E II 51, a 892, sign. E II 53, kart. 60. Rodný list syna Felixe se nedochoval.

26 Již během svých studií v Londýně si Vilém pořídil automobil Škoda-Hispano-Suiza, který byl vyroben pouze v počtu 100 kusů, tato luxusní limuzína nicméně nezůstala jeho jediným vozidlem. ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 565, kart. 38.

27 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 567, kart. 39.

28 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 553, kart. 37.

29 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 559, kart. 37.

30 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 563, kart. 37.

31 Paul Püschel (1876–1927), generální ředitel statků Lichnovských, 1922–1927 jako poradce ve službách sovětské vlády. K jeho osobě např. ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*, s. 145, 177, 183–186.

32 O důvodech Viléma Lichnovského omezit Behneho pravomoce můžeme pouze spekulovat – jako jedno z možných vysvětlení se jeví pronacistická orientace ředitele Behneho, kterou kníže rozhodně nesdílel. Srov. ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*, s. 207.

33 ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 960 (ÚS), kart. 82. Odtud povětšinou čerpány údaje o Behneho životě.

34 SONNEK, Ladislav: *Vzpomínky pamětníků na dny osvobození. Hradec nad Moravicí a Branka u Opavy 1945*, Hradec nad Moravicí 2000, s. 111.

pozici) významným způsobem rozšiřují naše znalosti o zdejším dění na přelomu září a října 1938. Behneho informace pocházely nejen od zaměstnanců ústřední správy, pohybujících se podle možností mezi Chuchelnou a Křižanovicemi, či od uprchlíků, ale také z úředních míst jako ratibořský landrát, z vlastního pozorování a konečně rovněž z německého tisku.

Shrneme-li krátce situaci ve dnech 24. září – 3. října 1938, vypadala podle Behneho takto: hranice byly vojensky obsazeny, armáda zaujala postavení na opevněné linii od Bohumína přes Darkovičky na Velké Hoštice, Opavu a Milostovice. V pásmu mezi opevněním a státní hranicí byly rovněž umístěny vojenské oddíly, které měly ve spolupráci se Stráží obrany státu, četnictvem a finanční stráží toto území hlídat a v případě konfliktu se stáhnout za zmíněnou linii. Oddíl armády o síle okolo padesáti mužů se usídlil v lese za Chuchelnou. Obyvatelstvo z valné části uteklo podle své národnosti – Češi do Opavy, Němci do Německa – a v obci zůstal jen zlomek obyvatelstva.³⁵ („...Obce jsou skoro zcela prázdné...“ nebo „...Hlídač Prassek a strojník Slany jsou jediní, kteří se tam /v Chuchelné/ zdržují přes noc. Slany většinou opilý do bezvědomí...“). Hranice byla uzavřena, byť zjevně především ve směru do Československa, protože zprávy o davech uprchlíků z Hlučínska do Křižanovic zmiňuje Behne opakovaně. Dále bylo přerušeno vlakové, poštovní i telefonní spojení. Pro výstrahu byly jako rukojmí zatčeny problematické osoby (von Schweinichen, Fischer, Nawrath a Rohowsky).³⁶ Armáda postupně rekvírovala nákladní auta, koně, dobytek, obilí apod. Atmosféra zde byla evidentně napjatá, protože docházelo ke konfrontacím mezi obyvatelstvem a ozbrojenými složkami, snad především v souvislosti s rekvírováním („...kdo se bránil rekvizicím dobytka, byl zmlácen obuškem nebo zatčen...“). Ne vždy bylo vydáno potvrzení o rekvizici, což Behne na jedné straně chápal („...Ve válce, popřípadě předstadiu války se uvolňují hranice...“) a na straně druhé kritizoval („... Češi se chovají ne jako lidé, nýbrž jako divoká zvířata...“ případně „Je třeba zdůraznit, že tyto věci byly ukradeny, neboť tato „rekvizice“ proběhla bez vystavení rekvizičního lístku.“). Překvapivě se však vůbec nezmiňuje o srážkách s Freikorsem, které uvádí V. Štěpán.³⁷

Nervozita na hranicích pokračovala i po podpisu Mnichovské dohody, protože obecně zřejmě panovala nejistota, zda pohraničí bude obsazeno přímo německou či jinou (nestrannou) armádou za účelem konání hlasování. Ve zprávě z 1. 10. byl Behne překvapen, že Češi nechystají žádná opatření k vyklizení Chuchelné. Naopak jistotu měl o výsledku případného hlasování („...o tom, jak dopadne všelidové hlasování, si není třeba dělat žádné starosti.“).

V posledním dopise ze 3. října dokonce spekuloval o tom, že před 10. resp. 11. či 12. říjnem nelze se změnou situace počítat. Dále však u něho přetrvávala nejistota v otázce, kým bude odstoupené území Hlučínska obsazeno a jak to bude se zbylými částmi Slezska. Svě naděje upíral k již zmíněnému 10. říjnu. Nicméně píše knížeti, že hranice byla z německé strany hermeticky uzavřena a Ratiboř zaplnilo

35 V. Štěpán uvádí 19 osob. Viz ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*, s. 225

36 Jednalo se z velké části o aktivní, proněmecky smýšlející zaměstnance velkostatku Lichnovských. Srov. ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*, s. 218 nn.

37 ŠTĚPÁN, V.: *Dějiny*, s. 225.

okolo pěti tisíc německých vojáků. Podle V. Štěpána opustila československá armáda Chuchelnou 7. října 1938.³⁸

Behneho zájem o dění v Chuchelné byl prvoplánově motivovaný jeho pozicí ředitele statků Lichnovských. Jeho relace jsou podrobné a zaměřují se nejen na knížecí majetek, ale také na obyvatelstvo, z části zaměstnávané Lichnovskými. Opakováním celých pasáží hovoří o snaze informovat v celé šíři, pokud by nějaká z jeho zpráv knížete minula nebo se ztratila. Nesporně cenné autentické líčení je zkresleno Behneho pronacistickým a říšskoněmeckým smýšlením,³⁹ a tak je nezbytné posuzovat je s jistou dávkou opatrnosti, byť zde lze pozorovat i snahu o určitou objektivitu. Například nemá problém označit pravé původce vyrabování bytu hospodářského inspektora Miketty, tj. v obci zaměstnané Slováky. Z jeho řádků totiž opakovaně zaznívají dehonestující repliky na české obyvatelstvo, které coby méněcenný národ utlačuje výše postavený národ („...Ukazuje se hanba Versailles, která spočívá v tom, že kulturně výše stojící „kmen“ jako sudetští Němci a Hlučíňané byli vydáni tak zaostalému a méněcennému národu jako Češi...“ nebo „...Falešná a úskočná jsou Češi všichni...“). Je však s podivem sledovat, jak se v průběhu oněch deseti dnů jeho mínění o Hlučíňanech a sudetských Němcích výrazně zhoršilo („...ačkoli jsem si o Hlučíňanech a sudetských Němcích v posledních dnech také vytvořil své vlastní mínění. Poměrně mnoho zaječí krve v žilách!...“). Despekt k československé armádě kontrastuje s obdivem k armádě německé („...Zdá se, že od čestného jednání nebo vrozené rytířskosti jsou důstojníci tohoto /československého/ vojska ještě hodně vzdáleni. V Německu je každý povel vyššího velení přesně proveden až do konečku prstů; v Čechách se zdá, že každý poddůstojník jedná podle svého vlastního mínění...“). Zajímavé je svědectví o německé propagandě, která masírovala veřejnost údajnými ukrutnostmi páchanými oddíly SOS, označenými červenými páskami se sovětskou hvězdou a červenými čepicemi. („...Dá se jen sotva popsat, jak byli mnozí lidé zbití a ztýraní. Obzvláště příslušníci Stráže obrany státu, nebo jak se nazývají (poznatelní skrz červené pásky na pažích se sovětskou hvězdou a červenými čepicemi), se měli strašlivě vyťahovat. Ukazuje to, že je v těchto útvarech koncentrován pravý zločinecký ksindl, podčlověčenství...“). Behne se netají ani názorem, že on sám by preferoval vojenské řešení situace – konkrétně ve zprávě z 1. 10.: „...Z vývoje věci jsem velice zklamaný a byl bych si raději přál, aby bylo došlo k boji mezi německou a českou armádou, lépe řečeno k prolomení českých hranic, neboť v tom případě – tak mi to bylo řečeno – by německé oddíly bez dalšího vnikly na území Hlučínska. [...] Nejpřirozenější na světě by přece bylo, že by Češi byli rozsekáni na kusy, že by se jejich kosti musely sbírat do pytlů, tak, aby si vzali poučení za své chování banditů. Místo toho nám padají Angličané do náručí, všechno jenom z toho důvodu, aby Československo nebylo až tak moc zmenšeno...“ U poslední věty si přímo do zprávy kníže Lichnovský připsal: „Velmi hloupý nesmysl!“

38 Tamtéž.

39 V roce 1925 v dotazníku zaměstnanec uvedl národnost i státní příslušnost pruskou. ZAO, fond: RAUSL, inv. č. 960 (ÚS), kart. 82.

V. Ediční poznámka a vlastní edice dokumentů

Při přepisu byly respektovány zásady pro vydávání historických pramenů, stanovené kolektivem kolem Ivana Štovičky.⁴⁰ Strojem psaný text (včetně telegramu) je ponechán v obvyklé (nekurzivní) podobě, rukopisné poznámky či vpisky (doplnění) jsou uvedeny kurzivou. Podtržení či proložení textu zůstává respektováno. Vynechaný text je označen tečkami v hranatých závorkách [...], v případě více vět či odstavce se stručnou charakteristikou vypuštěného textu v lomítkách [.../finanční záležitosti/...]. Zaužívané zkratky jako usw. a bezw. jsou ponechány v použité podobě, zkratky jako z. Z. (→ z[zur], Z[eit].), Ew. D. (→ E[hr]w[ürdige] D[urchlaucht]) rozepsány do hranatých závorek. Lomítka jsou používána pro poznámky editora. Překlepy, drobné chyby či odlišnosti v dělení slov byly v souladu s edičními zvyklostmi opraveny podle současné pravopisné normy (např. dem selben → demselben, Militär-Kommando → Militärkommando, persöhnlich → persönlich). Byť to nebývá zvykem, důsledně je opravováno chybné psaní jména knížecího komorníka: Moczek → Motzek.

V záhlaví každého dokumentu uvádíme důsledně místo (v originálním znění) a datum vydání, v případě telegramu rovněž čas. Dokumenty jsou chronologicky seřazeny a očíslovány arabskými číslicemi. U místních jmen při prvním výskytu je v poznámce pod čarou uvedeno aktuální označení s bližší lokalizací, v případě nečeských lokalit existuje-li také český ekvivalent názvu. U osobních jmen jsou informace k osobám v poznámce pod čarou pouze výběrově podle významu osoby.

1.
[1938], 24. 9., 12 hodin, Kreuzenort
Telegram⁴¹

/Adresováno knížeti Lichnovskému do Südbanhofhotelu v Semmeringu/⁴²

Fürstin⁴³ in sicherheit nach Dresden⁴⁴ abgereist. Schweinichen,⁴⁵ Fischer, Nawrath⁴⁶ als Geisel verhaftet. Wirtschaft und Verwaltung thamgelegt. Motzek, Agnes und Herudek⁴⁷ als einzige noch dort. Kreuzenort intakt.

Behne

40 ŠTOVÍČEK, Ivan a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002, s. 50-53, 61-62.

41 Uvedený čas je časem přijetí telegramu. Z následujícího dopisu ředitele Behneho vyplývá, že telegram byl odeslán téhož dne ráno. Přesný čas odeslání není uveden.

42 Obec v Dolním Rakousku (Rakousko).

43 Ovdovělá kněžna Mechtilda Lichnovská, znovu provdaná Peto, matka knížete Viléma.

44 Drážďany (dnes Dresden, Německo).

45 Georg Fischer, lesník u Lichnovských.

46 Zřejmě Alois Návrat/Nawrath, hajný u Lichnovských. U velkostatku byl totiž zaměstnán rovněž zámečník Ernst Návrat/Nawrath.

47 Herudek, Karel, zaměstnanec knížete Lichnovského (řidič).

2.
1938, 24. 9., Kreuzenort
E[hr]w[ürdige] Durchlaucht!

Mein Telegramm von heute morgen werden E[hr]w[ürdige] Durchlaucht erhalten haben.

Ich weiß nicht, inwieweit sich E[hr]w[ürdige] Durchlaucht aus den Zeitungen über die tatsächlichen Vorgänge informieren können. Ich möchte daher mitteilen, was geschehen ist und wie weit ich mich über die Lage durch Befragen von Flüchtlingen informieren konnte.

Die tschechoslowakische Landesgrenze ist militärisch besetzt und der Verkehr mit Kuchelna vollständig abgeschnitten. Auch telefonisch, telegrafisch oder im Wege über das Generalkonsulat von Brünn⁴⁸ ist keine Verbindung mehr zu erlangen. Gestern abend und heute früh erschien in Kuchelna tschechisches Militär, requirierte sämtliches Vieh und sämtliche Getreidebestände und auch den Lastwagen. Herudek muß im Dienste des tschechischen Militärs den Lastwagen fahren. Sämtliches Vieh, sowohl vom Gute wie von den kleinen Besitzern, wurde früh unter militärischem Kommando aus den Stallungen getrieben und in Richtung Bolatitz⁴⁹ abgeführt. Weiter wurden Herr von Schweinichen,⁵⁰ Förster Fischer, Nawrath und Tischler Rohowsky von der Gendarmerie als Geiseln verhaftet und von dem Militär auf Lastwagen verstaut mitten unter den Soldaten abgeführt. Zur Zeit weiß noch niemand wohin.

Ihre Durchlaucht Fürstin Mutter konnte noch rechtzeitig geweckt und über die Grenze gebracht werden. Von der Grenze selbst wurde Ihre Durchlaucht durch ein in Kranowitz⁵¹ stationiertes Auto der Partei sofort abgeholt und nach Ratibor⁵² gebracht. Ich selbst konnte Ihre Durchlaucht nicht mehr erreichen, hörte aber von der Kreisleitung, daß Ihre Durchlaucht um 9 Uhr mit dem Eilzug von Ratibor nach Dresden abgefahren sei. Das Gepäck, soweit es in der Eile noch gepackt werden konnte, mußte leider in Kuchelna zurückgelassen werden; nur Handkoffer und Reisesack konnte Malura durch die Grenzsperre bringen.

Während ich heute früh depeschierte, daß Agnes, Herudek und Motzek als einzige in Kuchelna zurückgeblieben wären, stellte ich später fest, daß es der Agnes Lukaschek und der Agnes Kosellek⁵³ noch gelungen war, später über die Grenze zu kommen. Ihnen ist der Schreck mächtig in die Glieder gefahren; sie halten sich z[ur] Z[eit] in Kranstädt⁵⁴ auf, haben aber erklärt, heute abend nach Jüterbog⁵⁵ reisen zu wollen.

48 Brno (o. Brno).

49 Bolatice (o. Opava).

50 Kurt von Schweinichen, úředník Lichnovských (dúchodní).

51 Křanovice (dnes Krzanowice, Polsko)

52 Ratibor (Polsko).

53 Služebná v domácnosti Lichnovských.

54 Od roku 1936 název pro Křanovice (dnes Krzanowice, Polsko)

55 Město ve spolkové zemi Braniborsko (Německo).

Malura⁵⁶ fährt nach Berlin, bringt seine familie in Sicherheit, kommt aber in den nächsten Tagen zurück. Frau Wilckens⁵⁷ ist gestern abend noch geflüchtet; Heider vor einigen Tagen. Förster Just ist auch im letzten Augenblick noch über die Grenze gekommen. Leider hat man Herrn von Schweinichen abgeführt. Es besteht keinerlei Möglichkeit mehr über die Grenze zu kommen und *mit ihm in Verbindung zu treten*. Ich war heute vormittags 2 Mal mit dem Auto bis an dem Schlagbaum von Kuchelna, wurde aber nicht durchgelassen; man hat überhaupt schon Schwierigkeiten über das deutsche Zollamt hinauszukommen. Zur Zeit hält sich Motzek als einziger im Schlosse auf. Durch Befragen von Flüchtlingen, die nach und nach sich noch einstellen, habe ich festgestellt, daß das Schloss bis jetzt noch unversehrt ist. Das Wirtschaftsamt ist mehr oder weniger ausgeplündert. Inspektor Miketta⁵⁸ konnte sich im letzten Augenblick noch über die Grenze retten. Bäcker und Fleischer haben sich aus dem Staube gemacht. Alle Einwohner sind fast restlos geflüchtet bis auf ein paar alte Weiber und Männer, wie überhaupt mindestens schon die Hälfte der Einwohner des Hultschiner Ländchens über die deutsche Grenze geflohen ist. Das Gebiet ist sozusagen evakuiert. Von deutscher Seite sind noch keinerlei Gegenmaßnahmen getroffen.

Das wäre das Hauptsächlichste, was im Augenblick an Tatsachen berichtet werden kann.

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht ergebener

Behne

P.S. Einer Frau Nahlik aus Kuchelna, welche gleichfalls geflüchtet war, sich aber erboten hat, auf Schleichwegen noch einmal nach Kuchelna zurückzukehren, habe ich einen Brief an Direktor Bakalaz mitgegeben, in welchem ich ihm mitteile, daß Herr von Schweinichen verhaftet und abgeführt worden ist und ihn gebeten habe, sich um das Schicksal des Herrn von Schweinichen zu kümmern. Die Bahn von Krawarn⁵⁹ nach Kuchelna verkehrt nicht mehr. Es ist daher zweifelhaft, ob auch der Postverkehr noch funktionieren wird. Die Frau hat mir aber versprochen, wenn notwendig, den Brief nach Krawarn oder Troppau⁶⁰ zu schaffen.

Behne

3.

1938, 25. 9., Streitkirch⁶¹

/rukou psaný dopis komorníka Theodora Motzka/

Eure Durchlaucht,

erlaube mir mitzuteilen, dass gestern alles Kuchelna verlassen musste. Genau

56 Josef Malura, komorník knížete Lichnovského.

57 Helena Návratová-Wilckensová, úřednice v kanceláři Lichnovských.

58 Paul Miketta, hospodářský inspektor statku Chuchelná.

59 Kravaře (o. Opava).

60 Opava (o. Opava).

61 Před rokem 1936 Borutin/Bořutín (dnes Borucin, Polsko).

beschreiben kann ich er nicht, denn heute liegt mit noch alles in den Knochen. Das Schlimmste für mich war es, vielleicht das letzte Mal die Türen von Schloss Kuchelna zu schließen und davon zu gehen und alles dem Schicksal zu überlassen. Von der letzten Tür hat die Frau mit der Pia mich abführen müssen, denn da wurde es mir schwach und konnte nicht die Klinke aus der Hand lassen. Noch einmal dat es mich vor dem Rest der Flüchtlinge gepackt, als ich Tor zugeschlossen habe. Das war um 7 Uhr früh als I[hre] D[urchlaucht] Mutter schon über die Grenze waren. Ein Gendarm kam zu dem Häuschen und hat uns solangezugeredet, dass ganz so schlimm noch nicht ist und wir können ruhig hier bleiben. Sollte es wirklich schlimm werden, dann wird schon dafür gesorgt, dass wir sicher ins innere des Landes gebracht werden. Wir brauchen bloß Richtung Bolatice zu gehen, dort stehen schon unsere Soldaten die euch beschützen werden. Darauf hat ein Teil reagiert und dageblieben. Darunter auch wir vom Schloss ausser Josef und Köchin die mit I[hre] D[urchlaucht] schon über die Grenze waren. Als der Gendarm weg war sagte jemand nur dass nicht glauben, denn die werden und dann vielleicht so gut beschützen wie gestern den Schwiegervater von Postulka als er Nachmittag mit dem Zuge son Kranowitz kam, wurde er in Begleitung von 1 Gendarm und 7 Soldaten aufgeplend(?) mit leichten Maschinengewehr abgeführt. Gleich darauf auch unser Nawrath. Nach vielen Fragen haben die Gendarmen gesagt: Für jeden Schuss der heute Nacht in Kuchelna fällt, fällt 1 Deutschen. 2 haben wir schon. Als Sonnabend früh gegen 6 Uhr (was ich erst nad 7 erfahren) der Rentmeister, Förster Fischer und 1 Postulka Sohn verhaftet wurde und Förster Just demselben Schicksal noch durchs Fenster entfliehen konnte, da war alles Vertrauen zu der Tschechen weg.

Freitag Nachts Mobilmachung wurde Ihre Durchlaucht gemeldet. Sonnabend früh 4 Uhr kam der Befehl Kuchelna muss in 2 Stunden geräumt werden (Später kam es heraus bis 2 Uhr). Alles war steiff und paff. Die Soldaten treiben schon die Kühe und Pferde aus dem Dominium. Inspektor Miketa hat Herudeks und uns heulend und händeringend zugerufen, Nun kommen sie mal sehen was die mit und jetzt machen. Sofort bin ich zu I[hre] D[urchlaucht] melden was los ist. Wir haben noch ind der Nacht unsere Traglasten als Flüchtlinge gepackt und angezogen geschlafen. Gepäck in greifbaren Nähe. Um 4 Uhr war es dann so weit. Ihrer Durchlaucht wollten auf keinen Fall weg. Als ich I[hre] D[urchlaucht] auf den Ernst der Lage aufmerksam machte, haben I[hre] D[urchlaucht] gesagt: Dann in Gottes Namen. Vorher war Herudek bestellt I[hre] D[urchlaucht] an die Grenze zu bringen. I[hre] D[urchlaucht] zweifelten noch im letzten Moment Troppau oder Borutin wo auch wir alle hin sollten. Auf das gute Zureden des Gendarmen sind die Zurückgeblieben in ihre Häuser. Aber langsam fing der Strom der Flüchtlinge wieder an anzuschw[e]llen und hat wieder manchen mitgenommen. Wir haben sofort die Sachen von I[hre] D[urchlaucht] Mutter und Major Peto⁶² gepackt und dieselben an die Grenze zu bringen wo von Borutin her ein Wagen wartete. Leider waren die Tschechen schneller und haben die Autos geholt. Nur Hispano⁶³ blieb

62 Major Ralph Peto, od roku 1937 druhý manžel kněžny Mechtily Lichnovské.

63 Luxusní limuzína Škoda-Hispano-Suiza vyrobená pouze v počtu 100 kusů, kterou si Vilém

und Herudek musste in greifbaren Nähe bleiben. Ich packte noch ein Koffer für Se[ine] D[urchlaucht] da ruft jemand von unten auf mich. Es war Herudek und schon klingelte auch das Haustelefon. Herudek hat mir nur noch Zugerufen: Machen Sie Schluss das letzte Auto geht jetzt weg. Als Herudek mit Hispano an der Gendarmstation vorgefahren war, da hat er bald gesehen, wenn er wegfahren musste. Es waren die drei Verhafteten von früh. gegen 2 Uhr Nachmittag war er wieder in Kuchelna und bekam den Auftrag Hispano bei der Station stehen zu lassen und ins Reich verschwinden. Schon früh wurde sein Pass kontrolliert ob er nicht zu den mobilgemachten gehört. Jetzt blieb uns nichts übrig als alles hier zu lassen und mit Flüchtlingsgepäck ind Reich. Es war 5 Uhr Nachmittag das dritte und letzte Mal dass wir Anlauf nehmen mussten unser alles zu verlassen. Herudeks und meine Familie. Ich habe mich für Borutin entschieden weil ich dachte I[hre] D[urchlaucht] noch hier anzutreffen. Herudek Kranowitz, Malura Berlin, Köchin und Agnes Jüterbok,⁶⁴ Theodor Ruderwald Freikorps, Mika ist hier und will heute zu Theodor zum Freikorps. Gewehre sind gut eingefettet im Schrank. Wasser im Hause abgelassen, auch Kavalierhaus. Zwingerrhunde haben für 8 Tage Hundekuchen und Wasser bekommen. Ebenso Tess. Mosgui hat hier gut.

Das ist vorläufig das Ende Jahrzehntelanger mühsamer Arbeit. Alles hofft dass, das Schicksal und nicht so hart treffen wird, denn manchen würde es sehr sehr schwer fallen umsatteln zu müssen. Wir hoffen sehr, dass wir nächsten Sonntag wieder zu Hause sind.

Untertänigster Diener Th[eodor] Motzek.

4.

[1938], 26. 9., 17:20 hodin,⁶⁵ Kreuzenort

Telegram

/Adresováno knížeti Lichnovskému do Südbanhofhotelu v Semmeringu/

Verbindung Neumann schon vernicht. Schweinichen Militärgefängnis Hultschin. Prokurek im Bild hat nichts unternommen. Ob Benishrichtigungen Bakalaz und Neumann von Erfolg bleibt abzuwarten. Motzek und Herudek jetzt auch hier. Schloss bis heute unversehrt. .../informace o finančních záležitostech/... Behne.

5.

1938, 27. 9., Kreuzenort

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht!

danke ich für die Nachricht vom 25. d[iese]s M[ona]ts. Es war der einzig richtige Entschluß, daß E[hr]w[ürdige] Durchlaucht Kuchelna noch rechtzeitig

Lichnovský pořídil již během svých studií v Londýně. Viz RAUSL, inv. č. 565, kart. 38. Srov. HAVRLANT, Petr: *Počátky automobilismu v Hradci nad Moravicí, aneb „španělský šlechtic“ z hradeckého zámku*, [on-line], Oficiální stránky města Hradec nad Moravicí, 2018, dostupné: <http://www.muhradec.cz/m/infocentrum/ohlednuti-do-minulosti/?more=30#msg30> [cit. 13. 1. 2018].

64 Evidentně obec Jüterbog zmiňovaná v dokumentu č. 2.

65 V tomto případě se jedná o čas odeslání telegramu. Doručen byl následujícího dne v 7:40.

verlassen haben. Die tschechoslowakische Landesgrenze ist jetzt militärisch besetzt. Die Gendarmerie- und Finanzbeamten sind abgelöst. Kuchelna ist jetzt mit tschechischen Militär belegt und von der Außenwelt vollständig abgeschnitten. Post und Eisenbahn verkehren seit Sonnabend voriger Woche nicht mehr. Auch telefonisch, telegrafisch oder im Wege über das Generalkonsulat in Brünn ist keine Verbindung mehr zu erlangen. Die Eisenbahn von Troppau verkehrt nur noch bis Krawarn. Briefe, die vom Ausland kamen, unterlagen schon seit Mittwoch voriger Woche der Zensur. Diesem Umstand ist es zuzuschreiben, daß die briefe, die E[hr]w[ürdige] Durchlaucht erwähnen, nicht in Kuchelna angekommen sind. In Kreuzenort ist es für E[hr]w[ürdige] Durchlaucht bis heute keine Post eingetroffen.

Der einzige Verkehr, den wir ab und zu mit Kuchelna herstellen können, besteht darin, daß Flüchtlinge, besonders beherzte Frauen, hin und wieder einmal auf Schleichwegen nach Kuchelna zurückgehen und berichten, wie es dort aussieht. Besonders die Frau Motzek hat sich noch jeden Tag herübergewagt. Auch der alte Prassek geht jeden tag gegen Abend auf Schleichwegen von Kranowitz nach Kuchelna zurück, um die Wache im Schloßpark auszuüben. Der Ort ist wie ausgestorben; Fleischer, Bäcker, Postverwalter sind je nach Nationalität entweder nach Deutschland oder nach Troppau geflüchtet. das tschechische Militär hat sämtliches Vieh, Pferde wie Rinder, bis auf die Fohlen und einige Kälber, weggetrieben, auch die Reitpferde und Automobile S[eine]r Durchlaucht gestohlen. Man muß betonen, daß diese Sachen gestohlen sind, denn diese "Requisition" ist ohne Hinterlegung von Requisitions-Scheinen durchgeführt worden.

Sehr bedauerlich, daß Herr v[on] Schweinichen, Förster Fischer, Maschinenmeister Nawrath, Tischler Rohowsky und der junge Postulka als Geiseln verhaftet worden sind, obwohl der Kriegszustand noch nicht erklärt worden ist. Ein Beweis dafür, was unter Umständen auch E[hr]w[ürdige] Durchlaucht von den Tschechen zu erwarten gehabt hätten. Soweit ich durch Befragen von Flüchtlingen feststellen konnte, ist Herr v[on] Schweinichen zunächst dem Dr. Hoblik in Hultschin vorgeführt worden. Hoblik wurde von der Verwaltung immer als ein konzilianter Mann eingeschätzt.⁶⁶ Es zeigt sich aber jetzt, daß er keine persönliche Rücksicht nimmt. Schweinichen sitzt unter ganz entwürdigenden Verhältnissen im Militärgefängnis von Hultschin. Der Pächter Prokupek war zufällig zugegen als v[on] Schweinichen dem Dr. Hoblik vorgeführt wurde. Prokupek hat sich aber in keiner Weise für Schweinichen eingesetzt, sondern noch Äußerungen fallen lassen, die darauf schließen lassen, daß er ihm dieses Schicksal von Herzen gännt. Ich habe versucht, durch Boten dem Direktor Bakalaz wie auch dem Forstmeister Neumann Nachricht über die verhaftung v[on] Schweinichens zukommen zu lassen mit der Bitte, sich für den Mann zu verwenden, um ihm möglichst sein Schicksal zu erleichtern, zweifle aber, daß diese Versuche Erfolg haben werden bezw. daß die Genannten so anständig sind, für Herrn v[on] Schweinichen einzutreten, nach dem zu urteilen, was man über das Verhalten prominenter tschechischer Persönlichkeiten hört. Möglich auch, daß niemand etwas unternemen kann, denn es ist das Standrecht verkündet worden. Nach dem Inhalt dieser Bekanntmachung

66 V originále druhotně podtrženo tužkou a na okraji rukou připsáno: *Geschwätz.- kecy.*

soll es sogar verboten sein, sich innerhalb der evakuierten Zone von einem Orte nach dem anderen zu begeben. Auch die Verwandtschaft des Direktors Pendl ist über sein Schicksal sehr beunruhigt und hat mir gebeten, wenn irgend möglich, Nachrichten zu vermitteln.

Es sind sämtliche Ortschaften längs der Grenze fast vollständig evakuiert; auch von Strandorf⁶⁷, Köberwitz⁶⁸, Bolatitz, Schepankowitz⁶⁹, Krawarn, Sandau⁷⁰ usw. ist das Vieh weggetrieben worden. Die Ortschaften sind fast ganz leer, weil sich die Tschechen zügellos benehmen, die Bevölkerung mit dem Gummiknüppel traktieren und im übrigen die wildesten Gerüchte ausgestreut haben. Es zeigt sich jetzt die Schande von Versailles, die darin besteht, daß ein kulturell höher stehender Volksstamm wie die Sudetendeutschen und Hultschiner einem so rückständigen und minderwertigen Volksstamm wie die Tschechen überantwortet worden ist.

Motzek, Agnes Lukaschek und Agnes Kosellek und Herudek waren noch bis Sonnabend abend in Kuchelna, sind aber dann auch nach Kranowitz herübergekommen, weil sie um ihr Leben fürchten mussten. Den beiden Frauen war der Schreck mächtig in die Glieder gefahren. Sie sind noch am selben Abend nach Jüterbog gefahren, haben mir aber versprochen ihre Briefanschrift mitzuteilen. Malura ist nach Berlin gefahren, bringt seine Familie in Sicherheit, kommt aber in den nächsten Tagen zurück. Motzek hält sich auf dem Wirtschaftsamt Borutin auf; ebenso bleibt Herudek in Kranowitz. Beide werden beim Vormarsch deutscher Truppen sofort nach dem Schloss zurückkehren. Wir werden dann sogleich das Gepäck E[hr]w[ürdige]. Durchlaucht auf den Weg bringen. Ich bitte, mir die Adresse anzugeben, wohin wir das gepäck senden sollen? Zur Zeit wäre er sinn- und zwecklos, daß sich jemand von der Dienerschaft im Schloss aufhält. Ein Einzelner kann den rohen Gewalt gegenüber sowieso nichts ausrichten; außerdem scheinen die Tschechen besonders während der Nacht sich ganz zügellos zu gebärden. Sie schießen bei Eintritt der Dunkelheit wild darauf los, was im übrigen ganz unnützlich ist, weil ja von deutscher Seite noch keine Gegenmaßnahmen getroffen worden sind.

Das Schloss selbst war bis gestern abend noch unversehrt. Die Wohnung Miketta ist ausgeräubert worden; wie man hört aber nicht von tschechischer Seite, sondern von den auf dem Wirtschaftsamt Kuchelna beschäftigten Slowaken. Der Wächter Prassek und der Maschinenwärter Slany sind die einzigen, die sich über Nacht dort aufhalten. Slany meistens im sinnlos betrunkenen Zustand.

Sonnabend und Sonntag zog ein endloser Strom von Flüchtlingen über die deutsche Grenze. Bis aus den Dörfern von Troppau, Groß-Hoschütz⁷¹ usw. sind Flüchtlinge über die Grenze gekommen. Einige konnten noch ihr Vieh mitnehmen, wir hatten alle Hände voll zu tun, um die Flüchtlinge weiter zu transportieren und das Vieh bei uns unterzubringen. Auf jedem Gute der Verwaltung befinden sich

67 Strahovice (o. Opava).

68 Kobeřice (o. Opava).

69 Štěpánkovice (o. Opava).

70 Pišť (o. Opava).

71 Velké Hoštice (o. Opava).

zwischen 50 und 100 Stück Tiere von Flüchtlingen. Drei Ackerkutscher vom wirtsch. Kuchelna sind mit ihren Familien in den Tagen vor den Mobilmachung noch über die Grenze gekommen und haben klugerweise auch 6 Pferde mitgebracht. Seit gestern hat der Strom von Flüchtlingen nachgelassen. Heute früh hat er fast vollständig aufgehört.

Auf den deutschen Gütern geht alles seinen gewohnten Gang. Die Stimmung ist gefaßt und zuversichtlich. Die Bevölkerung in den Grenzorten hat sich beruhigt, seitdem nun endlich von deutscher Seite Maßnahmen getroffen werden. Die Ortschaften im nördlichen Teile des Kreises Ratibor haben jetzt starke Einquartierung bekommen. Wir im südlichen Teil des Kreises sind bislang noch ohne militärischen Schutz. Die Tschechen schießen jetzt auf jeden Flüchtling, der die Grenze zu passieren versucht.

Ich glaube nicht, daß es zu heftigen Kämpfen in der Gegend von Kuchelna kommen wird. Das ganze Verhalten der Tschechen läßt darauf schließen, daß sie dicht an der Grenze keinen ernsthaften Widerstand leisten werden. Im übrigen werden sie, wenn es losgehen sollte, ihr blaues Wunder erleben.

In Kriegszeiten zeigen sich die Menschen in ihrer wahren Natur. Ich bin erstaunt über das Verhalten mancher Teile der Hultschiner Bevölkerung und über die Stimmung, die gegen die Fürstliche Familie herrscht. Das Hultschiner Volk hat ziemlich viel Hasenblut in den Adern. Es wird zu sehr von panik-artigen Stimmungen beherrscht; er beruhigt sich glücklicherweise ebenso schnell, wenn es besonders geführt und geleitet wird.

Ich werde in den nächsten Tagen nicht viel schreiben können, weil ich Vieles zu erledigen habe und dauernd unterwegs sein muß. Im übrigen spielt fortwährend das Telefon. Ich bitte aber die Versicherung entgegen zu nehmen, daß ich in jeder Hinsicht die Interessen der Fürstlichen Familie wahrnehmen werde und Pflichterfüllung des Personals einstehe.

Es war mir nicht möglich, am Sonnabend E[hr]w[ürdige] Durchlaucht persönlich zur Verfügung zu stehen. Ich habe E[hr]w[ürdige] Durchlaucht auf dem Wege von Kranstädt nach der Zollschranke von Kuchelna verfehlt. Ich mußte auch dann alle Aufmerksamkeit darauf richten, daß die Flüchtlinge mit Transportmitteln der Güter weiter befördert, das Vieh untergebracht wurde usw. [... /závěrečné pozdravy/ ...] E[hr]w[ürdige] Durchlaucht ergebener

Behne

6.

[1938], 28. 9. /čas odeslání ani doručení neuveden/

/Adresováno knížeti Lichnovskému do hotelu Meissl und Schadn ve Vídni/

Kuchelna von heute ab nicht mehr zu erreichen. Slany und Prassek dort geblieben. Dominium und Inspektorwohnung beraubt. Schloss bis heute Mittag unversehrt. Durch Augenschein festgestellt. Über Schwienichen nichts zu erfahren. Behne.

7.

1938, 28. 9., Kreuzenort

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht!

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht Schreiben vom 25. und 26. d[iese]s M[ona]ts habe ich erhalten. Die beiden Schreiben mit Datum vom 26. kamen eher an als das Schreiben mit datum von 25. 9.

Ich bitte zu entschuldigen, daß ich seit Sonnabend keinen weiteren Schriftlichen bericht gesandt habe. Ich war Sonnabend, Sonntag und Montag dauernd auf den Beinen, hatte wegen Unterbringung der Flüchtlinge, des Flüchtlingsviehs usw. viel zu tun und wollte auch erst abwarten, ob die Bemühungen wegen Schweinichen via Neumann und Bakalaz irgend einen Erfolg gezeitigt hätten.

Es ist mit fast absoluter Sicherheit anzunehmen, daß die Beiden meine Briefe bekommen haben, weil die Briefe in Troppau zur Post gegeben worden sind und dort der Postverkehr noch funktioniert. Ich habe aber weder von dem einen noch von dem anderen Nachricht erhalten, daß sie sich für Schweinichen eingesetzt haben. Den Brief an Forstmeister Neumann habe ich durch Frau von Schweinichen schreiben lassen, die bei mir untergebracht ist, da ich Neumann persönlich nicht kenne und solche von Weibertränen geschriebenen Briefe besser wirken.

Motzek und Herudek sind am Sonnabend Nachmittag auch noch über die Grenze gekommen, weil sie um ihr Leben fürchten mussten. Die Tschechen benahmen sich am Sonnabend schon ganz nach dem Grundsatz: à la geurre comme à la guerre! Ein Einzelner kann der rohen Gewalt gegenüber nichts ausrichten. Motzek hält sich auf dem Wirtschaftsamt Borutin auf; Herudek bleibt in Kranowitz. Beiden werden beim Vormarsch deutscher Truppen sofort nach dem Schloss zurückkehren.⁷²

Das Schicksal des Herren von Schweinichen ist völlig ungewiß. Durch Herudek konnte ich noch folgendes darüber erfahren:

V[on] Schweinichen ist frühmorgens um 5 Uhr ahnungslos verhaftet worden, wurde dann auf die Gendarmeriestation von Kuchelna gebracht, hat dort – das ist das Beschämende bei dem ganzen Vorgang – bis vormittags ½ 11 Uhr gesessen. Inzwischen wurden die beiden Personenkraftwagen requiriert und herudek wurde gezwungen, mit dem Hispano ein Offizierskommando nach Hultschin, Freiheitssau usw. zu fahren. Nach Rückkehr wurde Herudek dann nach der Gendarmeriestation beordert; hier mußten dann die 3 Gefangenen v[on] Schweinichen, Förster Fischer und der junge Postulka den Wagen besteigen und wurden unter Bewachung von 2 Gendarmen und einem Soldaten nach Hultschin befördert. In Hultschin wurden sie zuerst dem Dr. Hoblik auf der Polizeixpositur vorgeführt. Dort war zufällig auch der Pächter Prokupek anwesend. Er hat sich aber, wie Herudek schildert, in keiner Weise für Herren v[on] Schweinichen verwendet, sondern dem Herudek gegenüber eine Äußerung fallen lassen, aus der hervorgeht, daß er die Verhaftung dem Herrn v[on] Schweinichen von Herzen gönnt.

Die Vernehmung bei Dr. Hoblik hat etwa 10 Minuten gedauert. Die Gefangenen wurden daraufhin in das Militärgefängnis von Hultschin abgeliefert. Seitdem fehlt jede Nachricht und jede Spur über den weiteren Verbleib. Von Hultschin zurückgekehrt, hat Herudek den Gendarmerieoberwachmeister von Kuchelna befragt, auf den Herr v[on] Schweinichen so große Stücke gehalten hat, warum gerade Schweinichen verhaftet worden wäre und hat die Antwort erhalten: diese Drei wären auf ausdrücklichen Befehl von Hultschin (von wem?) als Geisseln verhaftet worden.

Es muß zum Verständnis des Ganzen eingeschaltet werden, daß das alles so überraschend kam, daß die Leute von Kuchelna, und zwar weniger die Dienerschaft als besonders die Leute von Dominium, im ersten Augenblick den Kopf verloren haben. Die erste Nachricht von der Verhaftung Schweinichens erhielt ich durch Miketta und lautete: daß Schweinichen bereits mit einem Militär-Auto abtransportiert worden sei. Hätte ich durch irgend einen Flüchtling nur die Andeutung erhalten, daß Schweinichen bis ½ 11 Uhr auf der Gendarmeriestation festgehalten wurde, so glaube ich, hätte man mit ein paar beherzten Männer den Herrn v[on] Schweinichen noch herausholen können, denn das Militärkommando war, nachdem man das Vieh aus den Ställen geholt hatte, wieder abgezogen, und die Gendarmerie- und Finanzbeamten von Kuchelna waren ebenso aufgeregt und und ängstlich wie die Einwohner von Kuchelna. Alle waren von einer Panik erfaßt und strömten zurück, daß man sie kaum auf der Straße zu einer kurzen Berichterstattung stellen konnte. Die Tschechen am Schlagbaum ließen weder Autos noch Fußgänger durch; aber unten herum über die Gärtnerei hätte man noch hereinkommen können. Leider ist niemand auf den Gedanken gekommen, daß Schweinichen sich noch auf den Gendarmeriestation befand.

Die Hoffnung, *durch*⁷³ Neumann oder Bakalaz etwas zu erreichen, ist meiner Überzeugung nach trügerisch. Im Kriege bzw. im Vorstadium des Krieges lösen sich alle Bande, und die wahre Natur der Menschen kommt zum Vorschein, und so hört und sieht man ja, daß sich die Tschechen nicht als Menschen sondern wie wilde Tiere gebärden. Von Fairness oder angeborener Ritterlichkeit scheinen die Offiziere dieses Heeres noch weit entfernt zu sein. In Deutschland wird jeder Befehl einer höheren Kommandostelle bis in die Fingerspitzen genau ausgeführt; in der Tschechei scheint jeder Unteroffizier nach eigenem Gutdünken zu handeln.

Wenn Neumann sich nicht als Tscheche sondern noch als Fürstlicher Beamter fühlen würde, so wäre es seine Pflicht gewesen, zum mindesten auch gleich nach Kuchelna zu kommen, um nachzusehen, was dort vorging. Ich habe aber heute festgestellt, daß Neumann seit Sonnabend noch nicht in Kuchelna gewesen ist. Möglich, daß man sein Auto sofort beschlagnahmt hat, und daß es ihm daher an Fahrgelegenheit gefehlt hat. Die Bahn verkehrt nur bis Krawarn. Möglich auch, daß niemand etwas zu unternehmen wagt, da der Belagerungszustand verkündet worden ist. Nach dem Inhalt dieser Bekanntmachung soll es sogar verboten sein, sich innerhalb des Grenzzone von einem Ort nach dem anderen zu begeben. Auch enthalten ja solche Bekanntmachungen in der Regel das Verbot, mit Gefangenen

72 Informace o Motzkovi a Herudkovi Behne psal knížeti 27. 9. (dokument č. 5).

73 Původně daß, přeskrtuto a opraveno rukou.

in Verbindung zu treten oder sie zu begünstigen. Das alles als Möglichkeit zugeben, hätte aber Neumann doch als Mann von solchen Konnexionen, wie E[hr]w[ürdige] Durchlaucht andeuten Mittel und Wege finden können, nach Kuchelna zu kommen. Die Wahrheit wird vielmehr die sein, daß sich Bakalaz und Neumann jetzt als ungetarnte Tschechen zeigen und von genau derselben Panik-Stimmung beherrscht werden, die sie alle ergriffen hat. Von Prokupek steht fest, daß er Sonntag und Montag seine Sachen hat packen lassen und getürmt ist. Da Bakalaz und Prokupek zusammen eine Villa in Bistritzki⁷⁴ (oder wie der Ort richtig heißt) besitzen, werden sie das Weite gesucht haben und womöglich Neumann auch.

Der größte Teil des Viehs wurde schon frühmorgens zwischen 5 und 6 Uhr von Wirtschaftsamt weggetrieben. Die beiden Reitpferde und das Sattelzeug sind auch weg. Der Lastwagen soll schon am Tage vorher gestohlen worden sein, die beiden Personenwagen am nächsten vormittag. Man muß betonen, daß diese Sachen gestohlen worden sind, denn diese Requisition ist ohne Hinterlegung von Requisitionsscheinen durchgeführt worden. Anschließend kam noch wiederholte Male ein Militärkommando und holte das Vieh von den kleinen Leuten ab. Auch in sämtlichen Ortschaften längs der Grenze wie Strandorf, Köberwitz, Bolatitz, Schepankowitz, Sandau usw. ist das Vieh von großen von kleinen Besitzern weggetrieben worden. Prokupek dagegen soll sein Vieh verkauft haben. Wer sich bei der Requisition des Viehes widersetzte, wurde von den Tschechen mit dem Gummiknüppel traktiert oder gar verhaftet. Die Ortschaften sind fast ganz entvölkert, weil die Tschechen bei ihrem wilden Benehmen die fürchterlichsten Gerüche ausgestreut haben. Es zeigt sich jetzt so recht die Schande von Versailles, die darin besteht, daß ein kulturell höher stehender Volksstamm wie die Sudetendeutschen und die Hultschiner einem so minderwertigen und kulturell rückständigen Volksstamm wie die Tschechen überantwortet worden ist; obgleich ich mir über die Hultschiner und Sudetendeutschen in den letzten Tagen auch meine eigene Meinung gebildet habe. *Ziemlich viel Hasenblut in den Adern!*

Mit Befremden habe ich feststellen müssen, daß es viele Flüchtlinge aus Kuchelna gibt, die dem Herrn v[on] Schweinichen, der doch keiner Fliege ein Bein ausgerissen hat, dieses Schicksal von Herzen gönnen. Dagegen sind die Sympathien der Bevölkerung für Nawrath.

Bis gestern waren auf dem Wirtschaftsamt Kuchelna noch 2 Pferde, 4 kleine Fohlen auf den Parkkoppeln, 13 Stück Jungvieh und 2 Schweine von Inspektor Miketta vorhanden. Heute vormittag ist aber auch dieses Vieh von einem Militärkommando abgeholt worden. Slany und der alte Prassek halten sich als einzige noch in Kuchelna auf, Slany befindet sich meistens in sinnlos betrunkenen Zustände.

Das Gepäck Ihrer Durchlaucht und Garderobe für E[hr]w[ürdige] Durchlaucht können wir erst senden, wenn Kuchelna wieder in deutschen Händen ist. Die Schwierigkeit, nach Kuchelna hereinzukommen, besteht in folgendem: Auf der Zollstraße von Kranowitz nach Kuchelna, oben an der Maute, wird man nicht durchgelassen, weder mit dem Auto noch als Fußgänger. man kann nach Kuchelna nur hereinkommen über den Feldweg, der am Kreuz von der Chaussee abzweigt und

nach der Röste Hay herunterführt, weil merkwürdigerweise der dort stationierte Posten nicht dauernd dort steht, sondern sich entweder wegbeigt oder zeitweilig abgelöst wird.⁷⁵ Die Tschechen lassen zwar Hultschiner bzw. ihre eigenen Staatsangehörigen aus dem Lande heraus, lassen aber keinen Reichsdeutschen herein, obwohl ja noch kein Kriegszustand erklärt worden ist. Sie lassen aber auch nur Frauen und alte Männer passieren. Schleicht man sich aber auf diesem Nebenwege nach Kuchelna herein, so kann man Gefahr laufen, daß man, wenn der Posten wieder besetzt ist, wegen Übertritt der Grenze an nicht erlaubter Stelle verhaftet wird. Trotzdem bin ich heute auf diesem Wege kurze Zeit in Kuchelna gewesen. Ich habe erst eine Patrouille von 4 Frauen vorweg geschickt und als die Luft rein war, schnell einen Überblick zu gewinnen versucht. Auf dem Wirtschaftsamt sind alle Türen und Schlösser aufgerissen; im Inspektorhaus ist der Hausflur erbrochen, auch Schranktüren eingeschlagen und Kleidung und Wäsche geraubt worden. Angeblich sollen das die auf dem Wirtschaftsamt beschäftigten Slowaken mit Unterstützung von tschechischen Militär gemacht haben. Das Schloss ist noch unversehrt. Es ist noch niemand eingedrungen. Die Tore zum Park sind verschlossen.

Die Tschechen besetzen Kuchelna am Tage nur mit verhältnismäßig schwachen Kräften, mit einer Feldwache, wie man ein solches Kommando in der militärischen Sprache nennt. Dieses Kommando ist im Hause von Kubny am Bahnhof untergebracht. Mit Eintritt der Dunkelheit erscheint ein Stärkeres Kommando; dann werden alle Grenzübergänge verstärkt besetzt und die Tschechen schießen wie wild auf jeden, der die Grenze zu passieren versucht. Im Walde zwischen Wreschin und Kuchelna hat das tschechische Militär ein Lager aufgeschlagen.

Soweit ich mir vom militärischen Standpunkt ein Urteil über die Lage erlauben kann, läßt das ganze Verhalten der Tschechen darauf schließen, daß sie dicht an der Grenze keinen ernsthaften Widerstand leisten werden. Ich glaube nicht, daß es zu heftigen Kämpfen in der Gegend von Kuchelna kommen wird. Die Tschechen stehen an der Oppa-Linie und behandeln die Gegend nördlich der Oppa als Vorfeld-Gelände. Ich bin überzeugt, daß Kuchelna gleich im ersten Ansturm überrannt werden wird und die Tschechen gar nicht an Widerstand denken. Wenn sie nicht noch Brandstiftung legen, werden wir Kuchelna nur wenig beschädigt wiedersehen.

In den letzten Tagen haben beherzte Burschen, meistens geflüchtete Sudetendeutsche, die hier untergebracht sind, während der Nacht sich an die tschechischen Posten herangeschlichen und sie durch Feuerüberfälle beunruhigt. Da zeigt sich dann, daß die Tschechen im militärischen Sinne sich geradezu hysterisch verhalten. Sofort gehen Leuchtkugeln hoch; es dauert nicht lange, dann rasseln auf Kübelwagen motorisierte Truppen zur Verstärkung heran, und eine wilde Schießerei geht los, die ganz unnütz ist, weil von deutscher Seite, wenigstens bis heute, noch keinerlei Gegenmaßnahmen getroffen worden sind. An dem Aufblitzen des Mündungsfeuers stellt man als alter Soldat fest, wie stark der Gegner ist. Wenn man da sieht, mit welcher Aufregung die Tschechen gleich Verstärkung heranziehen, weil bloß so ein paar Burschen in die Luft ballern, dann kann man daraus den

74 Snad se jedná o Bystřici nad Olší (o Frýdek-Místek).

75 Na okraji připsáno Behneho rukou: *Wie nachlässig u[nd] dumm vom militärischen Standpunkt!*

Schluß ziehen, daß es mit dem Angriffsgeist der Tschechen nicht weit der ist. Am Sonntag Abend habe ich mir einen solchen kleinen Feuerüberfall von Zollhaus in Kranowitz angesehen.

Etwas kritisch ist die Lage während der Nacht auf der Chaussee von Kreuzenort nach Dedowitzhof. Die Tschechen haben ben am Waldesrand 2 oder 3 Maschinengewehre aufgestellt, und wenn sich nur irgend etwas hinter Neudörfel regt, dann fangen sie sofort an zu ballern. Die Chaussee von Kreuzenort nach Dedowitzhof wird von Maschinengewehrfeuer bestrichen und am Freitag voriger Woche fielen bei einer solchen Schießerei etwa 30 Gewehrschüsse nach Dedowitzhof herein. Eine Kugel schlug durch die Haustür des Inspektorwohnhauses auf die Trittstufen, wurde dort abgelenkt und riß ein handgroßes Loch aus dem Putz der Hausflurwand heraus. Ein Mann von den sogenannten Freischärern bekam einen Bauchschuß und ist tags darauf im Krankenhaus gestorben.

Seit heute mittag ist die Lage eine andere. Der Übertritt über die Grenze ist jetzt von deutscher Seite gesperrt. Es ist von nun an unmöglich, noch einmal nach Kuchelna hereinzukommen.⁷⁶

Auf den deutschen Gütern geht alles seinen Gewohnten Gang. Die Stimmung ist gefaßt und zuversichtlich. Die Bevölkerung in den Grenzorten hat sich wesentlich beruhigt, seitdem nun endlich von deutscher Seite Maßnahmen getroffen werden. Die Ortschaften im nördlichen Teile des Kreises Ratibor haben starke Einquartierung bekommen. Wir im südlichen Teil des Kreises sind bislang noch ohne militärischen Schutz geblieben. Zum 30. werden wir aber sehr viel Einquartierung bekommen. Die Tschechen werden ihr blaues Wunder erleben, wenn man sieht, was alles in und um Ratibor aufmarschiert. Es ist möglich, daß Frauen und Kinder auch wohl von unserer Seite bis zum 1. Oktober das Grenzgebiet in einer bestimmten Breite noch räumen müssen. Das hat aber nichts zu bedeuten. Ich habe volles Vertrauen, daß die Sache gelingt. Ich bin noch nie so begeistert für militärische Vorgänge gewesen als jetzt, wo man die modernen Waffen auf unserer Seite sieht.

Der Strom von Flüchtlingen hat seit Montag nachgelassen und ist jetzt vollständig versiegt. Bis an den Dörfern vor Troppau, Groß-Hoschütz usw. sind Flüchtlinge über die Grenze gekommen. Einige konnten noch ihr Vieh mitnehmen. Wir hatten alle Hände voll zu tun, um die Flüchtlinge weiter zu transportieren und das Vieh bei uns unterzubringen. Auf jedem Gut der Verwaltung befinden sich zwischen 50 und 100 Stück Tiere von Flüchtlingen. Diese Massen von Vieh konnten wir nicht in den Stallungen unterbringen. Es ist während der nacht auf dem Hofe eingepfercht; Frauen und Kinder von den Flüchtlingen liegen dazwischen.

Drei Ackerkutscher vom Wirtschaftsamt Kuchelna sind in den Tagen vor der tschechischen Mobilmachung noch über die Grenze gekommen und haben klugerweise auch 3 Ackerwagen und 6 Pferde mitgebracht.

Dies wird vorläufig der letzte schriftliche Bericht sein, den ich E[hr]w[ürdige] Durchlaucht senden kann. In Vorbereitung der Dinge, die sich in den nächsten Tagen abspielen werden, habe ich Vieles zu erledigen und muss dauernd unter-

⁷⁶ U tohoto odstavce je na okraji rukou poznamenaný vykřičník. Zda tak učinil odesílatel, či příjemce zprávy, není jisté.

wegs sein. Mann wirkt am besten durch persönliche Anwesenheit auf den Gütern. Ich werde daher nur Telegramme oder kurz andeutende Briefe senden können. Auch ist damit zu rechnen, daß während der vorbereitenden maßnahmen der Fernsprech- oder Telegrammverkehr auf einige Tage gesperrt wird.

[.../informace o finančních transakcích a závěrečné pozdravy/...]

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht ergebener

Behne

/K tomuto dopisu přiloženy dva novinové výstřižky: o zatčení opavského starosty Dr. Justa a o nařízení o zajištění oken v případě leteckého poplachu na území Říše./

8.

1938, 29. 9. , Kreuzenort

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht!

Im Anschluß an meinen Bericht von 28. d[iese]s M[ona]ts möchte ich schnell noch folgendes mitteilen: Wie es in Grätz aussieht, weiß niemand. Es ist wohl anzunehmen, daß dort bisher noch keine allzu großen Übergriffe der tschechen vorgekommen sind. Ich hatte vorgestern gelegenheit, einen Korrespondenten des deutschen Nachrichtenbüros zu sprechen, der die gegend um Troppau bereist hat. Dieser Herr war am Freitagabend voriger Woche noch bei Kranstädt über die grenze gefahren. Man hielt ihn schon für verloren, doch ist er am Dienstag glücklich zurückgekommen. Ich habe ihn in Ratibor gesprochen und versucht, soweit wie möglich ein Bild über die Zustände in und um Troppau zu gewinnen. Er kennt leider keine einzige Persönlichkeit in Troppau, nach der ich ihn gefragt habe. Er hat sich auf dem Hin- und Rückwege je einen Tag in Troppau aufgehalten und war in südlicher Richtung bis gegen Olmütz vorgestoßen. In großen ganzen konnte er mir nur mitteilen, daß die Umgegend von Troppau ein sehr ruhiger Winkel der Tschechoslowakei sei. In Troppau herrsche gute Ordnung; die Deutschen halten geschlossen zusammen. Die tschechische Behörden treffen Anstalten, diese Stadt zu räumen. Nach Gerüchten, die dort kolportiert werden, wollen aber die Tschechen Troppau nicht ohne Kampf aufgeben. So rundet sich das Bild von dieser Seite auch dahin ab, daß die Tschechen vielleicht den ersten Widerstand auf der Linie Oderberg⁷⁷ - Passek⁷⁸ - Klein Darkowitz⁷⁹ - Beneschau⁸⁰ - Hoschütz⁸¹ leisten werden. Die Entfernung von Darkowitz bis Kreuzenort beträgt 9 - 10 km, also von gewöhnlichen Feldgeschützen noch erreichbar. Indessen, es wird wohl den Tschechen noch lange vergönnt sein, den südlichsten teil des Kreises Ratibor zu bepflastern, denn ich bin der Überzeugung, daß die vor Troppau, schneller als

⁷⁷ Bohumín (o. Karviná).

⁷⁸ Paseky, osada mezi Bohumínem a Šilheřovicemi (o. Opava).

⁷⁹ Darkovičky (o. Opava).

⁸⁰ Dolní Benešov (o. Opava).

⁸¹ Zřejmě Velké Hoštice (o. Opava).

es die kühnsten Hoffnungen erwarten lassen, aufgerollt werden.

Über Namen wie Pendl,⁸² Dr. Just⁸³ konnte mir der Berichterstatter keine Auskunft geben, obwohl es der Zufall hätte fügen können, daß er von diesen Persönlichkeiten etwas gehört hätte. Gestern stand in der Zeitung, daß in Troppau eine Reihe führender Persönlichkeiten verhaftet worden wäre, darunter Dr. Just. Ich glaube, daß man die Nachricht noch mit einiger Skepsis entgegennehmen kann, weil sie über Kattowitz⁸⁴ kommt. Auf einem so langen Wege wird manches verdreht und hinzugesetzt. Immerhin ist es möglich, daß auch diese Nachricht, wie so viele andere, zutrifft; denn was ich in den letzten Tagen, als der Strom der Flüchtlinge über die Grenze zog, gesehn und gehört habe, bestätigt wirklich das, was in unseren Zeitungen über Zuchtlosigkeit und Grausamkeit der Tschechen berichtet wird. Man kann es kaum beschreiben, wie manche Leute zerschlagen und mißhandelt worden sind. Besonders die Staatsverteidigungswachen oder wie man sie nennt (kenntlich durch rote Armbinde mit Sowjet-Stern und rote Mütze) sollen sich fürchterlich aufgespielt haben. Es scheint das richtige Verbrechergesindel, das Untermenschentum in diesen Formationen vereinigt zu sein. Man versteht nicht die Haltung der Weltpresse, besonders des englischen Cant, die von den „armen Tschechen“ sprechen, die der deutschen Übermacht weichen müssen und don denen mangelnden Garantien für die Sicherheit derjenigen teile der Bevölkerung, die nicht zum deutschen Reiche wollen. Damit sind wahrscheinlich die Juden gemeint. An Tatsachen und Vorkommnissen gemessen sind das oberflächliche, scheinheilige Phrasen, Phrasen vor allen Dingen deswegen, weil noch kein einziger deutscher Soldat die Grenze überschritten hat. Man könnte sich darüber hinwegsetzen, wenn man nicht genau wüßte, daß es den Engländer gar nicht um das Wohlergehen der Tschechen geht, so wenig wie sie sich um das Schicksal der Sudetendeutschen jetzt bekümmern, sondern nur um die Sicherung ihrer Hegemoniepläne in Europa. Aber vielleicht täuschen sich die Engländer, wenn sie es Wagen, einen europäischen Konflikt heraufzubeschwören. Die Rolle des Schwächeren und des Stärkeren könnte vielleicht vertauscht sein; vielleicht ist das Gleichgewicht schon verschoben, mehr als die Engländer vermuten!

Ergebenst

Behne

9.

1938, 1. 10., Kreuzenort

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht!

Weltpolitisch sind die Würfel in München gefallen; aber noch nicht über das Schicksal des Hultschiner Ländchens.

Ich komme soeben von einer Unterredung mit dem Landrat aus Ratibor

82 MUDr. Fritz Pendl (1870-1952), opavský lékař a majitel sanatoria, bývalý ředitel zemské nemocnice.

83 Dr. Ernst Just, opavský advokát a starosta v letech 1934-1938.

84 Katowice (Polsko).

zurück. Der Landrat war gestern zwecks eingehender Instruktion zum Oberpräsidenten nach Breslau bestellt. Danach gestaltet sich das Schicksal des Hultschiner Ländchens folgendermaßen:

Es ist anders gekommen als man es gedacht und gewünscht hat. Es wird nicht zum Vormarsch auf Troppau angetreten. Das Hultschiner Ländchen gehört nicht zu den Gebieten, die ohne weiteres von deutschen Truppen besetzt werden können. Die Truppen werden aus dem Kreise Ratibor zum Teil schon wieder zurückgezogen. Über das Schicksal des Hultschiner Ländchens wird erst bis zum 10. Oktober entschieden. Es bestehen zwei Möglichkeiten: e n t w e d e r erklärt der nach § 3 des Münchner Abkommens einzusetzende internationale Ausschuß das Hultschiner Ländchen zu den gebieten, die anschließend, d[as] h[eißt] nach dem 6. Oktober noch von deutschen Truppen besetzt werden können; o d e r im Hultschiner Bezirk findet Volksabstimmung statt.

Im letztgenannten fälle wird das Gebiet dann von außerdeutschen Truppen besetzt. Über den Ausfall einer Volksabstimmung im Hultschiner Gebiet braucht man sich keine Sorge machen.

In beiden Fällen aber wird die Räumung des Gebietes von tschechischen Militär erst um den 10. Oktober fällig. Bis dahin ist jeder Personen- und Güterverkehr unterbunden. Man kann weder von Kranstädt nach Kuchelna herüber noch von Kuchelna nach Kranstädt. *Es ist möglich, von deutschen Seite die Grenze zu passieren.*

Zu den politischen Gefangenen des § 8 gehören l[au]t behördlicher Interpretation auch die als Geisseln verhafteten Personen. Es wird kein Unterschied gemacht, ob die Verhafteten wegen eines politischen Vergehens eine Freiheitsstrafe abzubüßen haben, oder ob sie aus politischen Gründen amouviert worden sind. E[hr]w[ürdige]. Durchlaucht müssen also damit rechnen, daß Herr v[on] Schweinichen unter Umständen erst in 3 - 4 Wochen freigelassen wird, wenn sich nicht Mittel und Wege finden lassen, eine frühere Freilassung etwa durch Vermittlung der Gesandtschaft oder durch Vorstellung bei dem internationalen Ausschuß zu erwirken,

Man hat, wie mir der Landrat sagte, bei den Verhandlungen in Godesberg und München Karten der tschechoslowakischen Statistik verwandt, obwohl von den deutschen Verwaltungsbehörden sofort, als diese Tatsache durchsickerte, auf die ethnographische Unrichtigkeit dieser Karten hingewiesen wurde. (*) *Es war auch wohl angesichts der Zuspitzung der Gegensätze und der Kürze der Leit nicht möglich, darauf einzugehen!* Das kommt daher, weil man von den Vorarbeiten Runcimans auedanden ist. In diesen Akten ist das Hultschiner Gebiet als mährisch-sprechend, die Stadt Troppau und Umgegend als gemischt-sprachig angegeben.

Schier unerträglich ist nach meinem Dafürhalten die Tatsache, daß dieses Gebiet ev[en]t[ue]ll noch bis zum 10. Oktober unter militärischer Herrschaft der Tschechen steht. Die Tschechen treffen auch noch keinerlei Anstalten, dieses Gebiet zu räumen. Gestern Nacht entwickelte sich auf der ganzen Front von Annaberg bis Schammerwitz eine wilde Schießerei. Eine schwere Detonation mit gewaltigem Feuerschein war im Walde in der Gegend zwischen Kuchelna und Wreschin wahrzunehmen. Man hielt das allgemein für die Sprengung eines Munitionslagers.

Ich halte es jedoch nicht dafür, weil bei Sprengung eines Munitionslagers wegalige Stichflammen emporschießen und auf Detonation fortwährend neue folgen. Es war aber glücklicherweise auch kein anhaltender Feuerschein wahrzunehmen; folglich braucht man noch keinen Brand größerer Ausdehnung vermuten. Es war überhaupt die unruhigste Nacht, die wir seit dem 24. September erlebt haben. Das Militär ist aus dem südlichen Teil des Kreises Ratibor wieder abgerückt. Wir sind lediglich auf Verteidigung durch die sogenannte "Grenzwehr" angewiesen. Diese Besteht aus Zollbeamten und zahlreichen aus der Hiesigen Gegend einberufenen militärpflichtigen Personen, ist also eine Formation dritter und vierter Güte. Da soll aber keine Beleidigung sein.⁸⁵

Wenn in den Rundfunk-Bekanntmachungen von gestern das Sudetendeutsche Freikorps erwähnt und den Angehörigen dieses Korps verboten ist, weder einzeln noch in Formationen das tschechoslowakische Gebiet zu betreten, so hat das seine Gründe. Ich möchte nicht in einem Briefe nicht darüber auslassen, wie ich über diese Formation denke. Da aber ihre Anwesenheit im Rundfunk erwähnt worden ist, so hat man damit zugegeben, daß sie besteht und daß sie sich bisher entfaltet hat. Man staunt und kann es nicht begreifen, daß diese militärisch so gut wie garnicht ausgebildete Gliederung nicht⁸⁶ den militärischen Befehlsstellen, auch nicht der Zivilverwaltung unterstellt ist, sondern der SA-Gruppenführung unter dem Befehl der obersten Führung Konrad Henleins, Bayreuth. Darüber wird später einmal zu reden sein.

Wir müssen also bis auf weiteres damit rechnen, daß noch niemand nach Kuchelna hinüberkann, daß wir weiter die Last der Einquartierung der genannten Formationen zu tragen haben, und daß wir trotz allem keinen wirklich verlässlichen Schutz im südlichen Teil des Kreises Ratibor genießen. Auch die Flüchtlinge mit ihrem Vieh müssen bis zum 10. Oktober noch hier bleiben. Man kann verrückt werden und möchte sich ein zweites Paar Beine zu Auswechseln anschaffen, um allen anforderungen, die an uns herantreten, zu genügen.

Ich bin über die Entwicklung der Dinge sehr enttäuscht und hätte offen gestanden lieber gewünscht, es wäre zu Kampfhandlungen zwischen deutschen und tschechischen Militär bzw. zu Grenzverletzungen der Tschechen kommen, denn in dem Falle – so wurde mir gesagt – wären die deutschen Truppen ohne weiteres in das Hultschin Gebiet eingedrungen. Man versteht nicht die Haltung der alliierten Mächte. Das Natürlichste von der Welt wäre doch gewesen, man hätte die Tschechen zusammengehauen, daß man ihre Knochen hätte im Säckel sammeln müssen, damit sie eine Lehre für ihr banditenmäßiges Verhalten mit nach Haus genommen hätten. Statt dessen fallen uns die Engländer in den Arm; alles nur aus dem Grunde, daß die Tschechoslowakei nicht gar so sehr verkleinert wird.⁸⁷

Lebhaft erörtert wird schon die Frage, ob das Hultschiner Gebiet erklärt oder

85 U tohoto odstavce připsána rukou poznámka (nepochybně autorem zprávy): *Man versteht nicht die offenbar absichtliche Zurückhaltung der Truppen von der Grenze bei diesen Hochstand der Rüstungen. Sollte das etwa ein Bestandteil der Abmachungen sein?*

86 Podtrženo autorem zprávy.

87 Poslední věta na okraji zatřžena červenou tučkou a připsáno (nepochybně rukou knížete Viléma): *sehr dummes Zeug!*

durch Volksabstimmung an Deutschland zurückkommt, dem Kreise Ratibor wieder angegliedert oder ob dieses Gebiet zum Troppauer teil geschlagen wird? Es besteht die Gefahr, daß das Hultschiner Gebiet aus parteipolitischen Gründen eine eigene Kreisleitung der sudetendeutschen Partei erhält. Es wäre nicht zu wünschen, daß die Gütter E[hr]w[ürdige] Durchlaucht, obwohl sie dann wieder zum deutschen Reiche gehören, auf zwei Kreise verteilt werden, die – wie man schon herausmerkt – politisch ihre eigene Wege gehen. Der Landrat von Ratibor hat bereits eine Denkschrift an das Ministerium eingereicht mit dem Ziel, das Hultschiner Gebiet bei Rückkehr zum deutschen Reiche wieder dem Kreise Ratibor anzugliedern. Er hat mich gebeten, E[hr]w[ürdige] Durchlaucht für diese Frage zu interessieren und bittet, ihn in diesem Sinne zu unterstützen. Er erstrebt zu diesem Zwecke, eine Rücksprache mit E[hr]w[ürdige] Durchlaucht herbeizuführen.

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht können also vorläufig, d[as] h[eißt] bis zum 10. Oktober noch nicht nach Kuchelna zurückkehren. Ich möchte aber empfehlen, daß E[hr]w[ürdige] Durchlaucht sich baldmöglichst hier in der Nähe aufhalten, wenn nicht in Ratibor, so doch in leichter erreichbaren Nähe. Es erscheint mir wichtig wegen der Meinungsbildung der Behörden. Vom Kreisleiter Hawellek wurde mir schon wiederholt die Frage gestellt, wo sich E[hr]w[ürdige] Durchlaucht aufhalten? Ich habe darauf geantwortet, das E[hr]w[ürdige] Durchlaucht nur Ihre Familie in Sicherheit bringen und zurückkehren werden und bekam darauf die Frage gestellt wann⁸⁸ E[hr]w[ürdige] Durchlaucht zurückkehren würden?

Sollte ich sonst etwas vergessen haben, so bitte ich es durch die außergewöhnlichen Umstände entschuldigen zu wollen. Für mich entsteht jetzt die große Frage, wie wir

die Zeitversäumnis, die wir während der ganzen Entwicklung der Dinge besonders durch die Lücken in unserem Personalbestände, verursacht durch die vielen Einberufungen, erlitten haben, im Bezug auf bestellung und Hackfruchternte wieder einholen können;

wie wir die durch die anhaltenden Regengüsse der vorhergegangenen zeit verursachten Bestellungen-Schwierigkeiten bewältigen werden?

Ein großer teil unserer männlichen Arbeitskräfte ist zum Militärdienst bei der Grenzwehr einberufen; wir haben fast keinen Ackerkutscher mehr. Von den weiblichen Arbeitskräften ist ein Teil geflüchtet, besonders betrifft das die polnischen Wanderarbeiterinnen.

Einen Brief des sehr besorgten Herren Forstratr gestatte ich mir beizufügen. Er soll sich freuen, daß er diese Ereignisse vom sicheren Port aus betrachten kann!

Bezüglich der Ungewißheit des Schicksals Herrn v[on] Schweinichens werden E[hr]w[ürdige] Durchlaucht durch mein Telegramm informiert sein. Es sind keinerlei Nachrichten von drüben eingetroffenen, keine Antwort auf die Briefe, die Frau v[on] Schweinichens und ich an unsere "tschechischen Freunde" geschrieben haben. Ich habe Dutzende von Flüchtlingen, die aus Hultschin und der gegend von Hultschin kamen, gefragt, die Zollbeamten an jeder Grenzübergangsstelle gebeten danach zu fragen, ob *Flüchtlinge* etwas wüßten über die Vorgänge in Hultschin,

88 Podtrženo autorem zprávy.

die Einlieferung von Gefangenen, deren Behandlung usw., habe aber auch nicht die geringsten Andeutungen erhalten können, weil diese Leute meistens kopflos und nur mit sich beschäftigt, die Flucht ergriffen hatten.^(*)⁸⁹ Das Landratsamt hat täglich versucht, mit dem deutschen Konsulat in Brünn die Verbindung aufzunehmen, hat aber nie die Fernsprechverbindung bekommen. Das Landratsamt hat sich weiter nach Berlin gewandt und von dort die Auskunft erhalten, daß vorläufig weiter nichts übrig bleibe, als die Genannten in die Liste der vermissten Personen aufzunehmen, deren Verbleib, sobald es der Stand der Verhandlungen gestatte, behördlicherseits ermittelt werden wird.

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht ergebener

Behne

(*) Bei den gegenwärtigen Zuständen an beiden Fronten, d[as] h[eißt] vor dem 10. Oktober cr., ist nicht damit zu rechnen, daß irgend eine Nachricht direkt von drüben nach hier herüberkommen kann.

10.

1938, 3. 10., Kreuzenort

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht!

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht's Schreiben vom 1. Oktober cr. habe ich heute nachmittags erhalten. Der Inhalt dürfte durch meinem Bericht vom 1. X. cr., den ich nach Dresden, Hotel Bellevue gesandt habe, wohl teilweise überholt sein.

An einen Verkehr mit Kuchelna ist vorläufig nicht zu denken, und demzufolge ist es auch nicht möglich, die Verbindung mit Neumann aufzunehmen. Post, Bahn und Telegraphenverkehr sind noch unterbrochen. Wenn Neumann nicht von Selbst einmal nach Kuchelna kommt, um dort nach dem Rechten zu sehen, weiß ich nicht, wie ich mit ihm die Verbindung aufnehmen könnte? Ich habe in Kuchelna bei Slany hinterlassen, daß ich Herrn Neumann im Auftrage E[hr]w[ürdige] Durchlaucht zu sprechen hätte und ihn daher bitte an die Grenze zu kommen.

Gestern sind wieder einige Frauen, darunter die Frau Inspektor Miketta, auf dem angegebene Wege in Kuchelna gewesen. Die Inspektorwohnung ist arg demoliert. Das Schloss ist aber unversehrt. Im Park ging der Pfarrer von Kuchelna⁹⁰ in Begleitung eines höheren tschechischen Offiziers spazieren; der alte Prassek war auch dabei. Was das für ein Offizier gewesen sein mag, entzieht sich jeder Beurteilung. Die Leute bezeichne alles, was eine etwas bunte Uniform an hat, als höheren Offizier.

Die militärische Situation ist folgende:

Kuchelna ist noch von einem tschechischen Militärkommando in Stärke von 40–50 Mann besetzt; desgleichen Sandau und alle anderen in der Nähe der Grenze

⁸⁹ Autorem zprávy učiněná vsuvka na konci listu.

⁹⁰ Zřejmě se jedná o P. Jana Valeriána (1879–1945), prvního faráře v Chuchelné, který zemřel v samém závěru války v koncentračním táboře Terezín.

gelegene Ortschaften des Hultschiner Bezirks. Das Zollhaus von Kuchelna ist von Militär bewacht. Es ist verboten, sich innerhalb der militärischen besetzten Zone ohne Passierschein von einem Ort nach dem anderen zu begeben. Es ist noch nichts zu erkennen, was darauf schließen läßt, daß die Tschechen dieses Gebiet bereits zu räumen beabsichtigen. Der Übergang über die Grenze ist auch von deutscher Seite hermetisch gesperrt. Für E[hr]w[ürdige] Durchlaucht würde man selbstverständlich von deutscher Seite einen Passierschein erhalten, aber ein Vordringen ins Hultschiner Gebiet bzw. eine Reise bis Troppau wäre zur Zeit nur möglich, wenn man drüben durch irgend welche Beziehungen, etwa Generalkonsul in Breslau oder dergleichen, von dem militärischen Gewalthaber des Abschnitts einen Passierschein bekäme; andersfalls riskiert man, von dem ersten Militärkommando, dem man begegnet, eingesperrt zu werden bzw. kommt man gar nicht über den Schlagbaum von Kuchelna hinaus. Dieser Schlagbaum ist zur Zeit noch ein unüberwindliches Hindernis. Man kommt zwar bis an den Schlagbaum, kommt aber nicht darüber hinweg.^{x)} ^{x)} *Die Lage ist hier nicht so wie im sächsisch-böhmisch Gebiet, wo die Freischärler kleinere oder größere Teile des gegenüber liegenden Landes bereits von dem Einmarsch deutscher Truppen an sich gerissen hatten!*

Vor dem 10. bzw. 11. oder 12. Oktober ist mit einer Änderung der Lage nicht zu rechnen. Wir alle waren am Freitag der Meinung, daß mit dem 1. Oktober auch das Hultschiner Gebiet besetzt werden würde, da man annehmen konnte, daß die die Zonen, von denen die Zeitungen berichteten, so wie es im Kriege bei der Wiederbesetzung Elsass-Lothringens durch Franzosen war, rings um das Land parallel zur Grenze gelegt würden. Wir waren in der Nacht von Freitag zum Sonnabend alle in Kranowitz versammelt in der Hoffnung, daß der Einmarsch der deutschen Truppen vor sich gehen würde. Es hatte sich seit den Abendstunden in Ratibor ein sehr lebhaftes militärisches Bild entwickelt, sodaß man annehmen konnte, daß die Truppen zum Vormarsch ins Hultschiner Gebiet bzw. nach Troppau bereitgestellt wurden. Es war zwar nichts Genaueres zu erfahren, doch stellte ich fest, daß die Anmarschstraßen von Ratibor–Woinowitz⁹¹–Klein–Peterwitz⁹² mit Eintritt der Dunkelheit militärisch gesperrt wurden. Folglich sagte man sich: sowie es hell werden wird, geht es los. Wir haben bis in die Morgenstunden gewartet, bis wir dann die Nachricht bekamen, daß die Besetzung der vier Zonen nach dem jetzt in den Zeitungen veröffentlichten Verfahren vor sich geht und das Hultschiner Ländchen vorläufig noch nicht besetzt wird. Das was natürlich für eine schwere Enttäuschung.

Ich möchte daher empfehlen, daß E[hr]w[ürdige] Durchlaucht bis auf weiteres noch in Dresden verbleiben oder allenfalls in Breslau warten. Das Hotel Knittel, wie auch alle anderen Hotels in Ratibor, von Offizieren besetzt. In Ratibor waren in der letzten Zeit etwa 4–5000 Mann Truppen versammelt. Diese starke Besetzung der Stadt, wie auch der Umgebung, hat aber schon etwas nachgelassen und wird in den nächsten Tagen noch weiter nachlassen. Ich habe bei Knittel den Auftrag hinterlassen, sobald ein Zimmer mit 2 Betten frei wird, es für E[hr]w[ür-

⁹¹ Wojnowice (Polsko).

⁹² Pietraszyn (Polsko).

dige] Durchlaucht zu reservieren. Ich werde dann sofort Nachricht geben. Vorläufig wüßte man nicht, wo E[hr]w[ürdige] Durchlaucht unterkommen könnten.

Von dem Herrn Landrat in Ratibor erhielt ich heute die Nachricht, daß ein ihm persönlich *gut* bekannter Ministerialrat, mit Namen Vollert, deutscherseits zum Mitglied der internationalen Kommission ernannt worden wäre. Von demselben hätte er folgende Auskunft erhalten: Er dankte ihm für die bezüglich der Wiederangliederung des Hultschiner Gebietes entfaltete Rührigkeit. An sich wäre es bei den deutschen Vertretern der internationalen Kommission wohl bekannt, daß das Hultschiner Gebiet rein deutsch wäre und daher von rechts wegen auch bis zum 10. Oktober mit deutschen Truppen besetzt werden müsse. Es sei aber damit zu rechnen, daß man das Hultschiner Gebiet zu einem größeren Gebiete schlagen würde, also vielleicht zu dem Gebiet von Troppau bis Jägerndorf, um dadurch ein Übergewicht der deutschen Stimmen in dem größeren Gebiete, namentlich über die zum Teil tschechischen Dörfer um Troppau zu gewinnen. Bis jetzt sei noch nichts entschieden. Die Entscheidung werde aber bis zum 10. Oktober fallen. Der Landrat teilte mir weiter mit, daß er Herrn Ministerialrat Vollert gebeten hätte, bezüglich Freilassung von Geiseln sich den Namen v[on] Schweinichen vorzunotieren und darauf drängen, daß dessen Freilassung möglichst schnell erfolge.

Was nun die Wünsche E[hr]w[ürdige] Durchlaucht bezüglich eines Kontraktes mit Neumann anbelangt, so ist es zur Zeit noch unmöglich, irgend etwas unternehmen zu können, wenn sich Neumann nicht von selbst in Kuchelna einfindet. Möglich, daß Neumann auch zum Militärdienst eingezogen worden ist, denn die Tschechen haben ja alles auf die Beine gebracht. Das Gebiet ist entgegen der Annahme E[hr]w[ürdige] Durchlaucht noch von tschechischen Truppen besetzt. Die vierte Zone, welche sofort von deutschen Truppen besetzt wird, reicht nur bis Jägerndorf. Über die Besetzung des übrigen schlesischen Gebietes ist noch nichts bekannt; man muß vielmehr damit rechnen, daß dieses Gebiet von internationaler Truppenmacht besetzt wird, *und zwar* wenn der vorhin angedeutete Plan, das Hultschiner Gebiet mit einem anderen Gebiet zwecks Volksabstimmung zusammenzuwerfen, um dadurch in einem größeren Gebiet die deutsche Mehrheit zu erreichen, Wirklichkeit werden sollte. Alsdann wird sich natürlich der Abzug der tschechischen Truppen noch um einige Tage verzögern. Ob sich inzwischen die Verhältnisse soweit ändern bzw. mildern werden, daß man trotz der noch andauernden tschechischen Besetzung nach Kuchelna hinein und weiter kommen kann, entzieht sich noch jeglicher Beurteilung. Vielleicht lassen die tschechischen Truppen E[hr]w[ürdige] Durchlaucht persönlich passieren; vielleicht können E[hr]w[ürdige] Durchlaucht auch bis Hultschin oder bis Troppau kommen, wenn Durchlaucht die Empfehlung eines tschechischen Konsuls oder dergleichen erhalten können. Auf anderem Wege kommt man z. Zt. nicht über den Schlagbaum von Kuchelna hinaus.

Man darf bei solchen Unternehmungen auch nicht übersehen, daß die militärischen Disziplin bei Tschechen nicht eine solche ist wie beim deutschen Heer. Die Truppen, die in Kuchelna liegen, sind uns völlig fremd. Jeder Führer eines Kommandos handelt nach eigenem Gutdünken, und dem Genarmerieoberwachmeister von Kuchelna, der dem Vernehmen nach noch auf seinem Posten sein soll,

kann man ebensowenig trauen wie uns vollständig fremden tschechischen Soldaten. Wenn der Gendarmerieoberwachmeister aufrichtig wäre, dann hätte er dem Herrn v[on] Schweinichen einen Wink gegeben, daß er sich entfernen sollte, wie er es dem Herrn v[on] Schweinichen noch am Freitag Abend vor seiner Verhaftung versprochen hatte. Wie man hört, soll der Gendarmerieoberwachmeister die Liste der im Falle einer Mobilmachung zu verhaftenden Personen bereits mehrere Tage vor der Mobilmachung in Händen gehabt haben. Falsch und hinterhältig sind die Tschechen alle. Man muß auch bedenken, daß sich das Ganze in Form eines Banden-Krieges abgespielt hat.

Als ich heute Vormittag in Kranowitz war, hörte ich, daß ein Herr aus Berlin, und zwar ein Apotheker Schurda, der mit unserem Schurda verwandt sein soll und früher längere Zeit in Schillersdorf⁹³ gewohnt hat, versuchen will, mit dem Auto bis Hultschin zu gelangen, um Nachrichten v[on] Schweinichen, Nawrath usw. herbeizuschaffen. Als ich ihn dieserhalb auf der Pfarrei in Kranowitz aufsuchen und sprechen wollte, wurde mir gesagt, daß Herr Schurda mit dem Kaplan nach Beuthen gefahren sei. Ob er nun heute nachmittags den Versuch noch unternommen hat oder ihn morgen früh vielleicht ausführen wird, werde ich ja erfahren, wenn ich morgen früh wieder nach Kranowitz komme.

Weiter weiß ich zur Zeit nichts zu berichten. Nach einer Bekanntmachung, die soeben dem Herrn Corff zugegangen ist, ist zur Einreise in von deutschen Truppen besetzte Gebiete eine Genehmigung der zuständigen Gestapostelle erforderlich. Anträge auf Erteilung dieser Erlaubnis können frühestens 24 Stunden nach der militärischen Besetzung dieses Gebietes gestellt werden, für das die Erlaubnis erbeten wird. Diese Erlaubnis wird nur in besonders begründeten Einzelfällen erteilt. Von deutscher Seite wären natürlich *für* E[hr]w[ürdige] D[urchlaucht] keine Schwierigkeiten zu befürchten.

Dieser Brief war schon fast fertig geschrieben, als gegen Abend das Ferngespräch eintraf. Obwohl in dem Telefongespräch wohl alles behandelt wurde, was in dem Briefe geschrieben steht, möchte ich aber den Brief doch absenden.

E[hr]w[ürdige] Durchlaucht ergebener

Behne

***

93 Šilheřovice (o. Opava).

Zehn Tage an der Grenze. „Berichte über Tschechenterror im Herbst 1938“

Der Artikel ist eine Edition der Berichte des Direktors der Zentralverwaltung der Güter der Familie Lichnovsky, Friedrich Gustav Adolf Behne, an den Fürsten Wilhelm von Lichnovsky, den letzten Besitzer des Großgutes Kuchelna. Er hat seine Berichte in der Zeit vom 24. September bis zum 3. Oktober 1938 geschickt, also in den gespannten Tagen, als in München von der Abtretung des tschechoslowakischen Grenzgebietes an Deutschland verhandelt wurde. Behne weilte zu jener Zeit in Křižanovice, also in der unmittelbaren Nähe der tschechoslowakischen Staatsgrenze. Er schilderte die Lage im Grenzgebiet subjektiv und äußerte oft sehr kritische Meinungen gegenüber Tschechen und der tschechoslowakischen Armee. Seine Berichte beinhalten aber auch viele faktische Informationen. Es handelt sich um insgesamt zehn Dokumente, sechs maschinenschriftliche Briefe und vier Telegramme. Diese Quelle wurde bisher wahrscheinlich von niemandem studiert. Sie wurde im Jahr 2011 bei der Reinventarisierung des Bestandes Das Familienarchiv Lichnovsky unter den Akten gefunden, die als Dokumente wirtschaftlicher Art bezeichnet wurden.

***

Neobyčejný příběh obyčejného člověka (nejen nad stránkami deníku Paula Thalera)

Ladislav Míča

Das Vorstadtmädchen

*Du blickst mich an
Mit deinen müden, schwarzen Augen
So traurig und so weich.
Dein blasses, verhärmtes Antlitz
Des start [!] in die Welt,
Tot und bleich.
An die graue Zukunft denkst Du wohl,
An die Zukunft voll Kum[m]er und Sorgen;
Du denkst wohl an das karge Brot,
Denkst an den trüben Morgen.
Du kleines Mädel, was trauerst Du,
Vergesse bei mir, vergesse,
Und denke nicht an den morgigen Tag,
Diese schaurige Totenmesse.¹*

Uvedenou básní, kterou autor – budeme-li mu věřit – napsal v lednu roku 1937, začíná deník šumperského rodáka Paula Thalera.² V době, kdy Paul coby

1 Státní okresní archiv Šumperk (= SOKA Šumperk), fond: Gerhard Wanitschek (nezpracováno), Deník Paula Thalera, f. 1v. (dále jen Deník).

2 Deník, f. 2r.: „Tuto báseň jsem psal v lednu roku 1937 v hodině dějepisu. Není nijak výjimečná, rytmus není úplně bezchybný, ale přesto jsem ji zaznamenal, abych později mohl sledovat svůj vývoj.“ („Dieses Gedicht schrieb ich im Januar des Jahres 1937 in der Geschichtsstunde. Es ist nichts besonderes, der Rhythmus ist nicht ganz einwandfrei, aber trotzdem schrieb ich es auf, um später meine Entwicklung zu studieren können.“) Citované pasáže Thalerova deníku jsou

15letý mladík psal tyto verše, jistě netušil, že o dva roky později vezme svůj deník opět do rukou, aby do něj zaznamenal řetězec dramatických událostí, které zažíval během svého odchodu z Československa do Palestiny.

Již od osmdesátých let 19. století se můžeme setkat s prvními většími vlnami židovské migrace do Svaté země, pro které se vžil hebrejský výraz *alija*. Důvody a motivace odchodů probíhající víceméně kontinuálně v průběhu dlouhého období nebyly konstantní. Židé utíkali před pogromy, v rámci nuceného vyhnanství, z důvodu boje za sionistické ideály, z mesianistického očekávání, později byly příčinou odchodů například dopady hospodářské krize nebo omezení přistěhovalectví ze strany USA.³

Varovným signálem pro židovské obyvatelstvo Československa byly události odehrávající se u jeho západních sousedů. V Německu došlo k nástupu a rychlému šíření nacismu a s tím souvisejícím rasovým perzekucím Židů, jež se projevovaly v různých formách. Po podepsání mnichovské dohody se v bezprostředním ohrožení ocitli i českoslovenští Židé.⁴ Řada z nich zareagovala okamžitým odchodem do vnitrozemí, nebo rovnou opustila Československo v rámci některého z organizovaných transportů mířících do Palestiny. V té době však byl příliv migrantů britskou mandatorní správou limitován, a to zejména z důvodu arabsko-židovské války, která intenzivně probíhala v letech 1936–1939.⁵ Později se ukázalo, že řízená migrace a stanovené kvóty v předvečer druhé světové války byly fatálním rozhodnutím, které mělo pro židovskou populaci tragické následky. Řada běženců se vydala na cestu v rámci ilegálních transportů. Právě součástí jednoho z nich byl i mladý Paul Thaler. Dříve než se ponoříme do stránek jeho deníku a vydáme se na strastiplnou cestu z předválečného Československa do Svaté země, musíme se krátce zastavit u zmíněného pramene i jeho autora.

Písemnosti osobní povahy tvoří přinejmenším ve Státním okresním archivu Šumperk pouhý zlomek z celkového objemu uložených archiválií. Do této malé skupiny patří již zmíněný deník Paula Thalera, který se spolu s dalšími materiály dostal do šumperského archivu relativně nedávno (v srpnu roku 2017) na přání vikýřovického rodáka Gerharda Wanitscheka (1932–2016).⁶ Zmíněný nadšenec

uváděny v českém překladu autora tohoto článku; připojen je vždy rovněž původní německý text, aby čtenář mohl přijít s vlastním překladem, a tudíž i interpretací.

3 K tomu viz alespoň TERNER, Erich: *Dějiny státu Izrael*. Praha 1991, zejm. s. 42, 48–50, 53–54, 59–62 a SACHAR, Howard: *Dějiny státu Izrael*. Praha 1999, s. 42–169.

4 Po obsazení Šumperka wehrmachtem došlo například k poškození několika židovských obchodů nebo bylo zdevastováno vybavení židovské modlitebny. O řádění německé soldatesky v Šumperku stručně pojednávají MÍČOVÁ, Zdeňka – ŠTIPL, Luděk – WANITSCHKEK, Gerhard: *Ti, kterým bylo vráceno jméno, nebudou zapomenuti. Šumperské židovské vypovídání*. Mohelnice 2012, s. 8 a 49.

5 Viz alespoň SACHAR, H.: *Dějiny státu Izrael*, s. 178–198.

6 Gerhard Wanitschek zasvětil více než 20 let svého života usilovnému pátrání po přeživších šumperských Židech a jejich potomcích. V rámci svých aktivit podnikl cesty do různých koutů světa, např. do Velké Británie, Kanady, Spojených států amerických či Izraele, při kterých se mu podařilo navázat řadu kontaktů a zjistit mnoho cenných informací. Aktivně se podílel na budování přátelských česko-německých vztahů v oblasti šumperského regionu, zasadil se o opravu šumperského židovského hřbitova, na kterou přispěl ze svých prostředků nemalou částkou. Za své záslužné počiny, v jejichž výčtu bychom mohli dále pokračovat, byl odměněn

a amatérský historik zavítal při své návštěvě Izraele v roce 1999 za tehdy již 101letou Thalerovou matkou; o tři měsíce později zemřela. Ve své poslední vůli odkázala Gerhardu Wanitschekovi staré fotografie včetně deníku svého syna, který po celý život uchovávala.⁷ Měl pro ni i pro Paula Thalera velký význam. Byly v něm zaznamenány vzpomínky na mládí, které Thaler prožil v Šumperku, zejména na první platonickou lásku, Helgu, jejíž bolestný prožitek vepsal do veršů. Snad proto si jej vzal s sebou na cestu do Palestiny.

Thalerův deník byl psán v letech 1937–1939. Má podobu zápisníku o rozměrech 19 x 13 x 2 cm, desky tvoří lepenka potažená původní hnědou koženou vazbou, jež nese stopy používání. Zápisník byl původně opatřen (pravděpodobně koženou) přezkou, která dnes chybí. V přední části desek zůstal kruhový otvor po sponě přezky o průměru 2,5 cm. Přední i zadní přidešty zdobí pravidelný tištěný květinový vzor. Šitá vazba deníku je značně poškozená, některé listy jsou volně vloženy (f. 9, f. 11r.–21v.), zápisník má červenou ořízku. Psací látkou je nelinkovaný papír, který je dnes již zažloutlý. Okraje listů nesou známky poškození vlhkostí, na přední předsádce a přidešty jsou patrné stopy plísňe.

Deník sestává z 63 listů (folií), mezi folií 9 a 10 vazba prozrazuje vytržení dvou listů; rovněž na konci deníku, mezi folií 63v. a zadní předsádkou, jsou patrné zbytky tří listů, z nichž prostřední nese stopy zeleného inkoustu. Deník nebyl původně číslovaný, k jeho foliaci došlo až po předání do šumperského archivu.

První zápis byl učiněn na versu přední předsádky, poslední na folii 63v. Bez ohledu na předchozí způsob používání se autor rozhodl zápisník otočit a deníkové zápisy z cesty do Palestiny začal psát od poslední strany zpětně směrem dopředu k prvnímu foliu. Ačkoliv tyto zápisy tvoří převážnou většinu popsaných stránek Thalerova deníku (f. 9r.–63v.), foliace respektuje prvotní způsob jeho užívání.

Zápisy jsou psané převážně tužkou, částečně také zeleným a černým inkoustem, a to německy, humanistickou kurzivou (latinkou); deník obsahuje rovněž bohemismy i hebraismy. Kromě již zmíněných zápisů z cesty do Palestiny se v deníku nacházejí Thalerovy básně včetně komentářů (f. 1v.–6v.) a čtyři ilustrace (f. 7v., 8r., 11r. a 55r.).

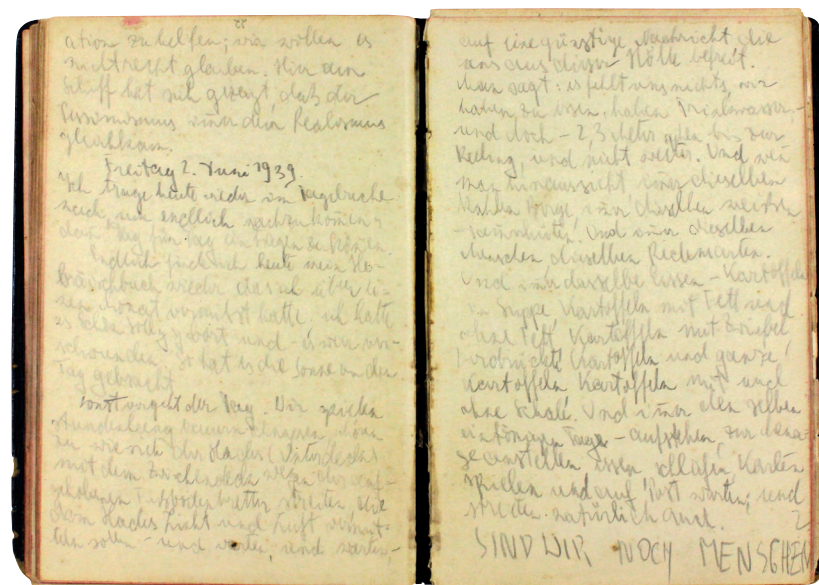
Navzdory, anebo právě kvůli těžkostem zažívaným na cestě do Palestiny, jež nezdědka ohrožovaly holou existenci, prostupuje celým Thalerovým deníkem autorův smysl pro humor a (sebe)ironii. Samotný autor se na stránkách profiluje jako přemýšlivý, citlivý a předčasně dospělý jedinec, který se aktivně zajímá o všeobecné dění, zejména pak o soudobé politické otázky.⁸

Cenou Elieho Wiesela, spisovatele a nositele Nobelovy ceny míru, nebo Cenou Viktora Doštala. Krátce před smrtí mu zastupitelstvo města Šumperka udělilo čestné občanství. K osobnosti G. Wanitscheka krátce JARMAROVÁ, Hana: † Gerhard Wanitschek zemřel. *Sborník státního okresního archivu Šumperk* 9, 2017, s. 65–67.

7 K tomu SOKA Šumperk, fond: Gerhard Wanitschek (nezpracováno), karton Briefe, oddíl Bandler, dopis Gerharda Wanitscheka Felicitas Bandler, 8. ledna 2001. Viz dále EXLER, Walter: Paul Thalers Tagebuch kehrt zurück nad Mährisch Schönberg. *Mein Heimatbote* 1, 2018, s. 2–4.

8 Thalerův zájem o politiku se promítl i v jeho poezii. Viz Deník, f. 3r.: „Sláva poezii! Báseň, na kterou si ještě pamatují. (Je trochu sentimentální, na básně politického obsahu už si bohužel nemohu vzpomenout).“ („Hoch die Poesie! Ein Gedicht, an das ich mich noch erinnere. (Es ist

– Ukázka z Thalerova deníku. / Rodinná sbírka George Guttmana.

Nedlouho po vzniku samostatného Československa, pravděpodobně již v listopadu 1918, se do Šumperka přistěhoval z polského Lvova židovský obchodník Moritz Thaler.⁹ O necelý rok později, konkrétně 30. října 1919, se oženil s o 11 let mladší Marií (Miriam) Bandlerovou, která pocházela z významné šumperské židovské podnikatelské rodiny.¹⁰ Dne 15. ledna 1922 se z manželského svazku narodilo jediné dítě, syn Paul.

O Paulově dětství nemáme žádné bližší zprávy.¹¹ Víme jen, že v letech 1932–1936 navštěvoval Německé státní reálné gymnázium v Šumperku (*Deutsches Sta-*

etwas sentimental; an die Gedichte polit. [politischen] Inhalts kann ich mich leider nicht mehr erinnern.“)

9 Moritz Thaler se narodil 5. března 1887 v haličských Berežanech, dne 25. listopadu 1918 se přestěhoval do Šumperka. V roce 1956 zemřel v Ramat Gan v Izraeli. Viz SOKa Šumperk, fond Archiv města Šumperk (= AM Šumperk), inv. č. 2789 (Kartotéka evidence obyvatel, 1915–1941) a SOKa Šumperk, fond Gerhard Wanitschek (nezpracováno), karton Briefe, oddíl Thaler, dopis Paula Thaler Gerhardu Wanitschekovi, 29. listopadu 1994.

10 O šumperské židovské rodině Bandlerových více WANITSCHKE, Gerhard: *Osudy jedné pozoruhodné šumperské židovské rodiny*, Severní Morava 79, 2000, s. 43–47. Viz také MÍČOVÁ, Z. – ŠTIPL, L. – WANITSCHKE, G.: *Ti, kterým bylo vráceno jméno*, s. 22–24. Marie Bandlerová se narodila 4. října 1898 v Šumperku. Zemřela v Tel Avivu v roce 1999. Viz SOKa Šumperk, fond Archiv města Šumperk (= AM Šumperk), inv. č. 2789 (Kartotéka evidence obyvatel, 1915–1941) a SOKa Šumperk, fond Gerhard Wanitschek (nezpracováno), karton Briefe, oddíl Bandler, dopis Gerhartha Wanitscheka Felicitas Bandler, 8. ledna 2001.

11 Z dokumentů dvou německých šumperských základních škol (*Deutsche Volks- und Bürger-schule Mährisch Schönberg* a *II. Knaben-Volksschule Mährisch Schönberg*), které mohl Paul Thaler navštěvovat, se dochoval pouhý zlomek. Avšak ani v dalších fondech (např. Místní školní rada Šumperk aj.) se o Thalerovi žádné zprávy nenacházejí.

ats-Realgymnasium Mähr. Schönberg), v letech 1937–1938 pak mechanicko-technický obor na Německé státní průmyslové škole (*Deutsche Staatsgewerbeschule in Mähr. Schönberg*). Na obou školách patřil spíše k průměrným žákům. Studium mu bylo umožněno pouze na základě povolení šumperské místní školní rady, neboť Paul měl domovskou příslušnost (stejně jako jeho otec) ve Lvově a hlásil se k polské národnosti.

Jen tři dny po mnichovské dohodě odešel Moritz Thaler spolu se svojí manželkou a synem ze Šumperka – nejprve k příbuzným do Brna a později se připojili k transportu, který mířil z Vídně do Palestiny.¹² Mladý Paul však zůstal nadále v Brně u své babičky, která se o něj starala. Právě tam se dozvěděl o chystaném transportu československých Židů (revizionistů) do Svaté země, který organizovala brněnská pobočka NZO (Nová sionistická organizace)¹³ v kooperaci s Alfrédem Fleschem, podnikatelem a bývalým majitelem šumperské pily, jenž byl v Brně prezentován jako dobrý samaritán a zachránce. Na tomto setkání se Paul Thaler rozhodl využít nabízené příležitosti a definitivně opustit Československo. Učinit takové rozhodnutí nebylo pravděpodobně jednoduché, neboť ve své vlasti zanechal mnoho přátel i svoji babičku; zvláště jej mrzelo, že jí o svém záměru odjet neinformoval.¹⁴

Dne 12. března 1939 nastal den odjezdu. Celý transport byl organizován polovojensky a všichni jeho účastníci byli rozděleni do skupin (jednotek), jež Thaler označuje termínem *sror*. Každá skupina měla svého velitele, který jednal i odpovídal za ostatní členy. Nadřazenou jednotkou byla rota, tzv. *plugah*.¹⁵ (Thaler byl příslušníkem 17. *sroru* čtvrtého *plugahu*.) Jeho skupinu tvořili téměř výlučně lékaři.

Pomineme-li řádky věnované převážně poezii, které Paul Thaler napsal již v roce 1937, pak samotné vyprávění začíná v jeho deníku 11. březnem 1939, tedy v předvečer Thalerova odjezdu z Československa. V Brně byla uspořádána oslava na rozloučenou, kterou si Thaler ale příliš neužil, neboť – jak se svěřil svému deníku – „*Již přespříliš myslím na to, co se stane*“.¹⁶

Následující den v poledne Thaler nastoupil na brněnském nádraží do speciálně vypraveného vlaku, jehož cílovou destinací byla Bratislava. Na peronu byl svědkem dojemného loučení, nářků, přátelských objetí i povzbudivých slov; „(...) *vyjadřují lásku k české vlasti, ještě jednou, nazdar*“.¹⁷ Na příští zastávce v Rosicích

12 WANITSCHKE, G.: *Osudy*, s. 46. Moritz Thaler opustil Šumperk 3. října 1938 a podle poznámky v kartotéce evidence obyvatel odešel neznámo kam. Viz SOKa Šumperk, fond AM Šumperk, inv. č. 2789 (Kartotéka evidence obyvatel, 1915–1941).

13 O založení Nové sionistické (někdy také Novo-sionistické) organizace, jejích cílech a organizování nelegálních transportů do Palestiny viz SACHAR, H.: *Dějiny státu Izrael*, s. 172–173.

14 Deník, f. 63v., 11. března: „*Bohužel také moje babička je v Brně, říkám bohužel, vždyť jí musím zamlčet odjezd transportu, musím pořádkem z nutnosti lhát, proč tam nejsem.*“ („*Leider ist auch meine Großmutter in Brünn, ich sage leider, denn ich muß ihr ja die Abfahrt des Transportes verheimlichen, muß mit allerlei Notlügen mein Fernbleiben.*“)

15 Podle MAZUR, Yosef: *Zionism, Post-Zionism & The Arab Problem. Compendium of Opinions About the Jewish State*. Bloomington (IN) 2012, s. 53–54 termíny jako *plugah* či *gdud* (prapor) neoznačovaly vojenské, nýbrž pracovní jednotky.

16 Deník, f. 63r., 11. března: „*Man denkt schon allzuviel an das, was wohl sein wird.*“

17 Deník, f. 62v., 12. března: „(...) *drücken die Liebe aus zur českischen Heimat, einmal noch ein, Nazdar.*“

(u Brna) přistoupili další cestující a scénář se znovu opakoval. Pak už následovalo jen nekonečné monotónní staccato železničních prazců. Po půlnoci dorazil vlak do Bratislavy a zastavil v tamním přístavu. Všechny vagóny byly potměšlé. V uličích hlídkovali Hlinkovi gardisté, kteří se podle Thalerových vzpomínek tvářili velmi důležitě. V té době se již ze Slovenska naplno ozývaly štvavé výkřiky proti Čechům i proti Židům; panovaly obavy, že transport nebude dále pokračovat. Thaler si plně uvědomoval bolestnou ztrátu vlasti, náladu mu nezlepšily ani hloupé žerty, které byly v dané chvíli příliš nucené, než aby se jim dokázal smát.

Po nějaké době strávené čekáním v přístavu se přece jen začalo všech 686 účastníků transportu pomalu naložovat na dva dunajské parníky, Tulln a Minervu, které ovšem neměly kapacitu pro takový počet lidí. Mladý Paul Thaler nejprve nastoupil na větší z lodí, Tulln. „*Tam však vidím, že jsem u lékařů páté kolo u vozu, a opouštím mrzce svůj sror; přestěhoval jsem se ke konkurenci na ‚Minervu‘, kde jsem byl druhou částí sroru – lékařský sror byl rozdělen – srdečně přijat.*“¹⁸ První noc je mu dokonce umožněno spát na palubě, což bylo prominentní místo vyhrazené výlučně lékařům. Navzdory obavám a zčkám, které před cestou mezi lidmi kolovaly, panovaly na lodi dobré hygienické podmínky.

Druhý den odpoledne projížděli běženci Budapeští. Komíny dunajských parníků se často skláněly před majestátními mosty. Thaler, který doposud příliš necestoval, si rázem připadal jako v pohádce. Věty zaznamenané na rádcích deníku odrážejí smíšené pocity, které v tu dobu zažíval. Když se ráno probudil, obě lodě se již nacházely na jugoslávském území. Asi kolem sedmé hodiny večerní jej přivítal romanticky vyhlížející Bělehrad. Plavbu po Dunaji, „*(...) na mapě tak krátké, ve skutečnosti tak dlouhé části Matky Země*“¹⁹ jak si Thaler zaznamenal, trávil konverzací, uzavíráním známostí, rozhlížením se po okolní krajině nebo prostým podřimováním.

Dne 16. března zakotvily obě lodě v bulharském přístavu Ruse, aby doplnily uhlí. „*Tam nás zastihla zdrcující zpráva, že moje otcina přestala existovat, hnědá tlapa rozdrtila kousek svobodné Evropy. (...) A tato zpráva – ironie osudu – však sděluje, že jsme měli štěstí v neštěstí. Jdu k loďnímu zábradlí a bojuji se slzami, které mi stoupají do očí. Jeden kousek světa již neexistuje. Něco se ve mně vzedme... Kde domov můj... Musím být silný.*“²⁰

Večer dunajské parníky opustily přístav, ale v blízkém Giurgiu znovu přirazily ke břehu, aby posádka vykonala revizní prohlídku lodě, která však byla povrchní, a prováděla se jen proto, že se musela dělat. Noci byly sychravé a břehy Dunaje po-

18 Deník, f. 61v.–62r., 13. března: „*Dort sehe ich jedoch, daß ich das 5. Rad am Wagen bei den Ärzten bin und verlasse schnöde meinen sror; ich übersiedle zur Konkurrenz auf die ‚Minerva‘, wo ich vom 2. Teil meines Srors – der Ärztesror wurde geteilt – herzlich empfangen wurde.*“

19 Deník, f. 59v., 15. března: „*(...) an einem auf der Landkarte so kurzen, in Wirklichkeit so langen Stück der Mutter Erde.*“

20 Deník, f. 58v.–59v., 16. března: „*Dort erreicht uns die niederschmetternde Nachricht, daß mein Vaterland aufgehört hat zu bestehen, die braune Tatze hat ein Stück freies Europa zerdrückt. (...) Und diese Nachricht – Ironie des Schicksals – beinhaltet noch, daß wir Glück im Unglück hatten. Ich gehe zur Reeling und kämpfe die Tränen nieder, die mir in die Augen steigen. Ein Stück Welt besteht nicht mehr. Ein Etwas keimt in mir hoch, (...) kde domov můj... man muß hart sein.*“

– Ágios Nikolaos. / Rodinná sbírka George Guttmanna.

krýval sněh. Kvůli husté mlze musely obě lodě často zastavovat u břehu. Další cesta ubíhala pomalu. „*Stojím často u loďního zábradlí a dívám se do nekonečna – myslím na otce a matku, myslím na svoje rodné město, na Šumperk, na sladké mládí, které jsem prožil. Dnes jsem mladý už jen v počtu let, čas, starosti – mladý člověk má snad více starostí než dospělý, pouze mají jinou povahu – hodně, možná příliš mnoho přemýšlení změnilo mé já, už nejsem chlapec, jsem – bohužel nenacházím žádný jiný výraz – mládenec.*“²¹

Na Minervě se Paul seznámil mimo jiné s jistým Herbertem Hackerem, který byl součástí 27. sroru, jenž neměl velitele. Thaler se pravděpodobně mezi lékaři necítil příliš dobře, a proto se připojil k Herbertově skupině a stal se jejím velitelem. Soužití všech členů bylo ztíženo, neboť nebyli ubytováni společně. Paul Thaler se snažil pro své nové spolence udělat maximum, zajišťoval jim různé výhody včetně lepších míst ke spaní. „*(...) věřím, že ve mně nevidí velitele, nýbrž kamaráda, že jsem u nich oblíbený,*“²² poznamenal si do deníku.

V neděli 19. března, přesně týden po odjezdu z Československa, obě lodě zakotvily v rumunském přístavu Tulcea. Zde již na všechny účastníky transportu čekala řecká nákladní loď Ágios Nikolaos (Svatý Mikuláš), která je měla přepravit do Palestiny. „*(...) první dojem nebyl dobrý. Samotná loď prozrazovala svojí konstrukcí, že již vykonala mnoho služeb a že musela opustit loďnici před dlouhou dobou. (...) od zábradlí lodě nás pozorovaly vousaté obličej – typické pirátské tváře.*“²³

21 Deník, f. 58r., 17. března: „*Ich stehe oft an der Reeling und schaue in uferlose – denke an Vater und Mutter, denke an meine Heimatsstadt, an Schönberg, an die goldige Jugend, die ich verlebte. Heute bin ich nur noch an Jahren jung; die Zeit, die Sorgen – ein junger Mensch hat vielleicht mehr Sorgen als ein Erwachsener, nur sind sie anderer Natur – viel, vielleicht allzuviel Nachdenken haben mein Ich verändert, ich bin nicht mehr der Junge, ich bin – leider finde ich keinen anderen Ausdruck – der Jüngling.*“

22 Deník, f. 57r., 18. března: „*(...) ich glaube, daß sie in mir nicht den Kom[m]andanten, sondern den Kameraden sehen, daß ich beliebt bei ihnen bin.*“

23 Deník, f. 56v., 19. března: „*(...) der 1. Eindruck war nicht gut. Das Schiff selbst verriet durch seinen Bau, daß es schon viele Dienste verrichtete und vor langer Zeit die Werft verlassen haben*

Loď nebyla uzpůsobena pro přepravu takového množství lidí, proto museli nejprve lodní dělníci a tesaři provést nezbytné úpravy. Až poté mohlo začít nalodování. Nejprve loď přirazila k dunajskému parníku Tulln, později k Minervě. Thalerův sror se ubytoval v podpalubí podél lodní stěny. Ihned po zabydlení rozmístili hlídky, což se záhy ukázalo jako prozíravé, neboť se na lodi rozhořel boj o to, kdo získá lepší místo. Thaler a jeho druzi se setkali s násilím, zastrašováním i uplácením ze strany spolupasažérů, kteří se snažili získat lepší ubytování. Marně. Svá místa na lodi úspěšně uhájili. Všichni cestující nakonec stísněné podmínky na lodi akceptovali, neboť si částečně zvykli na nepohodlí dunajských parníků, navíc věřili, že pobyt na palubě Ágia Nikolaa bude trvat jen chvíli.

Po nalodění následovalo nekonečné čekání – údajně na telegram z Palestiny, bez jehož doručení nebylo možné opustit přístav. Dne 22. března konečně vypluli dunajskou deltou do Černého moře. Z břehu jim mávala děvčata a Thaler se sám sebe ptal, zda jim přinesou štěstí.²⁴ Do svého deníku si rovněž poznamenal, že „největším problémem dne je zvracení a vše, co s ním souvisí. (...) Navečer obětují také já Neptunovi – jako jeden z posledních zvracejících... Byl jsem odolný.“²⁵ Moře se pozvolna utiší a stejně tak i žaludky poutníků.

Loď Ágios Nikolaos plula po téměř zrcadlově klidné hladině dál na jih vstříc Bosporu a Istanbulu. Navzdory podmínkám, které na lodi panovaly, i okolnostem exodu, byli všichni očarováni nádherou, jíž byli obklopeni. „Z lodí je pohádkový výhled. Zastavujeme v Bosporu, před předměstím Konstantinopole; skaliska a hory se tyčí vzhůru, svírají bosporský kanál; na nich nádherné paláce, přepychové stavby, zahrady a lesy. Je to kousek šťastně vypadající země, kousek z Tisíců a jedné noci – Turecka.“²⁶ Loď směřovala dále přes Marmarské moře průlivem Dardanely do Egejského moře posetého ostrovy. U mnoha z nich, v přístavech, jako jsou Mytiléna, Chios, Lesbos aj., loď vždy pouze na krátký čas zakotvila.

Thaler ve svém deníku nepíše nic o důvodech těchto krátkých nucených zastávek. Černá místa je možné doplnit z jiných pramenů, mezi které patří vzpomínky Ladislava Scheimana, dalšího účastníka transportu.²⁷ Ve svých memoárech čtenáře informuje, že podle dosavadní praxe byly předchozí nelegální transporty doprovázeny vyslancem z Palestiny, který čekal právě v přístavu některého z řeckých ostrůvků. Tento vyslanec byl ve styku s příslušnými organizacemi, znal lokální poměry v místě vylodění, a tudíž mohl zajistit hladké a bezpečné přistání běženců na pobřeží. Před vyplutím z rumunského přístavu Tulcea s největší pravděpodobností vele-

mussten (!) (...) von der Reeling des Schiffes beäugen uns bärtige Gesichter – typische Piratenvi-sagen.“

24 Deník, f. 50r., 22. března.

25 Deník, f. 50r., 22. března: „Das Hauptproblem des Tages ist das Kotzen und alles, was damit zusam[m]enhängt geworden.“ Deník, f. 49v., 23. března: „Gegen Abend opfere auch ich Neptunus – als einer der letzten Kotzer... Ich war standhaft.“

26 Deník, f. 49v., 24. března: „Um das Schiff her feenhafter Ausblick. Wir stehen im Bosphorus, vor einer Vorstadt Konstantinopels; Felsen und Berge ragen empor, schließen den Bosphoruskanal ein; auf ihnen herrliche Paläste, Prachtbauten, Gärten und Wälder. Es ist ein Stück friedliches, glücklich aussehendes Land, ein Stück aus 1001 Nacht – der Türkei.“

27 Dostupné online na adrese: http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%9B6%20-4_8_3.PDF, s. 18–25 [cit. 14. 2. 2018]

ní transportu neobdrželo vůbec žádný telegram ze Svaté země, jež by informoval o místu setkání s vyslancem. Proto tedy ony časté zastávky u řeckých ostrůvků. Jak je z dalších událostí líčených v Thalerově deníku zřejmé, členové transportu čekali na svého vyslance marně.

Na palubě mezitím panovalo vzrušené napětí; podle kolujících zkazek měla totiž loď na druhý den přistát v zemi zaslíbené. Velitel transportu Erwin Vielgut si uvědomoval, že další čekání na vyslance není možné. Po konzultaci se svými poradci učinil osudové rozhodnutí. Jako „den D“ byl stanoven 31. březen.

Pohyb na lodi připomínal mraveniště. Všichni si překotně balili své věci, na poslední chvíli zapisovali kontakty nově získaných přátel, čas ubíhal velmi rychle. Paul Thaler byl zařazen do vylodovacího družstva, jehož cílem bylo zajistit přistání pro bezmála 600 zbývajících lidí zcela odkázaných na jejich úspěch. Podle plánu měl Ágios Nikolaos připlout co nejbližší k palestinskému pobřeží; k vylodění pak mělo dojít pomocí dvou záchranných člunů, jimiž loď disponovala.

V noci z 31. března na 1. dubna spal Paul Thaler v podpalubí, aby nabral co možná nejvíc sil na blížící se vylodění. V jednu chvíli jej probudil hluk připomínající salvu z kulometu. „Co se přihodilo? Co se stalo? V polosnánku se pokouším probudit, soustředit se a myslet jasně, příliš brzo ale opět klesnu zpět a spím... a spím; spánek zvítězil.“²⁸ Ráno jej probudily hlasité hovory a všudypřítomný chaos. Až tehdy se dozvěděl, co se té noci přihodilo.

Většina běženců se tísnila v podpalubí, když se motory Ágia Nikolaa zastavily. Znamenalo to jediné; loď se nacházela ve výsostných britských vodách uvnitř třímílového pásma. Na vodu byl spuštěn první záchranný člun, který měl sloužit k vylodění. Při zkušební jízdě mu však selhal motor a ke své mateřské lodi se jeho posádka vrátila jen s velkou námahou za pomoci vesel. Na řadu přišlo druhé plavidlo. Jakmile dosedlo na mořskou hladinu, okamžitě začalo nabírat vodu. Protože hrozilo jeho potopení, musel být záchranný člun urychleně vytažen zpět. Vylodění skončilo dříve, než začalo. K naprostému fiasku byl už jen malý krůček. Zlomyslný měsíc zářící v úplňku zapříčinil odhalení loď s uprchlíky. Za krátký okamžik se k ní nepozorovaně přiblížil britský hlídkový člun. Z jeho paluby nejprve vylétla bílá, pak žlutá a nakonec červená světlice a jeho posádka vydala příkaz k zastavení. Kapitán Ágia Nikolaa se rozhodl uposlechnout, ale první důstojník, mladík s minimem zkušeností, pravděpodobně zpanikařil a se zbraní v ruce vydal z velitelského můstku rozkaz strojně, aby motory loď zrychlily na maximum. Poté vyšel na palubu a vystřelil asi 20 ran z revolveru na britský hlídkový člun, který začal unikající loď pronásledovat, přičemž se mu podařilo zničit reflektor. Posádka hlídkového člunu střelbu opětovala salvou z kulometu. Při tomto incidentu byl smrtelně zraněn jeden z cestujících, Josef Ebel, který se tou dobou ukrýval za železnými dveřmi velitelského můstku. Přes okamžitý zásah přítomných lékařů prohrál po několika bolestných hodinách svůj souboj se smrtí. Zranění byli i další cestující včetně členů posádky. Loď prchala z britských výsostných vod směrem ke Krétě. Prozatím nesměl nikdo z pasažérů opustit podpalubí. Vše obklopující tma i vydýchaný vzduch

28 Deník, f. 47v., 31. března: „Was ist geschehen? Was hat sich ereignet? Im Halbschlaf versucht man sich wach zu machen, versucht man die Gedanken zu konzentrieren u. [und] klar zu denken – allzubald aber sinkt man wieder zurück und schläft... und schläft; der Schlaf hat gesiegt.“

– Běženci na palubě Ágia Nikolaa kotvícího u ostrova Kea. / Rodinná sbírka George Guttmana.

umocňovaly už tak napjatou atmosféru. Na snídani se nerozdávalo žádné jídlo, až na oběd dostal každý tři brambory. Teprve večer mohli všichni na palubu, ale pouze na krátký okamžik, než museli jít spát. „*Tím ztroskotal náš první pokus o vylodění – naše budoucnost je nejistá; co nás asi čeká?*“, ptá se po sérii nešťastných událostí Thaler.²⁹

2. dubna se na lodi odehrála velice emotivní pohřební ceremonie. Tělo Josefa Ebela bylo svrženo do vody a podle staré námořnické tradice loď místo jeho posledního odpočinku třikrát obkroužila. Poté plavba pokračovala dále k ostrovu Kréta, kterého běženci dosáhli 3. dubna.

Ágios Nikolaos zakotvil v přístavu Hérakleion. Až nyní bylo konečně možné ohlédnout se zpět za dnem posledních několika málo dní. Analyzovaly se důvody, jež vedly k nezdaru, vyhodnocovala se současná situace, ve které se pasažéři nelegálního transportu nacházeli. Potraviny se rozdávaly pouze na přidělové lístky. Na přístavním molu korzovali tamní obyvatelé, se kterými běženci brzy navázali styky. „*Zpíváme jim židovské nápěvy, také české; žalostně zpíváme mimo jiné ‚Kde domov můj‘, přidává se opravdu hodně hlasů – hymna pro nás moc znamenala, dnes se už asi nesmí v někdejší ČSR zpívat.*“³⁰ Tamní Židé poslali běžencům chleba, bílou kávu, a později dokonce i maso. „*Ó, jaký luxus*“, píše Thaler.³¹ Dne 6. dubna se pasažéři Ágia Nikolaa rozloučili s místními a zamířili na sever, k malému řeckému

29 Deník, f. 46v., 31. března: „*Damit ist der 1. Landungsversuch gescheitert – unsere Zukunft ist ungewiss; wie wird unser Schicksal sein?*“

30 Deník, f. 45r., 4. dubna: „*Wir singen ihnen jüd. [jüdische] Weisen vor, auch českische; von uns wird u. [unter] a. [anderem] wehmütig ‚kde domov můj‘ gesungen, viele, viele Stim[m]en fallen ein – die Hymne galt uns so so viel, heute darf man sie wahrscheinlich nicht mehr in der gew. [gewesenen] ČSR singen.*“

31 Deník, f. 45r., 5. dubna.

ostrovu Kea, který se – aniž by to kdo tužil – stal na příští bezmála tři měsíce jejich nedobrovolným vězením.

Ačkoli na dohled pevnině, všichni museli zůstat na přeplněné lodi. Kromě nedostatku jídla a vědomí nejisté budoucnosti atmosféru vyostřovalo různé sociální postavení utečenců, stejně jako jejich odlišná ideová příslušnost. „*Lidé jsou úplně rozdílní: užiteční lidé, méně užiteční a nepotřební, také z politického hlediska. Velmi, velmi mnoho – asi 80 % antirevizionistů, včetně opravdu mnoha levicových sionistů.*“³² Konflikty obzvláště mezi revizionisty a sionisty byly denním chlebem; na mnoha stránkách Thalerova deníku rezonují spory právě z oblasti politických ideologií. Sám Thaler byl nadšeným komunistou, který se jen naoko začlenil do Betaru,³³ což mu umožnilo účastnit se ilegálního transportu.³⁴

Již zmíněná ideologická příslušnost byla klíčová pro organizování společných aktivit na lodi; ty oficiální byly dílem velení transportu. Měly povzbudit náladu a udržet morálku běženců, což si všichni dobře uvědomovali. Na lodi se pořádaly pěvecké a taneční zábavy, zformoval se lodní sbor a kapela, vyučovala se hebrejštiny, hrály se karty, jen výjimečně bylo dovoleno koupat se v moři. Dokonce si pasažéři začali vydávat dvoje vlastní noviny: *A-Bordzeitung* a *Lachende Hinterdeckel*. Připravenost všech prověřovaly cvičné poplachy.

Spíše sporadicky zpestřovaly pobyt na lodi nejrůznější návštěvy. Jednou mezi běžence zavítali „*mladí řečtí fašisté, naprosto fajn lidé, ne tak hrozní, jak jsem si představoval, a také pravděpodobně nejsou antisemité*“, píše Thaler.³⁵

Značná pozornost byla věnována hygieně. Při velkém úklidu se dvakrát denně umývala loď, našli se dobrovolníci, kteří se starali o latríny, utečenci absolvovali

32 Deník, f. 55v., 19. března: „*Das Menschenmaterial ist sehr verschieden: wertvolle Menschen, weniger wertvolle und unbrauchbare; auch in politischer Hinsicht: sehr, sehr viele – ca. 80 % Antirevisionisten, darunter besonders viele Linkszionisten.*“

33 Betar je označení pro mládežnickou revizionistickou organizaci, která byla nositelkou militaristické a nacionalistické ideologie. Vznikla v roce 1923 v lotyšské Rize. Název je zkratka Brit Josef Trumpeldor, tj. Svaz Josefa Trumpeldora. K tomu více TERNER, E.: *Dějiny Státu Izrael*, s. 63 a GILBERT, Martin. *Izrael: Dějiny*. Praha 2002, s. 58 a 81.

34 Deník, f. 52v., 20. března: „*Oba jsme komunisté, ani jeden z nás není religiózní, máme téměř stejné názory, pokud jde o Sovětský svaz...*“ („*Wir sind beide Kom[m]unisten, sind beide antireligiös, haben fast gleiche Ansichten bez. [bezüglich] d. [der] Sowjetunion...*“)

Deník, f. 44v., 6. dubna: „*Ještě jednu věc zde chci zmínit. Navzdory svému (...) členství v Betaru – přirozeně pouze naoko – jsem své staré názory nezměnil, právě naopak, zakořenily ještě hlouběji.*“ („*Eines will ich hier auch noch erwähnen. Trotz meiner – natürlich nur nach aussen (...) Mitgliedschaft im Betar – habe ich natürlich meine alten Anschauungen nicht geändert, ganz im Gegenteil, sie haben sich noch viel tiefer in mir verwurzelt.*“)

Deník, f. 21r., 3. června: „*Jedinou krásnou částí dne je večer. Sedíme, bratislavští, vídeňští a další socialisté ze všech koutů střední Evropy, a zpíváme naše nápěvy... Náš čas zase přijde.*“ („*Das einzige Schöne des Tages ist der Abend. Da sitzen wir, Pressburger, Wiener u. [und] andere Sozialisten aus allen Ecken Mitteleuropas und singen unsere Weisen... unsere Zeit wird wieder [!] kommen.*“)

35 Deník, f. 24r., 29. května: „*Montag waren uns die griech. [griechischen] Jungfascisten [!] besuchen, ganz feine Leute, nicht so arg wie ich mir sie vorstellte und auch scheinbar nicht antisemitisch.*“ Návštěva mladých fašistů měla posílit morálku zejména u příslušníků Betaru; u obou skupin můžeme pozorovat společné prvky: „*důraz na paravojenskou výchovu a kázeň, masové sportování, uniformy a slavnostní pochodňové průvody*“. SACHAR, H.: *Dějiny státu Izrael*, s. 173.

lékařské prohlídky. Při popisu jedné z nich se projevuje již výše zmíněný Thalerův smysl pro humor a sebeironii: „*Dopoledne jsme se sprchovali a pak následovala lékařská prohlídka zaměřená na havěť. Nic mi nenašli. Byl jsem zklamaný. Čekal jsem, že budu mít alespoň vši. Jediný „špinavec“ v hotelu Alijah (tak Thaler označuje ubytování na lodi) je Robert, u kterého se našly flcky. (...) Dopoledne je hromadná vražda: Naše oblečení je dezinfikováno a postříkáno flitem.*“³⁶

Ne všechny aktivity byly ale na lodi kladně přijímány. Kritika se snášela zejména na nelegální sňatky párů a tajné setkávání mladých milenců v Hádovi, jak Thaler označuje nejnížší třetí palubu Ágia Nikolaa, která byla temná a skýtala ideální prostředí pro intimní schůzky.³⁷

Kromě oficiálních akcí organizovaných velením transportu se Thaler spolu s podobně smýšlejícími účastníky víceméně tajných schůzek v podpalubí. Jejich náplní byly přednášky a diskuse na vybraná témata, která měla posluchače připravit na nový život v Palestině (např. úloha kibuců, rozdíl mezi kibucem a kolchozem, výchova dětí aj.). Nezájímá se probíraly politické otázky. Velmi emotivně líčí Thaler zejména prvomájovou oslavu: „*Večer se naše chevra [tj. společenství kamarádů] shromáždila na přední palubě. Je čas oslavit zítřejší 1. květen! (...) My všichni jsme naplněni bojovným duchem, a přece slavíme 1. květen na našem transportu, který z Brna odjel jako revizionistický transport 1. května! A slavíme ho tak, jak chceme. První promluví Ben – přednáší, jak jsme ho již často slyšeli, spíše o 1. květnu: o historii třetího stavu, o vzrůstu a vzplanutí mocné myšlenky socialismu, o Marxovi a jeho učení, (...) o různých internacionálách až do současnosti... A přesto byla tato řeč odlišná; dala nám odvahu k nové práci, svedla nás dohromady, podle něj je toto konec doby nošení nesprávných vlajek; můžeme se svobodně hlásit ke svým myšlenkám. Pak zaznívají socialistické písně a skanduje se, připomínají se večery ve vlasti v socialistické mládeži. Na závěr se předčítá hebrejský text internacionály; stojíme mlčky v pozoru. Jestlipak ji budeme moci brzy zpívat v zemi [zaslábené]? Bytostně po tom toužíme.*“³⁸ Soukromé akce se

36 Deník, f. 42r.–42v., 13. dubna: „*Vormittag war große Duschung und dann Untersuchung bez. [bezüglich] Ungeziefer. Bei mir fand man nichts. Ich war enttäuscht. Ich hatte erwartet mindestens Kopfläuse zu haben. Der einzige ‚Unreine‘ im Hotel Alijah ist Robert; bei ihm fanden sich Filzläuse.*“ Deník, f. 42r., 15. dubna: „*Vormittag ist Massenmord: Unsere Kleider werden desinfiziert und mit Flit [tj. značka insekticidního přípravku] abgespritzt.*“

37 Deník, f. 41r., 18. dubna.

38 Deník, f. 36r.–36v., 30. dubna: „*Am Abend versam[m]elt sich unsere Chevra am Vorderdeck. Es gilt, den morgigen 1. Mai zu feiern! (...) Wir alle sind beseelt von einem Kämpfergeist, feiern wir doch auf unserem Transport, der in Brünn als revisionistischer Transport wegging den 1. Mai – unsern 1. Mai! Und wir feiern ihn uns so, wie wir ihn wollen. Erst spricht Ben – ein Vortrag wie wir ihn schon oft hörten; eher ein Vortrag zur 1. Mai: über die Geschichte des 3. Standes über das Aufkom[m]en und Aufflam[m]en der mächtigen Idee des Sozialismus, über Marx und seine Lehre, (...) der verschiedenen Internationalen bis zum Heute... Und doch war dieser Vortrag anders; er gab uns den Mut zu neuer Arbeit, er führte uns zusam[m]en, er sagte: es ist Schluß mit der Zeit des die falsche Fahmentragens; wir können uns frei zu unserer Idee beken[n]en. Dann klingen sozialistische Lieder und Sprechchöre auf, erinnern an Abende in der Heimat in der SJ [tj. Sozialistische Jugend]... als Abschluß wird der hebräische Text der Internationale vorgelesen; wir stehen stum[m] in Habt Acht. Werden wir sie bald in Erez [Erez je hebrejským výrazem pro zemi] singen können? Unsere Herzen, unser Ich lechzt danach.*“

pojímaly s naprostou vážností, což dokládá mimo jiné zpráva o vyloučení jednoho člena z komunity.³⁹

Tenčíci se zásoby jídla kompenzovaly návštěvy místních obchodníků. Jejich flotila malých lodí připlula k plavidlu běženců a zanedlouho se obchodovalo prakticky se vším: chléb, víno, čokoláda, sušené mléko, kufry, kapesní svítilny, zavírací nože, dýky, zapalovače aj. rychle měnily své majitele. Nežádanějším zbožím byly cigarety; rodiče se pak snažili sehnat čerstvé ovoce pro své děti. Peníze však rychle docházely, stejně jako osobní předměty, které bylo možné směniti či prodat.

Záchrana, alespoň co se týče stravování, přišla 19. dubna v podobě dvou vyslanců z aténské náboženské obce,⁴⁰ kteří od tohoto dne zajišťovali, byť nepravidelné, zásobování běženců potravinami. Všichni byli nyní odkázáni na jejich pomoc. Tyto návštěvy plnily minimálně ještě jednu velmi důležitou funkci, kterou byl styk pasažérů s vnějším světem. Spolu s osobně sdělovanými informacemi se na palubu dostával i denní tisk. Lidé se zajímali o zprávy týkající se arabsko-židovských konfliktů v Palestině, jejichž vývoj mohl mít klíčový dopad na postoj britské vlády k nelegálním transportům, o události v Evropě, ale zejména o osudy lodí – ilegálních transportů. Astir, Assini a další – to jsou jména plavidel, která vždy jen na krátký čas zastavila v blízkosti lodí Ágios Nikolaos, již Thaler výstižně označil výrazem *das Transportdenkmal*,⁴¹ a opět pokračovala s posádkou ilegálních běženců na palubě dál na své pouti do Svaté země. Každý odjezd byl pro všechny uvězněné u ostrova Kea značně demotivující.

24. dubna došlo mezi utečenci k první velké vlně nevole, která se zvedla proti velení transportu. Hlavním důvodem byla neinformovanost. Všichni žádali velitele Erwina Vielguta, aby jim sdělil, v jaké situaci se doopravdy nacházejí. Dále žádali, aby byli z pasažérů vybráni pověřenci, kteří budou jednat s velením a zjištěné informace sdělovat ostatním. Požadavky však byly nekompromisně zamítnuty. „*Nepřipustím žádné kontrolory. Velitelem jsem zde já – a nikdo jiný,*“ řekl důrazně velitel Vielgut v reakci na vzpouru.⁴² Lidé se prozatím upokojili. Vielgut nyní svoji pozici uhlábil, ale podle Thalerova mínění bylo jen otázkou času, kdy o ni přijde.

Dny ubíhaly a odjezd do Palestiny byl stále v nedohlednu. Jako by špatných zpráv nebylo dost... Na den přesně měsíc po příjezdu k ostrovu Kea byla běžencům zastavena dodávka pitné vody a osvětlení. Kvůli nastalé situaci byla na přídi lodi zahájena hladovka, která nakonec vyústila v protestní pochod před sídlo velení. Až nyní pod tlakem velitel Vielgut všechny informoval, „*(...) že se teprve nyní od kapitána dozvěděl, že – údajně – od 12. dubna platil z vlastní kapsy vodu a světlo.*“⁴³ Krátce po tomto sdělení Vielgut odjel na pevninu, aby poslal telegram do aténské náboženské obce informující o současném stavu. Všem na lodi došla

39 Deník, f. 34r., 5. května.

40 Thaler používá označení *die Athener Kultusgemeinde*. Oficiální název je Israelitische Kultusgemeinde in Athen.

41 Deník, f. 38r., 25. dubna.

42 Deník, f. 38r., 24. dubna: „*Ich lasse keine Überprüfer zu. Hier bin ich Kom[m]andant – und niemand anderer.*“

43 Deník, f. 33v., 6. května: „*(...) erst jetzt vom Kapitän erfahren zu haben, daß der – angeblich – vom 12. IV. das Wasser und das Licht aus eigener Tasche bezahlte.*“

trpělivost. V době velitelovy nepřítomnosti bylo vybráno sedm důvěrníků, kteří měli stát současněmu velení po boku a promlouvat společným hlasem za všechny utečence na palubě. Podle Thalera byla tato změna plánovaným počínáním levicově-sionistického společenství na lodi a ukázal se tím vliv této frakce. Erwin Vielgut byl po svém návratu na palubu postaven před hotovou věc a nezbyvalo mu nic jiného než podmínky akceptovat. „*Volba důvěrníků vlastně nepředstavovala nic jiného než maskované vítězství antirevizionistických sil; nolens volens k tomu museli revizionisté říci, že jejich vliv končí dnešním dnem. Období vojenských her je na vojenské lodi u konce; nastává éra transportu, v níž 692 Židů pracuje vážně a cílevědomě, bez jakéhokoli tlaku, na vylodění. Poprvé zní hlasitě: spolupráce s Histadrut. Ben Eisenstein vysvětluje před fórem téměř všech účastníků transportu: Betarim měli velení – NZO nám nepomohla. Teď máme velení my a nyní se obrátíme na Histadruth.*“⁴⁴

Od té doby probíhalo jednání mezi velením a sedmi důvěrníky. 7. května přišel dopis od sekretářky doktora Verdulacise, majitele lodi Ágios Nikolaos,⁴⁵ který informoval, že peníze na transport a vylodění byly úspěšně uloženy v Londýně; osvětlení a zásobování vodou tak bylo zajištěno. Sdělení potvrdila i korespondence od organizátora transportu Alfréda Flesche, která dorazila ve stejný den. Aténská náboženská obec se chtěla zapojit do jednání s Fleschem a zásobovat transport až do odvolání potravinami.

Situace, alespoň co se týká zajištění základních potřeb, se zlepšila. Každý nyní dostal půl kila chleba na den. Nadále se pořádaly různé akce a zábavy, které měly pomoci v boji proti trudnomyslnosti. Zejména příjezdy vyslanců z aténské náboženské obce byly vždy náležitě oslaveny. Přes veškeré úsilí ale převládala na lodi sklíččená nálada.⁴⁶ Ani zprávy z denního tisku nebyly povzbuzující, neboť infor-

44 Deník, f. 32v.–33r., 6. května: „*Die Wahl der Vertrauensleute stellt eigentlich nichts anderes als einen maskierten Sieg der antirevisionistischen Kräfte dar; nolens-volens müssen die Revisionisten ja dazu sagen, ihr Einfluß erlischt mit dem heutigen Tage. Die Periode des Soldatenspiels auf einem Militärschiff ist beendet; wir treten in eine Transportära, in der 692 Juden, frei von jeglichem Drucke, ernst und zielbewusst für ihre Landung arbeiten. Das 1. Mal wird der Ruf laut: Zusam[m]enarbeit mit der Histadrut: Ben Eisenstein erklärt vor dem Forum fast aller Transportteilnehmer: Die Betarim hatten die Führung – die NZO hat uns nicht geholfen. Jetzt aber haben wir die Führung, und jetzt werden wir uns an die Histadruth wenden.*“ Termín Betarim označuje členy Betaru. Histadrut je pojmenování pro Všeobecnou konfederaci židovských pracujících. Tato levicově orientovaná organizace tvořila protiváhu řadě revizionistických hnutí. K tomu více TERNER, E.: *Dějiny státu Izrael*, s. 58 a GILBERT, M.: *Izrael*, s. 61–62.

45 V denních záznamech (protokolech) transportu se hovoří o doktoru Vardoulakisovi. Viz http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%9B6%20-4_8_4.PDF, např. s. 4 [cit. 14. 2. 2018].

46 Pro ilustraci stačí uvést pár ukázek z Thalerova deníku: Deník, f. 30v., 10. května: „*Dneska je opět zcela normální den transportu. S neochotným vstáváním, umýváním, hraním karet, postáváním ve frontě na jídlo, jídlem, čtením, rozčilováním se a podřimováním. Těšíme se na noc, kdy budeme spát... spát... Jsme unavení a apatičtí... Všechno je nám jedno.*“ („*Heute ist wieder ganz normaler Transporttag. Mit unwilligem Aufstehen, mit Waschen, Karten spielen, um Menage anstellen, essen, lesen, sich aufregen und herumdüsen. Man freut sich nur auf die Nacht um zu schlafen... zu schlafen... man ist so müde u. [und] apathisch... alles ist ja so egal.*“) Deník, f. 28v., 15. května: „*Tak běží čas, dne po dni a stále ještě nevidíme světlo ve tmavé sloji,*

movaly o lodích s nelegálními běženci, jež byly při pokusu o přistání v Palestině zadrženy a nezřídka poslány zpět na širé moře. Informace, po kterých však všichni toužili nejvíce – zprávy o svých blízkých – nedostávali: „*A pořád ještě tápeme v mlze nevědomosti. Nemáme možnost spojit se se svými blízkými ani příležitost se konečně dozvědět, jak jsou na tom moji nejmilejší rodiče... A ten monotónní, monotónní život; z člověka se stává stroj,*“ zapsal si Thaler.⁴⁷

Když musel být jeden z pasažérů převezen na ostrov Kea a následně do Athén, aby zde podstoupil operaci kvůli zánětu slepého střeva, mnozí mu tajně do tlumoku podstrčili dopisy adresované svým přátelům či rodinným příslušníkům. Nebylo jim to nic platné. Korespondence byla zadržena při prohlídce zavazadla, a tím byla zmařena naděje na jediný způsob, jak se spojit s vnějším světem.

Až 13. května, tedy týden poté, co bylo na lodi zvoleno sedm důvěrníků pověřených jednáním s velením transportu, se podařilo vyjednat alespoň omezený korespondenční styk. Bylo vybráno 20 lidí, kteří pro všechny sestavili identicky znějící dopisy: „*(...) jsme zdraví a nic nám nechybí.*“⁴⁸ Nic víc nesměl dopis obsahovat. Bylo zakázáno psát do Palestiny, jako zpáteční adresa musela být uvedena aténská náboženská obec. V dnešní době moderních komunikačních prostředků si jen stěží dokážeme tuto situaci představit.

Loď stále kotvila u řeckého ostrova Kea. Mezitím probíhala jednání na různých úrovních. Sionistická exekutiva vedla dialogy s řeckou i britskou vládou o řešení celé situace; řecká vláda požadovala, aby nelegální transport okamžitě opustil výsostné vody Řecka. Probíhaly diskuse s majitelem lodi, doktorem Verdulacisem, který již dříve zastavil dodávky pitné vody a nechal vypnout osvětlení, aby tak běžence donutil opustit loď. V Londýně byly navázány styky s organizátorem transportu, Alfrédem Fleschem, který tam přesídlil krátce po obsazení Československa německými vojsky. Podle Thalera se na něj připravovala žaloba, která jej měla přimět k tomu, aby dostal všem dříve daným závazkům a slibům.⁴⁹ Již zmíněný doktor Verdulacis podnikl cestu do Londýna a zahájil zde s Alfrédem Fleschem separátní jednání.

Pod tíhou objevujících se nových zpráv bylo na lodi obviněno dosavadní čtyřčlenné velení transportu z vědomého a cíleného zatajování informací, které by

ve které jsme.“ („*So vergeht die Zeit, ein Tag nach dem andern und noch im[m]er zeigt sich kein Licht in der dunkeln Felsenhöhle, in der wir sind.*“)

Deník, f. 25v., 23. května: „*Dnes se nic neděje. Jeden den je jako druhý. Ztrácíme téměř úplně naději, že se odtud jednou dostaneme. Je nám to všechno jedno: Půjde-li to tak – dobře, půjde-li to jinak, také dobře... – A to je život.*“ („*Es ereignet sich heute nichts. Ein Tag ist wie der andere. Man verliert fast gänzlich die Hoffnung, einmal von da wegzukom[m]en. Es wird einem alles so egal: kom[m]t es so – gut, kom[m]t es anders, auch gut... und das ist das Leben.*“)

Deník, f. 25v., 24. května: „*(...) nemáme vůbec o nic zájem a jsme otupělí.*“ („*(...) man ist so an allem uninteressiert und abgestumpft.*“)

47 Deník, f. 30r., 12. května: „*Und noch im[m]er drücken die Nebel der Ungewissheit auf uns... keine Möglichkeit, sich mit seinen Lieben in Verbindung zu setzen, keine Möglichkeit, endlich zu erfahren, wie um meine liebsten Eltern bestellt ist... und das eintönige, eintönige Leben; man wird zur Maschine.*“

48 Deník, f. 29v., 13. května: „*(...) wir gesund sind, daß uns nichts fehlt.*“

49 Deník, f. 27v., 17. května.

mohly na Alfréda Flesche vrhnout špatné světlo. (Velení mimo jiné nechalo ležet korespondenci běženců připravenou k odeslání na poště na ostrově Kea.)

Postupně vyplovala na povrch nová a nová fakta. Pasažéři Ágia Nikolaa se dozvěděli o záslužné činnosti pověřenců aténské náboženské obce, kteří v Londýně na různých místech intervenovali, aby zabránili realizaci tajné dohody mezi Alfrédem Fleschem a Erwinem Vielgutem, totiž přistání v Šanghaji místo v Palestině.⁵⁰ Další intriky a pletičaření zmíněných dvou pánů se podařilo odhalit čirou náhodou při zajištění korespondence na poště ostrova Kea.⁵¹ Následkem toho došlo k odvolání dosavadního velení a na jeho místo bylo dosazeno sedm dříve zvolených důvěrníků. Z pasažérů byli vybráni dva, kteří měli odplout do Svaté země a zde usilovat o vytvoření úspěšných podmínek pro chystané vylodění.

Jako klamně se jevily mnohé zvěsti, které hovořily o brzkém odplutí. Oficiální informace o odjezdu, jež běženci dostávali prostřednictvím telegramů, byly záhy v dalších zprávách dementovány. Nikdo nevěřil sdělení, že Alfréd Flesch zaplatil doktoru Verdulacisovi 6000 liber, aby vyřešil palčivou situaci, a sám údajně zamířil z Londýna do Palestiny a k pasažérům Ágia Nikolaa uvězněným u ostrova Kea vyslal svého bratra Hermanna Flesche. „Říkají, že nám nic nechybí, máme co jíst, máme pitnou vodu, a přeče – k zábradlí to máme 2,3 metru, dál už ne. A když se podíváme do dálí, vidíme pořád ty samé holé hory, pořád ty samé bílé letní domky. A ty samé lidi, tytéž pachy. A pořád to samé jídlo – brambory v polévce, brambory s tukem a bez tuku, brambory s cibulí, mačkané brambory a celé brambory, brambory ve slupce nebo loupané brambory. A pořád ty samé jednotvárné dny – vstávání, fronta na stravu, jídlo, spaní, hraní karet, čekání na poštu a samozřej-

50 Deník, f. 22v., 25. května. Do Šanghaje bylo možné vstoupit bez víza či pasu. Mnoho Židů skončilo skutečně před druhou světovou válkou v tomto městě, řada z nich zásluhou čínského diplomata a generálního konzula ve Vídni Ho Feng-šana (1901–1997), jenž bývá označován jako čínský Schindler. Ho Feng-šan vydával masově víza všem žadatelům, i těm, jejichž cílem cesty nebyla čínská Šanghaj, neboť bez víza nebylo možné opustit nacisty obsazené Rakousko. Základní informace o záslužné činnosti Ho Feng-šana jsou zveřejněny na webových stránkách Yad Vashem – The World Holocaust Remembrance Center. Viz <http://www.yadvashem.org/righteous/stories/ho.html> [cit. 14. 2. 2018].

51 Paul Thaler píše o Alfrédu Fleschovi: „(...) je dokázáno, že je to podvodník nejhoršího druhu“. („(...) es wird bewiesen, daß er ein Betrüger schlim[m]ster Sorte ist.“) Deník, f. 29r., 14. května. Ve vzpomínkách Ladislava Scheimanna je Alfréd Flesch líčen poněkud smířlivěji. Nezdá se prisuzován zejména okolnostem, za kterých Flesch organizoval transport, jenž 12. března 1939 opustil Brno: „Také zesnulý pan Flesch organizoval několik transportů tímto způsobem a ty dosáhly Izraele. Podle mého názoru se staly dvě věci: Zesnulý pan Flesch se rozhádal s revizionistickým hnutím a náš transport organizoval sám. Možná kdyby měl dostatek času, zajistil by naše přistání v Izraeli, ale v Brně se dozvěděl, že se Hitler chystá každou chvíli vtrhnout do Československa. Zesnulý pan Flesch se rozmyslel a došel k závěru, že stojí za to nás zachránit, i kdyby nastaly obtíže při vylodění ilegálních migrantů na pobřeží Izraele“. („Also the late Mr. Flesch organized several transports on this way and they reached Eretz Israel. In my opinion two things happend: The late Mr. Flesch quarreled with the revisionist movement and our transport was organized on his own. Possibly, if he had enough time he would have ensured our landing in Eretz Israel, but in Brno he got a hint that Hitler was about to invade Czechoslovakia any minute. Late Mr. Flesch considered and came to the conclusion that it was worthwhile to save us, even should there be difficulties in disembarking the Maapilim at the shore of Eretz Israel.“) http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%9B6%20-4_8_3.PDF, s. 22 [cit. 14. 2. 2018].

mě také spory. JSME JEŠTĚ LIDÉ?⁵² „(...) nebude z toho nic. Zůstáváme v toméž zatraceném přístavu – žádná změna nám neulehčí stisk okovů.“⁵³

Od 21. května byla na loď doručována korespondence; Paul Thaler dostal první dopis až 4. června. Byl od babičky žijící v Brně, která jej informovala, že se jí vede dobře, stejně jako Thalerovým rodičům, jejichž transport úspěšně přistál v Palestině; prozatím se usadili v Tel Avivu. Tato zpráva nalila Thalerovi znovu optimismus do žil: „Spadl mi kámen ze srdce, že jsem se těchto starostí zbavil; nějak už se protluču, i kdybych musel uskutečnit svůj plán s vycestováním na pevninu. Nyní budu moci žít se zcela jinými pocity. A také všichni tam v bývalé republice jsou zdraví, zdá se, že se jim tak špatně nedaří; jak jen takový dopis může člověka povzbudit!“⁵⁴

Na lodi se však jako na běžícím pásu objevovaly nové zprávy a informace, které u všech způsobovaly rychlé střídání euforie s hořkostí a skepsí. Uvedme alespoň jeden příklad za všechny. Dne 5. června večer informoval pasažéry jistý námořník o výsledku porady řeckých politiků, na které bylo rozhodnuto, že nelegální transport má během 48 hodin odplout od ostrova Kea. Na druhý den byla tato zpráva potvrzena, ovšem záhy se ukázal její pravý význam: „Do zítřejšího večera máme opustit řecké vody – bez ohledu na to, co budeme dělat, bez ohledu na to, kam s námi – pryč, kam; do neznáma. Žide, nemáš žádné právo na azyl. Co s námi bude? (...) Každopádně se zdá, že se k nám osud zachoval antisemitsky.“⁵⁵

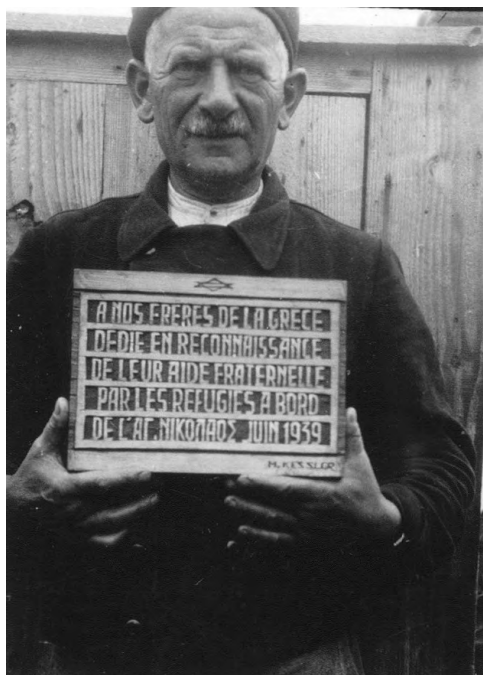
Zejména zásluhou intenzivnějších jednání představitelů aténské náboženské obce s řeckou vládou byl nařízený odjezd odsunut. Pověřenci rovněž intervenovali u majitele lodi, doktora Verdulacise, a snažili se pro běžence vyjednat nejlepší možné podmínky. „Výsledek nekonečných jednání s úhořem Verdulacisem je bídný. Tento společník Flesche si odporuje v každé druhé větě, dává sliby a po pěti minutách tvrdí, že je nikdy nedal. Samozřejmě písemně také nic nedá na ruku – zkrátka je obtížným vyjednávacím partnerem. Čekal, že zde nalezne 700 zlomených, vyhladovělých a pološileneých lidí, kteří okamžitě přijmou všechny jeho návrhy,

52 Deník, f. 21v., 2. června: „Man sagt: es fehlt uns nichts, wir haben zu essen, haben Trinkwasser, – und doch – 2,3 Meter gehen bis zur Reeling, und nicht weiter. Und wen[n] man hinausieht, im[m]er dieselben kahlen Berge, im[m]er dieselben weißen Som[m]erhütten. Und im[m]er dieselben Menschen, dieselben Richensarten [!]. Und im[m]er dasselbe Essen – Kartoffeln in Suppe, Kartoffeln mit Fett und ohne Fett, Kartoffeln mit Zwiebel, zerdrückte Kartoffeln und ganze Kartoffeln, Kartoffeln mit und ohne Schale. Und im[m]er den selben eintönigen Tage – aufstehen, zur Menage anstellen, essen, schlafen, Karten spielen und auf Post warten; und streiten natürlich auch. SIND WIR NOCH MENSCHEN?“

53 Deník, f. 21r., 3. června: „(...) nichts wird daraus wir bleiben in demselben gottsverfluchten Sauhafen stehen – keine Abwechslung wird uns den Druck der Fesseln erleichtern.“

54 Deník, f. 20r.–20v., 4. června: „Welcher Stein ist mir vom Herzen gefallen, welche Sorgen bin ich los; ich werde mich schon durchbringen und wenn ich meinen Plan mit dem Ausreissen auf das Festland wahr machen müsste. Jetzt werde ich mit ganz anderen Gefühlen leben können. Und auch alle drüben in der gewesenen Republik sind gesund, es scheint ihnen auch nicht so schlecht zu gehen; wie doch so ein Brief einen Menschen aufrichten kan[n]!“ Z obsahu sdělení je patrné, že Thaler přemýšlel o útěku z nelegálního transportu.

55 Deník, f. 19r.–19v., 6. června: „Bis morgen Abend haben wir die griechischen Gewässer zu verlassen – egal, was wir tun werden, egal wohin mit uns – weg, wo; ins Blaue. Jude, du hast kein Asylrecht. Was soll mit uns werden? (...) Das Schicksal scheint jedenfalls antisemitisch zu sein.“

– Poděkování za pomoc: „Naším bratrům z Řecka jako uznání bratrské pomoci uprchlíkům na palubě Ágia Nikolaa, červen 1939.“ / Rodinná sbírka George Guttmanna.

jen aby se dostali z lodi. Samozřejmě byl zcela ohromen, když se ukázal opak, a jeden ve výboru mu dokonce vysvětlil, že se zde máme velmi dobře a že zde rádi budeme stát ještě tři měsíce. (To byla samozřejmě pouze finta, aby jej přiměli k rychlé dohodě.)⁵⁶ Běženci požadovali minimálně jednu loď a dva čluny, které je bezpečně dopraví do Haify nebo Tel Avivu.

10. června vstoupili na palubu Ágia Nikolaa zástupci aténské náboženské obce; všem sdělili, že přišli naposledy, neboť nelegální transport by měl velmi brzy opustit vody u ostrova Kea a zamířit do země zaslíbené. Byla uspořádána oslava na rozloučenou, byl přislíben dík v podobě budoucích prací v Palestině a boje za sionistický ideál. Přesto byli všichni ke zprávě o avizovaném odjezdu skeptičtí. Oprávněně.

Pro období od 12. do 18. června 1939 má Thalerův deník pouze minimální

56 Deník, f. 18v.–19r., 7. června: „Das Ergebnis der stundenlangen Beratungen mit dem Aale Verdulacis ist mager. Dieser Konsorte Fleisch widerspricht sich in jedem 2. Satz, gibt Zusagen und behauptet nach 5 Minuten, sie nie gegeben zu haben. Schriftliches gibt er natürlich auch nicht aus der Hand – kurzum, er ist ein schwerer Verhandlungspartner. Er hatte wartet hier 700 mürrbe, ausgehungerte und halbverrückte Menschen vorzufinden, die alle seine Vorschläge sofort annehmen würden, um nur vom Schiffe herunter zu kom[m]en. Ganz erstaunt war er natürlich, als sich das Gegenteil erwies und Einer im Ausschuss ihm sogar erklärte, daß es uns hier sehr gut ginge und daß wir hier gerne noch 3 Monate stehen würden. (Das nat. [natürlich] nur als Finte, um ihn zu baldigem Handeln zu drängen).“ Na začátku vyprávění Thaler hovoří o 686 běžencích účastnících se transportu, 6. května jejich počet zvyšuje na 692; ve výše citované pasáži se objevuje číslo 700. Tuto diskrepanci je možné v tomto případě vysvětlit Thalerovým prostým zaokrouhlením. Ze vzpomínek Ladislava Scheimanna však víme, že došlo na lodi k narození několika dětí; stejně tak z důvodu velmi špatných podmínek (zejm. násilí) zběhli pasáží jiných ilegálních transportů na palubu Ágia Nikolaa.

informační hodnotu. Jeho autor v těchto dnech trpěl katorem doprovázeným velkými bolestmi hlavy. Víme jen, že se na lodi šířila zvěst o příjezdu nového plavidla a dvou rybářských člunů, na které se měli všichni běženci přemístit.

Obsahově bohatší záznamy se objevují až od 19. června 1939. K tomuto datu si Thaler ve svém deníku poznamenal: „Je to jako u Bati. Dnes je to přesně 99 dní, kdy jsme opustili republiku. A dnes by také konečně, konečně měla připlout loď, na kterou bychom se měli přemístit a která nás dopraví do země [zaslíbené].“⁵⁷ Nedá se spočítat, kolikrát jim bylo něco přislíbeno, po kolikáté vystřídalo naději hořké zklamání. Ve dvě hodiny odpoledne se však konečně v dáli na horizontu objevil kour: „To je naše loď Salomea! Zítra by mělo začít přemísťování.“⁵⁸

S výjimkou úspěšného vylovení v Palestině si běženci nemohli přát lepší oslavu stého dne své cesty než odjezd od řeckého ostrova Kea. Nalodění probíhalo ve dvou dnech; nejprve nastoupili ti, kteří dříve pluli na dunajském parníku Tulln, druhý den pak pasažéři z Minervy. Aby mohlo přistavené plavidlo, které bylo menší než Ágios Nikolaos, pojmut tolik lidí, musely proběhnout rozsáhlé úpravy. První noc strávili všichni na palubě. „Tak my, Židé bez domova, spíme už dnes pod širým nebem na přídí. Měsíc a hvězdy se na nás nevinně dívají... Je nádherná a jasná letní noc. Kdybych nebyl na nelegálním transportu, byl bych rovnou sentimentální,“ píše Thaler.⁵⁹

V podpalubí byly stlučeny provizorní čtyřpatrové postele; nejvyšší pryčna, na které spal mimo jiné Thaler, se nacházela jen 70 centimetrů od ocelového stropu. Kvůli extrémně vysokým teplotám, jež dosahovaly běžně 49 stupňů Celsia, nebylo možné se přes den dlouhodobě zdržovat v prostorách určených ke spánku. Kromě již zmíněných stavebních úprav probíhalo postupné nakládání proviantu, který měl vystačit na dva až tři týdny cesty. Toto množství však v mnohých vyvolávalo podezření.⁶⁰ „Jsmo nadále skeptičtí... Po tolika falešných slibech a předpovědích, po čtyřech rozlučkách jsme si na to museli zvyknout,“ poznamenal Thaler.⁶¹ Na lodi kolovaly zprávy, že se majitel Ágia Nikolaa, doktor Verdulacis, snažil dostat běžence na jiné plavidlo, jen aby přestali blokovat jeho loď. Nadto kapitán Salomey odmítl odplout do neznáma.

Navzdory všude panující mrzutosti i stísněným podmínkám si Thaler nestěžoval. Mezi desátou hodinou dopolední a čtvrtou odpolední se pasažéři lodi mohli

57 Deník, f. 14r., 19. června: „Es ist wie bei Bati. Es sind heute genau 99 Tage, daß wir die Republik verließen. Und heute soll auch endlich, endlich das Schiff kom[m]en, auf das wir übersiedeln sollen und das uns nach Erez bringt.“

58 Deník, f. 14r., 19. června: „Es ist unser Schiff, die Salomea!! Morgen soll mit der Übersiedlung begon[n]en werden.“

59 Deník, f. 13v., 20. června: „So schlafen wir heimatlose Juden den[n] heute unter freiem Him[m]el am Vordeck. Mond und Sterne gucken uns unschuldigen... es ist eine herrliche, klare Som[m]ernacht. Wen[n] ich nicht auf einem illegalen Transporte wäre, könnte ich direkt sentimental werden.“

60 Mělo se jednat o „2000 krabiček sardinek, chleba kolik chceme, (...) brambory, mouku, citróny, (...) vejce, suchary a další“. („2000 Schachteln Sardinen, Brot soviel wir wollen, (...) Kartoffeln, Mehl, Zitronen, (...) Eier, Zwieback u. [und] a. [andere]“) Deník, f. 12v., 22. června.

61 Deník, f. 12v., 22. června: „Wir sind weiter skeptisch... Man hat sich das nach soviel falschen Versprechungen [!] u. [und] Voraussagen, nach 4 Abschiedsfeiern ja angewöhnen müssen.“

koupat v moři, každý měl tolik jídla, kolik chtěl, a zájmové skupiny, které se dříve scházely na palubě či v podpalubí Ágia Nikolaa, si vždy našly nějaké místo ke společné činnosti. Jak si Thaler poznamenal ve svém deníku, vše se konečně začalo na lodi obracet k lepšímu. To ovšem platilo jen do chvíle, kdy kvůli nekvalitní pitné vodě propukla epidemie průjmu. „U mnohých se (epidemie samozřejmě) strašně zvrhne – 24x, ano, i častěji, musí mnozí na záchod, který je ve stavu obležení; jako se v Německu stojí fronty před prodejny masa, tak i tady se stojí fronty, jenže tam se čeká na maso a tady na sračky.“⁶² Lékaři všem naordinovali přísnou dietu sestávající pouze z hořkého čaje a sucharů, „(...) které vyplňují skrovný jídelní lístek, ne ale žaludky; hladovíme.“⁶³ Spolu ještě s několika dalšími se Thaler rozhodl ignorovat nařízení lékařů. „(...) co je lepší: mít průjem, být hladový a slabý, nebo mít průjem, ale jinak být tělesně zdravý. Pravděpodobně to druhé,“ odpovídá si. „Jíme – několik odvážlivců – obsah gulášových konzerv, marmeládu, sardinky a cítíme se docela dobře.“⁶⁴ Navzdory všem opatřením epidemie průjmu pasažéry Salomey neopouštěla.

V neděli 25. června seděl Thaler na hromadě uhlí a listoval hebrejskou knihou, když spatřil na horizontu bílou plachtu. Byl to rybářský člun – kutr – příslibený běžencům k jejich plavbě do země zaslíbené. Lod' nebyla příliš velká, a jak bylo na první pohled patrné, měla za sebou již mnoho let služby. Po příjezdu člunu se na jeho palubu přesunulo prvních 50 lidí, kteří měli odlehčit přeplněné mateřské lodi a později pomáhat ostatním při vylovení. Plán byl následující: Zakoupený rybářský člun bude vlečen pronajatou nákladní lodí Salomeou až na hranici britských výsostných vod. Zde se všichni běženci přemístí na jeho palubu a poplují do přístavu Haifa. Plán vycházel ze dvou předpokladů: 1) Rybářský člun je méně podezřelý. 2) Britové se neodhodlají poslat zpět na širé moře chatrný rybářský člun s tolika lidmi na palubě a dovolí jeho přistání na pobřeží.⁶⁵

„Večer o půl páté – nikdo tomu nechce věřit, všechno vypadá jako růžový a šťastný sen – z naší lodi zazní signál odjezdu, který jsme bohužel příliš často se závistí slyšeli z jiných lodí, které nám pak zmizely za horami nebo horizontem... Také my tam nyní zmizíme... A opravdu, zdá se přeci jen, že to není žádný sen – plujeme, odplouváme ze zálivu Kea, jehož nedobrovolnými hosty jsme byli téměř tři měsíce.“⁶⁶ Další cesta ubíhala téměř monotónně, jen tu a tam přerušovaná

62 Deník, f. 11v.: „Sie artet (die Epidemie natürlich) bei vielen furchtbar aus: 24x, ja, noch öfters gehen manche aufs Klo, über das der Belagerungszustand verhängt ist; wie in Deutschland vor Fleischgeschäften stehen auch da Schlangen, nur sind sie dort fleisch- und hier scheißbegierig.“

63 Deník, f. 11v.: „(...) das füllt die kärgliche Speisekarte aus (nicht aber die Mägen, man hungert).“

64 Deník, f. 11r.: „(...) was ist besser: Durchfall zu haben, zu hungern und schwach zu werden oder Durchfall zu haben, aber sonst körperlich beisam[m]en zu sein. Wohl das zweite. Wir essen – einige Wagemutige, Gullaschkonserveninhalt, Marmelade, Sardinen und fühlen uns ganz wohl.“

65 Viz vzpomínky Ladislava Scheimanna; http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%9B6%20-4_8_3.PDF, s. 23 [cit. 14. 2. 2018].

66 Deník, f. 10r.–10v.: „Am Abend um ½ 5^h – keiner will es noch glauben – es erscheint alles wie ein rosiger glückhafter Traum – tönt von unserem Schiff das Abschiedssignal, das wir, ach leider so oft, neidisch von anderen Schiffen vernahmen, die wir dan[n] im[m]er hinter den Bergen oder dem Horizonte verschwinden sahen... auch wir werden jetzt dort verschwinden... Und

– Rybářský člun – kutr. / Rodinná sbírka George Guttmanna.

varovným hvizdem kapitánovy píšťalky, když se na obzoru objevil kouř z lodních komínů. Na tento signál všichni museli zmizet v útrokách lodi, na palubě nesmělo zůstat nic, co by prozrazovalo přítomnost lidské posádky. Přestože se nakonec vždy ukázalo, že se jedná o falešný poplach, obezřetnost byla na místě. Po prvním neúspěšném pokusu o vylovení se již nic nesmělo podcenit.

Epidemii průjmu na lodi se nedařilo dostat pod kontrolu. Ba naopak; počet nakažených přibýval a latríny byly ve stálém obležení. „Jednoho dne“, píše Thaler, „když právě dřepím na záchodě a dělám to, co tam člověk obvykle dělá; najednou vedle mě – dřepíme vedle sebe čtyři – někdo zvrací krev. Zvedá se mi žaludek. Myslím, že jsem hotov a jdu ven. Je mi špatně. Zakymácím se k zábradlí, a chce se mi zvracet. Ale to není všechno, ale cítím ještě druhý nával, nával průjmu. Myslím, že umírám – tak špatně mi je. Pozvracím se a pak běžím na latrínu, ještě to stíhnu včas... Dny ubíhají.“⁶⁷

wirklich, es scheint doch kein Traum zu sein – wir fahren, fahren hinaus aus der Bai Kea, deren unfreiwillige Gäste wir fast 3 Monate waren.“

67 Deník, f. 9r.–9v.: „So eines Tages, als ich eben auf dem Klo hocke und das tue, was man da schon zu tun pflegt; plötzlich kotzt neben mir, wir hocken Viere nebeneinander, jemand Blut. Mir hebt es den Magen. Ich glaube fertig zu sein u. [und] gehe hinaus. Es ist mir übel. Ich wanke zur Reeling, habe Brechreiz. Aber nicht genug damit, ich spüre noch einen zweiten Drang, den Drang [de]s Durchfallhabenden. Ich glaube, ich sterbe – so übel ist mir. Ich übergebe mich und ren[n]e dan[n] auf Latrine, kom[m]e noch zurecht... Die Tage vergehen.“

Citovanou pasáží, která více než barvitě ilustruje otrěsné podmínky panující na lodi, končí Thalerův deník, nikoli však autorovo putování.⁶⁸ Dne 2. července se začali všichni běženci plavící se doposud na Salomee přemísťovat na rybářský kutr. Vše znesnadňovala různá výška obou lodí, stejně jako neklidné moře, jež nedovolovalo dostat rybářskou loď blíže k mateřskému plavidlu. Sťahování probíhalo velmi pomalu. Nově příchozí museli okamžitě uvolnit místo pro další, a tak jeden po druhém mizeli v podpalubí, které původně sloužilo pro uskladnění ryb, kde se tísnili mnoho hodin. Podmínky byly otrěsné. Pach rybiny se mísil se zápachem, který měla na svědomí úplavice. Nadto panovalo v podpalubí příšerné vedro, které – spolu s průjmem – vedlo k dehydrataci. Žízeň všech byla nesnesitelná.

Až za tmy se dal kutr do pohybu, stále vlečen mateřským plavidlem. Jakmile dosáhl hranic britských výsočných vod, byl odříznut a poslán k pobřeží. Běženci měli k dispozici signální rakety, které dostali od členů aténské náboženské obce. Když se dostali k pobřeží, odpálili světlice. Doufali, že je britské hlídky uvidí a zachrání je, nebo lépe řečeno odmítnou je v takto bídných podmínkách poslat zpět na širé moře a dovolí jim přistát. K překvapení všech přítomných žádný hlídkový člun k lodi nedorazil. Na kutru zatím vzrůstalo napětí; postupně se začalo objevovat podezření, že něco není v pořádku. Zneklidnění pasažérů se obrátili na námořníky, kteří jim až pod hrozbou násilí sdělili, že světla, která viděli před sebou, nepocházela z Haify, ale z přístavu Týros. Námořníci totiž dostali příkaz od kapitána lodi Salomey, aby běžence zavezli na území Libanonu a poté se vrátili zpět k mateřské lodi.

Nové velení transportu se nehodlalo s právě zjištěnou skutečností smířit a nařídilo námořníkům plout na jih, podél pobřeží do přístavu Haifa, kam loď dorazila 3. července. Během cesty, ale i po přistání se téměř všichni pasažéři stále tísnili v podpalubí. Podmínky byly neúnosné. Lidé svlékali oblečení a posílali je na palubu, kde bylo namáčeno v moři a opět vraceno zpět. Někteří nemohli situaci již déle snášet a vrhli se do moře, ale ti, kteří byli na palubě, je opět vytáhli zpět do rybářského člunu. Až večer se od Britů dočkali povolení opustit podpalubí a vystoupit na pobřežní molo přístavu Haifa. Když se chodidla běženců dotkla pevné půdy, vše kolem nich se pohupovalo a točilo. 3. července konečně dorazili do cíle své strastiplné cesty, která začala 12. března v Československu a původně měla trvat jen dva až tři týdny. Mnoho běženců bylo z přístavu převezeno do dnešní Rambamovy nemocnice v haifské čtvrti Bat Galim, ostatní byli umístěni do karantény, kde strávili několik dní, a poté byli přepraveni do Beit Olim, resp. Tel Avivu, odkud se už každý vydal svou cestou.

Nejinak tomu bylo i v případě Paula Thalera. Ačkoliv jeho zápisky již nezachycují události spojené s vyloděním, ze stránek deníku je zřejmé, že i on přežil průjmovou epidemii a nakonec se šťastně dostal do Palestiny, neboť po posledním zápisu tužkou učiněném 22. června následují nedatované retrospektivní zápisy psané zeleným inkoustem po příjezdu do Svaté země.⁶⁹

68 Další událost je možné zrekonstruovat mimo jiné na základě paměti Ladislava Scheimanna. Viz http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%9B6%20-4_8_3.PDF, s. 23–25 [cit. 14. 2. 2018]. Doplnující informace o zbytku cesty jsou roztroušeny rovněž v osobním fondu Gerharda Wanitscheka.

69 Deník, f. 12r.: „Dnes, když chci ukončit toto líčení cesty, jsem již v cíli – v zemi zaslíbené“ (as-

S odkazem na Thalerovu vtipnou, těžko přeložitelnou slovní hříčku o zemi zaslíbené – „Lande der Verheißung“⁷⁰ – musíme konstatovat, že se zde šumperský rodák příliš dlouho neohrál. V roce 1942 vstoupil, jako řada tamních Židů, do britské armády, bojoval v Africe a na západní frontě. Reálný život v Palestině se pravděpodobně vzdaloval ideálům, které si Paul Thaler vysnil. Proto se po skončení druhé světové války – již v září roku 1945 – vrátil zpět do Československa.⁷¹ Usadil se v Brně, kde vystudoval vysokoškolský obor strojírenství. V lednu roku 1949 se zde oženil s Naděždou Krejčovou, na konci téhož roku se páru narodila dcera Alena (*1949). Manželství se po čtyřech letech rozpadlo a Paul Thaler odešel v roce 1953 hledat štěstí do Jirkova; začal pracovat jako technik v mosteckém podniku SHR Báňské stavby, n. p. Rok po svém příchodu do Jirkova znovu vstoupil v manželský svazek, tentokrát s Eliškou Trantinovou, která měla z předchozího vztahu dceru Ladislavu, jež po svatbě přijala příjmení Thalerová (*1947); z manželství se narodil v roce 1955 syn Martin.⁷²

Již výše jsme uvedli, že Paul Thaler od mládí sympatizoval s komunistickou ideologií. Jako mnoho jiných komunistických funkcionářů (židovského původu) byl za to po zásluze odměněn. V říjnu roku 1958 jej ve vykonstruovaném soudním procesu mostecký soud odsoudil k trestu 12 let odnětí svobody a ztráty čestných občanských práv. Jedním z pravých důvodů mohla být příslušnost k britské armádě během druhé světové války, oficiální důvody byly ovšem jiné: křivá výpověď, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a přijímání úplatků. Odvolací soud trest zmírnil na 10 let odnětí svobody (rozsudek ztráty čestných občanských práv zůstal nezměněn).⁷³ Trest si Thaler odpykal v nápravném pracovním táboře v Leopoldově.

14. září 1968, nedlouho po okupaci Československa spřátelenými vojsky Varšavské smlouvy, opustil Thaler podruhé – opět sám a tentokrát již natrvalo – svoji vlast. Jeho první kroky směřovaly do Vídně, kde strávil několik let zaměstnán u právního poradce jako odborník na přihlašování patentů. Odtud později odešel do Kolína nad Rýnem; zde zastával funkci vedoucího patentního oddělení. Potřetí a naposledy se oženil, tentokrát s kolínskou rodačkou Christou Koch. 20. června 1995 ve věku 73 let Paul Thaler náhle zemřel.

poň čiastočne je to pravda, že je zde horko). Chci psát tak, jako bych zažíval to, co nyní již patří minulosti.“ („Heute, da ich diese Reiseschilderung beenden will, bin ich schon am Reiseziel – im ‚Lande der Verheißung‘ (das heißt stim[m]t sogar, wenigstens etwas). Ich will so schreiben, als ob ich erleben würde, was jetzt schon der Vergangenheit angehört.“)

70 Deník, f. 12r.

71 Na policejní přihlášce je jako datum Thalerova příchodu uvedeno 22. září 1945. Zajímavá je informace o jeho předchozím místě bydliště: „Týnec u Klatov, zámek.“ (Od roku 1937 zde byl sirotčinec.) Viz Archiv města Brna, fond: Pobytová evidence občanů, Brno (nezpracováno), Přihlašovací karty 1909–1953.

72 K tomu viz SOKA Most, fond: 6. základní škola Most, inv. č. 117, 121 a 144 (Třídní výkazy). Viz dále SOKA Most, fond: Městský národní výbor Most, inv. č. 1056 (Domovní list čp. 2367) a Tamtéž, Kartotéka přihlášek I a II (nezpracováno).

73 K tomu více SOKA Šumperk, fond: Gerhard Wanitschek (nezpracováno), karton Familien Bandler – Halpert, oddíl Bandler, sdělení Okresního soudu v Mostě z 28. května 2001, čj. SPř 233/01. Z důvodu stěhování spisovny se Thalerův trestní spis sp. zn. 2T 672/58 nepodařilo dohledat. Podle sdělení Okresního soudu v Mostě z 20. prosince 2017, čj. O Spr 436/2017 byl tento dokument v roce 2005 fyzicky skartován.

Hirsch, Sonnenschein, Heilig, Stern, Kantor, Weissbarth, Schönfeld, Guttman, Löwy, Mowschenson, Strassmann, Bodansky a další. To jsou příjmení šumperských židovských rodin, která dnes mnohým již prakticky nic neříkají. Více než 200⁷⁴ osob hlásících se k židovskému vyznání bylo před druhou světovou válkou nedílnou součástí každodenního šumperského života, ze kterého se tyto lidé – mnohdy i ze dne na den – vytratilí beze stopy.

Cílem tohoto příspěvku nebylo pouze představit v mnohém unikátní pramen osobní povahy uložený v depozitáři Státního okresního archivu Šumperk, ale především pokusit se alespoň jedno konkrétní jméno naplnit dávno zapomenutým, nebo dokonce snad neznámým obsahem. Onen neobyčejný příběh obyčejného člověka zaznamenaný (nejen) na stránkách deníku Paula Thaller je pouze jedním střípkem mozaiky mnohdy trnitých životních osudů židovských obyvatel Šumperka, o kterých víme stále velmi málo.

***

Eine ungewöhnliche Geschichte eines gewöhnlichen Menschen

Die personenbezogenen Schriftstücke bilden im Staatlichen Kreisarchiv in Šumperk nur eine kleine Menge der hier aufbewahrten Archivalien. Darunter gehört auch das Tagebuch von Paul Thaller (1922–1995), das zusammen mit anderen Materialien in das Archiv in Šumperk von Gerhard Wanitschek übergeben wurde. Wanitschek beschäftigte sich jahrelang mit der Erforschung der Schicksale der jüdischen Familien aus Šumperk.

Der in Šumperk / Mährisch Schönberg gebürtige Paul Thaller nahm im Jahr 1939 am illegalen Transport aus der Tschechoslowakei nach Palästina teil, der von der Zweigstelle der Neuen zionistischen Organisation in Brno / Brünn zusammen mit dem Unternehmer und dem ehemaligen Besitzer der Säge in Mährisch Schönberg Alfred Flesch organisiert wurde. Thaller fasste in seinem Tagebuch die komplizierte Reise der jüdischen Flüchtlinge ins Heilige Land, die ursprünglich zwar nur zwei bis drei Wochen dauern sollte, aber dann sich in fast vier Monate verlängerte.

Im Beitrag ist die Flucht der tschechoslowakischen Juden nach Palästina im Kontext des Tagebuches von Paul Thaller beschrieben. Das Ziel war, den Leser nicht nur mit dieser Quellen bekannt zu machen, sondern auch einen konkreten Namen mit einem vergessenen Inhalt zu füllen. Dadurch wurden die Schicksale der jüdischen Familien in Mährisch Schönberg erklärt, die vor dem Weltkrieg einen untrennbaren Teil des alltäglichen Lebens in der Stadt bildeten, von dem wir heute nur sehr wenig kennen.

***

– Na palubě rybářského kutru. / Rodinná sbírka George Guttmana.

⁷⁴ V roce 1930 žilo v Šumperku 199 Židů z celkového počtu 15 718 obyvatel města. Viz MÍČOVÁ, Z. – ŠTIPL, L. – WANITSCHKEK, G.: *Ti, kterým bylo vráceno jméno*, s. 47.

Soubor kondolencí opavskému vládnímu prezidentovi

Zdeněk Kravar

Mezi agendou úřadu vládního prezidenta v Opavě, která dnes tvoří stěžejní archivní fond z doby okupace pro vládní obvod Opava, se nachází pozoruhodný soubor kondolencí¹, jež byly shromážděny při příležitosti úmrtí syna vládního prezidenta Carla Ferdinanda Edler von der Planitz². Tento říšský Němec, příslušník starého šlechtického rodu a vzděláním právník, vykonával funkci landráta ve Svidnici a v letech 1939–1943 byl vládním prezidentem ve Štětíně. V Opavě nastoupil do funkce 1. dubna 1943 a tento post zastával až do zhroucení nacistické správy v Sudetech na jaře 1945.³

Prezidentův starší syn Hans Christoph von der Planitz (6. 8. 1925–17. 8. 1944) padl na východní frontě na území Litvy. Zprávu o úmrtí podal vládnímu prezidentovi nadporučík Werner Kievit dne 1. září 1944. Nadporučík Walter Braun v dopise z 28. září 1944 slíbil otci padlého, že se pokusí pořídit fotografii hrobu. Po vítězném konci války jej hodlal navštívit, aby mu podrobně vylíčil průběh výcviku a poslední dny života Hanse Christopha. Nedostal k tomu již příležitost, protože sám padl „na hranici východních Prus“ 26. října 1944.

Teprve v prosinci 1944 mohl nadporučík Kievit sestavit podrobnější zprávu o průběhu srpnových bojů, protože i on sám byl raněn a několik týdnů neschopen opustit lůžko lazaretu.

Při pokusech dobýt město Schaulen podnikla Planitzova jednotka výpad od vesnice Varputenai a vybudovala si předmostí u vesnice Mingiliai. To však bylo dobyté sovětskými vojsky 17. srpna 1944, přičemž mnoho vojáků německé armády padlo a zůstalo nezvěstných. Když Němci opět ovládli pozici, zjistili, že zemřelí vojáci byli mezitím pohřbeni zdejšími vesničany. Nechali je proto exhumovat, iden-

1 Zemský archiv v Opavě (ZAO), fond: Úřad vládního prezidenta Opava (dále ÚVP Opava), inv. č. 992a.

2 Bundesarchiv Berlin (BDA), fond: Berlin Document Centre, mikrofilm SSO 382 A, osobní spis člena SS.

3 K německé správě v Sudetech a především ve vládním obvodu Opava viz ŠVÁBENICKÝ, František (ed.): *Troppau 1945, Opava v roce nula*, Opava 2017, s. 7–27. K osobě vládního prezidenta viz heslo in *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, (dále BSSM), supplementum č. 1, Ostrava 2011, s. 67–68.

– Titulní list zprávy o úmrtí a portrét Hanse Christopha Edler von der Planitz. / ZAO, fond: ÚVP Opava, inv. č. 992a

HANS CHRISTOPH
EDLER VON DER PLANITZ

tifikovat a poté pohřbít do společného hrobu⁴.

Seznam kondolencí opavskému vládnímu prezidentovi obsahuje 297 číslovaných položek a zahrnuje období od 18. září (položka č. 2) do 30. října 1944 (položka č. 293). Značné množství kondolencí pochází od přátel a známých, často ještě z doby působení Carla Ferdinanda von der Planitz ve Štětíně a ve Svídnici.

Za čelné představitele nacistického Německa kondoloval rodině pouze Hermann Göring telegramem 10. října (č. 267). Rudolf Brand⁵ z osobního štábu šéfa SS Heinricha Himmlera kondoloval 29. září (č. 188). Také generál policie, SS Obergruppenführer Ernst-Heinrich Schmauser⁶, vyjádřil soustrast 27. září (č. 181), podobně jako Ernst Müller⁷, vedoucí úřadu Zmocněnce říšského vedoucího SS jako komisaře pro upevnění německví, který sídlil na zámku ve Fulneku (č. 136). V dopise uvedl, že nedávno ztratil podobným způsobem svého nejstaršího syna. Za opavskou služebnu SS vyjádřil soustrast její velitel Joachim Schubach (č. 116). Opavská služebna četnictva a velitelství ochranné policie (Schutzpolizei) zaslali své kondolence jako první 18. a 19. září (č. 1 a 2), přičemž velitel četnictva Traugott Schnalke⁸ poslal ještě osobní kondolenční lístek (č. 7). Jménem důstojníků opavského braného obvodu (Wehrbezirk) kondoloval jeho velitel (č. 60).

Dopis ministerského rady Rudolfa Drapeho⁹ z pruského ministerstva vnitra z 31. října (č. 177) obsahoval i osobní poznámku na padlého: *Ještě si na toho chlapce vzpomínám, jak se jednoho večera náhle objevil před dveřmi bytu svého strýce Pilliho¹⁰ a řekl – tady mě máte. Pořádně se potom navečeřel a potom odešel hrdě a radostně ke svým kamarádům, kteří na něj čekali v ubytovně pro vojáky. Tak jak jsem jej naposledy viděl, si ho uchovám v paměti.*

Další osobní vzpomínka se nachází v dopise ředitele školy pro chlapce s názvem Hermann Lietz Schule na zámku Bieberstein¹¹ (č. 276), kterou padlý navštěvoval. Po ukončení docházky navštívil mladý von der Planitz zámek již jen jednou

4 ZAO, fond: ÚVP Opava, inv. č. 992a, pamětní spis s popisem posledních dní zemřelého a vojenské situace v oblasti.

5 Rudolf Brand (1909–1948), osobní referent H. Himmlera, popraven po Norimberském procesu s lékaři SS. Převzato z wikipedia.de.

6 BIMAN, Stanislav (ed.): *Kdo byl kdo v říšské župě Sudety. Biografická příručka A-Z*, multi-mediální CD, písmeno S, vyšší velitel SS a policie ve Vratislavi Ernst-Heinrich Schmauser (1890–1945), od května 1941 velitel SS-Oberabschnitt Südost se sídlem ve Vratislavi, 10. 2. 1945 padl v Altenrode do zajetí a za nejasných okolností byl zabit Sověty.

7 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno M, Ernst Müller (nar. 1893) po jmenování Henleina říšským komisařem pro upevnění Německví v Sudetech se stal od 17. 12. 1940 šéfem jeho štábu, funkce se ujal 15. 1. 1941 a měl své sídlo na zámku ve Fulneku; koncem dubna 1945 měl odjet služebně do Mnichova a do Sudet se již nevrátil.

8 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno S, Traugott Schnalke, nar. 28.9.1890, velitel četnického obvodu v České Lípě, později v Teplících-Šanově, poté v Opavě.

9 Rudolf Drape, osobní referent Paula Körnera, od roku 1941 na pruském ministerstvu vnitra. Převzato z www.forum.axishistory.com.

10 Paul Körner (1893–1957), státní sekretář, jenž jako „pravá ruka H. Göringa“ fakticky řídil pruské ministerstvo vnitra, po válce souzen a vězněn. Převzato z www.wikipedia.de.

11 Barokní zámek Bieberstein se nachází v Hesensku, v roce 1904 jej zakoupil Hermann Lietz a zřídil zde výchovný ústav pro mládež.

v rámci své dovolené o svatodušních svátcích roku 1943: *Zastihl zde již jen málo svých starých kamarádů. Podnikli jsme pak s přáteli a mou rodinou výlet na Wasserkuppe. Zúčastnil se s velkou radostí, jako pravý Biebersteiner mezi Biebersteinery, pozoroval jsem jeho čistou radost. Co nám pozůstalým jinak zbývá? Mnoho bédování, to také nebylo v jeho povaze. Je a zůstane navždy v našich myslích.*

Župní vedoucí a místopředseda Sudetské župy Konrad Henlein poslal Planitzovi nedatované vyjádření své soustrasti (č. 4), které svou formou a neosobním pojetím bylo zřejmě univerzálním listem pro podobné účely. Dne 26. září poslal Henlein ještě osobní kondolenci (č. 209). Za vedení Sudetské župy zaslal kondolenci Henleinův zástupce Hermann Neuburg¹² (č. 251), z župního personálního úřadu Alfred Jander (č. 238), prezident župního pracovního úřadu Dr. H. Boening (č. 138), župní ředitel Sepp Kellner (č. 129), ředitel župního nakladatelství „Die Zeit“ Hugo Bachmann z Liberce (č. 54), ředitel župního sněmu Gemeindegast des Gaues Sudetenland JUDr. Theodor Portele¹³ (č. 154), za župní nakladatelství „Gauverlag Sudetenland“ se sídlem v Opavě kondoloval jeho vedoucí Hoffmann.

Kolegové vládní prezidenti vyjádřili Planitzovi svou soustrast ze Štětína (Dr. Lotz, č. 178 a Paul Eckard, č. 260), z Liberce Dr. Friedrich Vogeler¹⁴ (č. 149), župní vedoucí a vrchní prezident z Katovic Fritz Bracht¹⁵ (č. 134), vládní viceprezident z Karlových Varů Karl Müller¹⁶ (č. 133), vládní prezident z Vratislavi JUDr. Georg Kroll¹⁷ (č. 59), pomořanský župní vedoucí a vrchní prezident Franz Schwerde-Coburg¹⁸ (č. 284), pověřenec při župních vedoucích Horního a Dolního Slezska pro přeložení služeben generálního gouvěrnementu, státní sekretář Ernst Boepple¹⁹ (č. 270). Prezident vládního obvodu Ústí nad Labem Hans Krebs²⁰ ve své kondolenci zmínil skutečnost, že také jeho rodina přinesla podobnou oběť, byť jeho syn byl jako voják pouze raněn a zůstal invalidou (č. 82). Podobný tón má i soustrastný do-

12 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno N, Hermann Neuburg (nar. 1910), od listopadu 1943 působil na župním vedení v Liberci, předtím od roku 1941 pověřenec pro organizace v Protektorátu, v roce 1948 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Liberci k 25 letům žaláře.

13 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno P, Theodor Portele (nar. 1900), od roku 1938 působil na župním vedení v Liberci, 1940–1945 vedoucím Landesstelle des deutschen Gemeindegastes.

14 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno V, Friedrich Vogeler (nar. 1883), říšský Němec, 1919–1937 landrát v Saarbrückenu, od března 1939 v Liberci jako viceprezident u župního místopředsedy.

15 WĘCKI, Mirosław: *Fritz Bracht (1899–1945), Nazistowski zarządca Górnegu Śląska w latach II wojny światowej*, Katowice 2014.

16 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno M, Karl Müller (nar. 1889), po narukování vládního prezidenta Wilhelma Sebekowského na frontu fakticky vedl úřad až do konce války.

17 Georg Kroll (1888–1945), vládní prezident ve Vratislavi v letech 1933–1945, předtím vedoucí finančního úřadu v Hlubčicích. Převzato z www.wikipedia.de.

18 Franz Reinhold Schwede-Coburg (1888–1960), v letech 1934–1945 župní vedoucí v Pomořanech. Převzato z www.wikipedia.de.

19 Ernst Boepple (1887–1950), německý vydavatel, blízký spolupracovník a zástupce Hanse Franka, v roce 1949 souzen v Polsku a poté popraven v Krakově. Převzato z www.wikipedia.de.

20 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno K, Hans Krebs (1888–1947), po celou dobu okupace vládní prezident v Ústí nad Labem, po válce odsouzen k trestu smrti a popraven v Praze.

pis velitele pořádkové policie v Protektorátu Čechy a Morava Ernsta Hitzegrada²¹, jehož jediný syn rovněž padl na východě (č. 137).

Z opavských nejvyšších úřadů nechybí mezi kondolencemi list vrchního finančního prezidenta Dr. Herberta Jankeho (č. 38), vedoucího opavské pobočky župní obchodní a hospodářské komory (č. 42) a vrchního vládního rady úřadu vládního prezidenta Dworzaka (č. 76). Jsou zde i zástupci opavských podnikatelů, například vyhlášené čokoládovny Kessler a Weber, Ing. Walter Kessler²² (č. 71). Luise Pendlová²³, manželka ředitele nemocnice, adresovala svůj dopis choti vládního prezidenta (č. 44). Známa opavská rodina Malých udržovala s rodinou vládního prezidenta přátelské styky, mezi projevy soustrasti je zastoupen jak MUDr. Guido Maly²⁴ (č. 23), tak jeho bratr advokát Otto Maly²⁵ (č. 28).

Pochopitelně kondolovali starostové měst ve vládním obvodě Opava, Dr. Gerhard Stellwag von Carion²⁶ (č. 26) z Opavy, Otto Just²⁷ z Krnova (č. 55), starostové Frývaldova (dnes Jeseník, č. 90), Šumperku (č. 117), Lanškrouna (č. 128), Moravské Třebové (č. 131). Obdobně byli zastoupeni také landráti, za Frývaldov (č. 17), Šternberk (č. 186), Králíky (č. 66), dále Dr. Verner Vogel z Lanškrouna (č. 62), svitavský landrát Dr. Adalbert Hartmann²⁸ (č. 75), Za veškeré osazenstvo úřadu opavského landráta vyjádřil soustrast zástupce landráta Josef Czech²⁹ (č. 65), bíloveckého landráta zastoupil vládní inspektor Adolf Wittenberg (č. 15).

Landrát z Moravské Třebové zaslal kromě úředního (strojem psaného) dopisu také osobní ručně psanou kondolenci (č. 52, 53). Zastoupen byl i hlubčický landrát Karl Williger³⁰ z vedlejšího vládního obvodu Opolí, který přímo sousedil s opav-

21 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno H, Ernst Hitzegrad (nar. 26.12.1889), 15.9.1943–15.2.1945 v Praze, od 15. 2. 1945 spojovací důstojník mezi K. H. Frankem a gen. Schörnerem.

22 Blíže Bundesarchiv – Lastenausgleichsarchiv (LAA) Bayreuth, fond ZLA 1, sign. 13031923, Walther Kessler (nar. 1906) převzal rodinnou firmu po smrti otce Roberta Kesslera v roce 1934, po válce továrna existovala v Babenhausenu v Hesensku.

23 Ředitel opavské nemocnice v letech 1905–1926 a znovu v době okupace 1938–1945 Fritz Pendl (1870–1952), po smrti své první ženy v roce 1927 se podruhé oženil v roce 1939 s Louise Knauerovou. Blíže BSSSM, supplementum č. 2, Ostrava 2013, s. 111–112.

24 LAA Bayreuth, fond: ZLA 1, sign. 11623789, Guido Maly (1897–1956), specialista na srdeční choroby, v Opavě provozoval praxi od roku 1928

25 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno M, JUDr. Otto Maly (nar. 23.5.1896), advokát v Opavě, od 11.11.1939 advokát u Zemského soudu v Opavě.

26 Gerhard Stellwag von Carion (1893–1957), od roku 1940 zástupce vrchního purkmistra Reinharda Kudliča, po jehož smrti v červenci 1943 fakticky vedl samosprávu města, teprve 7.2.1945 byl jmenován oficiálně purkmistrem. Blíže GEBAUER, Josef (ed.) a kol.: *Purkmistři města Opavy*, Opava 2001, s. 70–73.

27 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno J, Otto Just (nar. 1883), továrník, starosta Krnova.

28 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno H, Adalbert Harmann (nar. 1895), od 1939 landrátem ve Svitavách, po mozkové mrtvici v srpnu 1943 trvale nemocen.

29 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno C, Josef Czech (1891–1945), od 20. 2. 1939 v úřadě landráta v Krnově, od 18. 9. 1939 k úřadu landráta v Opavě, od 27.10.1939 zástupce landráta v Opavě, v květnu 1944 pověřen současně vedením úřadu landráta v Krnově.

30 Karl Williger, landrát v Hlubčicích v letech 1944–1945, předtím působil v Neumarkt (Šróda Śląska) a v letech 1934–1943 ve Waldenburgu (Wałbrzych). Převzato z www.verwaltungsgeschichte.de.

ským okresem (č. 61). Soustrastný dopis poslal také bývalý Planitzův kolega ze Svídnice, landrát Wilhelm Adam³¹ (č. 214). Mezi starosty z opavského venkovského okresu je zastoupen Alfred von Waldstätten z Litultovic (č. 84).

Za opavskou okresní organizaci NSDAP kondoloval vedoucí jejího oddělení, úřadu pro lidové blaho Josef Plott³² (č. 185), za okres Šternberk Josef Hantschel (č. 57), okresní vedoucí z Moravské Třebové Nowak (č. 85), z Bruntálu vedoucí Rudolf Pohl³³ (č. 279). Z pěti opavských místních skupin je zastoupena pouze organizace Opava – Kylešovský kopec, jejímž vedoucím byl Anton Onderka (č. 41). Za opavskou pobočku župního úřadu propagandy kondoloval její vedoucí (č. 37). Pod č. 30 je uložena skupinová kondolence pracovníků opavského katastrálního úřadu. Stejným způsobem vyjádřili soustrast pracovníci opavské pobočky Landesbank und Girozentrale für Sudetenland (č. 29). Intendant opavského městského divadla Karl Padlesak³⁴ kondoloval jménem divadelního ansámblu i se svou ženou Hertou (č. 16). Marianne Benisch vyjádřila svou soustrast za Vzdělávací ústav pro učitelky řemeslnických povolání (č. 28). Za lázeňský komplex Freiwaldau – Gräfenberg kondoloval jeho vedoucí Anton Sieber³⁵ (č. 36).

Německý státní ministr pro Protektorát Čechy a Morava K. H. Frank kondoloval vládnímu prezidentovi dopisem 25. září 1944 (č. 106). Podle poznámky z poválečné doby byl dopis „3.10.1945 vydán p. rev. insp.“, proto se v souboru nenachází. Z opavských nacistických úřadů nejsou mezi kondolencemi zastoupeni zdejší říšský archiv a říšské župní muzeum. Přestože vedoucí obou institucí byli trvale nasazení na východní frontě, měli kompetentní zástupce. Muzejního ředitele Wernera Kudliča zastupoval dlouholetý ředitel muzea Edmund Wilhelm Braun a ředitele archivu Walthera Latzkeho vídeňský archivář Walther Kraus. Pokud pomineme možnost, že se jejich soustrastné dopisy nedochovaly, je možné oprávněně předpokládat, že oba vyjádřili svou soustrast vládnímu prezidentovi osobně.

Nejobsáhlejší dopis je s posledním pořadovým číslem 297. Jeho autorem byl Paul Kruschewski ze Štětína. Dopis sice napsal již 16. října, ale protože onemocněl, odeslal jej teprve 26. října 1944. Informuje svého bývalého nadřízeného o situaci na úřadu vládního prezidenta ve Štětíně, kde docházelo k neustálému snižování stavu osazenstva a navíc byla oblast blízko bojové linie a trvale vystavena spojeneckým náletům. V závěru pětistránkového dopisu pisatel sděluje:

Vy jste, pane vládní prezidente, v krásné Opavě všech těchto mimořádných

31 Wilhelm Adam (1906–1989), od 1.9.1939 landrátem ve Svídnicí, po válce do roku 1949 v sovětském zajetí, poté žil v Düsseldorfu. Převzato z www.wikipedia.de.

32 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno P, Josef Plott (nar. 1901), zlatník, v Opavě od 1941, od 10.10.1943 vedoucí úřadu Allgemeine Wohlfahrtspflege v opavském okresním vedení NSDAP.

33 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno P, Rudolf Pohl (nar. 1898), účetní, 1.6.1944 Gaurat; 15.11.1941–1944 KL NSDAP v Bruntále (30.1.1943 jmenován okresním vedoucím), leden 1942–28. 5. 1943 převzal i okresní vedení NSDAP Moravský Beroun; v důsledku nemoci se vzdal úřadu.

34 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno P, Karl Padlesak (nar. 1903), divadelní herec a zpěvák, od 1.8.1942 intendant opavského divadla.

35 BIMAN, S.: *Kdo byl kdo*, písmeno S, Anton Sieber (nar. 1881), ředitel lázní, po válce uprchl a o jeho osudech není nic bližšího známo.

okolností ušetřen, i když nálety na vídeňskou oblast a přilehlá území v uplynulých měsících a týdnech jsou také stále častější. Věřím, že se Vám také jinak daří dobře a dařit bude a uzavírám svůj dopis přáním všeho nejlepšího v následujících týdnech a měsících, neboť dále než na týdně a měsíce za současného běhu událostí nelze dopředu plánovat.

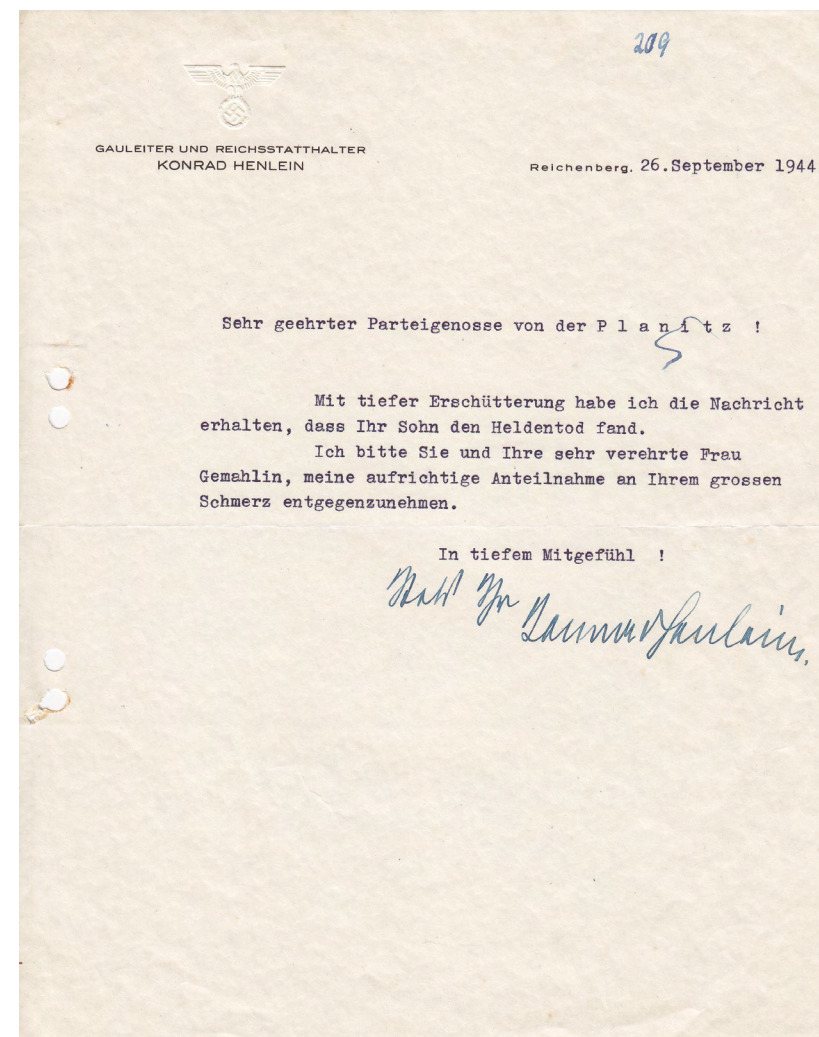
Upřímná přání z října 1944 byla minulostí na jaře 1945, kdy se Opava stala frontovou linií. Vládní prezident zůstal v obležené Opavě takřka do posledních dnů jako jeden ze symbolů německé moci, která fakticky skončila dobytím města Rudou armádou 24. dubna 1945. Rodina opustila Opavu za nejasných okolností nedlouho předtím. Podle nepotvrzených informací zemřeli Carl Ferdinand, jeho žena Lotte a syn Carl Hermann 7. května 1945. Jako jediná z rodiny přežila válku dcera Magda Lotte³⁶.

***

Die Kondolenzen an den Troppauer Regierungspräsidenten von der Planitz

Unter der Aktenstücken des Regierungspräsidenten Troppau, die heute einen selbständigen Bestand im Landesarchiv / Zemský archiv in Opava bilden, befindet sich die Gesamtheit der Kondolenzen für den Regierungspräsidenten Carl Ferdinand Edler von der Planitz anlässlich des Todes seines Sohnes an der Ostfront im August 1944. Insgesamt 297 nummerierte Briefe, Karten und Kondolenzkarten stammen von verschiedenen Kreisen, darunter sind einige wichtige politische Persönlichkeiten, verschiedenen Repräsentanten der Behörden, oder auch Bekannte aus Troppau und anderen Städten vertreten. Der Beitrag summarisiert die Kondolenzen und bringt einige neue Informationen in die bisher nicht ganz geklärte letzte Episode im Leben der Familie des Troppauer Regierungspräsidenten am Ende des II. Weltkriegs.

***

– Osobní kondolence Konráda Henleina. / ZAO, fond: ÚVP Opava, inv. č. 992a.

³⁶ BDA Berlin, osobní spis důstojníka SS (viz pozn. č. 2), manželka Lotte roz. Körner se narodila 11. 4. 1899 v Žitavě, Carla Ferdinanda von der Planitz si vzala v roce 1920. Spolu s rodiči zemřel i mladší syn Carl Hermann (nar. 5.6.1935). Nejstarší Magda Lotte, provdána Bednarz, (nar. 6. 1. 1922 v Drážďanech) se stala po válce zdravotní asistentkou, žila ve Vestfálsku a zemřela roku 2014. Podle soudního rozhodnutí z roku 1954 byli manželé Planitzovi a syn Carl Hermann prohlášeni za mrtvé k 31.12.1945. Blíže LAA Bayreuth, fond: ZLA 1, spis Edler von der Planitz.

Poslední pošťák z Frývaldova

Květoslav Growka

Otevřu karton¹ a ze složky se vysypou nastříhané archy papírů s nalepenými československými známkami a otisky kulatých razítek jesenické pošty. Jen jedno razítko je hranaté, nese datum 22. září 1938 a domicil Frývaldov. To bylo přece razítko poštovní schránky na vlakovém nádraží v Jeseníku! A v hlavě se mi rozjede televizní seriál Vlak dětství a naděje, který na motivy trilogie Věry Sládkové Malý muž a velká žena, z níž novela Poslední vlak z Frývaldova je situována do Jeseníku konce 30. let, natočil režisér Karel Kachyňa.² Nádraží s nepřehlédnutelnou postavou Anny Urbanové s malou Věrou. A pak se vynoří z paměti Josef Pumplmě: „*Od náměstí přijíždělo nákladní auto s modrou budkou a vzadu na jeho plošině byl naložený velký zelený trezor, připoutaný řetězy. O trezor se zády opíral otec, stál rozkročen, s čepicí nasazenou obráceně, v jedné ruce držel bambusku a ve druhé revolver, jímž mával na rozloučenou tomu městu, jež chtělo okusit, jak chutná fašismus.*“³ Skutečně to tak bylo? V uměleckém díle jsme vystaveni notně dávcé fikce, i když půdorys novely je historicky přesný. Otec Věrky je postavou spíše komickou, typický hrabalovský antihrdina. Věra Sládková o něm řekla: „*Tatínek byl do světa. Nejradši jsem ho měla, když ‚dělal komiku‘ – to se trošku napil a byl báječný, hrál si se mnou, a takový je i zachycený v knížce – trochu povznesený, trochu idealista.*“⁴ A zřejmě i jeho vyprávění v Brně, jak probíhala jeho cesta z Jeseníku přes Červenohorské sedlo na Moravu, bylo trochu fanfaronské..., což odpovídalo uměleckému záměru režiséra filmu. Věra Sládková se na scénáři nepodílela, seriál se točil bez ní a částečně i proti ní. Nechme proto „promluvit“ ten malý ústřížek papíru se známkou, tedy naprosto přehlédnutelnou, banální archiválii. Jak vypadala pošta v Jeseníku na přelomu září a října 1938? Kdo zde sehrál jakou roli? A kdo byl tím „posledním pošťákem“ z Frývaldova?

*

Poštovní úřad v Jeseníku měl v roce 1938 celkem 50 zaměstnanců rozdělených do sedmi skupin: úředníci II. a III. služební třídy, poštovní pomocníci, podúředníci II. platové stupnice, zřízení, pomocní zřízení a poslové. Výše jmenovaný **Josef Sládek** zde sloužil jen jako zřízenec.

1 SOKA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník 1868-1938(1955).

2 DRLÍK, Vojen: *Věra Sládková. Jeden příběh, jeden osud... Výstava Památníku písemnictví na Moravě, Rajhrad 2007. Muzeum Brněnska 2007, s. 46.*

3 SLÁDKOVÁ, Věra: *Malý muž a Velká žena aneb Vlak dětství a naděje*, Praha 1990, s. 96–97.

4 V rozhovoru s Pavlem Kosatíkem. Tamtéž, s. 283.

– Poslední čs. poštovní razítko ze schránky na jesenickém nádraží. / SOKA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník, karton 1.

Narodil se 19. 3. 1890 v Brně a byl původním povoláním stolař. Za 1. světové války narukoval v lednu 1915 na východní frontu jako příslušník 8. pěšího pluku. Již v dubnu padl v Karpatech do ruského zajetí. V Kurské gubernii se přihlásil do československých legií a 12. 3. 1918 byl zařazen do 6. střeleckého pluku, s nímž se v roce 1920 vrátil do Československé republiky. V Brně vedl s bratrem stolařství po otci. Oženil se s Kateřinou Bulovou, nar. 15. 10. 1893 v Kobylí, a narodily se jim děti Milan (*16. 3. 1924) a Věra (*1. 5. 1927). Po krachu rodinné firmy v době hospodářské krize Sládek získal jako legionář místo u státní pošty, ovšem v Jeseníku, kde bylo nutné posílit český živel po nástupu Hitlera v moci v sousedním Německu. Rodina bydlela v nájmu u Elsy Grünové na nám. Svobody č.p. 97. Zde manželka Kateřina 22. 4. 1934 zemřela. Josef Sládek se seznámil s kuchařkou Annou Urbanovou, nar. 21. 10. 1894 ve Vídni, a v roce 1937 uzavřeli sňatek. 1. 1. 1938 získal Josef Sládek domovské právo v Jeseníku. To však již politické události nabíraly obrátky nepřející Čechům na Jesenicku... O dobové atmosféře nás hraný film informuje dokonale, byť je viděna dívčíma očima. Ale dokumenty nám říkají, že Josef Sládek rozhodně neodjížděl při evakuaci jako poslední. Filmový záběr též přeháněl, že vzal pokladnu, ta musela zůstat na místě z rýze praktických důvodů.⁵ Sládek spolu Ludvíkem Hájkem a poštovním pomocníkem Jaroslavem Kitlerem byli 4. října ráno vypraveni vojenským autem s evakuovaným materiálem a osobními zavazadly zaměstnanců k nejbližší železniční stanici, tj. do Kout nad Desnou.⁶ Odtud tito zaměstnanci doprovázeli evakuované předměty vlakem do Prostějova. Další zaměstnanci odjížděli 5. října do Šumperku. Sládkova rodina se vrátila zpět do Brna, do domku jeho rodičů na Králově Poli.

5 „Kancelářské zařízení (tiskopisy, věstníky, Úřední listy, seznamy četnických stanic apod. pomůcky) ponechají se v úřadě, kde rovněž zůstanou pokladny, které se nechají otevřené i s klíči.“ Z rozhovoru M. Vostatka s F. Vaďurou v červenci 1988. Viz SOKA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník, př. č. 27/2002.

6 Protokol sepsaný 21. 11. 1938 u Poštovního úřadu v Olomouci 1 s vrch. pošt. tajemníkem Františkem Vaďurou, viz SOKA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník, dar ing. Milana Sýkory, č.j. 326/14a/2002.

Podíváme-li se na společnou fotografii zaměstnanců poštovního úřadu v Jeseníku při posmrtné vzpomínce na prezidenta T. G. Masaryka 15. 9. 1937, dole uprostřed sedí přednosta Antonín Sousedík se svým náměstkem Františkem Vaďurou.⁷ Jen oni mohli být de iure hlavními aktéry pohnutých událostí na podzim 1938.

Antonín Sousedík se narodil 28. května 1896 ve Slušovicích, okres Holešov. Po vypuknutí 1. světové války sloužil u bosensko-hercegovského pluku č. 4. Po vzniku Československa se s pěším plukem č. 3 zúčastnil bojů na Slovensku. V roce 1921 vstoupil do poštovních služeb.

Postupně se vypracoval do služebního postavení vrchního poštovního tajemníka. Působil především ve Slezsku, v Opavě: nejdéle na poštovním úřadě v Krnově. Dne 6. října 1926 uzavřel v Neplachovicích sňatek s Marií Kellnerovou, nar. 7. ledna 1904. Z manželství vzešel syn Milan, narozený 24. dubna 1929 v Krnově, a dcera Alena.⁸

Dekretem poštovního ředitelství v Opavě z 29. ledna 1934 byl Sousedík přemístěn do funkce přednosta poštovního úřadu v Jeseníku, jíž se ujal 2. února 1934. Stal se vyučujícím podúřednického kurzu a roku 1936 byl povolán do funkce jeho předsedy a zkušební komisaře. V Jeseníku se okamžitě zapojil do života české menšiny. Z hlediska svého služebního postavení byl již 25. února zvolen do správního výboru České okresní péče o mládež v Jeseníku, stal se členem Okresního osvětového sboru v Jeseníku, jehož součástí byl Pěvecko-hudební kroužek české menšiny v Jeseníku, a v roce 1935 byl zvolen jednatelem výboru Klubu českých turistů v Jeseníku. Byl činný v Sokole, stal se předsedou odbočky Svazu čs. důstojnictva, jako zástupce poštovní správy působil v místním poradním sboru pro protiletectkou obranu.

Na 1. září 1938 připadlo 100. výročí založení poštovního úřadu v Jeseníku. Antonín Sousedík začal již počátkem roku připravovat oslavy: dodával informace do tisku, nechal zhotovit příležitostné razítka, započal excerpovat poštovní věstníky s cílem sestavit česko - německý almanach k tomu výročí. U firmy A. Scholz dal 20. srpna vytisknout provolání, v němž nabízel možnost umístění reklamy do almanachu. K výročí byl vydán i pamětní odznak, jeden exemplář byl adjustován v etui s věnováním: *Přednostovi poštovního / úřadu panu / Antonínu Sousedíkovi / personál poštovního / úřadu Jeseník.*⁹

Jenže zhoršující se německo - české vztahy zabránily úspěšnému završení výročních oslav. Při mobilizaci 21. září 1938 byl Antonín Sousedík jako důstojník povolán do československé armády k telefonnímu praporu č. 2 v Brně. Ve funkci poštovního přednosta v Jeseníku ho zastoupil vrchní poštovní tajemník František Vaďura. Po mnichovské dohodě připadlo Jesenícko Německu, 6. října 1938 předal F. Vaďura poštovní úřad německé straně a následoval A. Sousedík na Moravu.

7 SOkA Jeseník, fond: Sousedík Antonín, inv. č. 56.

8 SOkA Jeseník, fond: Sousedík Antonín. Inventář. Zpracoval Květoslav Growka, Jeseník 2016. Fond byl předán prof. J. Sousedíkovou v roce 1992 do SOkA Přerov, odkud byl 2. 4. 1994 předán do SOkA Šumperk. Na základě delimitačního protokolu byl k 1. 1. 1996 převzat do SOkA Jeseník. Alena Falcová, roz. Sousedíková z Přerova, věnovala v roce 2013 do Vlastivědného muzea Jeseníka rodinné fotoalbum, mj. se záběry zahrady za poštou v Jeseníku.

9 GROWKA, Květoslav: Odznak k 100. výročí pošty v Jeseníku. *Severní Morava*, sv. 76, Šumperk 1998, s. 66–67. Odznak byl zakoupen v aukci Drobné plastiky Praha 11. 10. 1997, pol. č. 1486. Dnes se nachází ve VMJ Jeseník.

– Zaměstnanci poštovního úřadu v Jeseníku v roce 1937. / SOkA Jeseník, fond: Sousedík Antonín, inv. č. 56.

František Vaďura se narodil 24. 5. 1900 v Nedakonicích, okres Uherské Hradiště, v zemědělské rodině jako nejstarší z pěti sourozenců. Ve svém rodišti navštěvoval 6 tříd obecné školy, poté nastoupil na české gymnázium v Uherském Hradišti. Studium mu v roce 1918 přerušila vojenská služba, takže odmaturoval až v roce 1920. V roce 1923 vstoupil do poštovních služeb v Břeclavi a po složení zkoušek odešel do pohraničí na místo náměstka poštovního úřadu v Jeseníku. Bydlel na Muzikantské stezce č.p. 483. Služba v krizové době 30. let prověřila pevnost jeho charakteru i věrnost služební přísaze.

František Vaďura vzpomínal:¹⁰ Služba v posledních dnech před okupací nebyla snadná. Češi byli především v noci cílem skupinek ordnerů. Postoj většiny Němců k Čechům byl tehdy nepřátelský. Činnost sudetoněmecké strany vláda zakázala 17. 9. 1938 a tedy jí bylo zastaveno i doručování adresovaných zásilek. Naše služba už nebyla vůbec normální. V den po mobilizaci 22. 9. 1938 jsme dostali telegram, abychom vytrvali na svých místech. Odpoledne jsem byl vyzván, abych jel s ozbrojenými četníky na pošty v okrese a přebíral pokladní hotovosti. Podařilo se to jen částečně. Pošty ve Vidnavě, Javorníku i jinde museli střežit vojáci s kulomety. Posléze došel další rozkaz posádkového velitele, aby do 21. hodiny byli naši zaměstnanci nachystáni k evakuaci a s nimi peníze, razítka a další poštovní náležitosti.

Přednostou úřadu byl tehdy Antonín Sousedík, který však narukoval a stal se velitelem polní pošty. Zastoupil jsem ho já. Poštu svévolně opustilo i 7 německých zaměstnanců (pošt. adjunkt Schlögel, pošt. revident Gröger, pošt. tajemník Wagner, podúředníci Pobuda a Grimme, zřizenci Nitsche a Baum) a dokonce i Čech Jindřich Ondra.

10 VOSTATEK, Miroslav: Vzpomínky na podzim 1938. *Jeseník, město a lázně 2009*, č. 11, s. 34.

Dne 29. 9. došel telegram o tom, že se zastavuje poštovní a telegrafní doprava do desítek pošt. Zanedlouho přišly příkazy konkretizující fakt, že úřady budou ve dnech 6. a 7. 10. předány říšskoněmecké poště. Dále pak podrobnosti o evakuaci rodin po železnici i seznam toho, co musí být z pošt odvezeno. Bylo určeno, kde pro nás budou ve vnitrozemí sběrné pošty. Byly jimi pošta Prostějov 2 a Moravská Ostrava 1. Podrobně byl uveden postup, jak bude předávání vypadat. U nás byl problém s tím, že železniční trať Frývaldov – Hanušovice byla destruována a nejbližší nádraží pro nás bylo tedy až ve 27 km vzdálených Koutech nad Desnou. Spolupráce s úřady, vojskem a hlavně orgány SOS dobře fungovala. V jiných rozkazech stálo, že jsme měli uvolňovat poštovní zaměstnance pro pořádkovou službu. Naším nejdůležitějším úkolem bylo zajištění nezbytného telegrafního a telefonního spojení pro vojsko a útvary SOS. Ve dnech 4. a 5. 10. 1938 odjžděli mnozí zaměstnanci vojenským nákladním autem s materiálem do Koutů n. D. a další autobusem do Šumperku. Šlo o 12 mužů i žen. Zůstal jsem tedy na úřadě úplně sám. V noci mně telefonovali z různých pošt, jak na tom jsem. Nicméně ráno přišel místní povozník Jaroschek, vedoucí SdP, a nadutě žádal a vyhrožoval, že převezme poštu. Já však měl rozkaz předat úřad pouze říšskoněmeckým orgánům. Pak se dostavila komise složená z vojáků a z ředitelství pošt v Opolí (*Oppeln*) a nastalo předávání. Dokonce mi bylo nabídnuto, že mohu zůstat v Německu a na další den mi dokonce přislíbili odvoz s postupující armádou na hranice. Neměl jsem zájem. A tak nastala pro mě nucená anabáze.

Vedoucí komise mi napsal jménem Feld-Nachrichten-Kommandatur-Heeresgruppe 1 průkaz, který potvrzoval, že jsem předal poštovní úřad zástupcům německé pošty a že jsem oprávněn přejít přes hranice obsazené jejich útvary na československé území.¹¹

V 16 hodin jsem vyrazil pěšky přes vlajkami vyzdobený dosud neobsazený Horní Domašov a opuštěné Červenohorské sedlo. Když jsem konečně dorazil do Koutů n. D., našel jsem nádraží otevřené, ale nikdo nikde. Poslední vlak se zaměstnanci už byl dávno pryč. Nezbyvalo než pokračovat dále pěšky. O půlnoci jsem už došel do Šumperku. Český Národní dům byl prázdný. V hotelu Grand jsem přemluvil vrátného a noclehoval jsem tam. Byl jsem navíc hladový, ale on že k jídlu prý nemá nic. Našel dvě lahve piva ... Na téměř padesátikilometrovém putování jsem nepotkal ani jeden povoz či auto. Pouze v protisměru chodili vojáci – Němci v čs. uniformách, kteří demobilizovali a šli domů.

Ráno jsem konečně nasedl na vlak a jel do Prostějova. Po strastiplném putování jsem měl chodidla notně zkrvavená ...

Vadura se však nezmiňuje o vlastní akci, která neměla úřední charakter. V každém úřadě, nota bene na poště, musí být dán pořádek razítek s jejich otisky, potvrzením o převzetí, vyrazení apod. Vadura, jehož koníčkem byla rovněž filatelie, nalepil na čtvrtky papíru 10 haléřové známky s vyobrazením středního československého státního znaku a na památku těchto pohnutých událostí ze dnů 22. září – 6. října je orazil všemi dvojjazyčnými podacími razítky pošty FRÝVALDOV / FREIWALDAU. Věděl totiž, co bude následovat po převzetí říšskoněmeckou poštou: čes-

¹¹ Originál viz SOkA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník, dar ing. Milana Sýkory, č. j. 326/14a/2002.

Feld-Nachrichten-Kommandatur-Heeresgruppe 1. Freiwaldau, 6.10.1938
Ausweis.
Der stellvertretende Direktor Herr Vadura, des bisherigen Tschecho-Slowak. Postamtes Freiwaldau hat am 6.10.1938 das Postamt an die Vertreter der deutschen Reichspost ordnungsgemäß übergeben und ist berechtigt, über die Besetzungsgrenze in das Tschecho-Slowakische Gebiet zurückzukehren, zunächst nach Kitzelsdorf.
Hegen, Oberst a. D.

– Potvrzení o předání pošty v Jeseníku 6. října 1938 / SOkA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník, karton 1..

ký název bude z razítka prozatímne vytlučen, než budou vyhotovena nová s domicilem v němčině a s příslušností k sudetské župě OSTSUDETENLD.

Krátká existence tzv. druhé republiky, zabránění zbytku Československa, vyhlášení protektorátu Čechy a Morava a vypuknutí války zamíchalo osudy obou hlavních aktérů. Jejich životní příběh je hodný zaznamenání, neboť se v něm nachází do praxe převedená podstata *státního úředníka* první Československé republiky nesoucí v sobě ethos loajality ještě z dob Rakousko-Uherska. Jak Antonín Sousedík, tak František Vadura nemohli být lhostejní vůči německé agresi a oba se zapojili do protinacistického odboje.

Antonín Sousedík prožil 2. světovou válku se svou rodinou v Přerově. Po demobilizaci v prosinci 1938 byl přidělen k poštovnímu úřadu Přerov 1 ve funkci náměstka přednosty úřadu. V červnu 1939 se zapojil do odbojové skupiny Obrana národa poštovních zaměstnanců v Přerově. Vedoucím skupiny byl Emil Řehůřek z Brna, členy Antonín Šamalík a Jaroslav Koplík. 5. července 1940 byl zatčen a vězněn ve vyšetřovacích vazbách ve Vratislavi, Neumünsteru a Volově. Jeho dopisy rodině z věznic ve Vratislavi rodině z let 1940–1942 vypovídají o nejistotě, co s ním bude, kdy bude konečně soud, režimu ve vězení, práci a špatném jídle, fámách o amnestii po porážce Ruska... Vedle vzpomínek na minulost, poučení dětem, poděkování za noviny, které do vězení dostával, ho držela nad vodou těž filatelie. Posílal manželce instrukce, které protektorátní známky má zakoupit: „at' zakoupí od každé známky, která je k dostání pět kusů od nejnižších až do nejvyšších výplatní, letecké, novinové, dobročinné, doruční a celiny (lístky, zálepky, průvodky atd.) také po 5 kusech. Mimo to celý arch „Červeného kříže“ po 50 h, 1 K, 2 K, tedy

tři archy a dobročinných ‚Dětem‘ jak budou vydány před svátky po 1 archu, at' je uloží v suchu, knih je na nich špatný, at' se neslepi.¹² Odsouzen byl až 24. února 1943 trestním senátem Vrchního zemského soudu ve Vratislavi dle ř. zák. § 80, odst. 1, § 83, odst. 2,3 a § 86, 87 a 47 k 3 letům káznice (z toho 32 měsíců na samotce, 14 dnů zostřené vězení). Z vězení se vrátil po započítání vazby 23. července 1943 s podlomeným zdravím, v roce 1945 mu byla přiznána 30% invalidita.

Den 1. května 1945 se Sousedík zúčastnil přerovského povstání a po jeho potlačení se musel skrývat. Po osvobození byl vyznamenán medailí Za věrnost a brannost a Pamětním odznakem II. národního odboje. Obdržel osvědčení dle zákona č. 255/1946 vydané Ministerstvem národní obrany č.j. 83533-So-72-1947, ev. č. 8999. Stal se členem a funkcionářem Krajského výboru Svazu osvobozených politických vězňů, Svazu brannosti, předsedou Místní organizace Svazu protifašistických bojovníků a členem jeho okresního výboru v Přerově. Politicky byl organizován v národně socialistické straně. Již 8. května 1945 byl pověřen vedením pošty Přerov 1 a opět vedl podúřednický kurz.

František Vaďura se vrátil do své rodné obce a byl přidělen na poštu v Hranicích. Podílel se zde na vytvoření odbojové skupiny Obrany národa, spolu s Ludvíkem Hajným¹³ a Josefem Vojteckým.¹⁴ Po jejich zatčení se snažil zahladit veškeré stopy, např. korespondenci, které by vedly k dalším lidem. Vytvořili totiž síť na Hranicku, pro niž počítali zejména s řadou zaměstnanců, kteří přišli z pohraničí, neboť znali mentalitu Němců a jejich praktiky. Ovšem po těchto lidech šlo pochopitelně i gestapo. Vaďura byl zatčen 19. 7. 1940 a týden vězněn v Brně na Sušilových kolejích, odkud byl převezen do Vratislavi. Zatýkácí rozkaz, jímž na něj byla uvalena vyšetřovací vazba, byl vydán 8. 4. 1941 ve Vratislavi a schválen usnesením Lidového soudu v Berlíně 6. 5. 1941. Byl obviněn podle ř. zák. § 80, odst. 1. z přípravy k velezradě. Postupně prošel věznicemi ve Volavě, Neumünsteru a zpět do Vratislavi. 10. 9. 1942 vydal 1. trestní senát Vrchního zemského soudu ve Vratislavi rozhodnutí o trvání vyšetřovací vazby a výrokem soudu 27. října t. r. byl osvobozen pro nedostatek důkazů. 10. listopadu byl převezen do Kounicových kolejí v Brně a propuštěn 9. 12. 1942.¹⁵ Po návratu ho přeložili k poštovnímu úřadu Hradec Králové 2, ale službu tam nenastoupil pro nemoc, až byl v roce 1944 dán do částečného důchodu.

Po osvobození se Vaďura dobrovolně vrátil 9. 6. 1945 zpět do Jeseníku, aby opět převzal vedení pošty. Získal byt na Krameriově ul. č.p. 440. Dne 7. 9. 1946 se oženil, jeho ženou se stala Lidie Mücková, nar. 15. 4. 1921 v Bruntále.¹⁶ Jako odbojář

12 SOKA Jeseník, fond: Sousedík Antonín, inv. č. 1.

13 Ludvík Hajný, nar. 18. 7. 1896, vrchní poštovní tajemník a přednosta pošty Hranice 1. Zatčen 24. 6. 1940, po třech týdnech vazby v Brně převezen do Vratislavi. Zřejmě 1. 12. 1942 poslán do Osvětími, kde 13. 4. 1943 zemřel. Viz SOKA Jeseník, fond: Sousedík Antonín, inv. č. 3.

14 Josef Vojtecký, nar. 19. 6. 1891, vrchní poštovní tajemník a náměstek přednosta pošty Hranice 1. Zatčen 6. 7. 1940, po několika dnech vazby v Brně převezen do Vratislavi. Vystřídal několik věznic, zemřel 29. 8. 1942 v Neumünsteru.

15 Z dopisu Františka Vaďury Antoníkovi Sousedíkovi 24. 8. 1966. Viz SOKA Jeseník, fond: Sousedík Antonín, inv. č. 3.

16 SOKA Jeseník, Sběrka evidenčních karet obyvatel okresu Jeseník, bez inv. č., policejní přihláška F. Vaďury.

obdržel osvědčení podle zák. 255/46 č.j. 120261-Va-464-1947. Již 20. 1. 1946 byl zvolen předsedou místní odbočky Svazu osvobozených politických vězňů.¹⁷ Jako věrný demokrat a benešovec vstoupil do národně socialistické strany.

Dalším předělem v životě obou poštovních úředníků byl únorový převrat 1948, jímž se dostala k monopolní moci Komunistická strana Československa. Ta se snažila rychle vypořádat s možnými odpůrci. I na těch nejnižších patrech společenského života k tomu sloužily tzv. akční výbory. K obvyklým likvidačním důvodům patřila formulace: „Byl jste organizován ve straně národně-socialistické a zastával jste názory a vyvíjel činnost proti lidově demokratickému režimu.“ Jako paradox se zpětně jeví naprosté podcenění bolševických praktik KSČ ostatními stranami Národní fronty. Nelze se pak divit, že postižení akčními výbory se snažili hájit a navič věřit, že další vývoj se bude odehrávat v duchu demokracie a parlamentarismu, jak je k tomu vedla první republika.

Přitom Sousedík byl za politické vězně zvolen členem Okresního akčního výboru při Okresním národním výboru v Přerově. Ale na vlastním pracovišti ho 18. 3. 1948 nový akční výbor zbavil funkce přednosta úřadu z důvodu, že nemá kladný poměr k lidově demokratickému zřízení, neuznává závodní radu a nezaručuje řádné vedení úřadu. Poté byl 8. května přeložen na subalterní místo do Hranic, kdy sloužil u nádražního úřadu u přepážky a překládky. 20. 6. 1948 se obrátil na Krajskou odborovou radu v Olomouci se žádostí o prošetření svého případu,¹⁸ zejména, že byl potrestán, aniž by mu byla dána možnost obhajoby. Je k zamyšlení, jak srovnat fungování policejně-soudního aparátu nacistického Německa, který se Sousedíkem vedl proces na právním základě, byť pokřiveném, s revoluční komunistickou praktikou založenou na vágních základech. Samozřejmě, že spravedlnosti se nedovolal. Dopad to mělo i na jeho rodinu, vedle finančního propadu i kupř. vyloučení syna Milana z již probíhajícího přijímacího řízení do vojenské letecké akademie.

Při reorganizaci Čs. pošty byl v říjnu 1951 zařazen na místo účetního v krajské úctárně. Sousedík odešel do důchodu 31. 7. 1960 a byla mu vyměřena poměrně nízká penze. Křivdu cítil po celý další život, což se podepsalo i na jeho zdravotním stavu. Až události tzv. pražského jara mu přinesly naději. Dne 17. 4. 1968 se obrátil se svým případem na rehabilitační komisi Ústředního výboru Svazu protifašistických bojovníků v Praze. Ale okupace Československa Sovětskou armádou a následná normalizace znamenaly, že tato vysloveně politická kauza nebyla projednána. Antonín Sousedík zemřel v Přerově v roce 1973.

Na Františka Vaďuru také dopadla zlovůle jeseníckých komunistů. Závodní rada chtěla na poště dosadit svého soudruha, proto zbavila Vaďuru funkce „šalamounským“ rozhodnutím: „Proti Františku Vaďurovi není žádných námitek. Mohlo by se však poukazovat na to, že byl funkcionářem strany národně socialistické. Proto je nutné funkce přednosta úřadu ho zbavit.“¹⁹ Ředitelství pošt v Opavě bez jakékoliv změny nebo šetření, v soulase s oblastním akčním výborem 29. 2. 1948 F. Vaďuru

17 SOKA Jeseník, fond: Český svaz bojovníků za svobodu – OV Jeseník, sign. 15, karton 1.

18 SOKA Jeseník, fond: Sousedík Antonín, inv. č. 2.

19 Ze smutečního projevu na pohřbu, viz SOKA Jeseník, fond Český svaz bojovníků za svobodu – OV Jeseník, sign. 11, karton 1.

– František Vaďura (1900–1991).

z funkce sesadilo. Až do odchodu do penze v roce 1960 byl řadovým zaměstnancem.

Jeho nástupce se projevil rovněž „razítkovou“ akcí. Ale oproti Vaďurovi a jeho symbolickém gestu z podzimu roku 1938 šlo již jen shora nadekretovanou ukázkou vazalství a přislovečného českého /vlezdo...ismu/. V neděli 11. 12. 1949 v 10 hod. se zástupci všech pošt okresu Jeseník museli dostavit *k okrskovému poštovnímu úřadu Jeseník 1 s vyčištěným místním a denním razítkem, rozlišovací značky „a“ za účelem razítkové akce „Dar pošty k narozeninám gen. J. V. Stalina“*.²⁰

Vaďura veškerý volný čas věnoval tělovýchově. Již od roku 1919 byl členem Sokola, prošel všemi organizačními stupni od vzdělavatele a cvičitele. Ve sjednocené tělovýchově pak našel možnost seberealizace. To jej nakonec vedlo i ke vstupu do KSČ. Byl členem různých komisí Ústředního výboru Čs. svazu tělesné výchovy, vykonával funkce v Čs. svazu protifašistických bojovníků, obdržel řadu svazových vyznamenání. Obdobně působil ve Svazu čs. filatelistů. Dalo by se říci, že filatelie byla jakoby předpokládanou součástí práce poštovního zaměstnance. Musel se v ní vyznat, protože byla základem poštovního provozu a odtud byl jen krok ke sbírání známek. František Vaďura se prostřednictvím filatelie věnoval i regionální historii. Poté, co Antonín Sousedík sestavil teoretickou část k stoletým dějinám poštovníctví na Jesenícku, Vaďura ji obohatil ukázkami celistvostí, tj. dopisů s podacími poštovními razítky. Kupř. poslal 30. 6. 1947 poslední doporučený dopis č. 29 z Frývaldova a první z Jeseníku po jeho přejmenování 1. 7. 1947.²¹ František Vaďura zemřel v Jeseníku 30. 8. 1991. Odešel, tentokrát navždy, *poslední pošták z Frývaldova*.

Vracím ústřížek s razítkem zpět do kartonu a zavírám jej.

...

***

Der letzte Briefträger aus Freiwaldau

Im Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník befinden sich im Bestand „Postamt Freiwaldau / Jeseník Bogen mit eingeklebten tschechoslowakischen Briefmarken und der Stempelabdrücken der Post zu Freiwaldau mit dem Datum 22. September 1938. Ein Stempelabdruck stammt aus dem Briefkasten auf dem Bahnhof in Freiwaldau, wovon mit dem letzten Zug Tschechen evakuiert wurden. Im Beitrag schildert der Autor die Lebensschicksale von drei Eisenbahnangestellten. Der Bedienstete Josef Sládek wurde dank der literarischen und Film-darstellung als „der letzte Briefträger aus Freiwaldau“ bekannt. Die Schicksale des Postamt-vorstehers Antonín Sousedík und seines Stellvertreters, eines begeisterten Philatelisten František Vaďura, der de facto als der Letzte das Postamt den Deutschen nach der Annexion des Sudetenlandes übergab, wurden aber absichtlich vergessen. Beide Widerstandskämpfer und Gefangenen des nazistischen Regimes wurden nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 aus der Arbeit entlassen. Sie bemühten sich bis zum Ende ihres Lebens um ihre Rehabilitierung.

***

²⁰ Originál viz SOkA Jeseník, fond: Poštovní úřad Jeseník, dar ing. Milana Sýkory, č.j. 326/14a/2002.

²¹ Soukromá sbírka autora.

Franz Irblich a krnovská synagoga

Branislav Dorko

Jméno krnovského stavitele Franze Irblicha je v posledních letech spojováno nejen s jeho četnými stavebními realizacemi, ale zvláště pak i s dramatickými osudy zdejší synagogy. Přestože byl Irblichův život sám o sobě značně barvitý, nelze opomenout skutečnost, že jeho lidský příběh patří k těm, které se v průběhu času přikrášlují a současně tím zakrývají svou původní podstatu. Nedávno byla v médiích postupně vytvořena legenda, podle níž právě Franz Irblich jako tehdejší krnovský radní odvážně, tajně a z altruistických důvodů zachránil krnovskou synagogu před zničením během tzv. křišťálové noci v listopadu 1938. Díky tomu nyní Franz Irblich figuruje již i v odborné literatuře jako „skutečný“ zachránce krnovské synagogy. O to zajímavější je proto sledovat, jak celá tato záležitost vyznívá z dochovaných archívních pramenů.¹

Franz Irblich se narodil 27. listopadu 1905 v Krasově v rodině místního sedláka, po absolvování pěti tříd obecné školy a tří tříd měšťanky nastoupil jako praktikant ke staviteli Rudolfu Fischerovi v Branticích, u něhož se vyučil. V letech 1923–1925 navštěvoval stavitelský obor na brněnské německé odborné pokračovací škole. Po vykonání vojenské prezenční služby v Hranicích pracoval od roku 1928 ve stavebních firmách v Čakově a Radimi, ale záhy se osamostatnil, roku 1930 složil zednickou mistrovskou zkoušku. Jeho stavební firma v následujícím období realizovala především v Krnově a okolí množství drobných i významných staveb. V Krnově si také roku 1942 postavil na dnešní Blahoslavově ulici č. 9 rodinnou vilu, roku 1937 v nedalekých Krásných Loučkách vybudoval a následně provozoval také pilu s tesařstvím a dřevovýrobou. Pro jeho tvorbu byly charakteristické stavby

1 Informace o klíčové roli Franze Irblicha při záchraně krnovské synagogy jsou průběžně zveřejňovány na stránkách regionálního i celostátního tisku, objevují se na oficiálních webových stránkách města Krnova, spolku Krnovská synagoga, Wikipedii a mnoha dalších místech. Stejně tak je přejímají i níže citovaná díla, přičemž tato značně zavádějící sdělení mají vzestupnou tendenci. V roce 2015 byla v regionálním tisku publikována navíc i další vzpomínka Ing. Helmuta Irblicha, podle níž jeho otec vedle synagogy obdobně „tajně“ zachránil před zničením dokonce také zámek Linhartovy: KUBA, František: Stavitel Franz Irblich tajně zachránil zámek Linhartovy. *Bruntálský a krnovský deník*, [on-line], 2015, 21. 10. 2015. Dostupné z: https://bruntalsky.denik.cz/zpravy_region/stavitel-franz-irblich-tajne-zachranil-zamek-linhartovy-20151031.html [cit. 30. 1. 2018].

inspirované architekturou v sousedním Německu, velkou měrou reflektoval tzv. Heimatbaustil.²

O jeho názorovém smýšlení vypovídá to, že se od března 1929 politicky se angažoval v DNSAP (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei – Německá nacionálně socialistická dělnická strana), činným byl nejprve v místním vedení této strany, později se stal členem jejího oblastního vedení v Moravské Ostravě. Připomeňme, že se program této strany vyznačoval radikálním nacionalismem a ostrým antisemitismem. V roce 1933 byla strana z důvodu protistátní činnosti československou vládou zakázána. Irblich se následně v červnu 1934 stal členem Henleinovy Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatfront) přejmenované později na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei) a současně jejího krnovského místního vedení. V souvislosti s vyhlášením všeobecné mobilizace v září 1938 utekl za hranice do německé části Krásných Louček, takže zůstal prakticky jen několik desítek metrů od svého podniku a fungoval jako spojka s příslušníky Sudetoněmeckého Freikorpsu. Irblichovým úkolem bylo přebírat telefonická hlášení a zprávy ve zdejších Volkově hostinci. Za tuto činnost později obdržel tzv. Pamětní sudetskou medaili, která byla udělována za zvláštní zásluhy o připojení oblasti k Říši. Již v listopadu se stal členem NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Národně socialistická německá dělnická strana) a současně také členem krnovského okresního vedení strany s titulem okresního řečníka a byl ustanoven odborným vedoucím pro řemesla. Kromě jiného byl dále organizován ve stranické složce NSKK (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps – Národně socialistický motorizovaný sbor), na počátku ledna 1944 požádal o vstup do SA (Sturmabteilung – úderní oddíly), v červenci téhož roku pak byl do této organizace přijat, a to se zpětnou platností od června 1943, respektive od listopadu 1943 v hodnosti SA-Truppführera, konkrétně do štábu krnovské standarty jako referent pro prevenci škod. V květnu 1944 mu byl propůjčen Válečný záslužný kříž II. třídy bez mečů a jeho firma byla ve stejném roce vyznamenána bronzovým výkonnostním odznakem. Manželkou Franze Irblicha se roku 1929 stala o pět let mladší Waltraud rozená Schwarz, s níž se seznámil během svého působení v Radimi. Manželé měli spolu tři děti.³

Po osvobození se Irblich zdržoval v Krásných Loučkách a od 21. května 1945 do 19. února 1946 pracoval jako civilní zajatec – řidič traktoru pro československý vojenský útvar. Dne 20. února 1946 byl předán do internačního tábora v Krnově na Opavské ulici. První výslech se uskutečnil na místní úřadovně Státní bezpečnosti 25. února a stejně jako u výslechů následujících se Irblich při hodnocení své minulosti cítil nevinný. Veřejný žalobce u Mimořádného lidového soudu v Opavě jej však vinil ze zločinů podle § 1/2, 3/1 a 3/2 retribučního zákona tím, že se v době

2 Více k některým Irblichovým realizacím viz STRAKOŠ, Martin – ROSOVÁ, Romana – RYŠKOVÁ, Michaela: *Průvodce architekturou Krnova = Krnov architecture guide*, Ostrava 2013.

3 Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově (SOKa Bruntál), fondy: NSDAP – okresní vedení Krnov, kart. č. 99 a 201, nezpracováno.; SA Standarte 15 – Krnov, kart. č. 12, nezpracováno. Část Irblichova osobního spisu vedeného okresním vedením NSDAP tvoří přílohu příslušného spisu Mimořádného lidového soudu (Zemský archiv v Opavě, fond: Mimořádný lidový soud Opava, sign. 1451/46, nezpracováno.)

– Portrétní fotografie Franze Irblicha z konce třicátých let 20. století. / SOkA Bruntál, fond: NSDAP – okresní vedení Krnov, nezpracováno.

zvýšeného ohrožení republiky dopustil přípravy úkladů o republiku, dále že propagoval a podporoval nacistické hnutí a že byl činovníkem NSDAP. Okresní úřadovna Státní bezpečnosti v Krnově sice přípisem z 2. srpna 1946 vyjádřila souhlas s přednostním odsunem Franze Irblicha s odůvodněním, že zájem odsunu převahuje nad zájmem státu dotyčného potrestat. Navzdory tomu ale 5. září 1946 proběhlo hlavní přelíčení, v průběhu kterého soud Irblicha osvobodil pouze v prvním ze tří bodů obžaloby, když vyjádřil pochybnosti o jeho přímém členství v Sudetoněmeckém Freikorpsu. Přestože se obžalovaný snažil popřít, respektive bagatelizovat své členství v okresním vedení NSDAP i funkci okresního řečníka, soud tato tvrzení vnímal jako pouhou výmluvu a na základě jednoznačných dokladů jej odsoudil k desetiletému trestu těžkého žaláře, propadnutí majetku a ztrátě občanské cti na 10 let. V té souvislosti je zajímavé, že soud uvěřil Irblichovu tvrzení, že nebyl členem SA a tuto záležitost dále nezkoumal, třebaže by mu tato skutečnost evidentně přitížila.⁴ Lze si klást otázku, proč soud uložil Irblichovi tak vysoký trest, přestože jeho podíl na nacistické mašinérii nebyl příliš významný. Svou roli v tomto ohledu sehrálo pravděpodobně to, že byl zjevně jediným funkcionářem krnovského okresního vedení, který mohl být obviněn, jelikož ostatním činovníkům se buď podařilo uprchnout, anebo se soudu nedožili. Kromě toho byl Irblich veřejně známou a navíc poměrně zámožnou osobou, což mohlo u mnoha místních obyvatel rovněž vyvolávat negativní emoce.⁵

Trest si odpykával v nuceném pracovním táboře při věznici Krajského soudu v Ostravě, kde pracoval jako zedník u správy budov. Byl hodnocen jako pilný, svědomitý a se vzorným chováním. Jeho i manželčiny četné žádosti o propuštění za účelem odsunu však byly v průběhu let neustále zamítány i přesto, že Irblich splňoval podmínky k propuštění. Hlavním důvodem byla odmítavá stanoviska představitelů krnovského místního a okresního národního výboru, podle nichž by tímto krokem byla pobouřena veřejnost, neboť Irblich byl údajně znám jako „*velmi agilní propagátor nacismu*“. Jeho manželka byla i s nezletilými dětmi v dubnu 1948 vysídlena nejprve do Dřevnovic v okrese Prostějov, v lednu 1950 pak byli odsunuti do Německa. Franz Irblich byl propuštěn z vězení teprve v roce 1953 na základě amnestie prezidenta republiky a vysídlen do Německa, kde už ve Schweinfurtu bydlela jeho rodina. I zde začal podnikat ve stavebnictví a záhy vedl úspěšnou stavební firmu, která funguje dodnes. Franz Irblich zemřel v roce 1960, firmu převzal jeho syn Ing. Helmut Irblich, který i přes svůj vysoký věk pravidelně navštěvuje rodný Krnov. Významným symbolem usmíření je fakt, že právě tento syn někdejšího krnovského nacisty byl čestným hostem při slavnostním znovuotevření zdejší opravené synagogy v roce 2014 a je také jedním z jejích sponzorů.⁶

4 Irblichův osobní spis vedený okresním vedením NSDAP, který měl soud k dispozici, tuto informaci neobsahuje, dochoval se však jeho kmenový list SA – viz pozn. 3.

5 Zemský archiv v Opavě (ZA Opava), fond: Mimořádný lidový soud Opava, sign. 1451/46, nezpracováno.

6 Bundesarchiv – Lastenausgleichsarchiv Bayreuth, fond ZLA 1 (osobní spis Franze Irblicha); *Firmengeschichte: Wir blicken nun auf bereits über 85 Jahre Firmengeschichte zurück. Irblichbau* [online], 2018. Dostupné z: <http://www.irblichbau.de/firmengeschichte/> [cit. 30. 1. 2018]; STEJSKAL, Jan: Lavice z vypálené Olomoucké synagoga 1871-

Krnovská synagoga je jednou z mála dochovaných sakrálních staveb židovské komunity v českém pohraničí. Ve středověku nebylo židovské osídlení Krnova příliš významné, navíc byli Židé z Krnovska roku 1535 vypovězeni. Usazovat se zde znovu začali teprve po roce 1848 a roku 1853 založili náboženský spolek, z něhož v roce 1877 vznikla náboženská obec čítající tehdy 450 věřících. Do Krnova přicházeli Židé z různých míst, ve větším počtu mimo jiné také z Osoblahy. Synagoga odrážející prosperitu židovské obce byla postavena v letech 1871–1872 zdejším stavitelem Ernstem Latzelem v novorománském slohu s byzantizujícími prvky, interiér byl pojat v maurském stylu. Stavba má řadu podobných prvků se synagogou v jihomoravském Bzenci, která je jen o deset let starší.⁷

Zásadním způsobem do osudu krnovského templu zasáhla Mnichovská dohoda, na základě které bylo Československu nařízeno počínaje 1. říjnem 1938 vyklidit a odstoupit část svého území obývané převážně německým obyvatelstvem. Toto území bylo rozděleno do pěti pásem, přičemž sever Moravy a Slezsko spadaly do IV. pásma s termínem obsazení 6. a 7. října. Odstoupené pohraničí bylo prvním územím českých zemí, kde začala být uplatňována protižidovská nacistická opatření. Jedním z prostředků nátlaku se stalo zatýkání a věznění formou tzv. ochranné vazby. Kromě několika jednotlivců ze smíšených rodin a starých osob však naprostá většina krnovských Židů opustila město ještě před příchodem německé armády, namnoze i se svým majetkem. Dostatečným varováním jim ostatně byl mimo jiné i bezohledný postup německého represivního aparátu při anšlusu Rakouska. Dočasně útočiště nacházeli ve vnitrozemí, ovšem jen některým se posléze podařilo vycestovat do zahraničí a dožít se konce války. Již v souvislosti se zábořem proběhla tzv. divoká arizace. Operační oddíly bezpečnostní služby a gestapa zabavovaly dokumenty a mobiliář v opuštěných objektech, které vzápětí začaly obsazovány být novými mocipány. V té souvislosti stojí za zmínku, že ještě před příchodem wehrmachtu s sebou místopředseda židovské obce Karl Fried odvezl i tóru, kterou němečtí Židé posléze odvezli do Palestiny, takže původní krnovská tóra díky tomu dodnes slouží k bohoslužebným účelům v Jeruzalémě. Krnovská synagoga tak přestala plnit svou úlohu ještě před obsazením města a následně jí byl přisouzen ryze světský účel, neboť ji jako skladiště začala využívat Nacionálněsocialistická péče o blaho lidu (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt).

Atentát na německého legačního sekretáře Ernsta Eduarda vom Rath, který uskutečnil 3. listopadu v Paříži sedmnáctiletý židovský mladík Herschel Grynszpan, byl využit nacistickou propagandou jako důkaz celosvětového židovského protiněmeckého spiknutí. Rath na následky atentátu po několika dnech zemřel, přičemž informace o jeho smrti se rozšířila shodou okolností v okamžiku, kdy nacisté osla-

2017, [on-line], 2015. Dostupné z: <http://www.krnovska-synagoga.cz/products/pribeh-lavici> [cit. 30. 1. 2018].

7 Více k tématu viz KUČA, Pavel et al.: *Otisky poutníka Ahasvera: z historie židovské obce v oblasti Krnova, Bruntálu, Budišova nad Budišovkou a Osoblazska*, Moravský Beroun 2002; STEJSKAL, Jan: *Historie synagogy v Krnově*. In: *Židé a Morava: Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 3. listopadu 2004*, Kroměříž 2005, s. 171–177; ROŠOVÁ, Romana – STRAKOŠ, Martin: *Synagoga v Krnově a její architektura*. In: *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2009*, Ostrava 2009, s. 30–43.

– Krnovská synagoga po opravě fasády v roce 1967. / SOKA Bruntál, fond: Státní okresní archiv Bruntál, inv. č. 86.

vovali patnácté výročí tzv. mnichovského pivního puče. Následný Goebbelsův štvavý projev vzápětí vyvolal celorošský pogrom. Protižidovské akce označované tradičně jako křišťálová noc se uskutečnily ve dnech 9.–11. listopadu 1938. Připravily půdu pro následná další radikální opatření, jejichž cílem bylo zpočátku vytlačení Židů z německých oblastí, získání jejich majetku a následně pak „konečné řešení“.⁸

Vedle útoků na židovské spoluobčany, drancování bytů a obchodů se staly symbolem křišťálové noci zvláště požáry synagog a dalších objektů náležících židovským komunitám. Toto běsnění poznamenalo nejen celou „starou říši“, ale rovněž i nově získaná území včetně českého pohraničí. Navzdory tomu se však vypálení synagog na některých místech podařilo zabránit – vedle Krnova například také v Děčíně a v Novém Jičíně. K jejich zachování v těchto případech vedly především pragmatické důvody, neboť i lokální požár představoval riziko pro okolní zástavbu, novojičínská synagoga se navíc nacházela v blízkosti plynárny.

V noci z 9. na 10. listopadu byla v Krnově vypálena smuteční síň na židovském hřbitově, a to za účasti 24. oddílu SS z Opolí a rovněž tamního gestapa. Příslušníci SS dále vyrabovali veřejnou knihovnu dr. Erwina Kunnewäldera sídlící na Minoritském náměstí a zabavené knihy následně veřejně spálili v prostoru před radnicí. Záchranu synagogy pak popisuje podrobné hlášení krnovského inspektora ochranné policie Junga ze dne 10. listopadu: „Židovský templ, který toho času využívá N.S.V. jako sklad, příslušníci SS vyklidili a poté měl být vypálen. Jelikož se kvůli vyklizení akce odložila, k vypálení již nedošlo, protože, jak mi sdělil místní velitel SS, mezitím vyšel rozkaz akci zastavit. Templ nyní stráží policejní hlídka, protože

8 Více k tématu viz LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*, Liberec 2013.

místní velitel SS se obává, že k zapálení ještě eventuálně může dojít, neboť vnitřní vybavení mezitím bylo polito hořlavinou.⁹ Není známo, kým byl iniciován rozkaz zabraňující vypálení chrámu, ani kdo jej vydal, nicméně můžeme předpokládat, že klíčovou roli v této záležitosti nepochybně sehrálo samo vedení města, které bylo plně v rukou nacistů. Důvodů mělo hned několik: Vedle faktu, že synagoga byla již tou dobou využívána jako skladiště jedné ze složek NSDAP, by obdobně jako v případě novojičinské či děčinské synagogy její vypálení bylo značně riskantní záležitostí. Z jedné strany se v blízkosti nacházela textilní továrna soukenické společnosti a z druhé pak (na Barvířské ulici č. 1) dům bývalého starosty Johanna Kienela, jenž byl váženou osobností a mimo jiné i čestným občanem města.¹⁰ Atraktivní poloha nedaleko městského centra pak doslova nabádala k jednoduché utilitární přeměně objektu, která by zastřela jeho původní charakter a současně vyřešila potřebu kryté městské tržnice. Cílem křišťálové noci bylo především okázale demonstrovat nacistický postoj vůči Židům a jejich zastrašení, k čemuž se dále přidružovala snaha ukázat, že také Krnov byl již zbaven židovské přítomnosti. Jako dostatečné doklady k tomu sloužilo vypálení židovské smuteční síně a veřejné spálení Kunnewälderovy knihovny. Dobovým tiskem navíc dokonce proběhla i mylná zpráva, že mezi vypálenými synagogami byl také krnovský templ.

Ve všech městech, kde zůstaly synagogy uchráněny, existoval tlak na jejich likvidaci, resp. zásadní změnu charakteru, takže se i v Krnově ihned přistoupilo řešení otázky další existence objektu upomínajícího na někdejší nenáviděné spoluobčany. Návrh na přestavbu synagogy na tržnici vzešel zcela určitě ze strany města, neboť jeho vedení znalo nejlépe místní situaci i potřeby obyvatel. Bohužel se nedochovalo zápisy z jednání orgánů města ze sledovaného období, takže ani Irblichovu roli v celém rozhodovacím procesu nelze konkrétně doložit.¹¹ Nepochybně do záležitosti z titulu své funkce radního výrazně vstupoval, je však otázkou, nakolik se angažoval opravdu viditelně. Nebyl totiž pouze jedním z představitelů nově ustanovené nacistické správy města, ale především významným místním podnikatelem, který takto pro svou firmu mohl získat – a nakonec také získal – poměrně lukrativní zakázku. V té souvislosti stojí za zmínku také to, že v jeho stranickém osobním hodnocení se opakovaně objevuje následující charakteristika: „Z odborného hlediska je schopný, někdy bývá ale až příliš velký obchodník.“¹²

Přímý pokyn k přestavbě krnovské synagogy na tržnici vydal zdejší landrát Bernhard Wuttke v dopise adresovaném 11. prosince 1938 krnovskému starostovi dr. Oskaru Königovi: „Žádám vás, abyste okamžitě zahájili práce a počínali si tak, aby byla tržnice co nejdříve k dispozici... Osobně budu průběžně sledovat postup

9 ZA Opava, fond: Úřad vládního prezidenta Opava, inv. č. 1458.

10 Johann Kienel byl krnovským starostou v letech 1903–1919, ve sledovaném období žil ve svém domě jako ovdovělý penzista a další dva byty v domě pronajímal. Zemřel za dramatických okolností nedlouho po osvobození města.

11 Poslední dochovaný zápis ze zasedání městské rady v daném roce je z 19. září 1938. Viz SOKA Bruntál, fond: Archiv města Krnov, inv. č. 247.

12 SOKA Bruntál, fond: NSDAP – okresní vedení Krnov, kart. č. 201; ZA Opava, fond: Mimořádný lidový soud Opava, sign. 1451/46.

– Interiér krnovské synagogy v roce 1982, kdy ji využíval okresní archiv. / SOKA Bruntál, fond: Státní okresní archiv Bruntál, inv. č. 87.

prací.“¹³ Z uvedeného přípisu navíc vyplývá velmi důležitá informace, totiž že se v celé záležitosti osobně angažoval čerstvě ustanovený opavský vládní prezident dr. Friedrich Zippelius, který slíbil přispět na uvedený účel částkou 4000 říšských marek. Formálně pak veškerá administrativa spojená s touto stavební akcí podléhala krnovskému městskému inženýru Zauharovi a zástupci starosty dr. Olbrichovi. Stavba se k nelibosti landráta poněkud protahovala a zcela dokončena byla teprve v létě 1939. Celkové náklady na přestavbu synagogy byly vyčísleny na 4582,17 říšských marek, přičemž největší část rozpočtu tvořily stavební práce prováděné Irblichovou firmou, která si za ně účtovala 2497,48 marek. Částky hrazené ostatním dodavatelům, kteří se na akci podíleli pouze dílčími pracemi, byly výrazně nižší. Kupříkladu druhý největší podíl připadl na vymalování, za které inkasoval Rudolf Raida 725,35 marek.

Interiér synagogy byl vyklizen, vybavení z velké části zničeno. Dřevěné lavice byly naskládány pod galerie, varhany demontovány a odvezeny, štukové motivy otlučeny a zakryty hladkou omítkou. Veškeré symboly šesticípé hvězdy byly odstraněny, stejně jako kamenné desatero z vrcholu štítu hlavního průčelí, okna byla přesklena. V tympanonu nad hlavním vstupem byla umístěna černá dřevěná deska s bílým nápisem „Markthalle“, uvnitř byly kolmo ke vstupu umístěny dvě řady prodejních míst, na nichž byla nabízena především zelenina a ovoce. V průběhu roku 1940 následovala jednání představitelů města o převzetí bývalého templu a obytného domu na židovském hřbitově od stavebního fondu, která komplikovala sku-

13 SOKA Bruntál, fond: Archiv města Krnov – dodatky, inv. č. 281, kart. č. 107.

tečnost, že synagoga byla zatížena hypotékou. Roční pronájem budovy pro potřeby tržnice přitom činil 960 marek. Město nakonec bývalou synagogu získalo v polovině roku 1940 za 12000 marek.

Vratme se však závěrem ještě krátce k roli Franze Irblicha při záchraně synagogy v listopadu 1938. Vzhledem k výše uvedenému můžeme konstatovat, že teze o tom, že byl hlavním hybatelem celé akce, nemá v dochovaných pramenech žádnou oporu. Pokud však byl Franz Irblich skutečně jedním z iniciátorů přestavby a následného dalšího využití synagogy, sledoval tím zjevně spíše vlastní profit, než nějaké vyšší nadosobní důvody. Stejně tak je potřeba odmítnout tvrzení, že v této záležitosti bylo zapotřebí nějaké zvláštní odvahy a obětavosti, či že probíhala v nějakém utajení nebo byla jakkoli kamuflovaná. Vedení města akci provádělo zcela oficiálně a naprosto transparentně, vedle čehož je nutno zdůraznit, že ji prakticky celou financoval opavský vládní prezident a osobně dozoroval krnovský landrát. Důvody pro zachování budovy přitom byly zcela evidentně ryze pragmatické. Ostatně pokud by si sám Franz Irblich připisoval jakékoli zásluhy za „záchranu“ židovského chrámu, nepochybně by tuto skutečnost zmínil při své obhajobě před mimořádným lidovým soudem. Přestože tato záležitost musela být tou dobou obecně ještě v živé paměti, nezmínil se o ní ani jediným slovem, a navíc by asi jen obtížně vysvětloval, že se na celé akci osobně obohatil.

Po válce byla v Krnově sice obnovena činnost židovské obce, synagoga již ale nebyla využívána k bohoslužbám, nýbrž sloužila jako skladiště a pokračovala další devastace jejího interiéru. Naposledy zde pobočný krnovský závod podniku Retex Ivančice skladoval starý textil jako surovinu pro výrobu čistící vlny. V únoru 1962 byla budova předána bruntálskému okresnímu národnímu výboru, který zde zřídil pracoviště Okresního archivu Bruntál. Trvalo ovšem téměř celý rok, než byl objekt upraven pro potřeby archivu a byly sem přestěhovány archivní fondy. Roku 1987 byla budova zapsána do státního seznamu kulturních památek, v roce 1996 byly zahájeny dílčí opravy, avšak v červenci 1997 objekt zasáhla a výrazně poškodila povodeň. Archiv následně budovu vyklidil, ta zůstala nevyužívaná, ale byly zde provedeny nejnútnejší opravy. Již roku 1994 objekt získala Židovská obec v Olomouci, již začal Okresní úřad Bruntál platit nájemné. Olomoucká židovská obec synagogu v roce 2003 předala Federaci židovských obcí, jež uzavřela dohodu s Občanským sdružením Krnovská synagoga. Cílem uvedeného sdružení se stalo uvedení synagogy do původního stavu a její zpřístupnění. Slavnostně byla rekonstruovaná synagoga pro veřejnost znovuotevřena 13. června 2014 a stala se jedním z deseti míst v republice, ve kterých byla vybudována oblastní centra židovské kultury v rámci projektu Revitalizace židovských památek v České republice, který byl spolufinancován z prostředků Evropské unie. Ať už tedy Franz Irblich zasáhl do osudů krnovské synagogy jakkoli, podstatné nakonec je, že tento mimořádný objekt přečkal všechny dějinné zvraty, dochoval se do dnešních dnů, je rekonstruován takřka do své původní podoby a především je opět důstojně využíván.

* * *

Franz Irblich und die Synagoge in Jägerndorf

Der Name des Jägerndorfer Baumeisters Franz Irblich wird nicht nur mit zahlreichen Baurealisierungen, sondern auch mit den dramatischen Schicksalen der hiesigen Synagoge verbunden. Laut Informationen, die in vergangenen Jahren wiederholt Regionalmedien brachten, sollte Irblich als damaliger Ratsherr in Jägerndorf die Synagoge vor ihrer Vernichtung mutig, geheim und aus altruistischen Gründen während der sog. Reichskristallnacht im November 1938 retten. Die erhaltenen archivalischen Materialien beweisen jedoch, dass die damalige nazistische Führung der Stadt die Rettung und den darauffolgenden Umbau der Synagoge ganz offiziell und transparent durchgeführt hatte. Die Gründe für die Erhaltung des Gebäudes waren dabei ganz pragmatisch, und die Aktion wurde vom Regierungspräsidenten in Troppau / Opava finanziert und vom Amt des Landrates in Jägerndorf beaufsichtigt. Die persönlichen Verdienste von Franz Irblich, soviel die Dokumente, beruhten eher darin, dass aus dieser Bestellung am meisten seine Firma profitiert hatte. Abgesehen vom Anteil von Franz Irblich an der Rettung der Synagoge in Krnov ist es wichtig, dass dieses außerordentliche Objekt bis heute fast in seinem ursprünglichen Zustand erhalten wurde und würdevoll genutzt wird. Das rekonstruierte Gebäude der Synagoge in Krnov wurde feierlich im Jahr 2017 wieder eröffnet. Dank der Unterstützung der Europäischen Union ist sie heute ein von zehn Orten in der Tschechischen Republik, wo ein Regionalzentrum der jüdischen Kultur errichtet wurde.

* * *

Nástup Antonína Veselého do čela českotěšínské apoštolské administratury dle písemných pamětí Mons. Otty Furcha

Štěpán Kohout

Postupně skládané střípky poznatků k dějinám církevní správy na Těšínsku je možno doplnit pramenem memoirového typu z bezprostředního okolí apoštolského administrátora Františka Borgiáše Onderka,¹ soustředěným navíc právě na kritická léta vzniku českotěšínské administratury.

Pamětníkem, který nám své svědectví zanechal, je Mons. Otto Furch, někdejší Onderkův sekretář. Jeho život nedávno podrobně popsal David Pindur,² tudíž jej postačí nastínit jen kratičce.

Narodil se 20. 6. 1916 ve Frýdku, tehdy v rakouské části vratislavské diecese, kněžského svěcení se mu však dostalo 5. 7. 1940 v Olomouci. Dva děkanáty vratislavské arcidiecese, frýdecký a slezskoostravský, zůstaly totiž po obsazení pohraničí na podzim 1938 z větší části mimo zabrané území, přičemž správu vykonával olomoucký arcibiskup. Došlo též k výměně studentů-bohoslovců: ti z protektorátního zbytku vratislavské arcidiecese opustili vidnavský seminář, určený pro výchovu kněžstva z rakouské a posléze československé části arcidiecese, a přestěhovali se do Olomouce, odkud se zase do Vidnavy přesunuli seminaristé ze zabraného pohraničí.

Po vysvěcení následovalo obvyklé začátečnické kolečko po farnostech: 1. 8. 1940 byl Furch jmenován kooperátorem ve Slavoníně u Olomouce, poněvadž po vyhnání českých kněží z oblasti polského záboru byla všechna místa ve Slezsku ob-

sazena, takže i někdejší faráři sloužili v hodnostech kaplanů a kooperátorů. Velkou převahou německá farnost jistě pro čerstvého vidnavského absolventa neznamenal jazykovou překážku. Do kraje svého určení byl přeložen až po 13 měsících ke dni 1. 9. 1941, kdy se stal kooperátorem a dočasným správcem farnosti v Janovicích u Frýdku. Přesně o rok později 1. 9. 1942 byl přeložen coby kooperátor do Slezské Ostravy.

Do konsolidace duchovní správy se Furch po Onderkově boku zapojil záhy po skončení války, v červnu 1945. Jak bylo řečeno, sloužil svému představenému jako sekretář. Dočasně tuto činnost krylo jeho jmenování českotěšínským kooperátorem k 1. 8. 1945. Ke jmenování sekretářem generálního vikáře československé části vratislavské arcidiecese došlo o měsíc později k 1. 9., zároveň začal Furch vyučovat náboženství na českotěšínském gymnasiu. Zřízení apoštolské administratury v červnu 1947,³ předstupeň plánovaného biskupství, bylo pro něj pouhou formální změnou. Koncem téhož roku byl u příležitosti ukončení svatovojtěšského jubilejního roku odměněn titulem „monsignore“.⁴

Pak už následovala jenom persekuce. Zásahem ostravského krajského církevního tajemníka Macha byl Furch k 1. 10. 1950 přeložen za pouhého kooperátora do Frýdku. O půl roku později, 15. 3. 1951, jej zatkly bezpečnostní orgány a 18. 9. vynesl státní soud v Praze rozsudek 11 let odnětí svobody za vlastizrady a vyzvědačství, kterýchžto zločinů se měl dopustit podílem na přípravě zřízení slezského biskupství, rozšiřováním pastýřských listů a stykem s pražskou internunciaturou.⁵

Po předčasném propuštění (v květnu 1956) nastoupil do podniku Pozemní stavby, kde se po letech vypracoval do funkce zásobovače. Státní souhlas k výkonu činnosti duchovního mu byl sice po rehabilitaci vrácen, ale tehdejší správou administratury nebyl natrvalo zařazen do pastorece, takže sloužil jen jako výpomocný kněz vedle svého občanského zaměstnání. Od návratu na svobodu žil ve Frýdku, kde od roku 1977, po přičlenění československé části Těšínska k olomoucké arcidiecesi, trávil těž léta odpočinku. Jako důchodce i nadále až do roku 1990 vpomáhal ve farnostech Skalice a Frýdek. Listopadový převrat roku 1989 přinesl sice plnou rehabilitaci, ale na aktivnější zapojení do nových poměrů už bylo pozdě. Zemřel 2. 5. 2002 ve svém domě ve Starém Městě a ve Frýdku byl pohřben.

Furchův osmnáctistránkový text, nazvaný „Z mých pamětí o vzniku a zániku apoštolské administratury v Českém Těšíně“, dokončený 15. 8. 1985, je uložen v olomoucké pobočce opavského zemského archivu v pozůstalosti P. Zdislava Škrabala (1910–2007).⁶ Není nikterak obtížné uhadnout, jak se tam ocitl. Škrabal působil v letech 1934–1949 nejprve jako kooperátor a nakonec jako farář v Místku,

1 O něm stručný avšak postačující článek ZBRANEK, Tomáš Benedikt: Apoštolský administrátor František Borgiáš Onderek. *Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek* č. 12, 2011, s. 104–111.

2 PINDUR, David: Mons. Otto Furch. Významná osobnost římskokatolické církve na Těšínsku ve 20. století. *Těšínsko*, 59, 2016, č. 2, s. 37–50.

3 ZBRANEK, Tomáš Benedikt: Apoštolská administratura českotěšínská. In: Kol.: *Český Těšín 1920–1950. Válečné a poválečné osudy města*, Opava 2011, s. 110–122.

4 O oslavách 950. výročí smrti sv. Vojtěcha blíže VAŠKO, Václav: *Neumlčená*, sv. I., Praha 1990, s. 194–197.

5 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond: Zdislav Škrabal (dále jen ZAO-ZŠ), inv. č. 79: Krajský soud Ostrava sp. zn. 1 Tr 41/68, opis rehabilitačního rozsudku z 24. 6. 1969, přiloženy též opisy soudního spisu sp. zn. 7 Ts I 35/51–262.

6 ZAO-ZŠ, inv. č. 79. Mimo vzpomínek je součástí této inventární jednotky text shrnující dějiny slezské části olomoucké diecese (viz pozn. č. 20) a výtah z Furchova rehabilitačního rozsudku.

v době pouónorového pronásledování církve byl rovněž odsouzen za velezradu, po amnestii se sem v květnu 1960 vrátil a s výjimkou let 1973–1976 žil buď přímo ve Frýdku-Místku, anebo v nejbližším okolí, od roku 1976 si byli vzájemně sousedy ve Starém Městě. Oba spojovala i zkušenost dlouhodobého pobytu ve vězení. Škrabal byl navíc literárně činný a formou samizdatu zpracoval životopisy řady kněží ze svého okolí (Pavla Škrabala, Jana Strakoše, Rudolfa Schikory aj.), takže by nepřekvapil sběr materiálů o dalším z nich.

Přistupme konečně k samotnému textu. Furch nejprve otevřeně popisuje chování Poláků během záboru Těšínska na podzim 1938: *Polský vojenský biskup tedy znamením kříže a slovy „Ziemio zaolziańska, przylączam cie do Ojczyzny na zawsze!“, podobně jako Hitler svým „Tausend Jahre deutsch und jetzt auf immer“, připojil Těšínsko k Polsku na „věčné časy“! Každý z nás však pevně věřil, že ty věčné časy nebudou mít dlouhého trvání.*⁷ Příkladů polského chauvinismu z doby před- i poválečné cituje Furch více.

Poválečný vznik samostatné správy pro československou část vřatslavské arcidieceze a navázání kontaktu s někdejší profesorem vidnavského kněžského semináře Františkem B. Onderkem líčí Furch na dalších stránkách. Dále popisuje obtížné začátky úřadu, jeho hmotné vybavení, starosti se zajištěním správy statků vřatslavského arcibiskupství a nikoli bez hořkosti také své finanční oběti, které věci přinesl. Zaznamenal i Onderkovo jmenování generálním vikářem pro československou část arcidieceze, jímž jej ustanovil vřatslavský kapitulní vikář Piontek⁸ s platností od 1. 9. 1945. Neopominul ani vynětí této části z pravomoci vřatslavského ordináře (arcibiskupství vřatslavské se vlivem poválečných změn rozpadlo na pět částí, vřatslavskou, opolskou, gorzówsko-zelenohorskou, zhořeleckou a česko-těšínskou) a vyhlášení samostatné a toliko Svatému Stolci podřízené apoštolské administratury dne 26. 6. 1947.

Dařilo se postupně řešit běžné pastorační problémy, za pomoci Exercičního domu ve Frýdku oživil tiskový apoštolát, vznikl Misijní svaz duchovenstva, 25. 6. 1946 byla ustavena oblastní Charita. Největší obtíž představoval nedostatek kněžstva, zaviněný zejména odsunem a zhoršený nemožností obnovit vidnavský seminář. Slezští bohoslovci museli studovat v Olomouci. Byly však i radostné chvíle, třeba putování lebky sv. Vojtěcha roku 1947, které i pro věřící z oblasti administratury znamenalo významnou náboženskou událost.

Po krátkém čase nadechnutí a obrody přišla léta komunistického útlaku. Furch jmenuje řadu uvězněných kněží, Onderkovo a své vystěhování z kanceláří, kde se usadil někdejší orlovský benediktin Petr Adolf Unger⁹ jakožto státní zmocněnec.

7 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 14. Józef Feliks Gawlina (1892–1964), vojenským biskupem v letech 1933–1945, od roku 1939 působil ovšem u zahraničních oddílů, velmi se zasloužil o osvobození Polska. Po skončení války byl jeho návrat do vlasti nemožný, žil v Římě, pověřen duchovní správou polských emigrantů, od roku 1952 jako titulární arcibiskup maďatenský.

8 Ferdinand Piontek (1878–1963), rodák z Hlubčic, kanovník vřatslavské kapituly, od r. 1939 její děkan. Po smrti kard. Bertrama zvolen kapitulním vikářem arcibiskupství. Po rozdělení polské části arcidieceze východně od linie Odra-Nisa jmenován r. 1947 kapitulním vikářem zbytku, ležícího na území Německa, se sídlem ve Zhořelci, od r. 1959 jako titulární biskup barcejský,

9 O něm viz BORÁK, Mečislav: Orlovský farář Adolf Unger v pamětech Václava Vaška. *Těšín-*

Jednou větou zmiňuje i Onderkův soudní proces pro styk s údajným americkým agentem Bracháčkem, jenž skončil roku 1949 osvobozujícím rozsudkem.

Furch, jak víme, musel v říjnu 1950, půl roku před svým zatčením, z místa Onderkova sekretáře odejít. Na krátký čas jej nahradila „žena nechvalné pověsti Tichopádová“.¹⁰ Trvalým řešením mohl být ovšem z hlediska komunistických úřadů jedně kněz. Proto hned následujícího roku dosadily Antonína Veselého (1918–1983), administrátora farnosti Mlázovice u Jičína ve východních Čechách, tzv. vlasteneckého kněze. Toto označení, kryjící neotevřenější kolaboraci s komunistickým zřízením, bylo urážkou pravých vlasteneckých kněží rázu Sušilova, Jirsíkova, Kuldova, Brynychova, Bauerova... Veselý nakonec Onderka v čele administratury vystřídal, ovšem za podezřelých okolností. Dejme slovo přímo Furchovi:

V roce 1951 objevila se na apoštolské administratuře v Českém Těšíně nová osobnost, Antonín Veselý, kněz královéhradecké diecéze a podle sdělení tamních kněží člen KSČ, který též po určité době konal funkci předsedy MNV. Jak mi sdělil Dr. Onderek, byl mu tento kněz proti jeho vůli dodán za sekretáře a pravděpodobně též, aby nad ním měl dozor. Nátlakem na Dr. Onderka si Antonín Veselý později při příležitosti oslav životního jubilea Dr. Onderka na javornickém zámku vynutil titul „generální vikář“.¹¹ Po smrti Dr. Onderka († 29. 9. 1962) se stal Antonín Veselý správcem a ordinářem těšínské apoštolské administratury.

O tom, jak se Ant. Veselý stal Onderkovým nástupcem, mi bylo zodpovědnými lidmi řečeno toto: v předvečer smrti navštívili nemocného Dr. Onderka někteří kněží a setrvali u něho, poněvadž ho nikdo neopatroval a právě se mu velmi přitížilo, celou noc až asi do 4 hodin do rána. Při té příležitosti se Dr. Onderka tázali, kdyby náhodou zemřel, co bude s apoštolskou administraturou a kdo bude jejím správcem. Dr. Onderek jim řekl: „Je to napsáno v mé poslední vůli. Tři faráři konsultores se do týdne po mé smrti sejdou a zvolí jednoho mezi sebou, který bude na přechodnou dobu do rozhodnutí Svatého Stolce spravovat apoštolskou administraturu.“ Po odchodu těchto kněží asi za půl hodiny Dr. Onderek zemřel.

[...]

Když se chtěli sejít faráři konsultores, aby zvolili zatímního správce apoštolské administratury, sdělil jim Antonín Veselý, že je to bezpředmětné, poněvadž Dr. Onderek jej prý ještě dříve, než zemřel, jmenoval svým nástupcem a ustanovovací dekret, který nadiktoval Antonínu Veselému, prý ještě vlastnoručně podepsal. Zda je to pravda, to ví jedině Bůh. Je to však velmi podezřelé a málo pravděpodobné, když je to v naprostém rozporu s tím, co téměř před smrtí řekl Dr. Onderek oněm kněžím, kteří tehdy u něho byli. Antonín Veselý mohl také použít bíanco formulář s vlastnoručním podpisem Dr. Onderka, který míval Antonín Veselý k dispozici pro rychlé vyřízení některých věcí, když Dr. Onderek byl mimo apoštolskou

sko 46, 2003, č. 2, s. 21–22.

10 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 8.

11 Toto není přesně. Veselý byl sice jmenován generálním vikářem na Jánském Vrchu v Javorníku, ale 16. 4. 1953, zatímco Onderek slavil narozeniny 13. 10. Ani následující datum Onderkova smrti nesouhlasí, zemřel 24. 10. 1962 – snad si ho Furch částečně popletl s datem Onderkova pohřbu, který se konal 29. 10. 1962, viz ZBRANEK, T. B.: Apoštolský administrátor, s. 111.

administraturu, a mohl si tam na to napsat, co chtěl. Zdá se, že by byl pro svou ambicióznost a slavovam toho také i schopen. Dr. Onderek mi kdysi řekl, že už byl jednou takto podveden.

A tak Antonín Veselý začal jako „ordinář“ spravovat apoštolskou administraturu v Českém Těšíně. Krajský církevní tajemník Dr. Jasiok mi k té věci řekl a také ukázal příslušné vládní nařízení, že není-li biskupský úřad, uprázdněný smrtí církevního představeného, do měsíce příslušnými církevními činiteli obsazen, má stát povinnost jmenovat na toto uprázdněné místo duchovního, který by tento úřad zastával, a tak že se tedy stalo i v případě Antonína Veselého. Církevní schválení k výkonu této funkce však Antonín Veselý od Svatého Stolce nikdy nedostal, i když o to žádal a všemožně usiloval, jak mi to sám řekl a byl při tom celý rozechvělý a dokonce plakal. Byl tedy vlastně jen státním správcem těšínské apoštolské administratury a jurisdikci a církevní pravomoc neměl vůbec žádnou. Je otázkou, jakým právem uděloval novokněžím jurisdikci, jakým právem uděloval dispenze k sňatkům a jakým právem biřmoval. A také je otázka, zda se na něj nevztahovaly příslušné cenzury Codexu iuris canonici a exkomunikační dekrety Apoštolského Stolce, vydané v té době?¹²

Informace, podávané v delším citovaném úryvku, jsou jistě závažné, poněvadž osvětlují okolnosti nástupu A. Veselého do čela administratury.¹³ Samozřejmě je při hodnocení pramene třeba uvážit, že Furch nebyl události přítomen, byl informován jen z doslechu, na druhé straně se však nacházel v takovém postavení, že se mohl s věrohodnými svědky setkat. Nepřipustíme-li jeho slova coby spolehlivé svědectví po stránce faktické, poslouží nám přinejmenším jako doklad pověstí, které se o změně v čele administratury předávaly v místním kněžském prostředí.

Furch měl s Veselým i osobní zkušenost: *Když jsem byl plně rehabilitován a krajský církevní tajemník Dr. Jasiok mi dal státní souhlas k působení v duchovní správě apoštolské administratury těšínské, zažádal jsem dvakrát písemně Antonína Veselého (neuvádím žádné tituly, ne z nějaké nenávisti k němu, ale z pouhé skutečnosti, že tehda ještě žádné neměl) o umístění v duchovní správě. Ani na jeden můj dopis jsem nedostal odpověď. Když jsem se pak osobně dostavil k němu a žádal jej znovu o umístění v duchovní správě, řekl mi Antonín Veselý: „Musel bych nějakého faráře zabít, abych vám uvolnil jeho místo.“ Řekl jsem mu, aby kvůli mně žádného faráře nezabíjel, že se budu raději zase dál protloukat životem třeba jak dosud u zedníků.¹⁴*

Závěrem tohoto nenáročného příspěvku, jenž si neklade vyšší cíl, než jen

12 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 11–12. CIC (1917) can. 2263, 2371, 2372. Acta Apostolicae Sedis 41, 1949, s. 333–334: Dekrety kongregace svatého officia z 20. 6. 1949 o exkomunikaci příslušníků rozkolné Katolické akce a z 1. 7. 1949 potvrzující neslučitelnost členství v komunistické straně a podílnictví na komunistickém hnutí s účastí na životě církve.

13 ZBRANEK, T. B.: *Apoštolský administrátor*, s. 110, se k osobě Onderkova nástupce A. Veselého vyjadřuje jen stručně a odkazuje na svou starší práci, věnovanou právě Veselému, ani zde však do velkých podrobností nezabíhá a Furchovy vzpomínky necituje, ZBRANEK, Tomáš Benedikt: *Ordinář československý Antonín Veselý. Těšínsko* 51, 2008, č. 2, s. 25: „Dva dny před svou smrtí ho ordinář Onderek na nátlak státních orgánů pověřil řízením administratury. [...] byl do funkce dosazen komunisty.“

14 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 12–13.

upozornit na zřejmě málo známý pramen, lze konstatovat, že ačkoli jsou Furchovy vzpomínky nepřilíh rozsáhlé, podané jen prostým slohem a zatížené skepsí podmíněnou životními útrapami, jakož i věkem, přece jen je možné jich využít jako informovaného zdroje k dějinám československé administratury, zejména k počátkům. Jasnou stopu jejich použití nalezneme v úvodu Katalogu olomoucké arcidiecéze z roku 1986, v části popisující historii tehdejší slezské části olomoucké arcidiecéze.¹⁵ S jistou dávkou opatrnosti můžeme přijmout i zprostředkované svědectví o nejasných okolnostech nástupu samozvaného ordináře Veselého.

* * *

Der Antritt von Antonín Veselý an die Spitze der Aposteladministratur in Český Těšín in den schriftlichen Erinnerungen von Mons. Otto Furch

Der Beitrag zitiert einen Ausschnitt aus den schriftlichen Erinnerungen von Mons. Otto Furch (1916–2002), des ehemaligen Sekretärs des Aposteladministrators der Administratur in Český Těšín František Onderek. Furch beschreibt die verdächtige Weise, auf welche nach dem Tod von Onderek im Oktober 1962 die Leitung der Administratur sein Generalvikar Antonín Veselý übernahm. Er deutet an, dass Veselý selbst das Dokument gefälscht hatte, womit ihn Onderek mit der Leitung der Administratur beauftragt hätte.

* * *

15 *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa ThDr. Josefa Vrány*, Olomouc 1986, s. 37–40. Text v knize je doslovným přepisem Furchova konceptu, nazvaného O vzniku a osudech rakouské a později československé části arcidiecéze vratislavské a též apoštolské administratury československé do jejího připojení k arcidiecézi olomoucké. Text nese rovněž datum 15. 8. 1985 (viz pozn. č. 4). Jedinou odlišností je poznamenán právě odstavec o nástupu Veselého, kde neznámý upravovatel s dvěma chybami (laik?) zmínil tón Furchova psaní.

AD FONTES

Sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera.

Opava 2018

vydavatel: Zemský archiv v Opavě, Sněmovní 1, 746 22 Opava
Slezská univerzita, Fakulta veřejných politik v Opavě,
Bezručovo nám. 14, 746 01 Opava

editor: Petr Tesař

autoři příspěvků: Branislav Dorko, Květoslav Growka, Pavel Hruboň,
Karel Chobot, Lenka Chobotová, Bohdan Kaňák, Štěpán Kohout,
Stanislav Kovářová, Petr Kozák, Zdeněk Kravar, Stanislav Lapčík,
Marta Linzmajerová, Ladislav Míča, Irena Moravcová, Romana Němcová,
Jitka Němečková, Jan Saheb, Hana Seichterová, Pavel Solnický, Jiří Šíl,
Jan Štěpán, Petr Tesař, Jiří Vidlička, Eva Vojkovská

repro a fotografie: Branislav Dorko, Georg Guttman (u příspěvku L. Míči),
Květoslav Growka, Alice Komárková (u příspěvku R. Němcové), Jan Štěpán
a Kateřina Bilová (v ostatních případech)

překlad a revize německých resumé: Zdeněk Kravar

grafické zpracování: Martin Feikus

tisk: X-MEDIA servis s.r.o., U Cementárny 1171/11, 703 00 Ostrava

náklad: 150 ks

Neprošlo jazykovou úpravou.

Publikace je neprodejná.

ISBN 978-80-7510-276-8